

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

XV. VE XVI. YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRKÇE
MESNEVİLERDE “BEZM”

Gıyasettin ATEŞ

2502160386

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR

İSTANBUL-2021

ÖZ

XV. VE XVI. YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRKÇE MESNEVİLERDE “BEZM”

GIYASETTİN ATEŞ

Bu tezin amacı içkili, sazlı ve sözlü eğlenceyi ifade eden bezm olgusunun eski Türk edebiyatında nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Bu amaçla 15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu sahasında Türkçe kaleme alınan 40 adet mesnevideki bezm tasvirleri incelendi.

Bezmin en zengin biçimde yer aldığı türlerden biri de hikâye üzerine inşa edilen mesnevilerdir. Anadolu sahası eski Türk edebiyatında 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar kaleme alınan telif-tercüme, telif mesnevilerde çeşitli vesilelerle düzenlenen bezmlerin tasvir edildiği görülür. İncelenen mesnevilerde bezmlerin belli bir konu sıralamasına göre ele alındığı görülür. Bir zaman ve mekân tasviriyle başlanan bezmlerin düzenleme sebepleri belirtilir. Sonra bezmlerin alet ve gereçleri ile yapılan çeşitli ritüeller anlatılır. Daha sonra bezmde hazır bulunan kişilerden bahsedilir. İşret faslında sofraya tasvir, şarap, müzik ve şiir birbirini takip eder. Çeşitli hediyelerin dağıtıldığı bölüm ele alındıktan sonra bezm sona erer.

Mesnevilerdeki bezmlerin şarap, müzik ve şiir üzerine inşa edildiği görülür. Ele alınan diğer unsurlar bu bütünü tamamlayan ve süsleyen konumdadır. Mesnevilerdeki bezmler kurgu oldukları halde, ele alındığı dönemin sosyal ve kültürel yaşamını yansıtmaları bakımından zengin ve önemli metinlerdir.

Çalışmanın I. bölümünde ‘bezm’ kavramı ve bezm olgusunun tarihsel gelişimi hakkında bilgi verildi. Bezm tasvirlerinin incelenmesinde elde edilen malzeme iki bölümde incelendi. Bezme verilen adlar, bezmlerin kurulma sebepleri, bezmlerdeki zaman ve mekân tasvirleri, bezmlerin araç ve gereçleri, bezmlerin hazırlık safhaları ve bezmlerde hazır bulunan kişiler ‘dış unsurlar’ adı altında II. bölümde ele alındı. Çalışmanın III. bölümünde ise bezmlerdeki sofraya, şarap, müzik ve hediye tasvirleri ile bu tasvirlerde yer alan şiirler incelendi.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Bezm, Şarap, Müzik, Şiir.

ABSTRACT
“RECREATION” BETWEEN XV. AND XVI. CENTURY ANATOLIAN
TURKISH MATHNAWIS

GIYASETTİN ATEŞ

The aim of the dissertation is to describe how the concept of recreation, which means musical and verbal kind of entertainment, is treated in early Turkish Literature. Accordingly, recreational descriptions in 40 Turkish Mathnawis written in Anatolian region were examined.

One of the genres rich in recreational content is mathnawis which are built on stories. In early Turkish Literature from 13. Century to 18. Century It is seen that various mathnawis among translated and non-translated ones are narrated for different purposes in Anatolian Region. The examined mathnawis reveal that recreations are described depending on a specific subject list. First, the description of the time and setting is given, and then the reasons why recreations are held is stated. Next, various rituals which are held with recreational tools are told. After that, people who are available in the recreations are mentioned. During drinking part, a description of dining, wine, music, and poetry follows each other. Finally, recreation is ended after gift giving part.

It is considered that recreations in mathnawis are established on wine, music and poetry. The rest of the patterns remain as complementary and embellishing of the whole body. Although the entertainment patterns in mathnawis are fictional, they are significant and rich in terms of reflecting the socio-cultural period in which they are written.

In the first section of the study, information was given about the historical development of the definition and concept of “recreation”. The findings achieved by examining the portrayal of recreations are illustrated in two sections The titles given to recreations, the reasons for the creation of recreations, the portrayal of the time and setting during recreations, tools used, the preparation phases and the available people in recreations are studied in the second section under the title external components. The description of dining in recreations, wine, music, gift giving, and the sample poems are examined in the third section.

Key words: Mathnawi, Recreation, Wine, Music, Poetry

ÖNSÖZ

Tarihten günümüze insanların türlü sebeplerle çeşitli şekillerde eğlendikleri görülür. Bu eğlenceler milletlerin yazılı ve sözlü kültürel varlıklarına farklı biçimlerde yansımıştır.

Eski Türk edebiyatında eğlenme şeklini ifade eden kavramlardan biri ‘bezm’dir. İçkili, sazlı ve sözlü eğlence olan bezm olgusu, şairler tarafından çeşitli anlam katmanlarıyla hemen hemen her nazım şeklinde kullanılmıştır.

İlk dönem İslâmî kaynakları bezm (meclis) kavramıyla ifade ettikleri eğlencelerin İran Kısra’sından tevarüs eden sarayların bir âdeti, hükümdarlığın bir gereği ve hakkı olduğunu belirtirler. Âdâb ve nasihat türü eserlerde, el-İsfahânî ve Câhız’dan Gelibolulu Mustafa Âli’ye uzanan çizgide bu anlayışı görmek mümkündür. Emevilerden Osmanlıya halife, sultan ve şehzadelerin saray yaşantılarında bu olgu tarih, edebiyat, musiki, minyatür vb. kaynaklardan günümüze ulaşmıştır.

Bu tezde bezm kavramı çerçevesinde ele alınan eğlencelerin 15. ve 16. yüzyılda Anadolu sahasında kaleme alınan Türkçe mesnevilerdeki yansımaları incelendi. Bu amaçla bu iki yüzyıla ait 40 mesnevide kaleme alınan bezm tasvirlerinde eğlenceyi oluşturan unsurlar kategorize edilerek çeşitli başlıklar altında ele alındı.

Çalışmanın kapsadığı dönem mesnevilerinde bir olgu birden fazla kavramla ifade edildiği gibi yer yer içerik benzerliği de görülür. Dil ve içerik bakımından zengin olan bu eserler araştırmacıya da malzeme bolluğunu sunmaktadır. Bu zenginliğin bir yansıması olarak çalışmada ele alınan konuyla alakalı çokça örnek verilmeye çalışıldı.

Siyaset ve savaş üzerine inşa edilen egemen tarih anlayışı geçmiş toplumların sosyal ve kültürel hayatlarını göz ardı etmiştir. Toplumların sosyal ve kültürel yönlerine bir nebze de olsa ışık tutan kaynaklardan biri de edebî metinlerdir. Bu çalışmada bezm olgusu üzerinden dönemin yeme-içme, musiki, eğlence, hediyeleşme kültürü hakkında çeşitli bilgiler günümüze aktarıldı. Bu çalışma ile eski Türk edebiyatına bir katkı sunmayı hedeflerken aynı zamanda bu alanda yapılacak çalışmalara fayda sağlamak ümidindeyiz.

Tezin her aşamasında büyük emeği olan, süreç boyunca karşılaştığım her zorluğu kolaylaştıran, ilminden ve rehberliğinden sürekli istifade ettiğim, öğrenci dostu değerli hocam Prof. Dr. Mücahit KAÇAR’a en samimi duygularıyla teşekkürlerimi sunarım. Tez konusunu belirlemede büyük katkısı olan, her zaman desteğini gördüğüm ilk danışmanım Prof. Dr. Abdullah Azmi BİLGİN’e ve tez izleme jürisinde bulunarak beni onurlandıran, öneri ve yönlendirmeleriyle çalışmaya katkı sağlayan ve bana destek olan Doç. Dr. Songül AYDIN

YAĞCIOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Esra EGÜZ O DONOHOE hocalarıma da çok teşekkür ederim. Doktora öğrenimim süresince desteklerini gördüğüm, kapılarını her çaldığımda beni güler yüzle karşılayan değerli hocam Doç. Dr. Cemal AKSU'yu rahmet ve minnetle anarken daima desteklerini gördüğüm Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN, Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ, Dr. Öğr. Üyesi Dr. Bilal ALPAYDIN, Arş. Görevlileri Yasemin KARAKUŞ ve Ömer ARSLAN'a da çok teşekkür ederim. Sunduğu araştırma imkânlarıyla İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)'ne çok teşekkür ediyorum. Bütün bu zorlu süreçte bana destek olan eşim Esra ve oyun zamanından çaldığım değerli kızım Ezgi Esma'ya teşekkür ederim.

İstanbul, 2021
Gıyasettin ATEŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEZM KAVRAMI, BEZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MESNEVİLERDE BEZM TASVİRLERİ

1.1. Bezm Kavramı	19
1.2. Bezm Olgusunun Tarihsel Gelişimi / Müslüman Saraylarda Bezm Geleneği.....	21
1.3. Tavsif ve Tasvir Kavramları	30
1.4. Edebî Tasvir	32
1.5. Mesnevilerde Bezm Tasvirleri	35
1.5.1. Mesnevilerde Bezmin Adlandırılması	35
1.5.1.1. Bezm	37
1.5.1.2. Meclis.....	42
1.5.1.3. Sohbet	44
1.5.1.4. Iyş.....	46
1.5.1.5. İşret	48
1.5.2. Bezm Tasvirlerinde Düzen	50
1.5.3. Bezm Tasvirlerinde Anlatım ve Konu Yönünden Öne Çıkan Bazı Hususlar ..	60
1.5.3.1. Bezm-Cennet Benzerliği	60
1.5.3.2. İşret Atmosferinin Gökyüzü ile Kıyaslanması.....	63
1.5.3.3. Bezmlerde Sihirbazlık ve Çeşitli Oyunlar	68
1.5.3.4. Bezmdede Sohbet Edilmesi	69
1.5.3.5. Bezm Sohbetlerinde Soru-Cevap (müracâa) Bölümleri	77
1.5.3.6. Bezmdede Âşıkların Bitki ve Kuşlarla Diyalogları	79

İKİNCİ BÖLÜM

15-16. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE BEZM TASVİRLERİ: DIŞ UNSURLAR

2.1. Bezmlerin Kurulma Sebepleri.....	80
2.1.1. Gamdan Kurtulmak ve Güzel Vakit Geçirmek İçin Düzenlenen Bezmler.....	81
2.1.2. Sevgililerin Buluşması Nedeniyle Düzenlenen Bezmler.....	94

2.1.3.	Musiki Dinlemek İçin Düzenlenen Bezmler	99
2.1.4.	Bir Plan Dâhilinde Yapılan Bezmler	100
2.1.5.	Savaş ve Av Zamanında Yapılan Bezmler	104
2.1.6.	Kına Gecesi ve Dügün Sebebiyle Düzenlenen Bezmler.....	107
2.1.7.	Baharın Gelişi / Nevruz Sebebiyle Düzenlenen Bezmler.....	108
2.1.8.	Misafir Ağırılama, Elçi Gönderme veya Elçi Kabulü Nedenleriyle Düzenlenen Bezmler.....	116
2.1.9.	Taç Giyme / Tahta Çıkma Nedeniyle Düzenlenen Bezmler	119
2.1.10.	Hoşa Giden, Beğenilen Her Olaydan Sonra Düzenlenen Bezmler.....	120
2.2.	Bezm Tasvirlerinde Zaman	125
2.2.1.	Gündüz-Gece Tasvirleri.....	131
2.2.1.1.	Gündüz.....	132
2.2.1.2.	Gece	139
2.2.2.	Mevsim Tasvirleri.....	149
2.2.2.1.	Bahar	149
2.2.2.2.	Yaz	173
2.2.2.3.	Sonbahar	176
2.2.2.4.	Kış	179
2.3.	Bezm Tasvirlerinde Mekân.....	196
2.3.1.	Bağ.....	198
2.3.2.	Çadır	220
2.3.3.	Saray	224
2.3.4.	Ev.....	239
2.3.5.	Hamam.....	240
2.3.6.	Gemi	241
2.3.7.	İrmak Kenarı.....	243
2.3.8.	Pınar Başı ve Havuz Kenarı.....	244
2.4.	Bezmlerin Hazırlık Safhası	245
2.4.1.	Sarayların İnşâ Edilmesi	256
2.4.2.	Çadırların Kurulması	257
2.4.3.	Bezm Mekânının Süslenmesi	258
2.4.4.	Tahtların Kurulması.....	263
2.4.5.	Mum ve Kandillerin Yakılması	269
2.4.6.	Micmerlerde Tütsü Yakılması	270
2.4.7.	Musahiplerin Toplanması	272

2.4.8. Bezimde Oturma Düzeninin Kurulması	272
2.4.9. Hizmetçilerin Hazır Bulunmaları	276
2.4.10. Mezelerin Hazırlanması.....	277
2.4.11. Sofra İçin Hazırlık Yapılması.....	279
2.4.12. Şarabın Hazır Bulundurulması	281
2.5. Bezimlerde Bulunan Kişiler	281
2.5.1. Bezmi Düzenleyenler.....	283
2.5.1.1. Padişah ve Şehzadeler.....	283
2.5.1.2. Vezir, Bey ve Pehlivanlar	289
2.5.1.3. Sevgililer	290
2.5.1.4. Periler.....	295
2.5.1.5. Güzeller.....	300
2.5.1.6. Çeşitli Toplumsal Zümreler	300
2.5.1.7. Sıradan Kişiler	301
2.5.2. Bezmin Katılımcıları	302
2.5.2.1. Padişah ve Şehzadeler	302
2.5.2.2. Seçkin Kişiler.....	304
2.5.2.3. Sevgililer	305
2.5.2.4. Kahramanlar, Askerler ve Pehlivanlar	306
2.5.2.5. Nedim ve Nedimeler	308
2.5.2.6. Bilgin ve Filozoflar	312
2.5.2.7. Halk Kitleleri	312
2.5.3. Bezimde Hizmet Edenler	314
2.6.3.1. Sakiler	314
2.6.3.2. Çalgıcılar.....	315
2.6.3.3. Şarkıcılar	317
2.6.3.4. Rakkâslar.....	318
2.6.3.5. Şakacılar.....	319
2.6.3.6. Hizmetçiler.....	320

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15-16. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE BEZİM TASVİRLERİ: İÇ UNSURLAR

3.1. Ziyafet Ve Sofra Tasvirleri	330
3.2.1. Yemek, Tatlı ve Yiyecek Çeşitleri.....	340
3.2.2. Meyveler	355
3.2.3. İçecekler.....	359

3.2.4. Mezeler	360
3.2.5. Sofra Gereçleri.....	362
3.2. Bezm Tasvirlerinde Şarap.....	366
3.2.1. Şarap	379
3.2.1.1. Şarap Çeşitleri ve Adları.....	387
3.2.1.1.1. Âb-ı âteş-engîz / hayvân / ‘îş / mey / zindegân / Kızıl su / Su.....	387
3.2.1.1.2. Âb-ı ineb	388
3.2.1.1.3. Arak.....	388
3.2.1.1.4. Al şarap / Bâde-i âl / Revân âl	389
3.2.1.1.5. Âteş-i ter / Nâr-ı ter.....	389
3.2.1.1.6. Bâde	389
3.2.1.1.7. Bâkî Şarap / Mey-i Bâkî.....	390
3.2.1.1.8. Benevşî Şarap.....	390
3.2.1.1.9. Beyaz Şarap	391
3.2.1.1.10. Bint-i kerm / rez / ü'l-ineb / Duhter-i rez.....	391
3.2.1.1.11. Dem.....	391
3.2.1.1.12. Derya.....	392
3.2.1.1.13. Erguvan Şarabı / Şarâb-ı erguvân / Mey-i erguvânî / Râh-ı erguvânî	392
3.2.1.1.14. Eski Şarap / Şarab-ı köhne / Köhne-sâl	393
3.2.1.1.15. Gül Kokulu Şarap / Gül-âmîz mül / Râh-ı gül-fâm / Gül Mül.....	393
3.2.1.1.16. Gül-efsûn Şarap.....	393
3.2.1.1.17. Hâm Şarap / Mey-i Hâm	394
3.2.1.1.18. Hamr	394
3.2.1.1.19. Kırmızı Şarap / Mey-i surh / Bâde-i ahmer / Bâde-i hamra / Mey-i ahmer / Mey-i hamra	394
3.2.1.1.19.1. Şarâb-ı gül-gûn/ Bâde-i gül-fâm / -i gül-reng / -i gül-gûn / Mey-i gül-reng / gül-fâm / gül-gûn / gül-nâr / Hamr-ı gül-gûn.....	395
3.2.1.1.19.2. Şarâb-ı lâle-gûn	396
3.2.1.1.19.3. La'l-reng Şarap / Şarâb-ı La'l / la'l-peyker / la'l-gûn / Mey-i la'lîn / mercân / La'l-ı rahşende / La'l-i seyyâl / La'l-ı revân.....	396
3.2.1.1.19.4. Yâkût Şarap / Yakûtî Şarab / Mey-i yâkût / Yâkût-ı seyyâl / Yâkût- ı revân / Kızıl Yâkût.....	397
3.2.1.1.20. Kümeyt.....	398
3.2.1.1.21. Kut-ı revân / Câm-ı revân-bahş.....	398
3.2.1.1.22. La'l-i müzâb / Yâkût-ı müzâb.....	398
3.2.1.1.23. Mey	399

3.2.1.1.24. Mey-i ra'nâ.....	399
3.2.1.1.25. Sarı Renkli Şarap / Mey-i asfer.....	400
3.2.1.1.26. Muhammer Mey.....	400
3.2.1.1.27. Müdâm	400
3.2.1.1.28. Mül.....	400
3.2.1.1.29. Nebîz.....	401
3.2.1.1.30. Râh / Rûh	401
3.2.1.1.31. Rahîk.....	401
3.2.1.1.32. Revak (Rivak, revâkî, mürevvak) Şarap / Mey-i revâk	402
3.2.1.1.33. Reyhanî Şarap	402
3.2.1.1.34. Sabûh.....	402
3.2.1.1.35. Sâf ve Duru Şarap / Mey-i Sâf.....	403
3.3.1.1.35.1. Mey-i sâf / sâfi / Nûş-ı sâfi / Câm-ı sâfi.....	403
3.2.1.1.35.2. Şarâb-ı bî-gaş / Bâde-i bî-gaş / Mül-i bî-gaş.....	403
3.2.1.1.35.3. Şarâb-ı Nâb / La'l-i nâb/ Mey-i nâb / Yâkût-ı nâb / Bâde-i nâb .	404
3.2.1.1.36. Sahbâ.....	405
3.2.1.1.37. Süci	405
3.2.1.1.38. Şarâb	405
3.2.1.1.39. Şarâb-ı Hoşgüvâr / Mey-i Hoşgüvâr / Mey-i Hoş-hûr /Câm-ı hoş-güvâr	406
3.2.1.1.40. Şarâb-ı Tahûr	406
3.2.1.1.41. Şarâb-ı telh / telh-âmiz / Mey-i telh.....	406
3.2.1.1.42. Şîre	407
3.2.1.1.43. Taze Şarap / Şarâb-ı tâze / Bâde-i ter / La'l-i ter	407
3.2.1.1.44. Tolu.....	408
3.3.1.1.45. Ukar.....	408
3.2.1.1.46. Ümmü'l-habâis	408
3.2.1.2. Şarap İçmenin Âdâbı.....	408
3.2.1.3. Şarabın Etkileri	412
3.2.1.3.1. Sarhoşluk Vermesi / Akli Baştan Götürmesi.....	415
3.2.1.3.2. Utanma Duygusunu Ortadan Kaldırması	419
3.2.1.3.3. Uyku Getirmesi	421
3.2.1.3.4. Konuşturucu Olması.....	423
3.2.1.3.5. Coşkunluk ve Cesaret Vermesi	426
3.2.1.3.6. Gam Gidermesi / Mutluluk Getirmesi.....	428

3.2.1.3.7.	Yüz ve Yanakları Kızartması	429
3.2.1.3.8.	Aklı Başa Toplaması	431
3.2.1.3.9.	Hazmı Kolaylaştırması	432
3.2.1.3.10.	Harap Gönülleri Tamir Etmesi	432
3.2.1.3.11.	Kayıtsızlık Vermesi	433
3.2.1.3.12.	Mahmurluk Vermesi.....	433
3.2.1.3.13.	Bakışları Süzgünleştirmesi	433
3.2.1.3.14.	Kişiyi Gamlandırması.....	434
3.2.1.3.15.	Kişiyi Cömert Yapması	435
3.2.2.	Kadeh ve Kadeh Çeşitleri	435
3.2.2.1.	Kadeh	435
3.2.2.2.	Kadeh Adları ve Çeşitleri.....	441
3.2.2.2.1.	Âbgîne	441
3.2.2.2.2.	Âb-1 Huşk / Âb-1 serd / Kuru su.....	441
3.2.2.2.3.	Âfitâb / âfitâbe / Hurşîd / Câm-1 âfitâb	442
3.2.2.2.4.	Altın Ayak / Altun Piyâle / Piyâle-i zer / Altun Sâğar / Sâğar-1 zer / Zer Ayak / Zer Kadeh / Câm-1 Zer.....	442
3.2.2.2.5.	Altın Gemi / Keşti-i zer / Zevrâk-1 zer.....	443
3.2.2.2.6.	Asâ	443
3.2.2.2.7.	Aşkar Gözü	444
3.2.2.2.8.	At Kulağı.....	444
3.2.2.2.9.	Ayak	444
3.2.2.2.10.	Cem Kadehi / Câm-1 Cem / Câm-1 Cemşîd / Kâse-i Cem	445
3.2.2.2.11.	Billûr Kadeh / Câm-1 billûr	446
3.2.2.2.12.	Bülbül / Belâbil	447
3.2.2.2.13.	Gümüş Kadeh / Simîn Kadeh / Sîm Ayak / Gümüş Peymâne.....	447
3.2.2.2.14.	Câm	447
3.2.2.2.14.1.	Câm-1 bâde / Câm-1 bâkî / Câm-1 mey / Câm-1 mül / Câm-1 müdâm / Câm-1 rahîk / Câm-1 sahbâ / Câm-1 sâgar / Câm-1 şarâb.....	448
3.2.2.2.14.2.	Câm-1 Safâ / safâ-bahş / -rîz	449
3.2.2.2.14.3.	Câm-1 cevher / Câm-1 mücevher	449
3.2.2.2.14.4.	Câm-1 direfşende	450
3.2.2.2.14.5.	Câm-1 erguvânî-reng	450
3.2.2.2.14.6.	Câm-1 Mercân.....	450
3.2.2.2.14.7.	Câm- Meserret.....	450
3.2.2.2.14.8.	Câm-1 Musaffâ.....	450

3.2.2.2.14.9. Câm-1 Mülemmâ	451
3.2.2.2.14.10. Câm-1 Mürevvak	451
3.2.2.2.14.11. Câm-1 Müzehheb	451
3.2.2.2.14.12. Câm-1 Nâb	451
3.2.2.2.14.13. Câm-1 rahşende.....	452
3.2.2.2.14.14. Câm-1 Şâhen-şâhi	452
3.2.2.2.14.15. Câm-1 zer-kâr / zer-nigâr	452
3.2.2.2.15. Çanak	452
3.2.2.2.16. Çifte Tolu	452
3.2.2.2.17. Çînî Kadeh / Çînî Sâğar	453
3.2.2.2.18. Dostkâmî / Dostgâni	453
3.2.2.2.19. Fağfûrî Kadeh	454
3.2.2.2.20. Hüsrevânî Kadeh / Câm-1 Hüsrevânî	454
3.2.2.2.21. Hilâlî Kadeh / hilâl / mâh.....	454
3.2.2.2.22. Kabak	455
3.2.2.2.23. Kadeh	455
3.2.2.2.24. Kâfûrî Kadeh.....	456
3.2.2.2.25. Kâse.....	456
3.2.2.2.26. Kâşî Kadeh.....	456
3.2.2.2.27. Kehrubâyî câm	456
3.2.2.2.28. Ke's	456
3.2.2.2.29. Keştî-i Cem	457
3.2.2.2.30. Kırmızı Renkli Kadeh / Câm-1 ahmer	457
3.2.2.2.30.1. Câm-1 lâle-reng.....	457
3.2.2.2.30.2. Gül Kadeh / Gül-gûn Kadeh / Gül-gûn Piyâle / Sâğar-1 gül / Câm-1 gül-gûn / gül-reng / gül-fâm.....	457
3.2.2.2.30.3. La'l-gûn Câm	458
3.2.2.2.30.4. Piyale-i âl.....	458
3.2.2.2.31. La'lîn Piyâle / La'lîn Ayak / La'lîn Kadeh / La'l Sâğar / Câm-1 la'lîn	459
3.2.2.2.32. Peymâne	459
3.2.2.2.33. Firûze Kadeh / Câm-1 pirûze.....	460
3.2.2.2.34. Piyacuk.....	460
3.2.2.2.35. Piyâle.....	460
3.2.2.2.36. Rıtl-1 girân	460
3.2.2.2.37. Sâğar	461

3.2.2.2.38. Sağrak	461
3.2.2.2.39. Sifâl	461
3.2.2.2.40. ŐŐŐe	461
3.2.2.2.41. Tâs	462
3.2.2.2.42. Tolu	462
3.2.2.2.43. Yakutî Kadeh / Yakût Câm / Yâkût Ayak	462
3.2.2.2.44. Zerrîn Kadeh / Câm-ı zerrîn / Zerrîn Ayak	463
3.2.3. Sûrahi	464
3.2.4. Saki	470
3.3. Bezm Tasvirlerinde Musiki	479
3.3.1. Şarkıcılar / Mugannîler	488
3.3.2. Çalgıcılar / Sâzendeler	495
3.3.3. Müzik Aletleri	510
3.3.3.1. Berbat	513
3.3.3.2. Çarpâre	513
3.3.3.3. Çegan / Çegâne	514
3.3.3.4. Çeng	514
3.3.3.5. Çeşte	519
3.3.3.6. Def	519
3.3.3.7. Deplek	521
3.3.3.8. Dumrı	521
3.3.3.9. Dûtâ	521
3.3.3.10. Erganûn (Org)	522
3.3.3.11. İklık	522
3.3.3.12. Kânun	523
3.3.3.13. Kemânçe	523
3.3.3.14. Kopuz	524
3.3.3.15. Kûs	525
3.3.3.16. Muğnî	525
3.3.3.17. Mûsikâr	525
3.3.3.18. Nefir	526
3.3.3.19. Ney / Nây	526
3.3.3.20. Rebâb	527
3.3.3.21. Rûd	527
3.3.3.22. Rûh-efzâ	527

3.3.3.23. Santur	528
3.3.3.24. Sâz	528
3.3.3.25. Şeştâr / Şeştâ	528
3.3.3.26. Tanbûr	529
3.3.3.27. Ûd	529
3.3.3.28. Zurnay	531
3.3.4. Musiki Perde ve Makam Adları.....	531
3.3.4.1. Acem	537
3.3.4.2. Buselik	538
3.3.4.3. Buselik-nevrûz	538
3.3.4.4. Büzürg.....	538
3.3.4.5. Cânfezâ	539
3.3.4.6. Çârgâh	539
3.3.4.7. Dilkeş (Dilkeş-hâveran)	539
3.3.4.8. Dügâh.....	539
3.3.4.9. Evc / Eviç	540
3.3.4.10. Gerdâniye	540
3.3.4.11. Hicâz	540
3.3.4.12. Hisar	541
3.3.4.13. Hüseyinî	541
3.3.4.14. Irak	541
3.3.4.15. Isfahan	542
3.3.4.16. Kûçek	542
3.3.4.17. Mâhûr	542
3.3.4.18. Mâye.....	543
3.3.4.19. Muhâlif.....	543
3.3.4.20. Muhayyer	543
3.3.4.21. Müberkâ	544
3.3.4.22. Nevâ	544
3.3.4.23. Nevrûz.....	544
3.3.4.24. Nevrûz-ı acem	545
3.3.4.25. Nihâvend	545
3.3.4.26. Nühüft	545
3.3.4.27. Pençgâh	545
3.3.4.28. Râhatülervâh	545

3.3.4.29. Râst.....	546
3.3.4.30. Rehâvî	546
3.3.4.31. Rekîb	546
3.3.4.32. Selmek.....	546
3.3.4.33. Segâh	547
3.3.4.34. Sipîhr	547
3.3.4.35. Sünbüle.....	547
3.3.4.36. Şehnâz	547
3.3.4.37. Uşşâk	548
3.3.4.38. Uzzâl	549
3.3.4.39. Zâvil	549
3.3.4.40. Zeng.....	549
3.3.4.41. Zirkeş.....	549
3.3.5. Musikinın Etkileri.....	549
3.3.5.1. Mutluluk Getirmesi	552
3.3.5.2. Gam Getirmesi	553
3.3.5.3. Uyku Getirmesi	554
3.3.6. Rakkaslar	555
3.4. Bezmlerde Şiir	560
3.4.1. Gazel.....	562
3.4.2. Müstezâd.....	577
3.4.3. Terci-i Bend.....	579
3.4.4. Murabba.....	579
3.4.5. Rubâî.....	580
3.4.6. Lugaz	581
3.4.7. Mesnevi Vezninde Okunan Şiirler.....	582
3.5. Bezmlerde Dağıtılan Hediyeler.....	585
SONUÇ	595
KAYNAKÇA	603
EKLER	616
ÖZGEÇMİŞ	621

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Çalışma Kapsamında İncelenen 15. Yüzyıl Türkçe Mesneviler.....	2
Tablo 2: Çalışma Kapsamında İncelenen 16. Yüzyıl Türkçe Mesneviler.....	2
Tablo 3 Bezmi Adlandırmada Kullanılan Kavramlar ve Bu Kavramlarla Yapılan Terkipler.	50
Tablo 4 Bezm Tasvirlerinde Yer Alan Konuların Dağılımı	50
Tablo 5 Mesnevilerdeki Bezmlerin Sebeplerine Göre Dağılımını Gösteren Sayısal Tablo ..	124
Tablo 6 Bezmlerde Yer Alan Gündüz Tasvirleri Tablosu.....	138
Tablo 7 Bezmlerde Yer Alan Gece Tasvirleri Tablosu	148
Tablo 8 Bezmlerde Yer Alan Bahar Tasvirleri Tablosu	172
Tablo 9 Bezmlerde Yer Alan Kış Tasvirleri Tablosu.....	195
Tablo 10 Bezmlerde Yer Alan Mevsim Tasvirleri Dağılım Tablosu	196
Tablo 11 Bezmlerde Yer Alan Bağ Tasvirleri Tablosu	219
Tablo 12 Bezmlerde Yer Alan Çadır Tasvirleri Dağılımı Tablosu	223
Tablo 13 Bezmlerde Yer Alan Saray Tasvirleri Tablosu	239

KISALTMALAR LİSTESİ

/	: ve, veya
...	: Atlama
b.	: Beyit
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktora
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
m.ö.	: Milattan önce
No.	: Numara
OSEDAM	: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi
ö.	: Ölüm tarihi / yılı
t.y.	: Basım tarihi yok
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri, ve bu gibi
vd.	: ve devamı / ve diğerleri
vs.	: vesaire
YL	: Yüksek Lisans

BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

- DİA** : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*
- Ümmî İsâ, MV** : *Mihr ü Vefâ*, (Çapanoğlu, 2014)
- Tutmacı, GH** : *Gül ü Hüsrev*, (Kızıлтаş, 2018)
- Ahmed-i Dâî, ÇN** : *Çeng-nâme* (Tekin, 1992)
- Şeyhî, HŞ** : *Hüsrev ü Şîrîn* (Timurtaş, 1980)
- Hassan, MM** : *Mihr ü Müşteri*, (Özdoğan, 1982; Baba, 1986; Kara, 1986; Özsoy, 1986; Tiken, 1986; Yılmaz, 1986)
- Cemâlî, HH** : *Hümâ vü Hümâyûn*, (Horata, 2016, 2017)
- Aşkî, HP** : *Heft-peyker*, (Aytaç, 2017)
- Halîlî, FN** : *Fürkat-nâme*, (Tavukçu, 2008)
- Cem Sultan, CH** : *Cemşîd ü Hurşîd*, (İnce, 2000)
- Hamdî, TU** : *Tuhfetü'l-uşşâk*, (Güneş, 2014)
- Hamdî, YZ** : *Yûsuf u Zülhâ*, (Öztürk, 2001)
- Behiştî, HP** : *Heft-peyker*, (Demirel, 1995)
- Behiştî, İN** : *İskender-nâme*, (Ayçiçeği, 2014)
- Behiştî, MM** : *Mihr ü Müşteri* (Polat, 2017)
- Tâcîzâde Cafer Çelebi, HN** : *Heves-nâme* (Sungur, 2016)
- Şerîfî-i Âmidî, ŞN** : *Tercüme-i Şeh-nâme-i Firdevsî*, (Kültürel, Beyreli, 1999)
- Sûzî Çelebi, GN** : *Gazavât-nâme*, (Levend, 2000)
- Ahmed Rıdvan, HŞ** : *Hüsrev ü Şîrîn* (Tavukçu, 2000)
- Kemalpaşazade, YZ** : *Yûsuf u Zelîhâ*, (Demirel, 2004)
- Lâmiî Çelebi, FŞ** : *Ferhâd ile Şîrîn*, (Esir, 1998)
- Lâmiî Çelebi, SA** : *Salâmân u Absal*, (Uludağ, 1997)
- Lâmiî Çelebi, VR** : *Veyse vü Râmîn* (Öztürk, 2009)
- Niğdeli Muhibbî, GN** : *Gül ü Nevrûz*, (Delice, 1995)
- Zâtî, ŞP** : *Şem' u Pervâne*, (Armutlu, 1998)

- Firâkî, HŞ** : *Hüsrev ü Şîrîn*, (Bayram, 2017)
- Rahmî, ŞG** : *Şâh u Gedâ*, (Birinci, 2004)
- Mustafa Çelebi, VG** : *Varka ve Gülşâh*, (Yıldız, 2008)
- Bihîştî Ramazan, CA** : *Cemşâh u Alemşâh*, (Dindar, 1999)
- Mâşîzâde Fikrî Çelebi, EE** : *Ebkâr-ı Efkâr*, (Özyıldırım, 2017)
- Taşlıcalı Yahyâ, ŞG** : *Şâh u Gedâ* (Yoldaş, 1993)
- Taşlıcalı Yahyâ, YZ** : *Yûsuf u Zeliha*, (Çavuşoğlu, 1979)
- Muîdî, ŞP** : *Şem‘ u Pervâne*, (Özgül, 2008)
- Sinoplu Beyânî, ŞG** : *Şâh u Gedâ*, (Birinci, 2004)
- Ûdî, MM** : *Mâcerâ-yı Mâh*, (Kutlar, 2017)
- Abdî, GN** : *Gül ü Nevrûz*, (İnce, 2008)
- Manisalı Câmî, MN** : *Muhabbet-nâme*, (Harmancı, 2003)
- Yenipazarlı Vâlî, HD** : *Hüsn ü Dil*, (Köksal, 2003)
- Gelibolulu M. Âlî, MM** : *Mihr ü Mâh*, (İçli, 2009)
- Vücûdî, HY** : *Hayâl u Yâr*, (Aydemir, 2017)
- Hâşimî, MV** : *Mihr ü Vefâ*, (Uçak, 2015)

GİRİŞ

Bezm (meclis) kavramı, Eski Türk edebiyatında şairler tarafından çeşitli anlam katmanlarıyla hemen hemen her nazım şeklinde kullanılmıştır. Neşeli ve hoş vakit geçirme manasına gelen eğlencenin bir türü olan bezm (meclis), bireylerin türlü vesilelerle eğlenmek ve neşelenmek amacıyla çeşitli araç ve gereçlerden yararlanarak düzenledikleri merasimlerdir. Bezm veya meclis olarak adlandırılan bu eğlencelere ait tasvirler özellikle mesnevilerde önemli bir unsurdur.

“Ziyafetler, işret ve musiki meclisleri, düğünler, karşılama, uğurlama, matem vb. merasimler her aşk mesnevîsinde mutlaka işlenmiş denebilecek tasvir konularındandır. Özellikle eğlence meclisleri, şairin âdeta okuyucuyu coşturmak istercesine zengin ve hareketli bir tasvir üslubuyla oluşturmaya çalıştıkları sahnelerdendir. Aşk, ıstırap ve hallerinin konu edildiği bölümlerde elden geldiğince kederli ve kasvetli bir atmosfer oluşturmaya çalışan şair, bu defa tam aksine neşe dolu tablolar sergilemeye çalışır ve her fırsatta gam ve kederin yerini neşeye bırakarak gittiğini vurgular” (Şentürk, 2002: 601).

Bu çalışma, yukarıda bahsi geçen bezmlerin Eski Türk edebiyatındaki yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Mesnevi türündeki eserlerin taranması suretiyle bu eserlerden derlenen bezm metinleri tasnif edilecek, bezmlerle alakalı unsurlar bezm tasvirlerindeki konu sıralaması gözetilerek ele alınacaktır.

Eski Türk edebiyatında farklı amaçlarla kaleme alınan değişik türlerdeki eserlerde bezm ve âdâbı konu edinmiştir. Bu çalışmanın kapsamı XV. ve XVI. yüzyıl Anadolu sahasında yazılan Türkçe mesnevilerdir. Çalışma kapsamındaki mesneviler içerik bakımından tasnif edilirse, bunlar ‘aşk’, ‘kahramanlık’ ve ‘sergüzeşt-nâme’ konulu eserlerdir. Bezm konusunun işlendiği işret-nâme ve saki-nâmeler mesnevi nazım şekliyle kaleme alındıkları halde farklı bir edebî tür oldukları için çalışma kapsamına dâhil edilmedi. Bu kapsamda XV. ve XVI. asırda kaleme alınmış mesnevîlerin taranması ve bu eserlerde yer alan bezmlerle alakalı metinlerin derlenmesi çalışmanın birinci basamağını oluşturmaktadır. Bu metinlerden hareketle bezmin tanımı yapılacak, bezmle alakalı unsurlar tasnif edilerek incelenecektir.

Tez kapsamında 40 mesnevi incelenmiştir. Bu dönemin önemli bir eseri olan Şeyhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi daha önce başka bir çalışmada (Gümüş, 2019) bezm bağlamında incelendiği için teze genel hatlarıyla yansıtılmıştır. Fuzûlî ve Şâhidî başta olmak üzere bu dönemde kaleme alınan *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde bezm tasvirleri bulunmadığından incelemeye alınmadılar.

Çalışma kapsamında incelenen XV. ve XVI. yüzyıla ait mesnevilerin yazar ve telif yıllarını gösteren tablolar aşağıda sunulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen eserler ve yazarları çalışmanın esas konusunu oluşturmadıkları için aşağıda mesnevilerin şairleri hakkında kaynaklardaki genel bilgiler özetlenerek sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Kapsamında İncelenen 15. Yüzyıl Türkçe Mesneviler

Sıra No:	Eser	Yazar
1	<i>Mihr ü Vefâ</i>	Ümmî İsa
2	<i>Gül ü Hüsvrev</i>	Tutmacı
3	<i>Çeng-nâme</i>	Ahmed-i Dâî
4	<i>Hüsvrev ü Şîrîn</i>	Şeyhî
5	<i>Mihr ü Müşteri</i>	Hassan
6	<i>Hümâ vü Hümâyûn</i>	Cemâlî
7	<i>Heft-peyker</i>	Aşkî
8	<i>Fürkat-nâme</i>	Halîfî
9	<i>Cemşîd ü Hürşîd</i>	Cem Sultan
10	<i>Tuhfetü'l-uşşâk</i>	Hamdullah Hamdî
11	<i>Yûsuf u Zelîhâ</i>	Hamdullah Hamdî
12	<i>Mihr ü Müşteri</i>	Behiştî Ahmed Sinan
13	<i>Heft-peyker</i>	Behiştî Ahmed Sinan
14	<i>İskender-nâme</i>	Behiştî Ahmed Sinan
15	<i>Heves-nâme</i>	Tâcîzade Ca'fer Çelebi
16	<i>Tercüme-i Şeh-nâme-i Firdevsî</i>	Şerîfî-i Âmidî
17	<i>Gazavât-nâme</i>	Sûzî Çelebi

Tablo 2: Çalışma Kapsamında İncelenen 16. Yüzyıl Türkçe Mesneviler

Sıra No:	Eser	Yazar
1	<i>Hüsvrev ü Şîrîn</i>	Ahmed Rıdvan
2	<i>Yûsuf u Zelîhâ</i>	Kemalpaşazade
3	<i>Ferhâd ile Şîrîn</i>	Lâmiî Çelebi
4	<i>Salâmân u Absal</i>	Lâmiî Çelebi
5	<i>Veyse vü Râmîn</i>	Lâmiî Çelebi
6	<i>Gül ü Nevrûz</i>	Nigdeli Muhibbî
7	<i>Şem' u Pervâne</i>	Zâtî
8	<i>Hüsvrev ü Şîrîn</i>	Firâkî
9	<i>Şâh u Gedâ</i>	Rahmî
10	<i>Varka ve Gülşâh</i>	Defter Eminî Mustafa Çelebi
11	<i>Cemşâh u Alemşâh</i>	Bihiştî Ramazan
12	<i>Ebkâr-ı Efkâr</i>	Mâşîzade Fikrî Çelebi
13	<i>Şâh u Gedâ</i>	Taşlıcalı Yahyâ
14	<i>Yûsuf u Zelîha</i>	Taşlıcalı Yahyâ
15	<i>Şem' u Pervâne</i>	Muîdî
16	<i>Şâh u Gedâ</i>	Sinoplu Beyânî
17	<i>Mâcerâ-yı Mâh</i>	Ûdî
18	<i>Gül ü Nevrûz</i>	Abdî
19	<i>Muhabbet-nâme (Vâmîk ü Azra)</i>	Manisalı Câmiî
20	<i>Hüsn ü Dil</i>	Yenipazarlı Vâlî
21	<i>Mihr ü Mâh</i>	Gelibolulu Mustafa Âlî
22	<i>Hayâl u Yâr</i>	Vücûdî
23	<i>Mihr ü Vefâ</i>	Hâşimî

Ümmî Îsâ (ö. 1372'den sonra), *Mihr ü Vefâ* (774/1372-73)

Ümmî Îsâ hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır (Çapanoğlu, 2004: 5). Amil Çelebioğlu, *Mihr ü Vefâ* mesnevisinin 774/1372-73 yılında yazıldığını belirtir (Çelebioğlu, 1999: 62). Eser 795 beyit olup aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbı ile yazılmıştır. *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Rum melikinin oğlu Vefâ ile Ummân sultanının kızı Mihr'in aşk ve maceraları anlatılır.

Tutmacı (ö. XV. yüzyılın başları), *Gül ü Hüsrev* (808/1405-06)

Kaynaklarda Tutmacı'nın hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. *Gül ü Hüsrev* eserindeki iki beyitte geçen Tutmacı sözcüğünün onun adı mı yoksa mahlası mı olduğu belli değildir. Tutmacı *Gül ü Hüsrev*'de Ahmedî ile Şeyhoğlu Mustafa'dan övgüyle söz eder. *Gül ü Hüsrev*'in bitiriliş tarihinin 808/1405-06 olduğundan hareketle Tutmacı'nın da çağdaşı olan Şeyhoğlu Mustafa ve Ahmedî gibi 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın başları arasında yaşadığı düşünülmektedir (Kızıлтаş, 2018: 1-3). Şairin *Gül ü Hüsrev* dışında *Tabîat-nâme* adlı bir eseri vardır.

Tutmacı *Gül ü Hüsrev* mesnevisini 808/1405-06 tarihinde kaleme almıştır. İranlı şair Attâr'ın aynı addaki eserinin kısaltılarak yapılan tercümesi olan bu mesnevi, 5499 beyit olup aruzun mefâilün mefâilün feülün kalıbıyla yazılmıştır. Eserde Rum Kayseri'nin oğlu Hüsrev ile Huzistan şahının kızı Gülruh (Gül) arasındaki aşk macerası anlatılır.

Ahmed-i Dâî (ö. 824/1421'den sonra), *Çeng-nâme* (808/1405-06)

Kaynaklarda Germiyanlı olarak gösterilen Ahmed-i Dâî'nin eserlerinden hareketle I. Murad, Germiyan Beyi II. Yâkub, Yıldırım Bayezid'in oğlu Emîr Süleyman ve II. Murad dönemlerinde yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızı ile Yıldırım Bayezid'in evlenmesi nedeniyle (1378) Kütahya'nın çeyiz olarak Yıldırım Bayezid'e verildiği yıllarda Dâî'nin orada kadılık yaptığı tahmin edilmektedir. Süleyman Şah'ın 1387 yılında vefatından sonra yerine geçen II. Yâkub (1387-1390) Dâî'yi himayesine almıştır. II. Yâkub'un Yıldırım tarafından mağlûp edilmesi ve Germiyan (Aydın, Saruhan, Menteşe) topraklarının Osmanlı ülkesine katılması sonucu Dâî'nin Emîr Süleyman'ın yanına gittiği tahmin edilmektedir. Emîr Süleyman'ın 1410 yılında öldürülmesi üzerine Dâî, Çelebi Mehmed'in himayesine girmiş ve Çelebi Mehmed'in oğlu Murad'a hocalık yapmak üzere sarayda görevlendirilmiştir. Çelebi Mehmed'in 1421'de vefatından sonra II. Murad'ın himayesine giren Dâî'nin ölüm tarihi bilinmemektedir. Eserleri şunlardır: *Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys es-Semerkandî*, *Miftâhu'l-cenne*, *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir-nâme*, *Tercüme-i Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî*

(*Tercüme-i Sî fasl fi 't-takvîm*), *Teressül*, *Tercüme-i Tezkiretü 'l-evliyâ*, *Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî*, *Vesîletü 'l-mülûk fî ehli 's-sülûk*, *Farsça Dîvân*, *Ukudü 'l-cevâhir*, *Câmasb-nâme*, *Türkçe Dîvân*, *Vasıyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Pesereş Hürmüz-i Tâcdâr*, *Çeng-nâme* (Kut, 1989: 56-58).

Emir Süleyman adına 808/1405-06 tarihinde Dâî tarafından kaleme alınan *Çeng-nâme*, mefâilün mefâilün feûlün vezniyle olup 1446 beyittir. 24 bölümden oluşan eserde çeng aletinin yapısı alegorik ve mistik bir şekilde anlatılır.

Şeyhî (ö. 834/1431-32 civarı), *Hüsrev ü Şîrîn*

Kütahya'da doğan Şeyhî, divân şairi Ahmedî'den ve dönemin diğer âlimlerinden ders aldı. Daha sonra İran'a giderek çeşitli ilimlerde tahsil gören şair memleketine döndükten sonra göz hekimliği yaptı. Şeyhî'nin İran'dan Kütahya'ya dönerken Ankara'ya uğrayarak Hacı Bayrâm-ı Velî'ye intisap ettiği rivayet edilir. Şeyhî, Germiyan Beyi II. Yâkub Bey'in himayesine girerek onun musâhib ve tabibi olur. Osmanlı hânedarıyla ilişkisi Emîr Süleyman Çelebi ile başlayan şair, daha sonra Çelebi Sultan Mehmed'in gözünü tedavi etmesinin ardından Osmanlı devletinin ilk reîs-i etibbâsı oldu. Kütahya'da vefat ettiğinde II. Yâkub Bey'in yanında olduğu tahmin edilmektedir. Kaynaklar ölüm tarihi konusunda farklı tarihler vermektedir. Şeyhî'nin 833/1429 senesinde ölen Yâkub Bey'e mersiye yazdığından hareketle bu tarihten sonra vefat ettiğine hükümlenmiştir. Eski edebiyatın kurucularından biri olduğu kabul edilen şair, *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Har-nâme* adlı eserleriyle Türk edebiyatında mesnevi sahasının önemli simaları arasında yer almıştır (Biltekin, 2010: 80-82). *Ney-nâme* adlı ufak bir mesnevîsiyle Farsçadan çeviri olan *Hâb-nâme* adlı eserinin de olduğu bildirilmektedir (Timurtaş, 1980: 37-38).

Şeyhî, II. Murad'a ithaf ettiği *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisini 1421/1430 yılları arasında onun tahta çıktığı sırada yazmaya başlamış, fakat tamamlayamadan vefat etmiştir. Aruzun mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılan eser, 6944 beyittir. Şeyhî'nin eseri Türk edebiyatında yazılan ikinci *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisidir. Nizâmî'nin aynı addaki eserinin tercümesi olan eser, Şeyhî tarafından bazı kısımlarını genişletmek, bazı kısımlarını da kısaltmak suretiyle nerdeyse aynen Türkçeye aktarılmıştır (Timurtaş, 1980). Mesnevinin son kısmını oluşturan “Şîrûye Vak'ası” daha sonra Rûmî adlı bir şair tarafından aynı vezinle tercüme edilmiştir. Şairin yeğeni Cemâlî de eserin sonuna padişaha methiye tarzında 109 beyitlik bir zeyil eklemiştir.

Hassan (ö.1431'den sonra), *Mihr ü Müşteri* (835/1431-32)

II. Murâd devri şairlerinden olan Hassân, önce Saruhan Beyliği'nden Hızır Bey'e; onun 1410 tarihinde Çelebi Mehmed tarafından öldürülmesinden sonra II. Murad'a intisap etmiştir. 1431 senesinde *Mihr ü Müşteri*'yi yazdığında 69 yaşında olduğunu söyleyen şairin 1362 yılında doğmuş olması gerekir. Sehî Bey'in *Heşt Bihişt*'indeki bilgilerden hareketle onun II. Murâd devrinde vefat ettiği anlaşılmaktadır (Kara, 1986: III).

Tebrizli Mevlânâ Muhammed Assâr'ın 778/1376-77 yılında kaleme aldığı *Mihr ü Müşteri* mesnevisinin Türkçe tercümesidir. Hassan'ın, II. Murad'ın emriyle 835/1431-32 tarihinde mefâilün mefâilün feûlün vezniyle kaleme aldığı eser, 5403 beyittir. *Mihr ü Müşteri*'nin asıl nüshası Fransa Bibliotheque Nationale'da olup mikrofilmi Süleymaniye kütüphanesinde dir.

Cemâlî (ö.915-917/1510-1512), *Gülşen-i Uşşâk (Tercüme-i Hümâyün-nâme)* (850/1446-47)

XV. yüzyılda yaşayan Cemâlî, Fatih devri şairlerinden olup asıl adı Bayezid'dir. Karaman veya Bursalı olduğu noktasında şüpheler bulunan Cemâlî'nin doğduğu tarih bilinmemekle beraber onun *Hüsrev ü Şîrîn*'e zeyil yazdığında on sekiz yirmi yaşlarında olduğundan hareketle 813-815 (1410-11/1412-13) yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Bayezid devrinin (1481-1512) sonlarına doğru ölen Cemâlî, Edirnekapı'daki Emîr Buhârî Tekkesi yanında gömülüdür. Cemâlî, *Hüsrev ü Şîrîn*'e yazdığı zeylin birinci bölümünde Şeyhî'nin ölümünden söz eder. İkinci bölümde ise II. Murad'ın methi yer alır ve burada Cemâlî mahlası yerine asıl adı olan Bayezid'i kullanır. Eserleri şunlardır: Zeyl-i Husrev ü Şîrîn, *Gülşen-i Uşşâk (Hümâ vü Hümâyûn)*, *Divân*, *Miftâhü'l-ferec*, *er-Risâletü'l-acîbe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi'*, *Risâle*, *der-Beyân-ı Meşakkat-i Sefer ü Zaruret ve Mülâzemet* (Kut, 1993: 316-317; Horata; 2016: 20-39).

Gülşen-i Uşşâk (Tercüme-i Hümâyunnâme): Cemâlî *Hümâ vü Hümâyûn*'u *Gülşen-i Uşşâk* ismiyle 850/1446-47 tarihinde tercüme etmiştir. Mesnevi nazım biçiminde aruzun mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılan eser, 4595 beyittir. Mesnevide Arap hanı Menûşek'in oğlu Hümâ ile Çin Fağfûru'nun kızı Hümâyûn'un aşk hikâyesi konu edilmektedir. Horata, Cemâlî'nin *Gülşen-i Uşşâk* mesnevisini Hâcû-yı Kirmânî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* adlı Farsça mesnevisini örnek alarak yazdığını belirtir (Horata, 2016: 25).

Aşkî (ö.1457'den sonra), *Heft-Peyker* (861/1456-57)

XV. asır şairlerinden olan Aşkî'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. İstanbul'un Balat semtinde kendi adına yaptırdığı caminin tapu tahrir kayıtlarına göre adı

Abdürrezzâk'tır. Doğum tarihi bilinmeyen şairin Fatih Sultan Mehmed'in musahip şairi olması ve 1483 yılı mayıs ayında inşa ettirdiği caminin vakfiyesinden hareketle XV. yüzyıl başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Şairlik dışında kitâbet ve musiki ile de uğraşmıştır. Aşkî, II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde yaşamış ve bunlara ithafen yazdığı şiirler dolayısıyla çeşitli lütuf ve ihsanlara mazhar olmuştur. Ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen şairin kabri Molla Aşkî Mahallesinde kendi adıyla anılan caminin mihrap tarafında yer almaktadır (Aytaç, 2017: 24-29). Şairin eserleri *Divân ve Heft-peyker*'dir.

Sasani hükümdarı I. Yezdğird'in oğlu V. Behrâm'ın menkıbevi ve destani hayatının konu edildiği, Nizâmî-i Gencevî'nin aynı addaki eserin çevirisi olan *Heft-peyker* mesnevisinin eldeki tek nüshası British Library'de Or. 7079 numarasıyla kayıtlıdır. Aşkî, Anadolu sahasında bu mesneviyi tercüme eden ilk şairdir. Fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle kaleme alınan eserin yazılış tarihi 861/1456-57'dir. Hâtîme bölümünde yer alan bir beyitte eserin 5612 olduğu belirtilir. Ancak eserde bazı varakların eksik olmasından kaynaklı olarak bu nüshanın beyit sayısı 5043'tür.

Halîlî (ö. 890/1485-86), *Fürkat-nâme* (876/1471-72)

Diyarbakırlı olan şairin 810/1407-08 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kendi eseri olan *Fürkat-nâme*'de, tahsilini Acem diyarında tamamladıktan sonra tasavvuf yoluna girdiğini ve bir arkadaşının ısrarı üzerine Diyâr-ı Rûm'a geldiğini söyler. Kaynaklarda da Fâtih Sultan Mehmed döneminde Diyarbakır'dan veya "diyâr-ı şark"tan İznik'e geldiği ve bu şehirde ikamet ettiği kaydedilmektedir. İstanbul'a gidip bir yıl kaldıktan sonra tekrar İznik'e dönen Halîlî, burada kurduğu dergâhta ömrünün sonuna kadar şeyhlik yapmıştır. İznik'te vefat eden Halîlî, Arapça-Türkçe mülemmalar yazmış olmakla beraber onun terkib-i bend, terci-i bend ve murabaları daha çok beğenilmiştir (Özkan ve İsen, 1997: 329-330).

Halîlî, *Fürkat-nâme*'yi 876/1471-72 yılında tamamlamıştır. Aruzun mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılan eser, 1334 beyittir. *Fürkat-nâme*'de Halîlî kendi başından geçen bir aşk hikâyesini anlatır. İznik'te gezerken bedestende gördüğü bir güzele âşık olması üzerine sıkıntılı bir duruma düşen şair, bundan kurtulmak için İstanbul'a gider. Fakat sevgilisinden aşkının samimiyetine inandığını belirten bir mektup alınca geri döner. Âşığını önce şefkatle karşılayan sevgilisi daha sonra onu yalnız bırakır.

Cem Sultan (ö. 900/1495), *Cemşîd ü Hurşîd* (883/1478-79)

Cem, Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu olup 27 Safer 864/23 Aralık 1459 tarihinde Edirne'de doğdu. Henüz on yaşında iken 1469'da Kastamonu'ya sancak beyi olan Cem, burada

kısa bir süre kaldıktan sonra önce İstanbul'a, oradan da Rumeli'ye gönderildi. Cem, babasının ölümünden sonra II. Bayezid ile taht kavgasına girişerek ordu toplayıp Bursa'ya gitti. On sekiz gün kadar şehirde kalarak adına para bastırdı, hutbe okuttu ve kendisini padişah ilân etti. 1481 Haziran ayında Yenişehir'de II. Bayezid'e yenilince çekildiği Konya'da da yeteri destek bulamadı. Bunun üzerine önce Tarsus'a, oradan da Mısır sultanından aldığı davet üzerine de Kahire'ye gitti. Buradan otuz kadar adamı ile Rodos'a geçti. Avrupalı devletlerin siyasi oyunlarına hedef olan Cem Sultan, 27 Ocak 1495'te Roma'dan ayrıldıktan sonra 29 Cemâziyelevvel 900/ 25 Şubat 1495 tarihinde öldü. Gaeta denilen yerde toprağa verilen naşı 1499'da Napoli kralı tarafından Osmanlılara teslim edilerek Bursa'da Murâdiye Camii haziresine defnedildi. Eserleri şunlardır: Türkçe *Divân*, Farsça *Divân*, *Cemşîd ü Hurşîd (Âyât-ı Uşşâk)*, *Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân* (Şakiroğlu ve Kut 1993: 284-286).

Cemşîd ü Hurşîd (Âyât-ı Uşşâk), Selmân-ı Sâvecî'nin (778/1376) Farsça mesnevisinin Cem Sultan tarafından yapılmış Türkçe çevirisidir. Çin padişahı Fağfûr'un oğlu Cemşîd ile Rum kayserinin kızı Hurşîd arasındaki aşk macerası anlatılır. 883/1478-79 tarihinde Fâtih Sultan Mehmed adına yazılan eser mefâilün mefâilün feülün vezniyle yazılmış olup 5374 beyittir.

Hamdullah Hamdî (ö. 909/1503-1504), *Yûsuf u Zülhâ* (897/1491-92), *Tuhfetü'l-uşşâk*

Fatih döneminin âlim ve mutasavvıflarından Akşemseddin'in oğlu olan Hamdullah Hamdî 853/1449-50 senesinde Göynük'te doğdu. Asıl adı Mehmed Hamdullah olmakla birlikte daha çok Hamdî Çelebi adıyla bilinir. *Yûsuf u Zülhâ* mesnevisini II. Bayezid'e sunan şair, padişahın beklediği iltifatı göremeyince padişahı övdüğü kısmı çıkararak onun yerine kötü talihinden bahseder. Ayrıca şair başka eserlerinden de sanatkâra ve sanat eserlerine pek değer verilmediğini belirterek devirden şikâyet etmiştir. Hamdî, Göynük'te 909/1503-04 senesinde vefat etmiştir. Divân sahibi olan şair, Anadolu sahasında hamse sahibi ilk şairdir. Hamsesi şu mesnevilerden oluşmaktadır: *Yûsuf u Zelîhâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Tuhfetü'l-uşşâk*, *Kıyâfet-nâme*, *Ahmediyye* (Öztürk, 1997: 452-454).

Bu çalışmada Hamdullah Hamdî'ye ait *Yûsuf u Zelîhâ* ve *Tuhfetü'l-uşşâk* mesnevileri incelendi. *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisi 897/1491-92 tarihinde fâilâtün/mefâilün/fâilün vezniyle yazılmıştır. 6279 beyit olan eser Türk edebiyatında çok sevilmiş ve pek çok tezkire yazarının takdirini kazanmıştır (Öztürk, 1997: 453).

Tuhfetü'l-uşşâk mesnevisi ise aruzun mefâilün mefâilün feülün kalıbıyla yazılmış olup 987 beyittir. Eserde Hıristiyan bir kıza âşık olup onunla evlenebilmek için dinini terk eden

müslüman bir tüccarın oğlu ile bu kız arasında geçen olaylar konu edilmiştir. Şair eserini bitirirken eserinin tasavvufî sembolik bir mahiyette olduğunu belirtir.

Behiştî Ahmed Sinân (ö.1506'dan sonra), *Mihr ü Müşterî* (905/1499-1500), *Heft-Peyker* (913/1507-08) ve *İskender-nâme* (909/1503-04)

Kaynaklarda doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Behiştî'nin eserlerindeki bilgilerden hareketle doğum tarihinin 877/1472-73 olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Babasının vefatının ardından Sultan II. Bayezid (1481-1512)'in sarayına intisap eden şair, yirmi yaşına kadar Sultan Bayezid'in hizmetinde bulunmuş, daha sonra bilinmeyen bir sebeple onun yanından ayrılmak zorunda kalmıştır. Sultan Bayezid'in yanından ayrıldıktan sonra Hatipoğlu adında âlim bir zatın yanına sığınarak burada on yıl kadar onun hizmetinde bulunmuş ve ilim tahsil etmiştir. Daha sonra oradan ayrılarak Hüseyin Baykara'nın yanına gitmiştir. Behiştî, Hüseyin Baykara'nın sarayında onun meclislerinden, Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501) ve Molla Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492)'den istifade imkânı bulmuştur. Hüseyin Baykara'nın ricası üzerine affedilen Behiştî tekrar İstanbul'a dönmüştür. Kaynaklarda Behiştî'nin ölüm tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. (Polat, 2017: 20-28). Eserleri şunlardır: *Hamse* (*Mihr ü Müşterî*, *Mahzenü'l-esrâr*, *Heft-Peyker*, *Leylâ vü Mecnûn*, *İskender-nâme*), *Mevlid-i Şerîf*

Bu çalışma kapsamında Behiştî'nin *Mihr ü Müşterî*, *Heft-Peyker* ve *İskender-nâme* mesnevileri incelendi. Behiştî'nin *Hamse*'sinde ilk sırada yer alan *Mihr ü Müşterî* mesnevisi, Assâr-ı Tebrîzî (ö. 784/1382-83)'nin aynı adlı eserinin mealen tercümesi olup 905/1499-1500 yılında tamamlanmıştır. Aruzün mefâilün mefâilün faülün vezniyle kaleme alınan eser, 4665 beyittir. *Hamse*'de ikinci sırada yer alan *Heft-Peyker* mesnevisi 913/1507-08 tarihinde yazılmıştır. Feilâtün feilâtün feilün vezniyle kaleme alınan eser, 1729 beyittir. *Hamse*'de son sırada bulunan *İskender-nâme* mesnevisi 909/1503-04 tarihinde yazılmıştır. Feülün feülün feülün feül vezniyle kaleme alınan eser, 5781 beyittir.

Tâcîzade Cafer Çelebi (ö. 921/1515), *Heves-nâme* (899/1493-94)

Cafer Çelebi, Ağustos 1452 tarihinde Amasya'da doğdu. Çeşitli medreselerde görev yaptı ve 1497'de Divân-ı Hümâyun'a nişancı oldu. II. Bayezid'in Şehzade Ahmed lehine saltanatı bırakmayı düşündüğünde Şehzade Selim'i destekleyen yeniçerilerin baskısıyla II. Bayezid, 1511 yılında nişancı Cafer Çelebi'yi görevinden azletti. Bir süre görev almayan Cafer Çelebi, yeniden nişancı tayin edildikten sonra 20 Mart 1514 tarihinde Yavuz Sultan Selim'le Çaldıran seferine katıldı. 23 Ağustos 1514'te yenilen Şah İsmâil'in hazinesini ve karısı Taclu

Hanım'ı bırakarak kaçması üzerine Yavuz Selim, Taclu Hanım'ı Cafer Çelebi'ye verdi. Çaldıran seferi dönüşünde kazaskerlik görevine getirildi. 4 Aralık 1514'te Amasya'ya dönen padişahın gelecek yıl sefere devam etmek için kışı burada geçirmek istemesi üzerine yeniçeri ayaklandı. Yavuz, 11 Temmuz 1515'te İstanbul'a döndükten sonra yeniçerileri kıskırtanlardan olduğu gerekçesiyle 18 Ağustos 1515 tarihinde Cafer Çelebi'yi idam ettirdi. Eserleri şunlardır: *Mahrûsa-i İstanbul Fetihnâme*, *Münşeât*, *Divân*, *Heves-nâme* (Erünsal, 2010: 353-356).

Bir sergüzeşt-nâme olan *Heves-nâme*, 899/1493-94 yılında kaleme alınmıştır. Mefâilün mefâilün feûlün vezniyle yazılan mesnevi, 3810 beyittir. Eserde şair, başından geçtiğini iddia ettiği bir aşk macerası işler.

Şerîf-i Âmidî (ö.920/1514-15), *Tercüme-i Şeh-nâme-i Firdevsî*

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Şerîfî, Diyarbakırlı olup eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a gider. Şehzâde Cem'in yanında bulunan şairlerdendir. İstanbul'dan sonra gittiği Mısır'da 920/1514-15 senesinde vefat etmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 2016: 683; Kültürel, 1999: XIX).

Diyarbakırlı Şerîfî'nin *Şeh-nâme Tercümesi*, Türk edebiyatında *Şeh-nâme*'nin tam olarak tercüme edildiği tek manzum eser olma özelliğini taşır. Mısır'da Sultan Gavri'nin isteği üzerine kaleme alınan eser 10 yılda tamamlanmıştır. Eserin tamamı 56506 beyit olup kaynak metinden farklı olarak aruzun mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılmıştır.

Sûzî Çelebi (ö. 931/1524), *Gazavât-nâme* (884/1479)

Asıl adı Mehmed b. Mahmûd b. Abdullah olan Sûzî Çelebi, 1455-1465 yılları arasında Prizren'de doğdu. Daha sonra Mihaloğulları'ndan Plevne kolunu temsil eden Gazi Ali Bey'in (ö. 906/1500-01) maiyetine girerek onun akınlarını yazdı. Ali Bey'in vefatından sonra oğlu Mihaloğlu Mehmed Bey'in akınlarını yazmaya devam etti. 916/1510-11 yılında Prizren'e dönerek burada İlyas Hoca mahallesinde Bistrica suyu kenarında bir külliye inşa ettirdi. Sûzî Çelebi, vefatına kadar bu külliyedeki camide imamlık ve medresede hocalık yaptı. 1 Muharrem 931/ 29 Ekim 1524 tarihinde Prizren'de vefat etti ve yaptırdığı caminin haziresine defnedildi (Sarıkaya, 2010: 4-5).

Eldeki tek eseri olup mesnevi tarzında kaleme aldığı *Gazavât-nâme*'si 1795 beyittir. *Gazavat-nâme* tevhid ve münâcât ile başlamakta, daha sonra Mihaloğlu Ali Bey'in akınları ve hayatının diğer önemli olayları anlatılmaktadır.

Ahmed Rıdvân (ö. 1528-1538 arası), *Hüsrev ü Şîrîn* (907/1502)

Doğum tarihi belli olmayan şair, Ohridlidir. Devşirme olan Ahmed Rıdvân, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî devirlerinde yaşamış, defterdarlık ve sancak beyliği yapmıştır. Son yıllarını Edirne’de geçiren şair, eldeki bilgilere göre 1528-1538 yılları arasında ölmüştür (Ünver, 1989: 123-124). Eserleri şunlardır: *Divan, İskender-nâme, Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şîrîn, Rıdvâniyye, Mahzenü’l-esrâr, Heft-peyker, Kasîde-i Bür’e Tercümesi*.

Bu çalışma kapsamında Ahmed Rıdvân’a ait *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi incelendi. Nizamî’den tercüme olan eser 907/1502 yılının baharında tamamlanmıştır. Şair eserinin 6308 beyit olduğunu belirtmiştir. Bilinen nüshalarda beyit sayısı eksik olan eser mefâilün mefâilün feûlün vezniyledir. Eserde Sasani hükümdarı Hüsrev Perviz ile Ermen güzeli Şîrîn’in aşkı anlatılır.

Kemalpaşazade (ö. 940/1534), *Yûsuf u Zelîhâ*

Asıl adı Şemseddin Ahmed olan Kemalpaşazade, 15 Mayıs 1469 dünyaya geldi. Büyükbabası Kemal Paşa’ya nispetle Kemalpaşazade, Kemalpaşaoğlu veya İbn Kemal diye anılır. Arap dili ve edebiyatı, mantık ve Farsça öğrenimi gören Şemseddin Ahmed, önce askerî sınıfa girmiş daha sonra ilmiye sınıfına geçti. Dönemin âlimlerinden aldığı derslerle eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde müderris, kadı, kazasker gibi görevlerde bulundu. Kamalpaşazade, Zenbilli Ali Efendi’nin ölümü üzerine Şâban 932/1526 yılında şeyhülislâmlığa getirildi. Şeyhülislâmken 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534) tarihinde vefat etti. Kemalpaşazade hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında birçok eser kaleme aldı (Turan, 2002: 238-240).

Saraç, Kemalpaşazade’nin eserlerinde nesir yanında nazmı da başarıyla kullandığını, onun divanının dışındaki hemen her eserinin gerekli gördüğü kısımlarında Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelere yer verdiğini belirtir (Saraç, 2002: 244). Bu çalışma kapsamında incelenen mesnevilerden biri de Kemalpaşazade’nin *Yûsuf u Zelîha* eseridir. Bu eser Âşık Çelebi tarafından kendisinden önce aynı konuyu işleyen diğer mesnevilere göre daha sanatkârane bulunmuştur (Saraç, 2002: 245). II. Bâyezîd’e sunulan *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisi, mefâilün mefâilün feûlün vezninde yazılmış olup 7761 beyittir.

Lâmiî Çelebi (ö. 938/1531-32), *Ferhâd ile Şîrîn (Ferhâd-nâme)* (921/1515-16), *Salâmân u Absâl* (929/1522’den önce), *Veyse ü Râmîn* (933/1526-27’den sonra)

Asıl adı Mahmud olan Lâmiî Çelebi 878/1473-74 yılında Bursa’da doğdu. Nakşî şeyhlerinden Emîr Buhârî’ye intisap etti ve bütün ömrünü Bursa’da geçirdi. Otuz yedi yaşında

eser vermeye başlayan Lâmiî Çelebi, Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği *Hüsn ü Dil* eseri sayesinde kendisine bağlanan 35 akçe maaş ile ömrünü telif ve tercüme faaliyetiyle geçirdi. 938/1531-32 yılında vefat eden Lâmiî Çelebi'nin mezarı Bursa Orta Pazar Camii hazîresindedir. Lâmiî Çelebi, çok iyi bildiği Farsça sayesinde, bilhassa Molla Câmi'den yaptığı Farsça manzum ve mensur tercüme-telif eserlerle dikkat çekmiştir. Nazım, nesir ve nazım-nesir karışık olarak telif ve tercüme ettiği kitaplarının sayısı otuzu bulmaktadır. Eserlerini sanat endişesinden âzâde bir üslupla kaleme alan Lâmiî Çelebi, oluşturduğu nazım ve nesir dili sayesinde başta tasavvuf muhitleri olmak üzere ilim ve sanat çevrelerinde kalıcı bir şöhret kazanmıştır (Kut, 2003: 96-97).

Bu çalışma kapsamında Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn*, *Veyse vü Râmîn* ve *Salâmân u Absâl* mesnevileri ele alındı.

Ali Şîr Nevâyî'nin aynı adlı eserinin Osmanlı Türkçesine tercümesi olan *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisi 921/1515-16 yılında tamamlanıp Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Aruzun mefâilün mefâilün feülün vezniyle yazılan eser 8157 beyittir. Mesnevi nazım biçimiyle yazılmasına karşın eser, kaside, terci-i bend ve gazel gibi nazım biçimlerini de barındırmaktadır.

Salâmân u Absâl, Molla Câmi'den çeviri felsefî-alegorik bir aşk mesnevisi olup Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılan eser 1903 beyittir.

Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisi, İranlı şair Fahreddin Esad Gürgânî'nin Pehleviceden Farsçaya aktardığı Horasan padişahının oğlu Râmîn ile Veyse arasındaki aşk hikâyesinin Türkçeye serbest çevirisidir. 1526 tarihinde Kânûnî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine kaleme alınan bu mesnevi, aruzun mefâilün mefâilün feülün vezninde olup 6765 beyittir.

Niğdeli Muhibbî (ö. 1537'den sonra), *Gül ü Nevrûz* (944/1537-38)

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Niğdeli Muhibbî'nin XVI. yüzyılda yaşadığı ve Kânûnî devri (1520-1566) sonlarına doğru vefat ettiği tahmin edilmektedir (Delice 1995: 23).

Gül ü Nevrûz mesnevisi 944/1537-38 tarihinde kaleme alınmış ve Kânûnî Sultan Süleymân'a sunulmuştur. Eser, Lutfî'nin (ö. 897/1492?) Celâleddîn Tabîb'den Çağataycaya tercüme-telif olan *Gül ü Nevrûz*'unun Anadolu Türkçesine çevirisidir. Mesnevi, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılmasına karşın eserde, gazel, kaside, müstezat, murabba', mu'aşşer, müseddes ve lügaz gibi farklı nazım türlerinde manzumeler de yer almaktadır. Mesnevide Nevşâd'lı şehzade Nevrûz ile Ferhâr şahının kızı Gül'ün aşk macerası anlatılır.

Zâtî (ö. 953/1546), *Şem' ü Pervâne* (941/1534-35)

876/1471-72 yılında Balıkesir'de doğan Zâtî'nin adı tezkirelere göre Bahşî, İvaz, Satı veya Satılmış'tır. Geçimini dönemin padişah ve devlet adamlarına sunduğu kasideler ile Beyazıt Camii avlusundaki dükkânında remilcilik yaparak sağlamıştır. 953/1546 tarihinde vefat eden şairin cenazesi Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir. Daha çok rindliği ile ön plana çıkan Zâtî, şiirinde oldukça sade bir dil kullanarak atasöz, deyim ve tabirlere yer vermiştir. Şair, günlük hayatı ve dönemini şiirine başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Eserleri şunlardır: *Divân*, *Şem' ü Pervâne*, *Letâif*, *Edirne Şehrengizi* (Coşkun, 2013: 150-151).

941/1534-35'te kaleme alınan *Şem' ü Pervâne*, beşerî aşkı işleme bakımından diğer *Şem' ü Pervâne*'lerden farklı olup teliftir. 3937 beyit olan eser mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılmıştır. Rum ülkesinin padişahı Jâle'nin oğlu Pervâne ile Çin hükümdarı Fağfur'un kızı Şem' arasındaki aşkı konu edinen eser, mutlu sonla biter.

Firâkî, Abdurrahmân Çelebi (ö. XVI. yüzyılın ikinci yarısı), *Hüsrev ü Şîrîn*

Doğum tarihi bilinmeyen Firâkî'nin asıl adı Abdurrahman'dır. Acem coğrafyasından göç etmiş bir aileye mensup olup Kütahya'da doğdu. Evliya Çelebi *Seyahat-nâme*'de Firâkî'nin kendi amcası olduğunu, İstanbul'a göç ederken evlerini Firâkî'ye bıraktıklarını, mezarının da Saray Camii haziresinde olduğunu belirtir. Firâkî, bir süre ilim tahsili için farklı yerlerde bulundu; daha sonra tarikat ve tasavvufa yönelerek Kütahya'ya yerleşti. Kaynaklarda onun muhaddis, müfessir olduğu, vaizlik yaparak geçimini de bu yolla temin ettiği belirtilir. Şehzade Bayezid'in Kütahya'da bulunduğu yıllarda ona intisap eden Firâkî, *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümesini Şehzade'ye sunar. XVI. yüzyılın ikinci yarısında vefat eden şairin eserleri şunlardır: *Tercüme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, *Kalem Kasidesi*, *Kırk Su'âl*, *Şerhu'l-fikhî'l-ekber Tercemesi*, *Seg-nâme* ya da *Hilkat-ı Kelb Risâlesi*, *Seâdet-nâme*, *Sûret-i nâme-i Firâkî*, *Hüsrev ü Şîrîn* (Bayram 2017: 6-15).

Firâkî, Nizâmî-i Gencevî'den tercüme ettiği *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisini Pargalı İbrahim Paşa (ö. 1536) adına yazmıştır. Eser 1523 ile 1536 yılları arasındaki bir tarihte iki aylık bir sürede kaleme alınmıştır. *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi aruzun mefâilün mefâilün feûlün vezniyle yazılmış olup 2817 beyittir.

Rahmî, Pîr Mehmed Çelebi (ö. 975/1567-68), *Şâh u Gedâ*

Bursa'da doğan şairin asıl adı Pîr Mehmed'dir. Defterdar İskender Çelebi aracılığı ile Sadrazam İbrahim Paşa'ya takdim edilir. Kânûnî Sultan Süleyman'ın şehzadelerinin 936/

1529-30 yılındaki sünnet düğününde padişaha şiirlerini sunan Rahmî, zamanla Kânûnî'nin gazellerine tahmîsler yazar. Bursa'da müderrisen 975/1567-68 senesinde vefat eden şairin mezarı Bursa'nın Yenişehir ilçesindedir. Eserleri şunlardır: *Divân*, *Gül-i Sad-berg*, *Şehrengîz*, *Şâh u Gedâ (Şâh u Dervîş)* (Birinci, 2004:14-19; Tıgılı, 2007: 421-422).

Şâh u Gedâ (Şâh u Dervîş) mesnevisi, Hilâlî-i Çağatâyî'nin (ö. 936/1529-30) aynı adlı eserinin serbest şekilde tercümesidir. Mesnevide Şah ve Gedâ arasında geçen sembolik aşk anlatılır. 943-945/1536-1539 tarihleri arasında kaleme alınan eser Kânûnî Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Aruzun feilâtün mefâilün, feilün vezniyle yazılan *Şâh u Gedâ*, 1734 beyittir.

Priştineli Defter Eminî Mustafa Çelebi (ö. 972/1564-65), *Varka vü Gülşâh*

Priştine'de doğan Mustafa Çelebi, tezkire eminliği ve defterhane-i hakanî eminliği, mukataat kâtipliği, mukataat eminliği, hazine defteri kâtipliği, tezkire eminliği gibi görevlerinde bulunmuş ve 972/1564-65 yılında vefat etmiştir (Yıldız, 2008: 12-18).

Mustafâ Çelebi'nin *Varka vü Gülşâh* mesnevisini 1548-1566 yılları arasında yazdığı tahmin edilmektedir. Aruzun mefâilün mefâilün feülün kalıbı ile yazılan eser, toplam 6712 beyittir. *Varka vü Gülşâh*, Ayyukî'nin Farsça aynı adlı eserinin Türkçe tercümesidir.

Bihîştî Ramazan Efendi (ö. 977-979/1569-72), *Cemşâh u Alemşâh*

Asıl adı Ramazan olan şairin babasının adı Abdülmuhsin olup Vize'de doğdu. Bihîştî tahsil için İstanbul'a giderek Molla Sinan, Merhaba Çelebi ve Şeyhülislâm Sâdî Efendi gibi dönemin âlimlerden ders okudu. Sâdî Efendi'nin vefatından sonra Merkez Efendi'ye intisap ederek seyrüsülûkünü onun yanında tamamladı ve hilâfet aldı. Daha sonra Çorlu'ya yerleşip burada vaizlik yaptı. Çorlu'da uzun yıllar dinî hizmetlerde bulunan Bihîştî orada vefat etti ve Bihîştî Zâviyesi olarak anılan evinin bahçesine gömüldü. Eserler şunlardır: *Hâşiyetü'l-hâşiyeye 'alâ Şerhi 'Akâ'idi'n-neseftiyye li'l-hayâlî*, *Hâşiyetü Âdâbi Mes'ûdî*, *Divân*, *Cemşâh u Alemşâh*, *Heşt Bihîşt*, *Şerh-i Manzûme-i Muammâ* (Uzun, 1992: 145-146).

Bu çalışma kapsamında şaire ait *Cemşâh u Alemşâh* mesnevisi incelendi. Eser fâilâtün mefâilün fâilün vezniyle 2397 beyit, 3 kaside ve 69 gazelden oluşur. Telif olan eserde şehzade Cemşâh ile vezirin oğlu Alemşâh'ın sergüzeşti ele alınır.

Mâşîzade Fikrî Çelebi (ö. 982/1574-75), *Ebkâr-ı Efkâr (973/1566)*

Şiirlerinde Fikrî mahlasını kullanan şairin asıl adı Derviş Mehmed'dir. Babası, Amasya II. Bayezid Medresesinde müftü ve müderris olan Mâşî Şemseddîn Ahmed'dir. 920-923/1514-18) yılları arasında Amasya veya İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Medrese eğitimini

Edirne’de Pîrî Paşazade’nin yanında tamamladı. Rumeli, Yanbolu, Köstendil, Semendire, Yenişehir ve Nevrekop kadılığı görevlerinde bulundu. 982/15741-75 tarihinde Nevrekop’ta vefat etti (Özyıldırım 2017: 29-34). Eserler şunlardır: *Hurşîd ü Mihr*, *Divân*, *Mihr ü Müşteri*, *Rü’ûs-ı Mesâi’l-i Kelâm Manzûmesi*, *Ebkâr-ı Efkâr*, *Behrâm u Zühre*, *Kıssa-i Fîrûz Şah Tercümesi*, *Hurşîd ü Nâhîd*, *Şükûfezâr*, *Şehr-engîz(ler)*, *Mihr ü Nâhîd* (Özyıldırım, 2017: 50-59).

Bu çalışma kapsamında şairin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisi incelenmiştir. Eserde şairin yaşamış olduğu sıradışı bir aşk hikâyesini konu edinir. 973/1565-66 tarihinde, fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün vezniyle yazılan eser 1582 beyittir.

Taşlıcalı Yahyâ (ö. 990/1582-83), *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf u Zelîhâ*

Arnavut asıllı Dukakin ailesine mensup olup doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Kuzey Arnavutluk’tan devşirilip İstanbul’a getirilen şair, Acemi Oğlanları Ocağındaki eğitiminden sonra yayabaşı ve ardından sipahi oldu. Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldı. Bosna İzvornik sancağına sürüldükten sonra bir daha İstanbul’a dönmedi. Ömrünün son yıllarında Gülşenî şeyhi Uryânî Mehmed Dede’ye intisap ederek tasavvufa yöneldi. Kaynaklarda Yahyâ Bey’in ölüm tarihi ve yeriyle ilgili farklı bilgiler bulunmakla birlikte 990/1582 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Mezarı Sırbistan’a bağlı İzvornik yakınlarındaki Lozniçe’dedir. Eserleri şunlardır: *Divân*, *Hamse (Şâh u Gedâ, Gencîne-i Râz, Yûsuf u Zelîhâ, Kitâb-ı Usûl, Gülşen-i Envâr)*, *Şehrengîz-i Edirne*, *Şehrengîz-i İstanbul* (Kaya 2011: 156-157).

Bu çalışma kapsamında Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* ve *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevileri incelendi. 1537’de yazıldığı tahmin edilen *Şâh u Gedâ* mesnevisi feilâtün mefâilün feilün vezniyle olup 1972 beyittir. Özgün konusu ve telif olması nedeniyle eser orijinal kabul edilir. Özellikle olayın cereyan ettiği mekânın İstanbul olması bakımından eser hayli dikkat çekici bulunur.

Tez kapsamında incelenen *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevinin Mehmed Çavuşoğlu tarafından hazırlanan tenkitli neşri mefâilün mefâilün feülün vezniyle (Çavuşoğlu, 1979) 5179 beyittir.

Kalkandelenli Mehmed Mu’îdî (ö. XVI. yüzyıl), *Şem’ ü Pervâne*

XVI. yüzyıl Kanunî Sultan Süleyman dönemi şairlerinden olan Mu’îdî’nin asıl adı Mehmed’dir. Üsküp yakınlarında Kalkandelen’de 1520’li yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir (Kara, 2009: 1). Medrese tahsilinden sonra hac yolculuğu sırasında Halep’e uğrayan şair, bir süre burada kalır. Hacdan sonra Mısır’a giden Mu’îdî, burada beytülmal kâtibi

iken vefat eder. Eserleri şunlardır: *Divân*, *Şem' ü Pervâne*, *Gül ü Nevrûz*, *Vamık u Azra*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Kütüb-i Seb'a*, *Miftâhü't-teşbih* (Özgül, 2008: 4-13).

Bu çalışma kapsamında incelenen Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisi 1625 beyit olup feilâtün mefâilün feilün vezniyledir. Mu'îdî, mesnevisine kaynaklık eden eserlerden bahsetmese de eserin muhtevası incelendiğinde, kendisinden önceki *Şem' ü Pervâne*'lerden önemli oranda yararlandığı görülmektedir.

Sinoplu Beyânî (ö. 1006/1597-98), *Şâh u Gedâ*

Cârullâhzade lakabıyla bilinen Beyânî'nin asıl adı Mustafa olup Bulgaristan sınırları içinde bulunan Rusçuk'ta doğdu. Müderrislik ve kadılık görevlerinde sonra Sofular Tekkesinde 20 yıl kadar şeyhlik yapan şair, 1006/1597-98 yılında vefat etti. Beyânî'nin asıl şöhretini sağlayan eser, 1006/1597-98 yılında Kınalızâde Hasan Çelebi'nin tezkiresini özetlemek suretiyle kaleme aldığı şuara tezkiresidir (İsen, 1992: 32; Birinci, 2004: 20-22).

Beyânî'nin *Şâh u Gedâ* mesnevisi, Hilâlî-i Çağatayî'nin aynı addaki eserinin tercümesi olup 1588 ile 1597 yılları arasındaki bir tarihte yazıldığı tahmin edilmektedir. Gazi Giray Hân'a (1588-1597) sunulan eser feilâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmış olup 1046 beyittir.

Ûdî (XVI. yüzyıl), *Mâcerâ-yı Mâh* (975/1567-68)

XVI. asır şairlerinden olan Ûdî hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. *Mâcerâ-yı Mâh* üzerinde inceleme yapan Oğuz, şair hakkındaki bilgilerin otobiyografik bir eser niteliği de taşıyan bu mesnevide anlatılanlardan ibaret olduğunu belirtir. Ûdî'nin, *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinin hikâyesinden hareketle II. Selim'in meclislerinde ud çalan bir müzisyen olduğu görülür. Şair, bilinmeyen bir nedenle Sultan Selim'in gözünden düşerek görevinden uzaklaştırılır. Bu duruma üzülen şair, yaşadığı yeri terk ederek bir arkadaşıyla Mısır'a gider. Sultan II. Selim'in fermanıyla (538-544) Kahire'den Manisa'ya dönen Ûdî, Şehzade Murad'a kul olarak verilir ve mehterbaşı olur (Kutlar, 2017: 6-13).

Ûdî'nin kaleme aldığı belirlenebilen tek eser sergüzeşt-nâme özelliği taşıyan *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisidir. Eser mefâilün mefâilün feülün vezniyle yazılmış olup 1270 beyittir. Şair Sultan II. Selim ve Şehzade Murad'ı övmek için kaleme aldığı eserini II. Selim adına 975/1567-68'de tamamlamıştır.

Abdî (XVI. yüzyıl), *Gül ü Nevrûz* (985/1577-78)

Hayatı hakkında kaynaklarda kayda değer bilgi bulunmayan (İnce, 2008: 52) Abdî, eserlerinden *Niyâz-nâme-i Sa'd ü Hü mâ*, *Cemşîd ü Hurşîd*, *Heft-peyker*'i II. Selim'e, *Gül ü Nevrûz*'u da III. Murad'a takdim etmiştir.

Abdî'nin *Gül ü Nevrûz (Nüzhet-nâme-i Abdî)* mesnevisi Celâl Tabîb'in aynı adlı eserinin Türkçe tercümesi olup 985/1577-78 tarihinde yazılmıştır. III. Murâd'ın isteği üzerine kaleme alınan eser mefâilün mefâilün feûlün vezniyle olup 2320 beyittir. Eser, Nevşâd ilinin padişahı Ferah'ın oğlu Nevrûz ile Ferhar ülkesinin hükümdarının kızı Gül arasındaki aşkı konu edinir.

Manisalı Câmi'î (XVI. yüzyıl), *Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ)*

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olunan Câmi'î, Saruhanlı (Manisa) olup doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. *Muhabbet-nâme*'yi Kânûnî'nin vezirlerinden Sinân Paşa'nın isteği üzerine kaleme almıştır (Ece, 2002: 3-7; Harmancı, 2003:21-25). Bir diğer eseri de *Manisa Şehrengizi*'dir.

Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ), İran şairi Unsurî'den tercüme olup Sinan Paşa'nın isteği üzerine yazılmıştır. Mefâilün mefâilün feûlün vezniyle kaleme alınmış olup 5240 beyittir.

Yenipazarlı Vâlî (1007/1598-99), *Hüsn ü Dil (1002/1593-94)*

Şairin asıl adı Ahmed olup 979/1571-72 tarihinde Yenipazar'da doğmuştur. Hoca Sâdeddin Efendi'nin öğrencilerindedir. Eğitimini tamamladıktan sonra kadılık mesleğini icra etmiştir 1007/1598-99 tarihinde Yenipazar'da vefat etmiştir. Eserleri şunlardır: *Hüsn ü Dil, Manzum Kırk Hadis Tercümelere, Aşk-nâme* ve *Le'âl-i Aşk* (Köksal, 2020)

Tez kapsamında şaire ait *Hüsn ü Di* mesnevisi incelendi. Alegorik bir aşk hikâyesinin anlatıldığı *Hüsn ü Dil* mesnevisi, İran şairi Fettâhî-i Nişâbûrî (ö. 1448)'nin aynı adlı eserinden tercüme edilmiştir. Eser mefûlü mefâilün feûlün vezniyle yazılmış, 3500 beyittir.

Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1599-1600), *Mihr ü Mâh (968-69/1560-62)*

Şair 948/1541 yılında Gelibolu'da doğdu. Osmanlı coğrafyasında çeşitli vilayetlerde divân kâtibi, tımar defterdarlığı, hazine defterdarlığı, müderrislik, kadılık, Amasya sancak beyliği, Rum defterdarlığı ve Cidde sancak beyliği görevlerinde bulundu. Tarihçiliği ve şairliği yanında, nesir üstadı da olan yazar farklı dillerde çok sayıda manzum ve mensur eser kaleme aldı. Dönemin sosyal hayatını eserlerine yansıtmasıyla ön plana çıktı. Âlî'nin eserlerinden biri de *Mihr ü Mâh*'tir (Kütükoğlu, 1989: 414-416).

Âlî, *Mihr ü Mâh* mesnevisini 968/1560-1561 veya 969/1561-62 tarihinde tamamlayıp Konya'da ya da Kütahya'da bulunan Şehzade II. Selim'e 969/1561-62 senesinde takdim etti. Çift kahramanlı bir aşk mesnevisi olan eser, eski astronomi anlayışına ve Batlamyus kozmogonisine uygun alegorik bir manzumedir. Âlî, mesnevideki kişilerin tasavvufi kavramlara sembol olduğunu belirtir. Hikâye kahramanlarına Mihr, Mâh, Bircîs, Nâhid, Mirrih,

Zühre, Utarid ve Keyvan gibi adlar verilmiştir. Tasvirlerde Mihr'in dışıl, Mâh'ın da eril öge olduğu beliriyorsa da eserde Mihr ve Mâh'ın cinsiyetleri ile ilgili net bir bilgi yoktur (İçli, 2009: 63-64). *Mihr ü Mâh* mesnevisi aruzun feilâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmış olup 1173 beyittir.

Vücûdî (ö. 1021/1612-13), *Hayâl ü Yâr*

Vücûdî'nin asıl adı Mehmed olup Lârende'de (Karaman) doğdu. Kınalızâde Ali Çelebi'nin yanında yetişen şair onunla birlikte Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul'da bulundu. Daha sonra İstanbul'da Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye dânişmend olup müderrisliğe geçti. 1006/159-98'de tekrar ilmiye sınıfına döndü ve Lârende'deki Emîr Mûsâ Medresesi'nde görev yaptı. Müderrislik ve müftülük pâyelerine ilâve olarak Lârende kadılığına tayin edildi. Lârende'de 1021/1612-13 yılında vefat etti. İlmî kariyeri yanında tarihçiliği ve edebî kimliği de ön plana çıkan Vücûdî, eserlerinde atasözleri ve deyimlerden önemli ölçüde faydalanmıştır. Eserleri şunlardır: *Hayâl ü Yâr*, *Şâhid ü Ma'nâ*, *Risâle-i Gazâ (Gazavât-ı Mustafa Paşa)*, *Risâle fi't-tefsîr*, *Ahvâl-i Âlem-i Berzâh*, *Fevâyihu's-sülûk fi nesâyihî'l-mülûk* (Aydemir, 2017: XIV-XXV; Göger ve Sarıkaya 2016: 661-662).

II. Murad'da takdim edilen *Hayâl ü Yâr*, 3482 beyit olup feilâtün mefâilün feilün vezniyledir. Lirik ve didaktik bir üslupla kaleme alınan eser, ilahî aşkın temsili anlatımını konu edinir.

Hâşimî (ö. XVI. yüzyıl), *Mihr ü Vefâ* (948/1541-42)

Şairin asıl ismi Cafer'dir. Doğum tarihi bilinmeyen şair, Bursalı olup Emir Sultan'la amcazadedir. Hâşimî, kendisinin Haşimoğulları soyundan geldiğini ve seyit olduğunu belirtir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Hâşimî'nin ölüm tarihi hakkında tezkirelerde farklı tarihler mevcuttur. En geç tarih 1036-37/1626-28'dir. Ondaki bahsedilen kaynaklar, şairin tarih düşürme ve muamma sanatlarındaki başarısına dikkat çeker (Ece, 1996: 1-3). *Mihr ü Vefâ* ile birlikte *Divân*'ı mevcuttur.

Mihr ü Vefâ mesnevisinin Avusturya / Gotha ve Erzurum Atatürk Üniversitesi nüshalarının tenkitli metni toplam 6532 beyittir. Aruzun mefâilün mefâilün feilün kalıbıyla yazılan mesnevinin bitiriliş tarihi 948/1541-42'dir.

Yukarıdaki mesnevilerde yer alan bezm tasvirleri, çalışmamızda 'dış unsurlar' ve 'iç unsurlar' şeklinde kategorize edilerek incelenmiştir. Dış unsurlardan kasıt bezmlerin kurulduğu zaman ve mekân, bezmlerin kurulma sebepleri, hazırlık aşamaları ile bezmlere katılanlar

hususundaki verilerdir. İç unsurlar ise bu tasvirlerdeki şarap, musiki, şiir, sofrâ ve ihsanat (hediye) bölümleridir.

Tezin kapsamı zaman ve eser bakımından iki temel sınırlılığa sahiptir. Tez, zaman bakımından XIII. asırdan XVIII. asra kadar varlığı sürdürmüş olan eski Türk edebiyatı edebî geleneğinden yalnızca XV. ve XVI. yüzyılları kapsamaktadır. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı ise tür ve şekil yönündedir. Tahkiyeye dayalı olay örgüsüne sahip mesnevîlerin incelemesinden oluşan bu çalışma, bu yönüyle söz konusu iki asırda kaleme alınan ‘aşk’, ‘kahramanlık’ ve ‘sergüzeşt-nâme’ dışındaki eserleri kapsam dışında bırakmaktadır.

Edebî metinlerde işlenen sosyal ve kültürel unsurlar, genel anlamda anlatılan konuların gölgesinde kalmıştır. Özellikle kaside ve gazelde bu tür unsurlar daha az ve detayda gizli olup asıl konuyu anlatmaya yarayan birer dekor (zemin ve şekil hüviyetinde), benzetme veya mukayese görevindedirler. Mesnevîler ise sosyal ve kültürel unsurlar bakımından daha zengin metinlerdir. Mesnevîlerde ele alınan ve çalışmamızda ayrıntılı olarak ortaya koymayı amaçladığımız bezmlerdeki mekân ve mekânı süsleyen ve tamamlayan unsurlar, yeme ve içki kültürü, musiki, musiki aletleri vb. bilgiler geçmiş yüzyıllara ait beşerî unsurların ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEZM KAVRAMI, BEZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MESNEVİLERDE BEZM TASVİRLERİ

Tezin I. bölümünde bezm kavramı, bezm olgusunun tarihsel gelişimi, incelenen mesnevilerdeki bezm olgusunun daha iyi anlaşılır olması gayesiyle ‘tavsif’ ve tasvir’ kavramları ile ‘edebî tasvir’ hakkında kısaca bilgi verildi. Akabinde bezmlerin mesnevilere yansıma şekilleri hakkında genel çerçevede bilgiler ele alındı. İncelenen eserlerde yer alan bezme ait unsurlar tezin temel konusunu teşkil ettiğinden bunlar çalışmanın II. ve III. bölümlerinde daha detaylı incelendi.

1.1. Bezm Kavramı

Mesnevîlerde “bezm” ve “meclis” aynı anlamda kullanılan iki kelimedir. Sözlükte “oturmak” anlamındaki **cülûs** kökünden türeyen ve mekân ismi olan **meclis**, oturacak yere denir (İbn Manzûr, 1997: II, 327; *Kâmûsu’l-muhît*, 15.11.2019). Bir konuyu konuşmak, görüşmek için yapılan toplantı, içtimâ; bir iş veya karâra bağlanması gereken bir mesele hakkında konuşmak, görüşmek üzere bir araya gelmiş kimseler topluluğu; bir başkan ve belli sayıdaki üyelerden meydana gelen resmî heyet, kurul; sohbet etmek, eğlenmek amacıyla bir araya gelmiş dost ve arkadaş topluluğu; toplantı yeri; bir tiyatro eserinde oyuncuların oyuna girip çıkmasıyla belirlenen bölümlerden her biri, sahne (*Kubbealtı Lugatı*, 15.11.2019), kitaplarda her bir bölüm manalarına gelir. İlim, zikir, sohbet gibi bir kelimeyle tamlama halinde kullanıldığında ise oturumun amacı, türü veya niteliği belirtilmiş olur (Bozkurt, 2003: 241). Meclis, “oturulan, toplanılan, bir araya gelinen bir mekân” anlamına gelmesi nedeniyle Pehlevice olan bezm kelimesiyle eş anlamlı kullanılmıştır (Armutlu, 2015: 60).

Bezm kelimesi Farsça sözlüklerde Dihhodâ “*meclis-i şarâb u ceşn ü mihmânî*”, Hasan Enverî “*bezm, meclis-i şâdî vü ceşn ü mihmânî*”, Muhammed Pâdşeh “*meclis-i umûmen ve meclis-i ayş ü neşât, husûsen*” ve Mu’in “*meclis-i şarâb u tarab u mihmânî vü ziyâfet*” ifadeleriyle tarif edilir (Armutlu, 2015: 60). Mütercim Asım ise bezm için “*iyş, işret, sohbet ve ziyâfet meclisi*” der (Mütercim Asım Efendi, 2009: 83).

Bu tariflerden hareketle bezm genel anlamıyla oturulan her yer, kavramsal olarak da misafir ağırlamak, eğlenmek, şarap içmek ve yemek-içmek için bir araya gelinerek toplanılan

yer anlamındadır. Bezm denilince şarap içilen, eğlenilen, yemek yenilen, açık ve kapalı mekânlarda kurulan, düzenlenen büyüklü-küçüklü eğlence akla gelir.

Bezm kavramı ile anlatılan olgu, içinde barındırdığı zengin kültürel unsurlar sebebiyle toplumların tarihine ışık tutan önemli bilgiler içermektedir.

“Mutluluk ve sevinç üzerine kurulmuş, eğlencenin ağır bastığı toplumsal şenlik, âdet, töreler ve bunlara uygun davranış biçimleri olarak bakıldığında bezm kelimesinin anlam katmanlarının genişlediği gibi işlevsel yönü de artmaktadır. Klasik Fars Edebiyatında yazılan ve incelemesi yapılan mesnevîlerde bezm, eğlencenin çok ötesinde ama eğlenceyi de içinde barındıran, çok yönlü işlev ve boyutları bünyesinde taşıyan, içeriği daha kapsamlı olan, çok boyutlu bir olgu ve bir toplumun kültür tarihinin arşiv belgesidir. Bu derinlik ve genişlik mesnevîlerde kendini göstermiştir” (Armutlu, 2015: 61).

Şiirde bezm kelimesiyle oluşmuş mazmunlardan biri de ‘bezm-i elest’ tir. Kur’an’da “*Rabbîn âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini alıp onlara öz benliklerine şahit tutarak ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ diye sorduğunda onlar ‘Rabbimizsin, buna tanıklık ederiz.’ demişlerdi*” (Araf 7/172) mealindeki ayette geçen ruhların Allah huzurunda toplanmasına bezm denilmiş ve bu meclis ‘elestü bi-Rabbiküm?’ ifadesinde yer alan ‘elest’ ile adlandırılmıştır. Divan şiirinde ‘bezm-i elest’ ile kavramlaştırılan bu metafor çeşitli anlam katmanlarıyla sıkça kullanılmıştır (Şentürk, 2020: 125-129).

Bezm kelimesiyle oluşmuş mazmunlardan biri de ‘bezm-i fenâ’dır. Yokluk anlamına gelen ‘fenâ’ kelimesi ile yapılan bu terkip farklı anlamlara gelecek şekilde şiirde kullanılmıştır. En belirgin anlamları dünya hayatı ile ‘fenâ’ kavramının tasavvufî anlamı olduğu görülür. Ruhlar âlemindeki ilk toplantı ‘elest bezmi’ne mukabil dünya hayatı ‘fenâ bezmi’dir. Kişilerin yaşam anlayışı dünyanın geçiciliği karşısında takındığı iki tavırla ortaya konulur. İlk dünya geçici olduğu için fırsat varken yiyip içilmelidir. Diğer tavır ise dünyadan yüz çevirip âhirete yönelme şeklindedir (Aydın Yağcıoğlu, 2018).

Bir eğlenme şeklini ifade eden bezm, hükümdarlığın bir sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu durumu Doğu edebiyatının en eski örneği olan *Şeh-nâme*’de görülmektedir. Bununla beraber *Siyaset-nâme* ve *Kabûs-nâme* de bezm kurmayı, içki içmeyi eski İran kültürünün etkisiyle hükümdarın bir hakkı olarak sunmaktadır (İnalçık, 2017: 11-21). Buradan hareketle Emevîlerden başlamak üzere Müslüman hükümdar ve idarecilerin ekserisi bu âdeti yerine getirmişlerdir. Abbasî dönemi âlimlerinden olan Câhız (ö. 255/869), eski Kısra Saraylarına sürekli göndermelerde bulunarak bezmi, hükümdarın hakkı ve bir hükümdarlık sembolü olarak kabul eder. Aynı zamanda dönemin idarecilerinin bu konudaki davranışlarından örnekler vererek anlatır.

1.2. Bezm Olgusunun Tarihsel Gelişimi / Müslüman Saraylarda Bezm Geleneği

Bezm kültürünün tarihsel çizgisi hakkında İnalçık “yüksek saray kültürünün, hükümdarlık âyîn ve âdâbının simgesi olan işret meclisi geleneği bu kültürü paylaşan büyük İslâm imparatorluklarında İran, Hindistan ve Türkiye’de ortak çizgilerle yüzyıllarca sürdüğünü” belirtir (İnalçık, 2017: 281). Çalışmanın bu bölümünde Müslüman Türk ve Arap saraylarında yüzyıllarca süren bu geleneğin tarihsel gelişimi hakkında kısaca bilgi verildi.

Araplarda geceleri yapılan eğlence meclislerine “ay ışığı” manasına gelen “semer” denilmiştir. (İbn Manzûr, 1997: 357). Bu meclisler sıcak çöl ikliminin serin gecelerinde bir ateş etrafında, çadırlarda veya meyhanelerde sazlı, sözlü ve içkili olarak tertip edilmiştir. Mugannîyeler şarkı söyler, kıssalar, esâtîr, eyyâmü’l-Arab’dan hâtıralar anlatılır ve meclis müfâharelerle devam ederdi. Câhiliye şiirinde müsamere meclislerinin de bahsi geçer. Lebîd b. Rebîa, muallakasında latif gecelerin ay ışığında arkadaşlarıyla sabaha kadar yaptıkları sohbetlerden söz eder (Bozkurt, 2006: 75).

Cahiliye döneminde Arap asıllı olmayan ve kendilerine ‘kayne’ veya ‘mugannîye’ denilen câriyeler, zengin evlerinde ve kabile reislerinin büyük çadırlarında şarkı söyleyip raks ederek ev sahibini ve misafirlerini eğlendirirlerdi. Arap yarımadasının muhtelif şehirlerinde belli zamanlarda kurulan panayırlarda da eğlenceler düzenlenirdi. Şairler şiirlerini okur, edebi yarışmalar yapılırdı (Bozkurt, 1994: 473). “İslâm öncesi dönemde Arap Yarımada’sındaki şairlerin pek çoğunun şiirleri şarkı olarak bestelenmiş ve genelde kadın şarkıcılar tarafından da seslendirilmiştir” (Aycan, 2017: 159). Bunlara ilaveten Arap Yarımada’sında Bizans ve Sasani Devletleriyle birer tampon devlet vazifesi gören Gassani ve Lahmi saraylarında Bizans ve İran musikisi icra edilmiştir (Aycan, 2017: 158).

İlk dönem İslâm kaynaklarında Emevî ve Abbasî saraylarının hemen her alanda olduğu gibi eğlence kültüründe de Kisrayı örnek aldıkları belirtilir. Bu konuda Sasaniler dönemine ait herhangi bir yazılı kaynak olmadığı için Kisra saraylarındaki bu kültüre ait ilk bilgilerin kaynağı yine ilk dönem İslâmî kaynaklar olmaktadır. Bunlardan başka Sasanilerin yıkılışından yüzyıllar sonra kaleme alınan *Şeh-name*, kadîm İran geleneğinin başlıca ve temel kaynağı kabul edilir. Firdevsî (934?-1020) halk arasında eski İran efsanelerini toplayarak meydana getirdiği bu eserde İslâm öncesi İran saraylarındaki bezmler tasvir edilir.

“Sasanî padişahları, ortak mutlulukları paylaşmak amacıyla büyük törenler düzenlemiş ve böyle törenleri önemsemişlerdir. Bu törenlerde binlerce hizmetçi bulundurulmuş, araç-gereç

kullanılmış, binlerce şarkıcı ve çalgıcılar, köleler, aşçılar görev almıştır. Padişahın büyüklüğü, devletin gücünü yansıtan bir gösterge olduğu için böyle törenler düzenlemeyi Sasanî şahları ciddi bir görev saymışlardır” (Armutlu, 2015: 61).

Emevî saraylarında bezm çerçevesinde eğlenceler oldukça yaygındır. Suriye ve diğer bölgelerin fethi ile beraber elde edilen ganimetler Emevî toplumundaki refah seviyesinin yükselmesine, halkın zenginleşip zevk ve eğlenceye dayalı bir hayat yaşamaya başlamalarına neden olmuştur. Şam’da Muaviye (ö. 60/680), el-Hadra isimli sarayını inşa ettirmiş, kendinden sonra gelen devlet başkanlarının muhteşem saraylar yaptırarak lüks bir hayat sürmeye başlamalarına da örnek olmuştur. (Aycan, 2017: 162).

Fetihlerle beraber refahın artmasıyla Emevi toplumunun hayat anlayışı ve zevklerini değiştirmiştir. Hz. Osman devrinde insan sesi ile musiki aletinin çıkardığı ses arasındaki ahenk ve uyum fark edilmiş, ikaanın (ritm) şarkı melodisine tatbik edildiği son derece gelişmiş türdeki şarkı söyleme sanatı Hicâz’da yaygınlaşmıştır. Burada kadınsı erkeklerden oluşan profesyonel müzisyenler muhannesûn adı altında ortaya çıkmışlardır (Aycan, 1998: 161).

Fetihlerle beraber özellikle Hz. Osman devrinde ortaya çıkan yabancı kökenli müzisyenler çoğaldılar. Rum ve İran asıllı olup ve o kültürle yetişip Hicâz şehirlerine getirilen yabancı unsurlar içerisindeki çeşitli köleler, özellikle de cariyeler, kendi dillerinin yanında, Arap diliyle de şarkı söyleyip, gazelleri besteleyerek okumaya başladılar. İlk halifeler zamanında daha çok şiirde ön planda iken Emevîler döneminde şiirin yerini şarkı almıştır. Şiir ve şarkı temalarında aşk konusu ön plana çıkmıştır.

Câhız, Emevî ve Abbasî saraylarında eski İran saray kültürü örnek alınarak eğlence meclislerinin yeniden düzenlendiğini belirtir (Câhız, 2015: 28). Saraylarda içkili, müzikli eğlence, rakkaseler, şairler, kadın-erkek şarkıcılar vb. eğlence vasıtalarının hemen hepsi, dinî yaşantıya duyarlı bazı halifelerin dönemleri istisna, neredeyse hiç eksik olmamıştır (Cahız, 2015; Aycan, 2017).

Emevîlerin ilk halifesi Muaviye b. Ebî Süfyan’ın aslında musikiden hoşlanmadığı, ömrü boyunca realist ve gerçekçi biri olduğu belirtilir (Aycan, 2017: 174). Halifeler içerisinde sarayda eğlence geleneğini ilk başlatan ve eğlence kültürünün oluşumunu sağlayan Yezîd b. Muaviye (ö. 684)’dir (Aycan, 2017: 175). Yezîd b. Muaviye’den sonra gelen Mervan b. el-Hakem ve Abdümelik b. Mervan ise musiki ve müzisyenlere karşı mesafeli davranmışlardır. Fakat bunlardan sonra Emevî tahtına oturanlar eğlenceye daha düşkün kimselerdir. Bu dönemde toplum ve sarayda eğlence, musiki ve müzisyenler daha görünür olmuştur. Aycan’a göre Mervan dönemine kadar halk arasında olan cariyeye müzisyenler özellikle Velîd döneminde ve Velîd’den sonra Emevî sarayına yerleşerek saraya ve halifeye hükmeder duruma da

gelmişlerdir (Aycan, 1998: 175). II. Velîd zamanında (743-744) halk musikiye ve şarkıcılara çok fazla rağbet etmiş, bu sebeple meşhur şarkıcı ve müzisyenlere bolca para harcanmıştır.

Câhız, Emevî halifelerinin eğlence hayatıyla ilgili şöyle yazar:

“Velîd. B. Abdülmelik bir gün içer bir gün içmezdi. Süleyman b. Abdülmelik üç gecede bir içerdi. Ömer b. Abdülaziz hilafete geçtikten vefatına kadar hiç içmedi ve hiç müzik dinlemedi. Hişâm her cuma sarhoş olurdu. Yezîd b. Velîd ve Velîd b. Yezîd eğlence ve içkiye düşkündürler. Yezîd b. Velîd ya sarhoş olur ya da mahmur olurdu. Başka hali bilinmezdi. Mervan b. Muhammed salı ve cumartesi geceleri içerdi” (Câhız 2015: 82).

Emevîler dönemi işret meclislerini yönetici sınıfın ve halkın düzenlediği eğlenceler şeklinde iki grupta ele almak mümkündür. “*Emevî döneminde evlerde düzenlenen müzikli eğlenceler başlangıçta haftanın belirli günlerinde ve belirli yerlerde yapılırken zamanla yaygınlaşarak Hicâz dışındaki şehirlerde de kendine zemin bulmuştur*” (Aycan, 2017: 200). Kadın şarkıcıların şarkı söyledikleri Dâru’l-Kıyânlar ile Beytu’l-Hammâr veya Hânâtu’l-Hammârîn adıyla anılan meyhaneler şehirlerdeki eğlence mekânlarıdır.

Özetle Emevîler döneminde pek çok devlet adamının destek ve yakınlığıyla musiki ve eğlence hayatı bir sektör haline gelmiştir (Aycan, 2017: 172).

Kaynaklarda İran topraklarının Arap müslümanlar tarafından fethiyle beraber Sasanî ülkesinde meslek sahipleri, sanatçılar, okuma yazma bilen bürokratların hizmetçi sınıfı olarak İslâm Emevî ve Abbasî toplumuna geçtiği belirtilir. Özellikle Abbasîler döneminde İran kökenli bürokratlar devlet idaresinde ciddi görevler almaya başlarlar. Bu bürokratlardan biri olan İbn Mukaffâ (723/759), Pehlevî dilinden yaptığı çevirilerle kadîm İran-Hint geleneğini İslâmî ilimler yanında Arap-İslâm kültürü çevresine dâhil etmiştir.

İnalcık’a göre Hind-İran ve eski Yunan geleneğini, bu kadim kültür mirasını ilk kez en kapsamlı biçimde İslâm kültürüne aktaran, Arap geleneğini İran geleneğine karşı öne çıkarma çabasıyla tanınan Câhız (776-869) olmuştur. Arap gelenekleri yazıya dökülünce, özellikle Câhız’ın eserleriyle bu İranî gelenek, âdâb (edeb) genel adı altında bağımsız bir edebiyata vücut vermiştir. Âdâb, düşünce, söz ve davranışta zarafet diye tanımlanır. Buna erişmek için belli kuralları öğrenmek ve yaşama uygulamak gerekir. Bu kuralların genel ölçüsü itidaldir (İnalcık, 2017: 4, 6, 8).

Diğer yandan İran kökenli olan Nevruz, Mihrican ve Sadak bayramları Abbasîler tarafından resmen tanınmış, hanedan ve halk bu günleri çeşitli kutlama ve eğlencelerle geçirmişlerdir (Ahsen, 2019: 322-330). Bu durum Fars kültürünün Abbasîler üzerindeki etkisini gösteren bir diğer olgudur.

Kaynaklarda Abbasî halifelerinin büyük bir kısmının eğlenceye düşkün oldukları belirtilir. İlk Abbasî halifesi Ebü'l-Abbas es-Seffâh'tan itibaren Mansûr, Mehdi nedimleriyle eğlence düzenlemişlerdir. Hâdî-İlelhak, müziği çok sevdiğinden, musiki sanatına büyük katkıları olan İbrahim el-Mûsilî, İbn Cami ve Zübeyr b. Dahmân gibi kişileri yakınları arasına almış, onlardan güzel bir parça dinlediğinde, takdirini bildirip yüklü miktarda bağışlarda bulunmuştur. Harûnürreşîd de şarkıcı ve müzisyenleri korumuş ve çokça bahşiş vermiştir. Harûnürreşîd İran geleneğine uyarak sanatkârları mesleklerine göre sınıflandırmıştır. Bu dönemde devletin ileri gelenleri, vezirler ve dönemin aristokrat zümresinde de eğlence meclisleri yaygındır (Bozkurt, 1994: 485).

Abbâsî halifelerinin içki ve eğlenceyle olan ilişkileri hakkında bilgi veren Câhız, onların hangi günlerde işret ettiklerini ayrıntısıyla açıklar:

“Ebü'l-Abbâs es-Seffâh cumartesi ve salı akşamları içerdi. Mehdi ve el-Hâdî bir gün içer bir gün içmezlerdi. Reşîd her cuma iki kere içerdi. Bu günleri ileri veya geriye alabilirdi. Ancak kimse onu içerken görmemiştir. Bu günlerde sadece nedimleriyle birlikte otururdu. Me'mûn ilk günlerinde salı ve cuma günleri içerdi. Mu'tasım perşembe ve cuma günü içmezdi. Vâsık da her gün içki içmiş olabilir. Ancak cuma gündüz değil gece içerdi” (Câhız, 2015: 83).

Abbâsî saraylarındaki eğlencelerde şarkı ve dans genellikle santur, rebap, kanun ve flüt eşliğinde icra edilmiş, şarkıcı câriyeler perde arkasından teganni etmekle beraber misafirlere hürmet için bazen aradaki perde kaldırılmıştır. Yine bu dönemde müzik ve şarkının yanında güzel hikâyeler anlatan hikâyeciler de saraylardaki eğlencelere katılmışlardır. “*Dünyaca ünlü Bin Bir Gece Masalları bu tür eğlencelerin bir ürünü sayılabilir*” (Bozkurt, 1994: 485).

Abbâsîler dönemindeki müzik ve eğlence meclislerinde yaşanan aşırılıklara zaman zaman bizzat halifeler tarafından çeşitli yasaklar konularak tepki gösterildiği belirtilir. Bunlar şarkıcılığı ve içkiyi yasaklama, şarkıcıları tutuklama, müzik ve eğlence aletlerini kırma, şarkıcı cariyelerin diğer cariyelerle aynı fiyata satılmasını emretme şeklindedir (Bozkurt, 1994: 485).

Köprülü, Anadolu Selçuklularında en üstün unsur olarak Acem tesiri olduğunu belirtir. Ona göre Anadolu Selçuklu medeniyetini terkip eden bütün unsurlar bakımından en çok göze çarpan bilhassa İran nüfuzudur. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra tahta çıkan sultanların Keykubâd, Keyhüsrev, Keykâvus vb. gibi eski İran mitolojisinden alınmış unvanları kullanmaları, Alâeddîn Keykubâd'ın Konya ve Sivas surlarının üzerine *Şeh-nâme*'den bazı beyitleri kazdırması, Konya saraylarının dâhili hayatı ve hükümdarların Acem şairlerine ve edebiyatına karşı gösterdikleri iltifat ve bağlantının samimiyeti İran tesirinin en bariz örnekleri olarak görülür. Hükümdarların hususi hayatları, eğlenceleri, saray teşrifatı bakımından da Anadolu Selçukluları üzerine en belirgin tesir İran nüfuzudur. Bununla beraber Köprülü,

Moğolların İslâm dünyası istilasını (1220-1258) nedeniyle Türkistan, İran ve Hârezm bölgelerinden kaçıp Anadolu Selçuklu ülkesine yerleşen birçok âlimin bu İran tesirini büsbütün kuvvetlenmesi neticesini doğurduğu tespitini yapar (Köprülü, 2011: 193-195).

Anadolu Selçuklu hakkında bilgi veren temel kaynaklardan biri İbn Bîbî (ö. 684/1285)'nin Farsça kaleme aldığı *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* (*Selçuk-nâme*) eseridir. Eserde Selçuklu sultanlarının düzenledikleri eğlence meclisleri hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu dönemde saray ve devlet erkânı tarafından tertip edilen bezm, bir egemenlik simgesi olarak görülmüştür (İbn Bîbî, 1996).

Selçuklu Sultanları, yaz ve kış mevsimlerini geçirmek için çeşitli saraylar inşa etmişlerdir. Alâeddîn Keykubâd (1220-1237) Alanya'da Alâiyye Sarayını kış mevsiminde, Konya Beyşehir Gölü ortasında Kubâd-âbâd Sarayını ise yaz mevsiminde gezinti-seyran, av ve bezm amacıyla kullanmıştır. İbn Bibi'nin aktardığına göre Selçuklu sultanı I. Alâeddîn Keykubâd yaptırdığı bu saray ve kasırlarda çeşitli zamanlarda şair ve musiki sanatçılarıyla işret meclisleri düzenlemiştir. Konya'da Alâeddîn Köşkü, Kayseride Devlethane Sarayı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından inşa edilen Hıdırellez Köşkü bezm için kullanılan yerlerdir. Sultan veya devlet erkânının yolculukları esnasında bir nehir veya göl kenarında, bir kervansaray veya uygun bir bahçede konaklayarak düzenledikleri eğlence meclisleri hakkında yine İbn Bibi bilgi verir.

Anadolu Selçuklularında eğlence düzenlenmesine vesile teşkil eden nedenler oldukça çeşitlidir. Bunlar arasında veliaht tayin etme, tahta oturma, elçilerin kabulü, zafer kutlamaları, düğün, av şenlikleri, bayramlar, misafir ağırlama ve uğurlama çeşitli oyun ve eğlencelere vesile olmuş, her türlü sanat ve müzik erbabı bu eğlencelere katılmıştır (Ersan, 2006; Uyumaz, 2007).

İşret meclisleri her türlü güzel sanatın, özellikle musiki ve şiir sanatının en mükemmelinin sunulduğu yerlerdir. Bu dönem işret meclislerinde de hükümdarlar in'am, caize, hil'at ve rütbe tevcihi gibi bağışlarda bulunmuşlardır. Tüm bunların yanında içkili bezimler, sultan veya devlet adamlarının zehirlenerek ortadan kaldırılması için uygun bir ortam olarak değerlendirilmiştir (Ersan, 2006; Uyumaz, 2007).

Bu dönemde işret meclisleri geleneğinin sürdürülmesi sünni İslâm çevrelerince yer yer tepkiyle karşılanmıştır (İbn Bîbî, 1996: 115).

Moğol istilasını nedeniyle Bizans'a karşı Batı Anadolu sınırlarında yığılmış büyük Türk nüfusu Türkmen beyleri liderliğinde Batı Anadolu'ya geçtiler. Bu nüfus hareketi sonucu Batı Anadolu'da Türkmen beyleri idaresinde küçük beylikler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan Germiyan Beyliği Anadolu Selçuklularından sonra sahip olduğu maddi refah nedeniyle şair ve sanatkarların sığındığı merkez olmuştur. Bu dönemde Batı Anadolu uç beyliklerinde Türk dili

ve halk kültürü egemendi ve beyler, yüksek Fars kültürüne yabancı idiler. Beylerin Selçuklu-İran merkezlerindeki yüksek zürefa kültürüne yönelmeleri, bazı âlim ve şairleri bu bölgeye çekmiştir. Türkmen beylerinin şair ve sanatkârları himaye etmeleri sonucu 1350-1450 yıllarında Germiyanlı musahip şairler ortaya çıkmıştır. Beylere İslâm-İran kültürü saraydan destek gören nedim-musahip şairler tarafından aktarılmıştır. Beylerin saraylarında İran yüksek kültürünü temsil eden musahip şairler Farsçadan yaptıkları çeviri ve uyarlamalar ile bu kültürü hamilerine tanıtmaya çalışmışlardır. İran civanmertlik kurallarını öğretmek için kaleme alınan *Kabus-nâme* bu dönemde beyler için defalarca Türkçeye çevrilmiştir.

Germiyanlı musahip saray şairleri arasında Şeyhoğlu Mustafa, önde gelen ilk şair sayılmaktadır. Şeyhoğlu Mustafa, Süleyman Şah (1361-1387) döneminde hükümdarın yakını ve musahibi olmuştur. Şeyhoğlu, Süleyman Şah için saray hayatı, protokol ve devlet idaresi hakkında didaktik-ansiklopedik eserler yazmış veya Farsçadan Türkçeye çevirmiştir. Süleyman Şah adına *Kabûs-nâme*, *Marzuban-nâme* eserlerini Türkçeye tercüme etmiştir. Bu dönemin ünlü şairi Şeyhî, Emir Süleyman Çelebi musahiplerinden olmuştur. Hayatının büyük kısmını, Yakub Bey'in ve sonra Osmanlı padişahlarının musahipliği ve nedimliği ile geçirmiştir. Ahmedî, eserlerini Germiyan beyleri Süleyman Şah ve II. Yakûb (1387-1429)'un musahibi olarak yazmıştır.

Bununla beraber Germiyan ve Osmanlı beyleri hizmetinde musahip-nedim şairlerden Şeyhî, Şeyhoğlu Mustafa ve Ahmedî ile birlikte Farsça örneklere göre geliştirilmiş divân ve sanatındaki orijinallik ile Osmanlı klasik edebiyatının kurucuları arasında sayılmaktadır. Batı Anadolu beyliklerinin en büyüğü olan Germiyan beylerinin sarayına mensup şairler, klasik edebiyata öncülük etmişlerdir.

XV. asrın ikinci yarısından itibaren Herât'ın önemli bir kültür ve medeniyet merkezi olmasını sağlayan Hüseyin Baykara ile veziri Ali Şîr Nevâî'nin tertip ettikleri ve birçok âlim ve sanatkârın yetişmesine vesile olan ilim ve kültür meclisleri dikkat çekmektedir. “Baykara Meclisi” diye bilinen bu eğlence ve şiir sohbetleri pek çok Türk sarayında sanat, edebiyat ve şiirin himaye edilmesinde örnek olmuştur. Divân edebiyatında Hüseyin Baykara ismi daha çok sazlı sözlü eğlencelerle anılmaya sebep olmuş ve birçok şair kendi dönemindeki meclisleri Baykara meclislerine benzetmiştir.

Ahmet Kartal, bu dönemin bir tanığı olan Zeynüddîn Muhammed-i Vâsîfi'nin kaleme aldığı *Bedâyi 'ul-vekâyi'* den hareketle yazdığı makalelerde Baykara meclisleri hakkında önemli bilgiler vermektedir (Kartal, 2017, 2018, 2019, 2019a, 2020). Bu makalelerde Baykara meclislerinin hüviyetini, dönemin idarî, sosyal, kültürel ve sanat hayatını anlamada yardımcı olacak bilgiler mevcuttur. Kartal, “Baykara Meclisi”ni özetle şöyle tanıtmaktadır:

“Mâverâünnehir ve Türkistân bölgesinde Türk kültür ve medeniyetinin oluşumunda ve gelişiminde etkili olan Hüseyin Baykara’nın adıyla özdeşleşen kültür ve medeniyet meclisleri, sultanların ve erkân-ı devletin ve ileri gelen kimselerin himâye ve desteğiyle tertip edilmektedir. Türkistan bölgesinin edebî ve kültürel hüviyetini yansıtan bu meclisler, sultan ve devlet adamlarının yanı sıra dönemin önde gelen âlimleri, arifleri, sanatkârları, çeşitli hünerlere sahip olanlarla meslek erbabı katılmaktadır. Saray, köşk, bahçe gibi mekânlarda kurulan bu meclislerde edebiyat, sanat, dinî ve ilmî mevzular görüşülmüştür. Bunların yanında meclise katılanlar, şarkılar söylemekte, tavla, satranç gibi çeşitli oyunlar oynanmaktaydı. Bu meclise katılanlara burada çeşitli içeceklerin, tatlıların ve yemeklerin sunulduğu ziyafetler de verilmekteydi. Bu meclislerin, etkin bir şekilde bir yandan edebî ve kültürel gelişmelere katkı sağlarken diğer taraftan da birçok önemli edip, tarihçi, sanatkâr ve âlimin yetişmesine hem imkân verdiği hem de zemin oluşturduğu görülmektedir” (Kartal, 2017: 31, 32).

Kadîm İnan saray geleneği olan bezm Germiyanoglu Beyliğinden nedim şairler vasıtasıyla Osmanlı Sarayına taşınmıştır. Bu dönemde kaleme alınan âdâb kitapları, mesneviler ile özellikle hanedanın teşvikiyle Farsçadan Türkçeye çevrilen eserlerde bezm olgusu yer almıştır.

Osmanlı döneminde sarayda ve saray çevresinden toplumun değişik katmanlarına uzanan bir eğlence kültürü mevcuttur. Osmanlı’da cülûs, doğum, sünnet, evlenme, bayram, zafer, baharın gelişi gibi nedenlerle çeşitli eğlenceler tertip edilmiştir. Bu eğlencelerden bazılarının anlatıldığı ‘sûr-nâme’ adı verilen manzum ve mensur edebî tür buradan doğmuştur.

İdrîs-i Bitlisî *Kanûn-i Şehinşâhî* adıyla bir nasihat-nâmeyi I. Selim’e sunmuştur. Bitlisî bu eserinde işret meclisini sultanların bir âdeti olarak takdim eder ve hükümdarların bezm konusunda itidalli olmaları tavsiyesinde bulunur (İnalçık, 2017: 221-225).

XVI. yüzyılda bezmin âdâbı konusunda eser kaleme alanlardan biri de tarihçi ve şair Gelibolulu Mustafa Âlî’dir. Eserlerinde Câhız’ın mutlak etkisi görülen şair, onun eserlerini çeşitli ilave ve çıkartmalarla Türkçeye çevirmiştir. Bezmi bir saray geleneği olarak gören yazar, hükümdar, şehzade ve zürefâ ehlinin meclislerinin âdâbı üzerinde durmuştur. *Mevâ’idü’n-nefâis fî-kavâidi’l-mecâlis*, *Nushatu’s-selâtin*, *Mehâsinü’l-âdâb* eserlerinde yazar çeşitli toplumsal gözlemleriyle birlikte bezmin âdâbını ele alır.

Osmanlı saraylarında bazı hükümdar ve şehzadeler özel hayatlarında çeşitli sebeplerle bezm düzenlemişlerdir. İnalçık, Batı Anadolu’da Türkler arasında şarap içme âdetinin erken zamandan beri yaygın olduğunu belirtir. En eski bir rivayet olarak Yahşi Fakîh (1400’lere doğru), Osman Gazi’nin Bilecik Tekfuru ile “sayd ve işretle” meşgul olduğunu kaydeder (İnalçık, 2017: 121). Orhan Gazi’ye Cenevizlilerin şarap sunduğunu, Yıldırım Bayezid’in 1392 Anadolu seferinde orduda harâcğüzâr olarak bulunan İmparator II. Manuel’le işret meclisinde şarap içtiğini yazar (İnalçık, 2017: 274). Bezmlerin Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde

eşi Sırp prensesi ve Çandarlı Ali Paşa'nın saray geleneği olarak başlattığı ileri sürülür (İnalçık, 2017: 283). Süleyman Çelebi zamanını daha çok iştret meclislerinde geçirmiştir (İnalçık, 2017:106). Yine Osmanlı'nın sanatta gelecek çizgisini belirleyen II. Murad iştret meclislerine düşkünlüğü ile bilinir (İnalçık, 2017: 105). II. Murad Edirne Tunca nehri kıyısında bir köşk yaptırarak musahipleriyle burada sohbet düzenlemiştir (İnalçık, 2017: 283, 284). II. Bayezid'in oğlu Korkud'un Güney ve Batı Anadolu'daki sancak beyliklerinde düzenlediği bezmlerin Hüseyin Baykara'nın iştret meclislerini aratmayacak nitelikte olduğunu söyleyen İnalçık, onun meclislerinde şair ve musiki üstatlarının hazır bulunduğunu belirtir (İnalçık, 2017: 225). III. Murad zevk u sefaya düşkün olup II. Murad'a benzerdi (İnalçık, 2017:287,289). Lale devri padişahı III. Ahmed kışın Topkapı Sarayında, ilkbaharın gelişiyle İstanbul'un en güzel semtlerini süsleyen köşklere giderdi (İnalçık, 2017: 310).¹ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan *Rûz-nâme*'de at, atış, güreş müsabakaları, tomak oyunu, cambaz, çengi ve Frenk rakkaslarının gösterisi, hokkabaz oyunları, Frenk operası, gölge oyunları, yelken bezinden balon uçurulması, meddahları temaşa ve musiki konserleri gibi padişaha ait çeşitli eğlenceler yer alır (Bozkurt, 1994: 486-487)

Tarım, Osmanlı sarayında iç mekânlarda düzenlenen eğlencelere sadece davetli kişilerin katılımı ile yapılanlara bezm/meclis denildiğini belirtir. Padişahın katıldığı bu meclislerin özel şenlikler dışında kalan, kişisel tercihlerle oluştuğunu ifade eden Tarım, Osmanlı sarayındaki eğlenme anlayışının en iyi ifadesinin bu özel meclisleri göz önüne alarak anlaşılabilceğini vurgular (Tarım, 2007: 4).

“Saray bezmleri yemekli olmayıp, meyve ve yemişler yanında alkollü ve alkolsüz çeşitli içkilerin sunulup içildiği meclislerdir. Kırmızı şarap, öd, amber, bal yasemin şerbetleri özellikle tercih edilmektedir” (Tarım, 2007: 7).

Musiki meclisleri ve hükümdarların musiki ile ilişkilerinde sarayın eğlence anlayışına dair bilgiler edinilebilmektedir. Tarım, Osmanlı sarayında 16. yüzyılda en ciddiye alınan etkinliklerden biri olan müziğin padişah meclislerinde dinlenildiği kadar da üzerinde konuşulan bir konu olduğunu belirtir. Osmanlı padişahlarının zafer kazanmış bir komutan olmaktan başka sanatçı olma istek ve kaygılarının olduğunu, bunun da eğlence meclislerini şekillendirdiğini ifade eder (Tarım, 2007: 5).

Padişah ve şehzade bezmlerinde şiir ve musiki birbirini tamamlayan iki unsurdur. Osmanlı padişah ve şehzadelerin birçoğu şair ve musikişinastır. Bu sanatların icra edildiği

¹ Osmanlı Sarayı'ndaki eğlence anlayışı için bkz. Halil İnalçık, (2017), **Has-bağçede 'Ays u Tarab Nedimler Şairler Mutripler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

yerler padişah bezmleridir. Ancak seçkin kişilerin katılabildiği hükümdar bezmlerinde dönemin şair ve musikişinasları bu bezmlerin nedimleridir.

Alvan, *Saz ve Söz Meclisi* adlı eserinde şiir ve musikiyle ilgilenen padişah ve şehzadeler hakkında bilgi verir. Osmanlı padişah ve şehzadelerinden II. Murad (ö. 1451), Sultan II. Mehmed (ö. 1481), II. Bayezid (ö. 1512), Cem Sultan (1495), Şehzade Korkud (ö. 1513), Yavuz Sultan Selim (ö. 1520), Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 1566), II. Selim (ö. 1574), III. Murad (1595), III. Mehmed (ö. 1603), Sultan I. Ahmed (ö. 1617), IV. Murad (ö. 1640), Sultan IV. Mehmed (ö. 1693), Sultan II. Ahmed (ö. 1695), II. Mustafa (ö. 1703), III. Ahmed (ö. 1736), I. Mahmud (ö. 1754), III. Mustafa (ö. 1774), I. Abdülhamid (1789), III. Selim (ö. 1808), II. Mahmud (ö. 1839), Sultan Abdülaziz (ö. 1876), V. Murad (ö. 1876) aynı zamanda şair ve musikişinaslardır (Alvan ve Alvan, 2019: 145-166).² Bu tabloya kronolojik bir gözle bakıldığında imparatorlukta tüm zamanlarda önemli iki alan olarak şiir ve musikiye büyük değer verildiği görülür. Şiir ve musikinin değer bulduğu yer padişah ve şehzadelerin özel meclisleridir.

Padişah ve şehzade bezmlerinin dönemin minyatürlerine yansımından hareketle sarayın eğlence hayatı hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Tarım, müzik, şiir, edebiyat ve sanata dair küçük toplantılar için Osmanlı tarihinde veya minyatüründe eğlence meclisi tabiri kullanılabildiğini ifade eder. Meclis kelimesinin diğer bir anlamının kitap içinde yer alan minyatürlü sayfa olmasının sebebinin eğlence meclislerinin tasvir edilmesinden kaynaklandığını belirtir. Bu sebeple içinde insan olan bütün resimlere meclis denilmiştir (Tarım, 2007: 4-5).

Tarım, görsel kaynaklardaki meclislerin bu konuda en iyi anlatıma sahip olduğunu belirterek Sultan I. Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim'in bezmlerini tasvir eden üç farklı minyatüre makalesinde yer verir (Tarım, 2007: 7, 13, 14, 15). Bir başka çalışmada Tarım, Sultan Süleyman'ın musiki meclislerine ait yedi adet minyatürü inceler (Tarım, 2017). Yine İnalçık, çeşitli dönemlere ait saray meclisi minyatürlerini eserinde kullanmıştır (İnalçık, 2017: 61, 147, 236, 238, 282, 288, 293, 299). Bunlardan Kanunî (s. 288), II. Selim (s. 61), III. Mehmed (s. 293), IV. Murad (s. 299)'ın özel meclisleri tasvir edilmiştir.

Osmanlı sarayındaki bezm anlayışının anlaşılmasında yardımcı olacak kaynaklardan biri de bu dönemde inşa edilen köşk ve kasırlardır. Meclisler Topkapı Sarayında genellikle bahçedeki köşklerin birisinde öğle yemeğinden ve yatsı namazından sonra yapıldığını belirten Tarım, İncili Köşk, III. Murad Köşkü ve Yalı Köşkü böyle eğlencelerin yapıldığı yerler

² Osmanlı'da şair ve musikişinas padişah ve şehzadeler hakkındaki bilgi için bkz. Türkân Alvan ve M. Hakan Alvan, (2019), *Saz ve Söz Meclisi -Şiir ve Musıkî Medeniyetimiz-*, Şule Yayınları, İstanbul.

olduğunu söyler. Seferde ve göçte bu eğlencelerin ayısının padişah veya vezirlerden birinin çadırında gerçekleştiğini belirtir (Tarım, 2007: 5).

II. Mehmed İran şahinşahlar geleneğini örnek alarak saray bahçesinde bir köşk yaptırmıştır (İnalçık, 2017: 286). Topkapı sarayında eğlenceler Hünkâr Sofasında yapılırdı (İnalçık, 2017: 289). Ayrıca Has-bahçede çok sayıda kasır inşa edilmiştir. En ünlüleri Yalı Köşkü, Sepetçiler Kasrı, Sinan Paşa Köşkü, Çinili Köşk, Topkapı Kasrıdır. Saray bahçelerinden Ağa Bahçesi ve Gülhane Bahçesi özellikle anılır. Topkapı Sarayı dışında Tersane Sarayı ve Bahçesi, Aynalıkavak Kasrı, Üsküdar Sarayı, Fener Bahçesi, Büyükdere Feridun Bahçesi, Mirgûn (Emirgan) Bahçesi ve Ihlamur Bahçesi ünlüdür. Sultanlar Boğaziçi gezilerinde kasırlara gittiklerinde, dönüşte Beşiktaş Sarayında ikamet ederlerdi (İnalçık, 2017: 290-291).

Lâle Devrinde Kâğıthâne Deresinde padişah için Sad-âbâd Kasrı inşa edilir. Yine bu dönemde inşa edilen Hayr-âbâd, Kasr-i Cinân, Feyz-âbâd Şevk-âbâd kasırlarının hepsi işret meclislerine sahne olan köşklendir (İnalçık, 2017: 308).

İnalçık saray Has-bahçelerinde, kasırlarda ve özel halvette düzenlenen geleneksel işret meclislerinin şair, mutrip, hânende, gûyende, rakkas gibi sanatçılara hükümdar önünde yeteneklerini sergileme imkânı sunan yarışma meydanı olduğunu belirtir (İnalçık, 2017: 282).

1.3. Tavsif ve Tasvir Kavramları

“Tasvîr” resim, şekil, bir nesneye şekil vermek, bir nesnenin resmini yapmak, bir şeyi resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntıları ile anlatma, mekân içinde yer alan nesnelere sergilenmesi, edebî türlerde yer, kişi ve eşyayı öteki nesnelere ayırıp bütün özellikleriyle ifade etme şeklinde tarif edilmiştir (*Kâmûsu'l-muhît*, 15.10.2020; *Kubbealtı Lugatı*, 15.10.2020; Elmalı, 2011:135; Akdeniz, 2007: 1).

Muallim Nâci “tasvir” yerine “tavsif” kelimesini kullanmakta ve tavsifi, “*bir şeyi göz önüne getirerek tecessüm ettirecek sûrette o şeyin haline münasip birtakım tabirât ile tarif etmektir*” (Muallim Nâcî, 1889: 2002) diye tanımlamaktadır. Oysa tasvir ile tarif aynı şey değildir. Muallim Nâci'nin tanımı tarifi de kapsamaktadır.

“Tarif, muhakeme ve düşünceye dayanır, mantığa, bilime ve felsefeye aittir. Tasvir ise yetkin olmayan bir tanımdır. Diğer taraftan bilim de her zaman tanım yapamaz ve tasvirin imkanlarından faydalanır. Bundan dolayı tasvirleri ilmî ve edebî olmak üzere ayrıca ikiye ayırmak gerekmektedir” (Akdeniz, 2007: 4).

Edebî eserlerde genelde övgü ve hayâle dayalı tasvirler bulunmaktadır ancak zaman içerisinde bilimin de etkisiyle edebî eserlerde realist tasvirler de görülmeye başlanmıştır:

“Edebî eserlerde övgü tasvirlerinden realist tasvirlerle geçiş, bilim ve teknik sahasındaki tasvir anlayışının edebiyata yansmasıyla mümkün olmuştur. Antikiteden beri bilimin anlatım araçlarından birisi realist tasvirler olmuştur. Coğrafya, botanik, mimarlık, askerî bilimler vb. içinde gelişen realist tasvir, edebî tasvir geleneğini etkilemiştir” (Akdeniz, 2007: 4).

Mehmed Âkif tasviri, hakiki tasvir, hakikatle hayalin karıştığı tasvir, yazarın görmek istediği gibi yaptığı tasvir diye üçe ayırmaktadır:

“Gözümüzle görebildiğimiz mahsûsâtı bize gösterebilecek yahut hâriçte vücudu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek melekeye edebiyatta tasvir derler. Bununla beraber mutlak olarak zikredildiği zaman tasvir yalnız mahsûsâta münhasır kalır. Tasvir üç türlü olur. Birincisinde edib bir müstensih ressam tavrı takınarak tersîm edecek levhayı aynen alır; kendisinden hiçbir çizgi ilave etmez. İkincisinde o levhayı olduğu gibi çizmeyerek, gerek ilâve, gerek tayy suretiyle yer yer tadilat icra eder. Üçüncüsünde ise tasvir edeceği şeyi olduğu gibi göstermek tarafına hiç yanaşmayarak, onu evvelce kendisi bambaşka bir nazarla, bambaşka bir şekilde gördükten sonra öylece gösterir. Yani başkalarının gördüğü gibi değil, kendisinin görmek istediği gibi göstermeye çalışır. Şu taksime göre birinci tasvir sırf hakiki, üçüncüsü büsbütün hayali, ikincisi ise hakikatle hayalin mümtaz bir şekli oluyor” (Ersoy, 2016: 47).

Ömer Ferruh (ö. 1987) tasviri hayalî ve hissî (somut) diye ikiye ayırır. Hayalî tasviri “betimlenen ögenin benzetme ve istiarelerle hâfızada canlandırılması”, hissî tasviri de “betimlenen ögenin sözlerle resminin yapılması” şeklinde tanımlar. Ona göre, somut tasvir daha güzel ve edebîdir (Elmalı, 2011:136).

Batı retoriği ise tasviri dört başlık altında toplar. Bunlar:

a) **Nesnel tasvir (description objective, dénotative)**: Nesnel tasvirler, tahkiyede zamanı askıya alır. Yazar, kahramanları ve hikâyenin akışını bir tarafa bırakır ve araya girerek okuyucuya genellikle mekânla ilgili bilgi verir.

b) **Öznel tasvir (description subjective, connotative)**: Öznel tasvir, anlatan yahut “bakan” kişinin duygularını ifade eden tasviridir.

c) **Sistematik Tasvir**: Hiçbir şey atlanmadan, sırayla, adım adım her şey anlatılıyorsa sistematik bir tasvir söz konusudur.

d) **Seçici Tasvir (sélective)**: Şu yahut bu ilgi çekici şey seçilerek yapılan tasvirlerdir (Akdeniz, 2007:).

P. Fontanier Batı retoriği geleneği çerçevesinde tasviri sekiz sınıfa ayırmıştır. Bunlar:

1. Yer Tasviri (Topographie) : Bir dağın, ovanın, şehrin, köyün, evin, bahçenin tasviridir.
2. Zaman Tasviri (Chronographie): Zamanın, bir periyodun, bir sürenin tasviridir.
3. Cisimlerin Tasviri (Prosopographie): Figürlerin, cisimlerin, fizik niteliklerin, dıştan görünüşün tasviridir.
4. Gelenek ve Seciye Tasviri (L'éthopée): Geleneklerin, karakterlerin, kusur ve faziletlerin, gerçek yahut hayalî bir şahsın ahlakî niteliklerinin tasviridir.
5. Portre (Portrait) : Canlı bir varlığın fizikî ve ruhî niteliklerinin tasviridir.
6. Paralel (Parallèle): Aralarında benzerlikler yahut farklar bulunduğunu göstermek için iki nesnenin fizikî yahut ahlakî tasvirinin art arda yahut birlikte yapılmasıdır.
7. Tablo (Tableau): Hareketlerin, tutkuların, olayların vb. canlı ve hareketli tasvirleridir.
8. Canlı Tablo (L'hypotypose): Bu tasvirlerde nesnelerin takdimi o kadar canlı ve o kadar enerjiktir ki unutulmaz bir imaj ve tablo yaratır” (Akdeniz, 2007: 5).

Edebî metinlerde tasvirin hangi görevleri yerine getirdiği konusunda araştırma yapanlar tarafından bu görevler şu 14 başlık altında toparlanmıştır. Bunlar süsleme, ifade etme, sembol olma, hikâyeleştirme, bilgi verme ve açıklama, duyguları ifade etme, gerçeğe benzerlik sağlama, yazıya sembolik bir değer kazandırma, şiirsel bir etki sağlama, ispatlama, görselleştirme, okuyucuyu oyalama, dramlaştırma ve bir metnin bölümlerini birbirinden ayırma görevleridir (Akdeniz, 2007:12-14).

1.4. Edebî Tasvir

“Nesneyi, okuyanın veya dinleyenin zihninde estetik duygular uyandırarak şekillendirecek tarzda tarif etmek” (Şentürk, 2002: 21) olan “edebî tasvir”, eski Türk edebiyatında aynı işlev ve anlamda tavsif, vasf ve sıfat kelimeleriyle de karşılanmıştır. “Tavsîf”, “sıfatlarını zikredip saymak” (Şemseddin Sami, 2015: 1192-1193) manasına gelir. Farsça ve Türkçede kullanılan bu kelime yerine Arapçada “vasf” denmiştir. “Vasf” ve “sıfat” müterâdif kelimeler olup “bir nesneyi sıfatlamak manâsınadır ki hulkan ve halkan alâyimini tadâd ve beyân eylemekten ibârettir” (*Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, 26.10.2020).

Mesnevîlerde geçen “sıfat-ı rûz”, “sıfat-ı bahâr”, “sıfat-ı esb” vb. başlıkların sıfat kelimesini “gündüzün vasfı”, “baharın vasfı”, “atın vasfı” şeklinde mi yoksa “gündüzün sıfatı”, “baharın sıfatı”, “atın sıfatı” şeklinde mi kabul etmek gerektiği tam bir kesinlik arz etmez. Şentürk, bu başlıkların her biri altında tasvir edilen nesne hakkında birden çok özellik anlatıldığından, eğer ikinci mana kastedilmiş olsaydı, sıfatın çoğulu olan “sıfât” şeklinin kullanılması gerektiğini belirtir (Şentürk, 2002: 12).

Mesnevîlerdeki ara başlıklarda bazen de “vasf” kelimesi bulunur. Vasf ile sıfat kelimeleri arasında küçük bir anlam farkı mevcuttur. Cürcânî'nin *Ta'rifât*'ında belirttiği üzere,

“Vasf vasfedence, sıfat ise sıfatlananla kaimdir” kaidesine nazaran vasfedeni şair olarak kabul edecek olursak şairin tasvir ettiği nesnelere hakkındaki yorumlarını “vasf” diye isimlendirmek gerekmektedir. Eski şair ve müelliflerimizin edebî tasvirler için “sıfat” kelimesini kullanış şekilleri onun “tavsif” manasında kullanıldığını göstermektedir. Serlevhâlardaki “sıfat kelimesi de “tavsif” manasındadır” (Şentürk, 2002: 12-13).

Farsçadan Türkçeye geçtiği düşünülen tavsif kelimesinin bir edebî ıstılah olarak ne zamandan beri kullanıldığı ise belli değildir. Nizamî'nin eserlerinde görüldüğü üzere tasvirî şiirlerin serlevhâlarında “sıfat” ve “vasf” kelimeleri kullanılmış, tasvirî şiir yazmaya “tavsif” denmiştir. İran edebiyatı belâgat kitaplarında da “tasvir” kelimesi XIX. asırdan itibaren görülmeye başlamaktadır.

Cahiliyye devri ile ilk İslâmî asrın şiirini mevzularına göre tasnif eden eski müellifler, bu şiirin bir nevini de vâsf, sıfat ve teşbih olarak adlandırmışlardır. Bu tür tasvir için Ebü'l-Abbas Sa'lebî (291/904) *Kavâ'idü'l-eş'âr*'da teşbih, Kudâma b. Cafer (h. 320'den sonra) vâsf, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed Tabâtaba'l-Alavî (322/934) vâsf, Ebu Temmâm (231/846) vâsf, el- Abdalakânî (431/1040) vâsf, İnb eş-Şacarî (542/1147), sıfat ifadesini kullanmışlardır (Çetin, 1973: 79-92).

Tasvir de kasideye bağlı olup, eskiden beri mevcuttur. Arap şiirinde klasik kasidede şair, terk edilmiş bir konak yerinin tasviri ile şiirine başlar. Nesîb/teşbîb denen bu kısımda sevgiliye duyulan özlem, ayrılık ve hatıra temleriyle şair sevgilisinden ve aşkından bahseder. Şair sevgiliyle yaşadığı hatıralara yer verir. Çöl ve vahalardaki terkedilmiş konak yerlerinin dağınık durumu, isli ocak taşları, su kapları, testi kırıkları, çadır izleri vb. kalıntıları özlemle dile getirerek ağlar. Çevre tasvirleri arasında şair sevgilisinden ve onun güzelliğinden bahseder. Devamında şair, buradan ayrılarak bindiği devesinin ve atının üzerinde çölde geçen uzun, yorucu ve tehlikeli bir yolculuğa çıkar. Şair bu yolculuğu ayrıntılarıyla anlatır. Bu esnada şairin bindiği devenin, rastladığı bir çöl hayvanının tasviri ve en sonunda kasideye asıl hüviyetini veren medh-fahr bölümü gelir (Çetin, 1973: 72). Kasidedeki tasvirî parçalar arasında tabiat, çöle mahsus av hayvanları, bedevî hayatında mühim yeri olan deve, göçebe kabilelerin geride bıraktıkları izleri, eski harabeler vb. çoğu fazla zengin ve güç bir lügat malzemesiyle yapılmış en ince teferruata kadar inen tasvirleri vardır. Bununla beraber bazen, hareket halinde tabiat ve hayat levhalarının pek canlı ifadelerine de rastlanır (Çetin, 1973: 90).

Tahkiye, hareket ve olayların sunumu; tasvir ise kişi, nesne ve mekânın sunumudur. Karaköse ise tasvirler arasındaki bağlantılardan hareketle yek-ahenk gazellerinin bir bölümünün “kısa hikâye” şeklinde olduklarını söyleyerek tasvirin beyitler arası bağlantı kurma fonksiyonuna işaret eder (Karaköse, 2004).

İran edebiyatından tercüme veya telif-tercüme şeklinde edebiyatımıza geçen mesnevilerdeki ifade kalıpları, teşbih ve istiare malzemeleri, üslup özellikleri İran edebiyatıyla aynıdır. Bu özellik başlangıcından XIV. asra kadar kayda değer bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir. XV. asırdan itibaren ortaya çıkan telif mesneviler ile konuları bakımından daha orijinal eserler görülmeye başlanmıştır. Bu yenilik beraberinde yeni ve mahalli özellik taşıyan tasvir ve tabloların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

XV ve XVI. asırda telif eserlerle beraber İran edebiyatından tercüme geleneği de devam etmiştir. Daha önce tercüme yoluyla kaleme alınan eserlerin bir kısmının bu dönemde tekrar işlendiği görülmektedir. Bu durumun farkında olan şair, asıl maksadın güzel söz söylemek olduğunu, bu yeteneğin de en yetkin halinin kendisinde bulunduğunu belirtir. Burada şairlerin

üslup farklılıkları ortaya çıkar ki bu farklılığın en belirgin özelliği de mesnevilerini oluştururken ortaya koydukları edebi tasvirlerdir. Şair bir eseri süsleyerek onu kuruluktan kurtaran temel unsurun tasvir olduğunun farkındadır. Bu sebeple bu dönemde tercüme artık birebir şeklinde olmayıp şair, türlü vesilelerle güzel tablolar tasvir ederek şairlik gücünü ispat etmeye çalışır.

Kasidelerin nesib/teşbib bölümleri ve gazellerde görülen tasvirlerin kullanım amacı ile mesnevilerdeki tasvirlerin fonksiyonu daha fazla ve farklıdır.

“Mesnevi planında gerekli yerlere dağılacak şekilde yerleştirilen bu tasvirler eserin monotonluğunu gideren onu tezyin edip renklendiren en mühim parçalardır. Mesnevi şairi şiirdeki maharet ve ustalığını bu tasvirlerde ortaya koyar, eserini bu tasvirler sayesinde renklendirip etkili hale sokar” (Şentürk, 2002: 39).

Mesnevilerde tasvirler fonksiyonları bakımından zaman, mekân, varlık, hadise ve psikolojik tasvirler şeklinde tasnif edilebilir. Ayrıca mesnevilerde okuyucunun zihninde belli birtakım mefhumları uyandırmak için de kullanılan klişeleşmiş birtakım kalıp tasvirler bulunur.

Mesnevilerde hangi tasvirin nerede ve nasıl kullanılacağını en iyi tatbik eden ve kendinden sonraki şairlere usul gösterenlerden biri Firdevsî-i Tusî'dir. Mesnevi nazım şeklinin genel planını düzenleyen ve bu planı kendisinden sonraki bütün şairlerce de kabul edilip tatbik edilen şair ise Nizamî olmuştur.

Şentürk, mesnevilerdeki tasvirleri tavır ve üslupları bakımından idealist tasvirler ve realist tasvirler olmak üzere iki başlık altında ele almanın mümkün olduğunu belirtir. İdealist tasvirler, Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'sinde olduğu gibi olağanüstü mekân, insan ve eşyanın tasavvurundan kaynaklanarak gelişen tasvirlerdir. Realist tasvirler ise nesnelere olduğu gibi aksettirmeye çalışan, bunun için de nesne en çok neye benziyorsa onunla tavsif etmek suretiyle çizilen tasvirlerdir (Şentürk, 2002: 45).

Mesnevîlerdeki edebî tasvirler fonksiyonları bakımından zaman, mekân, varlık, hâdiseler ve psikoloji tasvirleri şeklinde beş grupta incelenebilir. (Şentürk, 2002: 36). Mesnevilerde ön plana çıkan tasvir konuları ise şunlardır: Kanlı savaşlar, ejderhalarla mücadeleler, fırtınalı deniz yolculukları, garip yaratıklar, mekân, memleket ve ülkeler, gece-gündüz, mevsimler, hayvan, eşya, bitki, gök cisimleri, psikolojik tasvirler, eğlence, sofralar, şarap, av, spor, sevgililerin sevişmeleri vb.

İfade tarzları bakımından şairlerin nesne veya fiilleri kendisinin anlatması, şahısları veya bitki, hayvan ve cansızları teşhis yoluyla karşılıklı konuşturmak suretiyle tasvirlemesi, kahramanlardan birine kendi kendini anlattırması gibi türlü şekiller görülmektedir. Şair umumiyetle tasvir edeceği nesne veya fiili kendi ağzından ifade etmekle beraber bazen

kahramanlardan birini çiçek, kuş, dağ, gece vb. nesnelere dertleştirmek, bazen de diğer bir kahramanla muhavere ettirmek suretiyle de aksettirebilir. Bazen de bunu kahramanın kendi kendini anlatması yoluyla halleder. Bu yerine göre kahramanın kendi kendini methetmesi veya ağlayıp sızlaması vb. şekillerle olabilir (Şentürk, 2002: 45).

1.5. Mesnevilerde Bezm Tasvirleri

1.5.1. Mesnevilerde Bezmin Adlandırılması

Bezm olgusunun ele alındığı türlerden biri de mesnevilerdir. Mesnevilerde olayın akışına bağlı olarak çeşitli vesilelerle hikâyelerdeki kahramanların düzenledikleri bezmler tasvir edilir. Bu bezmler hikâyenin akışı içinde bir üst başlık belirtilmeden ele alındığı gibi ‘bezm’, ‘meclis’, ‘sohbet’, ‘işret’ vb. eğlenceyi ifade eden kavramların yer aldığı başlıklar altında da verildiği görülür. Genelde Farsça olan bu başlıklarda ‘sıfat-ı bezm’, ‘bezm sahten’, ‘meclis aresten’, ‘sıfat-ı sohbet’ gibi kalıp ifadeler yer alır.

İçkili eğlenceyi belirten bezmin mesnevilerde farklı kelimelerle adlandırıldığı görülür. Genel hatlarıyla bu eğlenceler bezm, meclis, sohbet ‘iş ve işret kelimeleri ve bu kelimelerle yapılan tamlamalarla ifade edilir. Bunlardan meclis, sohbet ‘iş ve işret Arapça, bezm ise Farsçadır. Tezde bu kavramların Türkçe karşılığı olarak ‘eğlence’ kelimesini kullanıldıysa da incelenen mesnevilerde bu kavramların Türkçe karşılığı yer almamaktadır. Örneğin Şerîfi’nin *Şeh-nâme Tercümesi*’nde geçen ‘eglenür’ ifadesi de eğlence manasında değildir. Hüsrev, Ermen ülkesinde ağırlandıkça:

Orada bir niçe gün eglenür ol
Tutar anda Medâyin’den yana yol (ŞN, 51175)

beytinde olduğu gibi bu dönemde ‘eglenür’ kelimesi “vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlemek, aldanmak, avunup teselli bulmak, geç kalmak” (Dilçin, 1983: 78; Şentürk, 2020: 55-56) manasındadır.

Bu kelimelerden başka eğlenceyi ifade etmek için âlem, dem ve tarab kelimeleri de kullanılır:

- 1833 İki meclis bir olsa ‘âlem itsek
Kopuzı çenge uydursak dem itsek (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2874 Bu dem mânendi dünyâda dem olmaz
Bu ‘âlem gibi hergiz ‘âlem olmaz (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 259 Dem-i pîrüz vaqt-i hürrem idi
‘Âlemün içi ‘işret ü dem idi (Fikrî Çelebi, *EE*)

- 913 Sürür-ı vaşl ile mesrūr u hurrem
Geçüp ‘âlemden eylerlerdi ‘âlem (Firâkî, *HŞ*)
- 1721 Yiyelüm içelüm iy şâh-ı ‘âlem
Sürelüm devletünde ‘îş ile dem (Manisalı Câmiî, *MN*)
- 1285 Muttaşıl el-kışsa itdiler tarab
Hâtır-ı âsüde birle rüz u şeb (Lâmiî Çelebi, *SA*)
- 867 Tarab âb-ı meyile tâzelendi
Felekler nağmeden âvâzelendi (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- Meclis, topluluk gibi anlamlara gelen ‘encümen’ kelimesi yalnızca Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde saki anlatılırken geçer. Bu nedenle encümen kelimesinin eğlenceyi ifade eden bir kavram olmadığı söylenebilir.
- 3658 Hırâmân olur sâķî-i encümen
O kebg-i derî idi meclis çemen (Behiştî, *İN*)
- Arapçada oyun, eğlence gibi anlamlara gelen ‘lehv’ ve ‘lu‘b’ kelimeleri bezm tasvirlerinde az da olsa yer almakla birlikte özellikle ‘lehv’ kelimesinin bezmle eşdeğer manada kullanıldığı söylenebilir:
- 3204 İder idük lehv ile dürlü neşât
Bîş idi firdevsden rüy-ı bisât (Aşkî, *HP*)
- 1420 Yine esbâb-ı lehvi tâze kılduk
Şafâ vü zevķi bî-endâze kılduk (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1233 Bile yanınca ol maħbûbe kızlar
Cihân lu‘ betleri merġûbe kızlar (Firâkî, *HŞ*)
- Tasvirlerde daha çok bezmin niteliğini vurgulamak için neşât, zevk, safa, temâşâ, tarab, nûş vb. müteradif kelimelerle atıf silsilesi oluşturulur:
- 2371 Bu üslûb üzre bir dem şöħbet oldı
Şafâ vü zevķ u ‘îş ü ‘işret oldı (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 566 Eylediler ‘ayş ü ‘işret rüz ü şeb
Kıldılar zevķ ü temâşâ vü tarab (Muhibbî, *GN*)
- 427 Gördüm anda bir iki meclis-i hâş

Zühre-sāzende müşteri-raqqāş

428 İçi her birinün tolu ra' nā
İş ü nüş-ı neşât u zevk-i şafā (Fikrî Çelebi, *EE*)

5133 Nireye kim bahayduñ şohbet idi
Şafā vü zevk ü şevk ü 'işret idi (Tutmacı, *GH*)

1254 Şâh-ı zerrîn-serîr u gülgün-püş
İtmedi 'ayş nüş u cüş u hürüş (Rahmî, *ŞG*)

Bazı tasvirlerde yer alan 'harifâne' ve 'âşıkâne' eğlenme tabiri dikkat çeker. Bu ifade dost, arkadaş ve âşıkların düzenledikleri bezmlerdeki samimi eğlence şeklini ifade ettiği söylenebilir:

34016 Harifâne bugün gel mey içelüm
Yiyelüm oynayalum hoş geçelüm (Şerîfi, *ŞN*)

3413 Çün olmaz i' timād itmek cihāna
Kılalum 'iş ü 'işret 'âşıkâne (Behiştî, *MM*)

İncelenen mesnevilerde bezm, meclis, sohbet 'iş ve işret kelimeleri ile yapılan adlandırmalar aşağıda ele alındı. Bu adlandırmaların aynı anlam çerçevesinde çok sayıda örneği mevcuttur. Bu ifadelerin tümünü buraya almak yerine farklı eserlerden seçilen yeterli sayıdaki örnek kullanımlar verilmekle yetinildi. Bu örneklere metinlerdeki konu başlıklarında geçen kullanımlar dâhil edilmedi.

1.5.1.1. Bezm

Meclisle eş anlamı olan bezm kelimesi, şarap içilen, eğlenilen, yemek yenilen, açık ve kapalı mekânlarda düzenlenen büyüklü-küçüklü eğlenceye verilen addır. Bezm kelimesi yalın haliyle bu anlamda kullanıldığı gibi bazı kelimelerle tamlama oluşturarak da eğlence merasimi anlamında kullanılabilir:

1372 Mürğ u mâhî o bezme oldı kebāb
Sâgâr-ı gülden içdiler mey-i nāb (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

1903 İdüp ol şasr-ı minādan yaña 'azm
Gelüp Ferhad u hâkân kırdılar bezm (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

1784 Emr kıldı bezme bünyād etdiler
Bāde birle diller şād etdiler (Muhibbî, *GN*)

327 Ne dem kim devr ide bezmi piyâle
Şarâbı ta' n ider âb-ı zülale (Ûdî, *MM*)

Bezm sözcüğünün bazı kelimelerle oluşturduğu terkipler, eğlence meclisinin adını ve niteliğini belirtmek için kullanılır. Tasvirlerde yer alan bu terkipler örnekleriyle aşağıda ele alındı.

Bezm-i safâ / Safâ bezmi

Bezm kelimesi, eğlence, zevk ve safayı belirtmek için 'safâ' kelimesiyle tamlama oluşturur:

4525 Ki kılmış meyl-i ' aşık cân-ı ma'sûk
Şafâ bezminde ansuz hâtırı yok (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

956 Bundan özge olur mı bezm-i şafâ
Pür ola anda bâde-i hamrâ (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)

Bezm-i âlî

Bezm kelimesi, eğlencenin yüce ve değerli niteliği için 'âlî' sözcüğüyle tamlama oluşturur:

929 Bezm-i ' âlî kuruldu çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuql idi kevkeb (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

1800 Ziyâfet kaydını gördürdi fi'l-hâl
Çurup bir bezm-i ' âlî kıldı iqbâl (Lâmiî Çelebi, *VR*)

334 Râm olup emre ol iki bende
Bezm-i ' âlî kuruldu gülşende (Muîdî, *ŞP*)

Bezm-i âyîn

'Bezm-i âyîn' terkiibi, eğlencenin kurallı bir merasim olduğunu belirtmek için kullanılır:

731 Çü gördük bezm-sâz olmuş reyâhîn
Düzetdük biz de bir hoş bezm-i âyîn (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Bezm-i bâde / îş / işret / mey / sahbâ / şarab

Bezmin içkili olduğunu belirtmek için bezm sözcüğü 'bâde', 'îş', 'mey', 'işret', sahbâ' ve 'şarâb' kelimeleriyle tamlama oluşturur:

269 Anuñla haylî ceng oldu arada
Ki telh oldu o demde bezm-i bâde (Ûdî, *MM*)

- 2419 Görüp şāh oldu anı hurrem ü şād
Urur ol şavka bezm-i ‘īşa bünyād (Firākî, HŞ)
- 2471 Bezm-i ‘işretde şem‘a döndi hemān
İçini od yaqar taşu ḥandān (Hamdî, YZ)
- 4261 Çü hem-dem ola mey bezminde dildār
İder deryā-yı dil bir kaṭre efkār (Behiştî, MM)
- 1964 Gönlümüz seyr-i gülistān ister
Bezm-i sahbâ-yı erguvān ister (Vücûdî, HY)
- 2227 Çün bezm-i şarābı āḥir itdi
Şubḥ irdi vü menziline gitdi (Y. Vâlî, HD)

Bezm-i cânân

Bezm kelimesi, işretin sevilen kişiyle yapıldığını belirten ‘cânân’ sözcüğüyle terkip oluşturur:

- 1406 Oldı gūyā ki gökde bedri tamām
Bezm-i cânān içinde bir tolu cām (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Bezm-i cennet-âsâ / cennet-âÿîn

Meclisteki eğlencenin niteliğini cennetle kıyaslamak için ‘cennet-âsâ, cennet-âÿîn’ kelimeleriyle terkip oluşturulur:

- 2152 Tırup bu şevk ile ol dem nigārīn
Müheyyâ kıldı bezm-i cennet-âÿīn (Firākî, HŞ)

- 452 Biri ol bezm-i cennet-âsādan
Gülüstān-ı bihişt-ārādan (Fikrî Çelebi, EE)

Bezm-i dil-keş / dil-âvîz

Bezm kelimesinin ‘dil-keş’ ve ‘dil-âvîz’ sözcükleriyle oluşturduğu terkiplerde eğlencenin gönül çekici, cezbedici olduğu vurgulanır:

- 1756 Müzeyyen itdiler bir bezm-i dil-keş
Kodılar cânā od u ‘ūda âteş (Manisalı Câmîî, MN)

- 2940 Perizād’a buyırdı Lāhicān tīz
Müheyyâ eyledi bezm-i dil-âvīz (Manisalı Câmîî, MN)

Bezm-i gülşen / gülzâr

Eğlencenin gül bahçesinde tertip edildiğini belirtmek için bezm kelimesi ‘gülşen’ veya ‘gül-zâr’ kelimeleriyle tamlama oluşturur:

- 3409 Ayıtdı Mihre şeh ey serv-i gül-bâr
Demidür eyleyelüm bezm-i gül-zâr (Behiştî, *MM*)
- 1035 O bezm-i gülşen içre câmlar gül
Sürâhî ğonce vü âvâzı bülbül (Zâtî, *ŞP*)

Bezm-i hâs / hâlî

Bezme özel ve seçkin kimselerin katıldığını belirtmek için ‘hâs’ veya ‘hâlî’ kelimeleriyle terkip oluşturulur:

- 4033 Olur çünkü düşmen işinden hâlâş
İder bezm-i hâlî gelürler havâş (Behiştî, *İN*)
- 3729 Buyurdı şeh kuruldı bezm-i hâlî
Şeh ol gün de düzetti ‘ayş-ı ‘âlî (A. Rıdvan, *HŞ*)

Bezm-i hüsrev-âyîn / sultân / şâhî / şehâne

Eğlencenin padişah veya şehzadelerin tertip ettiğini veya bunlara yakışacak nitelikte olduğunu belirten ‘şâh’, ‘sultan’ ve ‘hüsrev-âyîn’ kelimeleriyle tamlama oluşturulur:

- 1211 Hüsrevî bezm kılmaga şehler
Çurdılar Kaykubâdî hârgehler (Rahmî, *ŞG*)
- 1040 Cinâna dönmiş idi bezm-i sultân
Pür olmuş idi anda hür ü ğilmân (Ûdî, *MM*)
- 541 Çurup bezm-i şâhî idup ‘îş ü nüş
Gehî mey içüp gehî ider sâz güş (Behiştî, *İN*)
- 326 Müzeyyen bezm-i şeh meh-pârelerle
Nitekim âsumân seyfarelerle (Ûdî, *MM*)
- 732 Bu meclisde düzüb bezm-i şehâne
Neşâet etmişdi Şîrîn hüsrevâne (A. Rıdvan, *HŞ*)

Bezm-i kâm-kâri

Bezm kelimesi, kişinin istediğine kavuştuğunu belirten ‘kâm-kâr’ kelimesiyle terkip oluşturur:

1868 Buyurdu ‘azm-i bezm-i kām-kāri
Bezendi aşr-ı gül-reng-i bahārī (Lāmi  Çelebi, FŞ)

Bezm-i müşerref / Şerif

Mecliste yüksek mertebeli kişilerin bulunduğunu belirtmek için bezm sözcüğü ‘müşerref’ ve ‘Şerif’ kelimeleriyle terkip oluşturur:

3669 O bezm-i müşerref olunca tam m
İderler biri birine iltiy m (Behişti, İN)

750) Toldı s k iler ile bezm-i Şerif
Her biri s de ruŐ Ő h u zarif (Behişti, HP)

Bezm-i sabuh

Bu terkip ile bezmin sabah düzenlendiği belirtildiği gibi ‘sab h’ kelimesinin Şarap anlamı da göz önünde bulundurularak kelime tevriyeli kullanılır:

2090 Yağın g rmiŐdi r hına f t h 
Buyurdu d zdiler bezm-i Őab h  (Şeyhi, HŞ)

Bezm-i sohbet

Bezmlerin sohbet yeri olma niteliğini belirtmek için bezm kelimesi ‘sohbet’ sözcüğüyle terkip oluşturur:

4123 amu cem‘ olıcağ ‘azm eylediler
Ki bezm-i ŐoŐbete cezm eylediler (H Őim , MV)

Bezm-i Ő di / Ő dum ni / neŐ t / Müferrih bezm

Bezmlerin mutluluk verici ve neşeli yerler olduğunu belirtmek için bezm kelimesi ‘Ő di’, ‘Ő dum ni’, ‘neŐ t’ ve ‘müferrih’ sözcükleriyle terkip oluşturur:

4359 Bırağdı ‘askeri içre m n di
Didi her ayme içre bezm-i Ő di (Mustafa Çelebi, VG)

1375 Pes idüp ‘iş   n Ő-ı k mur ni
ılır  n ehli bezm-i Ő zum ni (L mi  Çelebi, FŞ)

3918 M heyy  eyledi bezm-i neŐ ti
Çekildi anda ‘iŐretler sim ti (Taşlıcalı Yahy , YZ)

3392 Pes andan L hic n’ila Periz d
İderler bir müferrih bezme b ny d (Manisalı C mi , MN)

Bezm-i zîbâ / latîf

Bezm kelimesi, eğlencenin süslü ve güzel olduğunu belirtmek için ‘zîbâ’ ve ‘latîf’ kelimeleriyle tamlama oluşturur:

- 1271 Naẓar iden o bezm-i zîbāya
Bağmaz idi behişt-i ra'nāya (Rahmî, ŞG)
- 1301 Bir bezm-i latîf olup güşāde
Âmāde kıldı cām-ı bāde (Y. Vâlî, HD)

Bezm-i rûz

Bezmin gündüz yapıldığını belirtmek için ‘bezm-i rûz’ terkihi kullanılır:

- 3703 Tamām oldı çü ‘ömri bezm-i rûzun
Ulaştı şāma bezmi sâz u sözün (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezm-i şeb / şâm

Bezmin akşam veya gece vaktinde yapıldığını belirtmek için bezm kelimesi ‘şeb’ ve ‘şâm’ sözcükleriyle terkip oluşturur:

- 2305 Çün oldı bezm-i şebde Zühre ney-zen
Bular mest oldı geçdi cām-ı meyden (Kemalpaşazade, YZ)
- 3711 Kıruldu çünkü bu bezm-i şebāne
Hemāndem cān u dilden ol yegāne (Lâmiî Çelebi, VR)
- 3743 Şalındı hizmet-i Şehrūya ādem
Kıldı bezm-i şāmuñ ‘özri muhkem (Lâmiî Çelebi, VR)

1.5.1.2. Meclis

Sözlükte ‘oturacak yer’ anlamına gelen meclis kelimesi, yalın haliyle bezm anlamında kullanıldığı gibi belli sözcüklerle terkipler oluşturarak da aynı anlam çerçevesinde kullanılır:

- 437 O bāğ içinde bir meclis kurulmuş
İrem bāğına beñzer taht urulmuş (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 431 Hemān muṭriblere kıldı işāret
Hemān-dem meclis oldı pür-ṭarāvet (Hamdî, TU)
- 4585 Oturmağ turmağ işi çünkü bitdi
Mihīn Bānū söz açup meclis itdi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2692 Buyurdu luṭf-ıla ol şâh ol dem
Düzeler meclisi zibâ vü ḥurrem (Şerîfî, ŞN)

Meclis sözcüğünün farklı kelimelerle oluşturduğu terkipler, bezm olgusunu ifade etmek için kullanılır. Meclis kelimesinin bu tür kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda verildi:

Meclis-i bâde / mey

Meclis sözcüğü, içkili eğlenceyi ifade eden ‘mey’, ‘bâde’, ‘câm’, ‘ayş’ ve ‘işret’ kelimeleriyle tamlama oluşturur:

330 Diledi kim ideydi meclis-i mey
Aña ḥâlet vireydi nağme-i ney (Mu‘îdî, ŞP)

395 Yine germ oldu meclis-i bâde
İrdi maḫşûda niçe üftâde (Mu‘îdî, ŞP)

714 Yine kıldı Vezîr iḳbâl ü ikrâm
Müheyâ oldu yine meclis-i câm (Hamdî, TU)

1299 Hâşılı tâ olunca âḫir-i şeb
Meclis-i ‘ayş idi vü zevḳ u ṭarab (Rahmî, ŞG)

245 O dem kim meclis-i ‘işretde ol yâr
Alup ‘aqlumı itmiş çâr-nâ-çâr (Ûdî, MM)

Meclis-i hâs / âli

Meclis kelimesi, bezmin ve katılımcılarının seçkin ve özel kimseler olduğunu belirten “hâs” ve ‘âli’ sözcükleriyle terkip oluşturur:

2516 O gün eylediler bir meclis-i ḥâş
Ki ol meclisde meh olmuşdı raḳḳâş (Cem Sultan, CH)

427 Gördüm anda bir iki meclis-i ḥâş
Zühre-sâzende müşteri-raḳḳâş (Fikrî Çelebi, EE)

2021 ‘Âlem aḡyârdan olup ḥâlî
Oldı tertîb-i meclis-i ‘âlî (Vücûdî, HY)

Meclis-i mehveşân / Mahbûb Meclis

Meclis sözcüğünün ay yüzlü anlamına gelen ‘mehveş’ ve sevgili manasındaki ‘mahbûb’ kelimeleriyle oluşturduğu terkipler güzellerle yapılan bezmi ifade etmek için kullanılır:

753 Gönli Şâh’uñ o demde bâde çeküp
Meclis-i mehveşân sâde çeküp (Beyânî, ŞG)

- 1511 Kırılmış bir güzel maḥbūb meclis
Kamunuñ ḥaddi lâle çeşmi nergis (Zâtî, *ŞP*)

Meclis-i şâh

Meclis kelimesi, eğlencenin padişah veya şehzadelerin tertip ettiğini veya bunlara yakışacak nitelikte olduğunu belirten ‘şâh’ kelimesi ile tamlama oluşturur:

- 1250 Fünûn-ı çeng ü ‘ūd ü neyle dāyim
Olam her meclis-i şâhîde kâyim (Ûdî, *MM*)

Meclis-i zîbâ / ra‘nâ / hûb

Bezmin süslü ve güzel olduğunu belirtmek için meclis kelimesi, ‘zibâ, ‘ra‘nâ’ ve ‘hûb’ sözcükleriyle terkip oluşturur:

- 489 Kırulup gine meclis-i zîbâ
Sürülür bezme râḥ-ı rûḥ-efzâ (Fikrî Çelebi, *EE*)

- 2913 Çıkdı eşcâra zehir günbed-i ḥazrâya nücûm
K’ide bu meclis-i ra‘nâyı temâşa bu gice (T. Cafer Çelebi, *HN*)

- 962 Bir meclis-i ḥûbı kıldı tezyîn
Gösterdi ekâbirâna âyîn (Y. Vâlî, *HD*)

Ulu Meclis

Bezmin büyük ve gösterişli olduğunu belirtmek için meclis kelimesi ‘ulu’ sözcüğüyle tamlama oluşturur:

- 32348 Ulu meclis kırıldı içdiler cām
İçüp cāmı gözetdiler ser-ancām (Şerîfî, *ŞN*)

- 35022 Pes andan Kâbil’üñ ulularından
Getürüp ulu meclis düzdi rûşen (Şerîfî, *ŞN*)

1.5.1.3. Sohbet

Sözlükte iki veya daha fazla kişi arasında karşılıklı olarak dostça, arkadaşça yapılan konuşma anlamına gelen sohbet kelimesi, bezmi tanımlamada kullanılan kavramlardan biridir:

- 816 Pes ol şâh-ı cihân ü ḥûr-ı Cennet
Diledi bâğ içinde kıla şöḥbet (Tutmacı, *GH*)

- 3610 Ki şâhâ sini ister şâh Kayşer
Ki şöḥbetde içesin meyle sâğar (Cem Sultan, *CH*)

1828 Düzet mer'î tütüp her faşl çağın
Üç aylık 'işret ü şöbet yarağın (Lâmiî Çelebi, FŞ)

922 İrişmeyüp bu hâlün âhirine
Dönüp geldüm yine şöbet yirine (T. Cafer Çelebi, HN)

567 Bir yañadan dağı şöbet kıldı şâh
Gice gündüz 'ayş ü 'işret kıldı şâh (Muhibbî, GN)

Tasvirlerde 'sohbet' kelimesi nitelik, nicelik ve aidiyet belirten kelimelerle tamlama oluşturur. Bu kullanımlarla ilgili örnekler aşağıda verildi:

Âlî Sohbet

Âlî sohbet terkihiyle bezmin yüceliği ile bezme atfedilen önem vurgulanmak istenir:

364 Oturdı ol gece şeh-zâde halvet
Buyurdı kıldılar bir 'âlî şöbet (A. Rıdvan, HŞ)

Hûb Sohbet

Sohbet kelimesinin, bezmin güzel olduğunu belirten 'hûb' sözcüğüyle oluşturduğu tamlama, eğlence meclisinin adını ve niteliğini belirtmek için kullanılır:

830 Düzüldi 'âkıbet bir hûb şöbet
Ki varup kıla ol maħbûb şöbet (Tutmacı, GH)

3147 Didi Hurşid idün bir hûb şöbet
Kılalum anuñ ile cānı rāhat (Cem Sultan, CH)

Mey ve Ney Sohbeti

Bezm, içilen şarap ve dinlenen musikiyle tavsif edilir:

2304 Mey ü ney şöbetin kıldılar ol gün
Olinca dāmen-i eflāk gülgün (Kemalpaşazade, YZ)

Sohbet-i hâs

Sohbet kelimesi, bezmin seçkin ve özel olduğunu belirten 'hâs' kelimesiyle tamlama oluşturarak eğlence meclisinin adı olur, bezmin niteliğini belirtir:

3119 Bular bunda kıılırken 'ıyş u 'işret
Nigārın ider iken hâş şöbet (Tutmacı, GH)

2730 Yine kıldı gönülden bir hoş 'işret
Mey-i şâf ile itdi hâş şöbet (Cem Sultan, CH)

- 4548 Felekler rûz u şeb bezmünde raqqās
Müdām olsun saña bu şöhet-i hūş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Sohbet-i cām

Sohbet kelimesi bezmin içkili özelliğini belirten ‘cām’ sözcüğüyle terkip oluşturur:

- 615 Çü encāma irişdi şöhet-i cām
Yüridi meskenine H^vāce bi-kām (Hamdî, *TU*)

Sohbet-i şâh

Sohbet kelimesinin eğlencenin padişah veya şehzadelerin tertip ettiğini veya bunlara yakışacak nitelikte olduğunu belirten ‘şâh’ kelimesiyle oluşturduğu tamlama bezmin adı, aidiyeti ve niteliği belirtmek için de kullanılır:

- 1578 Şöhet-i Şâh’dan turup bir mām
Didi sensin begüm güzellere Şâh (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

Sohbet-i şâm

Bezmin gece düzenlendiğini belirtmek için ‘sohbet-i şâm’ terkihi kullanılır:

- 2143 Gice çün anda ārām eylediler
Turup şeb şöhet-i şâm eylediler (Hâşimî, *MV*)

1.5.1.4. Iyş

Bezmi tanımlamada kullanılan kelimelerden biri de yaşama, yaşayış, hayattan zevk alma, yeme içme gibi anlamlara gelen ‘iyş’dir. Metinlerde ‘iyş’ kelimesi ‘ayş’ ve ‘îş’ şeklinde de yazılabilir:

- 1260 Pes andan meşgûl olduĝ ‘iyş’a iy yār
Biraz-dem oĝudum dīvān-ı eş‘ār (Halîlî, *FN*)

- 2570 Çü buldı iki ‘āşık ‘iyş’a fırsat
Giceyile daĝı yig oldu şöhet (Cem Sultan, *CH*)

- 1400 Pes andan eylediler ‘îşe bünyād
Yine ‘işret sarâyı oldu ābād (T. Cafer Çelebi, *HN*)

- 3152 Perîler āyîni üzre Perîzād
Düzetdi bezmi itdi ‘îşe bünyād (Manisalı Cāmîî, *MN*)

Iyş kelimesinin farklı sözcüklerle oluşturduğu yeni terkipler bezmin niteliği, niceliği ve aidiyeti belirtmek için kullanılır. Bu terkiplerle ilgili örnekler aşağıda verildi:

Iyş-ı câvidân / bâki / müdâm

Eğlencenin ebedî veya cennete özgü olduğunu vurgulamak için iyş kelimesi ‘câvidân’ ve ‘bâki’ kelimeleriyle terkip oluşturur. ‘Bâki’ ve ‘müdâm’ ile yapılan tamlamalarda bu kelimeler tevriyeli kullanılarak eğlencenin içkili olduğu da belirtilmiş olur:

- 3298 Çıkuban tahta Cemşîd ile Hürşîd
Hemân lahza iderler ‘iyş-ı câvîd (Cem Sultan, *CH*)
- 1834 Otursak bir arada ittifâkî
Fenâ dünyâda itsek ‘îş-i bâkî (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1197 Hep ‘ayş-ı müdâm iderler idi
Bu işi müdâm iderler idi (Y. Vâlî, *HD*)
- 2038 Kaynadukça dem-i maḥabbet-i cām
Germ olup meclis oldı ‘iyş-ı müdâm (Vücûdî, *HY*)

Iyş-i âlî

Bezmin yüce olduğunu belirtmek için iyş kelimesi ‘âlî’ sözcüğüyle terkip oluşturur:

- 3729 Buyurdi şeh kuruldı bezm-i ḥâlî
Şeh ol gün de düzetti ‘ayş-ı ‘âlî (A. Rıdvan, *HŞ*)

Iyş-ı bâde

Bezmin içkili özelliğini belirtmek için ‘bâde’ kelimesiyle terkip oluşturulur:

- 1060 Çü ‘ayş-ı bâde ḥaddin geçmişidi
Meyûñ devri nihâyet bulmuşidi (A. Rıdvan, *HŞ*)

Iyş-ı dil-hâh

Eğlencenin gönül çekici olduğunu vurgulamak için iyş kelimesi ‘dil-hâh’ kelimesiyle tamlama oluşturur:

- 1891 Bu yârân ile dün vaqt-i seḥergâh
Oturmuşduk iderdük ‘îş-i dil-ḥâh (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Iyş-ı hâs

Iyş kelimesi, bezmin özel olduğunu belirten ‘hâs’ kelimesiyle tamlama oluşturur:

- 1401 Her kişi olup meşakkatden ḥalâş
İder idi gice gündüz ‘ayş-ı ḥâş (Aşkî, *HP*)
- 4888 Çü ol dem ‘iyş-ı ḥâş oldı
Güzeller zevk ile rakḳâş oldı (Cem Sultan, *CH*)

Iyş-ı hüsrevânî / şehâne

Iyş kelimesi bezmin padişahların veya şehzadelerin tertip ettiğini veya bunlara yakışacak nitelikte olduğunu belirten ‘hüsrevânî’ ve ‘şehâne’ kelimeleriyle tamlama oluşturur:

4602 Çü Kayşer kıldı ‘ıyş-ı hüsrevânî
İçildi her yaña âb-ı zindegânî (Cem Sultan, *CH*)

1198 Bu resme şöhet ü ‘ıyş-ı şehâne
İdüp her yañada muṭrib terâne (Cem Sultan, *CH*)

Iyş-ı kâmurânî

Iyş kelimesi saadet, bahtiyarlık anlamındaki ‘kâmurânî’ sözcüğüyle terkip oluşturarak bezmin niteliğini belirtir:

1375 Pes idüp ‘îş ü nüş-ı kâmurânî
Çılur Çîn ehli bezm-i şâzumânî (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Iyş-ı nihân

Iyş kelimesi gizli anlamındaki ‘nihân’ kelimesiyle tamlama oluşturarak bezmin gözlerden uzak, gizli yapıldığını vurgular:

3315 Bu gice ol gicedür ki eyleyevüz ‘ıyş-ı nihân
Çünkü fırsat bulup el virdi bize devr-i zemân (Cem Sultan, *CH*)

Iyş-ı şeb-gîr

‘Gece vakti olan’ anlamına gelen ‘şeb-gîr’ kelimesi ile yapılan tamlama bezmin gece düzenlendiği belirtilir:

5339 Bu fikr ile şeh itdi ‘ayş-i şeb-gîr
Çatup Şîrîn gamından şekkere şîr (Şeyhî, *HŞ*)

1.5.1.5. İşret

Bezmi ifade eden kavramlardan biri de işret kelimesidir. İçki içme anlamına gelen işret, içkili eğlencenin de adı olur.

4204 Yine Cemşid ü Hürşid itdi şöhet
Biri birisiyle zevk u ‘işret (Cem Sultan, *CH*)

3619 Pes idüp bezm ü ‘işret şadumâne
Sürüp keştiyi oldılar revâne (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3337 Yine ‘işret oldı nây ü çengle
Geldiler gül-sâ mey-i gül-rengle (Muhibbî, *GN*)

1027 Sîmberler tûrurdu hîdmetde
Oturanlar neşâ t u 'îşretde (Mu'îdî, ŞP)

Bezmin adını, niteliğini ve aidiyetini belirtmek için işret kelimesi farklı sözcüklerle tamlama oluşturur. Bu tamlamalar, ilgili örnekleriyle aşağıda ele alındı:

İşret-i hoş

İşret kelimesi, eğlencenin güzel olduğunu belirtmek için 'hoş' kelimesiyle tamlama oluşturur:

3564 Bu resme itdiler 'işret-i hoş
Kamu 'işretde olan eyledi cûş (Cem Sultan, CH)

İşret-i cân-fezâ

Bezmin yaşama sevinci, can bağışlayacağını belirtmek için bezm kelimesi 'cân-fezâ' sözcüğüyle tamlama oluşturur:

2796 Yine seyr u şafâya başladılar
'İşret-i cân-fezâya başladılar (Hamdî, YZ)

İşret-i pîrûz

Bu terkip bezmin hayırlı ve kutlu olduğunu belirtmek için kullanılır:

4006 Cum' a idi hoş mübârek rûz idi
Vaqt-i 'ayş u 'işret-i pîrûz idi (Aşkî, HP)

Divan edebiyatında çok yaygın bir kullanıma sahip 'ıyş ü işret' kavramı içkili eğlenceyi, zevk ve sefayı ifade eder. İçki içme anlamına gelen işret sözcüğü mesnevilerde çoğunlukla 'ıyş' kelimesiyle birlikte kullanılarak yeme-içme, içki içme manasına gelir. "İyş" ve 'işret' kelimeleri ayrı ayrı kullanıldığı gibi (yukarıda örnekleriyle ele alındı), 'ıyş ü 'işret şeklindeki kullanımı da vardır. Bazen de bu iki kelime bezmin niteliğini ve özelliğini belirten kelimelerle yan yana kullanılır:

4275 Girü şâh ile kıldı 'ıyş u 'işret
Biri birisine gösterdi şefkat (Cem Sultan, CH)

17477 Oturdı kıldı andan 'îş ü işret
Didi fırsat olur elde gânimet (Şerîfî, ŞN)

1791 Çün olındı 'ayş ü 'işret niçe dem
Etdiler pes bezm mânend-i 'adem (Muhibbî, GN)

Özetle eğlenceyi ifade eden bezm olgusu genel hatlarıyla bezm, meclis, sohbet, ıyş ve işret kelimeleri ile bu kelimeler çerçevesinde oluşturulan yeni terkiplerle ifade edilir. Bezme ad

olan kelimeler ve terkipler aşağıda tablo halinde sunuldu. Bu tabloda da görüldüğü üzere bezm kavramının kullanımı daha yaygındır.

Tablo 3 Bezmi Adlandırmada Kullanılan Kavramlar ve Bu Kavramlarla Yapılan Terkipler

No:	Kavram	Terkipler
1	Bezm	Bezm-i âlem, safâ bezmi, bezm-i âlî, bezm-i âyîn, bezm-i bâde, bezm-i ‘iş, bezm-i işret, bezm-i mey, bezm-i sahbâ, bezm-i şarâb, bezm-i cânân, bezm-i cennet-âsâ, bezm-i dil-keş, bezm-i dil-âvîz, bezm-i gülşen, bezm-i gülzâr, bezm-i hâs, bezm-i hâlî, bezm-i hüsrev-âyîn, bezm-i sultân, bezm-i şadumânî, bezm-i şâhî, bezm-i şehâne, bezm-i kâm-kârî, bezm-i müşerref, bezm-i sohbet, bezm-i şadî, bezm-i neşât, müferrih bezm, bezm-i zîbâ, bezm-i latîf, bezm-i rûz, bezm-i sabûh, bezm-i şeb, bezm-i şâm.
2	Meclis	Mahbûb meclis, meclis-i bâde, meclis-i mey, meclis-i hâs, meclis-i mehveşân, meclis-i şâh, meclis-i zîbâ, meclis-i ra’nâ, hûb meclis, ulu meclis.
3	Sohbet	Âlî sohbet, hûb sohbet, mey ve ney sohbeti, sohbet-i hâs, sohbet-i câm, sohbet-i şâh, sohbet-i şâm.
4	‘Iyş	Iyş-1 câvidân, iyş-1 bâki, iyş-1 müdâm, iyş-1 âlî, iyş-1 bâde, iyş-1 dil-hâh, iyş-1 hâs, iyş-1 hüsrevânî, iyş-1 şehâne, iyş-1 kâmurânî, iyş-1 nihân, iyş-1 şeb-gîr
5	İşret	İşret-i hoş, işret-i cân-fezâ, işret-i pîrûz.

1.5.2. Bezm Tasvirlerinde Düzen

Bezm, eğlence olgusunu tamamlayan unsurların birleşiminden oluşur. şairler bezmi tasvir ederlerken -her bezm tasvirinde bütün detaylarıyla aynı sıralamanın varlığından söz etmek mümkün olmamakla beraber- konuya ait unsurları belli bir sıralama gözeterek ele aldıkları görülür. Bu unsurları iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptakiler doğal, her bezmde mutlak surette var olanlardır. Bunlar; bezmlerin kurulma sebepleri, bezmin zamanı, bezmin mekânı, bezmlerin hazırlık safhası, bezmlerde bulunan kişilerdir. Çalışmada bezmlerdeki doğal unsurlar ‘dış unsur’ olarak tanımlandı ve tezin II. bölümünde ele alındı. İkinci gruptakiler ise her bezmde farklılık arz eden ve eğlencenin aracı olan unsurlardır. Bunlar; sofrâ, şarap, musiki, şiir ve bezmlerde dağıtılan hediyelerdir. Çalışmada ‘iç unsur’ olarak adlandırılan bu unsurlar tezin III. bölümünde ele alındı. Bezmlerde işlenen konular aşağıda tablo halinde gösterildi.

Tablo 4 Bezm Tasvirlerinde Yer Alan Konuların Dağılımı

Dış Unsurlar	İç Unsurlar
Bezmlerin Kurulma Sebepleri	Sofra ve Ziyafet Tasvirleri
Zaman Tasvirleri	şarap Tasvirleri
Mekân Tasvirleri	Musiki Tasvirleri
Bezmlerin Hazırlık Safhası	şiir
Bezmlerde Bulunan Kişiler	Bezmlerde Dağıtılan Hediyeler

Çalışmada dış unsur olarak adlandırılan konular her bezmde var olmakla beraber bunlar şairlerin tercihinine göre şekillenirler. Zaman, mekân vd. unsurlar şairin dilediği ölçüde tasvirde var olur. Bu nedenle bu konular bazen bir kelime veya bir beyit ile ele alınırken bazen de sayfalarca uzunluktaki tasvirlerle yer edinirler.

Bezmlerde iç unsurlar belli bir konu sıralamasıyla ele alınır. Şentürk eserinde bu sıralama hakkında şöyle der:

“Aslında ziyafet, işret ve musiki meclisleri çoğunlukla birbirini takip eden ve bütünleyen konulardır. Eğlence meclislerini konu edinen birçok tasvir önce bir sofraya ve ziyafet tablosu, ardında sakilerin sundukları kadehlerle başlayan işret faslı ve keyiflenen kahramanların neşesini artıracak birbirinden güzel sazende ve mugannîlerin eşliğinde bunu takip eden bir musiki meclisi, nihayet yalnız kalan âşıkların sevişme sahnesi ile bütünleşir” (Şentürk, 2002: 601).

Bezm belli bir düzen gözetilerek icra edilir. Bezmin hazırlıkları tamamlandıktan sonra bezmi kuran kişi ve kişilerin meclise teşrif etmesiyle bezm başlar. Daha sonra ziyafet için sofraya kurulur. Yemekler yenildikten ve sofraya kaldırıldıktan sonra saki meclistekilere şarap sunmaya başlar. Şarap faslına musiki eşlik eder. Güzel sesli hânendeler, katılımcıların hislerini ve işretin coşkusunu ifade eden, çoğunlukla gazel ve mesnevi formlarındaki şiir güftelerini okurlar. İşret faslı katılımcıların sohbetiyle devam eder. Burada farklı konulardan hikâyeler anlatılır, âşıklar birbirlerine sitemlerini arz ederler. Sevgililerin bezmi çoğunlukla bunların kavuşması, gece düzenlenen bezmler şarabın etkisiyle uykunun gelmesi, hükümdar meclisleri ise konuklara çeşitli hediyelerin takdimiyle hitama erer.

Bezm, statüsü en yüksek olan kişi veya kişilerin meclise gelmesiyle başlar. Bezmdede yemek faslı varsa bu ziyafetin bitiminde şarap bezme getirilir:

3650 Yinildi ni‘ am oldılar çünkü sîr
Getürdi mey ortaya şâhib-serîr (Behiştî, İN)

1188 Çü ni‘ met yindi kıldılar du‘ âyı
Döşerler âlet-i bezm ol arayı

1189 Yeñi başdan kırıldı tâze meclis
Dolup gülşen gibi âvâze meclis (Mustafa Çelebi, VG)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın bir bahar mevsiminde av dönüşü köşkte düzenlediği bezmde ilkin yemek faslı, akabinde sakinin şarap sunumu gelir. Şaraptan

sonra sohbet faslına geçilir. Böylece anlatımda zaman, mekân, yemek, şarap ve sohbet şeklinde bir düzen takip edilir:

1499 Bir gün ol şimşād-ķadd ü gül-‘izār
Kim evān-1 ‘ayş idi faşl-1 bahār
...

1534 Devletinde pādişāhuñ bir serā
Yapmışam kim ferşidür ‘arş-1 sema
...

1554 Geldi evvel araya dürlü Ʃa‘ām
Yendi ol deñlü ki kāmın aldı kām

1555 Çün yimekten iştihā oldu beri
Sākī-i gül-ruĥ yürütdi sāgarı

1556 İçdi Hüsrev bir niçe Ʃolu ķadeĥ
Germ oldu kellesi göñli feraĥ

1557 Kıldı çün ruĥsārını yākūt mey
Cebhesinüñ güllerinden geldi ĥey

1558 Didi kim ey şāĥib-i zerrīne-kāĥ
Cāygāhuñ ĥübdur bergüñ ferāĥ (Aşkī, HP)

Bezm tasvirlerinde yemek faslından sonra şarap ve musiki tasviri şeklindeki sıralama Behiştî’nin *İskender-nâme*’sindeki bir mecliste deĥişir. İskender, Hindistan seferi öncesi beyleri toplayarak savaş kararını bildirmek için kurduĥu bezmde içki ikramı, müzik dinletisi ve rakkasın dansından sonra yemek faslı gelir. Yemekler yendikten sonra hazım için tekrar içki ikramı yapılır:

1936 Muĥanni şehe ķarşu dutmışdı şaf
Kimi çār-pāre çalar kimi def

1937 Alur cām ele sākī-yi ĥōş-ĥırām
Şurāĥī gelüp bezme virdi selām
...

1942 Şurāĥi ider ķahķaha ĥande cām
Çalar çengi rakķāş ider ĥōş-ĥırām
...

1960 Ʃolup ķurş-1 līmū vü şandal-simāt
Virürdi müferreĥ cüvāriş neşāt

1961 Çekerler simâta şu denlü ni‘ am
Olur cümle zevvâklar kıaddi ħam

...

1966 Yemekler yinüp çünkü oldu tamâm
Şunar sâğarı sâķī hazm-ı ta‘âm

1967 Şalup mey deñizine altun gemi
Kimi ġarķ oldu şinâver kimi (Behiştî, İN)

Ziyafet sofrası bezmin temel unsuru olmamakla birlikte çoğru mecliste şarap sunumundan önce bir sofrta tasviri yer alır. Özellikle misafir ağırlanan meclislerde kişinin zenginlik ve üstünlüğünü belirtme amacını ġüden detaylı ve uzun sofrta tasvirlerinin yapıldığı görülr. Taşlıcalı Yahyâ Şâh u Gedâ mesnevisinde yemek, şarap, musiki ve sohbet şeklinde bir sıralamayla bezmi tertip eder:

1371 Dil-rubâlarla hem-nişin oldu
Ĥalka sohbeti nigîn idi

1372 Mürğ u mâhî o bezme oldu kebâb
Sâğâr-ı gülden içdiler mey-i nâb

1373 Öpüşüp her nigâr-ı ġonca-dehen
Gül kıoparladı biri birinden

1374 Nâylar nâle vü fiğân itdi
Dil-i maħzûmı şâd idi

1375 Her ne yirde ki nüş-ı bâde olur
Eksilür ġam şafâ ziyâde olur

1376 Ney olur idi her yana nâlân
Bir yana ‘andelîb iderdi fiğân (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Lâmiî Çelebi, *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Behram Şâh’ın tahta oturmasıyla bezm başlar. Şahın emri ile dişi ve erkek güzeller saf şeklinde beraber otururlar. Her güzelin elinde kadehten bir yıldız, her güzelin başından altından bir taç...

842 Çıkup taht üzre sultân-ı felek-kıadr
Şeref ehline oldu ġün gibi şadr

- 843 Bulup zīnet gülinden taht-ı eyvān
Yüz ol deñlü görindi bāg u būsān
- 844 Pes emr idüp şehensah-ı felek-taht
Cüvān-sāl u cüvān-devlet cüvān-baht
- 845 Gözi āhūlarile şīr-i nerler
Olup şaf şaf oturdılar berāber
...
- 848 Elinde her mehūn sāgārdan ahter
Başında her nigaruñ zerden efser
...

(Lâmiî Çelebi, VR)

Bezmlerdeki işret faslı saz, söz ve şarap birlikteliğinden oluşur. Bu başlıkta çeşitli mesnevilerden alınan örnek işret faslı tasviri ile bu üç unsurun nasıl ele alındığı anlatılacaktır.

Halilî'nin *Fürkat-nâme*'sinde olduğu gibi şairler bu üç unsurun birlikteliğinin oluşturduğu işret atmosferini genelde "sıfat-ı sohbet" başlığı altında verirler. Halilî, önce müzik daha sonra saki ve şarap tasvirini yapar. Bu mutluluk tablosu karşısında duygulanan âşığın gözlerinden yaş akar. Sevgilisinin ayağına baş koyan âşık, 'gözüm' redifli gazel okur. Akşam olunca da işret sona erer. Bu tasvirde görüleceği üzere musiki, şarap ve şiir işret meclisinin temel unsurlarını teşkil ederler:

Şıfat-ı şöhbət

- 1262 Pes andan düzdi muṭribler terāne
Fiğāna başladı çeng ü çegāne
- 1265 Çü çengī çenge uruben düzetdi
Felekde Zühre āhengin gözetdi
- 1266 Olup güyendeler her demde güyā
Oқırlardı müdām [eş'ār-ı] ğarrā
- 1267 Yüritdi sākīler la' līn kadehler
Gönülden gitdi ğam geldi feraḥlar
- 1270 Revān itdi feraḥlardan gözlerüm yaş
Dil-ārāmuñ ayağında kodi baş

1271 Oğudum işbu şi' ri düzdüm āvāz
Nevāma bñlbñl-i cān oldu dem-saz

Gazel

1272 Çñn gñlşen-i cemālññe kıldı nazar gözñm
Ṭañ mı dökerse eşkile ħñn-ı ciğer gözñm
...

(Halilî, FN)

Şarap ve musiki beraberlerinde bezmde hizmet eden güzellerin vasıflarının anlatılmasını getirir. Şarapla birlikte saki, musikiyle birlikte de sâzende, gñyende ve rakkaselerin özellikleri ve yaptıkları anlatılır. Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde işret ortamında şarap, musiki ve rakkaselerin dansı birbirini takip eder:

448 Ol kadar iletdiler şem' u şarāb
Kişi gerek kim yiye nuql u kebāb

449 Def ü ney çeng-ile çeşte āvāzı
Ṭoṭtolu oldu kūh u şahrā yüzi

450 Aldı raqqāslar eline çārpāre
Her birinññ yüzi aq gözi qara

451 Her bir[i] [bir] yaña döner raqqş urur
Eyle döner kim felekler hep döner (Ümmî İsâ, MV)

Bezmlerde kadın karakterlerin yanında görñlen güzellerden bazıları bezmde hizmet ederlerken bazıları da sahibelerinin eğlencesine eşlik eder, şarap içer, türlü davranışlarıyla meclisi şenlendirirler. Tutmacı'nın *Gñl ü Hüsrev* mesnevisinde Gñl'ün esarettten kurtulmak için bağda düzenlediği işret meclisinde ona güzeller eşlik eder. Havuz başında düzenlenen bu eğlencede kimi kızlar suya girip birbirlerine su sıçratır, kimileri de ateşten kaçır gibi sudan kaçır:

3113 Gehî kılr idi ol çengiler sāz
Ağaçdan gāh murgān-ı hoş-āvāz

3114 Gehî 'ıyş u gehî 'işret gehî zevk
Gehî derd ü gehî hasret gehî şevk

3115 Tekellüfsüz kimi şuya düşerdi
Kimine şu saçup şuya düşerdi

3116 Kimisi birbirine Şu Şaçardı
Kimisi Şudan od bigi kaçardı

3117 Eger anda dűŐeydi p̄ir-i Őad-sāl
Döneydi ħālī ħālden ħāle der-ħāl

3118 Őehāne oturup ol māh-pāre
Bulara karşı iderdi nezāre

3119 Bular bunda kılurken ‘ıyş ü ‘ışret
Nigārīn ider iken ħāŐ Őoĥbet (Tutmacı, GH)

BehiŐtī’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Mihr ile Nāhid’in evlenmelerinden sonra iki sevgilinin mutlu bir tablo eŐliĥinde anlatılan bezmlerinde Şarap iĥen sevgililerin birliktelikleri tasvir edilir. Bu tasvirinde daha ĥok sevgili ve Şarap unsurlarına vurgu yapılır:

4249 El urdı Mihr-i meh-peyker Őarāba
Yine meyl eyledi ĥeng ü rebāba

4250 Yanında dilberi mey nűŐ kıldı
Őarāb-ı tāze gibi cűŐ kıldı

4251 Yine ‘ıŐĥ āteŐi olmiş idi tīz
Yine cām olmiş idi raĥbet-engīz

4252 Didi nűŐ ideyüm cānā mey-i nāb
Ki geşt-i ‘ıŐĥa meydür Őübhesiz āb

4253 Cemālūñ gibi olıcaĥ nazār-gāh
Gözüme zerre gelmez mihr ile māh

4254 Elümde cām aĥzumda leb-i yār
Ola mı bundan özge ĥiĥ bāzār

4255 Olıcaĥ hem-niŐīn Őoĥbetde cānān
Taĥammül ide mi hergiz bir insān

4256 Elinde gāh sāĥar gāh Őanbūr
Gehī mest ü gehī ĥün ĥeŐm-i maĥmūr

4257 Kaĥan kim ideydi sāĥar-ı mül
Lebi ĥurmāsın eylerdi tenaĥĥul

- 4258 Bir elde cām-ı zerrīn içi pür mül
Bir elde dest-i dilber deste-i gül
- 4259 Nedīmi hūr olupdur sâgârı mâh
Nice mey içmesün ol gâh u bî-gâh
- 4260 İşidüp bāng-ı bûyı şekkerin nûş
Muğannî sâz[1] itmişdi ferāmûş
- 4261 Çü hem-dem ola mey bezminde dildâr
İder deryâ-yı dil bir kaçre efkâr
- 4262 Melik ser-mest ü devlet sâz-kârî
Elinde cām-ı mey yanında yâri
- 4263 İçüp dilber şarâb-ı erğuvânî
Çeker yanına mâh-ı mihr-bânı
- 4264 Yanında huşk-vârî var idi hûş
Şarâb-ı selsebîli çeşme-i nûş
- 4265 Mey-i şâfî zihî tāvûs-ı ...
Leb-i şîrîn zihî tûrmâ-yı bî-hâr
- 4266 Dili dildârı şevkıyle pür-cûş
İderdi cām-ı cānân ‘ışığına nûş (Behiştî, MM)

Ağaşındaki tasvirde Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgili musiki eşliğinde şarap içerek eğlenirler. Bu işret atmosferi anlatılırken şarap, kadeh, saki, içilen şarabın üstünlüğü ve etkisi iç içe geçer:

- 2557 İdüp Cemşîd ile Hurşîd şöhet
Mey ile eylediler cānı râhat
...
- 2561 Bu resme zevk iderdi ol iki ‘âşık
Bu hâletdeyiken ol iki şâdık
- 2562 İderdi devr meclisde kadehler
O meclis ehli bulmuşdı ferahlar
- 2563 Muğannîler çeküp sūz ile âvâz
Yine muṭribler itdi sâza âgâz
- 2564 Mey-i şâfî döküben cāma ol gün
İçüben baqmadılar nāma ol gün

- 2565 Çün oldı arada bu ‘ aşk bâkî
Yirinden tırdı yüz nâz ile sâkî
- 2566 Alup billür ele yâkût ayağı
Mey ile gözedürdi şol u sağı
- 2567 Kadehler pür idi yâkût u mercân
Şürâhîler dökerdi âb-ı hayvân
- 2568 Şarâb ile iderdi devr sâğar
Hâcel olurdu görse âb-ı Kevşer
- 2569 Gice olinca içerler cām-ı bāde
Kamusınuñ dil ü cānı şafāda
- 2570 Çü buldı iki ‘ aşık ‘ ıyşa fırsat
Giceyile dağı yig oldı şöhet (Cem Sultan, CH)

Yine Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Cemşîd ile Huşîd güzel bir bahçede işret ederler. Burada da özel kişiler birbirini bulunca bezm kurarlar. Kadehler dönmeye başlayınca gam yerini mutluluğa bırakır. Mugannîler çalıp söylemeye, güzeller raks etmeye başlar. Ayrıca tasvirde çok sayıda farklı kadeh ve şarap adı bir zenginlik unsuru olarak sıralandığı görülür:

- 4883 Şehenşeh buluban bir bâğ-ı ra‘ nâ
Bulınmazdı cihānda aña hem-tâ
- 4884 Çü buldı kendözine mûnis-i hâş
O bâğ içinde itdi meclis-i hâş
- 4885 Oturdu bir yire Cemşîd ü Hurşîd
İkisi dağı hâşıl kıldı ümmîd
- 4886 Kadeh devr eyledi ol şöhet içre
Mey-i şâfî içildi ‘ işret içre
- 4887 Yüridi her yaña gül-gün kadehler
Gidüp gam yirine geldi ferağlar
- 4888 Çü ol dem ‘ ıyş-ı hâş oldı
Güzeller zevk ile rakqâş oldı
- 4889 Mugannîler ururken çenge hoş çeng
Felekde anlara Zühre iderdi âheng

4890 Yüridi her yaña çün şāğar-ı mül
Şürāhī dimege başladı kulkul

4891 Çü devr eyledi meclisde piyāle
İderdi ta' ne mey āb-ı zülāle

4892 Yüridi her yaña cām-ı muşaffā
Cefā gidüp şafālar oldu peydā

4893 İçildi her yaña cām-ı belābil
Şürāhīler eyledi şavt-ı ğalāgil

4894 Belābil ğuş idüp nūş itdiler mey
Gönülden şād olup diñlediler ney (Cem Sultan, CH)

Kemalpaşazade'nin *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisinde Zelîhâ dördüncü sarayın duvarına kendisini Yûsuf ile çemende işret eder gibi bir resim yaptırır (b. 4839-4845). Bir resme nakşedilen işret tasviri sadece Yûsuf u Zelîhâ hikâyelerinde karşımıza çıkar. Bu resimde Yusuf ve Zelîhâ bir çemende işret eder gibi çizilir.

4839 Olur dördünci hâne çünkim ābād
Ururlar ol iki taşvire bünyād

4840 Zelîhâ-yıla Yûsuf ' işret eyler
Oturup bir çemende şöhet eyler

4841 Açılmışlar çemende şan gül-i ter
Tutuban lāle gibi la' l sāğar

4842 Olup birbirinün la' line sākī
İderler birbiriyle ' ayş-ı bākī

4843 Bu anuñ cām-ı la' lin nūş kılmış
Bunuñ ol neşvesinde cūş kılmış

4844 Ne şekker-leb ki ol yirde dölendi
Nazar kılsa aña ağzı şulana

4845 Akıdup ağzınuñ şuyın çü bāde
Kıla sāğar gibi ağzı küşāde (Kemalpaşazade, YZ)

Bezimde eğlencenin güzel geçtiğini vurgulamak için 'kıyakî' kelimesiyle nitelendirme yapılır:

- 951 Çāk olursa yaķamuz itme te^ç accüb ki yine
Yār ile şöhetümüz geçdi kıyākī bu gice (Mu^ç idī, *ŞP*)

1.5.3. Bezm Tasvirlerinde Anlatım ve Konu Yönünden Öne Çıkan

Bazı Hususlar

Bezmlerde üslup ve içerik bakımından bazı hususlar dikkat çeker. Bunlardan biri şairlerin tasvir ettikleri bezmleri çeşitli yönlerden cennetle mukayese etmeleridir.

1.5.3.1. Bezm-Cennet Benzerliği

Güzellik ve zevkin yüksek düzeyinin ancak cennette olabileceği tasavvur ve inancı mesnevilerde eğlence meclisleri ile cennetin kıyaslanması şeklinde tezahür eder. Mekân, saki ve güzeller, şarap, ziyafet sofrası vb. unsurlar cennettekilerle mukayese edildiği gibi bezmin kendisi de cennetle kıyaslanır.

- 1941 Olup bezm-i ^ç ālī çü bāğ-ı cinān
Ara yirde olmışdı kevşer revān (Behiştī, *İN*)
- 2576 Çünkü ol hūr-i cinān bizüm ile ^ç ıyş kılar
Oldı bu meclisümüz Cennet-i Me^vā bu gice (Cem Sultan, *CH*)
- 2362 Ele sākī çün aldı cām-ı zerrīn
Şafā-bağş oldı meclis cennet-āyīn (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- Behiştī'nin *İskender-nâme*'sinde İskender'in Dârâ'nın kızı ile düzenlediği bezmin öncesinde yer alan kış tasvirinde, ideal bir kış eğlencesinin özellikler belirtilirken bundan daha iyisinin ancak Firdevs cennetinde olabileceği belirtilir:
- 1801 Sa^ç ādetlü oldur ki çün ola Dey
Yanında nigār ola destinde mey
...
- 1804 Hemīn sākī vü muṭrib ü yār ola
Dağı şāhib-i ^ç ayş ile çār ola
...
- 1806 Kebāb ola nuql ola āteş ola
Ruḡ-ı mehveş ü ^ç ūd-ı dil-keş ola
...
- 1808 Dileyen kişi bundan özge şafā
Meger bāğ-ı Firdevs içinde bula (Behiştī, *İN*)

Heves-nâme'de meclis cennet, şarap da her taraftan akan ırmak olur. Mahmur bir sevgili cennette selsebil şarabı içiren huri gibidir:

2038 Bihîşte beñzedi meclis şafâdan
Mey ırmağ oldu ağıdı her yañadan

2039 İçirdi hamrı bir dildâr-ı mahmûr
Nitekim selsebîli hûr-ı maşşûr (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Mu‘ îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘, ney dinlemek için gülistanda kurduğu mecliste şaraba musiki eşlik ederken, ay yüzlü güzeller raks ederler. Bu haliyle bezm cennet, Şem‘ de cennetteki huri olur. Sarı kadehler ise cennetteki temiz şaraptır:

346 Cennet ol bezm-i hâş ü şem‘ idi hûr
Devr iden bâdelers şarâb-ı tahûr (Mu‘ îdî, *ŞP*)

Bezm, bütün unsurlarıyla o kadar muhteşemdir ki burayı görenler dönüp cennete asla bakmazlar. Ūdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim’in düzenlediği bezm cennete dönüp sazende ve şarkıcı olan hûr ve gılman ile dolmuş. Hepsî, güneşin kıskanmasına sebep olacak nitelikte. Akşam olmasıyla beraber mumlar yakılır. Bu mumlar gökte parlayan yıldızlar gibidir. Bu haliyle Şâh’ın meclisini görenler asla cennete bakmazlar:

1040 Cinâna dönmiş idi bezm-i sulţân
Pür olmuş idi anda hûr ü gilmân

1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-ğon
Çamüsü reşk-i mihr-i çerğ-i gerdûn
...

1051 Uyandı çeşm-i encüm gibi her şem‘
Pür oldu hâle-âsâ şem‘ ile cem‘

1052 Şanasın çerğ döndi meclis-i şâh
Veyâhüd yire indi encüm ü mâh

1053 Temâşâ eyleyen ol bezm-i şâhı
Cinâna kılmaya hergiz nigâhı (Ūdî, *MM*)

Aşki’nin *Heft-peyker* mesnevisinde cennete benzetilen bezmin kurulduğu yer miskle yoğrulmuştur. Yine aynı eserde Behram Şâh’ın baharda düzenlediği bezmin bağ tasvirinde çemenin ortasında geçmekte olan Nil suyunun lezzetinden Selsebil adındaki cennet pınarı utanır. Yine Şâh’ın sahrada düzenlediği bezm, hoşluk ve süsüyle cennet bahçesini utandırır:

3082 Düzdi bir hoş bezm mânend-i bihişt
Bezmgâhın eyledi ‘anber-sirişt

4358 Çeşmeler nâfindan ağıdı rûd-ı Nîl
Lezzetinden şerm kıldı Selsebîl

4387 Rūz-ı sa'd u hürrem idi pādişāh
Bezm için şahrāda kurdı bargāh

4388 Düzdi bir şāhāne meclis kim cihān
Görmemişdi virmemiş idi nişān

4389 Meclisinüñ luṭf u zīb ü zīneti
Şermsār iderdi bāğ-ı cenneti (Aşkî, HP)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde bezmdeki eğlence tablosu cennet ehlini ve cennet gülşenini kışkandıracak niteliktedir:

1646 Bir lebi gonca gelüp gül bigi açdı dilümüz
Reşk ider bezmümüze gülşen-i Cennet bu gice

1677 Şu deñlü itdiler kim 'ıyş ü 'işret
Göreydi reşk iderdi halk-ı Cennet (Zâtî, ŞP)

Lâmiû Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Mihin Bânû ile Şîrîn güzel vakit geçirmek Ferhâd tarafından yapılan sarayda bezm tertip ederler. Hazırlık için havuz su ile doldurulur. Havuz kenarı ve sarayın içi ipek ve atlas kumaş ve halılarla donatılır. Bezmin başlamasıyla saray ve havuz cennet iklimine dönüşür:

4509 Hemān emr itdiler ki ol kaşr-ı zībā
Ser-ā-tā-pā döşensün ferş-i dībā

4510 Kenār-ı havz u şahn-ı kaşrı bî-kāl
İdüp kâlîlelerle zeyn fi'l-hāl

4511 Mişāl-i gülşen-i 'Adn oldı her sū
Arada havz-ı Kevşer gibi ol şu

4512 Nihālîler şalup üstine zer-keş
Felek-veş cümleñ şadrı munaḳkaş

4513 Meger tutmuş pelengān taraf-ı ābı
İderler bu şafādan nüş h'vābı

4514 Zāhir olmağ için aşhāb-ı 'işe
Gererler sine puştîler hemişe

4515 Müyesser ola diyü vaşl-ı dildār
Urup dīvāra yüz ḳalmış durur zār

- 4516 Tıttup bāliřler orta yirde meydān
Olurlar gūy-veř her yaña gerdān
- 4517 Urup cārū gibi rū řař iřigde
Ŗomıřlar perdeler hoş baş işigde
- 4518 Ŗü bu yūzden urıldı ‘iře bünyād
O şaşr u havz oldu cennet-ābād (Lāmiī Ŗelebi, FŞ)

1.5.3.2.İşret Atmosferinin Gökyüzü ile Kıyaslanması

Tasvirlerde yer alan hususlardan biri de bezm atmosferinin gökyüzü ile kıyaslanmasıdır. Bezmlerdeki işret bölümlerinden önce yer alan gece tasvirlerinin bazısında gökyüzü işret mekânı olurken gök cisimleri bu işretin birer unsuru olur. *Heves-nāme*’de havanın kararmasıyla gökyüzü yasemin bahçesine dönüşür. Büyükayı yıldızlar kümesi Samanyolunda Ülker’e karşı meclis kurar. Zühre çengî, Ayı deffāf, felekler rakkas olur:

- 1077 Ŗü virdi rüz-ı rüşen kār u bārı
Semenzār oldu çerhūñ sebzezārı
- 1078 Görüp āsar-ı leyl olmuş hüveydā
Felek kıldı hezārān şem‘ peydā
- 1079 řafaķ āfāķı idüp tāze gülşen
Cihānı nūr-ı meh-tāb itdi rüşen
- 1080 Ŗudūm-ı řeb nücūm-ı āsmāna
Ŗağıtdı kıldı beñdeř büstāna
- 1081 Ŗiçekler hūd yaķup yir yir meřā‘ il
Zemīn olmuşdı eflāke müřākil
- 1082 Benātü’n-na‘ ř řaħn-ı āsmānda
Kenār-ı cūybār keh-keřānda
- 1083 Ŗılup Pervīn’e řařru řoħbet-i hūř
İderdi birbiriyle ‘ iřret-i hūř
- 1084 Eline Zühre çeng almış řarabnāk
Dutup meh dāyire raķř urur eflāk
- 1085 Nücūm ol bezme řekker leblebüler
Tedāvīr-i havāmīl pūr sebūlar (T. Cafer Ŗelebi, HN)

Rahmî'nin *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh'ın bahar mevsiminde av yerinde düzenlediği bezm zaman tasvirinde karanlık gökyüzü bezm sofrası olarak tasvir edilir:

1196 Bir gice kim meger bu çarh-ı berî
Oldı reşk-i nigâr-ḥâne-i Çîn

1197 Çekdi nâ-geh sipihr-i firûze
‘Anberîn zâr-ı revzen rûze

1198 Mâh-ı nev yaqdı şem‘ -i nûrânî
Rûşen oldı felek şebistânı

1199 Bezm-i gerdûnda kıılmağa âheng
Râstî Zühre oldı çengine çeng

1200 Şahını ‘anber ziyâ ile taldı
Hâle bir şufre mâh çerâğ oldı

1201 Yaqdı bir nice şem‘ ler pervîn
Bezm-i aflâkı itmege tezyîn

1202 İtmege mâkiyân mihri kebâb
Oldı aḥker nücûm-ı sîh-i şibâb

1203 Bir tabaḫdan felek zümürüd-gûn
Anda nuḫl itdi encûm-i gerdûn

1204 Çarh bir şîşe idi nîl-reng
Anda ‘aks-i şafaḫ mey-i gül-reng

1205 Kıılmağ için bu bezmgâha nazâr
Hâleden açdı mâh-ı nev manzar (Rahmî, ŞG)

İşret meclisi tasvirlerinde bezm ile kozmik unsurlar arasında çeşitli yönlerden ilişki kurulur. Tasvirlerde genellikle bezm gökyüzüne, bezmdeki unsurlar da gökteki yıldız ve gezegenlere benzetilir. Meclisteki sevgili güneş olunca meclisteki güzeller ay olur. Bazen de gök cisimleri meclisteki mutluluk tablosunu kıskançlık ve gıpta ile seyrederek.

Özellikle *Ûdî Mâcerâ-yı Mâh*'taki bezmler ile gök cisimleri arasında sürekli bir ilişki kurar. *Âşık*'ın Mısır'da Mâh'ın misafiri olduğu meclis tasvirinde içkinin sunumuyla birlikte bezm bir manastıra döner, güzeller ise orayı görmeye gelenlerdir. Diğer yandan Mâh güneş gibi bezme gelince diğer güzeller ay olur. Gece kadir gecesidir; gökteki cisimler bu bezme gıpta ile bakarlar.

“Sofra samanyolu olmuş gibi; buradaki güzeller de yıldızlara dönmüş idi. Mutribin sazının sesi arzuda Zühre’yi utandırır. Şarkıcının sesi gökyüzünde yankılanır, sesinden felek inlerdi. Gökte yeni ay, meclisin kadehi olmak için bezmi sürekli kıskanırdı. Zühre’nin haberi olsaydı bezme mutrip olurdu... Güneş ansızın battı; nurlu ay gün gibi doğdu. Güzeller açılmış, gülen gül gibi uyanarak sevgiliye döndüler. Bunların nuruyla aydınlanan bezm sanki kadir gecesi idi. Karanlık gece ile sevgilinin saçları aynı renk olunca, meclis manastırı sanki Erjeng’teki nakış oldu.”

- 405 Simâtı keh-keşân olmuş idi şan
Nücûma dönmüş idi anda hûbân
- 406 Şadâ-yı sâz-ı mutrib ol arada
İderdi zühreye ta‘nı hevâda
- 407 Tutardı âsumânı şavt-ı hoş-hân
İnilerdi şadâdan çerh-i gerdûn
- 409 Meh-i nev sâgarı olmağ için hem
Felekde reşk iderdi bezme her dem
- 410 Bileydi zühre-i zehrâ hevâda
Olurdu mutrib-i bezm ol arada
- 411 Çiçekler kalmamış idi cihânda
Ki gelmiş olmayaydı biri anda
- 412 Alınmışdı ruhınıñ alına gül
Şalınmışdı saçları bağında sünbül
- 413 Benefşe hatt-ı ‘anber-bârına hem
Bezimde pây-mâl olmuşdı ol dem
- 414 Görüp hâl-i ‘izârıyla o mâhı
Yaşınmış lâleler dâğ-ı siyahı
- 415 Geçüp hayretde kalmış idi her kes
Nigehbân olmuş idi anda nerges
- 416 Tulundu nâ-gehân sultân-ı hâver
Hemân gün gibi toğdı mâh-ı enver
- 417 Uyandı şem‘ler hûbâna döndü
Açılmış şol gül-i handâna döndü

418 amunuñ nrı bezme olmuř idi
şanasın leylet'l-adr olmuş idi

419 şeb-i trke oldu zülfi hem-reng
şan oldu deyr-i meclis naşş-ı erjeng (d, MM)

Mcer-yı Mh'taki bir diğer tasvirde, "cennete dönen şehzadenin bezmindeki hr ve glmanların kimisi alar, kimisi söyler. Bunları gökteki güneş kskanır. Kimisi de rakkas tavus gibi cevaln eder. Rakkaselerin tümü, insanların uyacağı kimseler olmuşlardı. Heveste her biri Nhid kskançlığında; ay yüzlüler, bayram hilali gibi ferahlık kaynağı. Bunların danslarını felek ve güneş dne dne taklit ederdi. Bu şevki ok işiten gezegenler Allah'a oka yalvardılar. 'Allah'ım! Bizi tez akşama ulaştır ki hepimiz meramımıza ulaşalım. O bezmi biz de seyredelim, nice bir görelim savaş günlerini' dediler. Gökteki yıldızların duaları hemen kabul oldu; o anda ay sinesini yardı. Akşam olunca bezmin perdedarı ve yıldız gözden perdeyi götürdü. Gökyüzü, ay parası güzellerle süslü olan şhın bezmi gibi yıldızlarla bezendi. Yıldız gözü gibi bütün mumlar uyandı. Bezm mum ile hle gibi doldu. Sanki şhın meclisi feleğe döndü ya da yıldız ve ay yere indi. şhın bezmini seyredenler asla cennete bakmazlar."

1040 Cinna dönmiş idi bezm-i sultn
Pr olmuş idi anda hr  glmn

1041 Kimi szende v kimisi hoş-hon
amusı reşk-i mihr-i erh-i gerdn

1042 Kimi cevlnger  tvs-ı raşş
amusı olmuş idi ıdvet'n-ns

1043 Hevda her birisi reşk-i nhd
Müferrih mh-rlar n meh-i 'd

1044 Bularuñ raşşına eflk [] hrşd
derdi dne dne şaşd-ı taqld

1045 Bu şevkı işidüp seyyre hayli
Tazarru' eylediler haa hayl

1046 Ki y rab bizi irgür tz şma
Ytevz cmlemz t kim merma

1047 Temş idevüz biz dağı bezmi
Nie bir grevz eyym-ı rezmi

- 1048 abl olup du‘ -ı necm-i eflk
Hemn-dem mh itdi snesin k
- 1049 n oldı Őm bezmün perde-drı
Gtrdı ddeden encm de zrı
- 1050 Bezendi sumn seyyrelerle
Nitekim bezm-i Şeh meh-prelerle
- 1051 Uyandı eŐm-i encm gibi her Şem‘
Pr oldı hle-s Şem‘ ile cem‘
- 1052 Şanasın ere döndi meclis-i Őh
Veyhd yire indi encm  mh
- 1053 Tems eyleyen ol bezm-i Őhı
Cinna ılmaya hergiz nighı (d, MM)

Yine *d Mcer-yı Mh* mesnevisinde Őehzde Selim’in Mısır’dan gelen sevgilisi Mh ile kurduu işret meclisi eŐitli yönleriyle gökteki cisimlerle karŐılaŐtırır. Bu bezm her yönüyle kıskanılacak kadar güzeldir.

“Bu bezmi gökyüzü taklit edemezdi; kıskanlık ile Zühre boyunu eng etti. Mh’ı gören ay Şaşkın kaldı; semanın Yusuf’u onu kıskandı. Őhın mutribi o an kabul etseydi bezimde ay ggsn def ederdi. Bezimde sürahinin ŐimŐeinin kıvılcımını ne akŐamı bilirdi ne sabahı. Parlak ay o bezme gece mumu olmak iin hasetle yanardı. Bu Şevk ve heybetiyle Őhın bezmi gökteki ay ve güneşi mat ederdi. Ay, bu bezmin kadehi olmak iin kıskanlıkla sürekli h eylerdi.”

- 1218 Bu bezme idemezdi er tald
adını reşk ile eng itdi nhd
- 1219 Görüp ol mhı aldı mh tana
Sipihrn ysufı reşk itdi na
- 1220 abl itseydi ol dem mutrib-i Őh
Bezimde def iderdi ggsini mh
- 1221 Bezimde Şu‘ le-i ber-ı Őurh
Ne Őmı bildrrdi ne Őabhı
- 1222 Bu bezme olmaa Şem‘ -i Őebistn
asedle yanar idi mh-ı tbn

1223 Bu şevk ü şevket ile bezm-i şāhī
Felekde māt iderdi mihr ü māhı

1224 Bu bezmüñ sāğarı olmağ için māh
Dem-ā-dem eyler idi reşk ilen āh (Ūdī, *MM*)

İşret meclislerinde eğlence atmosferinin coşkusuyla gökteki yıldızlar (gezegenler) hareket etmeye (seyretmeye) başlar, melekler bezmi görmek için gökten yere inerler:

4259 Yine bir bezme bünyād itdi bunlar
Ki seyre başlayalı heft aḥter

4260 Ne anuñ bigi bezme kimse irmiş
Ne ḥod ireni görmüş ü ne şormuş (Tutmacı, *GH*)

3390 O yirde eylediler bir güzel bezm
Melekler itdi gökden görmege ‘azm (Zâtî, *ŞP*)

1.5.3.3. Bezmlerde Sihirbazlık ve Çeşitli Oyunlar

Bazı bezmlerde hokkabazlar yetenekleriyle çeşitli oyun ve gösteri sergilerler. Bezmlerde bazen de satranç oynandığı görülür.

704 Gāh dem-sāz-ı sāz olurlar idi
Gāh şatranc-bāz olurlar idi (Bihiştî Ramazan, *CA*)

Lâmiî Çelebî'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın babası, gama müptela olan Ferhâd'ı eğlendirmek için meclise çeşitli gösteriler yapabilen sihirbazlar getirir:

1528 Olup miskīn ata bu ḥāle ğam-ġīn
Ḥıṭādan çok ğarāyib eyledi Çīn

1529 Semen-berler ḳamu ḥūb u feraḥ-nāk
Hüner-verler beġāyet cüst ü çālāk

1530 Müşa‘bidler füsūn ehli felek-veş
Odı şu gösterürler şuyı āteş

1531 Ḳaparlar mühreyi tās-ı felekden
Çekerler sürmeyi çeşm-i melekden

1532 Bulardan daḥı pür-mekr ü füsūnraḳ
Ḥisāb u ‘add u ğāyetden füzūnraḳ

1533 İdüp her gün anuñ bezminde ḥāzır
Dilerdi ki eyleye tefrīḥ-i ḥātır (Lâmiî Çelebî, *FŞ*)

Bezmlerde bazen de satrancın oynandığı görülür. Lâmiî Çelebî'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde iki sevgilinin düzenlediği bezmde satranç oynanır (b. 3361-3403):

3361 Didi dildâre şâh olup güher-senc
Bilür var mı bu ahterlerde satranç

3362 İşâret kılsañuz meydâna gelsün
Ki haşmı bulunur merdâne gelsün

... (Lâmiî Çelebî, VR)

Yine Lâmiî Çelebî'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde iki sevgilinin düzenlediği bezmde tavla (nerd) oynanır (b. 3404-3424):

...

3421 İşâret itdi sulţân kırdılar nerd
Gelüp cüft oldı fi'l-hâl ol iki ferd

3422 Geçincek nice yüzden ' uqde vu hal
Kamer kıldı o necmi Mühre evvel

... (Lâmiî Çelebî, VR)

Ayrıca Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde bir gösteri tasviri yer alır (b. 3686-3698).

1.5.3.4. Bezmde Sohbet Edilmesi

Bezmin bir diğer adı da sohbettir. Buna sebep bezmde çeşitli konularda sohbet ediliyor olmasındandır. Aşk, kişisel sıkıntılar, tarihî ve efsanevî olaylar ile âşıkların karşılıklı sitemleri gibi konulara daha çok tesadüf edilir.

...

433 Her biri tâze nâzenîn çelevi
Nârven kımeti vü gönçe lebi

434 Ğönçe-i ter idüp tebesümder
Dürç-i gevher kılder tekellümler

435 Eyleyüp nüş-ı bâde-i gül-fâm
Niçe nüşîn-leb açar idi kelâm

436 Başlayup her birisi destâna
Okur efsünler ile efsâne (Fikrî Çelebi, EE)

Bezme katılanlar sohbet eder, dert ve sıkıntılarını birbiriyle paylaşırlar. Çoğunlukla bu aşk derdidir. Ūdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh*'ında Âşık (Ūdî) ile eski bir dostu dertleşmek için meclis kurup sohbet ederler. Âşık'ın arkadaşının aşk derdi vardır ve rakip yüzünden sevgilisiyle arası bozulmuştur. Ūdî, arkadaşına öğüt verip onu teselli etmeye çalışır. Bu sohbette Âşık'ın arkadaşı Âşık'ın da bir derdi olduğunu anlar ve ısrar edince de Âşık, aşk sırrını ifşa eder:

- 185 Didüm kim n'eylemişsin hâlũñ iy yâr
Neden olduñ bu derde sen giriftâr
...
- 188 Baña aḥvâlũñi bir bir beyân it
Ḳamu esrâruñi cümle 'ayân it
...
- 190 Didi ol 'âşık-ı rüsvây [ü] bed-nâm
İşit imdi ideyin hâlũm i' lām
- 191 Meger kim var idi bir yâr-ı ğârũm
Ḳadĩmĩ hem-demũm hem ğam-güsârũm
- 192 Bu mürde cismũme cānum ol idi
Cihānda dĩnũm ĩmānum ol idi
...
- 196 Meger var idi anuñ bir nedĩmi
Raḳĩbũmdi benũm ol ḥar ḳadĩmĩ
- 197 İçi buĝz ü ḥasedle ṭolmuş idi
Ezelden baña düşmen olmuş idi
...
- 199 Meger hālĩ bulup ol yâr-ı cānı
Benũmçũn söylemiş ḥaylĩ yalanı
- 200 Beni ğamz eyleyüp dil-dāra ol ḥar
Düşürmüş āl ile āḥir anı ter
- 201 Nazar ḳılmaz olup efgendesine
Ḥimāyet itmez oldu bendesine
- 202 Vefā vü meylini eyler raḳĩbe
İder cevr ü cefāyı ben ğarĩbe
- 203 Diĝer-gũn oldu hālũm Şimdi iy yâr
Nazar ḳılmaz olupdur baña dil-dār

- 204 Kimesne yok idem hālüm hikāyet
Hemān derdüm saña itdüm şikāyet
- 205 Meded luṭf eyleyüp kıl baña dermān
Veyāḥud cānumı gel eyle ḳurbān
...
- 210 İştüdüm çünki anuñ iftirāḳın
Be-ğāyet ḥasret ile iştiyāḳın
- 211 Didüm iy yār-ı ġārum n'eylemişsin
Vişālūñ hecre tebdil eylemişsin
- 212 Saña ger bu cefā her ān olursa
Aña ḥaḳdan olur dermān olursa
- 213 Şabırdur çāresi birkaç gün anuñ
Ola şāyed gele yirine cānuñ
...
- 227 Umaram ḥazret-i ḥaḳdan ki iy yār
Ola yārūñ saña yār-ı vefā-dār
- 228 Ne müşkildür kişiye itdügi pend
Ola āḥir yine ol pendine bend
...
- 230 Bu vech ile ḳaçan pend itdüm aña
Bañardı ol daḥı diḳḳatle bana
...

(Ūdî, *MM*)

Bazen de bezme katılanlar savaşa davet edilir. Behiştî'nin *İskende-name*'sinde İskender, Hint seferi öncesi bir meclis kurup kendisine bağı beyleri davet eder. Yemek, şarap, musiki ve hediye fasıllarından sonra İskender beylere hitap eder. Yapacağı seferin amacını anlattıktan sonra onlardan destek ve katılım ister. Onun hitabını dinleyen beyler bu davete icabet edeceklerini belirtirler:

- 1979 Teveccüh idüp şāh-ı 'āli-cenāb
Didi beglere eyleyüben ḥıṭāb
- 1980 Ki iy ser-firāz ü cihān-ğirler
Bezmdede bulut rezmdede şirler
...
- 2011 Didiler ḳamu iy cihān-pehlevān
Fidā yoluna baş u cān u cihān

2012 Komışuz yoluñda kamu cān u baş
Sa' ādetdür itmek önünde savaş

2013 Cihān mülkine olmadan tāc-dār
Yeg ölmek önüñde eyā Şehr-i yār

... (Behişti, İN)

Bazı meclislerde sohbetin konusu tarihî ve efsanevî kişi ve olaylar olur. Lāmiî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhād, āyine-i İskender'in sırrını çözmek için Hızır'ın tavsiyeleriyle kaleyi fethedip cām-ı Cemşîd'i ele geçirdikten sonra kurulan mecliste İskender ve Cemşîd gibi tarihi kişilerin efsaneleri anlatılır:

2890 Yine hākān düzüp 'iş için esbāb
İçerler cām-ı Cemden bāde-i nāb

2891 Sikenderden idüp gāhî terāne
Gehî Cimşîdden dirler fesāne (Lāmiî Çelebi, FŞ)

Bezmlerde sohbet faslında farklı hikāyeler anlatılır. Bu hikāyeler bezmdeki sohbet mevzuuyla uyum gösterir. Eğer konuşulan konu aşk ise anlatılan hikāyeler de aşk temalı olur. Taşlıcalı Yahya'nın *Őāh u Gedā*'sında bezmde hakiki āřığın vasıflarının anlatıldığı hikāyeler yer alır. *Heft-peyker*'de ise haftanın yedi günü kurulan meclislerde anlatılan hikāyeler eserin temel konusunu teşkil eder. *Heft-peyker*'deki eğlencelerde şarap ve müzik gibi unsurların anlatımı daha kısa ve arka planda kalırken her gece bir başka ülkenin padişahın kızının anlattığı hikāyeler ön plana çıkartılır. Her hikāye günün rengine uyumlu olacak şekilde işlenir. Ayrıca eserde bu hikāyelerin uyumak, akılı başa getirmek, gam ve tasayı gidermek için anlatıldığı belirtilir. Armutlu, ilk dönem Farsça mesnevilerdeki kadın karakterlerin önemli özelliklerinden birinin de efsane söylemeleri olduğunu belirtir. Buradaki amaç ya kişilerin gönüllerini elde etmek ya da onları aldatmak, kandırmaktır (Armutlu, 2016: 97).

Aşkî *Heft-peyker* mesnevisinde Nizamî'nin Farsça mesnevisindeki hikāyelerini değiştirmeyerek Türkçeye aktarmıştır. Bezmdede yedi gün boyunca anlatılan bu hikāyelerin beyit aralıkları şöyledir:

Cumartesi gecesi Hint prensesi Fûrek, saraylarında sürekli siyah elbiseler giyen kadının hikāyesini anlatır. Bir zamanlar Ferhar Őāhının cariyesi olan bu kadın neden sürekli siyah giydiğini soranlara cevap verir (b. 1744-2259). Pazar gecesi sarı renkli kümbette Rum prensesi Hümāy, Behram Şah'a bir zamanlar Irak mülkünde yaşayan ādil bir hükümdar ile cariyesinin hikāyesini anlatır (b. 2286-2521). Pazartesi gecesi yeşil kümbette Harezm prensesi Hoşperi,

Behram Şâh'a Rum'da yaşayan Bişr adındaki dürüst bir gencin âşık olduğu kadına kavuşma hikâyesini anlatır (b. 2545-2770). Salı gecesi bezminde kırmızı kümbette Saklâb prensesi Nesrin-nûş, Behram Şâh'a Rus diyarındaki bir şehrin hükümdarının güzel kızı ile onunla evlenmek isteyen gencin hikâyesini anlatır (b. 2796-3104). Çarşamba günü Behram Şah mavi elbiseler giyerek mavi renkli kümbete gider. Akşam olunca Mağribli prenses Âzeryûn, Mısırlı Mâhân adındaki gencin hikâyesini anlatır. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte bağda eğlenen Mâhân, içkiliyken yürüyüşü çıkar. Hikâyede bu yürüyüş sırasında gencin başına gelenler işlenir (b. 3132-2593). Behram, perşembe günü sandali renk elbise giyerek sandal renkli kümbete gider. Bütün günü burada eğlenerek geçirir. Gece olunca Çin prensesi Yağmanâz, Behram Şâh'a Hayr ve Şer adında iki gencin hikâyesini anlatır (b. 3624-4000). Cuma günü Behram Şâh beyaz elbiseler giyerek beyaz saraya gider. Bütün gün eğlenen Şâh, gece olunca İranlı prenses Dürsitî'den bir hikâye anlatmasını ister. Kız, annesinden duyduğu dindar bir gencin perilerle olan aşk macerasını anlatır (b. 4026-4352).

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde ise Şâh üç arkadaşıyla bağda işret meclisi kurar. Gündüz başlayan eğlence gece olunca da devam eder. Gece şarabın etkisiyle Şâh, arkadaşlarından başlarından geçen birer hikâye anlatmalarını ister. Bezmde anlatılan dört hikâye şöyledir:

- 1421 Didi iy hüsn ile perî rûlar
Kaşları fitne çeşmi cādûlar
- 1422 Sözlerüñüz gîdâ-yı rûh ancak
Şoḥbetüñüz cilâ-yı rûh ancak
- 1423 Her biriñüz birer hikâyet idün
‘Âşıkâne birer rivâyet idün
- 1424 Ol hikâyet u şart ile ammâ
Başuñuzdan geçen kazîyye ola

1. Hikâye

İlk hikâyede Şâh'ın arkadaşlarından birinin sürekli ağlayıp inleyen garip ve fakir bir âşığı vardır. Halk içinde onun adını kötüye çıkartır ve insanlar da sevgiliyi kınarlar. Sevgili dayanamaz ve âşığından ne istediğini sorar. Âşık, sevgili tarafından kendisine eziyet edilerek öldürülmesini ister. Sevgili onu alıp تنها bir yere götürür. Onun aşkını sınamak için bıçağın tersiyle boynuna vurur ve âşık hiç kıpırdamaz. Sevgili, onun aşkının samimiyetine inanır ve âşığı yanından ayırmaz. Şâh ise bu hikâyede âşığın sevgiliyi zahmete soktuğu gerekçesiyle aşkını noksan bulur (b. 1426-1458).

2. Hikâye

Şâh'ın ikinci arkadaşının dertli ve abdâl bir âşığı vardır. Bir gün sevgiliye dikkatle baktığı için sevgili ona kızar. Âşık, sevgiliyi incittiği için gözünün birini vurup çıkarır. Bu durum karşısında sevgili onun aşkının samimi olduğuna karar verir ve ölünceye kadar onu yanına almaya karar verir. Şâh, âşığın yaptığını hatalı bulur ve sevgilinin kör bir âşığa sahip olmasını yazıklar. Ayrıca aşk halini bilmeyen nice eşek gözünü çıkarır, kolunu yakar (b. 1469-1485).

3. Hikâye

Üçüncü hikâyede biri zengin biri fakir iki kişi Şâh'ın arkadaşına âşık olur. Zengin olan sevgili için bütün malını feda eder ama sevgili yine de ona meyletmez. Fakir olan ise bir gün canından başka bir şeyi olmadığını belirterek sevgili uğrunu ölmek istediğini söyler. Bir hançer çıkarıp kendisine saplarken sevgili hançeri zorla elinden alır. Âşığın samimiyetine inanır ve beraber yaşamaya başlarlar. Şâh, âşığın hayâ ehli olması gerektiğini belirterek, birlikte yaşamının sevgiliyi incittiğini söyler. Ayrıca âşığa her türlü uyku da haramdır (b. 1495-1525).

4. Hikâye

Dördüncü hikâyeyi Şâh anlatır. Şâh'ın aşkıyla dövünmekte olan Gedâ'ya günün birinde birisi, sevgilisinin diyarından getirdiği bir taş verir. Gedâ bu taşla dövünsün, onu muska gibi taşısın, onunla biraz rahat ve teselli bulsun ister. Gedâ taşta o kadar değer verir ki zarar gelir diye onunla dövünemez, onu yüzüne gözüne sürer. Şâh böyle bir âşığın gerçek âşık olduğunu belirtir (b. 1538-1582).

İşret meclislerinde, sohbet esnasında hikâyelerin anlatıldığı eserlerden biri de *Heves-nâme*'dir. Şarabın etkisiyle şairin arkadaşlarının dilleri çözülür ve başlarından geçen aşk hikâyelerini anlatırlar (b. 754-781):

- 746 Çü geldi meclis ehlinüñ gözine
Şu' â' ı düşdü anlaruñ yüzine
...
- 748 Kâmu tayyibü'n-nefs eyledi devr
Söze başlandı her yüzden 'ale'l-fevr
- 749 Kızaru utanu meclisde her yâr
Açılup gül gibi keşf itdi esrâr
- 750 Bular düşmiş imiş gavgâ-yı 'ışka
Esir olmuş imiş sevdâ-yı 'ışka

751 Yolında hāk olup bir lāle-rūyuñ
Olup şeydāsı bir zencîr-mūyuñ

752 Cemālin kıblegāh itmişler imiş
İşigin secdegāh itmişler imiş

753 Hikāyet eyledi her biri hālin
Beyān itdi ser-ā-ser kıl u kālın

...

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde bulunan Semenendām, Gülpeyker, Perirû, Semenbuy, Kamerruhsar, Dilcû, Melekmanzar, Şekerhand, Kamerveş ve Şekergüftar adlı hizmetkâr kızlar ile Mihrâb, Cemşîd ve Hurşîd hâle münasip güzel mesel söylerler:

2600 Çü gördi bunları Hurşîd ol dem
Hemān dem cān dilden oldı hurrem

2601 Hicāb [u] şermi ref' itdi yüzinden
Söze girüp şeker dökdi sözünden

2602 Didi Hurşîd kim her bir şeker-rîz
Disün bir hoş meşel bize dil-āvîz

2603 Bu sözi işidüp ol mäh-rûlar
Yire urdılar öñinde kamu ser

2604 Dehān açıbanı ol beste-lebler
Dehānında kamuşu şaçdı şekker (Cem Sultan, *CH*)

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* menevisinde iki sevgilinin bezminde Hüsrev mecliste bulunanlardan mesel söylemelerini ister. Bezimde bulunan on güzel ile Şavur, Şîrîn ve Hüsrev birer mesel dile getirirler (b.3236-3271):

3231 Çü seyr itdi biraz yâkût-ı seyyāl
Gözi pür-fitne kıldı yanağı al

3232 Hicāb ü şerm götrüldi aradan
Söze başladı her dil mâcerādan

3233 Buyurdı şāh kim her bir şekker-rîz
Bizümçün bir meşel disün dil-āvîz

3234 Ki ya'ni 'ālemün hāli hiyeldür
Serāser dāstān ile meşeldür (Şeyhî, *HŞ*)

Bezmede âşıklar hakkında güzel temsiller söylenir. Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ*'a mesnevisinde iki sevgili bezmede eğlenirken Daye mecliste bulunan güzellerden iki şehzade için hale uygun güzel mecazî temsiller söylemelerini talep eder (b. 2452-2501):

2452 Didi bunlara Dâye ey perîler
Ki celb-i albe ser-cümle cerîler

2453 Murâdum var iki şeh-zâdeyiçün
Bu iki serv-ad âzâdeyiçün

2454 İde her biriñüz bir hûb temşîl
Mecâz u isti'âre bula tekmil (Hâşimî, MV)

Lâmiî Çelebi'nin *Veysel vü Râmîn* mesnevisinde Râmîn bezmede bulunanlardan nükte söylemelerini ister (b. 3786-3834):

3779 Buyurdu şâh kim her bir füsün-sâz
Disünler nükteler dilden açup râz
...

3786 Didi Pervâne ben zâr u siyeh-rûz
Olurken kendü sevdâmile pür-sûz

3787 Toundı çeşmüme bir şem' -i rûşen
Ki itdüm âteş-i ' ışkını külhan (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezmlerde sohbet konularında biri de farklı iklimlere ait güzellerdir. Bezme katılanlar farklı diyarların güzellerini vâsf ettiklerinde, mecliste bunları dinleyen hükümdar veya şehzade bu güzellerden birine kulaktan âşık olur. Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde Şam şâhı Muhsin Şâh, bir bahar mevsiminde bağda düzenlediği bezmin sohbet konusu, farklı memleketlerdeki kızların güzellikleridir. Mecliste Semerkant, Buhara, Hıta, Çin ve Maçın, Horasan, Bulgar, Rus, Hoten, Şam, Irak ve Rum güzelleri konuşulur (b. 4718-4733). Şâh'ın meclisinde bulunan bir tâcir Yemen'de gördüğü Gülşâh'tan bahseder ve onun güzelliğini anlatır (b. 4743-4820). Muhsin Şâh bunu dinleyince gönlü muhabbet ateşiyle yanar ve kulaktan âşık olur (b. 4823-4827):

4698 İçerler dest-i sâķiden çü bâde
Getürdi bildügin her kişi yâde

4699 Gönülden ref' için bâr-ı melâli
Añıldı her yirüñ şâhib-cemâli
...

4717 Metâ' -ı hüsnini her bir diyâruñ
Huzûrında didiler şehryâruñ (Mustafa Çelebi, VG)

Ayrıca sohbet faslında farklı diyarların güzellerinin anlatıldığı diğer bezmler şöyledir:
A. Rıdvan, *HŞ*, 2907-2919; **Firâkî**, *HŞ*, 549-609.

Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* eserinde bezmlerdeki temsili kişiler arasındaki üstünlük kavgaları yer alır. Bazı eserlerde kadeh ile sürahi arasında görülen üstünlük yarışı *Hüsn ü Dil*'de Def ile Gül (b. 2923-2949), Ney ile Nahl (b. 2963-3001), Nergis ile Kâse-i Çîn (b. 3014-3048) ve Çeng ile Benefşe (b. 3064-3103) arasında görülür.

Bezm tasvirlerinde yer alan diğer sohbetler: **T. Cafer Çelebi**, *HN*, 1554-1957; **Muhibbî**, *GN*, 1316-1343, 2963-3055, 4910-4965, **Cem Sultan**, *CH*, 4974-5061.

1.5.3.5. Bezm Sohbetlerinde Soru-Cevap (müracâa) Bölümleri

Özellikle aşk mesnevilerinde soru-cevap şeklinde iki sevgilinin karşılıklı konuşmaları ya da tanışmaları yer alır. Bu tarz konuşmalar işret meclislerinde de geçer. Soru-cevap faslı Halîlî'nin *Fürkat-name*'sinde işret meclisinden hemen önce yer alırken, Tâcîzade'nin *Heves-nâme*'si ile Muîdî'in *Şem ü Pervâne*'sinde işret faslında gerçekleşir.

Mecliste herkes yerine oturduktan sonra güzel sevgili (yâr) ile şair (âşık) arasında tanışma faslı yer alır. Sevgili, şaire kim ve vaziyetinin nasıl olduğu ile ilgili çeşitli sorular sorar, şair de cevap verir (b. 2668-2707). Bu karşılıklı konuşmalardan sonra sevgili, sakilerden içki sunmaları ister:

2668 Hiţâb idüp baña ol lâle-ruhsâr
Didi hoş geldüñ ey zâr u dil-efgâr

...

2682 Didi ne yirdedür câyuñ maķâmuñ
Kimüñledür selâmuñ yâ kelâmuñ

2683 Didüm kim ' ışķ kûyıdur mekânım
Olupdur ' arş u ferş âstânım

...

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde *Şem'*, şarabın *Pervâne*'ye etki ettiğini gördükten sonra ona çeşitli sorular sorar. İki sevgili arasında soru-cevap şeklinde bir sohbet gerçekleşir:

...

955 Mest ü germ olup ol yüzi şulular
Yağdı yağmur gibi yine tolular

956 Şem' gördi ki bâde geldi göze
Dönüp ol mübtelâyı çekdi söze

- 957 Pes eyitdi ki ey belā dīde
Dürlü dürlü ğam ile rencide
- 958 Kimesneñ var mı kandedür vaṭanuñ
Ne içün yoĝ libās ü pīrehenüñ
- 959 Didi bir ‘ aşıkum ğarīb ü gedā
Menzilüm kūy-ı ‘ aşĝ u ŝehr-i vefā
- 960 Aydur ol yirde var mı āb u ŝemer
Didi toĝm-ı belā vü ħün-i ciger
- 961 Aydur andan saña nedür ħāsıl
Didi cānuma derd olur vāşıl
- 962 Aydur uşanmaduñ mı bu ğamdan
Didi ğam dūr olur mı ādemden
- 963 Aydur odlara atma kendüzüñi
Didi şabr idemez gören yüzüñi
- 964 Aydur umar mısun vefā benden
Didi konulmaz ol kerem senden
- 965 Aydur olsañ yolumda ħurbānum
Didi bayrama irişe cānum
- 966 Aydur ölmekden aşşı var mı saña
Didi oldur bu derd-i ‘ aşĝa devā
- 967 Begenüp her cevābı Şem‘ -i münīr
Diledi kim ola ğarībe zāhīr
- 968 Her ne söylerse ol cefā-pīŝe
Şem‘ bir bir iderdi endīŝe
- 969 Sūz-ı Pervāne Ŝem‘ e kı lup eŝer
Bu daĝı oda yaĝdı cān ü ciger
- 970 Key perişān ü bī-ĝarār oldı
Cem‘ -i ħāṭırla aña yār oldı
- 971 Ol gice ŝoĝbet eyleyüp iki yār
Birbirine güherler itdi nişār

972 Yüz sürüp gâh izine bu anuñ
Gâh elin ol öperdi cānānuñ

973 Şubha dek ʿıyş ü ʿışret eylediler
Âşık ü yār vaḥdet eylediler (Muʿîdî, ŞP)

1.5.3.6. Bezmde Âşıkların Bitki ve Kuşlarla Diyalogları

Bazı bezmlerde âşıklar, aşk derdinden çiçek, ağaç, kuş ve bulut gibi unsurlarla konuşurlar. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Cemşîd, eğlencede içkinin etkisiyle uyuyakalır. Rüyasında gördüğü kıza âşık olur. Mecliste herkes eğlenirken Cemşîd rüyanın etkisiyle ağlamaktadır. Gül, bülbül, lale, menekşe, nergiz, selvi, süsen ve gonca şehzadeyi teselli etmek için meclise gelip Cemşîd'le konuşurlar fakat onu teselli edemezler (1261-1303).

1261 Xamu şoḥbet kııurdı lîk Cemşîd
Özinden ğamla olmış idi nevmîd

1262 Bulut bigi dökerdi yire bārān
Akıdurdı velî şu yirine xan

1263 Kııurdı şoḥbet nûş eyleyüp mül
Ḥitāb idüp ağaca gör ne dîr gül

...

1269 Ḥitābını tamām eyledi çün gül
İşit kim ne didi Cemşîd'e bülbül

...

(Cem Sultan, CH)

T. Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde şairin işret meclisi (b. 1420-1424) tasvirinden sonra aşk derdiyle hüznü olan şair, hal diliyle bülbül, gül, lale, şakayık, menekşe, yasemin, süsen, bulut ve su ile konuşur (b. 1425-1490).

İKİNCİ BÖLÜM

15-16. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE BEZM TASVİRLERİ: DIŞ UNSURLAR

Bu çalışmanın kapsamını oluşturan 15-16. yüzyıl mesnevilerdeki bezm tasvirlerinden hareketle bezmlerin neden kurulduğu, bezmlerdeki zaman ve mekân tasvirleri, bezmlerin hazırlık safhasını oluşturan unsurlar ile bezmlerde hazır bulunan kişiler ‘dış unsur’ olarak adlandırılıp bu unsurlarla ilgili bilgiler çalışmanın II. bölümünde ele alındı.

2.1. Bezmlerin Kurulma Sebepleri

Kişilerin bir arada eğlenerek vakit geçirmek için düzenledikleri bezmlerin belli amaç ve sebeplerle kurulduğu görülür. Hemen hemen her ortamda en küçük bir olayın bile bezme gerekçe olabildiği mesnevilerde bezmlerin kurulma amacı ve gerekçesi bazen verilirken bazen de belirtilmez. Bezmin gerekçelerinin açıkça anlatılmadığı durumlarda vaka akışından bezmin nedeni tespit edilebilmektedir.

Tasvirlerdeki bezm kurma sebeplerinde ön plana çıkan husus fırsatı ganimet görme anlayışıdır. Dünyanın geçiciliği karşısında ele geçirilen her fırsat bezm kurmak için bir sebep teşkil eder. Bu bakış açısı ve yaklaşımı, istinasız bütün mesneviler için geçerlidir. Bu anlayışın tezahürü olan birkaç örnek beyit şöyledir:

674 Eger dün geçdi yarın gelmeyüpdür
Ġanîmet dut bugün furşat demidür (Ahmed-i Dâî, ÇN)

4919 ‘Ayš ü nüş it fevt-i fırsat eyleme
Ġoş geçür gel ‘ömri zay‘ at eyleme

4920 Ġande-dâr ol gül gibi iy ğonce-leb
Elde olsun lâle-veş câm-ı tarab

4921 Gel bugün câm-ı meyi nüş idelüm
Ġuşşa-yı dehri ferâmüş idelüm (Muhibbî, GN)

1720 Geçen ğod geçdi şâhâ dem bu demdür
Ġudâ bilür yarınki dem ne demdür

1721 Yiyelüm içelüm iy şāh-ı ‘ālem
Sürelüm devletünde ‘iş ile dem (Manisalı Câmîî, MN)

Ayrıca bazen bezm birden fazla gerekçeyle de düzenlenebilir. Örneğin bahar mevsiminde iki sevgilinin düzenlediği bir bezm baharın gelişi ve sevgililerin buluşması gibi iki gerekçeye dayandırılabilir. Çalışmanın bu bölümünde incelenen mesnevilerde bezmlerin kurulma sebepleri ve amaçları bu perspektiften tespit edilerek genel hatlarıyla belli başlıklar altında aşağıda ele alındı. Ayrıca bu bölümde kapsam dâhilinde taranan mesnevilerdeki bütün bezmlerin beyit aralıkları belirtilerek verildi.

2.1.1. Gamdan Kurtulmak ve Güzel Vakit Geçirmek İçin Düzenlenen Bezmler

Bu başlık altında verilen bezmlerin ekseriyeti zamanı güzel geçirmek, gamdan kurtulmak, keder ve elemi gidermek, dertleşmek, dünyanın fâni olduğu bilinciyle felekten kâm almak, bazı sıkıntılı durumların bitimi gibi sebeplerle tertip edilirler. Bazı bezmler hayatın normal seyri içinde herhangi bir sebep aranmaksızın eğlenerek zaman geçirme isteğinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Buradaki bezmlerin gerekçeleri farklı gibi görünüyorsa da temel olarak güzel vakit geçirmeyi hedefledikleri söylenebilir.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül, gönülden gam ve kederi gidermek amacıyla bağda bezm tertip eder (b. 813-870). Bu bezmde de gönül musiki ile huzur bulur. Dünyanın geçiciliği karşısında zamanı güzel geçirmek önceliklidir:

- 816 Pes ol şāh-ı cihān u hūr-ı cennet
Diledi bāğ içinde kıla şöhbet
...
- 820 Meger kim çeng ü ‘ūd āvāzesine
Gönül ārām idüp baña ısına
- 821 Niçün ola gönülde guşsa müdgam
Giçer çünkim hemişe şādī vü gam
- 822 Gelün zevk idelüm kim öliserüz
Cihāndan şöyle hasret kalısaruz
...
- 826 Pes imdi eldeyiken görelüm hoş
Dime yarın beri gün görevüz uş

827 Virelüm bir nefes gönül murādın
Alalum dünyānuñ her dürlü dādın

828 Cihānuñ şādılığı gam deger mi
Bu dirlik bir nefes mātem deger mi

829 Yiyüp içüp temāşā kılalum key
Gehī şayd u gehī nuql u gehī mey (Tutmacı, *GH*)

Mesnevilerde hükümdarlar devletin ileri gelenleriyle bezm kurarlar. Normal zamanlarda devlet işlerinin görüşüldüğü bu tür meclislerde bazen de şarap eşliğinde eğlenilir. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Sıfahan şâhı gündüz devlet erkânıyla birlikte bezmde işret eder (b. 2883-2889):

2883 Oturdi tahtına şâh-ı Sıpāhān
Derildi çatına şâhib-külāhān

2884 Müdevver oturup erkān-ı devlet
Müheyā eylediler bezm ü ' işret
...

2887 Dimāğına çü mey fi' li irişdi
Mey ile ' işk sevdāsı qarışdı

2888 Yine düşdi ögine hasret-i Gül
Yine efgāna başladı çü bülbül

2889 Yine dükendi şabrı vü qararı
Yine oldu perişān rüzigāri (Tutmacı, *GH*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender, gamdan kurtulmuş halde vaktini eğlenerek geçirir (b. 538-554):

538 Ki bir gün Sikender o şâhib-ķırān
Cihān-gir u gerden-keş ü nev-cüvān

539 Oturmuş müşerref idüben serir
Yanında Aristō muķarreb vezir

540 Cihān guşşasından buluban ferāğ
Muşāhibleri ile eylerdi lāğ

541 urup bezm-i řāhī idup ‘īř ü nūř
Gehī mey icüp geh ider sāz gūř

...

(Behişti, İN)

XVI. yüzyıl mesnevilerinden Ūdī’nin kurgu tarih olan eseri *Mācerā-yı Māh*, yazıldığı döneme ışık tutması nedeniyle önemlidir. Eserde şehzade Selim (II. Selim)’e atfedilen bezm tasvirleri yer alır. Bu eserde aynı zamanda hikāyenin kahramanı olan Ūdī, arkadaşıyla dertleşmek için gülşene gider, bezm kurarlar (b. 149-271). İki arkadaş gamdan kurtulmak ve aralarındaki çekingenliği kaldırmak için şaraba ihtiyaç duyarlar:

149 Benüm var idi bir yār-ı qadīmüm
Ezelden olmış idi hem nedīmüm

150 Baña bir gün dedi ol yār-ı ğārum
Benüm señsin qadīmī ğam-güsārum

151 Benüm hālüm dīger-gün oldu şimdi
ara baştum gibi dün oldu şimdi

152 Saña ařvālūmi bir bir diyeyin
Anuñla derdüme dermān ideyin

153 Bugün luřf eyleyüp ol baña hem-dem
Ola kim hāl ola müşkillerüm hem

154 Senüñle geşt-i gülşen eyleyelüm
Dağı lāzım olanı söyleyelüm

155 Gerekdür hem bize cām-ı muřaffā
Anuñla qalbümüz ola mücellā

156 Hicābı ref ide ol aramızdan
řikāyet eyleyevüz yaramuzdan

...

(Ūdī, MM)

Yine *Mācerā-yı Māh* mesnevisinde yer alan bir diğer bezm şehzade Selim’e aittir. Bu bezmde şehzade eğlenceli zaman geçirmek için bezm tertip eder (b. 300-340):

...

325 açan kim meclis-i hāř itse ol řāh
Felekde reşk iderler mihr ile māh

326 Müzeyyen bezm-i şeh meh-pârelerle
Nitekim âsumân seyyârelerle

327 Ne dem kim devr ide bezmi piyâle
Şarâbı ta' n ider âb-ı zülale

328 Şurâhîñüñ o şeh bezminde her ân
Döker ayagına şu niçe ğilmân

329 Simâtı keh-keşân olmuş idi şan
Ki olmuş mihr ü mâh aña iki nân

...

(Ûdî, *MM*)

Mesnevilerde insan dışı varlıklardan olan perilere ait bezm tasvirleri de yer alır. Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde periler şâhının hamamda bir altın tahta oturarak güzellerle beraber güzel vakit geçirdiği bir bezmi tasvir edilir (b. 1392-1425):

...

1509 İçine şu bigi oldu revâne
Gözi tuş oldu bir nâzük civâna

1510 Bir altun kürsiye geçmiş oturmuş
Melâmet burka' ın yüzden götürmüş

1511 Kurulmuş bir güzel maḥbûb meclis
Ḳamunuñ ḥaddi lâle çeşmi nergis

1512 Kimisi çağırup kimi çalardı
Olar ḥammâma âvâze şalardı

1513 İderdi anlara ḥammâm âheng
Olaruñ her birisi çâbük ü şeng

1514 Uşul üzre iderlerdi kıyıldı
O sâ' at anları Naccâr bildi

1515 Eyitdi ol yiğit şâh-ı perîdür
Bular ol pādşahuñ leşkeridür

(Zâtî, *ŞP*)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde yer alan bir başka bezmde Şem', kızlarla beraber içi şarapla dolu bir havuz başında eğlenerek güzel vakit geçirir (b.1470-1504):

1470 Görür var anda bir havz-ı müdevver
Laţîf ü nâzûk ü maĥbûb u cevher

1471 İçinde kıomamışlar hîç âbı
Tolınca aña kıoymuşlar şarâbı
...

1476 Anı maĥbûbeler almış araya
Gül olmuş her biri bâğ-ı şafâya

1477 Var idi Şem' ile on kıız muĥarreb
Kamusu bî-bedel şehd ü şeker-leb
...

1500 Ğam-ı ' âlemden itmişler ferâğat
İder bunlar bu resme ' ıyş ü ' işret (Zâtî, ŞP)

Dünyanın fâniliği karşısında zamanı eğlenerek geçirmek için düzenlenen bezmlerin bazıları Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Gûr tarafında icra edilir. Dünyanın fâniliği ve cefası Behram'ı eğlenceye yönelten sebeplerdendir (b. 1341-1346):

1341 Gördi çünkü bu cihânı pür-cefâ
Eylemez bir kimseye mihr ü vefa

1342 Bildi dünyâ hâne-i ĥâkî durur
Ĥâşıl andan gerd-i ĥamnâkî durur

1343 Gice gündüz Ĥüsrev-i Cemşid-feş
' Ayş u ' aşk ile serin kıılmışdı ĥaş

1344 Bî-beĥâ mülk'eylemezdi i' timâd
Mülki ' ayş u ' aşk ile olmuşdı şâd

1345 Gâh olurdu salţanatda kâr-sâz
Gâh ' aşk u ' ayşdan açardı râz

1346 Olmadı bî-' aşk u ' işret bir nefes
Rûz u şeb bula yeg? idi heves (Aşkî, HP)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, bütün vaktini eğlenerek geçirir. Eğlence mekânı için Şeyde adında bir usta Behram için yedi kümbetli bir saray inşa eder. Her

bir kümbetin bir yıldızı ve bir rengi vardır. Keyvanı kara, Güneşi sarı, Zühreyi beyaz, Utaridi mavi, Ayı yeşil, Müşteriyi sandal, Merihi kırmızı temsil eder. Ayrıca yedi iklimin padişahlarının kızlarının her biri farklı bir kümbette oturur. Padişah, haftanın yedi günü gideceği kümbetin renginde kıyafet giyer ve buradaki kızların biriyle eğlenerek vakit geçirir (b. 1710-1722):

- 1710 Girüp ol cennet içine şehriyār
‘Ayş kıldı itdi şükr-i Kirdigār
- 1711 Gördi kim Hāḡ bir ‘aḡā kılmış aña
Kim anı gören kişi ḡalur ḡaña
- 1712 Yidi kişver rām olmuş ‘ahdine
Yidi şeh duḡtın getürmiş mehdine
- 1713 Günbedüñ her birini ol nīk-rāy
Eyledi bir pādişeh duḡtına cāy
- 1714 Her ne dürlü reng ile olsa serā
Şāḡibi ol resme geyardi ḡabā
- 1715 Günde bir günbedde şāḡ-ı Cem-tebār
Gūş idüp ney nūş iderdi ‘uḡār
- 1716 Yidi günbedde yidi günü tamām
Geçirürdi ‘işret ile şād u kām
- 1717 Çünki başlar idi ‘ayş āhengine
Geyer idi cāme ḡāne rengine
- 1718 Bānu-yı ḡāne idüp dürlü niyāz
Şehriyāra dir idi ol ser-firāz
- 1719 Düzedürdi her biri biñ kīmyā
Tā ki şād u ḡürrem ola pādişā
- 1720 Şāḡ çün meyden olurdu lāle-gün
Diyüp efsāne iderlerdi fūsun
- 1721 Gerçi kim bu resme yapdı bir ḡişār
Olmadı āḡir ecelden restegār

1722 Bu dü-rûze mülkde Behrâm-ı Gür
'Âkıbet gör nice oldı şayd-ı gür (Aşkî, HP)

Heft-peyker'de bu anlatımdan sonra Behrâm Şâh'ın bir hafta boyunca tertip ettiği bezmler sırasıyla tasvir edilir. Behram Şâh, cumartesi günü siyah elbiseler giyerek siyah renkli kümbetteki Hint padişahının kızının yanına gidip bezm kurar. Gündüz başlayan bezmde gece olunca Şâh, Hint kızından kendisine bir hikâye anlatmasını ister (b. 1723-1739). Pazar günü Behram Şâh sarı elbiseleriyle sarı kümbete gelerek Rum ikliminin padişahının kızıyla sabahtan başlayarak akşama değin eğlenir. Akşam olunca da Şâh, kızdan kendisine bir hikâye anlatmasını ister (b. 2262-2280). Pazartesi günü Behram Şâh yeşil elbiselerini giyerek yeşil kümbete gider. Akşama kadar burada eğlenen padişâh, akşam olunca kızdan hikâye anlatmasını ister (b. 2523-2544). Behram Şâh, salı günü uykusundan mahmur kalkar. Mevsim kış olduğundan günler kısadır. Şâh kırmızı elbiselerini giyinerek kırmızı kümbete gider. Gece olunca Behram kızdan bir hikâye anlatmasını ister (b. 2772-2796). Behram Şâh, çarşamba günü mavi elbiseler giyerek mavi renkli kümbete gider ve gününü işret ederek geçirir (b. 3105-3130). Perşembe günü Şâh sandali renk elbise giyerek sandali kümbete eğlenmeye gider. Gece olunca Behram kızdan bir hikâye anlatmasını ister (b.3594-3610). Behram Şâh, cuma günü beyaz elbiseler giyerek beyaz kümbete gider. Gündüz burada eğlenen şâh gece olunca Çinli kızdan kendisine bir hikâye anlatmasını ister (b.4001-4025).

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisindeki bezmlerde anlatılan efsûn, efsâne ve hikâyelerde de çeşitli bezmler yer alır. Behram Şâh'ın pazar günü düzenlediği bezmde Rum kızının gece olunca anlattığı hikâyedeki hükümdar, bahar mevsiminde bağda eğlence yapmaktadır (b. 2314-2317):

2314 Nâ-gehân günlerde bir gün şehriyâr
Kılur idi bâğda 'ayş-ı bahâr

2315 Ergavânî cām ü bāng-ı erğanūn
Kehrübāsın eylemişdi la'l-gūn

2316 Lâle gibi destine yâķūt-cām
Alup oturmuş idi hoş şād-kām

2317 Geldi bir hācib didi bugün seher
İrdi bir h'āce Hıttā'dan mu' teber
...

(Aşkî, HP)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, çarşamba günü gecesinde Rum güzelinden kendisine bir efsane anlatmasını ister. Anlatılan bu hikâyede Mısır'da yaşayan Mâhân adındaki genç bir azizin işret meclislerinden tasvirler yer alır. Mâhân, dünyadan kâm almak için vaktini eğlenerek geçirmektedir. Şarabın sarhoşluğuyla mest olan gencin perilerle olan eğlenceleri de tasvir edilir (b. 3131-3152, 3202-3212, 3462-3517):

...

3132 Didi şehir-i Mısrda bir nev-cevân
Var idi nîkû-siyer şîrîn-zebân

3133 Yūsuf-ı Mısrî gibi idi 'azîz
Adı Mâhân key sehî vü sîm-rîz

3134 Bir nice hem-serleri anuñla yâr
Olup idinmişler idi 'ayş-ı kâr

3135 Câm-ı la'lîn ile yâķūtî şarâb
Eyler idi devr söylerdi rebâb

3136 Dehrde bilürler idi yok karar
'İşret eylerler idi leyl ü nehâr

...

(Aşkî, *HP*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın gamlanması sebebiyle durumunun iyi olmadığını gören babası, bezm kurarak meclise sihirbâz ve benzeri eğlendirici unsurlar getirir. Ferhâd'a Güzel vakit geçirterek onun derdini unutacağını ümit eder (b. 1528-1533):

1528 Olup miskin ata bu hâle ğam-ġîn
Hıfâdan çok ġarâyib eyledi Çîn

1529 Semen-berler kamu hûb u feraġ-nâk
Hüner-verler beġâyet cüst ü çâlâk

1530 Müşa'bidler füsün ehli felek-veş
Odi şu gösterürler şuyı âteş

1531 Kâparlar mühreyi fâs-ı felekden
Çekerler sürmeyi çeşm-i melekden

1532 Bulardan dağı pür-mekr ü füsünrak
Hisâb u ‘add u ğâyetden füzünrak

1533 İdüp her gün anuñ bezminde ğâzır
Dilerdi ki eyleye tefrih-i ğâtır (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Yukarıdaki bezmin devamında Ferhâd’ın babası, oğlunu bu dertten kurtarmak için bu sefer Hıta ve Çin’den doktorlar getirtir. Fakat bu doktorlar Ferhâd’ın rahatsızlığına çare bulamazlar. Bunun üzerine babası dört kasır inşa ettirir. Ferhâd’ın her mevsim bu kasırların birinde eğlenerek vaktini geçirmesini planlar. Bu şekilde Ferhâd’ın iyileşeceğini düşünür (b. 1540-1986):

Bahar Bezmi:

...

1867 Çü gördi şâh-i Çin bu ‘iş ü nüşı
Dil ü cândan hemîn itdi ğurüşı

1868 Buyurdi ‘azm-i bezm-i kâam-kâri
Bezendi kaçır-ı gül-reng-i bahâri

1869 Açıldı faşla lâyıķ bâb-ı ‘işret
Müheyyâ oldı her esbâb-ı ‘işret

...

Yaz Bezmi:

...

1903 İdüp ol kaçır-ı minâdan yaña ‘azm
Gelüp Ferhâd ü ğâķân ğurdılar bezm

1904 Girü evvelki şöğbet tâzelendi
Bu minâ ğubbeler âvâzelendi

1905 Yine devr eyledi çini ğadeğler
Gönüldi ğuşşalar geldi ferağlar

...

Sonbahar Bezmi:

...

1932 Bu faşl içre yine şeh-zâde vü şâh
Varup zer kaçır-ı ğıldılar tarab-ğâh

1933 Kemer zer câme zer mey zer ğadeğ zer
Zer-ender-zer eger tağt u ger efser

1934 Müretteb cümle bezm âlâtı altun
Ki reşk odına yandı mihr-i gerdûn
...

Kış Bezmi:

...

1975 Pes ol kâfûrî kaçır içinde dil-şād
Geyüp sincāb ü kākum şāh ü Ferhād

1976 İderler manḳal-ı zerrini pür-nār
Ḳılurlar bādelerden çihre gülnār

1977 Ṭutarlar elde faḡfûrî ḳadeḫler
Niçe faḡfûrî kâfûrî ḳadeḫler
...

(Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Sıkıntılardan sonra gelen ferahlık bezm düzenleme gerekçelerindedir. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde deniz yolculuğu sırasında gemilerin fırtınaya yakalanması sonucu Cemşîd bir tahta parçasına tutunarak ıssız bir adaya çıkar. Cinlerden Nâzperverd'in çağırıldığı atla Cemşîd Rum ülkesine gelir. Aynı şehirde adamlarına da kavuşan şehzade, çektiği bu sıkıntılardan sonra iki hafta boyunca bezmde eğlenir (b. 1995-1997):

1995 Şehenşeh didi çekdüm derd ü miḫnet
Ḳılayın şimdi bārî 'ıyş u 'iḫret

1996 İḫşeret ḳıldı sulṫān geldi sākî
Mey-i şāfî eline aldı sākî

1997 İki hefte şeh anda 'iḫret itdi
Mey-i şāf ile göñlin rāḫat itdi (Cem Sultan, *CH*)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem' gam ve elemden kurtulmak için bezm kurar (b. 441-450). Dilediğince bezmde eğlenen Şem' şarap içer, musiki dinler:

441 Tünd-i bād oldu çün 'ayn ü ār
Nāz ile 'azm-ı çāder itdi nigār
...

447 Hıoş ferahlar virüp sürūd-ı naḡam
Ne elem ḳaldı cān u dīlde ne ḡam

448 Şubḫ olunca piyāle devr itdi
Geldi şādî sürūr u ḡam gitdi

- 449 Ođınup sūznāk maṭla‘ lar
Yine çağrıldı çār mıṣra‘ lar
- 450 Mey ü neyden nigār alup kāmın
Geçürürdi bu resme eyyāmın (Mu‘îdî, ŞP)
Şeh-nâme Tercümesi’nde Rüstem ile Keykubâd gam gidermek için bezm kurarlar (b. 9011-9015):
- 9011 Pes andan Rüstem’i tahtına aldı
Eline cām-ı mey şundı vü güldi
- 9012 Didi kim tut mey-i gül-reng içelüm
Zamâne guşşasından hoş geçelüm
- 9013 Yir öpdi aldı cāmı içdi Rüstem
Yüreginde ҡomadı zerrece ğam
- 9014 adehler bir zamān devr eyledi hoş
Tolular alup ele virdiler boş
- 9015 Şafā bağışladı başlarına mey
Kebābı yidiler gūş itdiler ney (Şerîfi, ŞN)
Yine *Şeh-nâme Tercümesi*’nde Siyâvuş’un Keresyuz’ü yendiği haberini alan Efrâsiyâb,
üzüntüden kurtulmak için bezm düzenler (b.16030-16034):
- 16033 İki üç gün ulayu şöhet itdi
Yidi vü içdi ‘îş ‘ işret itdi
- 16034 Diledi kim ide def‘ -i melâli
Gönülden gidere ol infi‘ âli (Şerîfi, ŞN)
Muhibbî’nin *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde Nevşâd ülkesinin hükümdarı Ferruh’un oğlu
Nevrûz, kutlu bir gecede eğlenmek için bezm kurar (b. 670-759):
- 670 Bir müşerref gicede Nevrûz Şâh
Menzil-i sa‘ d üzre toğmışdı ü mâh
- 671 Hem-ü encüm cem‘ idüp dil-berlerin
Yanına aldı güneş peykerlerin

672 Kıldılar bünyād ‘ ayş ü ‘ işrete
Taldılar deryâ-yı zevk ü şöhbete (Muhibbî, *GM*)

Yine Muhibbî'nin *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde Nevrûz, gamdan kurtulmak için işret meclisi düzenler (b. 2180-2183):

2180 İtmek-içün terk-i gam def -i melâl
Emr kıldı pes şeh-i ferhunde-fâl

2181 Dâr-ı ‘ ayş ü nûşı âbâd etdiler
Şevk birle bezme bünyād etdiler

2182 Seyr kıldı sâkiyân-ı mâh-rû
Aldılar boş câmı aldılar tolu (Muhibbî, *GM*)

A. Rıdvan'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev gamdan kurtulmak için bezm düzenler (3704-3725):

3704 Bu h‘âbiçün kıl imdi nûş-ı bâde
Ġam-ı dünyâyı vir bâdeyle bâde

3705 Buyur bugün gene meclis düzülün
Yıkılsun dâr-ı aḫzânlar bozulsun

3706 Gene devr eylesün zerrîn kadeḫler
Boşalşun ğamlar u tolsun ferahlar

3707 Muĝannîler gene kılsun ser-âĝâz
Yetişdürsün felek ĝuşına âvâz

3708 Gene bezmünde raḫş urşun güzeller
Gene ḫavlıle söylensün ‘ameller
... (A. Rıdvan, *HŞ*)

Kemalpaşazade'nin *Yûsuf u Zeliḫâ* mesnevisinde Zeliḫâ güzel vakit geçirmek için bezmde eğlenir (2272-2305):

2275 Buyurdı kim ḫurıla meclis-i mey
Yürüyüp sâĝar-ı mey çalına ney

2276 Zeliḫâ sözine ney-veş tutup ĝuş
Perîler ney gibi tîz itdiler cüş

2277 Mey ü ney ḫidmetin görmege ta‘ cîl
Turlar ney gibi bağlayuban bil (Kemalpaşazade, *YZ*)

Kemalpaşazade'nin *Yûsuf u Zelihâ* mesnevisinde Zelihâ'nın eğlenmesi için gece düzenlenen bezmin sabahından şarabın mahmurluğunu atabilmek için yine bezm düzenlenir (b. 2306-2309):

2307 Yine bir yire cem^ç olup perîler
Tutarlar lâle gibi la^çl sâgar

2308 Hûmâruñ şikletini ref^ç iderler
Giceki mey şudâ^ç ın def^ç iderler (Kemalpaşazade, YZ)

Vücûdî'nin *Hayâl u Yâr* mesnevisinde gönüldeki keder ve elem içki ile giderilir; gamın pası şarap ile yıkanır (b. 1963-2209):

1968 Gül-i ter gibi aluben ele cām
İdelüm dürd-i derdi cāna hārām

1969 Seyr idüp elde tâze ter gül mül
Reşk odıyla kebâb ola bülbül

1970 Dilden alup küdüret ü eleme
Yuyalum bâde ile jeng-i gamı

1971 Cām-ı la^çl-i lebin sunup sākî
Eylesün mest^ç aşk-ı^ç uşşâkı

1972 Şavt-ı muṭrib terâne-i bülbül
Dikse diye surâhîler kılķul

1973 Başa çıksun şafâsı şahbānuñ
Alalum ayağımı devrānuñ (Vücûdî, HY)

Yukarıda 12 farklı mesneviden bezm örnekleri sunuldu. Bu bezmlerin dünyanın faniliği karşısında zamanı hoşça geçirmek, gamdan kurtulmak gibi temel nedenlerle kurulduğu görülür. Yukarıda verilen örneklerle yetinilerek bu çalışma kapsamında incelenen eserlerde gamdan kurtulmak, güzel vakit geçirmek için düzenlenen bezmlerin yazar, eser ve beyit aralıkları aşağıda verildi:

Gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek için kurulan diğer bezmler: **Tutmacı**, *GH*, 3448-3472; **Şeyhî**, *HŞ*, 1197-1207, 1231-1234, 1266-1314, 1998-2018; **Hassan**, *MM*; 3634-3703; **Cemâlî**, *HH*, 1401-1435, 1667-1680, 2046-2054, 2460-2518, 4410-4431, 4446-4461;

Cem Sultan, *CH*, 1179-1326, 1614-1636, 1700-1717, 3452-3481, 3590-3648, 3704-3708; **Hamdî**, *YZ*, 2469-2472, 2514-2516, 2795-2801, 3239-3240; **Behiştî**, *HP*, 986-108, 1245-1253, 1326-1353, 1424-1435, 1499-1512, 1582-1586, 1652-1654; **Şerîfî**, *ŞN*, 2220-2231, 12034-12039, 12046-12056, 13218-13236, 13474-13477, 17010-17017, 17476-17480, 17493-17494, 20739-2071, 20888-20891, 25575-25581, 25807-25816, 26046-26052, 29248-29252, 29769-29814, 32348-32351, 32569-32585, 33888-34041, 35022-35026, 38275-38277, 44103-44106, 44861-44864, 49293-49296; **Sûzî Çelebi**, *GN*, 1748-1755; **A. Rıdvan**, *HŞ*, 364-375, 633-655, 724-732, 783-788, 1033-1037, 1353-1363, 2904-2920, 3727-3927; **Kemalpaşazade**, *YZ*, 4972-4988; **Lâmiî Çelebi**, *FŞ*, 2625-2643, 3564-3566, 4392-4398, 4497-4519; **Lâmiî Çelebi**, *SA*, 696-713, 917-926; **Muhibbî**, *GN*, 1275-1418, 2818-2834, 4463-4475, 4897-4972, 5570-5635; **Firâkî**, *HŞ*, 546-631, 712-737; **Bihîştî Ramazan**, *CA*, 628-664, 676-704; **Abdî**, *GN*, 741-745, 839-916, 1809-1878, 2105-2113; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 1711-1729, 1947-1950, 3819-3823; **Y. Vâlî**, *HD*, 1300-1326, 1573-1581, 2225-2227, 2295-2297; **Vücûdî**, *HY*, 1963-2209; **Hâşimî**, *MV*, 2722-2740, 4467-4470.

2.1.2. Sevgililerin Buluşması Nedeniyle Düzenlenen Bezmler

Bezmlerin kurulma sebeplerinden biri de sevgililerin buluşmalarıdır. Bu çalışmanın kapsamını oluşturan mesnevilerin ekseriyeti aşk türünden eserler olduğu için âşık ve maşûkun türlü vesilelerle bir araya gelerek eğlence tertip ettikleri bezmler, eğlence meclisleri arasında önemli bir yekûn oluşturmaktadır. İçerik bakımından daha zengin ve detaylı bir anlatıma sahip bu bezmler sohbet konuları ve okunan şiir bakımından dikkat çekicidir.

Bezm, bir tür sevgiliyle buluşma anlamına da geldiğinden sevgililer için bir fırsat olarak telakki edilir. Bu fırsatı ganimet sayan sevgililer, rakip ve ağyardan çekincelerini dile getirirler. Halîlî'nin *Fürkat-nâme*'sinde bu durum şöyle anlatılır (b. 1257-1283):

1257 Bulunmaz degme gün bu resme fırsat
Bugünkü fırsatı görgil ganimet

1258 Eger olmaya-y-ıdı ta^ç n-ı ağyār
Dün ü gün eyleridük şöhet iy yār

1259 Hele şimdi kılalum 'ıyş ü 'ışret
Ele girince bu nev^ç ile fırsat

...

(Halîlî, *FN*)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül ile Hürmüz'ün ilk buluşmaları bir bağda gerçekleşir. İki sevgili bağda bulunan bir kasırda baş başa eğlenerek zaman geçirirler (b. 1539-1579):

1539 Eline aluban Hürmüz elini
Revân oldu tutup oda yolını

1540 Var idi bir maqâmı bāğ içinde
Nitekim kaşır olur uçmağ içinde
...

1578 olın birbiri boynına kıllup avk
Müheyyâ eylediler tâ seer zevk

1579 Bular ol gice bir ıyş eylediler
Ki dāyim dost dostı eyle diler (Tutmacı, *GH*)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde baharın gelmesiyle beraber iki sevgili bağda bezm tertip ederler (b.1580-1626):

1580 urup girdiler andan bāğ içine
Ki ol bāğ içi ne uçmağ içine

1581 Bahār idi vü andan mevsim-i gül
Figān iderdi her budahda bülbul
...

1590 Oturmuş Hürmüz-i bī-dil şahāne
Gül almış dikenini şalmış yabāne

1591 Bir elini Gül'ün boynına şalmış
Bir eline olu bir cām almış
... (Tutmacı, *GH*)

Mu'îdî'nin *Şem  ü Pervâne*'sinde Şem  sevgilisi Pervâne'yi yanına davet eder. İki sevgilinin buluşması münasebetiyle Şem  Pervâne için bezm kurulmasını emreder (b. 915-973):

...
936 Bir zamān aldı çün bu hālet ile
Didi hādimplere işāret ile

937 Ne urursun bu özge mihmāndur
Nice mihmān ki cismüme cāndur

938 Böyle fermān idince Şem[‘] -i münîr
Döşenüp yir yirin bisāt-ı ħarîr

939 Yine tertîb-i şoĥbet eylediler
Ayaĝ üstinde ĥidmet eylediler

940 Şıĝayup sîm-i sâ[‘] idin sâķî
İtdi rāĥat şikeste-[‘] uşşâķı

941 Bezm-i [‘] âli ħurıldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuķl idi kevkeb

942 Dökilüp orta yire ĥırman-i gül
Āfitāb olmuş idi sâĝar-ı mül

943 Şoĥbet esbābı cümle ĥāzır idi
Şeker[ü] nuķl ü piste vāfir idi

944 Çalınup nāy u çeng ü rûĥ-efzā
Çopdı meclisde fitne vü ĝavĝā

945 Geldi bezme kemānce itdi enîn
Ne enîn cān-fezā şadā-yı ĥazîn

...

973 Şubĥa dek [‘] ıyş ü [‘] işret eylediler
Āşık ü yār vaĥdet eylediler (Mu[‘] îdî, ŞP)

Zâtî'nin *Şem[‘] ü Pervâne* mesnevisinde Şem[‘] ile Pervâne'nin ilk buluşmaları bir sarayda gerçekleşir. Sarayda kurulan bezmde sakinin elinden şarap içen iki sevgili karşılıklı duygularını, naz ve sitemlerini musiki eşliğinde okunan gazellerle dile getirirler (b. 1582-1678):

1583 Getürdiler şarāb-ı ergüvānî
Eţibbā ħavli üzre rûĥ-ı şānî

1584 Nice mey cānā ol cānlar baĝışlar
Dil-i pür-derde dermānlar baĝışlar

...

1677 Şu deñlü itdiler kim [‘] ıyş u [‘] işret
Göreydi reşk iderdi ĥalk-ı Cennet

1678 İki ay ile gün bigi pür-şevk
Bu resme gice gündüz sürdiler zevk (Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde iki sevgili, kış mevsiminin gelmesiyle beraber kapalı alanda bezm kurarlar. Zâtî, bu işret meclisinden önce ihtiyar bir misafire benzettiği kışı uzunca tasvir eder. Ateşe karşı oturan iki sevgili, ateşte pişen yemekleri yer, şarap ve musiki eşliğinde üç ay boyunca eğlenerek vakit geçirirler (b. 1679-1735):

1680 İrişdi nâ-gehân faşlı zemistân
Cihâna geldi bir pîr oldı mihmân
...

1709 Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistân
Odı itdi Hâlîl-âsâ gülistân

1710 Sürerlerdi aña karşı şafâlar
İderdi şan yaluñ yüzlü vefâlar
....

1734 Olinca tâ ki üç ay ol iki mâh
Tutup hürşîd câmı elde her gâh

1735 Mey-i telh ile 'âlemden alup dâd
Ġam-ı devr acısından oldı âzâd (Zâtî, ŞP)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzâde Selim ile Mâh'ın buluşmaları sebebiyle bezm-i şâhî kurulur (b. 1179-1229):

1183 İrişdi nâ-gehân eyyâm-ı 'ideyn
Bezendi bezm-i şâhî oldı pür-zeyn

1184 Ġurıldı âlet-i bezm-i şehen-şâh
Ki ya' nî 'iş ideler mihr ile mâh
...

1223 Bu şevk ü şevket ile bezm-i şâhî
Felekde mât iderdi mihr ü mâhı

1224 Bu bezmüñ sâğarı olmağ için mâh
Dem-â-dem eyler idi reşk ilen âh
... (Ûdî, MM)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Nahid ile evlenen Mihr, sevgilisiyle beraber bezm tertip edip eğlenir (b. 4230-4269):

...

4245 Çıķup tahta yine dilşād u ħandān
Oturdı yanına ol māh-ı tābān

4246 Nigāruñ ħaldurup yüzden niķābın
Giderdi mihr-i Mihrinden seħābın

4247 Düzinüp ħuşanup ol serv-i āzād
‘Arūsāne oturdı yār ile şād

4248 Mükellef zīver ü kālā-yı şāhī
‘Aceb zeyn eylemiş necm ile māh

4249 El urdı Mihr-i meh-peyker şarāba
Yine meyl eyledi çeng ü rebāba (Behiştî, *MM*)

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgilinin kurduğu bezmler tasvir edilir. Bunların birinde iki sevgili şarap eşliğinde gönülden melaleti giderirler (b. 2715-2725):

2715 Ķılurlar yine bir hoş ‘ıyş ü ‘işret
Gönülde ħomadı endüh-ı melālet

2716 Yine bir ħüb ‘işret ħıldı anlar
Mey ile cānı rāħat ħıldı anlar

2717 Ķılurlar yine bir hoş meclis-i ħāş
Gelüp bir yire iki mūnis-i ħāş

2718 Girü devr eyledi zerrin ħadeħler
Cefālar gitdi vü geldi feraħlar (Cem Sultan, *CH*)

Sevgililerin buluşma yerleri bezmlerdir. Özellikle aşk konulu mesnevilerde sevgililerin her mutlu anlarında bezm düzenledikleri görülür. Bu bölümde, yukarıda farklı eserlerden verilen örneklerle yetinilerek sevgililerin buluşması sebebiyle düzenlenen diğer bezmler aşağıda verildi.

Sevgililerin buluşması sebebiyle düzenlenen diğer bezmler: **Tutmacı**, *GH*, 1636-1643; **Şeyhî**, *HŞ*, 3092-3097, 3103-3141, 3175-3282, 3288-3310, 3318-3332, 5316-5339, 6104-6375; **Cemālî**, *HH*, 2700-2780; ; **Cem Sultan**, *CH*, 2263-2320, 2512-2690, 2726-2754, 3296-3318, 4174-4278, 4883-4937, 4938-5061; **Behiştî**, *HP*, 242-307; **Şerîfî**, *ŞN*, 26152-26175; **Kemalpaşazade**, *YZ*, 4839-4845; **Lâmîû Çelebi**, *VR*, 2853-2863, 3172-3862; **Lâmîû Çelebi**,

SA, 1222-1285; **Muhibbî**, GN, 2963-3062, 3335-3340, 4072-4091, 5567-5569; **Firâkî**, HŞ, 2151-2222; **Manisalı Câmîî**, MN, 3374-3535; **Hâşimî**, MV, 2339-2516.

2.1.3. Musiki Dinlemek İçin Düzenlenen Bezmler

Gamdan kurtulmaya çare aramanın neticesi olarak musiki dinlemek, bezm kurma sebeplerinden biri sayılmıştır. Aslında bütün bezmlerde eğlencenin temel unsurlarından biri, çoğu zaman olmazsa olmazı musikidir.

Muhibbî'nin *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde Nevrûz'dan ayrı düşen Gül, ayrılık acısına şarap ve neyi ortak eder. Bunun için bezm kurup şarap gibi coşar, ney gibi feryat eder. Gül ney gibi Susen'e derdini anlatır, mey gibi gözlerinden yaş akıtır (b. 3559-3691):

3559 Țurdu bir gün Gül ederek ney-veş âh
Derd ü gamdan mey gibi hâli tebâh

3560 Emr kıldı ney gibi efgân ede
Mey gibi çeşmini hûn-efşân ede

3561 Meclis etdi bezm içine geldi ney
Câm-ı la'îlinler ayaklar oldu mey
...

(Muhibbî, GN)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem', ney dinlemek için gülistanda bezm kurar (b. 315-403):

329 Bir gice tahtı üzre yatmış iken
Baş şalup dürlü fikre batmış iken

330 Diledi kim ideydi meclis-i mey
Aña hâlet vireydi nağme-i ney

331 Karşusunda Țururdu hâdemeler
Dün ü gün hizmete mülâzımler

332 Didi Kâfûr 'Anbere fi'l-hâl
Demidür devr ide piyâle-i âl

333 Gönlüm anlamaz oldu bâde gerek
Kişi geh zevk ü geh şafâda gerek

...

(Mu‘îdî, ŞP)

2.1.4. Bir Plan Dâhilinde Yapılan Bezmler

Bir plan dâhilinde yapılan bezmler genel anlamıyla içkinin sarhoşluk etkisinden faydalanarak hedeflenen neticeye varmak için kurulur. Tarihte de örnekleri bilinen bu olgu, mesnevilerde de kimi zorlukları aşmak veya amaçlara ulaşmak için başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Armutlu, bu tür bezmleri ‘aldatmaya dayalı göstermelik bezmler’ diye adlandırır (Armutlu, 2015: 78).

Ümmî İsâ’nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr, esir düştüğü her durumda, içinde bulunduğu zorluklarla başa çıkmak için şarabın sarhoşluk etkisinden faydalanır. Bunlardan birinde Mihr, Vefa ile kaçabilmek için kendisiyle beraber bulunan Dâye’den bezm kurmasını ister. Bu eğlence esnasında şarabın etkisiyle etraftakiler sarhoş olup kendilerinden geçerken, Mihr de Vefâ ile ata binerek kaçmayı başarır (b. 441-462):

457 Aldı Mihr eline bir ulu ayak
Toptolu kıldı anı mey-i revâk

458 Her kişiye bir ayağı bitürür
İçdüğü sâ‘at şol kadem yaturur

459 Geceye dek anda ‘işret itdiler
Her biri esiriyüben yitdiler

460 Bir ata bindi Vefâ birin hâtun
Her birisi bağladı bir boğça ton

461 Bâğbân uyur kapuyu açdılar
Birer ata binüben[in] kaçdılar (Ümmî İsâ, MV)

Bazı meclislerin birden fazla amaçla tertip edildiği görülmektedir. Bunlardan biri Ümmî İsâ’nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr, Zengi Bey’in elinden kurtulmak için eğlenirken Zengi Bey’i ise Mihr’e âşık olduğu için onunla eğlenmek istemektedir. Eğlencenin sonunda herkes dağılır ve Mihr, beyin içkisine “dâr-ı hûş-ber” katar. Mihr, bu şekilde uyutulan Zengi Beyden kurtulur (b. 515-557):

517 Buyurur bezm iletin getürdiler
‘İşrete meşgûl olup oturdılar

...

- 552 Geldük ol al'e begi 'iş eyledi
Esridüp bunları Mihr'i n'eyledi
- 553 Ol beg eydür sarāyı alvet ıluñ
Ben alayım Mihr ile cümle gidüñ
- 554 Gitdi zengīler [vü] Mihr durdı örü
Aldı ayak eline geldi girü
- 555 Dār-ı huř-ber atdı sundı Mihr aña
Didi iç kim iresin mařsüduña
- 556 Bir adeh benüm elümden iç i yār
Kim bizüm derdümüze ola tımār

- 557 Aldı zengī adehi nüş eyledi
şol sā'at 'aqlı ferāmüş eyledi (Ümmî İsâ, *MV*)

Mu'îdî'nin *şem' ü Pervâne* mesnevisinde şem', Pervâne ile gizlice buluşmaktadır. şem, bu buluşmalardan başkalarının haberdar olmasını istemediğinden dedikodulardan sakınmak için başka meclislere iştirak eder; rakiplerle gönülsüz bir şekilde eğlenir (b.1023-1035):

- 1023 Vehm idüp līk ta' n u ğıybetden
ālī olmaz idi 'ıyş ü 'işretten

- 1024 açan āğyāruñ adın eylese yād
Ağlar iken olurdu urrem ü řād

- 1025 Bülbül-i dil-figār olup gülsüz
'ıyş iderdi gönüllü gönülsüz
... (Mu'îdî, *şP*)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Isfahan şâhı güzelliğinin şöhretini duyduğı Gül'ü babasından ister. Gül'ün bu evlilik teklifini kabul etmemesi üzerine Huzistan, Isfahan şâhı tarafından virana çevrilip Gül kaçırılır. Isfahan şâhının elinde tutsak olan Gül, esaretten kurtulmak için bir gece bağda işret edeceğini söyleyerek buradan kaçma planı yapar (b. 3104-3119):

- 3104 İrişdi bāğa çün ol serv-i āzād
Gül ü řimřād ıldı dād u feryād

3105 Çemen beñzer idi huld-ı berīne
Gül-i ra‘nā içinde hūr-ı ‘īne

...

3118 Şehāne oturup ol māh-pāre
Bulara karşı iderdi nezāre

3119 Bular bunda kılurken ‘ıyş u ‘ışret
Nigārīn ider iken hāş şöhet (Tutmacı, GH)

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Çin hakanı Fağfur, Cemşîd’in aşk derdine düştüğünü görünce onu bu dertten kurtarmak için ülkesindeki bütün güzelleri bezme davet eder. Böylece Fağfur, şehzadenin gönül verdiği kızı bulacak ve onu bu dertten kurtaracaktır. Bezmede hükümdar, oğluna hangi kıza gönül verdiğini sorar. Şehzade ise sevdiği kızın bu mecliste olmadığını belirtir (b. 1378-1400):

1378 Çü şeb gīsūsını şāne urdı şādan
Cemāl-i rüz arada oldu pinhān

1379 Güzeller perdeden bīrūn olurlar
Hümāyūn’uñ serāyına gelürler
...

1381 Semen-rūlar oturdu bir araya
Şeker-gūlar ellerinde cām-ı billūr

1382 O meh-rūlar kamu olmuşdı pür-nūr
Tutarlardı ellerinde cām-ı billūr
...

1388 Didi Fağfūr Cemşîd’e açup dil
Ki kangısına virdüñ bunlaruñ dil

1389 Bu meclis içre yāruñ kim durur idi
Enīs ü ğam-güsāruñ kim durur idi
...

1395 Benüm yārum bu arada degüldür
Vefā-dārum bu arada degüldür (Cem Sultan, CH)

Lāmî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Firûz Şâh kendisine sığınan Mübed Şâh, Şehrû, Veyrû ve Veyse’yi bezmede ağırlar. Firuz Şâh Veyse’nin güzelliğinden etkilenip

âşık olur. Veyrû ile evli olan Veyse'nin kendisine kalması için bezimde Veyrû'nun içkisine zehir katıp öldürür (b. 1800-1864):

...

1853 Bu dem idüp şafâdan bahrler nûş
Olalum Veyse'nün şevkiyle pür-cüş

...

1855 Bunı didi vü kıldı yakâsın çāk
Dizi üstine geldi cüst u çālāk

1856 Elinden yire şaldı zer ayağı
Hemân mestâne kaldırdı çanağı

...

1858 Urup her birisi ser pây-i şāha
Muṭî'üz didi emr-i pâdişāha

1859 Birünidi çü ḥadden ol tekellüf
İçen yüz yire urdı bî-tevaḳḳuf

1860 Bilür dā'im sürenler rûzigārı
Ṭolu şimdi mi urdı mîvezārı

1861 ' Aceb niş-i ğam u derd idi ol nûş
Yıkıldı oturanlar deng ü medhûş

1862 Hem evvelden dimişdi şāh-ı pür-ḥāl
Ki sākî şaklaya dārū-yı kıtāl

1863 Kimün olunsa sırren kaçd-ı cānı
' İşāret demlerinden şuna anı

1864 Çü ḥüsn-i Veyse kıldı şāhı meftün
Naşibi oldu Veyrû'nuñ ol afyon (Lâmiî Çelebi, VR)

Hamdullah Hamdî'nin *Tuhfetü'l-uşşâk* mesnevisinde Hristiyan İstanbul'da İmparatorun veziri, çok güzel olan kızı için en az onun kadar güzel bir eş bulma arayışındadır. Ülkesine tüccar olarak gelen Hocasade'yi kızı için uygun görür. Vezir, Hocasade'yi tanımak, kızıyla tanıştırmak ve kızına âşık etmek için farklı zamanlarda çeşitli bezimler düzenler (b. 431-442, 463-559, 579-615, 714-754).

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Mihr ü Mâh* mesnevisinde Mâh, Zerre'nin iftirasına uğrayarak Mihr'den uzaklaşmıştır. Mâh, Mihr'den ayrı kaldığı için dertlidir. Bu derdine çare bulmak amacıyla bezm düzenler. Bezme Müşteri, Utarid, Behram, Keyvan ve Nahid'i davet eder ve sıkıntısını gidermeleri için bunlardan yardım ister (b. 927-1010):

938 Bulmadı Meh çü derdine çâre
Bunu fikr eyledi ol âvâre

939 Meclis esbâbın eyleyüp ihzâr
Aldı yanına bir iki ğam-h'âr

940 Ola kim bula derdine dermân
Şabr ide olmaya biraz nâlân (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)

Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisinde Zelîhâ, Yusuf'a olan aşkıdan dolayı onu kınayan Mısırlı kadınları bezme davet ederek onların Yusuf'un güzelliğini görüp mahcup olmalarını ister (b. 4704-4782):

4704 Çün Zeliḥâya vâşıl oldu ḥaber
Ḥâtrın ğayret itdi zîr ü zeber

4705 'İşret esbâbı düzdi ol hoş-rây
K'ide ol bî-ḥaberleri rüsvây

4706 Ta' n iden zenleri ziyâfet ide
Ne ziyâfet kamu fezâḥat ide (Hamdî, *YZ*)

Bezm tasvirlerinde bir plan dâhilinde yapılan diğer bezmler şöyledir: **Şerîfî**, *ŞH*, 11236-11255, 43539-43544, 49867-49869, 52694-52698, 54871-54880; **Kemalpaşazade**, *YZ*, 5858-5940; **Taşlıcalı Yahya**, *YZ*, 2760-2811, 3917-3924; **Y. Vâlî**, *HD*, 962-974, 1890-1904; **Hâşimî**, *MV*, 4117-4208, 5479-5492.

2.1.5. Savaş ve Av Zamanında Yapılan Bezmler

Mesnevilerde savaşlardan önce, savaş günlerinde günün yorgunluğunu atmak için, kuşatma sürerken veya zafer kazanılması neticesinde bezm kurulduğu görülür. Diğer taraftan ava çıkıldıktan sonra kahramanlar, gönüllerince avlandıktan sonra av alanında bezm tertip ederler. Savaş ve av sebebiyle kurulan bezmler bu başlık altında verildi.

Lâmî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın âyine-i İskender'in sırrını çözmek için Hızır'ın tavsiyeleriyle kaleyi fethedip câm-ı Cemşîd'i ele geçirmesinden sonra bezm kurulur, câm-ı Cemşîd'den içki içilir (b. 2890-2891):

2890 Yine hākān düzüp ‘iş için esbāb
İçerler cām-ı Cemden bāde-i nāb

2891 Sikenderden idüp gāhī terāne
Gehī Cimşiddeden dirler fesāne (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender, Hindistan seferi öncesi beyleri toplayarak savaş kararını bildirmek için bezm kurar. Yemek ziyafeti ve içki ikRâmından sonra İskender beylere çeşitli hediyeler takdim eder. Daha sonra beylere Hindistan'a sefer düzenlemek istediğini belirterek onların görüşlerini sorar. Beyler de şahın emrinde olduklarını bildirirler. Bu bezmin sebebi beylerin gönüllerini hoşnut kılıp onları savaşa razı etmektir (b. 1934-2026):

...
1934 Çü dergāhına geldi begler tamām
İder bezm-i sulţān-ı zu'l-ihtirām

1935 İder bezmi dilberler ārāste
Füzūn oldı şādi vü ğam kāste
...

2011 Didiler kamu iy cihān-pehlevān
Fidā yoluna baş u cān u cihān

2012 Komışuz yoluñda kamu cān u baş
Sa' ādetdür itmek öñünde savaş
... (Behiştî, *İN*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde doğu seferini tamamlayan İskender'in Rum'a döneceğinden haberdar olan Rus, Eflak ve Leh hükümdarları Rusların öncülüğünde İskender'e savaş açarlar. İskender, bu ittifakı yendikten sonra seçkin adamlarıyla bezm kurar (b. 4033-4044):

4033 Olur çünki düşmen işinden hālāş
İder bezm-i hālī gelürler havāş

4034 Yiyüp içdiler itdiler 'iş ü nüş
Kimi cüş idüp oldı kimi hamüş (Behiştî, *İN*)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Lâlâ Nasır, Pervâne'yi ava götürür. Pervâne ve beraberindekiler gönüllerince avlandıktan sonra bir yeri mekân edinip çadır kurarlar. Akabinde gece olunca da bezmde eğlenirler (b. 1012-1090):

1012 Toyınca itdiler av u şikârı
Gelüp bir yirde kıldılar qarârı

1013 Qurılmışdı otağı ğirdi ol şâh
Felekden yire irdi ğüyyâ mâh
...

1024 Yenildi h̄vân olındı şükr-i Yezdân
Qurıldı meclis-i mey oldu fermân
...

(Zâtî, ŞP)

Şeh-nâme Tecümesi'nde Rüstem ve Keyhüsrev bir zafer sonrası bezm kurarlar (b. 25539-25556):

25539 Serîr üzre oturdı şâh-ı 'âlem
Geçer bir kürsi-yi zer üzre Rüstem

25540 Urup arslan ğibi pençe zemîne
Oturur şâh-ı İrân qarşusına

25541 Döşediler pes andan nüzl ü ni' met
Ki her birinde var bir dürlü lezzet

25542 Pes andan düşdiler nuql ü şarâba
Vururlar dişleri tâze kebâba

25543 Söze iderler andan fetḥ-i bâbı
Ki nice itdiler Efrâsiyâb'ı

25544 Ne oldı ceng içinde mâcerâdan
Ne işler geçdi-y-ise ol yañadan
...

25555 Çalınur şevḳ-ile çeng ü çegâne
Fiğânı çengün irdi âsumâna

(Şerîfi, ŞN)

Savaş ve av münasebetiyle kurulan bezmler için bu kadar örnekle yetinildi. Aynı sebeplerle kurulan diğer bezmlerin beyit aralıkları şöyledir:

Savaş sebebiyle düzenlenen bezmler: **Şerîfi**, ŞN, 3832-3834, 10869-10871, 24475-24486, 4796-4799.

Av münasebetiyle düzenlenen bezmler: **Şeyhî**, HŞ, 877-885; **Şerîfi**, ŞN, 10985-10990, 51776-51780; **A. Rıdvan**, HŞ, 413-421, 1050-1062, 3150-3155, 3162-3165; **Rahmî**, ŞG, 1196-

1301, **Mustafa Çelebi**, *VG*, 4355-4371; **Sinoplu Beyânî**, *ŞG*, 751-783; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 1504-1519.

2.1.6. Kına Gecesi ve Düğün Sebebiyle Düzenlenen Bezmler

Mesnevilerde düğün de bezm olarak tanımlanmakla birlikte düğün merasimleri başlı başına bir eğlence türü olduğu için incelenen mesnevilerdeki düğün tasvirleri bu çalışmaya dâhil edilmedi. Bununla beraber mesnevilerde görülen önemli bir husus ise düğün eğlencelerinde bezm diye tarif edilen ayrıca bir eğlencenin varlığıdır. Düğünlerde genellikle yemek ziyafetinden sonra seçkin kimselerin iştirak ettiği ve bezm olarak tanımlanan bu bölümde içki ve müzik eşliğinde eğlenilir. Düğün merasimlerinin bir başka yerinde, evlenen iki sevgilinin buluşmaları da bezm olarak tanımlanır.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğünlerinde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur (b. 5175-5202):

- 5175 Ta'âm çün yindi sofrâ götürüldi
Şîre âlâtı geldi bezm uruldu
- 5176 Şunardı sâkıyân-ı mâh-peyker
Eliyle bâde vü ağzıyla şekker
...
- 5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hired mest oldu ol resme ki hey hey
- 5179 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
Şular kim katı mest idi kızardı
...
- 5182 Kılurdu râst muṭrıblar ser-âgâz
Nevâ vü Işfahân nev-rûz u şehnâz
- 5183 Fiğânlar kıparurdu nâle-i ney
Ki gâyet hûb olur sâz-ı ney ü mey
- 5184 Gehî zâr ile kılur erğânûn sâz
Gehî çeng ile zir olur ser-âgâz
...
- 5193 Pey-â-pey muṭrıbân-ı bülbül-âheng
Kamu Gül medhin oḡurdı urup çeng

...

(Tutmacı, *GH*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Nahid'in kına gecesi münasebetiyle bezm tertip edilerek sabaha kadar eğlenilir (b. 3955-3958):

3955 Oturdu her yaña bir bülbül-āvāz
Pür oldı cāme-kāne nağme-i sāz

3956 Yenildi yine anda ni' met-i hāş
Çeküp muṭrib yine raḡş urdı raḡḡāş

3957 Alup dil-dārı geldiler serāya
Yine geldi per̄iler bir araya

3958 İdüp ol gice çok tertīb ü şöhret
İderler şubḡ olunca 'iş ü 'işret (Behiştî, *MM*)

İncelenen mesnevilerde kına gecesi ve düğün sebebiyle düzenlenen diğer bezmler şöyledir: **Şeyhî**, *HŞ*, 6513-6518; **Cem Sultan**, *CH*, 4601-4626; **Behiştî**, *İN*, 1801-1867; **Behiştî**, *HP*, 633-645; **A. Rıdvan**, *HŞ*, 4138-4152; **Lâmiî Çelebi**, *VR*, 2271-2283; **Muhibbî**, *GN*, 6631-6664; **Zâtî**, *ŞP*, 3380-3390; **Firâkî**, *HŞ*, 2419-2425; **Mustafa Çelebi**, *VG*, 1188-1234; **Hâşimî**, *MV*, 6081-6130, 6138-6169.

2.1.7. Baharın Gelişi / Nevruz Sebebiyle Düzenlenen Bezmler

Mesnevilerde bahar mevsimi işret zamanı olarak telakki edilir. Kış mevsiminde insanlar kapalı alanlara hapsolür, doğada yaşam için çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalır. Bu yönüyle kış insanlar üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bahar mevsimiyle birlikte havaların ısınması, bitki ve ağaçların yeşillenip çiçek açmaları, kuşların coşkun ötüşleri insanlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Böylece insanlar doğaya yönelir, medeniyetin başlangıcı olan tarım toplumlarında yeniden üretim faaliyeti başlar.

İlk bahar mevsiminde insanlar bağ, bahçe, çimen, nehir kenarları vb. yerlere giderek bir yandan doğadaki bu değişimi temaşa ederlerken diğer yandan eğlenerek güzel vakit geçirirler.

Şeh-nâme Tercümesi'ne göre bahar/nevruz Cemşîd'in tahta çıkış zamanıdır. Mutluluğa vesile olan bu olay çeşitli kutlamalarla anılan yüzlerce yıllık bir geleneğe dönüşür:

...

1025 Oturdu devlet-ile çünki tahta
İrişdi 'izz-ile iḡbāle bahta

- 1026 ‘ Aceblediler ol tahtı halāyık
Gören didi ki bu Cemşīd’e lāyık
...
1034 ‘ Acem’de kaldı andan bu deme dek
Bu resm ü kâ’ide tıtma aña şek
1035 Ki nev-rüz olsa şöhet eyleyeler
Ulular biribirin toylayalar

- 1036 Yiyüp içüp geçerler şād u handān
Tıtup meydān çalarlar top u çevgān (Şerîfî, ŞM)

Şeh-nâme Tercümesi’inde İskender’in doğu seferiyle İran topraklarını ele geçirmesinden sonra dini kaygılarla bu geleneği yasakladığı belirtilir. Yazar ilkinde olumlu bir yaklaşımla ele aldığı bu hadisenin yasaklama gerekçelerini sıralarken nevruzu ‘âfet’ yani belâ, sakınılması gereken bir davranış olarak sunar. Bu günlerde bütün halk bir araya gelir, kızlar ve gelinler süslenir, şarkılar söylenir, şarap içilir. Bu şekildeki eğlenceler üç gün üç gece sürer:

- 36894 Dağı ol ilde var-ıdı bir âfet
Ki itmiş ol vilāyet anı ‘ âdet
36895 Hāmel burcına vaktın k’irişe gün
Gelürdi bir araya il-ile gün
36896 Ki ya‘nī rüz-ı nevrüz oldı rüşen
Cihān yüzi olurdu bāğ u gülşen
36897 Dirilür anda kızlar sīm-tenler
Gelinlerden gözin ırmaz gelenler
36898 Boyun kulağ açuğ yüzler küşāde
Nazardan men‘ yoğ bilişe yada
36899 Elin nakş eylemiş her bir nigārin
Ki gören kişinüñ alur qarārın
36900 Şalınur seyr ider her serv-kāmet
Koparur ‘ işve-y-ile yüz kıymet

36901 Semen sîmâlu her bir sîm-ğabğab
Perî-peyker gül-endâm u şeker-leb

36902 Şanasın her biri cennetde hûrî
Yüzi bağışlaraya güne nûrî

36903 Bilemez kimse bilinûñ nişânın
Ki vaşf eyleye bir kılcâ beyânın

36904 Bular bu vaşf u bu ârâyiş-ile
Girürler söze yad u biliş-ile

36905 Muğân-ıla oturuban mağânî
Çekerler hoş şarâb-ı ergavânı

36906 Şarâb-ıla kaçan kim olalar mest
Olur her biri yâr-ıla hem-dest

36907 Çekerler üç gün üç gice piyâle
Düşerler anca fitneyle vebâle

...

(Şerîfî, ŞN)

Mesnevilerde bahar mevsimi gül, eğlence ve şarap vaktidir. Bu mevsimde gül sohbeti yapılır, sunulan kadehlerden şarap içilir. Baharda bağırını yırtmayanın başına göğün yıkılması yeridir. Bu mevsimde şarap içmeyen zevksizi öldürmek gerekir:

1934 Bahâr eyyâmı gül devrânıydı
Şafâ evâmı mül devrânıydı

1935 Kuruñ bezmi kılalum şöhet-i gül
Şunuñ câmı idelüm 'işreti mül

(Manisalı Câmîî, MN)

1064 Bu faşl içre yaqasın itmeyen çâk
Yiridür başına yıkılsa eflâk

1065 Bu devr içinde câmı kılmayan pür
Mezâkı yokdur anuñ urup öldür

(Mustafa Çelebi, VG)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim (II. Selim), Bayezid'i yendikten sonra çadır kurar, bütün mir ve askerleri davet edip bunlara çeşitli hediyeler verir. Eserde bu bölümden sonra bir bahar tasviri ve bezm yer alır. Aslında bu bahar faslı düşmanın yenilmesinden sonra gelen rahatlığı temsil ettiği yorumu yapılabilir. Bu nedenle buradaki

bezmin hem zafer kutlamak için hem de baharın gelişi münasebetiyle kurulduğu söylenebilir (b. 1017-1057):

1017 Çün aķın Őaldı dehre ceyš-i ezhār
Çetirler ķurdı bāĝa ĥayl-i eŐcār

1018 Bezendi cennetāsā oldı gūlŐen
Dil-i ĝamĝin olurdı anda rūŐen

1019 Buyurdı Őāh-ı gūl ol dem hezāra
Ki tenbīh eyleye cümle bahara
...

1034 Revān oldı kaçan kim gūlŐene Őāh
Őanasın rūĥ buldı anda her kāh

1035 Bisāt-ı meclis-i Őāhī ķurıldı
Ķulaĝı çeng ile ‘ ũduñ burıldı
...

1057 Bezimde Şem‘ lerle ķaldı ol Őāh
Felekde encüm ile nitekim māh (Ūdī, MM)

Zātī'nin *Őem‘ ü Pervāne* mesnevisinde bahar/nevruzun gelmesiyle Őem‘ ve Pervāne eĝlencelerini gūlistana taŐırlar. Zātī, bu bezm anlatımında önce uzunca bir bahar/nevruz tasviri yapar. Baharla beraber açılan çiçekler, rüzĝârın yumuŐak esintisi, kuŐların ötüşü vb. halleri tasvir ettikten sonra bũlbũlün aĝzından gūlistanın durumu, gonca ve gūlistanın bũlbũl üzerinde yaptıĝı etkiyi bir murabbayla dile getirir (b. 1736-1876):

1736 Őıfāt-ı Őubĥ-ı nev-rũz-ı muĥarrā
İdüpdür ĥāme bu arada inŐā

1737 Meger nīlüfer-i cũy seherĝāh
Görindi ĥavz-ı nīli içre nā-ĝāh
...

1769 Ķomaz Őabr u ķarārı gūl bir āfet
Nice olmaz ķiŐi mest-i melāmet

1770 Gūlistān mihr ü verde oldı maĥla‘
Dilinde ‘ andelībũñ bu murabba‘
...

1787 Göricek Şem‘ ü Pervāne bu faşlı
Eyitdiler ki bunun budur aşlı

1787 Gülistānda uravuz ıyş otağın
Yaavuz zev ü şādānuñ erāđın

...

1789 Görürler gülsitānuñ nīk-bağtı
ekildi ol yaaya ıyş-ı rağtı

1790 Gülistān ire var idi güzel köşk
Anuñ şuyı gül-āb u toprağı müşk

...

1815 Seherden gün ızınca itdiler nūş
Ziyāde oldu mihr u ğam ferāmūş

1816 Şu deñlü ekdiler nār-ı şarābı
Aıtdı ruğları gülden gül-ābı

...

(Zātī, ŞP)

Aşķi'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şāh bahar mevsimi dolayısıyla bağda bezm tertip eder (4356-4390):

...

4360 İ'tidāli ile nev-rūzī hevā
Virür idi 'āleme zīb ü baha

4361 Bād-ı nev-rūzī idüp 'ahdin[i] nev
Cāyını reyhāna eyledi girev

4362 Oldı serbend āsumānveş tīre hāk
Jengden āyīnesin eyledi pāk

4363 Germligi 'arz eyledi eşir
Serdligin terk ıldı zemherir

4364 Mesken iken berf-i kāfūriye kūh
Virdi cūya dīde ābından şükūh

...

4387 Rūz-ı sa'd u hürrem idi pādişāh
Bezm iün şahrāda urdu bargāh

4388 Düzdi bir şāhāne meclis kim cihān
Görmemişdi virmemiş idi nişān

4389 Meclisinüñ luṭf u zīb ü zīneti
Şermsār iderdi bāġ-ı cenneti

4390 Otururken kāmṛān [u] şādmān
Gördiler bir peyk irişdi devān (Aşkı, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde baharın gelişiyle beraber Şâh Keyvân'a ait cennet misali bahçeye gidilir. Bir gün burada Şâh Keyvân, Mihr'le beraber bezm tertip eder (b. 3327-3457):

3328 Şehüñ bir bāġ[1] var idi nice bāġ
Dil-i mīnūya urmuş lāle-veş dāġ
...

3406 Çıķup oturdı Keyvān şāh tahta
Çodılar kürsī-i zer nīk-bahta

3407 Oturdı kürsīde serv-i gül-endām
İdüp dil mürġine sünbül saçın dām

3409 Ayıtdı Mihr'e şeh ey serv-i gül-bār
Demidür eyleyelüm bezm-i gül-zār

3410 Olup mesned-nişīn bāġ içre çün gül
Olalum mest gülşende çü bülbül

3411 İçelüm bāde vü gūş idelüm sāz
Ne resme göstere kim bile dem rāz
...

3414 Bu mevsimde kişi içmese bāde
Virür lāle gibi 'ömrini bāda
...

(Behiştî, MM)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde baharın gelişiyle Şâh ve arkadaşları güzel vakit geçirmek için baġa giderler. Bahar vesilesiyle sıkıntılarında kurtulmak isteyen bu yârenler, gam askerleriyle savaşmak için şarap içip eğlenirler (b. 1316-1584):

1316 Bir dem irdi ki güldi rüy-ı cihān
Vaşl ile şanki 'aşık-ı giryān

1517 Gülşene Hızır irüp yitişti bahār
Olmış iken zebūn-ı zaḥme-i ḥār

...
1409 Virdiler girü şoḥbete zīver
Oldı bezmün görir gözi şāgar

1410 Şımağa ya‘ ni cünd-i gamla savaş
Ḳadeh oldı orada ḥazır baş

1411 Leşker-i guşşa ile kıılmağa ceng
Neyi tir itdi ḳurdu yayını çeng
...

1414 Bu sürür ile ol perī-rūlar
Biri birine içdi ṭolular (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Tacizâde Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde bir bahar mevsiminde Kâğıthâne'de, ırmak kenarındaki bağda şair ve arkadaşları ile sevgili ve beraberindeki kızların meclisleri tasvir edilir. Bu eserde tasvir edilen bezmlerin tümü baharın gelişi sebebiyle düzenlendiği için burada beyit aralıkları verilmekle yetinildi: 720-782, (792-804, 888-892, 1019-1023), 970-1011, 1077-1103, 1400-1407, 1410-1490, 1491-1957, 2028-2032, 2036-1046, 2060-2490, 2360-2371, 2518-3022, 3244-3262.

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Edirne güzellerinin bir bahar mevsiminde kurdukları bezm tasvir edilir (b. 256-284):

...
265 Oldı nılūfer ile şafḥa-i mā
Encüm ü çerḥ-i ābgīne-nümā

266 Naḥl-i bādāmı zeyn itdi çiçek
Bir gül-endām oldı gönlekçek
...

273 Lāleveş ṭutdu her büt-i mevzūn
Cām-ı la' līn ile mey-i gül-gūn
... (Fikrî Çelebi, EE)

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde bir sevgili arayışında olan şair bir bahar mevsiminde Edirne'ye gider. Şair, bu mevsimde toplumun farklı kesimlerinden kişilerin kurmuş oldukları bezmleri tasvir eder. Baharın gelişiyle Tunca ırmağının kenarında doğayla bütünleşen bu insanlar, şarap ve müzik eşliğinde eğlenir, suya girerler. Daha sonra Tunca'nın karşı yakasına geçen şair, bir bahçe tasvirinden sonra burada müşahede ettiği meclisleri tasvir eder. Güzel bir sevgili arayışında olan şair bu tasvirlerde, işret unsurlarından ziyade bu

meclislerde hizmet eden güzelleri ele alır. *Ebkâr-ı Efkâr*'daki işret tasvirlerinin yer aldığı bezmler şöyledir: 'Güzellerin meclisi' (b. 338-393), 'çelebiler meclisi' (b. 427-449), 'beyler, ağalar meclisi' (b. 452-475), 'Rumeli abdalları meclisi' (b. 485-505), 'hâceler (tüccarlar) meclisi' (b. 514-539).

Bahar bezminin yer aldığı bir başka eser de *Gazavat-nâme*'dir. Sûzî Çelebi'nin *Gazavat-nâme*'sinde Eflâk banının kızı olan Meryem'in gamlı olduğunu gören Bânû, bahar mevsiminin gelmesiyle Meryem'i seyr-i gülistana davet eder (b. 1203-1291):

...

1215 Senüñ 'ışkuñ ğamın yir cümle 'âlem
Saña bârî neden bu ğuşşa vü ğam

1216 Hüşüşâ kim bahâr eyyâmı irdi
Kara yer dürlü dürlü reнге girdi

1217 Züleyhâ-yı zamân âvâzelendi
Yine gül Yūsufından tâzelendi

1218 Ağaçlar gökden inmiş hûra beñzer
Çiçekler yüzlerinde nûra benzer

1219 Bahâr eyyâmıdır 'işret demidür
Gülistân seyri cennet 'âlemidür

...

1230 Yüri iy serv seyr-i sebze-zâr it
Çemende bir maķâmı ihtiyâr it

1231 Ben atam Bandan isterven icâzet
Sen anda toĝrı var iy serv-ķâmet (Sûzî Çelebi, GN)

Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinde iki sevgili baharın gelişi sebebiyle bağa eğlenmeye giderler (b. 4192-4291):

4192 Şeker leb depredüp şîrîn zebânı
Şehüñ şehd eyledi la' lîn dehânı

...

4194 Zemîni şimdi kim kıldı feraĝ gül
İder gül 'ışkı ile nâle bülbül

- 4195 Çemen geydi semenlerden kabāyı
Semen oldu çemenlerden hevāyī
- 4196 Gelüpdür handeye kebk-i derīler
İde pervāz per açup perīler
- 4197 Olup şāh üzre tūṭīler sūḥan-gūy
Feşāhatden iletmişler durur gūy
- 4198 Müzeyyen eyledi gülzārı sūnbül
Nevāgerler düşürdi bāğa gulğul
- 4199 Be-ğāyet gönüm olmışdur hevā-dār
Teferrücgāhumuz olsun semenzār
- 4200 Varup hem-derd olalum bülbül ile
Ki hoşdur gül mül ile mül gül ile
...

(Cemâlî, *HH*)

Bezm tasvirlerinde baharın gelişi sebebiyle düzenlenen diğer bezmler: **Ahmed-i Dâî**, *ÇN*, 340-724; **Şeyhî**, *HŞ*, 981-986, 2863-3051; **Hassan**, *MM*, 4150-4206; **Aşkî**, *HP*, 1499-1558; **Lâmiî Çelebi**, *VR*, 815-888; **Muhıbbî**, *GN*, 1450-1565; **Mustafa Çelebi**, *VG*, 4685-4836; **Abdî**, *GN*, 2190-2205; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 1934-1937.

2.1.8. Misafir Ağırılama, Elçi Gönderme veya Elçi Kabulü Nedenleriyle Düzenlenen Bezmler

Mesnevilerde misafir ağırılama, bir ülkeye elçi gönderilmesi veya bir elçi kabulü gibi durumlar bezm kurmak için birer sebeptir. Özellikle elçi kabulünde yapılan merasimler bir işret meclisi atmosferine dönüşür.

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde doğu seferi sırasında Hindistan'a giden İskender, Hindistan hükümdarı Keyd tarafından misafir edilir. Bu ziyaret münasebetiyle bezm kurar (b. 2182-2202):

- 2182 ̇konuqlık tamām oldu gitdi ' avām
İki şeh ̇alup aldılar ele cām
- 2183 Şurāhî gelüp bezme öpdi zemīn
Dizildi güzeller çü dendān- ı sīn

2184 Muğannî virür bezme şevk ü şafâ
Ziyâde olur açıla iştiḥâ

2185 Çü devr itdi üç kerre la‘lîn cām
Olur şehlerüñ ‘ārızı lâle-fām

...

(Behiştî, *İN*)

Yine Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin hakanının İskender'i Hoten ülkesine daveti münasebetiyle kurulan bezmin tasviri yer alır. Bu ziyaret sırasında İskender, Fağfûr'un tahtına geçer ve iki hükümdar birlikte eğlenirler (b. 3638-3720):

3638 Gelüp şāha bir şubḥ Ḥāḳān-ı Çīn
Didi iy şehin-şāh-ı rūy-i zemīn

3639 N'ola luṭf idüp Ḥusrev-i ser-firāz
Bir iki gün olursa bende-nüvāz

3640 Müşerref olup maḳdemi ile Çīn
Ola kûçeler ḳaşr-ı ḥuld-ı berīn

...

3643 Getürdi şehi şehre şāh-ı Ḥoten
Şeref buldı şāh ile zībā-mihen

3644 Çıḳup taḥt-ı Fağfūra şāhib-ḳırān
Merātiblerince oturdu mihān

3645 İdüp meclis ārāste şehriyār
Getürdi mey ü mīve-i ḥōş-güvār

(Behiştî, *İN*)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Mısır'a giden Ûdî, daha sonra âşık olacağı Mâh lakaplı güzele misafir olur. Ûdî'yi evine davet Mâh, Mısır'daki diğer güzellerle birlikte bezimde hoşça vakit geçirir (b. 385-423):

...

385 Gice mihmānumuz ol gel gidelüm
Senüñle ‘îş ile ‘işret idelüm

386 Şorayın cümle-i aḥvāli saña
Ḥikāyet eylesin ḥālî baña

387 Ola kim hânemüzde şād olasın
Ġam ile ġuşşadan āzād olasın

388 Niçe bir olasın derd ile giryān
Ola kim idevüz derdüñe dermān

...

(Ūdî, *MM*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Mihin Bânû, Şîrîn'in Ferhâd'a olan meylini fark ettikten sonra Şîrîn'de meydana gelen mutsuzluğu gidermek için teşekkür bahanesiyle Ferhâd'ı misafir eder (b. 4579-4846):

4579 Olup ol şāh-veş bunlar sipāhî
Gelüp kıldı müşerref bezm-i şāhı

4580 Görüp Ferhâdı Bânū itdi ikrām
Didi itsün bu kürsî üzre ārām

...

4643 Düzildi şöyle bezm-i hüsrev-āyîñ
Ki hayrān qaldı çarḡ-ı kej-rev-āyān

...

(Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şāh Keyvān, kendisine misafir olan Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine bezm tertip eder (b. 2393-2443):

2393 Buyurdı şeh bezendi meclis-i hūş
Oturdı muṭrib ü deffāf u raḡḡāş

...

2413 Alup sākî elinden cāmı Keyvān
Ayıtdı ' işkuña ey şūḡ-ı mihmān

2414 Ayağ üzre ṭurup baş urdı mihmān
Didi nūş olsun ey sulṭān-ı devrān

2415 Ṭapuña āb-ı hayvān olsun ol şu
O varduğı yire varmaya ḡayḡu

...

(Behiştî, *MM*)

Şeh-nâme Tercümesi'nde pehlivan Zāl'ın hükümdar Menûçehr'in yanına gelmesi nedeniyle devletin ileri gelenlerinin de katıldığı bir bezm tertip edilir (b. 6598-6605):

6598 Pes andan çekdiler nūzl-ile ni' met
Oturdı yir yirin erbāb-ı devlet

...

6600 Getürdiler şarâb-ı ergavâni
Türup devr itdürür sâkiler anı

6601 İçildi tölular zerrin kadehler
Boşaldı guşsa dil töldi ferahdan

6602 Türarak şahuñ artdı Zâl'a meyli
İder in'âm-ıla ihsân hayli (Şerîfi, ŞN)

Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* eserinde Mihr, Dil'i ağırlamak için bezm düzenler (b. 2906-2950):

2908 Başına urındı efser-i zer
Geldi der-i şâha Mihr-i şaf-der

2909 Himmetle Dil olmağa ziyâfet
Niyyet kırup itdi geldi da'vet (Y. Vâlî, HD)

Bezm tasvirlerinde misafir ağırlamak için kurulan diğer bezmler: **Tutmacı**, *GH*, 1928-1929; **Şeyhî**, *HŞ*, 2087-2097; **Hassan**, *MM*, 3261-3332; **Cemâlî**, *HH*, 1965-1971, 2113-2125; **Aşkî**, *HP*, 4026-4037; **Cem Sultan**, *CH*, 3545-3584; **Behiştî**, *İN*, 2993-2994; **Behiştî**, *HP*, 745-771; **Şerîfi**, *ŞH*, 2691-2702, 6195-6198, 12518-12528, 16256-16263, 17600-17603, 17688-17690, 26626-26631, 26646-26651, 35094-35106, 38369-38373, 38588-38638, 40304-40307, 40308-40348, 44237-44273; **A. Rıdvân**, *HŞ*, 2939-2956; **Lâmîî Çelebi**, *VR*, 1800-1864, 2691-2819; **Firâkî**, *HŞ*, 1128-1157; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 1748-1822, 4992-5087; **Abdî**, *GN*, 1675-1687, 44572-44574, 44590-44593; **Y. Vâlî**, *HD*, 1191-1197, 2951-3003, 3004-3051, 3052-3105.

2.1.9. Taç Giyme / Tahta Çıkma Nedeniyle Düzenlenen Bezmler

Bezm kurma sebeplerinden biri de hükümdarların tahta çıkmaları ve taç giymeleridir. *Şeh-nâme Tercümesi*'nde Cemşîd'in tahta çıktığı gün nevruz kabul edilir. Bugünde avâm ve havâs herkes bezm kurup işret etmeye başlar (b. 1015-1033):

1015 Özine çünkü bahtı yahşî bahtı
Yaşadı 'âcdan bir 'âli tahtı
...

1025 Oturdı devlet-ile çünkü tahta
İrişdi 'izz-ile iqbâle bahta

1026 ‘ Aceblediler ol tahtı ħalāyık
Gören didi ki bu Cemşid’e lāyık

1027 Şehūñ üstine şacdılar güherler
Nişār eylediler çok sīm ü zerler

1028 Çü ol tahta oturup oldu pīrüz
Çodılar ol günūñ adını nev-rüz

1029 Oturdılar ulular şād u ħandān
Olurlar ‘ işe meşgūl ins-ile cān

1030 Çalınur her tarafda ceng çeğāne
İrer āvāz-ı muṭrib āsumāna

1031 Rebābımı iñildedür rebābī
Şunarlar sākiler yir yir şarābı

1032 Ney-ile çeng egerçi oldu dem-sāz
Virür her birisi bir dürlü āvāz (Şerîfi, ŞN)

Yine *Şeh-nâme Tecümesi*’nde İskender İran’ı ele geçirdikten sonra tahta geçer, bezm kurup şarap içer (b. 37136-37137):

37136 Şıfāhān’dan Sikender bağladı raht
Gelüp İştāhr şehrin eyledi taht

36137 Oturdu hoş maḳām-ı Keykubād’a
Eline aldı ol dem cām u bāde (Şerîfi, ŞN)

Taç giyme/tahta çıkma nedeniyle düzenlenen bezmlere tarihî-efsanevî konulu eserlerde yer verilir. Tez kapsamında incelenen eserlerin çoğu aşk konulu olduklarından taç giyme/tahta çıkma nedeniyle düzenlenen bezmlerin *Şeh-nâme Tercümesi* dışındaki eserlerde yer almadığı görülür.

2.1.10. Hoşa Giden, Beğenilen Her Olaydan Sonra Düzenlenen Bezmler

Mesnevilerde toplumu veya bireyi ilgilendiren her güzel olay bezm kurmaya vesile edilir. Seferlerden sonra ülkeye dönüş, kıtlıktan sonra gelen bolluk ve bereket, doğumdan sonra

çocukların anne ve babaları tarafından belli bir zamandan sonra ilk görüldüklerinde veya mutlu bir haber alınması gibi hadiseler bezm kurmak için birer gerekçe teşkil eder.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Rum Kayser'i, Hüzmüz'ün kendi oğlu olduğunu öğrendikten sonra seçkin ve sıradan herkesin katılabildiği büyük bir bezm düzenler (b. 2071-2089):

2071 Pes ol şād ile ' işret eyledi sāz
Düzetdi her tarafdan muṭrib āvāz

2072 Bezendi şeh̄r ü bāzār u maḥalle
Düzendi ḥūb-rūlar geydi ḥulle

...

2088 Bu resme şād olup şeh-zāde vü şāh
Bir ay ' ıyş eylediler gāh u bī-gāh

2089 Şafā vü cūş idi vü şād-kāmī
Çü ola ḳoma elden ḥiç cāmı (Tutmacı, *GH*)

Yine Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, Isfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca önce bir kasırda bir ay eğlenir. Daha sonra Rum Kayseri'nin bağına geçerek eğlencesine burada devam eder. Bu bezm esarettten kurtuluş ve sevdiklerine kavuşma gerekçeleriyle tertip edilir (b. 3440-3447):

3440 Gül oturmuş ' imārī içre çün gül
Ḥātūnlar çevre yanında çü bülbül

3443 Yüz adım yirde bir ḳaşr-ı mu' allā
Düzetmişler idi bir evc-i a' lā

3444 Gelürdi her yañadan dürlü āvāz
Ḳopardı her tarāfdan sūz ilen sāz

3445 Oturup māh-rūlar rūy-der-rūy
Mey-i gül-reng içerlerdi be-her sūy (Tutmacı, *GH*)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Hüsrev'in Rum ülkesine geri gelmesi üzerine onu karşılamaya çıkan Rum Kayser'i ve beraberindekilerin katılımıyla bezm tertip edilir (b. 4257-4264):

4244 Ḥaber irişdüginde şāh-ı Ḳayşer
Sevinmekden göge degdürdi efser

4257 Çü ḥasret kavıṣup āsāyiṣ oldı
Şehūñ şükriñe şeh̄r ārāyiṣ oldı

4258 Şu deñlü kıldılar īṣār-ı şāhī
Ki oldı yir yüzi çün püşt-i māhī

4259 Yine bir bezme bünyād itdi bunlar
Ki seyre başlayalı heft aḥter (Tutmacı, *GH*)

Aşki'nin *Heft-peyker* mesnevisinde kıtlıktan sonra bolluk ve berekete kavuşan halk her tarafta eğlenmeye başlar. Behram-ı Gûr halk eğlenebilsin diye Hindistan'dan getirttiği çalgıcı, şarkıcı, rakkas ve sihirbazları çeşitli şehirlere gönderir (b. 1393-1408):

1393 Ādemī bisyār idi bisyārdan
Ni'met efzūn idi ni'met-ḥārdan

1394 Halk emīn oldı iriṣdi rāḥata
Başladılar her tarafda 'işrete

1395 Raqş urdı āteş üstinde kebāb
Söyler idi barbaṭ ü çeng ü rebāb

1396 Hāvz-ı meydi kıanda kim kılsañ nazār
Meclis idi nireye itseñ güzer

1397 Āhenīndür 'aynı şatuban zere
Her kişi tığın değışdi şāğara

1398 Bezm ile halk olmış idi eyle şād
K'eylemezdi kimse tığ u tiri yād
...

1402 Halkına emr eylemişdi kendüzi
Kim iki kısm eyleyeler gündüzi

1403 İdeler birinde kesb ü kışt ü kār
İdeler birinde 'işret ihtiyār
...

1405 Altı biñ üstād-ı destān-sāzlar
Muṭrib ü raqqāş u lu'bet-bāzlar

1405 Cem' kılp itdi her şehre revān
Tā ola halk anlaruñla şādmān (Aşkî, HP)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın doğumu sebebiyle bezm tertip edilir. Bir evlada kavuşmanın verdiği sevinçle kurulan bu tür bezmlere genelde halk da davet edilir (b. 1375-1379):

1375 Pes idüp 'îş ü nūş-ı kāmurānî
Kılur Çîn ehli bezm-i şāzumānî

1376 Güneşler devr idüp peymānelerden
Tolar gök na' re-i mestānelerden

1377 Diyüp dilden ğam-ı devrāna yā hū
Kara kayguyı def eyler kızıl şu (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Şîrûye'nin doğumu münasebetiyle yapılan ziyafet ve eğlenceler toy, düğün ve işret olarak tanımlanır. Yedi gün süren bu eğlenceye yakın uzak herkes davet edilir (52397-52946):

52937 Çü nāme kıysere irişdi geldi
Anuñ-içün yidi gün toy kıldı
...

52939 Ulu toy eyledi pes ulu düğün
Hālāyık yidi ol toydan yidi gün
...

52944 Dögilür her yaña dāyire vü def
Tutarlar dört yaña çalıcılar şaf

52946 İçilür her yaña mey çalınur ney
Bu 'işret yidi gün olur pey-ā-pey (Şerîfî, ŞN)

Çalışma kapsamında incelenen mesnevilerdeki hoş giden, beğenilen her olaydan sonra düzenlenen diğer bezmler şöyledir: **Tutmacı**, *GH*, 5129-5135; **Şeyhî**, *HŞ*, 4175-4205; **Cem Sultan**, *CH*, 3147-3195, 3504-3509, 4517-4531; **Behiştî**, *HP*, 377-379, 1040-1045; **Şerîfî**, *ŞN*, 2222-2231, 2376-2379, 2783-2784, 6972-6987, 7252-7256, 10444-10448, 10893-10897, 22415-22417, 28731-28733, 29891-29904, 33339-33341, 43928-43933; **Muhibbî**, *GN*, 557-594; **Zâtî**, *ŞP*, 2555-2572; **Firâkî**, *HŞ*, 2071-2085; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 2940-2945, 3149-3157, 4400-4413.

Tezde incelenen mesnevilerde yer alan bezmlerin kurulma sebepleri genel hatlarıyla on başlık altında ele alındı. Bu bezmlerin gerekçelerine göre dağılımı aşağıda tabloda verildi.

Tablo 5 Mesnevilerdeki Bezmlerin Sebeplerine Göre Dağılımını Gösteren Sayısal Tablo

Sıra No.	Sebeup	Bezm sayısı	%	Bezm sayısı (Şeh-nâme Tercümesi Dışında)	Yüzelik
1	Gamdan Kurtulmak ve Güzel Vakit Geçirmek İçin Düzenlenen Bezmler	122	%37	97	%37
2	Sevgililerin Buluşması Nedeniyle Düzenlenen Bezmler	38	%11	37	%14
3	Musiki Dinlemek İçin Düzenlenen Bezmler	3	%1	3	%1
4	Bir Plan Dâhilinde Yapılan Bezmler	24	%7	19	%7
5	Savaş ve Av Zamanında Yapılan Bezmler	20	%6	13	%5
6	Kına Gecesi ve Düğün Sebebiyle Düzenlenen Bezmler	14	%4	14	%5
7	Baharın Gelişi / Nevruz Sebebiyle Düzenlenen Bezmler	37	%11	36	%14
8	Misafir Ağırhama, Elçi Gönderme veya Elçi Kabulü Nedenleriyle Düzenlenen Bezmler	43	%13	28	%10
9	Taç Giyme / Tahta Çıkma Nedeniyle Düzenlenen Bezmler	2	%1	-	%0
10	Hoşa Giden, Beğenilen Her Olaydan Sonra Düzenlenen Bezmler	31	%9	18	%7
	Toplam:	334	%100	265	%100

Mesnevilerde yer alan 334 bezm on farklı gerekçeye göre dağılımı yapıldı. Bu bezmlerin %37'si gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek için düzenlendiği görülür. Bunu %13'le misafir ağırhama, elçi kabulü veya elçi gönderme nedeniyle düzenlenen bezmler, %11'le sevgililerin buluşmaları ve baharın gelişi sebebiyle düzenlenen bezmler takip eder.

Hacmi itibariyle *Şeh-nâme Tercümesi*'nde yer alan bezm sayıca daha fazladır. Genel dağılım üzerinde etkisinin fazla olabileceği endişesiyle bu eserde yer alan bezm sayısı genel toplama katmadan oran hesaplandı. Yapılan hesaplamada *Şeh-nâme Tercümesi*'nin genel dağılımda oransal ciddi bir değişime neden olmadığı görülür.

2.2. Bezm Tasvirlerinde Zaman

Bezm tasvirlerinde ele alınan hususlardan biri de zamandır. Bezmlerde zaman, anlatı süresi ve anlatı zamanı şeklinde ele alınmaktadır.

Anlatı süresinde eğlencenin ne kadar sürdüğünü gündüz, gece, bütün gün, günlerce, ay, aylarca veya bütün yıl şeklindeki belirli ve belirsiz zaman dilimlerinden faydalanılarak belirtilir. Süre belirten anlatımlarda herhangi bir tasvire yer verilmez. Gündüz başlayan eğlencelerin ne zaman sona erdiğini, “akşam olunca”, “seherden gün kızınca” “vakt-i şâm irişince” vb. ifadelerle; gündüz başlayıp gece de devam eden veya gece başlayan bezmlerin sonu “subh olunca”, “subh-dem”, “ol gice bir ‘ıyş eylediler” vb. ifadelerle dile getirilir.

Anlatı zamanında ise bezmlerin ne zaman kurulduğu belirtilir. Bu zaman dilimleri genel hatlarıyla gündüz, gece ve mevsimlerdir. Anlatı zamanı yalın haliyle belirtildiği gibi bazen de çeşitli edebi sanatlarla tavsif ve tasvir edilir.

Mesnevilerde gece, gündüz ve çoğunlukla bahar mevsimi olmak üzere dört mevsim tasvirleri yer alır. Gece ve gündüz tasvirleri bir günün bitimi ve yeni bir günün başlangıcını, mevsim tasvirleri ise bir yılın bitimi ve yeni bir yılın başlangıcını okuyucuya hissettirmek gibi temel işleve sahiptir.

“Şair, hikâyeyi anlatırken “ertesı gün” yahut “bir gün sonra” gibi ifade yerine çoğu zaman bir sabah tasviriyle yeni bir günün başladığını en renkli ve parlak bir biçimde aksettirme yolunu tercih ettiği gibi yeni bir sahnenin başlangıcını veya hadiseler arasındaki zaman mesafesini okuyucuya çoğunlukla uzunca bir bahar tasviriyle haber vermeye çalışır” (Şentürk, 2002: 189-190).

Temel fonksiyonu gün ve yıl farklarını okuyucuya hissettirmek olan zaman tasvirleri, vakayla uyumlu bir atmosfer yaratmak, yeni bir mekân dekorunu sunmak, şairin sanat kabiliyetini göstererek eserini tezyin etmek gibi gayeler için de kullanılmıştır. Bütün bezmlerde zaman tasvirlerinin bulunması gibi bir durum söz konusu değildir. Her şairin kendine özgü üslup, kurgu ve sanat yeteneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan zaman tasvirleri, bir veya birkaç beyit olabildiği gibi onlarca beyit uzunlukta da olabilir. Bu çalışmada bezmlerde işlenen zaman tasvirleri gündüz-gece ve mevsimler olmak üzere iki başlık altında ele alındı.

Mesnevilerde bezmler gündüz veya gece kurulur. Vaka süresi, “gündüz başlayan bir meclis gece de devam edebilir” şeklinde olabildiği gibi “gece kurulan veya gündüzden başlayıp gece boyunca da devam eden bir meclis, seher vaktinde sona erer” şeklinde de olabilir. Bezmlerin ekseriyeti seher vakti biter ve meclis dağılır. Bazı bezmlerde eğlencenin ne zaman sona erdiği belirtilmez. Bezme iştirak edenler, eğlenip sarhoş olmalarıyla birlikte ya sızıp uyurlar ya da dağılırlar. Bezm süresi hakkında bilgi veren beyitler “süre belirten ifadeler” başlığı altında verilecektir.

Bezmlerde vaka zamanı -yukarıda da değinildiği gibi-, ya herhangi bir tavsif ve tasvirde bulunmaksızın olayın belirli veya belirsiz hangi zaman diliminde meydana geldiği, yalın bir şekilde dile getirilir; ya da gündüz, gece ve mevsim tasvirleriyle bu okuyucuya hissettirilir. Bu çalışmada birinci kategorideki zaman kullanımıyla ilgili kısaca bilgi vererek konuyla alakalı örneklerle yer verilecektir. Bu çalışmayı ilgilendiren temel kısım ise ikinci kategorideki zaman tasvirleridir. Bunlar gündüz, gece ve mevsimler alt başlıklarında incelenecektir.

Bezmin ne kadar sürdüğünü belirten vaka süresi, gündüz, gece, gün, ay, bayram, mevsimler gibi muayyen zaman dilimleri olduğu gibi günlerce, aylarca vb. belirsiz zaman dilimleri de olabilir.

Gündüz yapılan meclislerin çoğunda gündüz olduğuna dair herhangi bir ifade yer almaz. Olayın akışı ve özellikle bahardaki bağ, bahçe tasvirlerinden hareketle meclisin gündüz olduğu okuyucunun kavrayışına bırakılır. Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh ü Gedâ* mesnevisindeki bezm buna örnek verilebilir. Bu bezmin ‘hava kararınca da devam ettiğini’ belirten gece tasvirinden gündüz başladığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık gece bezmlerinin genelinde eğlencenin gece olduğu bezmin girişinde belirtilir. Diğer yandan bezmin bittiğini belirten “subh-dem” veya “seher vakti irişince” gibi ifadelerden hareketle bezmin gece başladığı anlaşılmaktadır. Aşağıda bezmlerin süresini ifade eden farklı mesnevilerden örnekler verildi.

Bezm tasvirlerinden alınan aşağıdaki beyitlerde gündüz başlayan bezmlerin akşam olunca son bulduğu belirtilir:

1281 Ma‘a’l-kışşa bu ‘ıyş olunca aḥşām
Şafâ vü ‘işretile buldı encām (Halîlî, FN)

1406 Ma‘al-kışşa perîler dutdılar cām
Cihân-ı bî-vefâdan aldılar kām

1407 Elinden tâ sipihr-i lâceverdî
Koyınca sāğar-ı yâḳût-ı zerdî (T. Cafer Çelebi, HN)

- 1815 Seherden gün kızınca itdiler nüş
Ziyâde oldu mihr u ğam ferâmüş
- 1868 Olar birbirine ‘arz eyleyüp şevk
O gün aḡşam olunca sürdiler zevk (Zâtî, *ŞP*)
- 2950 Çün zulmet-i leyl zâhir oldu
Ol bezm-i şehâne âhir oldu (Y. Vâlî, *HD*)
- 459 Geceye dek anda ‘işret itdiler
Her biri esiriyüben yitdiler (Ümmî İsâ, *MV*)

Bazı bezmlerin sabah gün doğumuyla başladığı ve gece oluncaya kadar devam ettiği görülür. Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şâh ile Mihr'in bağdaki bezmleri gece olunca da devam eder:

- 3456 İderler ol gün anda ‘îş ü ‘işret
Gice irişdi oldu germ şöhet
- 3457 Yine geldi şarâb-ı nâb şâha
İrişdi Zührenüñ âvâzı mâha (Behiştî, *MM*)

Mesnevilerde gece yapılan eğlencelerin seher vaktine kadar devam ettiği görülür. Yeni bir günün başlangıcını haber veren seher vakti aydınlığı, sevgililer için bazen ayrılık, içkiden sarhoş olanlar için uyku, şah meclisinde bulunanlar için dağılma zamanıdır. Behiştî'nin *Mihr ü müşteri* mesnevisinde Mihr, Keyvân Şâh ile gündüz başladığı eğlencesine gece de devam eder. Mihr'e âşık olan Nahid, gece yeşil elbiseler giyerek Mihr ile bağda hasret giderir. Seher vakti olunca Nahid gitmek zorunda kalır. Bu bakımdan seher vakti iki âşık için ayrılık anlamı taşır:

- 3612 Bu hâletde iken ol iki dil-hâh
Belürdi nâ-geh âşâr-ı seher-gâh
- 3613 Zârürî olup ol serv-i şeker-bâr
Öpüp Mihri serâya gitdi nâ-çâr
- 3614 Çü gitdi mâh kaldı Mihr bîmâr
Yeñi sevdâ ile oldu dil-efgâr
- 3615 Gidüp dilber kalur çün cism bî-cân
İder bülbül gibi gül-şende efgân

3616 İdüp çün şubḥ-ı şâdıķ cübbeyi çāk
Şabā gibi şaçardı başına ḥāk (Behiştî, *MM*)

Bazen gündüz başlayan bezmlerin seher vaktine kadar devam ettiği görülür. Ūdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Ūdî, arkadaşıyla dertleşmek için gülşende kurduğu bezmin gündüz olduğunu belirtir. Akşam olmasıyla birlikte âşık, ayrılmak isteyince arkadaşı ısrar eder, gecedен seher vaktine kadar sohbetin devam etmesini ister:

153 Bugün luḥf eyleyüp ol baña hem-dem
Ola kim ḥall ola müşkillerüm hem
...

168 Anuñla hem-dem olduķ şâm irince
O mâhuñ vaşlına eyyâm irince

169 Didüm kim vaḫt-i şâm irişdi iy yâr
Yine bâķî durur şoḫbet yüri var
...

172 Bu şeb luḥf eyleyüp hem-dem olalum
Senüñle şubḥ-dem ḥurrem olalum (Ūdî, *MM*)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh ve arkadaşlarının bağda tertip ettikleri bezm gündüz başlayıp sabaha kadar devam eder:

1583 Kışşalardan şafa sürüp vâfir
Şoḫbet oldu bu vech ile âḫir

1584 Hüblarla o mâh-tâb-ı felek
‘Iyş u nüş itdi şubḥ-ı şâdıķa dek (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

Bazı bezmler gece başlayıp sabah vaktine kadar sürer.

3760. Olurlar ol gice tâ şubḥ bîdâr
İderler ‘İş ü ‘işret ol iki yâr (Behiştî, *MM*)

3958 İdüp ol gice ço tertîb ü şöhret
İderler şubḥ olunca ‘İş ü ‘işret (Behiştî, *MM*)

Zâtî'nin *Şem ‘ ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ile Pervâne'nin ay ve güneş misali gece ve gündüz eğlendikleri belirtilir:

1677 Şu deñlü itdiler kim ‘ıyş ü ‘işret
Göreydi reşk iderdi ḥalk-ı Cennet

1678 İkisi ay ile gün bigi pür-şevķ
Bu resme gice gündüz sürdiler zevķ (Zâtî, *ŞP*)

Aşağıda verilen örnek beyitlerde bezmlerin üç gün üç gece sürdüğü belirtilir:

2780 Bu resme üç gice üç gün tamāmı
Hümā çekdi Hümāyūn ile cāmı

(Cemālî, *HH*)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde âşık, Mısır'da Mâh tarafından gece bezme davet edilir. *Gice mihmâ numuz ol gel gidelüm / Senüñle 'iṣ ile 'iṣret idelüm* şeklindeki davete âşık icabet eder ve meclis sabaha kadar sürer. Devamında ise bu şekilde üç gün ve üç gece eğlenilir:

420 Giceden meclis-i hâşında ol yâr
Dem-i şubḥ irişince oldı bîdâr

422 Beni bu vech ile ol pür-zarâfet
İdüpdür üç gice üç gün ziyâfet

423 Çün oldı üç gün içre meclis âḥir
Hemāndan arada 'ıṣḡ oldı zâhir

(Ûdî, *MM*)

Bazı bezmler iki hafta boyunca sürer:

1997 İki hefte şeh anda 'iṣret itdi
Mey-i şâf ile göñlin rāḡat itdi

(Cem Sultan, *CH*)

Bazı bezmler bir ay sürer. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde farklı sebeplerle düzenlenen bezmlerin bir ay boyunca sürdüğü belirtilir:

2088 Bu resme şād olup şeh-zāde vü şāh
Bir ay 'ıyṣ eylediler gāh u bî-gāh

2089 Şafā vü cūṣ idi vü şād-kāmî
Çü ola ḡoma elden hiç cāmı

(Tutmacı, *GH*)

3448 Bir ay bizendi şār bu resme nā-gāh
Bu kez meyl itdi bāḡa şāh ilen māh

(Tutmacı, *GH*)

Bazı bezmlerin iki ay sürdüğü görülür:

2754 Bu resm ile iki ay ol iki cān
Biri biriyle ḡıldı 'ıyṣ pinhān

(Cem Sultan, *CH*)

Zâtî'nin *Şem ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ile Pervâne kışın sarayda şarap içerek üç ay boyunca eğlenirler:

1734 Olinca tā ki üç ay ol iki māh
Ṭutup ḡurşîd cāmı elde her gāh

1735 Mey-i telḡ ile 'ālemden alup dād
ḡam-ı devr acısından oldı āzād

(Zâtî, *ŞP*)

Bezmlerde anlatı zamanında ise zamanla ilgili herhangi bir tavsif ve tasvir yapılmadan olayın belirli veya belirsiz hangi zaman diliminde meydana geldiği belirtilir. Bu tür ifadeler örnekleriyle aşağıda ele alındı.

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde iştret meclisinin Ramazan Bayramı'nda kurulduğu belirtilirken ayrıca iki sevgilinin buluşması da ikinci bir bayram olarak yorumlanmıştır:

1181 Hem ermiş idi eyyâm-ı ramazân
Mışırdan geldi hem mâh-ı ramazân

1182 Çekerdi şâh günde iki şavmı
Vişâli 'îdini gözlerdi yevmî

1183 İrişdi nâ-gehân eyyâm-ı 'îdeyn
Bezendi bezm-i şâhî oldı pür-zeyn (Ûdî, *MM*)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde cuma günü anlatılan hikâyelerin birinde padişah kızı bir ikindi vakti bezmde annesinden duyduğu hikâyeyi rivayet eder. Yine *Heves-nâme*'de güzeller ikindi vaktine kadar şarap içerler:

4028 Cem' olup bir yire vaqt-ı 'aşrda
Şâd u hürrem oturdu kaçrda (Aşkî, *HP*)

1019 Şuña dek ol şanemlerle mey içdi
Ki ikindi oldı öyle vaqti geçdi (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Bezmin zamanı 'bir gün', 'günlerden bir gün', 'mübarek bir gün', 'bir bahar mevsimi' şeklinde belirsiz de olabilir:

1522 Nâ-gehân günlerde bir gün şehriyâr
Eyledi ol yañaya 'azm-i şikâr (Aşkî, *HP*)

2314 Nâ-gehân günlerde bir gün şehriyâr
Kılur idi bağda 'ayş-ı bahar (Aşkî, *HP*)

3080 Tevsenini râm görüp şehriyâr
Bir mübârek rûzı kıldı ihtiyâr (Aşkî, *HP*)

4073 Ol gün anda 'ayş idenüñ her biri
Bir niğâr idi yoğ idi hem-seri (Aşkî, *HP*)

Tasvirlerde bazı bezmlerin gece vakti yapıldığı belirtilir:

1971 Hâtırım bu gice itmez hiç qarâr
Şöyle beñzer âdemiden kimsevâr (Aşkî, *HP*)

3205 Nüş iderdük zevk ile her laḫza kās
Bedr idi meh giceden geçmişdi bās (Aşkî, HP)

385 Gice mihmānumuz ol gel gidelüm
Senüñle ‘iş ile ‘işret idelüm (Ûdî, MM)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘, ney nağmesini dinlemek için geceleyin bağda meclis kurmak ister. Karanlık olan gülşeni aydınlatmak için Kâfur yer yer mumlar yakar:

329 Bir gice taḫtı üzre yatmış iken
Baş şalup dürlü fikre batmış iken

330 Diledi kim ideydi meclis-i mey
Aña ḫâlet vireydi nağme-i ney
...

335 Rüşen olmağičün şeb-i deycür
Şem‘ler yaḫdı cā-be-cā Kâfūr (Mu‘îdî, ŞP)

Bazen de bezmin zamanı bahar mevsimidir:

1499 Bir gün ol şimşād-ḫadd ü gül-‘izār
Kim evān-ı ‘ayş idi faşl-ı bahār

1500 Düzinüp tāvüsveş her reng ile
Ḫalvet oturmuş idi Serheng ile
... (Aşkî, HP)

Buraya kadar bezm tasvirlerinde vaka süresi ve vaka zamanı şeklindeki kullanımlar örnekleriyle ele alındı. Bezmlerde yer alan gün ve mevsim tasvirleri ise aşağıda ele alındı.

2.2.1. Gündüz-Gece Tasvirleri

Mesnevilerde bulunan gece ve gündüz tasvirlerinin bir günün bitimini ve yeni bir günün başlangıcını okuyucuya hissettirmenin yanı sıra, çizilen yeni bir tasvirle eseri biraz daha süslemek ve şairin sanat kabiliyetini göstermek amacıyla nazmedildiği söylenebilir. Şair, zaman farkını belirtmek için “ertesı gün”, “bir gün sonra” “gece olunca” gibi ifadeler yerine çoğu zaman bir sabah veya gece tasviriyle yeni bir günün ve gecenin başladığını renkli ve parlak bir biçimde anlatmaya çalışır. Gün farklarını ifade etme gayesiyle nazmedilen gece ve gündüz tasvirlerinde kullanılan malzemeler birbirinden farklı iki gruptan oluşmaktadır. Gündüz

tasvirlerinde temel unsur güneş ve aydınlıkla ilgili ifadeler iken gece tasvirlerinde bu unsurlar ay, yıldız ve karanlık gökyüzüdür.

2.2.1.1.Gündüz

Gün farkını ifade etmek için çizilen gündüz tasvirlerinde çoğunlukla sabah ve güneşin doğuşu ele alınır. Burada doğan güneş hakkında çeşitli yorumlar yapılır. Ayrıca aydınlığın tabiatta ve yeryüzünde meydana getirdiği değişiklikler işlenir.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, gönülden gam ve kederi gidermek amacıyla gündüz bağda bezm tertip etmek ister. Bu meclisten önce bir gece ve ardından yeni bir gün tasviri yer alır. Bundan da anlaşılacağı üzere önceki günü gece tasviriyle bitiren şair, yeni günün başlangıcını da güneşin, karanlık askerlerini yenerek gökyüzünü aydınlattığını belirterek başlatır: “Yıldızların sultanı bayrak dikip de karanlık askerlerini yok ettiğinde; bu altın kalkan kılıcını gösterdiğinde; zırh, bulutu pare pare kıldığında; feleğin mumu (güneş) yine yüzünü gösterdi. Ufku baştan başa aydınlattı”:

813 ‘ Alem diküp yine sultān-ı encüm
Çü zengī leşkerini eyledi güm

814 Çü bu zerrīn-siper gösterdi tīğī
Çü cevşen pāre pāre kıldı mīğī

815 Yine şem‘ -i felek gösteriben yüz
Münevver eyledi āfākī düpdüz (Tutmacı, *GH*)

Behiştī *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvān Şāh ile Mihr’in tertip ettikleri bezimde, bahar tasvirinden sonra bir beyitle yeni günün başlangıcını güneşin doğuşuyla başlatır. Burada güneş padişah, açık yeşil gökyüzü ise taht olarak tasavvur edilir: “Âlemi aydınlatan sabahın padişahı, bir seher vakti zeberced tahta ayak bastı”:

3405 Çü şāhenşāh-ı şubḥ-ı ‘ ālem-ārā
Zeberced tahta başdı bir seher pā (Behiştī, *MM*)

Heft-peyker eserinde Behram Şāh’ın bezmleri anlatılırken yedi güne ait gündüz ve gece tasviri yer alır. Her günün başlangıcında bir gün doğumu-aydınlık, her gecenin başlangıcında bir gün batımı-karanlık tasviri yer alır:

“... Cem soylu Şāh günde bir kümbette ney dileyerek şarap içerdi. Yedi gününü yedi kümbette iştret ve eğlenceyle geçirirdi. Eğlenceye başlayınca kümbet renginde elbise giyerdi. Her gün farklı bir kümbette olacak şekilde gündüz ve gece sofrası kurup eğlenirdi...”:

1715 Günde bir günbedde şâh-ı Cem-tebâr
Güş idüp ney nüş iderdi ‘uqâr

1716 Yidi günbedde yidi günü tamâm
Geçirürdi ‘işret ile şâd u kâm

1717 Çünkü başlar idi ‘ayş âhengine
Geyer idi câme hâne rengine
...

4354 Buncılayın rûz u şeb idüp neşâf
Günde bir günbedde düşürdi bisâf

4355 Aña işbu âsumân-ı kûbbe-sâz
Heft kûbbe derlerini kıldı bâz (Aşkî, HP)

Heft-peyker'de Behram Şâh'ın yedi gün düzenlediği bezmlerdeki gündüz tasvirleri şöyledir:

Cumartesi Bezmi

“Gece, eyer takımını düşürdü ve sabah oldu; suda turuncu sarı göründü. Gökyüzü hakiki fecir üstüne nakışlı elbiseyi giydirdi. Beyaz doğan kuşu dağdan göründü; Siyah kanatlı karga görünmez oldu. Sabah, Feridun taçlı Cemşîd gibi başına altın taç taktı. Gün ortaya çıkınca uyku baştan gitti; sabah, güneş dünyayı aydınlattı”:

1724 Rahtını düşürdi şâm irdi seher
Zâhir oldı âbdan nârenc-i zer

1725 Şubh-ı şâdık üstine şaldı revân
Perniyân-ı Şüşterîsin âsumân

1725 Kûhdan görindi şehbâz-ı sepîd
Zâğ-ı müşkîn-bâl oldı nâ-bedîd

1726 Nitekim Cemşîd-i Efrîdûn-nitâc
Şubh urındı başına zerrîne tâc

1727 Zâhir oldı rûz başdan gitdi hâb
‘Âlemi pür-nûr kıldı âfitâb

Pazar Bezmi

“Siyah saçlı gece, yanaklarımı gizleyince güneş, âleme yüzünü gösterdi. İşin ustası, siyahlığı döndürünce kırmızı ve altın sarısı ortaya çıktı. Görünen turuncular suya battı; nurdan

çok hazineler orta çıktı. Ay, Ülker yıldız kümesini boynuna atınca güneş gökyüzüne girerek parlamaya başladı. Dünya, karanlık geceden kurtularak hakiki fecir gibi nurla doldu”:

2262 Gizledi ruḥ çünkü şām-ı müşk-mū
‘Āleme ‘arz eyledi Ḥurşid rū

2263 Nīlini çerḥ eyleyüp ūstād-ı kār
Ḳıldı sürḥ ü zerd-i zerrīn āşikār

2264 Batdı āba görinen nārençler
‘Arz olındı nūrdan çok gençler

2265 ‘İḳd-ı Pervīni atup meh boynına
Çerḥe girüp başladı mihr aynına

2266 Ḳurtulup ‘ālem şeb-i deycūrdan
Şubḥ-ı şādīḳ gibi ḥoldı nūrdan

Pazartesi Bezmi

“Doğudan ata binen Hüsrev ortaya çıkararak keskin kılıcını çekti. Karanlık askerleri onu görünce tarumar olup dağıldılar. Gece Hintlisi, Çin şahının keskin kılıcını çektiğini görünce batıya doğru kaçtı. Sabah, Keyhüsrev gibi altın renkli ayakkabılarını giyerek gül renkli sancağı yukarı çekti. Yusuf’un kuyudan yüzünü gösterdiğini gören Zeliha saçlarını gizledi”:

2523 Şarḳdan çün ḥüsrev-i zayḡam-süvār
Zāhir oldı çekdi tiḡ-ı ābdār

2524 Anı görüp Zengbāruñ leşkeri
Tārumār olup ḥaḡıldı her biri

2525 Çīn şehin çün gördi çekmiş tiḡ-ı tīz
Hindu-yı şeb ḡarba eyledi ḡurīz

2526 Şubḥ keyḥüsrev gibi zerrīne keḑş
Geydi ḳıldı efrāşte ḡül-gūn direḑş

2527 Çāhdan gösterdi Yūsuf rüyını
Gördi gizledi Zeliḥā müyını

Salı Bezmi

“Tekrar güneş, sabah vakti ufuktan doğarak âleme sevgisini gösterdi. Âlemin karanlığını uzaklaştırdı; yüzünün aydınlığı dünyaya nur saçtı. Etrafı mavi renkle kaplı Hüsrev,

sarı tacıyla at binerek ortaya çıktı. Seher, kara yağız atın terk ettiğini görünce, beyaz at üstüne sarı nakış işledi. Su, içindeki ateşi ortaya çıkardı; mavi denizden kırmızı şarap göründü”:

2772 Şubḥ-dem girü ufuḳdan çünki mihr
Ṭālī‘ oldı ‘āleme gösterdi mihr

2773 Z̄ulmetini ‘ālemüñ eyledi dūr
Şem‘-i ruḥsārı cihāna virdi nūr

2774 Tāc-ı zerle ḥüsrev-i nīlī-ḥiṣār
Zāhir oldı zaygama olmış süvār

2775 Edhemini gördi terk itmiş seher
Eşhebi üstine urdı zeyn-i zer

2776 Āşikārā eyledi nārını āb
Baḥr-ı nīlīden görindi la‘l-i nāb

Çarşamba Bezmi

“Güneş, kırmızılığını arz ettiğinde gökyüzü siyahlığını maviye döndürdü. Gökyüzü, bir kimyager gibi siyah taştan sarılığa döndü. Âlemin yanağı Hindular gibi kara iken, yenilenerek Halluhî aydınlığa büründü. Seher üstadı, zifiri karanlığı giydirerek, zümrüt renkli saraya altın kadehi bıraktı. Gökyüzü çimenliği tazelenerek sarı ceylan yeşillikler arasında göründü”:

3106 ‘Arz kıldı çünki yāḳūtını mihr
Ḳıldı pīrūze sevādını sipihr

3107 Kīmyāger gibi idüp kīmyā
‘Arz eyledi şebeden kehrübā

3108 Hindular gibi iken ‘ālem ruḥı
Tāze vü ter olup oldı Ḥalluḥī

3109 Geydürüp şeb ḳīrın üstād-ı seher
Ḳaşr-ı zümrüd-fāma ḳodı cām-ı zer

3110 Tāzelendi sebzezār-ı āsumān
Āhu-yı zer sebzeden oldı ‘ayān

Perşembe Bezmi

“Beyaz doğan doğudan görününce, siyah kanatlı karga görünmez oldu. Sarı kanatlarını dağın tepesinde açınca, sabah tavusu cilveye başladı. Dünyanın süslü kadını, kara şalı sırtından

atarak kırmızı ve beyaz (elbise) giydi. Doğudan gelen güneş, nuruyla gökyüzü sahnesindeki yıldızları değersizleştirdi. O sefadan dünya nur ile doldu; genç yaşlı herkes işine yöneldi”:

3594 Şarḡdan görindi çün bāz-ı sefīd
Zāḡ-ı müşkīn-bāl oldu nā-bedīd

2595 ullesinden kūhuñ açup bāl-i zer
Cilveye başladı āvūs-ı seher

3596 Şāhid-i zībā-yı dünyā sürḡ ü al
Geydi egninden ıardı ara şāl

3597 Nūrı ile āfitāb-ı ḡāveri
ıldı kem şaḡn-ı semāda aḡteri

3598 Ol şafādan nūr ile oldı cihān
Kārına başladı her pīr ü cevān

Cuma Bezmi

“Güneş gökyüzünde yüz gösterince sabah, elbisesini beyaz yaptı. Karanlık yağdıran gece ense gösterince; güneş, altın renkli padişahlık sancağını dikti. Geceleyin görünen nergis gibi bunca yıldızlar yerini aydınlık nilüfer kümbetine bıraktı. Gece siyah elbisesini ıkkardı; daḡ ve sahra sarı sırmalı Şam kıyafetini giydiler. Gece, âlemi zift gibi yapmışken, hakiki fecir Utarid gibi aydınlık yaptı”:

4001 Āsumāndan çünki yüz gösterdi şīd
Cāmesini şubḡ eyledi sefīd

4002 Zengibār-ı şām gösterdi afā
Dikdi ḡāver ḡüsrev-i zerrin-livā

4003 Gicede bunca görinen ‘ebheri
Virdi bir bir günbed-i nīlūferi

4004 Cāme-i küḡlīsini ıkkardı şām
Kūh u şahrā geydiler zer-beft-i Şām

4005 ‘Ālemi şeb ılmış iken mişl-i īr
Şubḡ-ı şādīḡ eyledi mānend-i tīr

(Aşķi, HP)

Heves-nâme'de güzelin beraberindeki kızlarla çadırda düzenlediği meclislerden biri gündüz başlar, vakit ikindi olur. Şaraptan sarhoş olan felek, kadehteki şarabı eteğine dökerek kızıl yapar:

1019 Şuña dek ol şanemlerle mey içdi
Ki ikindi oldı öyle vaḳti geçdi

1020 Elinde kim dutardı cām-ı zer-kār
Felek ser-mest olup kıldı nīgūsār

1021 İçindeki şarāb-ı la^c l-peyker
Dökilüp dāmenini itdi aḥmer

1022 Pes ol gül ruḥlar u gül yüzlü mehler
Semen-berler cemāl iline şehler

1023 Koyup yirinde bezm āletlerini
Taḡıtdılar bu cem^c iyyetlerini (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zâtî'nin *Şem^c ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ile Pervâne kışın soğuktan dolayı dışarı çıkamazlar ve eğlencelerine ateş ile ısınan sarayda devam ederler. Baharın gelişiyile beraber iki sevgili işret otağını bağda kurarak eğlencelerini burada devam ettirmek isterler. Bu bahar mevsimi eğlencesi, aydınlık ve göz alıcı bir nevruz sabahının tasviriyle başlar: “Bir sabah nilüfer ansızın, beyaz havuz içinde göründü. Bir gül, Rum'dan yüz gösterdi; Şam bağında bütün çiçekler açıldı. Sabah, kızararak gül bahçesine; gülistan ise sevgilinin güzelliğine döndü. İçi su ile dolu olan gümüşten kale, altından bir top ile harap oldu. İnsanların güneşten beklentisi, gelip beyazı (kar) helâk edip dağıtmasıydı. Hava, karları eritince de ırmaklar gülzarın bağına su taşımaya başladı”:

1736 Şıfāt-ı şubḥ-ı nev-rüz-ı muṭarrā
İdüpdür ḥāme bu arada inşā

1737 Meger nılüfer-i cūy sehergāh
Görindi ḥavz-ı nīli içre nā-gāh

1738 Ki bir gül Rūm'da arz itdi dīdār
Açıldı Şām bāğından her ezhār

1739 Kızardı şubḥgeh gülzāra döndi
Gülistān şan cemāl-i yāre döndi

1740 Gümüſden al‘ a k’anda abs idi ſu
arāb oldu bir altun top ile o

1741 Güneſden bu idi alkuñ ümīdi
Gelüp ahr eyledi diyü ſefīdi

1742 Hevā evrā-ı sīmi eyleyüp al
ſu ekdi ſafa-yı gülzāra cedvel (Zātī, ſP)

Doğan güneſin, sabah aydınlığının ve bu aydınlığın tabiattaki yansımasının iſlendiđi gündüz tasvirleri ile ilgili yukarıda verilen örnek metinlerle yetinildi. Bezmlerde yer alan diğer gündüz tasvirleri ſöyledir: **ſeyhī**, *Hſ*, 2087-2088, **Cem Sultan**, *CH*, 2645-2649, 2726-2729, 3590-3591; **T. Cafer elebi**, *HN*, 1410-1412; **A. Rıdvan**, *Hſ*, 3709-3712; **Bihīſtī Ramazan**, *CA*, 628-632; **Fikrī elebi**, *EE*, 256-264.

Tablo 6 Bezmlerde Yer Alan Gündüz Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	ſair	Tasvir sayısı	Yüzdelik
1	<i>GH</i>	Tutmacı	1	%5
2	<i>Hſ</i>	ſeyhī	1	%5
3	<i>CD</i>	Cem Sultan	3	%15
4	<i>HP</i>	Aſkī	8	%40
5	<i>MM</i>	Behīſtī	1	%5
6	<i>HN</i>	T. Cafer elebi	2	%10
7	<i>Hſ</i>	A. Rıdvan	1	%5
8	<i>ſP</i>	Zātī	1	%5
9	<i>CA</i>	Bihīſtī Ramazan	1	%5
10	<i>EE</i>	Fikrī elebi	1	%5
		Toplam:	20	%100

Tabloda da görüldüğü üzere incelenen eserlerin 10 tanesinde 20 bezmde gündüz tasviri vardır. Bu tasvirlerden 8’i Aſkī’nin *Hetf-perker* mesnevisinde yer alır.

2.2.1.2. Gece

Mesnevilerdeki gece tasvirlerinin amacı okuyucuya biri günün bitimini hissettirmek ve okuyucuyu yeni bir günde meydana gelecek olaylara hazırlamaktır. Çeşitli uzunlukta yapılan bu tasvirlerde gökyüzü ele alınır. Şairler yıldız, ay ve karanlık gökyüzü arasında hayali yorumlarla çeşitli ilişkiler kurarlar.

“Gece tasvirlerini konuya uygunluk açısından değerlendirmek gerekirse, üzücü bir vakanın cereyan ettiği ve âşıkların birbirinden ayrı kaldıkları gecelerin tasviriyle ıyş ü işret, neşe vb. hallerin terennüm edildiği gecenin tasviri arasında gerek tavır gerekse kullanılan malzeme yönünde bir hayli fark mevcuttur. Zevk ve eğlence gecesi tasvirinde ayrılık ve keder gecesinin katran rengindeki karanlığına mukabil gündüz kadar aydınlık bir gece tasavvur edilmektedir. Hava misk, amber ve öd kokularıyla dolmuş, yeryüzündeki akarsular ise âdeta karanlıklar içinde akan âb-ı hayat kesilmiştir. Gece koyuluk ve karanlığı dolayısıyla ve bilhassa yıldızlı ve mehtaplı gecelerde açıkça görülen lacivert rengi sebebiyle bu renkle tavsif edilmiş, türlü mekân ve unsurlara benzetilmiştir” (Şentürk, 2002: 151, 155, 158).

Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr ile Zengi Beyin işret meclisinden önce bir gece tasviri yer alır: “Gece olup da cevher (güneş) suya düşünce insanlar uykuya vardı. Dünya kara cübbesini giydi; gündüz aydınlığı gizlendi. Sema, yıldızlarla kendisini süsledi; şebnem incileri gül yüzüne çaktı. Gök, dost dostuna kavuşsun diye tekrar üstüne bir kara atlas çekti”:

546 Çün gice oldı güher düşdi şuya
Dünyâ halkı vardı cümle uyğuya

547 Ol kara cübbesini geydi cihân
Rüşenâ-yı gündüz kıldı nihân

548 Gök bezedi yılduzu kendüzine
Çağdı şebnem incüler gül yüzine

549 Bir dağı bir kara atlas üstüne
Çekdi eydür dost irişün dostına (Ümmî İsâ, MV)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde şair yeni günün başlangıcını güneşin karanlık askerlerini yenerek gökyüzünü aydınlatmasıyla başlatır: “Kadeh (güneş), felekten baş aşağı düşünce, akıbet batıya meyletti. O güzel yüzlü sevgili yanağını gizleyince, Rum ve Hallûh şâhları hezimete uğradı. Karanlık, dünyayı baştan başa tutunca bunlar, güzelce ayrılmaya karar verdiler. Karanlık askeri yine fırsat bulunca, dünyayı tutmaya yöneldi”:

809 Felekden ser-nigün olıbanuñ cām
Çü meyl-i mağrib eyledi ser-encām

810 Çü ol zîbâ nigârîñ gizledi ruḥ
Hezîmet oldı şâh-ı Rûm u Ḥalluḥ

811 Cihâñı çün ser-â-ser tutdı zulmet
Ḳarâr eyledi bunlar ḥoş ferâgât

812 Yine çün buldı fırsat leşker-i zeng
Cihâñı tutmağa eyledi âheng (Tutmacı, *GH*)

Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisindeki ayın aydınlattığı bezmin gecesini nevrüz gününden daha aydınlıktır. Havayı misk kokusu kaplamış, güzel sesler feleğe çıkmaktadır:

1401 Meger bir gicekim beñzerdi rûza
Mey ü ney birle şeh düşmişdi sûza

1402 İdüp rüşen cihâñı nûr-ı mâhuñ
Dili ḥurrem kılurdu baḥtı şahuñ

1403 Ne şeb k'irmezdi aña nûr ile rûz
Virürdi zevk sankim rûz-ı nevrûz

1404 Olup gîsü-yı yâruñ müşk-rîzi
Hevânuñ ol gice tutmuşdı ḥîzi

1405 Şebüñ zülfinde bûy-ı nâfe-i Çîñ
Meşâmı dillerüñ ḥoş-bûy-ı müşkin

1406 İrürüp mürg-i ḥoş-âvâz çerḥa
Girürdi negmelerden mâh çerḥa

1407 Felek ol sâza eylerdi semâ'ı
İrürdi gûş-ı rûze şeb vedâ'ı

1408 Taḥayyürden seḥer urmaz idi dem
Ki ya' nî olmamışdı bâda hem-dem

1409 İdüp şeb mâh ile pür-nûr bâğı
Tutardı elde san zengî çerâğı (Cemâlî, *HH*)

Hassan'ın *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde batan güneş kadehten dökülen şaraba benzetilir ve yıldızlar meze olur. Zühre elinde udla ufuktan görünüp yeryüzüne mutlu fal açar:

3261 Çü mağrib sâğar-ı Hürşîdi açdı
Kevâkib nuqlını eflâke saçdı

3262 Ufuğdan görünüp Nâhîd-i bâ-‘ üd
Cihân yüzine açdı fâl-ı mes‘ üd (Hassan, *MM*)

Aşkî'nin *Heft-peyker* eserinde Behram Şâh'ın bezmleri anlatılırken yedi güne ait gündüz ve gece tasviri yer alır. Her günün başlangıcında bir gün doğumu-aydınlık, her gecenin başlangıcında bir gün batımı-karanlık tasviri yer alır. Behram Şâh'ın yedi gün boyunca düzenlediği bezmlerdeki gece tasvirleri aşağıda ele alındı:

Cumartesi Bezmi

“Gece, amberden külâh giyince kâfurun üstüne siyah misk saçtı. Nilüfer renkli kümbet lâlesini gizledi ve yüz binlerce nergis gösterdi. Dünya, hırsızlar gibi siyaha büründü, la’l taşını (güneş) çalarak siyahlık gösterdi”:

1734 Çün gice urındı ‘anberden külâh
Saçdı kâfur üstüne müşk-i siyah

1735 Lâlesini günbed-i nîlüferî
Gizledi gösterdi yüz biñ ‘ebheri

1735 Düzdiler gibi cihân geydi siyeh
La‘li uğurladı gösterdi şebah

Pazar Bezmi

“Gece, siyah renkli perdeyi çekince, güneş yanağını gizledi. Sema yıldızlarını arz etti; dünya, elbisesini siyah yaptı. Kâfur, siyah renk oldu; aydınlık, karanlık ile kendini gizledi”:

2276 Çün gice çekdi niğâb-ı ‘anberî
Gizledi ruh âfitâb-ı hâverî

2277 ‘Arz kıldı ahterini âsumân
Müşkfâm itdi libâsını cihân

2277 Ğâliye-reng eyleyüp kâfurını
Zulmet ile kıldı pinhân nûrını

Pazartesi Bezmi

“Seher kâfuru (beyaz) üzere olan dünya, tekrar misk ve amber saçan oldu. Lutf eder gibi yeryüzü bahçesinden gülü kopararak, yerine zamane sümbülünü döktü. Kara Hind askeri cüret ederek tandaki kırmızıyı siyaha çevirdi”:

2533 Çünkü kâfūr-ı seher üzre cihân
Oldı girü müşk ile ‘anber-feşân

2534 Luṭf ile bostân-ı ‘âlemden güli
Koparup dökdi zamâne sünbüli

2535 Cür’et idüp şām-ı Hinduvî-sipâh
Kırmızı-i şubhı eyledi siyah

Salı Bezmi

“Gece kâfura (beyaz) misk (siyah) çekince (giydirince) Çin padişahı, sarı sancağı garba döktü. Mavi renkle çevrili güneş, yanağını gizledi; Zengibar padişahı (karanlık), ‘emri geçen’ oldu. Yedi renkli dünya tek renk olunca, semada yedi renk ortaya çıktı”:

2785 Çekdi şeb kâfūra çün müşkîn raqam
Dökdi garba şâh-ı Çîn zerrin-‘alem

2785 Gizledi ruh hüsrev-i nîlî-hişâr
Nâfizü’l-emr oldı şâh-ı Zengibâr

2787 Çünkü yek-renk oldı dehr-i heft-reng
Zâhir oldı âsumânda heft reng

Çarşamba Bezmi

“Dünya misk (siyah) perdesi ile kapanınca batı kuyusunda güneş kayboldu. Âlem felek gibi nil renkli oldu; denizde timsah sarı balığı yuttu. Sarı renkli kıyafet gizlenince dünya, Abbasî (siyah) kıyafeti giydi”:

3118 Çünkü bağlandı cihân müşkîn-niķâb
Çâh-ı Mağribde güm oldı âfitâb

3119 Çerh bigi oldı ‘âlem nîl-reng
Mâhi-i zer yutdı deryâda neheng

3120 Câme-i zer-beftin eyleyüp nihân
Kisvet-i ‘Abbâsiyi geydi cihan

Perşembe Bezmi

“İnci ile bu deniz ki siyah renk olunca tekrar arzu timsahı doldu. Gecenin efendisi gümüş ve altın harcayarak kâfur üstüne misk ve amber saçtı. Gece Hintlisi türlü hüner göstererek hile ve oyun ile felekten sarı tası kapdı”:

3607 Giceye dek şāh-ı Cemşid-iḳtidār
Cām-ı zerden içdi yāḳūtī ‘uḳār

3608 Dürle bu deryā ki küḫlī-rengdür
Çün girü kām-ı nehengi ḳıldı pür

3609 Hāce-i şeb ḫarc idüp sīm ü zeri
Şaçdı kâfur üzre müşk ü ‘anberi

3610 Gösterüp Hindū-yı şeb dürlü hüner
Çerḫden lu‘bile ḳapdı ḫās-ı zer

Cuma Bezmi

“Gece siyahlığını gizlemişken dünya, tekrar onu meydana çıkarttı. Ayın gözü onunla aydınlandı; yıldızlar ile feleği gül bahçesine çevirdi. Çin padişahının gezi alanı daraldı; Hindular siyah paslı çadırı kurdular”:

4012 Her ne kim dilerdi şāhuñ ḫāḫırı
Meclisüñ olmışdı ḳamu ḫāzırı

4013 Eylemişken şām küḫlini nihān
Āşikārā eyledi girü cihān

4014 Çeşm-i māh anuñla rüşen eyledi
Encüm ile çerḫi gülşen eyledi

4015 Çin şehinüñ oldı seyrāngāhı teng
Ḳurdu Hindūlar siyāhī çetr-i zeng (Aşkî, HP)

Heves-nâme’deki bir akşam tasvirinde günün kadehi dolunca akşam olur ve ufukla şafak dudak dudağa gelir. Ansızın feleğin sarayındaki ikizlerin birbirine sarıldığını gören yıldız, feleğin damını taşlar. Boynuz kapıya ayın mektubunu asar:

2033 Günün peymānesi ḫoldı şeb oldı
Ufuk birle şafaḳ leb ber-leb oldı

2034 Görüp kaçır-ı felekde nâ-gehânî
Şarılmış birbirine tev'emânî

2035 Sipihrüñ taşladı bâmını yıldız
Kaçuya nâme-i mâh aşdı boynuz (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Heves-nâme'de şair, arkadaşlarıyla beraber sevgilinin bezmine gidecekleri akşamın tasvirinde gökyüzünü bir bezm tahayyülüyle tasvir eder:

3244 Çü şeb oldı felek gösterdi ayın
Yine cem' iyyet-i hâş itdi Pervîn

3245 Düşüp meh ortada sîmîn piyâle
Mişâl-i halka-i bezm oldı hâle

3246 Yine âheng-i 'işret eylediler
Yine tertîb-i şöhet eylediler

3247 Gice şeb-dîzini gül-gün-ı rûza
Kaşup fâl urdılar çün baht-ı rûza (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Sinoplu Beyânî de gece vakti gökyüzünü bezm olarak tasvir eder: Zühre, gece lacivert gökyüzünde çengiyle rast makamında ahenk tutar. Şafak, o bezmin kızıl şarabıdır, tabaklar yıldız mezesiyle doludur:

751 Bu gece kim bu çarh-ı minâ-reng
Zühre çengine râst tutup âheng

752 Bâde-i sürh idi o bezme şafağ
Âhterân nuqli ile tolu tabağ (Sinoplu Beyânî, *ŞG*)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde Gül'ün gece arkadaşlarıyla tertip ettiği bezm tasvirinde şair, eğlence için gecenin önemini dile getirir. Şaire göre bezmin esası gece olduğu gibi örnek güzel hadiseler de gece vuku bulmuştur:

1785 Şoşbetüñ dâyim esâsı gicedür
' Âlemüñ zevk ü şafâsı gicedür

1786 Gicede halk-ı cihân râhat eder
Şeyh efendüm gicede da' vet eder

1787 Meffar-i ' âlem refî' -i enbiyâ
Gice mi' rac eylemişdür siyyemâ

1788 Mâh-ı ‘âlem gicede tâli‘ olur
Şem‘-i encüm gicede lâmi‘ olur

1789 Düst birle düst bulur şeb-i vişâl
Giceler içinde olur gizlü hâl

1790 Hoş bilür ‘ârif hevâsın gicenüñ
Tuymasun câhil şafâsın gicenüñ (Muhıbbî, GN)

Vücûdî’nin *Hayâl u Yâr* mesnevisinde Yâr’ın işret meclisi bir gece tasviriyle başlar. Burada çeşitli benzetmelerle gece tasvir edilmekle birlikte asıl önemli olan gece vaktinin âlemin ağyardan temizlenmiş olmasıdır. Ortamda yabancıların gitmesiyle birlikte yüce meclis yani bezm düzenlenir: “Sarhoş, testi kıran felek, yine ansızın güneş kabağını kırdı. Semanın eteğine şarap dökülünce şarap şafak, şarap kabarcığı ise yıldız oldu. Felek, hilal kadehi görüldüğü zaman çoşarak ‘iç, iç’ derdi. Âlem yabancıardan arınca yüce meclis kuruldu”.

2018 Yine çarh-ı sebû-keş bed-mest
Kıldı nâ-geh kedüyı mihri şikest

2019 Dâmen-i çarha dökülüp mey-i nâb
Oldı bâde şafağ habâbı şihâb

2020 Görđi câm-ı hilâli eyledi cüş
Dirdi ol dem felek be-nüş be-nüş

2021 ‘Âlem ağyardan olup hâlî
Oldı tertîb-i meclis-i ‘âlî (Vücûdî, HY)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne gece baş başa meclis kurarlar. Eğlence yemekten sonra şarap ve musiki eşliğinde devam eder. Konuya uyumlu olacak şekilde bezmin gereçlerinden gümüş tepsi Ay’a, mezeler yıldızlara benzetilirken kadeh de Güneş’e benzetilir. Gecenin ruhuna uygun olarak “bu gice” redifli gazel okunur. Sevgililerin gece başlayan eğlencesi sabaha dek sürer:

941 Bezm-i ‘âlî kırıldı çün ol şeb
Meh gümüşt tebsi nuql idi kevkeb

...

946 Güş-ı ‘uşşâka şöyle doğındı
Anda bu şi‘ r-i dilkeş oğındı

Ġazel ez-zebān kāl ki münāsib hāl bud

947 Cām-ı mey nūş idelüm şun bize sākī bu gice
Dünkiden kalmadı mı gizlüce bākī bu gice

948 ‘Ayš u ‘işret gūnidür hasret ü miḥnet gitdi
Vaşl-ı dilber demidür añma firķāti bu gice

949 Āh idüp şevķ ile çarḥuñ yüregin dağlıyalum
Yaķalum odlara nüh tāk u revākı bu gice

950 Şem[‘]-veş karşuda pır pır yanar ol meh-liķā
Yine yüz tıtdı bize devlet-i bākī bu gice

951 Çāk olursa yaķamuz itme te[‘]accüb ki yine
Yār ile şoḥbetümüz geçdi kıyākī bu gice

952 Muṭribā çün bu maķāma gele dem-sāz ola nāz
Yüri seyr eyle şıfāhān ü ‘ırākı bu gice

...

971 Ol gice şoḥbet eyleyüp iki yār
Birbirine güherler itdi nişār (Mu[‘]îdî, ŞP)

Zâtî’nin *Şem[‘] ü Pervâne* mesnevîsinde Lâlâ, bir bahar mevsiminde Pervâne’yi ava götürür. Pervâne ve beraberindekiler gönüllerince avlandıktan sonra bir yeri mekân edinip çadır kurarlar. Akabinde gece olunca da eğlenirler. Zâtî, eğlence anlatımından önce bir gece tasviri yapar. “Semanın sarı yatağının yere düştüğünü gören bütün yıldızlar gülüştiler. O yataktan kırmızı şarap dökülünce semanın eteği baştanbaşa mey rengine büründü. Felekten atılan yıldızlar topluluğu gelip dünya yurdunda açıldılar:

1014 Bu ara bir şeb-i ğarrā şıfātı
Şeb-i ķadr añā ķol virmiş berātı

1015 Sipihrüñ zer yatağı yire düşdi
Görüp anı ķamu encüm gülüşdi

1016 Dökildi ol yatağdan rāḥ-ı aḥmer
Kim oldu dāmeni mey-gün ser-ā-ser

1017 Kevâkib encümin atdı felekde
Gelüp açıldılar milk-i melekde (Zâtî, ŞP)

Zâtî, *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Şem'in kına gecesini bezm olarak adlandırır. Bu bezmde yapılan gece tasviri şöyledir: “Dönen dünyanın bağı süslenince Pervin yine bir deste mum yaktı. Bütün yıldızlar baştanbaşa mum yaktı; kayan yıldızlar göğü aydınlatarak yere indi. Hepsi, bir hoş gümüş kandil yakarak lacivert kubbeyi aydınlattı. Yalın yüzlü güzeller mum yakıp semayı aydınlatınca nur erişip karanlık yok oldu”:

3380 Şeb-i hınnâ şîfâtıdur bu ara
Şafâ kesb eyle kıl bunı temâşâ

3381 Vişâk-ı çarh-ı gerdân oldı tezyîñ
Yine bir deste şem' i yakdı Pervîñ

3382 Ser-â-ser cümle encüm şem' yakdı
Şihâb ucın alup yire bırağdı

3383 Kâmu bir hoş gümüñ kândîl uyardı
Münevver itdi tāk-ı lâciverdi

3384 Yalîñ yüzlü güzeller yakdılar mum
İrişdi nûr zûlmet oldı ma' düm (Zâtî, ŞP)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde gündüz bağda yarânlarıyla eğlenceye giden Şâh'ın eğlencesi gece olunca da devam eder. Akşam olunca kısa bir gece tasviri yer alır: “Ay, gökte bir mum yakınca yıldızlar pervâne gibi onun etrafında toplandılar. Sevgilinin sohbetini süslemek için bir deste şem ve pervin geldi. Gökteki dolunay ise sevgilinin elindeki şarap dolu kadeh gibi oldu. Ay yüzlülerle o karanlık gece hurilerin gözündeki karalık gibi oldu:

1404 Yakdı eflâkde kâmer bir şem'
Oldı pervâne-veş nücüm aña cem'

1405 Kılmağa yâr şöhetin tezyin
Geldi bir deste şem' ile pervîñ

1406 Oldı gūyâ ki gökde bedri tamâm
Bezm-i cânân içinde bir tölî cām

1407 Mâh-rûlarla ol şeb-i deycür
Oldı şankim sevâd-ı dîde-i hür (Taşlıcalı Yahyâ, ŞH)

Bezmlerde yer alan gece tasvirleri çeşitli örnekleriyle yukarıda ele alındı. Bu bezmlerde yer alan diğer gece tasvirlerinin beyit aralıkları şöyledir: **Şeyhî**, *HŞ*, 1998-1999, 3175-3189, 3288-3289, 3318-3322; Cem **Sultan**, *CH*, 2674-2678, 4523-4525; **Behiştî**, *HP*, 1326-1329; **T. Cafer Çelebi**, *HN*, 1491-1496, 2060-2073; **Lâmiî Çelebi**, *VR*, 3703-3707; **Lâmiî Çelebi**, *SA*, 917-924; **Zâtî**, *ŞP*, 3380-3383; **Taşlıcalı Yahya**, *YZ*, 2773-2775; **Ûdî**, *MM*, 1049-1051; **Y. Vâlî**, *HD*, 3052-3054.

Tablo 7 Bezmlerde Yer Alan Gece Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı	Yüzdelik
1	<i>MV</i>	Ümmî İsâ	1	%3
2	<i>GH</i>	Tutmacı	1	%3
3	<i>HŞ</i>	Şeyhî	4	%11
4	<i>MM</i>	Hassan	1	%3
5	<i>HH</i>	Cemâlî	1	%3
6	<i>CD</i>	Cem Sultan	2	%6
7	<i>HP</i>	Aşkî	7	%20
8	<i>HP</i>	Behiştî	1	%3
9	<i>HN</i>	T. Cafer Çelebi	4	%11
10	<i>VR</i>	Lâmiî Çelebi	1	%3
11	<i>SA</i>	Lâmiî Çelebi	1	%3
12	<i>GN</i>	Muhibbî	1	%3
13	<i>ŞP</i>	Zâtî	3	%9
14	<i>YZ</i>	Taşlıcalı Yahya	1	%3
15	<i>ŞG</i>	Taşlıcalı Yahya	1	%3
16	<i>ŞP</i>	Muidî	1	%3
17	<i>ŞG</i>	Beyanî	1	%3
18	<i>MM</i>	Ûdî	1	%3
19	<i>HY</i>	Vücûdî	1	%3
20	<i>HD</i>	Yenipazarlı Vâlî	1	%3
		Toplam:	35	%100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere incelenen eserlerin 20'sinde bezmlerde gece tasvirlerine yer verilmiştir. Bezmlerde gece tasvirleri en fazla Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde görülür. Aşkî'yi Tâcîzade Cafer Çelebi ve Zâtî takip eder.

Gece tasvirleri gündüz tasvirleriyle sayıca kıyaslandığında gecenin yer aldığı eser ve tasvir sayısıyla daha fazla olduğu görülür. Gündüz tasviri 10 eserde yer alırken gece tasviri 20 eserde yer alır. Tüm mesnevilerde toplamda 20 gündüz tasvirine karşılık 35 gece tasviri yer alır.

2.2.2. Mevsim Tasvirleri

Bezm tasvirlerinde yer alan bir diğer zaman unsuru dört mevsimdir. Temel fonksiyonu yıl farklarını okuyucuya hissettirmek olan mevsim tasvirleri, edebî eserlere teknik ve estetik yönlerden de katkı sağlar.

“Mevsimler mesnevilerde en sık rastlanan tasvirlerden olup özellikle bahar mevsimi zengin kadrosu ve renkli unsurlarıyla bu eserleri tezyin edip renklendiren birer tablo mevzuu teşkil etmektedir. Mevsim tasvirlerinin mesnevileri tezyin etmenin yanı sıra eserdeki hadiseler arasındaki zaman farklarına okuyucunun dikkatini çekme ve hadisenin geçtiği sahneye dekor oluşturma gibi mühim rolleri de vardır. Gece ve gündüz tasvirleri gün farklarını ifade ettiği gibi mevsimler de yıl farklarını okuyucuya ihsas ettirir. Bunun yanı sıra mevsim tasvirlerinin diğer mühim bir vazifesi konunun psikolojik atmosferini aksettirmektir. Mesnevilerde hâkim mevsim bahardır. İdealist bir edebiyatın mahsulleri olduklarından bu durum bir bakıma pek tabiidir. Sonbahar ve kış tasvirleri oldukça az, yaz tasviri ise hemen hemen yok denecek kadardır” (Şentürk, 2002: 181).

Bezmlerde görülen mevsim tasvirlerinden yukarıda değinilen fonksiyonların yanında özellikle bahar mevsimi eğlenmek için bir gerekçe olarak kullanılır. Bu sebeple mesnevilerde bezmler dört mevsimde görülmekle birlikte bahar mevsiminde yapılanlar çoğunluk teşkil eder. Kış mevsiminde kurulan bezmler bahara göre az, yaz ve sonbahar mevsiminde kurulanlar ise nadirdir.

2.2.2.1. Bahar

Bahar mevsiminde doğada meydana gelen değişim, şairlere ilham kaynağı olmuştur. Şairler bahardaki tabiat güzelliğinden ilham alarak his ve yetenekleri ölçüsünde duygu ve heyecanlarını dile getirdikleri manzumelerle bir yandan sanat kabiliyetlerini ortaya koyarken diğer yandan da eserlerini süslemişlerdir. Divan edebiyatında kasidelerdeki nesib bölümü ile bazı gazellerde bahar tasvirleri yer almaktadır. Mesnevi türünün sunduğu geniş ifade imkânları sayesinde ilkbahar bu türde olabildiğince uzun ve detaylı ele alınmıştır.

Mesnevilerdeki bahar tasvirleri, yeni bir sahnenin başlangıcını, hadiseler arasındaki zaman mesafesini ve hadisenin akışı içerisinde meydana gelen mekân değişikliklerini

okuyucuya fark ettirebilmek gibi zaman, zemin ve dekor değişikliklerini aksettirme işlevlerine sahiptir. Bunlara ilaveten şair, mesneviyi renklendirip süslemek gayesiyle bahar tasvirlerini birer tezyinî unsur olarak da kullanır.

Mekân tasvirlerinde de değinileceği gibi bahar tasvirleri ile bağ, bahçe tasvirleri iç içe geçmiş görünmektedir. Bahardaki zaman hadisesi doğadaki değişimden hareketle anlatıldığı için akarsular, ağaçlar, kuşlar, çiçekler gibi unsurlar hem bahar tasvirlerinde hem de mekân tasvirlerinde yer alır. Bahar tasvirlerinde havaların ısınmasıyla eriyen kar sularınının bağ, bahçe gibi yerlere ulaşarak buradaki otların yeşermesi, çiçeklerin açılması ve ağaçların yeşillenmesi hadisesi, kısaca doğadaki değişim ele alınmaktadır. Mekân tasvirinde ise bağ, bahçe, çemen gibi yerlerde var olan, durağan bir doğa tablosunun betimlemesi yapılır. Bu yönüyle mesnevilerdeki bahar ve bahçe tasvirlerinde ortak unsurlar işlenmesine karşın, bunların işlev ve anlatımı arasında bir nüans bulunmaktadır.

Bunlara ilaveten bağ ve bahçe tasvirlerinde saray, taht, havuz, şadırvan gibi mimari unsurlar da yer alır. Şentürk'e göre bu durumda bahçe tasvirleri ırmakları, meyveleri, köşklere, şadırvan ve tahtlarıyla Kur'an ve hadislerde geçen cennet tasvirleriyle tam bir uyum sağlamaktadır (Şentürk, 2002: 194).

İncelenen mesnevilerde zaman tasvirlerinin çoğu bahar mevsimine aittir. Bazı bahar tasvirlerinde bağ ve bahçe işret yeri, çiçekler de orada işret eden birer fert olarak tasavvur edilir. Hikâye kahramanları bahçelerdeki bu cümbüşten ilham alarak kendileri de bezm kurmak ister. Şairin bu tür tasvirlerle okuyucuya, yeni bir sahnenin başlangıcı olan bezmi hissettirmek için bunu yaptığı söylenebilir.

Bahar mevsimi ile eğlence arasında kurulan bağın türlü vesilelerle dile getirildiği görülür. Behiştî *Mihr ü Müşteri*'de, *Bu mevsimde kişi içmese bāde / Virür lâle gibi 'ömrünü bāda* diyerek bu mevsimde içki içmeyen ömrünün lâle gibi kısa ve boşa geçmiş olacağı belirtir. Mu'îdî *Şem ü Pervâne*'de, *Mevsim-i 'ayş idi zamân-ı bahâr / Sebze yüzünde kalmamışdı gubâr* diyerek Aşkî de *Heft-peyker*'de, *Bir gün ol şimşād-ı kadd ü gül- 'izâr / Kim evân-ı 'ayş idi faşl-ı bahâr* ifadeleriyle bahar mevsiminin eğlence ve işret vakti boyutuna değinmişlerdir.

Çalışmanın bu bölümünde incelenen mesnevilerde, bahar mevsiminde kurulan bezmlerdeki ilkbahar tasvirleri verildi. Bu tasvirlerden bazıları anlaşılır olması için genel hatlarıyla günümüz Türkçesine çevrildi.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül ile Hüsvrev'in ikinci buluşmaları gene bir bahar mevsimi ve bağda gerçekleşir. İki sevgilinin gündüz başlayan işret meclisleri sabaha kadar sürer. Burada meclisteki bahar tasviri şöyledir: "Bahardır ve gül mevsimidir; her budakta

bülbül figan eder. Çemen bir güzel gibi süslenmiş; nergis güle sarı kadehten şarap sunar. Gül ve bülbül arkadaş olmuş; seçkin kuşlar türlü civıltılar çıkartır...”

1581 Bahār idi vü andan mevsim-i gül
Fiğān iderdi her budağda bülbül

1582 Çemen bizenmiş idi çün nigārīn
Güle nergis şunardı cām-ı zerrin

1583 Gül ile bülbül olmuş idi dem-sāz
Kılurdu degme kuş bir dürlü āvāz

1584 Benefşe lāle vü sünbül perişān
Şararmış çiğdem ü ser-sebz reyhān

1585 Emīr-i ‘āşıkān rengin tonanmış
Hasedden lāle bağı oda yanmış

1586 Şaķāyık kırmızı nesrīn şayurı
Kaţife giymiş idi al sūrī

1587 Kucaşmış birbiriyle serv ü şimşād
Hāzīn yapraklara harket virür bād

1588 Gül ü bülbül biri birine rāzī
Hādīş-i ‘ışık idi vü ‘ışık-bāzī

1589 Dūçār olmuş vü irmiş vaşla dü yār
Melālet yoğ şetāret çoğ zihī kār (Tutmacı, GH)

Aşki'nin *Heft-peyker* mesnevisinde ‘Heft Bahār ve Hikāyet-i Vezīr-i Zālīm’ başlıklı hikāye bir bahar tasviriyle başlar. Bir bahar günü Behram Şāh sahrada meclis tertip ederek eğlenirken:

“Bircis ile Zuhāl arasında 120 derecelik mesafe olunca yıldızların şāhından Hamel şeref buldu. Yeşillik Hızır gibi gençleşti; akarsular dirilik pınarı oldu. Çeşmeler Nil ırmağının ortasından aktı; onun lezzetinden Selsebil utandı. Öd giyimli toprak, amber kokulu oldu; sabah nefesli rüzgār, misk satıcısı oldu. Bahar havası itidal ile āleme süs ve zarafet verirdi. Bahar rüzgārı, sözünü yenileyerek yerini reyhana rehin bıraktı. Kara toprak, gökyüzü gibi oldu;

aynasını pastan temizledi. Esir maddesi sıcaklığı sundu; zemherir sertliğini terk etti. Dağ, beyaz kara mesken iken, göz suyundan ırmağa azamet verdi. Eril nergis uykulu gözlerini sıhhatini gözeterek süzerdi. Taze sümbülden rüzgâr misk ferahlığında; menekşe, zülfünün kıvırcığından misk süren. Ar'ar, şimşir ve selvi ağacı gölge yaptı; kumru, keklik ve sülün kuşları öttü. Sarhoş nergis süs için sūsenden sarı kadehi eline aldı. Nilüfer gözü, uykudan işkence gördüğü için sudan kale yaptı. Bahar, dallardaki nevr yaprağında kıyamet olmaksızın yıldız yağdırırdı. Şenbelidin gözyaşı gözünün içindeyken zaferanından safâ göründü. Yaprak üzerine yazı yazan bitki lâleye kanlı diye berat yazdı. Nesrinin alanı jaleden inci ile dolu; gülistan lâle kanından kırmızıdır. Rüzgâr merzengûşun kulağına söyleyip sıcaklığın coşkusu sakınleştirdi. Gerçi çokları kıvırcığını kıvırcık üzerine ettiler fakat Deylemiler gibi gerdan giyeni yoktur. Reyhan güle yazı yazarak çalıştı, yerine canla fakat söz verdi. Süsen çiçeği sıcaklık ile öyle ısındı ki akrebin zehrini yumuşatırdı. Yasemin ki seher vakti açılır, dilber kulağı gibi gümüş ve altın doludur. Söğüt, erguvan ve yaseminin kırmızı ve beyaz sancak diktiklerini görünce hayran kaldı. Seher vakti, altından taç giyerek gül, şahlar şahlığına hizmet için kemer bağladı. Temizlik için aslını silip dururdu; toprak, rüzgâr gibi ona sevgili oldu. Bülbül her gece sabaha kadar uyumadan davul gibi avâz ederdi. Yeşillikler ortasındaki kırmızı gül, şarapla dolu yakut renkli kadehe benzedi. Servilerdeki üveyik kuşu haykırışı çeng gibi sanılır. Kumrunun âhı ile güzel sesli kekliğin gülüşü, biri can verirken biri gönül arzular:

4356 Çün idüp teşlîş Bircîs ü Zuhal
Şâh-ı encümden şeref buldı Hâmel

4357 Hızır gibi sebze oldu nev-cevân
Oldı 'ayn-ı zindegî âb-ı revân

4358 Çeşmeler nâfindan ağıdı rûd-ı Nîl
Lezzetinden şerm kıldı Selsebîl

4359 'Anberîn-bû oldu hâk-i 'ûd-püş
Oldı bād-ı şubh-dem nâfe-fürüş

4360 İ'tidâli ile nev-rûzî hevâ
Virür idi 'âleme zîb ü bahâ

4361 Bād-ı nev-rûzî idüp 'ahdin[i] nev
Câyını reyhâna eyledi girev

- 4362 Oldı serbend āsumānveş tīre hāk
Jengden āyīnesin eyledi pāk
- 4362 Germligi ‘arz eyledi eşir
Serdligin terk kıldı zemherir
- 4364 Mesken iken berf-i kāfūriye kūh
Virdi cūya dīde ābından şükūh
- 4365 Nergis-i ner çeşm-i hāb-ālūdını
Sūzer idi gözedüp bihbūdını
- 4366 Sünbül-i terden şabā nāfe-güşāy
Ca‘d-ı zülfinden benefşe müşk-sāy
- 4367 Sāye şaldı ‘ar‘ar u şimşād u serv
Bāng kıldı kumri vü kebk ü tezerv
- 4368 Zīver içün nergis-i sermestine
Sūsen aldı şūşe-i zer destine
- 4369 Çeşm-i nīlūfer şikence hābdan
Gördügiçün düzdi qal‘a abdan
- 4370 Şāhlardan nevr berginden bahār
Bī-kıyāmet ahter iderdi nişār
- 4371 Dīdesindeyken sirişk-i şenbelid
Zā‘ferānından şafā oldı bedid
- 4372 Berg üzre kātib olucı nebāt
Lāleye hūnī diyü yazdı berāt
- 4373 Şahn-ı nesrīn tolu lū‘lū’ jāleden
Gülsitāndur la‘l kānı laleden
- 4374 Bād merzengūşuñ eydüp gūşına
Virdi teskīn germligi cūşına
- 4375 Ca‘dını ca‘d üzre itdi gerçi çok
Deylemiler gibi gerden-pūşı yok

- 4376 Yazdı reyḥān ḥaṭ güle cehd eyledi
Cāyına cānla velī ‘ahd eyledi
- 4377 Oldı sisenber ḥarāretl’eyle germ
Kim iderdi ‘aḳrebūñ nişini nerm
- 4378 Yāsemen kim açılır vaḳt-i seḥer
Gūş-ı dil-ber gibidür pür-sīm ü zer
- 4379 Ergāvān u yāsemen sürḥ ü sefid
Dikdi rāyet gördi ḥayrān ḳaldı bīd
- 4380 Efser-i zerrin geyüp vaḳt-i seḥer
Gül şehinşehliğa bağlandı kemer
- 4381 Aşlını silüp dururdu ḳünkü pāk
Bādveş aña hevā-ḥāh oldı ḥāk
- 4382 ‘Andelīb āvāz çekdi mişl-i kūs
Uyımaz her gice tā vaḳt-i ḥurūs
- 4383 Beñzedi sebz’ortasında sürḥ gül
Kāse-i yāḳūta kim pür ola mül
- 4384 Servler üstinde bāng-ı fāḥte
Şanasın kim çeng durur sāḥte
- 4385 Āh-ı ḳumrī ḥande-i kebk-i derī
Cān virür biri diler gönül biri
- 4386 Döşedi şahrā zümüröd-gün bisāṭ
Oldı efvn murğ u māhīde neşāṭ
- 4387 Rüz-ı sa’d u ḥürrem idi pādişāh
Bezm için şahrāda ḳurdu bargāh
- 4388 Düzdü bir şāhāne meclis kim cihān
Görmemişdi virmemiş idi nişān

4389 Meclisinüñ luṭf u zīb ü zīneti
Şermsār iderdi bāġ-ı cenneti

4390 Otururken kāmṛān [u] şādmān
Gördiler bir peyk irişdi devan (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* eserinde Keyvân Şâh ile Mihr'in tertip ettikleri bezmde şâhın bağının tasvirinden sonra gelen bahar tasviri hacmi ve detayı bakımından önemlidir:

“Keyvân Şâh, baharı geçirdiği baġa tekrar varır. Kış bitmiş ve baharla beraber baġ cennete dönmüştür. Yasemin, çınarın altında çadır kurar; saba rüzgârı çemene amber saçar. Pejmürde olan yerdeki bitkiler, mutedil hava ile tekrar hayat bulur. Bulut, gökte can suyu yağdırır; toprak, bitkileri besleyip büyötmektedir. Irmaġın kenarında bitkiler yeşerir; bunların en özeli de lâle yanaklı sevgilidir. Rüzgârın şükûfenin tacını kaptığını gören gül gülerken servi ise mutlu olur. Lâle, jale şarabı ile doldurduğu kırmızı kadehi elinde tutar. Sanavber dans eder, şimşad alkış tutar; nergis ise bazen mahmur bazen de sarhoş olur. Söġüt, güneşin kılıç çekip havanın ısıttığını görünce sağlı sollu hançer takar...”:

3368 Geçürürmiş bahârı anda Keyvân
Yine ol bāġa vardı kıondı sulṭān

3369 Bahâr irmişdi geçmişdi zemistān
Behişt-i ‘Adn olmuş idi bûstān

3370 Semen ḡayme kıurup zīr-i çenāra
Şabā ‘anber şaçardı merġ-zāra

3371 Yerüñ pejmürde olmuşdı nebâtı
Havā-yı mu‘tedil virdi ḡayātı

3372 Bulut gökden döker āb-ı ḡayātı
Zemīn perverde eylerdi nebâtı

3373 Kenār-ı cūya kıılmış sebze izḡār
Çü ḡaşş-ı sebz yār-ı lâle ruḡsār

3374 Şükûfe tâcını kıapduġını bād
Görüp gül ḡande eyler serv olur şād

- 3375 Mey-i jāle pür idüp cāma lāle
Dutardı elde yāķūtī piyale
- 3376 Şanevber raķş ider şimşād urur dest
Gehī maķmūr nergis gāh ser-mest
- 3377 Görür germ oldı çekdi tiĝ hūrşīd
Daķındı şaĝlu şollu haņçerin bīd
- 3378 Şabā dönmiş idi ‘İsī demine
Devā idi ĝam-ı hicrān semine
- 3379 Nevā-yı bülbül ü āvāz-ı destān
Ser-ā-ser eyleyüp deşti gülistan
- 3380 Sürūd ile kılup hurrem bahārı
Getürdi raķşa serv ile çenārı
- 3381 Açup gül dürcini deryā-yı hađrā
Şadef gibi bulutdan cez̄b ider mā
- 3382 Müzeyyen eyleyüp gül gülsitānı
Cinān bāĝına döndürdi cenānı
- 3383 Olur hār cefā-kār u dil-āzār
Güli Daħħāk dūşında hemīn mār
- 3384 Olup serv-i sehī gül-şende raķķāş
Oķur üstinde ķumrı ma‘nī-i hāş
- 3385 Bahāruñ hūsnine ķalmışdı hayrān
Dönerdi raķş urup üftān ü hīzān
- 3386 Hemīşe hurrem u ser-sebz ü dil-şād
Hażānuñ cevr ü āsībinden āzād
- 3387 Tehī ise n’ola dest-i dırāzı
Hele yok kimseye hergiz niyāzı

- 3388 Müca‘ad eyleyüp zülf-i ħamını
Mu‘arrā itdi sünbül perçemini
- 3389 Şunup zerrīn ħadeħler nergis-i mest
Uzatmış güle anı almaħ için dest
- 3390 Benefşe yār ‘ışkı ile meftün
Nigārı ħasretinden göñli maħzün
- 3391 İçind[en] mātemi taşına urmış
Nigār ayrılıħı boynunu burmış
- 3392 Düşüben deşne-i ser-tīze süsen
Fedā itmişdi serv ayaħına ten
- 3393 Eline lāle almış cām-ı la‘līn
Ki güle-zāruñ ide bezmini tezyin
- 3394 Dimāħı cām-ı şahbādan müşevveş
Dilinde dāħ var cānında āteş
- 3395 Hevādan itdügince dürri ħaltān
Müşerref olur idi bāħ u bostān
- 3396 Şabā ‘İsī demini kıldı izħār
Ki buldı tāze cān mevtā-yı eşcār
- 3397 Olup nāfe-güşā bād-ı tarab-nāk
‘Abīr-āmīz oldu nāfe-i ħāk
- 3398 Nesīm-i ‘anber-āmīz-i bahārī
Mu‘atţar kılmış idi lāle-zārı
3399. Cihān ħalkın idüp ol büy şeydā
Dimāħa tölmiş idi tāze sevda

3400 Güneş nūr ile yaprak zıll[i] ey cān
İderdi kâgad-ı sebzi zer-efşān

3401 İdinmiş tıfl-ı gönce esb-i çübīn
Şabā hīnkine binmiş berg-i nesrīn

3402 Açılmış bāğda hīriyy ü gül-nār
Biri ‘āşık biri ruhsār-ı dil-dār

3403. Eline aldı sīmīn kâsesin gül
Şalā-yı bezm kıldı halka bülbül

3404 Şabā urduçça Mihr-i yārdan dem
Olurdi pür gülūn mirāt[1] şebnem (Behiştī, MM)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın babası, gama müptela olan Ferhâd'ı bu dertten kurtarmak için Hıta ve Çin'den doktorlar getirtir. Fakat bu doktorlar Ferhâd'ın rahatsızlığına çare bulamazlar. Bunun üzerine babası dört kasır inşa ettirir. Ferhâd'ın her mevsim bu kasırların birinde eğlenerek vaktini geçirmesini planlar. Bu şekilde Ferhâd'ın iyileşeceğini düşünür. Bahar mevsiminde, bahar kasrında yapılan bezmin zaman tasviri şöyledir:

“Gül çehreli güneş, Hamel (Koç) burcuna geçince dünya bahçesinde gül yüz açtı. Sanatkâr meşşâta ortaya çıkararak dünya gelininin yüz süsleyicisi oldu. Gecenin saçlarını misk kokulu tarakla taradı; günün yanaklarına gül sürdü. Gülün çehresinden peçeyi kaldırdı; bulut şişesinden gül suyu saçtı. Suyun yüzünü ayna yapıp getirdi ki gül yüzünü gösterebilir. Bu şölen ufkun ruhunu mesrûr etti ki nergis bakınca gözüne nur doldu. Tan yeli bu sevinçle feleğe girdi; yaseminin külâhını çarha fırlattı. Ağaçlar ellerini silkerek raksa girdi; çiçekler sarhoşça üstlerini yırttı. Sular çağlayarak alkış yaptı; yaseminler taze yapraktan def çaldı. Lale, gülşende bu bezmin aşkına eline yakuttan kadeh aldı. Gonca, altından ne kadar düğümlediyse de tan yeli seherden gelip birer birer açtı. Narçiçeği ateşle gösteri yapan gibi varınca, taze yapraklardan kıvılcımlar çıkardı. Bağın bütün gül-bünleri bu eğlenceye ısınarak bazularını yakıp dağladılar. Şakayık bu müzikli bezmi görünce tabaklarla gösteri oyunu kurup gürültü yaptı. Menekşe taze miskten buhur edip tan yelinden can kokusu eridi. Çemende bülbüller şevke gelip âşıkâne nağmeler söylemeye başladı...”:

1836 Bu ‘işret-hānesinüñ bezm-sāzı
Bize bu perdeden deprettdi sāzı

- 1837 Çü kıldı şāh-ı Çīn mey bezmine ‘azm
Yaşadı yir dahı mey ‘azmine bezm
- 1838 Hāmel taḥvīlin idüp mihr-i gül-çih
Cihān bāğına yüz gül açdı ol mihr
- 1839 Girü meşşāṭa-i şun‘ āşikārā
‘Arūs-ı dehre oldı çihre-ārā
- 1840 Şebūñ zūlfine müşkīn şāne urdı
Günüñ ruḥşārına gül-güne sürdi
- 1841 Götürdi çihre-i gülden niḳābı
Şehābī şīşeden şaçdı gülābı
- 1842 Şuyuñ rüyın idüp āyīne-girdār
Getürdi kim gül ide ‘arz-ı dīzār
- 1843 Ruḥ-ı āfāḳı bu sūr itdi mesrūr
Ki baḳup çeşm-i nerges oldı pūr-nūr
- 1844 Şabā bu şādī-y-ile girdi çarḫa
Külāḫın yāsemen dügdürdi çarḫa
- 1845 Aḡaclar raḳşa girdi silkiben dest
Çiçekler cübbeler çāk itdi ser-mest
- 1846 Şular şūrīde olup çaldılar kef
Semenler berg-i terden ũtdılar def
- 1847 Bu bezmūñ ‘ışkına gülşende lāle
Eline aldı yāḳūtī piyāle
- 1848 Ne ‘aḳd itdiyse gonca naḳd-ı zerden
Şabā bir bir gelüp açdı şeherden

- 1849 İrüp gülnâr âteş-bâz-vârî
Uçurdu berg-i terlerden şerârî
- 1850 Bu 'îşe germ olup her gül-bün-i bâğ
Yağup bâzûlarını kıldı pür-dâğ
- 1851 Şakâyık gördi çün bu bezm-i sâzı
Çurup hengâme itdi kâse-bâzî
- 1852 Buğür idüp benefşe müşk-i terden
İrişdi büy-ı cân bād-ı seherden
- 1853 Kılup şevk ile bülbüller terâne
Çemende şöhet itdi 'âşıkâne
- 1854 Mağarr-ı şâh-sâr üstinde kumrî
Okırdı medhler mânend-i mukrî
- 1855 İşidüp bâğda âvâz-ı sârî
İderdi h̄ande kebk-i kühsârî
- 1856 Kanat şalduka bülbül gül ğamından
Yanardı oda gül bülbül ğamından
- 1857 Kanardı bağırlı gülmekden şehâbuñ
Kızarurdu cemâli âfitâbuñ
- 1858 Gül-i bādâm olup şevk ile pür-cüş
Göz idüp nergese dirdi ki mey nüş
- 1859 Bu işlerden süzüp nerges gözini
Ururdu h̄'âba ya'nî kendüzini
- 1860 Olursa h̄'âbdan tañ mı girân-ser
Ki itmişdür dimâğın jâleler ter
- 1861 Güzeller hazz alır nâz uyhusından
Şabîler mest olur yaz uyhusından

1862 İdüp bu h̄v̄āb-ı nāza ğonce ħande
Dehānın açuban ħalmıř ħemende

1863 Ki yimişdür şu deñlü za‘ferānı
Yumulmaz gülmeden hergiz dehānı

1864 řafāsından bu bezmüñ şanma tenhā
Hemānā goncedür medhüş u řeyzā

1865 Benefşe bengidür ser-mest bülbül
Uğutdur serv [ü] ħan ħayrāndur gül

1866 şu kim tutmaz bu demde cām-ı gül-ġün
Ķılur ġam dāġı baġrın lāle-veř ħün (Lāmiî Ćelebi, FŞ)

Bu tasvirde sonra gelen bezm, bahar mevsiminde olması nedeniyle bütün unsurlarıyla pembe bir gülün özelliklerini taşıır:

“Ćin padişahı bahardaki bu bezmi görünce can ü gönülden çoşup kām alıcı bezme yönelir. Baharın gül renkli sarayı süslenir. Saray gül renkli kumaşlarla döşenir; felek gibi dönen gül renkli taht kurulur. Tahtına oturan padişahın saġına da şarap gibi gül yanaklı şehzadesi oturur.

Mecliste yüz tane gül yüzlü güzel ellerinde gül renkli şarapla ayakta bekler. Saki erguvan renkli şarap sunar. Muganniler, gül mevsimindeki erkenci kuşlar gibi tiz sesleriyle şarkı söyler. Tan yeli gibi atılgan güzeller bezme gül yaprakları saçar. Bezm ehli, güneşin şafak denizine batması gibi başına kadar gül yapraklarına batmıştır. Birbirlerine gül saçarlar; gül suyu karışımı içkiler içerler. Ćin şehzadesi bu bezme ısınarak Cem âdetince gül renkli kadehten şarap içer. Gül yanaklı (şehzadesi) kadehten suya kandıkça hânın yüzü güneş gibi aydınlık olur. Sürekli sayısız parlak güneş göstererek bazen inci saçar bazen cevher. Yalnızca hân deġil, bezme katılanlarda ona âşıktırlar; Hitâ ve Ćin memleketleri onun sevdası ile doludur. Bu şekilde felek ölçen yıldızlar kadar üç ay mevsimin hesabı birer birer görülür. Bunlar gül renkli saray içinde gül renkli kıyafetlerle kırmızı şarap içip başkaldırmazlar”:

1867 Ćü gördi řāh-i Ćin bu ‘iř ü nüřı
Dil ü cāndan hemīn itdi ħurüşı

1868 Buyurdı ‘azm-i bezm-i kām-kāri
Bezendi ħařr-ı gül-reng-i bahārī

- 1869 Açıldı faşla lāyık bāb-ı ‘işret
Müheyyā oldu her esbāb-ı ‘işret
- 1870 Döşendi kaçır içi dībā-yı gül-reng
Kuruldu taht-ı gerdūn-sā-yı gül-reng
- 1871 Şeh oturdu sağında şāh-zāde
Kılur ‘arızların gül-reng bāde
- 1872 Felek evcine virdi mihr ü meh zeyn
Kırān itdi şeref burcında Sa‘deyn
- 1873 Konup şolında tahtuḡ kürsī-i zer
Oturdu anda Mülk-ārā-yı şafder
- 1874 Ayaḡ üstinde yüz gül-çihre-i şeng
Tutardı ellerinde cām-ı gül-reng
- 1875 Şunup sākī şarāb-ı ergavānı
Getürürdi tamarda cūşa kanı
- 1876 Muḡannīler çekirdi naḡme-i tīz
Nitekim vaḡt-i gül mürḡ-i seher-ḡīz
- 1877 Nevā-yı çenge def kılduḡca āheng
Hurūş-ı ney giderdi niçe ferseng
- 1878 Seher yili gibi çābük güzeller
Nişār-ı bezm iderlerdi gül-i ter
- 1879 Batup bezm ehli gül-bergine tā fark
Şafaḡ baḡrine gün olmış gibi ḡarḡ
- 1880 Şaçarlardı biribirine güller
İçerlerdi gülāb-āmīz müller

1881 Bu bezme germ olup şeh-zāde-i Çîn
Çekerdi cām-ı gül-gūnı Cem-āyîn

1882 adehden g l-ruĥı oldukça s r- b
Olurdu r y-ı ĥ n g n gibi p r-t b

1883 Baĥup yüzine varurdu  zinden
Dem ururdu s r r eşki gözinden

1884  d p her laĥza bi-ĥad mihr-i z hir
NiŐar eylerdi geh g l geh cev hir

1885 Ne ĥ n bezm ehli hep Őeyd sı idi
Ĥıĥ  v  Ç n tolu sevd sı idi

1886 Bu resme t  n c m-ı arĥ-peym y
Ĥis b-ı faşlı bir bir gördi   ay

1887 Bular ol aşr-ı gül-reng içre g l-p Ő
Mey-i la‘l n i p aldurmadı baş (L mi  Çelebi, FŞ)

Z t ’nin *Şem’   Perv ne* mesnev sinde Şem ile Perv ne kışın soĥuktan dolayı dışarı çıkmazlar ve eĥlencelerine ateş ile ısınan sarayda devam ederler. Baharın gelişiyle iki sevgili eĥlencelerini baĥa taşırlar. Bu eĥlence tasvirinde yer alan ilkbahar dekoru Őoyledir:

“Bahar mevsiminde günün aydınlanmasıyla görünen güneş ile g lŐendeki bütün çiçekler açılınca gülşen, sevgilinin yanaĥına benzer.  nsanların güneşten beklentisi karı daĥıtmasıdır. Kışın kar gümüşten bir kale gibi suyu hapsedince baharda, altından bir top olan güneş o kaleyi yıkar. Bu Şekilde hava ısınıp da karlar eriyince su ırmaklar vasıtasıyla g lŐenin baĥrına taşınır. Güneş, sabahleyin Cemşid gibi altından bir kadeh ile Şebnem Şarabını içince fazlasıyla ısınır ve kış askerini daĥıtır. Felek goncaya sevgisini gösterince gonca yakasını yırtar. Sabah yeli  s ’nın nefesi, yeşil yapaklar içindeki g l ise Mus ’nın ateŐidir. Kumru, ‘y  Kerim’ derken Tur bülbülü ise g lzarın ‘Kel m’idir. Tazelik padişahı asker çekince her aĥa güzel bir çadıra dönüşür. Saba yeli, suyu mavi bir elbise edince suyun kabarcıkları elbisenin kenarındaki gümüşten d ĥme olur... Allah baĥın kasrını imar edince herkes orayı görmek ister. G ller tazelik kasrının Őadırvanı, gönüller ise ondan mutluluk derleyen olur. G l yolunarak; bülbül ise feryat ederek halkı gülistana aĥırır. Zambak, bütün dünyanın gönlünü amak için halkı mum ile baĥa davet

eder... Allah'ın emriyle tabiat süsleyicisi, gülşene öyle güzel bir suret verir ki onu seyredenler 'bu nakışlı resme Mâni rastlamadı' der. Zaman, fazlasıyla ihtiyarlamışken baharın gelişiyle dünya taze Firdevs cennetine döner. Gül, âlemin şuurunu güzel kokulu kılar; su akarak servin ayağına gelir. Yumuşak hava âleme coşku vererek kışın şiddetini unutturur. Yerin kanının şarap gibi coştüğünü görenler, o kırmızılığı lale sanırlar. Saba, İsâ'nın nefesinden üfleyince insanlar nasıl coşup dirilmesin? İnsanın gönlü ferah olmasın mı; yakalar gonca gibi açılmasın mı? Kişi şarap ile hem dem olmasın mı; o zamanda âdem divane olmasın mı?... Gül bir afet gibi kişide sabır ve karar bırakmazken kişi nasıl melamet sarhoşu olmaz! Gülistan güle doğuş yeri olur; bülbül ise bir murabba dillendirir”:

- 1736 Şıfât-ı şubḥ-ı nev-rûz-ı muṭarrâ
İdüpdür ḥâme bu arada inşâ
- 1737 Meger nîlüfer-i cûy sehergâh
Görindi ḥavz-ı nîli içre nâ-gâh
- 1738 Ki bir gül Rûm'da arz itdi dîdâr
Açıldı Şâm bâğından her ezhâr
- 1739 Kızardı şubḥgeh gülzâra döndi
Gülistân şan cemâl-i yâre döndi
- 1740 Gümüşden ḳal' a k'anda ḥabs idi şu
Ḥarâb oldu bir altun ṭop ile u
- 1741 Güneşden bu idi ḥalkuñ ümîdi
Gelüp ḳahr eyledi diyü sefidî
- 1742 Hevâ evrâḳ-ı sîmi eyleyüp ḥal
Şu çekdi şafḥa-yı gülzâra cedvel
- 1743 Seḥer şeb-nem şarâbın çekdi ḥürşîd
Bir altun câm ile mânend-i Cemşîd
- 1744 Ziyâde germ oldu çekdi ḥançer
Şitâ cündını ṭağıtdı ser-â-ser
- 1745 Benefşe gök dere ḡarḳ oldu zâhir
Biter düşında şan peyk-i mübâşir

- 1746 Aña ‘ arz eyledi mihrini eflāk
Yaķasın çekdi ğonce eyledi çāk
- 1747 Nesīm-i şubḥ-dem enfās-ı ‘ İsā
Gül aḥḍar begr içinde nār-ı Mūsā
- 1748 İdindi virdi kumrī yā Kerīm’i
Būlbūl-i Ṭūr gūlzāruñ Kelīm’i
- 1749 Tarāvet pādşāhı çekdi leşker
Her ağaç oldu bir maḥbūb çāder
- 1750 Şabā bir mā’i ḥārā itdi ābı
Kenārında gūmiş döĝme ḥabābı
- 1751 Diş urdı lālenūñ la‘ line jāle
Dişin ğün çekdi vāķıf oldu ḥāle
- 1752 Açıldı gūlsitāna ḥār ile gül
Derūndan nāle izḥār itdi būlbūl
- 1753 ‘ Aceb mi gül gelüp açılsa her bār
Kim anuñ cāmı içre za‘ ferān var
- 1754 İmāret itdi kaşr-ı bāĝı kādır
Aña olmaķ diler her kimse nāzır
- 1755 Tarāvet kaşrı şādurvānı güller
Şafālar kesb ider andan ğönüller
- 1756 Gūlistāna gelūñ dir yolunup gül
Oķır ḥalkı idüp feryād būlbūl
- 1757 Oķır mum ile ḥalkı bāĝa zanbaķ
Diler cümle cihānuñ ğöñlin açmaķ
- 1758 Yanında sūsenūñ çini sūrāḥī
Ṭarāvetdür anuñ içinde rāḥı

- 1759 Elinde nergisün zerrin ayağı
Şakāyık götürür la' līn kabağı
- 1760 Yine gülzāra naqqāş-ı tabi' at
Hudā emriyle şöyle virdi şū'ret
- 1761 Temāşā eyleyenler dirdi anı
Bu resm-i naqşa tuş olmadı Mānī
- 1762 Ziyāde pīr olmuşken zamāne
Cihān Firdevs'e ol döndi civāne
- 1763 Dimāğın 'ālemün gül kıldı hoş-bū
Akışdı geldi serv ayağına şu
- 1764 Hevā-yı nerm vidi 'āleme cūş
Şitānuñ şiddeti oldu ferāmūş
- 1765 Zemīnün mey bigi cūş itdi kanı
Görenler lāle şandı yir yir anı
- 1766 Şabā enfās-ı 'İsā'dan urur dem
Nice cūş itmesün ol dem bir ādem
- 1767 Dil-i ādem feraḥnāk olmasun mı
Yağalar ğonceveş çāk olmasun mı
- 1768 Mey ile olmasun mı kişi hem-dem
O dem dīvāne olmasun mı ādem
- 1769 Çomaz şabr u kararını gül bir āfet
Nice olmaz kişi mest-i melāmet
- 1770 Gülistān mihr ü verde oldu maṭla'
Dilinde 'andelbūñ bu murabba'
- 1771 Budur ol bī-bedel rūşen-murabba'
Olupdur mihr ü zevk sevene maṭla'

- 1772 Nağş taşnif itmeden saña bu dehr-i pür-ñiyel
Seyr-i nağş-ı dil-güşâ-yı gülşeni idin ‘amel
1773 Bağda Cennet mişâl oldı ser-â-ser her maħal
Ġonce-i ħalbũn açılısun gül bigi gũlzâra gel
...
1784 Sa‘d aħterler toĝupdur nağş-ı encüm tolanup
Sür şafâyı gül toĝarken gülşen içre bulunup
1785 Gũlsitândan Zâtîyâ dir saña gũller yolunup
Ġonce-i ħalbũn açılısun gül bigi gũlzâra gel (Zâtî, ŞP)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde işret meclisinden önce bir bahar tasviri yer alır. Baharın gelişinin doğaya etki ve yansıması bahçedeki çiçek, ağaç ve kuşlarda görülen değişim türlü teşbih ve tezatlıklarla kurulu bir üslupla anlatılır:

“Gülşen, diken yaralarından dolayı halsiz düşmüşken bahar gülşene Hızır gibi yetişir. Çemen gökyüzüne, gül ay ve güneşe, laleler yıldızlara, karanfil Merihe, zambak Utaride, sarı gül ve lâle kuyruklu yıldıza, çiçekler de gezegen ve diğer gök cisimlerine benzer. Papağan yeşil kanatlı melektir. İki taze nergis, gözleriyle teraziye benzer. Bülbül gök gürlemesi gibi ah ü figân edince uyuyan bütün çiçekler uyanır. Hz. Peygamber'in ümmete imâm olması gibi gonca imâm, onun ümmeti ise çiçeklerdir. Ağaçlar dünyanın güzelliğini görmek için baştan ayağa göz olurlar. Beyaz çiçeğiyle bütün ağaçlar Tûr dağı gibi nura gark olur. Çemen denizine süs veren kudret, bülbül yuvalarını da kayık yapar. Ağaçlarda açılan çiçekler yelken açan kadırgalar gibidir. Yasemin ise âdeta çimen denizinin gemisine bir gümüş lenger olur. Kuzey rüzgârı ise gayb erenleri gibi gülşende dolaşır”:

- 1316 Bir dem irdi ki güldi rûy-ı cihân
Vaşl ile şanki ‘aşık-ı giryân
1517 Gülşene Hızır irüp yitişti bahâr
Olmış iken zebûn-ı zahme-i ħâr
1318 Döndi gökyüzine fezâ-yı çemen
Lâleler oldı encüm-i rüşen
1319 Yüce tağlarda açılursa maħâl
Oldı her âsumânı lâle Zühâl
1320 Gül-i ħũbuñ benefşe çâkeridür
Belki ol âftâba müşteridür

- 1321 Mihr ü mâhuñ mişâlidür güller
Şanki Merihdür kıaranfiller
- 1322 Eline aldı hâmesin zanbağ
Benzemişdür ‘ Uṫārıde el-ḫağ
- 1323 Bezm-i gülşende gösterür didâr
Zühre güyâ ki oldu zülfe-i nigâr
- 1324 Tıfl-ı ğonca olup Mesih-âsâ
Mâder oldu nücüm Meryem aña
- 1325 Lâle-i zerd ile gül-i esfer
Gökde kıuyruklu yılduza benzer
- 1326 Tuṫı-i sebze-puşı eyleme şek
Oldı güyâ yeşil kıanatlu melek
- 1327 Bir nihâl üzre iki nergis-i ter
‘ Aynı ile terâzûya benzer
- 1328 Ra‘ d-veş bülbül âh u zâr idicek
Uyur iken uyandı cümle çiçek
- 1329 Oluben ‘ ayn-ı ‘ andelîb şehâb
Ağlayup gülşene dökerdi gül-âb
- 1330 Gâh olup yâsemen mişâli şahâb
Yire eylerdi kendüzin pertâb
- 1331 Gül budağında ğoncalar güyâ
Oldı pervîn- gülşen-i ḫaḫrâ
- 1332 Âl-i ‘ Oşmân durur gül-i ḫamrâ
Sâyiri hep yeniçeridir aña
- 1333 Gül ile lâleden meger ol ḫin
Dağlar yağıdı sînesine zemîn

- 1334 Bezm-i gülşende şem^c idi güller
Aña pervâne idi bülbüller
- 1335 Bir yeşil kaşra döndi rûy-ı çemen
Oldu cām-ı zeberced-i sūsen
- 1336 Her çiçek şanki cām-ı rüşendür
Gonca ebkârına o revzendür
- 1337 Çıkarup başlarını leyl ü nehâr
Seyr ider halkı şâhdân-ı bahâr
- 1338 Oldı şanki Ahmed-i Muhtâr
Ağ imâmeyle ümmet ezhâr
- 1339 Her zaḥmını çekmeden her bâr
Gömgök olmuş idi çeşm-i bülbül-i zâr
- 1340 Kılmağa zînet-i cihâna nazar
Başdan ayağa dîde oldı şecer
- 1341 Her dıraht oldı Tūr-ı Mūsâ-vâr
Ağ şukûfeyle ğarğa-i envâr
- 1342 Çemenüñ baḥrına viren revnâğ
Kıldı bülbül yuvâlarını zevrâğ
- 1343 Oldı eşcârda çiçek peydâ
Yilken açdı kadırgalar güyâ
- 1344 Geşt-i baḥr-ı sebzevâta meger
Yâsemen oldı bir gümüş lenger
- 1345 Gülşen içre ricâl-i ğayb-mişâl
Cevalân eyler idi bād-ı şimâl

(Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘, gam ve elemden kurtulmak için bezm kurar. Bu meclis bir bahar mevsiminde bağda rüzgârın ansızın esmesi nedeniyle çadır içinde gerçekleşir:

“Bir ilkbahar mevsiminde Şem‘ bağa seyre çıkar. Her taraf gönül açıcı güzelliktedir; şebnem gülün yanağına inci takar. Bahar mevsimi eğlence zamanıdır; yeşillikler üstünde toz kalmamıştır”:

428 Turdı bu fikr ile hırāmān ol
İtdi bir bāğ içini seyrān ol

429 Gül kulağına dür taqup şeb-nem
Nev-bahār idi her taraf hurrem

430 Mevsim-i ‘ıyş idi zamān-ı bahār
Hem-ser olmuş ‘ayār-ı leyl ü nehār (Mu‘îdî, *ŞP*)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim’in Şehzade Bayezid’i yendikten sonra kurduğu işret meclisinden önce bahar ve bağ tasviri yer alır. Bu mecliste bahar ve bahçe tasviri art arda hatta iç içedir. Bunun sebebi, daha önce de belirtildiği gibi mesnevilerde baharın gelişinin tabiattaki değişim üzerinden anlatılmasıdır. Bu nedenle baharla ilgili yapılan bir zaman tasviri, aynı anda mekân unsurlarını da barındırabilir.

Bu tasvirde çiçekler birer asker, ağaçlar çadır, gülşen cennet olur. Şâh’ın ansızın gülzarı seyredebilmesi için gül bülbülü tembihleyerek, bütün çiçeklerden gülşeni süslemelerini ister. Bülbülün çağrısını duyan çiçek ve ağaçlar bahçeyi bir gelin gibi süslerler. Bağdaki çiçek ve ağaçlar kişileştirilir, bazıları işret meclisinin birer ferdi bazıları da bezmi amâde etmede birer hizmetkâr olur. Gülşen bezmi hazır hale gelince teşrif için Şâh’a haber verilir:

1017 Çün aqın şaldı dehre ceys-i ezhār
Çetirler kırdı bāğa hayl-i eşcār

1018 Bezendi cennetāsā oldı gülşen
Dil-i ğamgīn olurdu anda rüşen

1019 Buyurdu şâh-ı gül ol dem hezāra
Ki tenbīh eyleye cümle bahara

1020 Müzeyyen eyleye gülzārı nā-gāh
Ki varup seyr ide anı şehen-şāh

- 1021 Nidā itdi çıxup serv üzre bülbül
Ki tezyīn eyleye gülzārı sünbül
- 1022 İşıtdi bu nidāyı çünki ezhār
Tonandı nev-^ç arūsa döndi gülzār
- 1023 Bezendi gönçe-i zībālar ile
Döşendi yolları dībālar ile
- 1024 Xamu şaf şaf olup serv-i hoş-endām
K'ideler tā selām-ı şāha ikrām
- 1025 Benefşe hāksār itdi özini
Uyardı hvābdan nerges gözini
- 1026 Reh-i şāha baqardı çeşm-i şehlā
Nigehbān olmuş idi nerges-āsā
- 1027 Müheyyā oldılar zerrīn-ğadehler
Tutarlar bezm için zerrīn ğadehler
- 1028 Bezendi lāleler maḥbūba döndi
Göḥüller yaqıcı āşūba döndi
- 1029 Gülop açıldı cümle gönçe-i ter
Pür oldı şahın-ı gülşen sīm ile zer
- 1030 Xamusı naqd-ı bergin itdi ihzār
K'ideler hāk-i pāy-ı şāha işār
- 1031 Şabā ferrāşı kıldı bāğı tezyīn
Görenler eyler idi aña taḥsīn
- 1032 Silüp süpürdi itdi yolları pāk
Çemen üzre qomadı zerrece hāk
- 1033 Çü döndi bāğlar bāğ-ı cināna
Ḥaber oldı o dem şāh-ı cihāna

(Ūdī, MM)

Sonuç olarak bezmlerde yer alan bahar, yıl farkını belirtmenin yanı sıra, renkli tasvirlerle eseri süslemek, şairlik kabiliyetini göstermek gibi kaygılarla da sıkça kullanılmıştır. Mesnevilerde bezm zamanı bahar olarak kabul edilmiş ve gül mevsimi ile şarap birbirini bütünleyen iki unsur olmuştur. Bu sebeple incelenen mesnevilerde baharın diğer mevsimlere oranla daha fazla yer aldığı görülür.

Yukarıda bezm tasvirlerinde yer alan bahar mevsimine ait farklı eserlerden örnekler sunuldu. Diğer bahar tasvirlerinin beyit aralıkları ise şöyledir: **Ahmed-i Dâî**, ÇN, 340-404; **Şeyhî**, HŞ, 2863-2894; **Sûzî Çelebi**, GN, 1203-1219; **Lâmiî Çelebi**, VR, 815-830; **Muhibbî**, GN, 1450-1455; **Mustafa Çelebi**, VG, 4685-4692; **Fikrî Çelebi**, EE, 265-272; **Manisalı Câmîî**, MN, 3374-3379.

Tablo 8 Bezmlerde Yer Alan Bahar Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı
1	GH	Tutmacı	1
2	ÇN	Ahmed-i Dâî	1
3	HŞ	Şeyhî	1
4	HP	Aşkî	1
5	MM	Behiştî	1
6	GN	Sûzî Çelebi	1
7	FŞ	Lâmiî Çelebi	1
8	VR	Lâmiî Çelebi	1
9	GN	Muhibbî	1
10	ŞP	Zâtî	1
11	VG	Mustafa Çelebi	1
12	ŞG	Taşlıcalı Yahya	1
13	EE	Fikrî Çelebi	1
14	ŞG	Muidî	1
15	MM	Ûdî	1
16	MN	Manisalı Câmîî	1
		Toplam:	16

2.2.2.2.Yaz

Temel fonksiyonu yıl farkını okuyucuya hissettirmek olan mevsim tasvirlerinden yaz tasvirinin kullanımı daha azdır.

“Bahar tasvirlerinin gerek zaman farklarını belli etmek gerekse eseri renkli tablolarla süslemek bakımından sık sık kullanılmasına karşılık yaz ve diğer mevsim tasvirlerinin yok denecek kadar az kullanıldığı görülmektedir. Çünkü baharın dışındaki diğer mevsimler aşırı sıcaklık ve soğuklukları sebebiyle onun yerini tutamayacakları gibi çiçekler, kuşlar, renkler vb. dekor teşkil edecek ayrıntılı ve zengin unsurlar bakımından da bahar derecesinde değiller. Hal böyle olunca yaz mevsimi yalnızca konuya uygun bir dekor teşkil etmek amacıyla kullanılabilmiştir” (Şentürk, 2002: 239).

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın babasının, gama müptela olan Ferhâd'ı bu dertten kurtarmak için inşa ettirdiği dört kasırdan biri yaz kasıdır. Bu kasırdaki yaz mevsimi bezmi mevsim tasviriyile başlar:

“Kuzey yarım küre ısınınca bağı, gülün güzelliğinden arındırdı. Gül yaprağı toprak içinde, ağaç yaprak içinde gizlendi. Bitkilerin Hızır'ına istek gelince güveleyip âb-ı hayat suyuna düşerdi. Ağaç kargası ile tutinin kanadı dolanarak tavus gibi cilveler eder. O elbise boyuna kısa gelince çirkin ayakları ister istemez göründü. Şaşkın kafasını salınca utancından bir ayağını eteğinin altına koydu. Ya da uykusunun geldiğini anlayıp bir ayağını kanadının altına çekti. Gönül çekici gümüş ırmak, yeşilin zümrüt yüzeyi çalılıklarına su kanalları çekti. Çimenler içinde yer yer biriken su ay görünüşlü, felek gidişli bir ayna gibi. Öyle bir ayna ki bağıın gelinine (çiçek) yüz olmuş; yeşillikler ise aynadaki paslı çizgilerdir. Cennetten olan meyveler hûri gibi yeşil elbiselere büründüler. Her biri elindeki yeşil tabağa gül suyu ve şeker doldurmuş. Zümrüt yeşili elbiseler içinde serv ve şimşir ağacı çimende mutlu bir şekilde salınmaktalar. Gülşendeki her dal zümrüt rengiyle kış yılanının gözüne diken görünür.”

1888 Çü esdi germ olup dehrüñ şimâli
Cemâl-i gülden itdi bâğı hâlî

1889 Yaşandı berg-i gül toprağ içinde
Nihân oldı şecer yaprağ içinde

1890 Gelüp dil-teşnelik hıızr-ı nebâta
Düşerdi güvleyüp âb-ı hayâta

1891 Tõnandı perr-i tütî zâg-ı eşcâr
Kim idi cilveler fâvûs-girdâr

- 1892 Çü geldi kıaddine ol cāme kūtāh
Açıldı pāy-ı zıştı h̄vāh u nā-h̄vāh
- 1893 Şalup hayret serin utandığundan
Çeküp bir pāyın itdi zīr-i dāmen
- 1894 Ya fehm itdi özine uyhu çağın
Peri içine çekdi bir ayağın
- 1895 Zümürüd şafhası sebzenüñ h̄vāş
Cedāvil çekdi sīmīn cūy-ı dil-keş
- 1896 Çemenler içre yir yir cem‘ olan şu
Kamer-manzar felek-girdār gözgü
- 1897 Niçe gözgü ‘arūs-ı bāğa ruḥşār
Ki olmuş sebze aña ḥaṭṭ-ı jengār
- 1898 Fevākih kim cināndandur ürüñdi
Yaşıl ṭonlarla ḥūrī-veş bürüñdi
- 1899 Elinde her birinüñ zarf-ı çīnī
Gülāb u kand ṭoldurmuş içini
- 1900 Zümürüd cāmelerle serv ü şimşād
Çemende şalınurlar ḥurrem ü şād
- 1901 Zümürüd-reng her bir şāḥ-ı gül-zār
Şitā ef̄īsi ‘aynine gelür ḥār
- 1902 Bu faşl içre ki zīb-i ‘ālem idi
Zemīn ser-sebz ağaclar ḥurrem idi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bu yaz tasvirinden sonra gelen işret meclisi tasviri, yeşil rengin hâkim olduğu bir eğlence tablosudur. Bu anlatımda ‘çînî’ kelimesi yeşil anlamında kullanılmıştır. Sırça renkli sarayda yapılan bezme Ferhâd ve babası Çin hakanı katılır. Şarap dolu kadehler çinidir:

“Meclisteki güzeller melekler gibi yeşil giyimli olup güneşler (kadeh) felek gibi bezmi devretti. Şarap, yeşil döngüdeki felek gibi yeşil kadeh içinde görüñdü. Yasemin gibi beyaz

göğüslü, selvi boylu güzeller, yeşil elbiseler giyerek dans ederler. Yeşil başlı ve neşeli şarkıcılar yeşil içinde yeşilden dem vururlardı. Bu nefesler ölüye can verse ayıp mı; ki burada saki Hızır'dı, âb-ı hayat ise mey. Çimenler baştan başa dile gelerek 'işret yeşildir' der. Yeşil deniz gibi şah ve şehzade üç ay boyunca eğlenirler”:

1903 İdüp ol aşr-ı mīnādan yaña ‘azm
Gelüp Ferhād ü hākān urdılar bezm

1904 Girü evvelki şöhet tāzelendi
Bu mīnā ubbeler āvāzelendi

1905 Yine devr eyledi īnī adehler
Gönüldi uşşalar geldi ferahlar

1906 Girü nergesleyin başdan tutup cām
Sürildi devr içildi rāh-ı gül-fām

1907 Şafādan arha girdi necm-i gerdūn
Felek eng aldı Meh def Zühre ānūn

1908 Yüritdi sākīler ulul ayağı
Götürdi hūblar başbaş enāğı

1909 Güzeller sebz-pūş olup melek-vār
Güneşler bezmi devr itdi felek-vār

1910 Görindi bāde īnī sāgar içre
Felek-mānend arh-ı adar içre

1911 Semen-ber serv-āmet dil-rübālar
Geyüp raş eyler īnī abālar

1912 Muğannīler olup ser-sebz ü hurrem
Ururdi sebz-ender-sebzden dem

1913 Bu demler virse tañ mı mürdeye cān
Ki sākī Hızır idi mey āb-ı hayvān

1914 Ser-â-tâ-pâ zübân olup çemenler
Dir idi çağırup *el-‘îşu aḥzar*

1915 Bu üslûb ile rûz u şeb ulayu
Şafâ vu zevk ü şevk ü hû vu yâ hû

1916 Olup deryâ-yı aḥdar gibi pür-cûş
Şeh ü şeh-zâde üç ay itdiler nûş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ferhâd ile Şîrîn mesnevisindeki bu yaz tasvirinden başka Bihiştî Ramazan’ın *Cemşâh u Alemşâh* mesnevisinde kısa bir yaz tasviri yer alır (b. 676-679).

2.2.2.3. Sonbahar

Mesnevilerde şairler sonbaharı keder, hüznün, yalnızlık, ölüm ve üzüntülü hallerin sembolü olarak ele almışlardır. Bu eserlerdeki sonbahar tasvirleri, diğer zaman dilimlerinde olduğu gibi birer dekor unsuru olmanın yanı sıra, vakayla uyumlu olarak psikolojik atmosfer yaratmak için şairlerce de kullanılmıştır.

Mesnevilerde böyle bir işleve sahip sonbaharın, mutlu ve şen bir atmosfere sahip işret meclislerinde tasvirlerine az rastlanılması doğal bir durumdur. İncelediğimiz mesnevilerin sadece birinde meclis, bir sonbahar tasviriyle başlar. Lâmiî Çelebi’ye ait *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd’ın babasının yılı dört mevsime taksim ederek inşa ettirdiği saraylarda Ferhâd’ın iyileşmesi için kurduğu bezmlerden biri de sonbahar mevsimindedir:

“Kehribar renkli feleğin güneşi dünyanın renk ve yüzünü sarı yaptı. Güneş, Yusuf gibi tartıya çıkınca dünyanın Zeliha’sı sarı hazineyi açtı. Ağaç yaprakları sarardı; yerin çehresi gök renkli güneş oldu. Çimenler zaferan ile boyandı; ağaçlar baştan başa altına bandı. Dünyanın elbisesi ‘safra-i faki’ idi; parlayan güneş bağı güzelliyi idi. Altın sürülmüş yapraklar yere döküldü; bütün ırmaklar sarı balıkla doldu. Sarı yüzlü yapraklar altın suyu ile yazılınca gümüş renkli akan ırmaklar sanki altındı. Dünya âşık gibi soğuk âh edince bir nefeste dağın yüzü saman gibi (sarı) oldu. Ağaçlar baştan sona tutuşarak ateş oldu; gökten ateş saçılması da onun içindir. Sarı yapraklar içinde her siyah karga bağı dağlı sarı lale gibidir. Çimenler içinde bu yanak dolu idi ki âlem çoğunlukla rüzgârın getirdiği hazine idi. Havanın sarı yağdıran eli yine su kılıcına altın kakma işlerdi. Her ağaç sarı renkli bir kuş gibi silkindikçe bağa kanatlar saçardı. Bulut zaferana benzemişti ki yeşili sarı kılmış.”

- 1917 Çü kıldı kehrübâ-gün mihr-i gerdün
Cihānuñ reng ü rüyın kehrübâ-gün
- 1918 Güneş Yūsuf gibi mīzāna geçdi
Zelīḫâ-yı cihān genc-i zer açdı
- 1919 Diraḫtuñ bergi oldı kehrübâ-reng
Zemīnuñ çihresi mihr-i semâ-reng
- 1920 Çemenler za‘ferān ile boyandı
Ağaclar ser-te-ser altuna bandı
- 1921 Libās-ı dehr idi şafrā-i fāḫi‘
Cemāl-i bāğ idi şan şems-i lāmi‘
- 1922 Güneş gibi şarardup çihre ayva
‘İnebler aşdı ‘unḫūd-ı Süreyyā
- 1923 Dökilüp yire evrāḫ-ı zer-endūd
Pür oldı māhī-i zer birle her rūd
- 1924 Zer-āb ile yazup her berg-i zer rüy
Zer idi āan revān sāmāb her cüy
- 1925 Cihān ‘āşık gibi kıldı şovux āh
Ki kūhuñ itdi bir demde ruḫın kāh
- 1926 Tıtuşdı her dirahḫ od oldı yek-sān
Anuñ-çündür hevādan āteş-efşān
- 1927 Şaru yaprağ içinde her siyeh-zāğ
Müza‘fer lāledür kim bağrı pür-dāğ
- 1928 Çemenler içre bu avurd idi pür
Ki ‘ālem genc-i bād-āverd idi pür
- 1929 Hevānuñ yine dest-i zer-fişānı
Ururdı tiğ-i āba zer-nişānı

1930 Her ağac şanki bir mürğ idi aşfer
Şaçardı bâğa silkindükce perler

1931 Seḥâb olmuşdı beñzer za‘ferân-bîz
Ki zırnîḥ ile itmîş sebze-âmîz (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Sonbahar tasvirinden sonra gelen işret meclisi sarı rengin hâkim olduğu bir betimleme ile anlatılır:

“Bu mevsimde şah ve şehzade altın saraya vararak burayı eğlence yeri yaptılar. Kemer sarı, giysiler sarı, şarap sarı ve kadeh sarı... taç ve taht sarı içinde sarı... İntizam içindeki bezmin bütün araç ve gereçleri altından olunca feleğin güneşi kıskançlık ateşine yandı. Yıldızlarla dolu gök atlası gibi yere sarı renkli döşekler serdiler. Bunların üstüne geçip oturan mutripler, yüzlerindeki peçeyi kaldırarak şarap içtiler. Ud çalan bezme katılanlara yine ateş düşürdü; neyler yine yanık bir şekilde feryat kıldı. Yine çeng inledi; yine şeştâ ile def birlikte ahenk tuttu. Rebâb hicâz doruğunda şehnaz makamında çaldı; Irak ve Isfahan’dan seslendi. Kanun ve berbat dile geldi; nakş, tasnif ve terâne söylendi. Yine saki elinde altın kadehle, güneş gibi bezmi baştan başa dolandı. Rakkaslar, ipekten sarı elbiseleriyle feleğin güneşi gibi raksa durdular. Yine sürahiler boyunlarını uzattı; güzeller yine oyunlar oynadı. Selvi boylular altın külahı ters çevirerek felekte ay ve güneşi kırdılar. Güzeller turuncu kıyafetler giydiler; meyler içildi, merhabalar kılındı. Bu bezmde meze için sofralar gökteki yıldızlar gibi turunç ve limon ile doluydu...”

1932 Bu faşl içre yine şeh-zâde vü şah
Varup zer kaçrı kıldılar țarab-gâh

1933 Kemer zer câme zer mey zer kadeḥ zer
Zer-ender-zer eger taḥt u ger efser

1934 Müretteb cümle bezm âlâtı altun
Ki reşk odına yandı mihr-i gerdün

1935 Mişâl-i atlas-ı çarḥ-ı pür-aḥter
Zemîne şaldılar zerrîn döşekler

1936 Geçüp üstine mutribler oturdı
Mey içüp perdeyi yüzden götürdi

- 1937 Yine od urdı bezm ehline ‘avvād
Yine sūz ile neyler kıldı feryād
- 1938 Yine efgān u zārī eyledi çeng
Yine şeş-tā vu def oldu hem-āheng
- 1939 Rebāb idüp hicāz evcinde şehnāz
‘Irāq u ıřfahāndan virdi āvāz
- 1940 Gelüp kānūn ile ber-bař zübāna
Dinildi naķş u taşnıf ü terāne
- 1941 Yine sākī elinden sāgar-ı zer
Tolandı bezmi gün gibi ser-ā-ser
- 1942 Giyüp raķķařlar zer-beft ü dībā
Tırup raķş itdiler mihr-i felek-sā
- 1943 Őurāhīler yine çekdi boyunlar
Şanemler yine oynadı oyunlar
- 1944 Kec idüp serv-ķadler zer külāhı
Şikest itdi felekde mihr ü māhı
- 1945 Güzeller geydi nārencī ķabālar
İçildi mey kılındı merħabālar
- 1946 Bu bezme nuķl içün nārenc ü līmūn
Pür idi sūfreler çün necm-i gerdūn
- 1947 Üç ay bu ķařır içinde řāz u hurrem
Sürūd u bāde-y-ile sürdiler dem (Lāmiī Çelebi, FŞ)

2.2.2.4.Kış

Mesnevilerde mutlu hadiseler nasıl ki bir bahar tablosu eşliğinde anlatılıyorsa ayrılık, nefret, soğukluk da kış tablosu içinde işlenmiştir. “*Pek çok şair “kış-soğukluk ve nefret” esprisini benimsemiş ve hemen her seferinde bu tür konuları bir kış dekoru içerisinde değerlendirmiştir*” (Şentürk, 2002: 255, 256).

İşret meclislerinde bahardan sonra en fazla görülen tasvir kışa aittir. Lâmiî Çelebi'ye ait *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisindeki işret meclislerinde iki kış dekoru karşımıza çıkar. Birincisi Ferhâd'ın babasının yılı dört mevsime taksim ederek inşa ettirdiği sarayda Ferhâd'ın iyileşmesi için kurduğu bezmdir. Buradaki kış dekoru, yılın dört kısma ayrılması sebebiyledir. Aynı eserde Ferhâd'ı okyanusta boğulmaktan kurtaran tüccar gemisi Aden ülkesine vardığında mevsim kıştır ve yolda çekilen sıkıntılar unutulmak için bezm kurulur. Bir diğer kış bezmi Zâtî'nin *Şem'ü Pervâne* mesnevîsinde yer alır. İki sevgili kavuşmuş ve eğleniyorken aniden kış bastırır. İnsanlar eğlencelerini saray gibi kapalı alanlara taşımak zorunda kalırlar.

Bir diğer kış mevsimi tasviri Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender'in Dârâ'nın kızı ile eğlencesinden önce yer alır. Bezm tasvirinin yer aldığı sayfaların kayıp olmasından dolayı elimizde yalnızca kış dekoru vardır. Bu eğlencenin neden kış mevsimiyle tasvir edildiği ise izaha muhtaçtır.

Lâmiî Çelebi'ye ait *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde kış bezmi öncesinde yer alan mevsim tasviri şöyledir:

“Rüzgâr ağaç yapraklarını savurunca kış, gümüş görünümlü arkları mermere çevirdi. Hava buluttan kürk giydi; bulut dahi havadan gümüş su yağdırdı. Su, gümüşten değil, belki saçılmış inci; öyle inci ki kırılmış elmas kırıntısı. Bülbül çemende beyaz saçtığı için bağ ve bahçenin yüzü gül olmuş. Ya da yağmur, buzdan buğday taneleri olmuştur ki sinek gibi benefsec (menekşe) toplardı. Çin kuyumcusu çemen çocukları için güzey yüzlü ay, gümüş levha düzerdi. Behmen dünyanın ak sakallarını esir alıp baştan ayağa demir zincire bağlamış. Yeryüzü korkudan çeliğe gark oldu; deniz balık gibi zırh giydi. Ay çeşme başısı donarak buz oldu; yıldızlar bu donan sudan damlacıklardır. Felek morardı, güneşi titreme tuttu; kükreyen aslan gökte soğuktan dondu. Feleğin değirmeni ahenk ölçülü iken dünya, güneşin yüzeyini görmezdi. Gümüşten pervaneler semayı tutup güneşin mumunu söndürdü. Kar, bahar için beyazlığını ortaya koyarak, daima çiçek yağdırırdı. Bulut içindeki her saf damla meğer su değil, pamuk tohumudur. Yeryüzü pamuk tarlasına döndü; ağaçlar ilkbahara benzedi. Feleğin beyaz Ankası gibi her toprak kümesi kar ile kaplandı. Yeryüzüne çadır davranışlı kurulmuş; gümüş ip, etrafında nehirler. Soğuktan ağzı çarpılan bulutun ağzındaki tükürük durmaz akardı. Yer örs olmuştu, su çelik; demirci rüzgâr soğuk demir döverdi. Soğuk yüzünden yakasını yırtan zaman, başına toprak saçmak istedi. Rüzgâr gibi kara ve denize yüz vurup, kara yerden zerrece bir iz bulamadı. Balıkları semenderin halini kıskandı; teni ateş için gözyaşına boğulmuş. Felek ister istemez her akşam, karanlığın siyahlığını yakmak için şafaktan ateş salardı. Sabahın rüzgârıyla üflerdi, boyunu bükerek üstüne düşerdi. Soğuk ateşi öyle cansız etmiş ki eline alsan buz gibi

sert gelirdi. Bu şekilde ateş, can Halil'ine her zaman gülistan gibi tan mı olsa? Can ve gönül bağına nurlar açınca, kışın meyvesi ateş olsa ayıp mı?":

- 1948 Şavurdu çün şecer bergini şarşar
Şunuñ sîmâbını dey kıldı mermer
- 1949 Hevâ dağı bulutdan geydi sincâb
Bulut dağı hevâdan saçdı sîmâb
- 1950 Degül sîmâb belki dürr-i menşûr
Niçe dür hürde-i elmâs-ı meksûr
- 1951 Meger saçmış çemende beyza bülbül
Ki olmuş bağ u râğuñ rûyı gül gül
- 1952 Yağoz habbü'n-nebât olmuşdur emtâr
Benefsec cem' eylerdi meges-vâr
- 1953 Çemen etfâli için zer-ger-i Çîn
Düzerdi mâh-ı tal'at levh-i sîmîn
- 1954 Esîr idüp cihân Zâlini Behmen
Ser-â-tâ-pây itmiş kayd-ı âhen
- 1955 Hazerden ğarğ olup pûlâda ğabrâ
Zirihler geydi mâhî gibi deryâ
- 1956 Kamer ser-çeşmesi oldı toñup buz
Bu şudan katrelerdür anda yulduz
- 1957 Gögerdi çarğ mihri tutdı lerze
Şovuğdan gökde toñdı Şîr-i şerze
- 1958 Daķîķ-âhenc iken çarğ âsiyâbı
Cihân görmezdi kurş-ı âfitâbı
- 1959 Gümüñ pervâneler tutup sipehri
Söyündürdi meger kim şem'-i mihri

- 1960 Bahār için berā‘at idüp izhār
Çiçekler yağdururdu berf her bār
- 1961 Şehāb içindeki her kıatre-i nāb
Meger kim penbe toħmıdur degül āb
- 1962 Ki döndi şahn-ı ğabrā penbe-zāra
Ağaclar beñzedi evvel bahāra
- 1963 Olup berf ile her bir tūde-i ħāk
Mişāl-i beyza-i ‘Anķā-yı eflāk
- 1964 Kıurılmışdı yir üzre ħayme-girdār
Tınāb-ı sım etrafında enhār
- 1965 Bürüdet laķve kıılmışdı şehābı
Aķar tırmazdı ağzınıñ lu‘ābı
- 1966 Zemīn örs olmuş idi āb pūlād
Şovuk āhen dögerdı bād-ı ħaddād
- 1967 İdüp sermā elinden yaķasın çāk
Zemān başına şaçmaķ istedi ħāk
- 1968 Yüz urup bād gibi baħr ü berre
Kıara yirden nişān bulmadı zerre
- 1969 İdüp māhī semender ħāline reşk
Teni od için olmuş ğarka-i eşk
- 1970 Felek zıulmet zugālin kām u nā-kām
Şafaķdan od şalup yaķmağa her şām
- 1971 Nesīm-i şubħ birle dem iderdi
Düşüp üstine kıaddın ħam iderdi
- 1972 Odı şol resme bī-cān eylemiş berd
Gelürdi elde tıtsañ yah gibi serd

1973 Bu üslûb ile tañ mı olsa âteş
Halâl-i cāna her dem gülsitān-veş

1974 Açar çün cān u dil bāğına envār
Şitānuñ olsa tañ mı mīvesi nār (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bu kış tasvirinden sonra beyaz rengin hâkim olduğu bir bezm tasviri yer alır:

“Şâh ve Ferhâd beyaz saray içinde kürk giyip sevinçliydi. Altın mangalı ateş ile doldururlar; şarap içerek yanakları pembe olur. Elde beyaz Çin porseleninden kadehler tutarlar. Ud çalıp ateş yakarlar; kızaran çehreleriyle mutluluk toplarlar. Mutlu ve saki olan güzelleri okşayarak ellerine altın körük alırlar. Mesih gibi her nefeste ölü karanlığı göz önünde ihya ederler. Cam kadehi mey ile doldurup su ve ateş arasında uyum sağlarlar. Kâfur (beyaz) soğutunca onlar bu iki ateşle ısınırlar. Öyle ateş ki saf akike benzer; yanağı taze gül bağına benzer. Gül değil, parlak görünüşlü güzeldir; siyah perçemli, yalın yüzlü dilberdir. Bu güzellik ile o gül yüzlü acaba kim; taştan yastık, külden yatan edinmiş? Böylece şeh ve şehzade üç ay kadeh ölçücü gece gündüz işret ederler.”

1975 Pes ol kâfūrî kaçır içinde dil-şād
Geyüp sincāb ü kākum şāh ü Ferhād

1976 İderler mankal-ı zerrini pür-nār
Kılurlar bādelerden çihre gülnār

1977 Tutarlar elde fağfūrî kadehler
Niçe fağfūrî kâfūrî kadehler

1978 Ururlar ‘ūda od u oda ‘ūdı
Kızardup çihreler dirler sürüdü

1979 Şıgayup sş‘id ü sākı güzeller
Alurlar ellerine minfağ-ı zer

1980 İderler her nefesde çün Mesîhā
Zugāl-i mürdeyi göz göre ihyā

1981 Mey ile pür idüp cām-ı zücācı
Virürler mā vü nāra imtizācı

- 1982 Būrūdet virdügince ya‘nî kâfur
Olurlar bu iki âteşle maħrūr
- 1983 Niçe âteş ‘aķıķ-i nāba beñzer
Ruħı bāġı gül-i sîr-āba beñzer
- 1984 Degül gül hūbdur tābende-manzar
Siyeh perçemlü yalñ yüzlü dilber
- 1985 Bu hūsn ile ‘aceb kim ol yüzi gül
İdinmiş yaşduġın taş pisterin kül

- 1986 Me‘al-kışşa şeh ü şeh-zāde üç ay
Dün ü gün ‘āşret ider bāde-peymāy (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde kış mevsiminin başlamasıyla birlikte insanlar eğlencelerini saray gibi kapalı alanlara taşırlar. Bu eğlence meclisinden önce ansızın gelen bir kış mevsimi tasviri yer alır. Şem ile Pervâne de bu mevsimde odunla ısıtılan sarayda vakitlerini eğlenerek geçirmektedirler:

“Kış mevsimi ansızın erişti; dünyaya bir ihtiyar gelerek misafir oldu. Meġer bulut sarhoş deve idi; sabretmeyerek dünyaya kefen saçtı. Yeryüzü onu görüp yüzü bozardı; saba servisinin nefesi suyu sertleştirdi (soġuttu). O demde yumuşak hava eşyalarını toplayınca sular çok soġudu. Felek yere güneşi arz etmediġi için su ve toprak sertleşti. Sıcaklık yerin mizacını zayıflatmıştı; beyaz (kar) ona yetişerek tesir etti. O an saba rüzgârı bulut dalını oynatınca bulut, yere nurunu çokça döktü. Yere saçılanlar bıktırarak düzeye gelince Behram bu ihtiyar feleġi tıraş etti. O zaman hava fazlasıyla erlik ederek bu kocakarı feleġin beynini dağıttı. Kış hallacı, felek yayı ile yere bolca pamuk yağdırdı. Miskin pamuġa sarılması gibi bu kuru topraġı taze kar kapladı. Felek, kışın şiddetinden kaygılanınca iyiliġi (iyilik, üstünlük) pamukta korudu. Yere akçe dökerek mal saçtı; felek ölçülü bir köle oldu. Selvi, havanın sertleştiġini görünce bir beyaz elbise giydi. Uzun boylu aydın günün güzeli soġuktan bozularak bir yere geldi. Bulut bu zamanın sayısız azabını hatırlayıp, akçeler dökerek hesabını gördü. Su günahkâr peri gibi şişeye girdi; ateş cennet bahçesinin gülü oldu. Karın âleme kakum giydiġini gören ateş soyunarak ocaġa düştü. Kış, bunca semmur sincab giydiġi halde güneşi tiril tiril titretti. Güneş gidince hava yumuşamadı; yemeġe kavuşma iştahı arttı.

- 1679 Ey fikr ıssı gör vaşf-ı şitâyı
Nice tebrîd itmişdür hevâyı
- 1680 İrişdi nâ-gehân faşlı zemistân
Cihâna geldi bir pîr oldı mihmân
- 1681 Meger kim uştur-ı ser-mest idi ebr
Kefen saçdı cihâna itmeyüp şabr
- 1682 Zemîn anı görüp bozardı rûyı
Dem-i serv-i şabâ saht itdi şuyı
- 1683 Hevâ-yı nerm devşirdi o dem raht
Anüñçün oldılar şular çatı saht
- 1684 Zemîne ‘ arz-ı mihr itmezdi eflāk
Anüñçün saht olurdu āb ile hāk
- 1685 Mizâcın za‘ if itmişdi yirüñ hār
Yitişdi virdi kâfūrî aña kār
- 1686 Şabâ deprettdi şāh-ı ebri ol an
Yire envârını dökdi firāvân
- 1687 Şaçıldı yire saçı idüp ibrām
Tırāş itdi bu pîr çarhı Behrām
- 1688 Hevâ ol dem ziyāde erlik itdi
Bu çarh-ı pîre-zen mağzın tağıtdı
- 1689 Felek yay ile hālâc-ı zemistân
Zemîne penbeler itdi firāvan
- 1690 Bürüdi berf-i ter bu hāk-ı huşki
Şararlar penbeye gūyâ ki müşki
- 1691 Şitānuñ şiddetinen eyleyüp bāk
Bihini penbede hıfz itdi eflāk
- 1692 Zemîne aqçe döküp saçdı malı

Felek oldu ğulām-ı i‘ tidālî

1693 Görür kim serv serd olmuş hevâyı
Geyür bir penbesi çıkmış kıabayı

1694 Uzun boylu nigār-ı rûz-ı rûşen
Bozıldı bir yire geldi şovuğdan

1695 Bu dehrûñ yād idüp bî-ħad ‘ azābın
Seħāb akçe döküp itdi ħesābın

1696 Şu girdi şîşeye mücrim perîves
Gül-i ğülzār-ı Cennet oldu āteş

1697 Görür kıakum geyürdi ‘ āleme kıār
Yalñ bulındı düşdi ocağa nār

1698 Geyürken bunca semmür sincābı
Şitā ditretti dir dir āftābı

1699 Gidüp kıurş-ı ħür olmadı hevā nerm
Vişālî ħ‘ānına oldu iştihā germ (Zâtî, ŞP)

Bu kış tasvirinden sonra Şem‘ ile Pervâne’nin sarayda düzenledikleri işret meclisinin tasviri şöyledir:

“O zaman çarenin ateşe tapmak olduğunu gören bütün halk, ocağı mihrap edinir. Ateş heva şahına dil uzatınca ateş semanın burcuna fırlatıldı. Odunun yeri karanlık zindan oldu; odunu ateşe yakarak aydınlattılar. Ocağı ateş ile ısıtarak sarayın havasını yumuşak kıdılar. Gümüş yüzlüler nefes vururdu; sarı sinekler ateşe üşüşürdü. O zaman onlar üfleyerek evliya gibi kuru ağaçta çiçek meydana getirdiler. Onlar ateşe nasıl ısınmasın; nefesinde o cana canlar bağışlar. Kızarmış yüzü, siyah kākülü ile yalın yüzlü güzel ateş par par yanar. Bunlar ocağa ateş doldurunca bahar erdi de güller açılmış gibi oldu. Kış mevsimi, o meclistekilere ateşi İbrahim Halil peygamber gibi gülistan etti. Ateşe karşı sefa sürerlerdi; ateş yalın yüzlü gibi vefa ederdi. Kuşlar çiğlikten veda ederek ateşte semâ ederdi. Ateşte döne döne pişer, sonunda güzellerin önüne gelirdi. Kuşlar döne döne o kadar çevrilirdi ki sonunda bezme yol bulurdu. Sıcaktan dolayı yanakları gül gül olan bülbül, sefa ve zevk ile diz çöktü. Dudağında güzel, şirin beni olan sevgili, mûsikâre figan ettirdi. O aldatıcı cadı ve sihirli göz, ona sihir edip her üfürdüğünde bağlı yavrular, ben görmüş gibi ağız açıp figan etti. Kuş gibi her makamı bir kanat

ile baştan başa şaşkırtıcı şekilde seyreder. Papağan ve kumru sevgili ile birlikteyken def ve dumru çalarlardı. Halka sefalardan nasip sunarlar, gönül aldatici bu şiiri okurlar...”

1700 Görürler oda tapmağdur o dem bāb
Ocağı cümle halk idindi mihrāb

1701 Dil uzatdı çün od şah-ı hevāya
Kemend itdi odın burc-ı semāya

1702 Oduñ oldı yiri zindān-ı tennūr
Oduñı oda yaqub itdiler nūr

1703 Ocağı āteş ile itdiler germ
Hevāsını sarāyuñ kıldılar nerm

1704 Ururdı sīm-sīmālar nefesler
Üşerdi āteşe zerrīn megesler

1705 Nefes idüp o dem anlar velī var
Bitürdiler qurı ağaçda gül-nār

1706 Nice germ olmasunlar nāra anlar
Deminde ol bağışlar cāna cānlar

1707 Kızarmış beñzi qara perçemi var
Yalıñ yüzlü güzel par par yanar nār

1708 Bular taldurdılar kānūna āzer
Bahār irdi açıldı şan ki güller

1709 Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistān
Odı itdi Halīl-āsā gülistān

1710 Sürerlerdi aña qarşu şafālar
İderdi şan yaluñ yüzlü vefālar

1711 İderdi mākiyān anda semā‘ ı
Kılurdı hāmıqlar ile vedā‘ ı

1712 Olurdı puhte anda döne döne
Gelürdi anlaruñ āhir önine

- 1713 Şu deñlü döne döne çevrilürdi
O bezme ‘ākıbet ol yol bulurdi
- 1714 Harāretten olup ruhsarı gül gül
Şafa vü şevk ile diz çökdi bülbül
- 1715 Fiğān itdürdi mūsikāre ol yār
Lebinde bir güzel şīrīn beñi var
- 1716 Perestü beççeler açup dehānı
Şanasın beñ görüp itdi fiğānı
- 1717 Kim ol cādū firīb ü çeşmi sehḥār
Aña şih̄r idüp üfürdükçe her bār
- 1718 Ser-ā-ser her maḳāmı nite kim tayr
‘Acedür bir ḳanad ile ider seyr
- 1719 Oluban yārda tūṭī vü ḳumri
Ṭutarlardı yanınca def ü dumrı
- 1720 Şafālardan şunup ḥalḳa naşībi
Oḳırlardı bu şī‘ r-i dil-firībi
- 1721 Bu şī‘ r-i bī-naḳīre ol ki nāzır
Şafā kesb ide bundan ḳalbi vāfir
- 1722 Ayaḳ şun destüme sāḳī cihān ma‘ nāda bir demdür
Cihānda bir demi zāyi‘ geçürmez şol kim ādemdür
- 1723 Ele al cāmı ḥürmetle ḥarīm-i dehr-i dün içre
Saña ‘ömr-i muḥarrem ḥaşr olınca şanma maḥremdür
- 1724 Cihānda öl diril bir ḥoş ḳıyāmet yār ile ḥaşr ol
Ölmeden ḡam yimez ol kim Mesīḥ anuñla hem-demdür
- 1725 Şafā sür ‘ıyş u ‘ışret ḳıl yüzini ḡuşşanuñ görme
Ölümden evvel öldüren cihānda ādemi ḡamdur

1726 Cihānda ‘ālim oldur ‘ayn ü kıadd ü kākül ü ağızın
Temāşā eyle yaruñ kimseye kıalmaz bu ‘ālemdur

1727 Bu bir kaç dane ğarra meşnevidür
Velī pür-nür iden pertevdür

1728 Kaçan kim çenge çengi çeng ururdu
Rebāb anı göüp öte tururdu

1729 İderdi turmayup āh u fiğānı
Gülince ol kıalurdu kıılca cānı

1730 Düzen virüp özine geldi kıanun
İle naķş itmegi idindi kıanun

1731 Vişālũñ olduğıçün soñı hicrān
Yüzini yırtup itdi āh u efgān

1732 Fiğānlar eyleyüp iderdi neyler
Kışi āh itmeyüp ‘ālemde n’eyler

1733 Metā‘-ı vuşlatuñ hicrānı vardur
Anuñçün neylerũñ efgānı vardur

1734 Olinca tā ki üç ay ol iki māh
Tutup hürşid cāmı elde her gāh

1735 Mey-i telh ile ‘ālemden alup dād
Ĝam-ı devr acısından oldu āzād (Zâtî, ŞP)

Bir diğerk kış mevsimi tasviri Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender’in Dârâ’nın kıızı ile eğlencesinin öncesinde verilmektedir. Aslında eğlencelerin kış mevsiminde tertip edilmesi nadir görülen hallerdendir. Bu eğlencenin de kış mevsimiyle tasvir edilmesi, savaşıta iki adamının ihaneti sonucu öldürülen Dârâ’nın kıızı ile İskender’in evlenmesinin İranlıları mutlu eden bir hadise olmamasından kaynaklanıyor olabilir.

“Kış olunca mutlu kışi odur ki yanında yar elinde de şarap olsun... Kış gelip de ay kararınca bütün halk sığınacak bir köşe edinir. Suyu, gümüş titreyen yapan kış acaba zamana ne öğretir? (Kış) su ile billur hisar yapar; yılan soğuktan yerin dibine girer. Kııl bağıın süsünü bozdu; bülbül gidip gülistan boş kaldı. Yer ve gök nesrin yaprağı olur; ahunun kanı donup misk

olur. Kış yağmacı gibi kılıç çeker; her başını kaldıran ateşi tirkeş eder. Kardan okun korkusu âleme solar; samur ve vaşak postu halka cevşen olur. Okçu rüzgâr oku çekince her bir oku fitne ve fesat olur. Semenderin ateşle işi gibi herkes Hindû gibi ateşe düşer. Ocağında ateş olmayanın gözüne yıldız kıvılcım görünür. Gece olunca bağı kebab olur; ‘güneş ne zaman doğar’ deyip durur. Sallanan söğüt gibi eli boş olur; yılan gibi cansız ve kıvrımlı olur. Gecesi ayrılık zamanı gibi uzun, günü kavuşma vakti gibi kısa olur. Parlayan ateş hokkabaz olur; şamatacı gibi halk başına toplanır... Kış, zamanın Zâl’ına zincir vurur; incinmiş av kış korkusundan şehre kaçar. Soğuktan felek bile mavi oldu; o ırmağın ayağı donarak battı. Gök sincap, yer vaşak postu giydi; taş soğuktan ikiye ayrılırdı. Mermer ocakta donarak kül oldu; rüzgâr üşümekten koşardı. Cehennem içinde nar soğuktan dondu; yerin altında yılan urgan oldu. Felek, zehir içmiş gibi karardı; ırmak, yağmur ve kardan denize döndü. Pul, su yüzeyinde zamanın binasını yaptı; sanki bütün yeryüzü deniz oldu. Sudaki canlılara buz ayak bağı oldu; felek kubbesindeki hava dondu. Gökteki ay değil, kışın soğuğu zarar vermesin diye felek göğsüne kızgın demir vurdu. Ateş ışık gibi değerli olur; insanlar pervâne gibi üstüne toplanır. Ateş ud gibi ayağını uzatınca halk da ateş üstündeki titreyen duman olur. Yer şişe satan dükkân oldu; deniz rüzgârdan çoşar. Rüzgârın tokadından yüz kararır; bulut karanlıktan yol bulamazdı. Balık suyu bırakıp karaya yüz tuttu. Sinek ve pire memleketi terk ettiler; nefes, ağzın içinde donar. Bu inleyen halk Halîl gibi ateşe düşer; kıymetsiz ateş lale bahçesi olur. Bütün kuşlar yuvalarını terk ederek semender gibi canlarını ateşe atarlar. Güneş taşın donduğunu, bulutun cübbesinden başını çıkardığını gördü. Çarh hallacı pamuk işi yapan oldu, onun pamuğuyla her yer dolar. Feleğin mumu bulutu fanus yapıp pervâne gibi onun dönüşüne melekler üşüştü. Süsenin elindeki keskin kılıç düşer, üstün diye yelle kavga edemezdi. Her çocuk elini kolunun içine çeker; daldaki her çubuktan bir ses çıkar. Burunlar soğuktan oluk olur; dünya donarak demir dağa döndü. Yer ve gök değirmen olur; undan bu toprak görünmezdi. Saba yeli kulakları sağır edecek kadar sert eser. Kış oku taşın bağına geçince taş, elinden bela ve sıkıntı çekerdi. Fakir yılan gibi halka olup yatar, emir bile ayağını uzatamaz. Sabanın ayağı yara olsun diye kış zulmü şişeden su döker.”

1801 Sa‘ âdetlü oldur ki çün ola dey
Yanında nigâr ola destinde mey

...

1811 Zemistân irüp çün ola tîre mâh
İdinür kamu halk künci penâh

1812 Zamâna ‘aceb dey ne ta‘ lîm ider
Ki sim-âb lertzende-i sîm ider

- 1813 İdüp mäh ile āb-gīne hışār
Şovuğdan yirün a' rına girdi mār
- 1814 Bozup ziver ü zīnet-i bűstān
Tehī aldı bűlbűl gidűp gűl-sitān
- 1815 Zemīn ű semā berg-i nesrīn olur
Tűnup āhunuñ anı műşgīn olur
- 1816 ekűp tīĝ ider unki dey tűrk-tāz
İder āteşi ca' be her ser-firāz
- 1817 Şolar 'āleme tīr-i berfīne-baĝ
Olur hāla cevşen saműr u vaşak
- 1818 İde tīr-keşin bād űn kim gűşād
İder her bir[i] fitneyile fesād
- 1819 Dűşűp nāra Hindű gibi her kişi
Semender gibi āteş ile işi
- 1820 Kiműn kim ocaĝında olmaya nār
Kevākib gűrinűr gűzine şerār
- 1821 Gice olıcak baĝrı olur kebāb
Ne vaĝtin doĝa duyuban āfitāb
- 1822 Tehī-dest űn bīde lertzān olur
Yılan gibi bīcān u piān olur
- 1823 Dűni firat eyyāmı gibi dırāz
Gűni vuşlat evātı mānendi az
- 1824 Olur şa' bede-bāz rahşende nār
Ŭşer başına hāl hengāme-vār
...
- 1838 Zemistān urur Zāl-i devrāna ayd
aar şehre sehminden āzűrde şayd

- 1839 Şovuğdan dahı çarh oldı kebūd
Ayağı toñup pūya kıldı [o] rūd
- 1840 Semā geydi sincāb ü ğabrā vaşaq
Şovuğdan olurdı hācer iki şaq
- 1841 Ocağda toñup mermer oldı remād
Üşüyüp tek-u-pūya eylerdi bād
- 1842 Şovuğdan toñup dūzah içinde nār
Zeminün resen oldı ka' rında mār
- 1843 Olup berf [ü] bārāndan rūd baħr
Karardı felek şanki nüş itdi zehr
- 1844 Yapüp pul şu yüzinde bināy-ı dehr
Şanasın ser-ā-ser zemīn oldı baħr
- 1845 Olup murğ-ı ābiye yaħ bend-i pā
Felek tākı içinde toñdı havā
- 1846 Degül meh felek şadrına urdı key
Zarar itmeye tā ki sermā-yı dey
- 1847 Mu' azzez olur nūr mānendi nār
Üşer üstine ħalk pervāne-vār
- 1848 Uzdap ayağın o da hem-çü 'ūd
Olur ħalk nār üzre lertzān çü dūd
- 1849 Zemīn oldı dükkān-ı şīşe-fürüş
İder bāddan baħr cüş u ħurüş
- 1850 Olup laħme-i bāddan rū siyāh
Bulut tırelıkden bulamazdı rāh
- 1851 İdüp baħride tābe-i āz rū
Koyup ābı dutdı balıķ ħuşka rū

- 1852 Diyârı idüp terk keyk ü meges
Dehân içre efsürde olur nefes
- 1853 Düşer çün Halîl oda bu halk-ı zâr
Olur nâr-ı muṭriḳ hemîn lâle-zâr
- 1854 İdüp terk cümle tıyûr âşiyân
Atarlar semender gibi oda cân
- 1855 Güneş gördi kim oldu efsürde taş
Bulut cübbesinden çıkarmadı baş
- 1856 Olup çarḫ ḫallâcı pes penbe-kâr
Ṭolar penbesiyle anuñ her kenâr
- 1857 İdüp ebri fânûs şem^c -i felek
Çü pervâne gerdine üşdi melek
- 1858 Elinden düşer süsenün tîḡ-ı tîz
İdemezdi yeg diyü yelle sitîz
- 1859 Yenine çeküp destini her gedâ
Virür şâḫda her çubuḫ bir şadâ
- 1860 Burunlar şovukdan olup nâv-dân
Demür taḡa döndi toñuban cihân
- 1861 Zemîn ü semâ oluban âsiyâb
Görinmezidi ârddan bu türâb
- 1862 Şabâ yili ḫışm ile şöyle eser
Ki eyler şadâsı kulaḫları ker
- 1863 Geçüp sîney-i senge tir-i şitâ
Çekerdi elinden belâ vü cefa

1864 Olur halka çün mâr yatsa faķır
Ayağın uzatmaz meger kim emir

1865 Döker āb-gine [de] ‘adv-i Őitā
Ki [hem] ola mecrūh pāy-i Őabā

1866 Bu kālāyı nesc eyleyen pür-hüner
Bu efsāneden Şöyle virdi haber

1867 Ki İskender ol Őāh-ı āfāķ-gir
Keyān mülkine oldu çün kim emir (Behişti, İN)

Behişti’nin *İskender-nāme*’sinde yer alan yukarıdaki tasvirde kış tasviri yapılırken bu mevsiminde ideal bir bezminin nasıl olacağı da işlenir. Bu metni ilgi çekici kılan husus bir bezm tasviri değil, olması gereken ideal bir bezmin anlatımıdır. Aşk mesnevilerinde bezm mevsimi bahardır. ‘Bezm ü rezm’ yani savaş ve eğlence üzerinde inşa edilmiş eskilerin yaşam biçimine göre bahar savaş, kış da eğlence mevsimidir. Bu çalışmada incelenen eserlerde bezmin mevsimi bahar verilir ve bezmlerin kahir ekseriyeti bu mevsimdedir. Bu eserlerde yer alan az sayıdaki kış bezmlerinde ise ideal bir kış bezmini telkin etmesi bakımından önemlidir. *İskender-nāme*’de Şair, mutlu bir kış eğlencesinin nasıl olması gerektiğini ele alır:

“Mutlu bir kış odur ki kişinin yanında sevgilisi ve elinde Şarap olsun. Kırmızı Şarap ve ay yüzlü saki kalp aynasına sefa versin. Güzel nağme söyleyen bülbül, eline ud alsın; uddan türlü türlü sesler gelsin. Saki, mutrip, sevgili ve eğlence sahibi ile birlikte dört olsun. Eğer sevgili Şarkı da söylüyorsa kişiye Şarkıcı ve saki olarak yeterlidir. Kebap, meze ve ateş olmalı; ay yüzlü yanak ve gönül çekici ud olmalı. Gāh Şarap vermeli gāh Şarkıcı olmalı; gāh buse almalı gāh kucaklamalısın. Bundan başka sefa isteyen, istediğini ancak Firdevs bağında bulur. Kişi eline parlayan kadehi alıp içine parlayan kırmızı Şarabı doldurmalı. Sevgilinin aşkına içip kanı Őevkten Şarap gibi coşmalı.”

1801 Sa‘ ādetlü oldur ki çün ola dey
Yanında nigār ola destinde mey

1802 Mey-i surh ile sāķī-i meh-liķā
Vire ķalb āyinesine Őafā

1803 Ele ‘ūd ala bülbül-i hōŐ-nevā
Gele ‘üddan dürlü dürlü Őadā

- 1804 Hemîn sâķî vü muṭrib ü yâr ola
Daĥı şâhib-i ‘ayş ile çâr ola
- 1805 Velî çünki dil-dâr ola naġme-ger
Kişiyе muġannî vü sâķî yiter
- 1806 Kebâb ola nuġl ola âteş ola
Ruĥ-ı mehveş ü ‘ûd-ı dil-keş ola
- 1807 Gehi mey vire gâh ola naġme-kâr
Alüp büse geh gâh idesin kenâr
- 1808 Dileyen kişi bundan özge şafâ
Meger bâġ-ı Firdevs içinde bula
- 1809 Ele ala câm-ı direfşendeyi
Ṗoya içine la‘l-i raĥşendeyi
- 1810 İde dilberi ‘aşķına anı nüş
İde şevķden mey gibi ķanı cüş (Behiştî, *İN*)

Yukarıda örnekleri verilen kış tasvirlerinde beyaz renk ile soġuġun hâkim olduġu tablolar çizilmiştir. Bezmlerde yer alan diġer kış tasvirleri şöyledir: **Hassan**, *MM*, 3634-3669; **Lâmî Çelebi**, *FŞ*, 3624-3627; **Muhibbî**, *GN*, 5570-5632.

Tablo 9 Bezmlerde Yer Alan Kış Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı
1	<i>MM</i>	Hassan	1
2	<i>İN</i>	Behiştî	1
3	<i>FŞ</i>	Lâmî Çelebi	2
4	<i>GN</i>	Muhibbî	1
5	<i>ŞP</i>	Zâtî	1
		Toplam:	6

İncelenen mesnevilerin 5’inde altı adet kış mevsimi tasviri yer alır.

Bu bölümde ‘Bezm Tasvirlerinde Zaman’ başlığı altında bezmlerde yer alan zaman tasvirleri ele alındı. Tasvirlerde zamanın ‘bezmin zamanı ve süresi’ şeklinde yer aldığı görülür. Bezmler gündüz ve gece vakitleri ile dört mevsimde kurulur. Bu zaman dilimlerinden gece

düzenlenen bezmler gündüze göre, bahar mevsiminde düzenlenen bezmler diğer üç mevsime göre daha fazladır. Kış mevsiminde düzenlenen bezmler sonbahar ve yazıya göre sayıca üstündür.

Tablo 10 Bezmlerde Yer Alan Mevsim Tasvirleri Dağılım Tablosu

Mevsimler	Tasvir Sayısı	Yüzdellik
İlkbahar	16	%64
Yaz	2	%8
Sonbahar	1	%4
Kış	6	%24
Toplam:	24	%100

Tabloda görüldüğü üzere bezmlerde daha çok bahar tasvirleri yer alır. Baharın eğlence mevsimi görme anlayışının doğal bir sonucu olarak mesnevilerdeki tasvirlerle de bunun yansıdığı görülür. Kış mevsiminde iklimin eğlence için elverişli olmamasına karşın kapalı alanlarda bezmlerim icra edildiği görülür. Bu nedenle bezmlerdeki kış tasvirleri %24 ile azımsanamayacak bir orandır.

2.3.Bezm Tasvirlerinde Mekân

Bezm tasvirlerine bir zaman ve mekân tasviriyle giriş yapma, mesnevilerin çoğunda görülen bir özelliktir. Mekân tasvirleri genellikle zaman tasvirlerinden sonra yer alır. Bezmin yapıldığı bu yerlere ‘bezm-gâh’, ‘bezm-sâz’, ‘işret-gâh’, ‘işret-âbâd’ ve ‘tarab-gâh’ adı verilir:

1938 Hemîn gülşen olmışdı ol bezm-gâh
Sipâhı çemen serv idi pâdişâh

1959 Döker bezmine şol kadar nuql şâh
Ki şekkerden olur şan [ol] bezm-gâh

4486 Gerek ola bezm-gâh-ı laţif
Müzeyyen ola hem-çü ‘ Adn-i şerif (Behiştî, *İN*)

731 Çü gördük bezm-sâz olmuş reyâhîn
Düzetdük biz de bir hoş bezm-i âyîn (T. Cafer Çelebi, *HN*)

1553 Oña şalmazdan öñ iş tarhın üstâd
Temâm olunca her bir ‘işret-âbâd

- 1932 Bu faşl içre yine şeh-zâde vü şâh
Varup zer kaçrı kıldılar tarab-gâh (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 1276 Hâneyi çün ‘işret-âbâd etdiler
Şevk birle bezme bünyâd etdiler (Muhıbbî, GN)
- 485 Eyledüm andan öte çünki nigâh
Gine gördüm laîf ‘işretgâh (Fikrî Çelebi, EE)

Eğlencenin düzenlendiği yer, herhangi bir tasvir yapılmadan belirtildiği gibi detaylı ve hacimli tasvirlerle de anlatılır. Bu çevredeki her detayın okuyucunun hayalinde hissettirme arzusuna, özellikle saray ve bağ/bahçe tasvirlerini birer tezyini unsur olarak esere nakşetme ve şairin sanat kabiliyetini gösterme gayretine bağlanabilir.

Eğlenceler, tabiat güzelliklerini barındıran bağ, gülistan, bahçe, çemen/merg-zâr gibi adlarla anılan açık alanlarda; saray, kasır, köşk, çadır ve hamam gibi kapalı alanlarda düzenlenir. Bunlara ilaveten bezmler, savaş meydanında, av alanında, ova ve sahrada da yapılır. Bütün halkın iştirak ettiği toplumsal eğlencelerde ise şehir süslenir ve şehrin her yeri eğlence mekânı olur. Bu duruma Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev*'indeki *Bezendi şehri ü bâzâr u maḥalle / Düzeni hûb-rûlar geydi ḥulle* ile Aşkî'nin *Heft-peyker*'indeki *Halḳ emîn oldu irişdi râḫata / Başladılar her taraḫda 'işrete* beyitleri örnek verilebilir.

Bezm tasvirlerinde birçok unsur ve eğlence atmosferinin sürekli cennetle kıyaslandığı görülür. Bezmin yapıldığı yer, mimari yapılar, bezmin araç ve gereçleri, meclisteki güzeller ve hizmetçiler, içki ve yiyecek gibi unsurlar çeşitli yönleriyle cennetle mukayese edilir. Şentürk'e göre işret meclislerinde daha çok eğlence dekoru hazırlamak için çizilen bazı tasavvur kalıpları Kur'an ve hadislerde geçen cennet tarifinden ilham alınmıştır (Şentürk, 2002: 604, 605).

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender'e tavsiyelerde bulunanlardan Hipokrat, şarabın gereklerini anlatırken bezm kurulacak yerin Adn cenneti gibi süslü olması gerektiğini söyler: *Levâzımları çok şarâ buñ şehâ / Ri'âyet gerek kim bulasın şafâ // Gerek ola bezm-gâh-ı laîf / Müzeyyen ola hem-çü 'Adn-i şerif* (Behiştî, İN, 4485-4486). Bütün şehrin süslendiği eğlencelerde ise şehir cennet; güzeller cennet hurisi olur: *Virür hûblar yüzi meclislere nûr / Şehir şankim behişt idi bular ḫûr* (Tutmacı, GH, 5134).

İncelenen mesnevilerden hareketle bezmlerin kurulduğu yerlerden bağ, çadır, saray, ev, hamam, ırmak ve havuz kenarları ile pınar başları hakkında bilgi verildi. Özellikle bağ ve saray tasvirlerindeki mekân-cennet benzerliğine dair örnekler de yine ilgili alt başlıklarda ele alındı.

2.3.1. Bağ

Bezmin düzenlendiği mekânların başında gelen bağ, içinde farklı türlerden ağaç, çiçek ve otların olduğu, kuşların öttüğu, ortasında havuz bulunan veya içinde ırmak geçen yeşil alanlardır. Bu alanlara bağ demenin yanında, bağe, benevşe-zâr, gülistan, gülsen, gülzâr, emen, ravza, lâle-zâr, sahra, sebze-zâr, semen-zâr, merg-zâr ve bostan da denir:

- 2954 Bir bağe-i ferağ-fezâda
Bir şâke-i terağ-zidâda (Y. Vâlî, *HD*)
- 816 Pes ol şâh-1 cihân u ħûr-1 cennet
Diledi bâğ içinde kıla řoĥbet (Tutmacı, *GH*)
- 514 Gine irdüm dağı bir araya
Bir çemenzâr-1 cennet-ârâya
- 515 şuyu şîrîn ü ĥoř ü mâ[’]-i furât
Nice mâ[’]-i furât âb-1 ĥayât
- 516 Bûlbûl-âbâd u mergzâr-1 laşîf
Bâğ-1 cennet gibi şerîf ü münîf (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 1615 O řaşruñ çevresi bir ‘âli bustân
Ki içine giren raĥat olur cân (Cem Sultan, *CH*)
- 32569 İrişdi nâ-gehân bir mürġ-zâra
İnüp atdan oturdı bir kenâra (şerîfi, *şN*)
- 3007 Bir ravza-i ĥûbı kıldı tezyîn
Kim her gören eyler idi taĥsîn (Y. Vâlî, *HD*)
- 3056 Zeyn eyledi benefşezerî
Gönderdi oğumağa hezârı (Y. Vâlî, *HD*)
- 2469 Seyr ider servi řâĥn-1 řâĥrâda
Ĝuřşadan şalbi şâ‘ r-1 deryâda (Hamdî, *YZ*)

Bağlarda düzenlenen bezmlerde bahçede bulunan göz alıcı, büyük bir ağaç altında taht kurulur:

835 Bulup bir sidre-i tûbâ-ı hırâmı
Ki dün gün t̄a' at içreydi kıyâmı

836 Güneş gibi urup tahtında zer-taht
Ki mişlin görmemiş çarh-ı cüvân-baht (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezm metinlerinde meclisin kurulduğu mekânlardan bağ, bazen yalın haliyle belirtilir bazen de uzunca tasvirlerle ele alınır. Aşağıdaki örneklerde bezmlerin bağda gerçekleştiği belirtilmekle yetinilmiştir:

1539 Eline aluban Hürmüz elini
Revân oldu t̄utup oda yolını

1540 Var idi bir mağâmı bāđ içinde
Nitekim kaşır olur uçmağ içinde (Tutmacı, GH)

1580 T̄urup girdiler andan bāđ içine
Ki ol bāđ içi ne uçmağ içine

1581 Bahâr idi vü andan mevsim-i gül
Fiğân iderdi her budahda bülbül (Tutmacı, GH)

1963 Emr idüp kullarına şevk ile Yâr
Didi yokdur bu dem gönülde karâr

1964 Gönülümüz seyr-i gülistân ister
Bezm-i sahbâ-yı erguvân ister (Vücûdî, HY)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh, yarânlarıyla beraber bir bahar mevsiminde bağda eğlenmeye gider. Gedâ, Şâh'tan önce bu gülşene gider. Gedâ, bağbanın çiçekleri keserek yaptığı bahçe düzenlemesini görünce üzülür ve bağbana kızar. Gedâ bu haldeyken ansızın Şâh bağa gelir:

1347 Oldu bir gülşene şu gibi revân
Gitdi bir pāk bād gibi hemân

1348 Gördi bir bāđbân-ı nādânı
Degşürür gonc-i gülistânı

...

1367 Söyleşürken Gedâ bu hayret ile
Şâh geldi o bāđa devlet ile (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Özellikle bahar mevsiminde bezmler, içinde ağaçların olduğu, çiçeklerle süslü, ortasında havuzun yer aldığı bağlarda gerçekleşir. İncelenen mesnevilerde yer alan bu bağ tasvirlerinden örnek pasajlar aşağıda ele alındı.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün esarettten kurtulmak için bezm düzenlediği bağın tasviri şöyledir:

“O selvi (Gül) bağa varınca gül ve şimşir aman dilediler. Çemen, yüce cennete benziyordu; sarı-kırmızı renkli gül cennet güzeliydi. Cennete benzeyen bu bağ anlatılamaz. Bağda menekşe, lale, nergis, gül, nesrin ve sünbül sonsuz sayıdalar. Nereye bakarsan bağ ve gül bahçesi; elma ve nar birbiriyle söyleşir. Bağda güzel bir saray yapılmış; saraydaki süsleri görenler hayran kalırdı. Bu sarayda mücevherlerle bezenmiş altın bir taht kurulmuş; tahtın minderi renkli sırmalı kumaştan. Bu saraya geçen Gül, burada oturdu; çemen onunla süslendi. Sarayın önünde gümüşten düzgün bir havuz; o havuz bile incilerle süslü...”

3104 İrişdi bâğa çün ol serv-i âzād
Gül ü şimşād kıldı dād u feryād

3105 Çemen beñzer idi huld-ı berīne
Gül-i ra' nā içinde hūr-ı 'ine

3106 Ne vaşf idem ki nice bâğ idi ol
Ne bâğ kim şanasın uçmağ idi ol

3107 Benefşe lâle vü nergis be-gāyet
Gül ü nesrīn ü sünbül bī-nihāyet

3108 Nereye baħar iseñ bâğ u gülzār
Biri birine söyler alma vü nār

3109 Yayılmış anda bir hoş hālī eyvān
Ki naqşına gören ƙalurdı ħayrān

3110 Ƙurılmış bir muraşsa' taħt-ı zerrīn
Bisāṭı cümlesi zer-beft u rengin

3111 Giçüp anda ƙarār eyledi ol māh
Anuñlan buldı zīnet ol çemengāh

3112 Öñinde bir gümişden havz-ı mevzûn
Muraşşâ' ol dağı bir dürr-i meknûn (Tutmacı, *GH*)

Yine Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül, İsfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca ilkin sarayda bir ay eğlenir. Daha sonra Hürmüz'le birlikte Rum kayserinin bağına geçerek eğlencesine burada devam eder. Gül ile Hürmüz'ün meclis kurduğu bağın tasviri şöyledir:

“Şâh ile ay (Gül) bu kez bağıya yöneldiler. Hükümdarın büyük bir bağı vardı; sekiz cennet onu kıskanırdı. Burada yeşillikler arasında havuz vardı; sanki cennetten bir bahçeydi. Her taraftan su akardı; reyhanlara can verirdi. Nar, narenc, elma ve dut sayısızdı; ihtiyar biri bunları yese gençleşirdi. Erik, armut, badem, kayısı... kimisi yeşil kimisi olgunlaşmış. Gül, nesrin, süsen, taze sünbül sürekli birbiriyle söyleşirdi. Menekşe, lale, reyhan, menşur ile âşıkların hükümdarı şuri ve asfur çiçekleri bağda ayak basılacak yer kalmayacak kadar çoktu. Göz alabildiğince nesrin, çemendi, çınar, serv, nar ve narvedi vardı. Baştan başa serv ve şimşir çekilmiş; söğüt ve şimşir üst üste dolaşmış. Altın ve gümüş taşlarından güzel, ölçülü bir saray inşa edilmiş. O saraya karşılıklı güzel ve revnaklı, altından süslü iki taht konulmuş. Tahtın minderi gayet nazik, güzel ve ölçülü atlas, diba ve iksun kumaşındandı. Sarayın baş tarafında yine bir gök mavisi rengindeki taht süslüydü. Yuvarlak, örülmüş altın kubbeler, ortada asılı misk ve amber dolu. Yel onu oynatınca buruna misk ve amber kokusu gelirdi. Bu saraydaki eşya, giysi ve kumaşlar kalemin yazıp nakletemeyeceği kadar çoktu.”

3448 Bir ay bizendi şâr bu resme nâ-gâh
Bu kez meyl itdi bâğa şâh ilen mâh

3449 Var idi şehriyâruñ bir ulu bâğ
Ki reşk iderdî aña sekiz uçmağ

3450 Burası sebz arası havzaydı
Cinândan şanasın bir ravzaydı

3451 Ağardı her yaña âb-ı revânı
Reyâhîne bağışlar idi cânı

3452 Firâvân nâr u nârenc elma vü tut
Ki yise nev-cüvân olurdu fertüt

3453 Erük ü armud u badam u mişmiş
Kimi ser-sebz ü kimisi irişmiş

- 3454 Gül ü nesrīn ü sūsen sūnbül-i ter
Biri birine söylerdi mükerrer
- 3455 Benefşe lāle vü reyḥān u menşūr
Emīr-i ‘āşıkān sūrī vü ‘asfūr
- 3456 Bu çiçekler şunuñ bigi çoğ idi
Ki ayağ başmağa boş yir yoğ idi
- 3457 Göz irdügince nesrīn ü çemendi
Çınār u serv ü nār u narvendi
- 3458 Çekilmiş ser-be-ser serv ile şimşād
Tolaşmış ber-be-ber bīd ile şimşād
- 3459 Yapılmış anda bir hoş қаşr-ı mevzūn
Taşınuñ biri gümüñ biri altun
- 3460 Қurılmış iki zerrīn taḥt-ı zībā
Biri birine qarşu ḥūb u ra‘nā
- 3461 Be-ğāyet nāzūk ü maṭbu‘ u mevzūn
Bisāṭı aṭlas u dībā vü eksūn
- 3462 Var idi anda şol deñlü tecemmül
Ki şerḥ itmege ‘aql itmez tahammül
- 3463 Yine şadrında bir pīrūze-gūn taḥt
Firāvān anda daḥı zīnet ü raḥt
- 3464 Müşebbek kubb-e-i zerrīn müdevver
Aşılı ortada pūr-müşg ü ‘anber
- 3465 Nice kim yil aña ḥarket virürdi
Meşāma müşg ü hem ‘anber irürdi

3466 Hem andağı metā‘ u raht u cāme
Nite naql ide ‘ aql u yaza hāme (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde baharın gelişyle beraber Şâh Keyvân'a ait cennet misali bahçeye gidilir. Günlerden bir gün Şâh Keyvân, Mihr'le beraber bezm tertip eder. Bu mecliste bahar tasvirinden önce şâha ait bağın uzunca ve cennetle kıyaslanarak tasviri yapılır. Tasvirde toprak, su, havuz, çiçek, ağaç, hava, meyve gibi unsurlar daha fazla ön plana çıkar.

“İnsan gözünün bir benzerini görmediği bu bağın çeşmesinde ölümsüzlük suyu akardı. Kasrının burcu Keyvan idi; kapıcısı ise Rıdvan. Can bağışlayan havası ruh besleyen; ağaçların görüntüsü gölge yayan. Göğü iç açıcı, toprağı misk, otu sümbül, reyhan ve nesrin. Onu gören cennet, gizlenmiş; suyunu kıskanan kevserin gözü yaşlı. Ölümsüzlük suyu yüz üstü serilerek, havuzu koşarak can atıp gelirdi. Parlak ve gül suyu ırmağı gören kevser havuzunun ağzının suyu aktı. Bütün selvi ağaçları eteğini çekerek havuzun kenarında onu seyrederdi. Taze şimşir ağacı tuba misali ateşten kurtulmuş bir halde her tarafta naz ile yürüyor. Gönül kapan bağ gayet sevgiliye döndü; top ve el gibi gayet gönül rahatlatıcı bağ. Ruh bağışlayan esintisi rahatlık veren; kimyasının tozu göz sürmesi. Ağacı dilber boyu gibi pek güzel; bahçesi sevgilinin yanağı gibi süslü. Selvi ve ar'ardan ona sur çekilmiş; cennet gibi bütün etrafı bayındır. İçi içe yetişen şimşir ve ar'ar birbirine sarılmış. Yükseklerle uzanan selviler rüzgâr estikçe bazen birbirini kucaklar, bazen de naz ile yürürler...”

3327 Didi ol naql-bend-i meclis-i rāz
İdüp bu bezmde izhār i‘ cāz

3328 Şehūñ bir bāğ[ı] var idi nice bāğ
Dil-i mīnūya urmuş lāle-veş dāğ

3329 Nazīrin görmemişd[i] çeşm-i insān
Aķardı çeşmesinden āb-ı hayvān

3330 uşūruñ burūcı burc-ı Keyvān
apusındaki der-bān idi Rıdvan

3331 Havā-yı cān-fezāsı rūh-perver
Diraht-ı hod-nümāsı sāye-güster

3332 Fezāsı dil-güşā vü hāki miskīn
Giyāhı sümbül ü reyhān u nesrīn

- 3333 Omı görüp cinān olmuşdı pinhān
Şuyı reşkiyle kevşer çeşmi giryān
- 3334 Yüzi üzre serinüp āb-ı hayvān
Gelürdi cān atup havzına pūyān
- 3335 Görüp ol rüşen ü cüllāb-ı cūyın
Akıtdı havz-ı kevşer ağz[ı] şuyın
- 3336 İderdi seyr her serv-i resīde
Kenār-ı havzda dāmen-keşīde
- 3337 Hırāmān her tarafda tāze şimşād
Çü tūbā tīşe vü āteşden āzād
- 3338 Çevirdi yār gāyet dil-rübā bāğ
Çü gūy u dest gāyet dil-güşā bāğ
- 3339 Nesīm-i rūḥ-baḥşı rāḥat-efzā
Ġubār-ı kīmyāsı kuḥl-ı havrā
- 3340 Diraḥtı ḳadd-i dilber gibi ra' nā
Riyāzi ḥadd-i cānān gibi zībā
- 3341 Çekilmiş serv ü 'ar' ardan aña sūr
Cinān-āsā ḳamu eṭrāf[ı] ma' mūr
- 3342 Biten şimşād u 'ar' ar şāḥ-der-şāḥ
Biri birin ḳoçar güstāḥ güstāḥ
- 3343 Şabā esdükce her serv-i ser-efrāz
Ḳoçar geh biri birin geh ider nāz
- 3344 İdinmiş ḡonce-i sūrı ' amārī
Gül-i şad-berg olmuş çetr-vārī

- 3345 Çekilmiş her tarafda naḥl-i ḥurmā
Nigārīn ḳaddi veṣ bālā vü ra' nā
- 3346 Çemen bezminde gül gelmiş çü maḥbūb
Şaçup şu ebr şalmış şāḥ-ı cārūb
- 3347 Şekerden kūze aşmış idi emrūd
Bitürmüş idi zer ḥelvā-yı bī-dūd
- 3348 Çıkmış dāye-veṣ pistān incīr
Ki eṭfālūn ide aḡzını pür şīr
- 3349 Şalınur şāḥda engūr ü 'unnāb
Biri Zühre biri Pervīn-i pür-tāb
- 3350 Kirās idüp 'arūs-ı bāḡı tezyīn
Daḡar boynına silki la' l-i rengin
- 3351 Pür olmuş idi şeftālūsı cüllāb
Olurdu şerbetinden teṣne sīr-āb
3352. İder ḥelvāsını ḥelvālar iḡzār
Ki seyr iden ola sīr idüp ifṭār
- 3353 Açuban ḥoḳḳa-i yāḳūt-ı rümmān
İderdi naṭ' -ı sebze la' l-efṣān
- 3354 Bitüp pistān-ı dilber bigi her sīb
Virürdi büstāna nūkheti ṭīb
- 3355 Ruḡ-ı dilber gibi biryān-ı rengīn
Velī çün ḡabḡabı biryān-ı sīmīn
- 3356 Olurdu pūšte lezzetden dehen-bāz
Ḥalāvet 'āleminde dimege rāz
- 3357 Şabā seyr ide varsa ol araya
Atardı şāḡlar sībī şabāya

- 3358 Şabā yili süvāre şah̄n-ı meydān
Bih ü nārenc gūy u şāḥ çevgān
- 3359 Müşebbek sāyeden anuñ zemīni
Munaḳkaş saḳfı hem-çün naḳş-ı Çinī
- 3360 Gül-i sürḥi ṭurı çün rüy-ı dil-dār
Gül-i zerdi çü reng-i ‘āşık-ı zār
- 3361 Zemīn giymiş idi pīrūze kāle
Düzilmiş çün ‘aḳīḳīn dügme lāle
- 3362 Olup ebr aña çetr-i sāye-güster
Görünmez berg-i terden anda aḥter
- 3363 Diraḥtistānı ḳamu āsmān-gīr
Zemīni pūr derāhīm ü denānīr
- 3364 Meger kim raḳs urur şāḥ-ı gül-i ter
Ki düzdi dāmenine dügme-i zer
- 3365 Ṭolup nāf-ı semen müşg-i Ḥıṭāyī
Mu‘ aṭṭar eylemiş idi havayı
- 3366 Şaḳāyıkdan dönüp yir āsmāna
Çemen dönmiş idi bāḡ-ı cināna
- 3367 ‘Arūs-ı ḡonceye berg-i dirāḥtān
Şaçardı sīm ü zer çün nīk-baḥtān
- 3368 Geçürürmiş bahārı anda Keyvān
Yine ol bāḡa vardı ḳondı sultān (Behiştī, *MM*)

Tâcîzade Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde bir bahar mevsiminde şairin arkadaşlarıyla birlikte eğlenmek için gittiği Kâğıthâne'deki bezmin mekânı 'sıfat-ı cây-ı meclis' başlığı ile tasvir edilir. Bahar mevsiminde doğanın olağanüstü güzelliği yeniden canlanır ve şair bu atmosferi bir bezm metaforu ile işler.

“Burada menekşe, lale, nesrin ve nergis bağda büyük bir bezm kurmuşlardır. Gül kuşlardan kebab yapmak için ateş yakıp sert şiş getirmiş. Sarı süsen ve taze zambak bezm ehli için içi şarap dolu gümüş ve altın sürahileri yere koymuş. Bülbüller ney çalar, güller defle onlara eşlik eder. Reyhanlar el ele tutuşarak oturmuş, lale sarhoş olup külahını eğri kılmış. Siyah gözleri süzölmüş nergis nesrine mest bakar. Gül, meclis ehline iltifat etmek için bir tabak renkli helva getirmiş. Lale damağı ıtırlı şarap yapmak için kadehin dibine anber koymuş.”

Sıfat-1 Cāy-1 Meclis

- 720 İnüp girdük çün ol gülzāra ḥandān
Ne gördük bir ‘ aceb bāğ u gülistān
- 721 Zemīninde biten ra‘ nā giyālar
Elif-ḳad sebz-cāme dil-rübālar
- 722 Benefşe lāle vü nesrīn ü nergis
Düzetmiş bir ulu şāhāne meclis
- 723 Kebāb itmege ḳuşlardan firāvān
Gül od yakmış getürmiş sīḥ-i ağşān
- 724 Çiçekler bir yire gelmiş ser-ā-ser
Şaru süsenler ile zanbaḳ-ı ter
- 725 Ḳomış yir yir gümüş altun şurāḥī
İçinde içmeğe bezm ehli rāḥı
- 726 Olup ḥoş nāy-ı bülbül nağme-perdāz
Dutup def güller olmuş aña dem-sāz
- 727 Oturmuşlar reyāḥīn dest ber-dest
Külāhın lāle kec kılmış olup mest
- 728 Süzölmüş nergesün çeşm-i siyāhı
İder nesrīne mestāne nigāhı
- 729 Ḳılup gül meclis ehline nevāziş
Getürmüş bir ḫabaḳ rengin cevāriş

730 Dimāğı dutmağa bāde mu‘ aṭṭar
Çomış sâğâr dibine lâle ‘ anber (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Yine *Heves-nâme*’de bir bahar mevsiminde gece tasvirinde mehtabın bağ ve ırmağa yansıması tasvir edilir:

1086 Düşüp şahraya tâb-ı mâh mes‘ üd
Şan oldu ferş-i mîna sîm-endüd

1087 Olup maḥzar şafâ-yı mâh-tâba
Letâfet şol kadar gelmişdi âba

1088 K’anı görüp zilâl-i bîd u ‘ ar‘ ar
Olup bî-hüş düşmüşdi ser-â-ser

1089 Yaturdı sâyeler bî-tâb epsem
Seperdi yüzlerine âb şeb-nem

1090 Alup ağız’ölçüsini goncenüñ bād
Haber virüp iderdi bülbülü şād

1091 Yakındur diyü vaşl-ı gül zamānı
‘ Anādilde alurdu müjdegānî (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Fikrî Çelebi’nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde şair, tabiatın davetine uyarak Tunca’nın karşı yakasına geçer. Genel bir bahçe tasvirinden sonra bahçedeki çiçekleri, meyve ağaçları ve değirmeni tasvir eder. Bu bahçe tasvirinden sonra çelebiler, beyler ve ağalar, Rumeli abdalları, hâceler, gayrı müslim güzeller ile kadınların düzenledikleri bezmler anlatılır (b. 397-426):

397 Arzuñ emvâtın eylemiş ihyâ
Nefh-i İsi gibi nesim-i şabâ

398 ‘ İzzet idüp faķire sebze-ter
Yüzümüz başa geldüñüz didiler

399 Hurde pîrüzeler laṭif çemen
Pür anuñla ḥazîne-i gülşen

400 Sebzezâr olmuş idi tâze civân
Aña âb-ı revâne kût-ı revân

- 401 Ele almış benefşeler miftāh
Dimiş açmağa bāğı yā fettāh
- 402 Tutar idi pür olunup sāgar
Elde zerrīn-ķadeh mey-i aşfer
- 403 Yüzine ebr jāleler saçmış
Hābdan ‘ abherūñ gözin açmış
- 404 Uyanur hābdan çü nergis-i ter
Nīm nārenc ile humārın açar
- 405 Her dıraht üzre mīve-i sīr-āb
Hey nice mīve şīşe-i cüllāb
- 406 Hey nice şāh nice mīve-i ter
Biri şekker birisi ney-şekker
- 407 Ter ü sīr-āb u ābdār u țarī
Tāze habbu’n-nebāt jāleleri
- 408 Gül-i ruhsārı yārveş rengīn
Leb-i cānāneleri gibi şīrīn
- 409 Düzse üstād şāf şekkerden
Ne şekker şekker-i mükerrerden
- 410 Gerçi mişli olur hüviyyetde
Olmaz ammā nazīr lezzetde
- 411 Kimi virmiş henüz tāze çiçek
Dönmiş ol yāra ki ola gönlekcek
- 412 Çiçegin kimi dökmiş ezhāra
Sīmi āşık nite ki dildāra
- 413 Sībi āsībsüz çü ğabğab-ı ter
Bīh zenehdān-ı yārdan bihter

- 414 Şarı yâķūt yâ çerâĝ-1 mihr
Yâ zeneĥdân-1 dil-ber-i gül-çihir
- 415 Sîb-i rengîn çü şem^ç a-1 rüşen
Kân tamar şanasın yañaĝından
- 416 Tatlu incîr tûp ĥelvâdur
İçi ĥaşĥaş ile ^ç aselden pür
- 417 Tatlu emrûd kûze-i cüllâb
Nice kûze fuķâ^ç -1 şerbert-i nâb
- 418 Leb-i nâr-1 şikeste-dendânı
Şan ki yâķūt-1 şâf-1 rümmânî
- 419 Tatlu şeftâlüler güzel şîrîn
Şeffe şeftâlüsü gibi nüşîn
- 420 Berg-i sebz ile çeşmi bādāmuñ
Şan gözi kaşı bir gül-endāmuñ
- 421 Tāze şarı kirâslar şekerîn
Şan ki ĥabbü'n-nebâtdür çüpîn
- 422 Kızılı la^ç l-i yârdan ĥoşter
Regelenmiş ^ç aķîde-i şekker
- 423 Şan ki kandîl-i ĥüşe-i engûr
^ç İķd-1 pervîndür daĥı pür-nûr
- 424 Girye vü zâr u nâliş-i tûlâb
Ya gözinden aķan o şerbet-i nâb
- 425 Kadd-i Ferĥâd gibi her dülâb
Aķıdur şîr ü şekkeri nice âb
- 426 Nice tûlâb kim feleklerdür
Çevre yanındaki meleklerdür (Fikrî Çelebi, EE)

Mecliste eğlence mekânı gül bahçesi olduĝu zaman bahçedeki bitki, su ve hava gibi unsurları içeren ince tasvirler yapılır. Bu güzel bahçe cennetle kıyaslanarak burası için 'ikinci

cennet' gibi ifadeler kullanılır. Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne*'sinde Şem'in, ney dinlemek için kurduğu meclis gülistan içinde çadırda icra edilir:

“Süsüyle ikinci cennet olan bir gülşen vardı. Belki de cennet ondan utandığı için hayal gözünden gizlenmiştir. Gülşendeki güller yaz, kış canlı; bülbülü gece, gündüz ötmekte. Deste deste sünbüller açılıp; her tarafta hoş güller açılmış. Yasemini taze, servisi serbest, şimşir ağaçlarının sonu yoktu...”

- 315 Var idi bir güzel gülistānı
Zīb ü zīynetde cennet şānī
- 316 Bil ki cennet hicāb idüp andan
Oldı pūşīde çeşm-i efsaneden
- 317 Gülleri yaz ü kış teressümde
Bülbülü rüz ü şeb terennümde
- 318 Şaçılup deste deste sünbüller
Hoş açılmış taraf taraf güller
- 319 Semeni tāze serv i āzāde
Hoğ nihāyet yoğ idi şimşāde
- 320 Çevre yanı laṭīf aḡar şular
Şu kenārında serv-i dil-cūlar
- 321 Her taraf dāne dāne şeb-nem-i ter
Hoḡḡa-i lāleler pür idi kuh-sār
- 322 Şāh nev-bādeler alup dirhem
Nev-bahār idi her taraf hurrem
- 323 Būy-ı reyḡān ki bāđı tutmış idi
Şemmesi her dimāđı tutmış idi
- 324 Dürlü dürlü şükūfe açılmış
Dökülüp sīm-i nāb şaçılmış

(Mu'îdî, *ŞP*)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘, gam ve elemden kurtulmak için bezm kurmak ister. Bahar mevsimi, eğlence zamanıdır; çiçekler bahçede bezm kurmuşlardır. Bağda aniden rüzgâr eser, tufan olur. Çemendeki yeşillikler gizlenir, çiçekler dağılır, bülbül feryat eder. Bu olumsuzluklar karşısında Gül de bağda bulunan çadırda bezm kurmak zorunda kalır:

- 428 Turdı bu fikr ile hırāmān ol
İtdi bir bāğ içini seyrān ol
- 429 Gül kulağına dūr taqup şeb-nem
Nev-bahār idi her taraf hurrem
- 430 Mevsim-i ‘ıyş idi zamān-ı bahār
Hem-ser olmuş ‘ayār-ı leyl ü nehār
- 431 Gül ü mül gam-güsār ü mūnis idi
Bir müzeyyen kıyāķı meclis idi
- 432 Lāleler mest olup yine kan zil
Boynun egmiş benefşe lā-ya‘kıl
- 433 Cām-ı pīrūze tāze bīr kılar
Şem‘-i kāfūrı gonçe zanbaķlar
- 434 Şem‘ evirdükçe sebzede güller
Aña pervāne idi bülbüller
- 435 Şīve vü nāz ile bu gonçe-dehen
Ol gülistānda cilve eyler iken
- 436 Kātı yil esdi sebzede nā-gāh
Hiç görünmez oldu tozdan rāh
- 437 Kōpdı çün gül-şen içre bu tūfān
Oldı toprakda sebzeler pinhān
- 438 Gözi nergislerūn olup hīre
Germ kıldı hevā yüzün tīre
- 439 Oldı āşūfte turre-i sūnbül
Yile virdi çemende hırmen-i gül

440 İtdi bülbül hāzīn olup feryād
Kaldı hayretde baş şalup şimşād

441 Tünd-i bād oldı çün ‘ayn ü ār
Nāz ile ‘azm-ı çāder itdi nigār (Mu‘îdî, ŞP)

Şairin kendi sergüzeştini anlattığı *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Üdî, arkadaşıyla dertleşmek için gülşende bezm kurar. Goncalarla donatılan gülşende binlerce bülbül öter. Karanlık gönül orada aydınlanır. Sünbüllerle süslü gül bahçesindeki gülleri seyreden âşık, buranın güzelliğini cennete, her bir goncayı da cennet hurisine benzetir:

160 Temâşâ eyledük bir mergzârı
Hezārân bülbül eyler anda zārî

161 Bezenmiş gönçelerle şahn-ı gülşen
Dil-i târik olurdu anda rüşen

162 Temâşâ eyledüm hep güllerini
Müzeyyen eylemiş sünbüllerini

163 Şanasın cennet-i ma‘ mūra dönmiş
Anuñ her gönçesi bir hūra dönmiş (Üdî, MM)

Yine Üdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim’in Şehzade Bayezid’i yendikten sonra kurduğu işret meclisinden önce bahar ve bağ tasviri yer alır. Gül, bülbülü tembihleyerek bahardan Şâh’ın gelişi için bağı çiçeklerle süslemesini ister. Bu tasvirde de bahar ve bahçe tasviri art arda hatta iç içe geçmiş durumda. Bunun sebebi daha önce de belirtildiği gibi mesnevilerde baharın gelişi tabiattaki değişim üzerinden verilmektedir. Bu nedenle yapılan bir zaman tasviri aynı anda mekân tasviri özelliklerini de taşır:

1017 Çün aqın şaldı dehre ceys-i ezhār
Çetirler kırdı bâğa hayl-i eşcār

1018 Bezendi cennetāsā oldı gülşen
Dil-i ğamgīn olurdu anda rüşen

1019 Buyurdı şâh-ı gül ol dem hezāra
Ki tenbīh eyleye cümle bahara

1020 Müzeyyen eyleye gülzârı nā-gāh
Ki varup seyr ide anı şehen-şâh

- 1021 Nidā itdi ıķup serv űzre bűlbűl
Ki tezyűn eyleye gűlzārı sűnbűl
- 1022 İűitdi bu nidāyı űnki ezhār
Ŧonandı nev-^ç arűsa dűndi gűlzār
- 1023 Bezendi gűne-i zĭbālar ile
Dűűendi yolları dĭbālar ile
- 1024 Ŧamu űaf űaf olup serv-i huű-endām
K'ideler tā selām-ı űāha ikrām
- 1025 Benefűe huāksār itdi űzini
Uyardı huābdan nerges gűzini
- 1026 Reh-i űāha baķardı eűm-i űehlā
Nigehbān olmuű idi nerges-āsā
- 1027 Műheyyā oldılar zerrĭn-ķadehler
Ŧutarlar bezm iűn zerrĭn ķadehler
- 1028 Bezendi lāleler maħbűba dűndi
Gűhűller yaķıcı āűűba dűndi
- 1029 Gűlűp açıldı cűmle gűne-i ter
Pűr oldu űaħn-ı gűlűen sĭm ile zer
- 1030 Ŧamusı naķd-ı bergin itdi ihzār
K'ideler huāk-i pāy-ı űāha ĭűār
- 1031 űabā ferrāűı ķıldı bāĭı tezyűn
Gűrenler eyler idi āna taħsĭn
- 1032 Silűp sűpűrdi itdi yolları pāk
emen űzre ķomadı zerrece huāk

1033 Çü döndi bāğlar bāğ-ı cināna
Haber oldu o dem şāh-ı cihāna (Ūdî, *MM*)

Bağlar çeşitli yönleriyle cennete benzetilir veya cennetten daha üstün tutulur. Bu kıyaslamada öne çıkan unsurlar eserlerin çoğunda aynı muhayyele ve ifadelerle dile getirilir. Bağ cennet olunca, sevgili cennetteki huridir. Baharın doğaya getirdiği canlılık ile bağ Firdevs cenneti olur. Bazen de çemen Huld-ı berin yani en yüce cennet olurken sevgili huri olur. Bağın sahip olduğu güzellik, cenneti utandırdığı için cennet görünmez olmuştur. Bağlarda inşa edilen köşkler cennet köşkleridir. Bazen bağ Cennetü'l-mamûr, goncalar ise hûr olur. Bağ, güzelliği ile sekiz cenneti suyu ile de Kevser'i kıskandırır. Bağdan geçen ırmak 'Hamr' ırmağı, türlü meyveleri cennet meyveleri, ağaçlar ise yeşil elbise giymiş hurilerdir. Bu tür benzetmelerin geçtiği mekân tasvirlerinden alınan örnekler aşağıdadır:

Halîlî'nin *Fürkat-nâme* mesnevisinde sevgilinin bağa gelişi cennete giren huri gibidir. Bağı şöyle bir seyreden sevgili, bir ağacın altına geçip oturur. Burada sevgili huriye, bağ ise cennete benzetilir:

1245 Revân oldu revân bir bāğa girdi
Şanasın hûrdur uçmağa girdi

1245 Temâşâ iderek bûstân içinde
Oturdu bir dırahtistân içinde (Halîlî, *FN*)

Mu'îdî'nin *Şem' u Pervâne* mesnevisinde gül bahçesi süs ve güzelliği bakımından ikinci cennettir. Belki de cennet bu gülistanın güzelliğinden utandığı için hayal gözünde gizlenmiştir:

315 Var idi bir güzel gülistânı
Zîb ü zîynetde cennet şânî

316 Bil ki cennet hicâb idüp andan
Oldı pūşide çeşm-i efsaneden (Mu'îdî, *ŞP*)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde ise bağ cennete, köşk de cennetteki kasra benzetilir:

1539 Eline aluban Hürmüz elini
Revân oldu tütup oda yolını

1540 Var idi bir maķâmı bāğ içinde
Nitekim kaçır olur uçmağ içinde

1580 Turup girdiler andan bāğ içine
Ki ol bāğ içi ne uçmağ içine (Tutmacı, *GH*)

Yine aynı eserde bağdaki çemen huld-ı berine, Gül hur-i îne, bağ ise cennete benzetilir:

3105 Çemen beñzer idi huld-ı berine
Gül-i ra' nā içinde hūr-ı 'ine

3106 Ne vaşf idem ki nice bāğ idi ol
Ne bāğ kim şanasın uçmağ idi ol (Tutmacı, *GH*)

Yine *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüzmüz'ün meclis kurduğu bağ sekiz cenneti kıskandıracak güzelliktedir. Yeşillikler içinde havuz bulunan bu yer âdeta cennetten bir bahçedir:

3449 Var idi şehriyāruñ bir ulu bāğ
Ki reşk iderdî aña sekiz uçmağ

3450 Burası sebz arası havzaydı
Cināndan şanasın bir ravzaydı (Tutmacı, *GH*)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* eserinde gülşen Cennetü'l-mamûr'a, içindeki goncaları da hurilere benzetir:

162 Temâşâ eyledüm hep güllerini
Müzeyyen eylemiş sünbüllerini

163 Şanasın cennet-i ma' mûra dönmiş
Anuñ her gonçesi bir hûra dönmiş (Ûdî, *MM*)

Yine *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde baharın gelişi nedeniyle doğadaki olağanüstü güzellik ile gülşen âdeta cennete döner; gamlı gönül aydınlanır. Bağlar cennet bağına döndüğü zaman eğlence için Şâh'a haber verilir:

1017 Çün aqın şaldı dehre ceş-i ezhâr
Çetirler kırdı bāğa hayl-i eşcâr

1018 Bezendi cennetâsâ oldı gülşen
Dil-i gamgîn olurdu anda rüşen

1033 Çü döndi bāğlar bāğ-ı cināna
Haber oldı o dem şâh-ı cihāna (Ûdî, *MM*)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh bahar mevsiminde av dönüşü Serheng tarafından inşa edilen sarayda dinlenmek için bezm tertip eder. Sarayın olduğu yeri beğenen

Behram, buranın suyu cennetten gelen Kevser çeşmesindedir. Ayrıca sarayın çevresi gül bahçesi, bağ ve bostandır. Bir bahçedir ki cennet mollasının talebesidir. Bu yerin güzelliğini gören Behram Şah'ın Serheng'in davetini kabul etmesi üzerine Serheng sarayı cennet gibi süsleyerek hazırlar:

1524 İrdi ol Serheng kūyına rehi
Kim nihān itmişdi aşrında mehi

1525 Görđi bir hoş hūb u hūrrem sebzezār
Çeşme-i Kevşerden ābı hoş-güvār
...

1534 Devletinde pādişāhuñ bir serā
Yapmışam kim ferşidür 'arş-ı sema

1535 Çevresi gülzār u bāğ u būstān
Ravzadur şāgirdi mollāsı cinān

1541 Bildi şeh Behrām olur mīhmān
aşrını zeyn itdi nitekim cinān (Aşkı, HP)

Heft-peyker'deki bir başka tasvirde de bezm yeri, güzel havası nedeniyle Firdevs cennetine benzetilir:

3139 Bāğ idi firdevs gibi hoş-hevā
Rāhat-efzā rūh-perver dil-güşā (Aşkı, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde baharın gelişiyile beraber Şāh Keyvān'a ait bağa gidilerek bezm tertip edilir. Bağdaki kasrın burcu Keyvan burcudur; onun kapısında Rıdvān beklemektedir. Cennet bu bağın güzelliğini gördükten sonra utancından kendini gizlemiş; Kevser, buradaki suyu kışkandığı için sürekli ağlamaktadır. O ırmağın berrak ve gül suyunu görünce Kevser havuzunun ağzının suyu aktı. Selvi ve ardıç bahçeyi şenlendirerek cennet gibi bütün etraf bayındır olmuş. Şakayıktan dolayı yer, gökyüzüne; çimen ise cennet bağına dönmüş. Kışın geçmesiyle bahar gelmişti; bostan Adn cenneti idi. Gül, gülistanı süsleyerek gönlü cennet bağına döndürdü:

3330 uşūrınuñ burūcı burc-ı Keyvān
apusındaki der-bān idi Rıdvān

3333 Onı görüp cinān olmuşdı pinhān
Şuyı reşkiyle kevşer çeşmi giryān

3335 Görüp ol rüşen ü cüllâb-ı cüyın
Akıtdı havz-ı kevşer ağz[1] şuyın

3341 Çekilmiş serv ü ‘ar‘ ardan aña sūr
Cinân-āsā kamu eṭrāf[1] ma‘ mūr

3366 Şakāyıkdan dönüp yir āsmāna
Çemen dönmiş idi bāğ-ı cināna

3369 Bahār irmişdi geçmişdi zemistān
Behişt-i ‘adn olmuş idi bŭstān

3382 Müzeyyen eyleyüp gül gülsitānı
Cinân bāğına döndürdi cenānı (Behiştî, *MM*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde bahar kasrının bahçesi cennete, bağın içinden geçen ırmak ise Hamr (şarap) ırmağına benzetilir. Yine yaz mevsimi tasvirinde bu mevsimin meyveleri cennetin en seçkin meyveleri, ağaçlar da yeşil elbise giyen hurilerdir:

1770 O gülşen şanki cennet bāğı idi
İçinde nehri Hāmır ırmağı idi

1898 Fevākih kim cināndandur üründi
Yaşıl tınlarla hŭrî-veş bŭründi (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Yukarıda farklı mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde yer alan bağlar örnekleriyle ele alındı. Bu tasvirlerde bağa ait unsurlardan çiçekler, ağaçlar, kuşlar, meyvelerin uzun denebilecek tasvirlerle ele alındığı görülür. Yine bu tasvirlerde bağ, çeşitli unsurlarıyla daima cennetle kıyaslanır.

Bezm tasvirlerinde yer alan diğer bağ tasvirleri şöyledir: **Ahmed-i Dâî**, *ÇN*, 411-436; **Şeyhî**, *HŞ*, 1266-1269, 2904-2907; **Hassan**, *MM*, 4150-4178; **Cemâlî**, *HH*, 4205-4216; **Cem Sultan**, *CH*, 1179-1183, 1614-1620, 4883-4884, 4940-4947; **Şerîfî**, *ŞN*, 26646-26649, 32569-32571, 35094-35097, 44237-44241; **Sûzî Çelebi**, *GN*, 1229-1234; **Lâmiî Çelebi**, *VR*, 3173-3175, 3291-3302; **Lâmiî Çelebi**, *SA*, 1222-1257; **Muhibbî**, *GN*, 1456-1468; **Bihîştî Ramazan**, *CA*, 638-652, 682-689; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 4992-5017; **Fikrî Çelebi**, *EE*, 485-488; **Y. Vâlî**, *HD*, 2910-2911.

Tablo 11 Bezmlerde Yer Alan Bağ Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	şair	Tasvir sayısı
1	<i>GH</i>	Tutmacı	2
2	<i>ÇN</i>	Ahmed-i Dâî	1
3	<i>HŞ</i>	şeyhî	2
4	<i>MM</i>	Hassan	1
5	<i>HH</i>	Cemâlî	1
6	<i>HP</i>	Aşkî	1
7	<i>CH</i>	Cem Sultan	4
8	<i>MM</i>	Behiştî	1
9	<i>HN</i>	Tâcîzade Cafer Çelebi	2
10	<i>şN</i>	şerîfi	4
11	<i>GN</i>	Sûzî Çelebi	1
12	<i>VR</i>	Lâmîî Çelebi	2
13	<i>SA</i>	Lâmîî Çelebi	1
14	<i>GN</i>	Muhibbî	1
15	<i>CA</i>	Bihîşî Ramazan	2
16	<i>şG</i>	Taşlıcalı Yahya	1
17	<i>EE</i>	Fikrî Çelebi	1
18	<i>şG</i>	Muidî	2
19	<i>MM</i>	Ûdî	2
20	<i>MN</i>	Manisalı Câmîî	1
21	<i>HD</i>	Yenipazarlı Vâlî	1
		Toplam:	34

İncelenen 40 mesnevinin 21'inde yer alan 34 bezimde bağ tasvir edilir. Bezmler ekseriyetle bağ ve saraylarda geçmesine rağmen bezmlerdeki bağ tasvirleri sayıca azdır.

Telif özelliğini taşıyan sergüzeşt-nâmelerin hepsinde mekân olarak bağın yer aldığı görülür. Fakat Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde şehzade Selim'in eğlenceleri sarayda geçerken bu eserdeki Âşık'ın bezmi ise bağda gerçekteşir. Sergüzeşt-nâmelerdeki hikâye kahramanları sıradan kişiler olduğundan bunlara ait bir saray veya köşkten de söz edilemez. Bu nedenle yerli özelliği taşıyan eserlerde bezmler bahar mevsiminde bağ ve ırmak kenarlarında gerçekteşir.

2.3.2. Çadır

Hayme, otağ, bârgâh, hargâh, çetr gibi sözcüklerle adlandırılan çadır, bezmlerin tertip edildiği mekânlardan biridir.

33888 Buraya çünkü geldün gel varalum
Otağda bir zamân şöhet kılalum (Şerîfî, ŞN)

1013 Kurılmışdı otağı girdi ol şâh
Felekden yire irdi güyyiâ mâh (Zâtî, ŞP)

Çadırlar farklı büyüklüğe ve değişik renklere sahiptir.

2912 Gülşende kurup otağ-ı gül-gün
Meclis yasadı inen hümâyün (Y. Vâlî, HD)

Çadırlar genelde bahar mevsiminde bağda veya av nedeniyle av alanında kurulur. Mekân tasvirlerinde daha çok bağlar ön plana çıkarıldığı için çadırlarla ilgili detaylı tasvir yapılmaz. İncelenen eserlerde bezmlerin kurulduğu çadırlar aşağıda ele alındı.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül, gönülden gam ve kederi gidermek amacıyla bağda, havuzun önünde çadır kurdurarak bezm tertip eder. Bu eğlence havuz kenarında kurulan çadırda olması yönüyle dikkat çekicidir:

816 Pes ol şâh-ı cihân u hür-ı cennet
Diledi bâğ içinde kıla şöhet

817 Buyurdı ol nigârîñ kullarına
Cihân bendeydi aña kulları ne

818 Ki havz öñinde şaluñuz bisâtı
Ki anda kıloram bugün neşâtı

819 İledüp bârigâhı anda kuruñ
Şarâb u nuql u muñrıblar getürüñ (Tutmacı, GH)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, bahar mevsiminde sahrada kurduğu çadırda bezm tertip eder:

4387 Rûz-ı sa'd u hürrem idi pâdişâh
Bezm için şahrâda kurdı bargâh

4387 Düzdi bir şâhâne meclis kim cihân
Görmemişdi virmemiş idi nişân (Aşkî, HP)

Tâcîzade Cafer Çelebi *Heves-nâme*'de bahar mevsiminde, beraberindeki kızlarla Kâğıthane'ye eğlenmeye gelen ve şairin âşık olduğu güzelin konakladığı çadırı tasvir eder. Irmak kenarına kurulan çadır oldukça büyük ve gösterişlidir. Çadırın içi süslü ve kıymetli halılar ile keçeden kilimlerle döşenir. Buhur için öd ve anber yakılarak etrafa micmerler konulur:

Sıfat-1 Çader

- 792 Çıkarup kırdılar bir hayme vâlâ
Ki andan pest idi çarh-ı mu' allâ
- 793 Dil ü cân riştesinden târ u pûdı
Ser-â-ser nûr-ı maḥẓ olmuş vücûdı
- 794 Felek-hey'et zemîn-kirdâr şâbit
İmâdı mihver evtâdı şevâbit
- 795 Uzanup her yaña zerrîn-ṭınâbı
Şeb olmadan 'iyân itdi şihâbı
- 796 Kenârında pes ol âb-ı revânuñ
Dutup ol haymeyi şaldılar anuñ
- 797 İçine kadri âlî nice kâlî
Pelengine daḥı birkaç nihâlî
- 798 Münakkaş nâzük ü ğarrâ nemedden
Döşendi şol kadar kim geçdi ḥadden
- 799 Buḥûr için yakup çok 'ûd u 'anber
Kodılar her tarafda nice micmer
- 800 Duḥanı micmerüñ şol deñlü tütüdi
Ki ol eṭrâfa müşğîn perde tütüdi
- 801 Tamâm oldı çü bu âyîn u tertîb
Bu vaẓ'-ı nâdir u ârâyiş u zîb

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Rahmî'nin *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh bahar mevsiminde av yerinde bezm düzenlemek ister. Bunun için de çadırın kurulmasını emreder:

1206 Şâh-ı gîtisitân-ı leşker-keş
İricek ‘ askerine hurrem-veş

1207 Emr kıldı ki rûsi mehterler
Çurular kahramânî çâderler

1208 Ol kazâda niteki lâle-i bâğ
Aña hâr-gâh şalup kırıldı otâğ

1209 Sâyebânlar irişdi eflâka
İrdi evtârı merkez-i hâke

1210 Çetr-i şâhîde şemse-i zerrîn
Güyyâ âfitâb-ı çarç-ı berin

1211 Hüsrevî bezm kılmaga şehler
Çurdılar Kaykubâdî hârgehler

1212 Kılmaga bezm-i sâye sultânı
Çurdılar anda çetr-i hâkânı (Rahmî'nin ŞG)

Mu'îdî'nin Şem' ü Pervâne'sinde Şem', gülistan içinde kurulan bir çadırda bezm tertip eder:

326 Dem-be-dem anda kırdurup çâder
'Iyş iderdi bu hûr-i meh-peyker

327 Lâle-veş kırsa bâğ içinde otâğ
Gül-i terden yaqardı hüsni çerâğ

328 Sebze şahnında bâğ içinde idi
Gönçe-veş âl otâğ içinde idi (Mu'îdî, ŞP)

Mu'îdî'nin Şem' u Pervâne mesnevisinde Şem', gam ve elemden kurtulmak içim bezm kurmak ister. Bu meclis bir bahar mevsiminde bağda rüzgârın aniden esmesi nedeniyle çadır içinde gerçekleşir. Çadırda altından taht kuruludur. Mum ile aydınlatılır. Sandal ve öd ağacından tütsü yakılır. Havada misk kokusu yükselir:

441 Tünd-i bād oldı çün ' ayn ü âr
Nâz ile 'azm-ı çâder itdi nigâr

- 442 Görüp ol serv-i kâmeti fi'l-hâl
İtdi kâfûr ü 'anber istikbâl
- 443 Ğurre olup sa'âdet-i bahta
Tâc-ı zerrîn giyüp çıkdı tahta
- 444 Şem'î zeyn itdi şanma tahta
Tâc u taht anuñ ile buldı revâc
- 445 Yine Şem'î ile rûşen oldı otağ
Yine meyden piyâle yakdı çerâğ
- 446 Yandı çün her tarafda şandal u 'ûd
Dûd-ı müşğîn hevâyâ itdi şu'ûd (Mu'îdî, ŞP)

Yukarıdaki örnek metinlerden de görüldüğü üzere bezmelerin düzenlendiği mekânlardan biri de çadırlardır. Bağ, gülşen, av yeri vb. yerlerde kurulan çadırların içi güzel kumaşlarla süslenir; atlas, ipek gibi halılarla döşenir; güzel koku için çeşitli tütsüler yakılır.

Bezm tasvirlerinde yer alan diğer çadır tasvirleri şöyledir: **Firâkî**, *HŞ*, 1129-1134; **Rahmî**, *ŞG*, 1268-1270.

Tablo 12 Bezmlerde Yer Alan Çadır Tasvirleri Dağılımı Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı
1	<i>GH</i>	Tutmacı	1
2	<i>HP</i>	Aşkî	1
3	<i>HN</i>	Tâcîzade Cafer Çelebi	1
4	<i>HŞ</i>	Firâkî	2
5	<i>ŞG</i>	Rahmî	1
6	<i>ŞG</i>	Muidî	2
		Toplam:	8

İncelenen bezmlerde toplam 8 adet çadır tasviri yer alır. Özellikle telif mesnevilerdeki bezm mekânlarının bağ olmasına karşın Türklerde gelişmiş çadır kültürünün eğlence mekânlarına taşınmadığı söylenebilir. Bahar bezmlerinde açık alanların tercih edildiği görülür.

2.3.3. Saray

Hangi mevsimde olursa olsun eğlence bezmelerinin vazgeçilmez mekânı saraylardır. Taşra, bağ veya gülşen içinde inşa edilen yapıların kasır, köşk ve tâk diye tanımlandığı görülse de bu tür yapıları adlandırmada saray-kasır ayrımı yapıldığı söylenemez. Saraylar eşsiz mimari planı, ölçülü yapılışı, yüksekliği, duvarlarındaki türlü resim ve nakışları, aydınlığı, insanlar üzerindeki büyüleyici etkileriyle ön plana çıkarılır. Cennetle kıyaslanan bu yapılarda eğlence için altın ve mücevher süslemeli tahtlar kurulu, kıymetli halılar döşeli ve ipek kumaşlar serilidir.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül, İsfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca önce bir kasırda bir ay eğlenir. Daha sonra Rum kayserinin bağına geçerek eğlencesine burada bulunan görkemli kasırda devam eder.

3442 Yanınca iki yüz dağı ' imārī
Kimi Hıalluğ kimi Türk ü Tatarī

3443 Yüz adım yirde bir kaçır-ı mu' allā
Düzetmişler idi bir evc-i a' lā

3444 Gelürdi her yañadan dürlü āvāz
Çopardı her tarāfdan sūz ilen sāz

3445 Oturup mäh-rūlar rüy-der-rüy
Mey-i gül-reng içlerdi be-her sūy

3448 Bir ay bizendi şār bu resme nā-gāh
Bu kez meyl itdi bāğa şāh ilen mäh (Tutmacı, *GH*)

Aşki'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Şîde adlı mimar Behram Şāh'ın eğlenmesi için yedi kümbetli bir saray inşa eder. Her kümbetin bir yıldızı ve rengi vardır. Keyvânı kara, Güneşi sarı, Zühreyi beyaz, Utaridi mavi, Ayı yeşil, Müşteriyi sandal, Merihi kırmızı temsil eder. Ayrıca yedi iklim padişahı kızlarının her biri farklı bir kümbette oturur. Padişah, haftanın yedi günü gideceği kümbetin renginde kıyafet giyer ve bu kümbetlerde eğlenerek vakit geçirir.

1699 Çün serir-i salţanatda pādişāh
Āsumān evcine irürdi külāh

1700 Mülk nāfindan çopardı bī-sütün
Yidi günbed her biri bir Bī-sütün

- 1701 Günbedüñ her birini bir aḡtere
Nisbet eylemişdi ol merd-i sere
- 1702 Rengini her günbedüñ ṭālī' -şinās
Ṭab' -ı aḡterce idüpdürdi kıyās
- 1703 Günbedüñ kim şāḡibi Keyvān idi
Ḳaralığda müşkveş pinhān idi
- 1704 Ol ki buldı Müşteriden pāyeyi
Şandalī kılmış idi pīrāyeyi
- 1705 Ol ki Mirriḡe iderdi nisbeti
Sürḡden eylemiş idi kisveti
- 1706 Mihre ol kim pāyede mensüb idi
Zerd idi hem zer gibi maḡbüb idi
- 1707 Ol ki zībi Zühreden aldı nüvīd
Rūyı rūy-ı Zühre gibiydi sefid
- 1708 Ol ki bulmuşdı ' Uṭaridden şafā
Ezraḡ idi nitekim reng-i semā
- 1709 Ol ki Meh burcından iderdi ' ubūr
Sebz idi ser-tābe-pā mānend-i ḡūr
- 1710 Girüp ol cennet içine şehriyār
'Ayş kıldı itdi şükr-i Kirdigār
- 1711 Görđi kim Ḥaḡ bir 'aṭā kılmış aña
Kim anı gören kişi ḡalur ṭaña
- 1712 Yidi kişver rām olmuş 'ahdine
Yidi şeh duḡtın getürmiş mehdine
- 1713 Günbedüñ her birini ol nīk-rāy
Eyledi bir pādişeh duḡtına cāy
- 1714 Her ne dürlü reng ile olsa serā
Şāḡibi ol resme geyerdi ḡabā

1715 Günde bir günbedde şâh-ı Cem-tebâr
Güş idüp ney nûş iderdi ‘uqâr

1716 Yidi günbedde yidi günü tamâm
Geçirürdi ‘işret ile şâd u kâm

1717 Çünki başlar idi ‘ayş âhengine
Geyer idi câme hâne rengine (Aşkî, HP)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Çin hükümdarı olan Ferhâd'ın babası, gama müptela olan oğlunu bu dertten kurtarmak için Hıta ve Çin'den doktorlar getirir. Fakat bu doktorlar Ferhâd'ın rahatsızlığına çare bulamazlar. Bunun üzerine babası dört kasır inşa etmek ister. Ferhâd'ın her mevsim bu kasırların birinde eğlenerek vaktini geçirmesini planlar. Bu şekilde Ferhâd'ın iyileşeceğini düşünür. Her kasır ait olduğu mevsimin rengiyle uyumlu, etrafı yeşilliklerle bezeli, bahçesinde su kanalı geçen içi de farklı tablolarla nakışlı şekilde inşa edilmesi planlanır. Bu sarayların güzelliği cennetle kıyaslanacak kadar gönül alıcıdır. Şair ilkin, yapımı planlanan bu dört sarayın mimari özelliklerini anlatır. Daha sonra inşası tamamlanan bu yapılar hakkında kısaca bilgi verir:

1540 Çü hâkân gördi bundan bitmedi iş
Ferah yirine hâşıl oldu teşvîş

1541 Bu kez bir fikr dahı eyledi ol
Ki ol yüzden bula maşşudına yol

1542 Ki kıla dört ‘âlî kaşr bünyâd
Ola her faşl bir kaşr içre Ferhâd

1543 Düzüp her kaşr içinde ‘îşe esbâb
Ferâgat birle nûş ide mey-i nâb

1544 Olup her kaşruñ eṭrâfi semen-zâr
İçinden aqa cennet gibi enhâr

1545 Bahârî kaşrınıñ urup esâsı
Kıla gül-reng rûy-ı dil-güşâsı

1546 Yine ol kaşr-ı tâbistânî muḥkem
Ola büstân gibi ser-sebz ü ḥurrem

- 1547 Dağı şol qaşr kim oldur hazānā
Ola rengi ser-ā-ser za‘ferānī
- 1548 Hem ol qaşr-ı şitāyī çarḥ-peyvend
Düşe kāfūra reng ü rüyı mānend
- 1549 Bu resme dört qaşr-ı çarḥ-girdār
Ola her biri bir faşla nümūdār
- 1550 Behişt-āsā ola her beyti ma‘mūr
Nihādı hūr u ğilmān üzre maqşūr
- 1551 Bu cennetlerde řāvūs-ı cinān-sāz
Ura ol řāḥ-ı güller cilve-i nāz
- 1552 Muqarrerdür bulardan řāh-zāde
Tena‘‘um birle olur dil-küşāde
- 1553 Oña şalmazdan öñ iş tarḥın üstād
Temām olunca her bir ‘işret-ābād
- 1554 Hüner-verler kıllalar şan‘atın fāş
Añar ḥārā-tirāş u ḥ‘āh naqqāş
- 1555 Birisi yonup envā‘ -ı ruḥāmı
Felek-āyīn ide her řāḥn u bāmı
- 1556 Ḥiyāzınuñ kıllup řarḥın mümehhen
Gören diye budur řarḥun mumerred
- 1557 Biri her dem çeküp yüz naqş-ı dil-keş
Kıla her qaşrı cennet-veş mūnaqqāş
- 1558 Geçüp Erteng-veş yüz reng-i zībā
Kim anı görse ola deng ü şeydā

1559 Çü hâkân eyledi bu resme râyı
Şanaşın buldı derdine devâyı (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Yapımı tamamlanan bu dört kasrın özellikleri kısaca anlatılır. Bahar kasrında gül, yaz kasrında yeşil, sonbahar kasrında sarı, kış kasrında ise beyaz renk hâkimdir. Her kasrın mimarî planında yer alan ırmak ve havuz da ait olduğu mevsimle uyumludur:

1765 Bu üslûb ile her bir kaçır-ı ‘âlî
Temâm oldu irişüp mâh u sâli

1766 Bahârî kaçır bulup zîb ü tezyî
Cemâl ü rengi oldu gülşen-âyî

1767 Kâmu sûretlerinüñ naqşı gül-reng
Gülistân içre olmuş ‘işret-âheng

1768 Serîr ü ferşi üzre hûb u zîbâ
Döşenmişdi kâmu gül-günî dibâ

1769 Gül ü gülnâr idi ser-cümle ravzı
Pür idi la‘l ü yâkût ile havzı

1770 O gülşen şanki cennet bâğı idi
İçinde nehri Hamr ırmağı idi

1771 Geyüp gül-çihreler gül-günî kaftan
İderlerdi o gülşenlerde cevân

1772 Yine bir kaçır-ı tâbistânî-üslûb
Der ü dîvârı mînâ-reng ü merğûb

1773 Ser-â-ser tâkınuñ sebz idi taşu
Ne taşu kâşî idi içi taşu

1774 Zeberced idi havzınuñ hicârî
Zümürürd üzre enhâr idi carî

1775 Havâlî sebze-zâr u cennet-ârâ
Ki ser-gerdânı idi çarh-ı harâ

- 1776 Melek-veş hulle-püş atyârı cümle
Felek-veş sebz-reng eşcârı cümle
- 1777 Degül eşcârı belki her giyâsı
Geyardi Hızır-veş ahdar libâsı
- 1778 Yine bir kaçırınuñ rengi hazânî
Ferah-bahş-ı dil ü cân za‘ferânî
- 1779 Müzehheb tâk-ı bezm-ârâsı anuñ
Muṭallâ ferş-i gerdün-sâsı anuñ
- 1780 Hüner kilki ile itmiş hüner-kâr
İçin zer-kâr u taşın dağı zer-kâr
- 1781 İçinüñ şüreti rûh-ı muşavver
Taşınuñ şemsesi mihr-i münevver
- 1782 Hiyâzınuñ zer idi ferş ü hıştı
Şuyı bal idi enhârı behiştî
- 1783 Şanemler cilve-ger mihr-i semâ-veş
Ser-â-tâ-pâ libâsı kehrübâ-veş
- 1784 Kâmu ma‘şûk u âşüb-ı zemâne
Velîkin tonları hep ‘âşıkâne
- 1785 Riyâzı ser-te-ser nesrîn ü nerges
Gören şanur döşenmiş zerd-aṭlas
- 1786 Zemistânî yine bir kaçır-ı enver
Ser-â-ser içi taşı aq mermer
- 1787 Ne mermer ‘arş u ferşi sîm idi ham
Kâmer-manzar münevver idi her câm
- 1788 Tolu her kaçır hür-ı sîm-tenden
Kâmunuñ hullesi berk-i semenden

1789 Şafâdan havzı sîm-i nâb idi şan
Tele'lü'de şuyı sîmâb idi şan

1790 Döşenmiş nehrinüj mecrâsı billür
Kılur cennetde süd ırmağıdur devr

1791 Şadef-gün ol hîyâz içindeki şu
Olurdu şıçrasa her kaçre lülû

1792 Semen-zâr idi şahın-ı bāğı düpdüz
Revân kâfûr idi ırmağı düpdüz

1793 Bu resme çâr şüret-hâne-i Çîn
İçinde çâr kaçrı ravza-âyîn

1794 Cemâl ü şüreti bāğ-ı İrem-veş
Niçe bāğ-ı İrem Beytü'l-Harem-veş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ermen ülkesinde Ferhâd, kanal açıp dağdan getirdiği suyun döküldüğü yere bir saray ve havuz inşa eder. Havuz su ile dolduktan sonra saray da donatılır ve Bânû ile Şîrîn burada işret ederler. Bu işret meclisinden önce bir mekân tavsifi yer alır. Saray Çîn güzeli kadar güzeldir. Sarayın mermerleri ayna kadar parlak olup duvarlarında süslü resimler yer alır. Kubbeler duaya el açmış gibi revakları ise siyahtır...

4498 Tölup ol havz çün kıldı temevvüc
Temâm itdi şafâ ehli teferruç

4499 Mihîn Bânû-y-ile dağı nigârîn
Tolanup her nefes havzuñ kenârın

4500 Varup girdiler ol eyvân içine
Niçe eyvân nigâristân-ı Çîne

4501 Ki her bir mermeri âyîne-manzar
Cilâsından taymur pây-ı şarşar

4502 Meger sizmiş kudûmın ol perînüñ
Ki gözler çeşmi yollar manzarınüñ

- 4503 Görüp dīvārda naqş-ı muşavver
Açup hayretle qalmış ağızını der
- 4504 Açup her küngüri dest-i du‘âyı
Dilerdi maqđemi ol meh-liqâyı
- 4505 Revâkınuñ haţ-ı müşkîn-nihâdı
‘Uyün-ı ehl-i sevdânuñ sevâdı
- 4506 Sifîd içinde nîl-i kuhl-sâzı
Qılur her çeşm-i bedden ihtirâzı
- 4507 Şafaq gül-günesinden şurh-çihre
Zer-âbından alur hurşîd behre
- 4508 Didiler eyleyüp bir bir temâşâ
Bu işler âdem işi ola hâşâ
- 4509 Hemân emr itdiler ki ol qaşr-ı zîbâ
Ser-â-tâ-pâ döşensün ferş-i dîbâ
- 4510 Kenâr-ı havz u şahn-ı qaşrı bî-kâl
İdüp qâlîlelerle zeyn fi’l-hâl
- 4511 Mişâl-i gülşen-i ‘Adn oldı her sū
Arada havz-ı Kevşer gibi ol şu
- 4512 Nihâlîler şalup üstine zer-keş
Felek-veş cümleñ şadı munaqqaş
- 4513 Meger tutmış pelengân taraf-ı âbı
İderler bu şafâdan nüş hı‘âbı
- 4514 Zâhir olmağ için aşhâb-ı ‘işe
Gererler sine puştîler hemîşe
- 4515 Müyesser ola diyü vaşl-ı dildâr
Urup dîvâra yüz qalmış durur zâr

4516 Tütup bâlişler orta yirde meydân
Olurlar güy-veş her yaña gerdân

4517 Urup cārū gibi rû taş işigde
Çomışlar perdeler hoş baş işigde

4518 Çü bu yüzden urıldı ‘işe bünyād
O kaçır u havz oldu cennet-ābād (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zâtî’nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde sihirbaz Neccâr’ın ağaçtan yaptığı ve iki peri tarafından taşınan kuşa binen Pervâne, Şem’in sarayına iner. Bu eğlence mekânında sarayın içinde bulunan havuz tasviri dikkat çekicidir:

“Sevimli, nazik ve cevher olan bu yuvarlak havuzun içi şarap ile doludur. Ortasına konulan ve yanan mum parlak halka şeklindeki ışık sebebiyle ay sanılır. Havuzun kenarında da baştan başa şadırvanlar konulmuş. Bu şadırvanların her biri daha önce kimsenin bilmediği beyaz, gül ve menekşe renklerinde farklı içeceklerle doldurulmuş.”

1469 İnüp ol murğdan girdi sarāya
Ki şems ide nazar bend olmuş aya

1470 Görür var anda bir havz-ı müdevver
Laṭîf ü nāzük ü maḥbûb u cevher

1471 İçinde komamışlar hiç ābı
Tolınca aña koymışlar şarābı

1472 Çomışlar ortasında şem^c -i raḥşān
Şanasın hāle içre mäh-ı tībān

1473 Kim ol havzuñ kenārında ser-ā-ser
Düzüp bir nice şadırvān çomışlar

1474 Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfi görmemiş bir kimse şeyden

1475 Kimi anuñ beyāz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsün (Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ve Pervâne baharın gelmesiyle beraber eğlencelerini gülistandaki saraya taşırlar. Gülşen içindeki köşkün ve onun önünde bulunan havuzun tasviri yapılır:

- 1790 Gülistân içre var idi güzel köşk
Anuñ şuyı gül-âb u toprağı müşk
- 1791 Felekden kubbesi merfû' u a' lâ
Müzehheb saqfı vü ferşi mücellâ
- 1792 Muşaffâ sîm hâlişden ruhâmı
Gören Cennet şanurdı ol maqâmı
- 1793 Öñinde var anuñ bir havz-ı ra' nâ
Dil-i mü'min bigi âbı muşaffâ
- 1794 Ne şu şerm eyler âb-ı Kevser andan
Ezel bezminde ol âb-ı revândan
- 1795 Şunulmuş çeşm-i hayvâna bir taş
Ol âbuñ dirisidür Hızır u İlyâs
- 1796 Geyürür gâh aña bārân zirihler
Şabâ naqqâşı ki bāğla girihler
- 1797 Ki anda katre-i bārân-ı nîsañ
Yapar kubbeye çeker havlı firāvân
- 1798 Gören ol kubbeye vü havlıyı ol an
Şanurdı hâle içre mäh-ı tãbân
- 1799 Eli şulu laţîf üstâd-ı bennâ
Çomışdı anda şâdurvân-ı garrâ
- 1800 Ol üstâduñ eli şuyına bakmış
O şâdurvânuñ ağızı şuyı akmış
- 1801 O havz u köşki kuşatmış gülistân
Hemân Firdevs'e beñzerdi o büstân

1802 Yaşıl muma müşâbih cümle servi
Şanur şu^ç le gören anda tezervi

1803 Fiğânlar idüp anda dirdi kıumrî
Şafâ sür zâyi^ç itme nağd-ı ^ç ömri

1804 Ser-â-ser ferşi ol köşkünü döşendi
Burhūr itdiler içinde sipendi (Zâtî, ŞP)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim'in bezm düzenlediği saray, altın ve gümüşle süslüdür. Bu sarayın bahçesi güzellikte cennet gibi olup içindeki bülbüller sultanı metheder. Saraydaki taht türlü mücevherle süslü olması nedeniyle tavus gibidir. Sarayın sütunları yükseklikte göğe erişebilmektedir:

314 Serâyı reşk-i hūr-ı bâğ-ı rıdvân
Olupdur servler şan anda ğilmân

315 Zer ü zîverle zeyn olmuş kuşûrı
Görürse bulmaya cennet kuşûrı

316 Şanasın maħfil olmuş serv-i bustân
Oğur her bülbül anda medħ-i sulţân

317 Olupdur cennetâsâ gülsitânı
Dili şādân ider şāz-ı revâmı

318 Olalı ol serây-ı şâh bünyād
Mişâlin görmedi ^ç âlemde şeddād

319 Meh-i nev resm-i na^ç l-i esb-i gül-gün
Rikâbı reşk-i mihr-i çerħ-i gerdün

320 Yiter gerd-i semendi nüh sipihre
Ziyâ virür şu^ç â-yı na^ç li mihre

321 Cevâhirle muraşşâ^ç taht-ı kāvūs
Gelüpdür şanasın cevlâna tāvūs

322 İrişür âsumâna her sütünü
Özine hem-ser itmiş bî-sütünü

323 Gevâhir anda şan seyyârelerdür
Veyhüd âbda âvârelerdür

324 Görinür naķş-ı kudret her yirinde
Ėamu arz ü semâ yirlü yerinde (Ûdî, MM)

Saray damında bezm kurulması örneği de Lâmiî Ėelebi'nin *Salâmân u Absâl* mesnevisinde yer alır. Salâmân gece vakti arkadaşlarıyla sarayın damında işret eder:

925 Bâm-ı Ėasr üzre Salâmân-ı selîm
‘Ayş idüp ağbâb ile ol Şeb delim (Lâmiî Ėelebi, SA)

Saray tasvirlerinde dikkat Ėeken bir başka husus, neredeyse bütün Şairlerin bezm mekânını cennetle özdeş tutmalarındır. Saraylar ihtişamı, güzelliği ve süsleriyle cennete benzetilir. Sarayların içinde veya yanında inşa edilen havuz Kevser havuzu, sarayın bahĖesi ise Firdevs cennetidir. Eyvân, tezyinî unsurlarıyla Huld cenneti olunca bezmdeki sevgili de huri olur. Saray cennet, Şarap Kevser, meclisteki güzeller de hurilere benzetilir. Bazen de köşklerin inşa edildiği yeşil alanlar ön plana Ėıkarılır. Köşklerin bahĖeleri güzellikleriyle cennet olur. Bezm tasvirlerinde geÇen saray-cennet benzerliğine örnekler aşağıda verildi:

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân, Mihr'in Şehzade olduğunu anlaması üzerine onun Şerefine eğlence meclisi tertip eder. Şâh'ın emri ile peri suretli güzeller sarayı öyle süslerler ki gönül aÇan cenneti unuttururlar:

2395 Perîler Şöyle zeyn itdi serâyı
Unutdurdı behişt-i dil-güşâyı (Behiştî, MM)

Zâtî'nin *Şem ‘ ü Pervâne* mesnevisinde gülistan içinde tarif edilen köşkün suyu gül suyu, toprağı ise misktir. Bu köşkün kubbesi felekten daha yüksek ve yüce; Ėatısı süslü, döşemeleri ise parlaktır. Berrak gümüş ve halis mermerden olan burayı gören cennet sanır. Köşkün önünde bulunan parlak havuz müminin gönlü gibi saftır. Ezel bezminde akan havuzdaki sudan kevser utanır. Havuz ve köşkü kuşatan gülistan Firdevs cennetine benzer:

1790 Gülistân içre var idi güzel köşk
Anuñ şuyı gül-âb u toprağı müşk

1791 Felekden Ėubbesi merfû‘ u a‘ lâ
Müzehheb sağfı vü ferşi mücellâ

1792 Muşaffâ sîm Ėâliřden ruğâmı
Gören cennet Şanurdı ol mağâmı

1793 Öñinde var anuñ bir havz-ı ra' nā
Dil-i mü'min bigi bı muşaffā

1794 Ne şu şerm eyler āb-ı Kevşer andan
Ezel bezminde ol āb-ı revāndan
...

1801 O havz u köşki kuşatmış gülistān
Hemān Firdevs'e beñzerdi o büstān (Zâtî, ŞP)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğününde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Burada Gül için süslenen kasrın salonu tezyinatıyla Huld cennetini hayran bırakır. Sarayda kurulan tahta oturan Gül, güzelliğiyle huri, daha da öte şekillenmiş ruhdur. Boyu ise cennet bağındaki servi; dudakları yüce Firdevs cennetindeki Kevser suyudur:

5185 Düzüldi Gül-ruh için kaçır-ı eyvān
Ki kaldı zinetine huld hayrān

5186 Kuruldı bir muraşşā' taht-ı zerrīn
Ki zerrīn tahta giçdi ol nigārīn

5188 Geçer taht üstine ol hūr-peyker
Ne hūrī belki ol rüh-ı musavver

5191 Boyı cennet bāğınuñ 'ar' arıydı
Lebi Firdevs-i a' lā kevşeriydi (Tutmacı, GH)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın, bütün vaktini eğlenerek geçirmek için Şide adında bir mimara inşa ettirdiği yedi kümbetli saray âdeta cennettir. Şah böyle bir yerde eğlenebildiği için Allah'a şükreder:

1710 Girüp ol cennet içine şehriyār
'Ays kıldı itdi şükr-i Kirdigār (Aşkî, HP)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, perşembe günü sarı renk elbise giyerek sandali kümbete eğlenmeye gider. Behram'a huriler saf ve kokulu şarap sunar. Şarabın tadı şirin, rengi de akîk gibi kırmızıdır. Sandal renkli köşk en yüce cennet, içki Kevser suyu, güzeller ise cennet hurileridir:

3605 Şunar idi hūriler cām-ı raḥīk
Ta'mı şirīn rengi mānend-i 'akīk

3606 Kaşr-ı şandal-reng idi Huld-ı Berin
Âb-ı Kevşer mey şanemler hür-ı 'in (Aşkî, HP)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim gülistan içinde bulunan sarayda bezm kurar. Şair sarayı, Rıdvan cennetinin kıskanılan güzellikteki bağına benzetirken bahçedeki serviler de sanki gılmandır. Altın ve gümüş ile süslenen bu sarayı cennet görürse buranın bir eksikliğini bulamaz. Bütün bu haliyle gülistan âdeta cennet gibidir. Saki ise cennette şarap sunan gılmandır:

314 Serâyı reşk-i hür-ı bâğ-ı rıdvân
Olupdur servler şan anda gılmân

315 Zer ü zîverle zeyn olmuş kuşûrı
Görürse bulmaya cennet kuşûrı

316 Şanasın mahfil olmuş serv-i bustân
Oğur her bülbül anda medh-i sultân

317 Olupdur cennetâsâ gülsitânı
Dili şādân ider şāz-ı revanı

328 Şurâhî'nün o şeh bezminde her ân
Döker ayağına şu niçe gılmân (Ûdî, MM)

Lâmî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın babası, gama müptela olan Ferhâd'ı bu dertten kurtarmak için dört kasır inşa ettirir. Yapılan bu kasırların etrafı yasemin bahçesi olup içinden cennet ırmakları akar. Bu dört saray uyumlu renkleriyle ait olduğu mevsimi göstermektedir. Saraylar bayındır haliyle cennet gibi; her birine hür ve gılman konularak tahsis edilmiştir. Bu cennet saraylarda cennet tavusu gül dallarıyla naz cilvesi yapar. Ustalardan biri havuzlarının tarhlarını düzelterek orayı gören, "sarhun mumerred" yani camdan yapılmış olan salon budur der. Bir tanesi de her zaman gönül alıcı yüzlerce süs çekerek her bir kasrı cennet gibi süsledi. Bu dönüşümlü dört kasır dört cennetten daha eşsiz oldular:

1544 Olup her kaşruñ eṭrâfi semen-zâr
İçinden aḳa cennet gibi enhâr

1545 Bahârî kaşrınıñ urup esâsı
Ḳıla gül-reng rûy-ı dil-güşâsı

1546 Yine ol aşr-ı tábistānī mukem
Ola bústān gibi ser-sebz ü urrem

1547 Daı ol aşr kim oldur azānā
Ola rengi ser-ā-ser za‘ferānī

1548 Hem ol aşr-ı itāyī ar-peyvend
Düe kāfūra reng ü rüyı mānend

1549 Bu resme dört aşr-ı ar-girdār
Ola her biri bir fala nümūdār

1550 Behit-āsā ola her beyti ma‘mūr
Nihādı ūr u ilmān üzre maūr

1551 Bu cennetlerde tāvūs-ı cinān-sāz
Ura ol ā-ı güller cilve-i nāz

1556 iyāzınuñ ılu arın mümehhen
Gören diye budur arun mumerred

1557 Biri her dem eküp yüz na-ı dil-ke
ıla her aşrı cennet-ve mūna

...

1666 Ki öyle dört aşr-ı ar-girdār
Olupdur dört cennetden bedīzār (Lāmi Çelebi, F)

Lāmi Çelebi'nin *Ferād ile irn* mesnevisinde ina edilen dört kasırdan biri olan yaz kasrının etrafı yeil ve cennet süsleyiciydi. Yeil kāinatın baı onun için döner. Sonbahar kasrının havuzlarının döeme ve tulaları sarı; suyu bal ve ırmakları cennettendir:

1775 avālī sebze-zār u cennet-ārā
Ki ser-gerdānı idi ar-ı arā

1782 iyāzınuñ zer idi fer ü ıtı
uyı bal idi enhārı behitī (Lāmi Çelebi, F)

Bezmlerin kurulduu mekānlardan olan saraylar, büyüklük, yükseklik ve ihtiamlarıyla tasvirlerde ön plana ıkarılır. İleri ve dıları nakı ve resimlerle süslü bu mekānlar yükseklikte burları felee deecekmi gibi abartılarla olabildiince uzun ve detaylı ilenmitir. Yukarıda

çeşitli eserlerden verilen örneklerle yetinildi. Bezm tasvirlerinde yer alan diğer saray tasvirleri şöyledir: **Aşkî**, *HP*, 1534-1552, **Şerîfi**, *ŞN*, 44242-44245. **Lâmiî Çelebi**, *VR*, 2691-2718; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 1748-1752.

Tablo 13 Bezmlerde Yer Alan Saray Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı
1	<i>GH</i>	Tutmacı	1
2	<i>HP</i>	Aşkî	2
3	<i>ŞN</i>	Şerîfi	1
4	<i>FŞ</i>	Lâmiî Çelebi	5
5	<i>VR</i>	Lâmiî Çelebi	1
6	<i>ŞP</i>	Zâtî	1
7	<i>MM</i>	Ûdî	1
8	<i>MN</i>	Manisalı Câmîî	1
		Toplam:	13

İncelenen mesnevilerdeki bezmlerde 13 saray tasviri yer alır. Bezmlerin genellikle saray ve bağlarda geçmesine oranla saray tasvirlerinin az yapıldığı söylenebilir.

Tabloda yer alan *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserler tercümedir. Yerli unsurlarla kaleme alınan *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserlerde bezmin mekânı olarak saray yer almaz. Kahramanlar sıradan kişiler ve hikâyeler ise yerli olduğundan mekân da sıradanlaşır. Daha önce de belirtildiği gibi bu kategorideki eserlerde bezmler bahar mevsiminde bağ ve ırmak kenarlarında gerçekleşir.

2.3.4. Ev

Bezmlerin yapıldığı mekânlardan biri de evlerdir. Mesnevilerde evde düzenlenen bezmlere nadir rastlanır:

4521 Evine gelüben eyledi şöhet
 omadı dilden bir zerre melâlet (Cem Sultan, *CH*)

Sûzî Çelebi'de bezmin yeri olarak konak yer alır:

1751 Yine gülşen gibi güldi onalar
 Bezendi lâle-rularla otalar (Sûzî Çelebi, *GN*)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde geçen eğlence meclislerinden birinde Mısır'a giden Ûdî, daha sonra âşık olacağı Mısırlı güzel Mâh'ın cennet misali evine misafir olur:

- 385 Gice mihmānumuz ol gel gidelüm
Senüñle ‘îş ile ‘işret idelüm
...
- 387 Ola kim hānemüzde şād olasın
Ġam ile ġuşşadan āzād olasın
...
- 394 Dönüp ol māh ile pes yola girdük
Hemān-dem āsitān-ı yāre irdük
- 395 İrişdük çünkü ol bāġ-ı cināna
Şafā viridi şafāsı mürde cāna (Ūdî, MM)

2.3.5. Hamam

İncelediğimiz mesnevilerin yalnızca birinde eğlence mekânı olarak hamamın kullanıldığı görülür. Bu eğlence de periler tarafından tertip edilir. Zâtî’nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde sihirbaz Neccâr, Pervâne’nin derdine çare bulmak için perilerin şâhından yardım ister. Neccâr’ın gittiği hamamda peri şâhı beraberindekilerle eğlenmektedir. Şair perilerin eğlendiği hamamın tasvirini şöyle yapar:

“Eşsiz olan bu hamamı eğer İskender görseydi ona cām düzerdi. Bir sevimli hamam vardı; kadeh ona aydınlık güneş olmak isterdi. Yaradılışı ısı ile dolu olan burası bir tabib gibi hastaya şifa verir. Ona kavuşanlar rahata erer; onunla baş başa kalanlar safvet bulur. Can onun kâbesine ulaşınca ona kurban olmadan sefa süremez. Bir güzel, sesli şarkı söylese o, nağme tutarak güzele eşlik eder. Bütün beyaz göğüslü güzeller onun koynuna girer; onda padişah hazinesi gibi bir hazine vardır. O taş bağırlı güzeli görenler taç ve kaftanı terk eder...”

- 1392 Bu ara bî-bedel evşâf-ı hāmmām
Düzerdi görse İskender aña cām
- 1393 Meger var idi bir mabûb hāmmām
Kim aña mihr-i pür-şevk olmağa cām
- 1394 Kim ol bir te-ṭabî‘ at pür-ḥarâret
Ṭabîbāsā virür bîmāra şîḥḥat
- 1395 Olur rāḥat irenler vuşlatine
Bulur şafvet girenler ḥalvetine

- 1396 Visâli Ka‘ besine irişen cân
Şafâ sürmez eger olmazsa kırbân
- 1397 Ser-agâz eylese bir ħûb âvâz
İder âheng ü olur añna dem-sâz
- 1398 Girür kıoyına cümle sîm-sîne
Var anda pâdşâh bigi ħazîne
- 1399 Varup ol tşâş bağırlu dil-rübâyı
Görenler terk ider tâc u kıabayı
- 1400 Şoyup eyler tırâş ol ħalkı der-ħâl
Baş açuħ yalıñ ayaħ eyler abdâl
- 1401 Gıdâsı kıalb-i ‘ âşık bigi âteş
Virür ħalka ħarâret dil-rübâveş
- 1402 Egerçi kim mülâ’im dil-rübâ çok
Vefâ itmekde yüz yur ol kıadar yoħ
- 1403 O gökden gösterür nîm-âftâbı
Varānuñ ayaħına döker âbı
- 1404 İrişmiş başına sevdâ buħârı
Gözi yaşlar döker gördükçe yârı
- 1405 Gözinden n’ola ger gitmezse çeşmek
Naccâr olmaz başından ħiç münfek (Zâtî, ŞP)

2.3.6. Gemi

Bezmin yapıldığı yerlerden biri de gemilerdir. Lâmiû Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Âyine-i İskender’de Ermen güzelini gören Ferhâd’ın davranışlarında dengesizlik artmaya başlar. Bunun çaresini arayan babası doktorların tavsiyesiyle Ferhâd’la deniz yolculuħuna çıkarlar. Denizde çıkan büyük bir fırtına gemilerini parçalar. On gün kadar bir tahta parçasına tutunan Ferhâd, o sırada oradan geçmekte olan bir tâcir gemisi sayesinde kurtulur. Tâcirler, yolculuk esnasında gemide zaman zaman eğlenerek vakit geçirirler. Burada

eğlence mekânının gemi olduğu görülür. Bu bezimde mekân gemi olmakla birlikte geminin özelliklerine değinilmez:

3559 Görüp ol halk anuñ hulq-ı ‘azîmin
Dağı biñ ‘özü ile lütf-ı ‘amîmin

3560 Yüzinde gün gibi husrev-nişânlık
Sözinde baır-veş gevher-feşânlık

3561 Olurlar hep esîr ü zârı anuñ
Dil ü cân ile hizmet-kârı anuñ

3562 Ola diyü tenine kuvvet ü küt
Düzerler nuql ü câmın la‘l ü yâküt

3563 Bulup şeh-zâde dağı ‘izzet ü kâdr
Hilâl iken olur günden güne bedr

3564 O tâcirlerle idüp ihtilâtı
Berâ-yı hâtır eyler inbisâtı

3565 Gehî şûr u şegâb gâhî terennüm
Gehî ‘îş ü tarab gâhî terennüm

3566 Giderken işbu hâlet birle şeyzâ
Olur deryâda birkaç keştî peyzâ

...

3619 Pes idüp bezm ü ‘işret şadumâne
Sürüp keştîyi oldılar revâne (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Muhibbî’nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde deniz yolculuğu sırasında gemide bezm kurulur:

4377 Görmeyüp arzuñ ebed kara yüzün
Seyr kılduğ niçe gün deryâ yüzün

4378 ‘Ays ü ‘işret eyler-iken bir gece
Zevk muhabbet eyler-iken bir gece (Muhibbî, GN)

Hâşimî’nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Şah-ı Hâver, Tatarlarla yaptığı savaştan sonra beraberindekilerle açıldıkları denizde gece gemide bezm kurarlar (2143-2145):

- 2143 Gice çün anda ârâm eylediler
Turup şeb şöhet-i şâm eylediler
- 2144 Yağup her bir gemide biñ meşâ'il
İşine her biri tâ şubh-şâ'il
- 2145 İrince şubh oldı 'ıyş u 'işret
Kemâli birle idüp zevk u şöhet (Hâşimî, MV)

2.3.7. Irmak Kenarı

Bezmin kurulduğı yerlerden biri de ırmak kenarlarıdır. Genelde bahar mevsiminde doğanın yeniden canlanmasıyla eğlenceler ırmak kenarındaki bağlarda icra edilir.

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şârîn* mesnevisinde Hüsrev Ermen diyarındayken Şîrîn'le beraber Aras nehri kenarında bezm düzenlerler:

- 3106 Gezüp menzil-be-menzil deşt ü tağı
Kılurlardı teferrüc bâğ ü râğı
- 3107 İrerler ol şuya ki adı Aresdür
Yiri müşkîn havâsı hoş-nefesdür
- 3108 Görürler bir zülâl-i pâk ü şâfî
Gönül derdinedür kâfî vü şâfî
- 3109 Tolu nîlûfer ü süsenler olmuş
Kenârı sebze vü gül-şenler olmuş
- 3110 Güle karşı göz açmış mergis-i mest
Çiçekler bağlamış şaf dest-be-dest
- 3111 Şunu virmiş leb-i la'îni lâle
Urur dendân-ı dürrin aña jâle
- 3112 Göz irdügince sebz-istân u gül-şen
Arada ol ulu şu pâk ü rüşen
- 3113 Begendi ol maqâmı bu iki şâh
Buyurdılar tutuldu hayme hargâh (Şeyhî, HŞ)

Tacizâde Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde bir bahar mevsiminde şairin arkadaşlarıyla birlikte eğlenmek için gittiği Kâğıthâne'deki bezm bağda, ırmak kenarında gerçekleşir:

733 Oturduk ʔarf-ı cûda fâriğü'l-bâl
Getürdük ortaya yâkût-ı seyyâl (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Ebkâr-ı Efkâr mesnevisinde güzel bir sevgili arayışında olan şair, Tunca ırmağının kenarındaki mesire alanında gördüğü çeşitli meclisleri anlatır. Bu eserdeki meclislerin kurulduğu mekânı realitede var olması yönüyle dikkat çeker:

338 Zînet itmiş kenârını Tunca
Serv-i bâlâlar ile boyunca

339 Şehrden cânibinde Câmî'-i Şâh
İşret-âbâd u hoş nişîmengâh

340 Nağme-i kumrî nâliş-i bülbül
Çerha ʔolmuşdı şûriş ü gülğul
...

343 Sâz yanınca eyler âb-ı revân
Niçe şavt-ı hazîn birle terân

344 Her çemende şadâ-i nûş-â-nûş
Cism ü câna virürdi cûş u hurûş

345 Neseminde nesimi cân-perver
Şuyı mâ-verd ʔoprağı 'anber

346 Virmiş idi şeref gül ile giyâh
Hüb 'işret-serâ neşîmengâh (Fikrî Çelebi, *EE*)

2.3.8. Pınar Başı ve Havuz Kenarı

Tasvirlerde yolculuk esnasında pınar başlarında, bağ, bahçe gibi yerlerde ise havuz başında bezmlerin düzenlediği görülür.

4181 ʔoyup sebz üzre gül şan raht-ı 'ıyş
Leb-i cûy üzre oldı bâde ʔayş

4182 Kenâr-ı cûda râh-ı erğuvânî
İçerlerdi kim oldur ruḥ-ı şânî (Hassan, *MM*)

Tasvirlerde havuz çoğu zaman saray veya bağ tasvirlerinin içinde yer alır. Bu nedenle bu tasvirlerdeki havuz bezm mekânı değil, bezmin mekânını tamamlayan bir unsurdur. Yolculuk esnasında karşılaşılan pınarların oluşturduğu havuzlar ise bezm mekânı olur. Manisalı Câmiî'nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde Şehzade Vamık av dönüşü bir pınardan akan suyun oluşturduğu havuzun kenarında çadır kurar, burada bezm icra eder:

1504 Meger şehre yakîn bir ' ayn-ı şâfî
Var idi şuyı cân derdine şâfî

1505 Müşemmen havz idi etrâfı mermer
Şuyı andan içerdi havz-ı kevşer

1506 İçerden cüş idüp taşra taşardı
Bir içim şuyın içen biñ yaşardı

1507 Her etrâfı döşenmişdi çemenler
Pür olmuşdı semenler yâsemenler

1508 Bir ağaç bitmiş anda sanki Tübâ
İrişmişdi şerâdan tâ şüreyyâ
...

1511 Çün irdi ol yire şâh-ı cüvân-baht
Buyurdı kırdılar havz üstüne taht (Manisalı Câmiî, MN)

Bir diğer pınar başı tasviri yine Manisalı Câmiî'nin *Muhabbet-nâme*'sinde 1711-1713 beyitleri arasında yer alır.

2.4.Bezmlerin Hazırlık Safhası

Bir işret meclisi, *Meclisüñ her ne ise kânûnı / Tonaduñ anlar ile hâmûnı* (Vücûdî, HY, 1967) beytiyle işaret edilen kural ve kaidelere, meclisin hazırlık aşamasından başlamak üzere riayet edilerek icra edilir.

Bezmlerde işret faslından önce hazırlık safhası yer alır. Şairler bezmin hazırlığı için yapılanlardan bazen detay vererek bahsederlerken bazen de bunları geçiştirirler. Metinlerde bezmin hazırlık evresinde eğlence mekânından, mekânın döşenmesi ve süslenmesinden, güzel kokulardan, yeme, içme için gerekli olan araç ve gereçlerden, bezmde kurulacak tahttan ve

oturma düzeninden, bezmde hizmet edenlerden, çalgıcı ve şarkıcılardan yer yer bahsedilir. İncelenen mesnevilerde bezmlerin hazırlık aşamasında yapılanlar bu bölümde ele alındı.

Bezm için gerekenlerin hazır olduğunu belirtmek için hazır ve muntazam anlamlarına gelen ‘ihzâr’, ‘müheyyâ’, ‘ârâste’ ve “müretteb” ifadeleri, bezmin gereçleri için de ‘âlât-ı bezm’, ‘esbâb-ı bezm’, ‘safâ esbâbı’ ve “bezm iletin” tamlamaları kullanılır:

2873 Bir eksüksüz tarâb esbâbı hâzır
Mücâvir ‘îş ü şâdî ‘ğam müsâfir (T. Cafer Çelebi, *HN*)

2226 Esbâb-ı tarab olup güşâde
Dil şevkine itdi nûş-ı bâde (Y. Vâlî, *HD*)

756 Meclis ârâste oldu çün mey ile
Toldı âvâz-ı çeng u def ney ile (Sinoplu Beyânî, *ŞG*)

939 Meclis esbâbın eyleyüp ihzâr
Aldı yanına bir iki ğam-h^vâr (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
Bezm-i kurmakla görevli kişiye ‘emir-i meclis’ denir:

3264 Emîr-i meclise buyurdı ol dem
Ki düz bir bezm minû gibi hurrem (Hassan, *MM*)

Bezm tasvirlerinin çoğunda bu ifadelerle geçirilen hazırlık safhası hakkında detay verilmeden işret atmosferine geçilir. Bu duruma örnek olarak Ūdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Ūdî, arkadaşıyla dertleşmek için gülşende kurdukları bezmin hazırlık safhası için “bezmin gereçleri hazırlanmıştı, sürahinin içi dolu, ayakta beklemektedir” ifadelerini kullanır:

164 Müheyyâ olmuş idi âlet-i bezm
K’idevüz cünd-i ğamla anda biz rezm

165 Şurâhînüñ pür olmuş idi varı
Çekerdi ayağ ile intizârî

166 Oturduğ ‘ârifâne bezme ol dem
Hemân bir ben idüm bir dağı hem-dem (Ūdî, *MM*)

Yine *Mâcerâ-yı Mâh*’ta Âşık’ın Mısır’da iken Mâh tarafından davet edildiği bezmin hazırlıkları hakkında detaylı bilgi verilmeden geçilir:

399 Dökildi âlet-i bezm ol arada
Döner pervâneveş ortada bade

400 Şurāh̄inūñ el üstinde ayagın
Sürerdi sāķī-i meclis ayagın (Ūđi, *MM*)

İncelenen mesnevilerden bezmin gereçlerinin hazırlanmasıyla ilgili örnekler aşağıda verildi:

517 Buyurur bezm iletin getürdiler
İşrete meşgöl olup oturdılar (Ümmî İsa, *MV*)

2884 Müdevver oturup erkān-ı devlet
Müheyyā eylediler bezm ü işret (Tutmacı, *GH*)

3427 Şafā esbāb[1] olduķda müheyyā
Nişār-ı nuķl-ı meclisdür Şüreyyā (Behiştî, *MM*)

1730 Çün düzöldi meclis ālātı tamām
Bānu-yı Hinde girüp virdi selām (Aşķi, *HP*)

4012 Her ne kim dilerdi şāhuñ hātırı
Meclisūñ olmışdı kamu hāzır (Aşķi, *HP*)

2890 Yine hāķān düzüp iş için esbāb
İçerler cām-ı Cemden bāde-i nāb (Lāmiî Çelebi, *FŞ*)

Bazı tasvirlerde ise bezm için yapılan hazırlıklar hakkında nispeten bilgi verilir. Ahmed-i Dâî'nin *Çeng-nâme*'sinde bezm için mezeler, kızıl üzüm, şekerli leblebi ve şarap hazırlanır:

503 Dükeli meclis ālātı düzilmiş
Gönüller açılıp gözler süzilmiş

504 Süzilmişdür baķışları mühennā
Lisānı hāzır u nuķli müheyyā

505 Şarāb-ı la' l-i rengin cām-ı yāķūt
Meviz ü piste vü bādām u mā ķūt

506 Kızıl üzüm şekerlü leblebiyle
Süde şekker ķatar her leb lebiyle

507 Sücinūñ şışede görsen mizācın
Şanasın od ile şu imtizācın (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

Hassan'ın *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân meclis emirinden bezm için gerekli hazırlıkları yapmasını ister. Emir-i meclis cennet bahçesi gibi gönül çekici bir yer bulur. Hıtalı köleler, mutrip ve mugannî getirtir. Bezm meze, badem ve şeker ile dolar. Güzeller kâfur kokulu mumlar götürür; beyaz göğüslüler mum gibi ayakta dururlar. Güzellik şarabıyla sarhoş olan saki elinde kadeh ile hizmet için bekler:

3264 Emîr-i meclise buyurdı ol dem
Ki düz bir bezm mînû gibi hurrem

3265 Varup fi'l-hâl düzdi esbâb-ı bezmi
Ferahla fetḥ idüp her bâb-ı bezmi

3266 Güzellerden serâ buldı şafâlık
Nitekim bâğ-ı cennet dil-güşâlık

3267 Çekilüp şaf Hıṭâî bendelerden
Göz-ile kalb ü şaf dirrendelerden

3268 Olup mutribler ü hoş râh-zen cem^ç
Oturup micmere? ayağ üzre olup cem^ç

3269 Her ara şanki la^ç l ü çeşm-i dilber
Yüridi nuql-ile bādām u şeker

3270 Güzeller şem^ç -i kâfūrî götürüp
Şanemler şem^ç -veş pây üzre durup

3271 Güzel sâķî mey-i ḥüsn ile ser-mest
Dururdu ḥidmet üzre cām der-dest (Hassan, *MM*)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde şehzade Cemşîd'in bağda düzenlemek istediği bezmin hazırlık safhasında bağda çadır kurulur, halılar serilir, musiki aletleri akort edilir. Şehzadenin gelişi için güllerden yol yapılır:

1184 Didi şeh kim varuñ görün o bağı
Benüm için kuruñ anda otağı

1185 Bulurlar varuban bir bezmgâhı
Çururlar anda şehçün bârgâhı

1186 Cihānuñ yıķmaġa kōhne ribātın
Dōşerler şoġbet ü meclis bisātın

1187 Görüben şoġbet ü meclis yaraġın
Burarlar ‘ūd u kânūnuñ ķulagın

1188 Tamām idüp ŗehi āġāh iderler
Gelince bāġa gülden rāh iderler (Cem Sultan, CH)

Heves-nāme'de sevgili, beraberindeki kızlarla çadırda düzenlediġi bezmlerin birinin tasvirinde işret gereçleri hazırlanmış, çadırın ortası gül harmanı dökülmüş, sade ve renkli mezeler getirilmiştir:

924 Ne gördüm ġāyet olmuş germ şoġbet
Müretteb bi-ķuşūr esbāb-ı ‘işret

925 Açup ol ġaymenūñ dāmenlerini
Döküp ortaya gül ġırmenlerini
...

927 Kızarmış her birisi tāb-ı mülden
Pür olmuş şaġn-ı meclis tāze gülden

928 Dökilmiş nuķller rengin ü sāde
Kadeġ gerdān ber ü sine ġüşāde (T. Cafer Çelebi, HN)

Heves-nāme'deki sevgilinin gece düzenlediġi bezmin tasvirinde sevgilinin emriyle çadır mumlarla aydınlatılır, keklik ve çil kebabı ile güvercin kanı şarap getirilir. Kınalı eller kadeh tutar, güzeller halka şeklinde oturur. Mezeler hazırlanır; eteklerine gül doldurup getirirler. Gül, reyhan ve sünbül dağıtırlar. Şaraba nesrin ve nergis katılır. Suda testide duran şarap sürahilere boşaltılır:

1092 İşāret eyledi ol māh-ı tābān
Ki yir yir yaķdılar şem‘-i firāvān

1093 Müheyyā eyleyüp esbāb-ı bezmi
Şanemler itdi ‘iş u nūşa ‘azmi

1094 Getürüp keklik ü çilden kebābı
Gögercin ķanına beñzer şarābı

- 1095 Dutup altun ayak hınnâlu eller
Oturdu halka bağlayup güzeller
- 1096 Gönüller mürğını dutmağ için cām
Nuğullar dâne vü ol halkadur dām
- 1097 Getürdiler varup dāmān ile gül
Tağıtdılar gül ü reyḥān u sünbül
- 1098 Reyāḥīn ile zīnet buldı meclis
Şarāba dökdiler nesrīn u nergis
- 1099 Görüp pākīze bint-i kermi şudan
Şurāḥiler çeküp aldı sebūdan
- 3177 Buyurdı kırdılar çetr-i hümāyūn
Ki reşkinden göyüندی cān-ı gerdūn
- 3178 Tınāb-ı ḥayme-i ‘anḳa nişāne
Felekler üzre kırdı āşiyāne
- 3179 Çekildi çarḥa hem-ser sāyebānlar
Ki vaşfindan muḳaşşırdur beyānlar
- 3180 Muḥaşşal zeyn idüp meydān-ı bāğı
Çemende kırdılar gül-gūn otağı

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Râmîn sevgilisi Veyse'yi ağırlamak için bağda düzenleyeceği bezmin hazırlık safhasında bağın en güzel yerine gül renkli çadır kurdurur. Göge gölgelikler çekilir. İçine yıldızlar gibi mücevher işlemeli tahtlar karşılıklı kondurur. Karşısına övgüsünün defter defter yapılmasına olanak olmayan altın tahtlar kurur. Kâinatın nakışlarının bütünüünü içerir; suretinde semanın şekilleri görünür. Cevherler yıldızlar gibi konulmuş; öyle cevherler ki her biri parıldayan yıldız. Işığı güneş gibi dünyayı aydınlatan; gece ve gündüz saati onda belli. Astronomi ilmiyle uğraşanlar sanatlarını harcayarak dakikaların hepsini (incelikle) yazıp derç ettiler. Dünya vasfı yerden ta göge (ne varsa) hazırlanan bezimde bir yere toplanmış. Şâhın merasimi baştan başa mükemmel; usul üzere hakkıyla tertip buldu. O gül bahçesi cennet gibi süslendi ki gökten hür ve gılman övgüde bulundular.

- 3181 Uruldı taht-ı zerrinler muḳābil
Degüldür defter itsün medḫi ḳābil
- 3182 Nüḳüş-ı kāyinātı cümle ḫāvī
Ayān resminde eşkāl-ı semāvī
- 3183 Kevākib gibi vaz' olmuş cevāhir
Ne cevher her biri bir necm-i zāhir
- 3184 Güneş gibi ziyāsı 'ālem-efrūz
Mu' ayyen anda sa' āt-i şeb ü rūz
- 3185 Nücüm ehli idüp şan' atlerin ḫarc
Deḳāyık cümle merḳūm u derc derç
- 3186 Cihān vaşfi şerādan ta şureyyā
Ḳılınmış anda bir bezm-i müheyyā
- 3187 Mükemmel ser-te-ser āyīn-i şāhī
Bulup resm uzre tertībin kemāhi
- 3188 O gülzār oldı cennet gibi tezyīn
Ki gökden ḫūr u ḡilmān didi taḫsin (Lâmiî Çelebi, VR)
- Veyse vü Râmîn* mesnevisinde yukarıda gündüz başlayan bezm akşama kadar devam eder. Akşam bezmi için gerekli hazırlıklar yapılır. Şahın Nesim-i dil-güşa adında Hintli hizmetçisi micmerleri aydınlatır. Anber ve öd tütsüler ki bu kokulardan ilk bahar rüzgârı utanır. Micmerlerde misk yakar, buhurından Çin miski utanır.
- 3708 Şehün vāridi bir Hindū ḡulāmı
Nesīm-i dil-güşā ḳonmuşdı nāmı
- 3709 Sarāy u ḳaşrınün ferrāşı idi
Ne meclis ḳılsa gevher-pāşı idi
- 3710 Çü bezm-i şām ideydi şāh-ı pür-sūz
Nesīm ol dem olurdu micmer-efrūz

3711 uruldı unki bu bezm-i Őebāne
Hemāndem cān u dilden ol yegāne

3712 Dütüzdü ‘anber ü ‘ūd-ı amārī
ıacel ıldı nesīm-i nev-bahārı

3713 Yaup micmerler itdi dehri müşkīn
Görüp dem-beste ıldı nāfe-i in

3714 ıdālandı buūrından melekler
Mu‘anber oldu dūdından felekler

3715 Meger arı idi fānūs-ı ayāli
Ki bu dūdile gerdān oldu ālī (Lāmiī elebi, VR)

Firākī’nin *Hüsrev ü Őirīn* mesnevisinde Hüsrev’in aşk derdiyle gamlı ve periŐan olduğunu gören nedimler, onu bu dertten kurtarmak bezm düzenlerler. Bezmin yapılacağı yere ferraŐlar ipek dokuma halılar serer. Altın micmerlerde öd ve amber yakılır. Altın işlemeli süslü taht kurulur. Hüsrev bağdaş kurarak oturur, yuvarlar bir yastık alıp yaslanır:

717 Muı‘ olduğda Pervīz-i bīgāne
Müheyyā oldu bezm-i usrevāne

718 Gelüp ferraŐlar mabūb u zībā
Döşendi yir yirin eñsüz ü dībā

719 Fūrūzān itdiler zerrīne micmer
Yaup hoŐ nükhet içün ‘ūd u ‘anber

720 urıldı zer-niŐān tat-ı muraşŞa‘
Oturdu usrev-i ‘ālem murabba‘

721 Alup bir girde-bāliŐ yaŐdanur Őāh
Yüzi urŐid-i āver astarı māh (Firākī, HŞ)

dī *Mācerāy-ı Māh* mesnevisinde Şehzade Selim ile Māh’ın bezminin öncesinde meclisin süslenmesinden katılımcılara verilecek hediyelere değin yapılan hazırlıklar hakkında özet bir tablo sunar. Diğer bezmlerin hazırlık aşamasında yapılanlar ile bu tasvirde anlatılanlar paralellik arz eder.

“Bayram günleri erişince şâhın bezmi süslenir. İki sevgilinin eğlenmesi için şahlar şahının meclisinin gereçleri hazırlanır. Bütün çiçekler şâhın meclisine gelerek ortamı süslerler. İnci ve cevherlerle süslü Şahın tahtı kurulur, hûr ve gılman niteliğindeki hizmetçiler meclise gelir. Elllerinde gümüş ve altın işlemeli sarı tabaklar... Kimisinin elinde meze, kimisinin elinde şarap dolu kadeh. Kimisinin elinde atlastan kimisinin de seraserden ipek kumaş, bezmi baştan başa süslerler. Mâh’a hediye edilmek üzere nice kıymetli kaftan hazırlanır.”

- 1183 İrişdi nâ-gehân eyyâm-ı ‘îdeyn
Bezendi bezm-i şâhî oldı pür-zeyn
- 1184 urıldı âlet-i bezm-i şehen-şâh
Ki ya‘nî ‘îş ideler mihr ile mâh
- 1185 Şurâhîler ser-â-ser pür-mey-i nâb
Harâm oldı bezimde nergese h vâb
- 1186 Gözin açdı çü gördi nerges-i mest
Bezimde sâķî urmuş ayığa dest
- 1187 İşâret kıldı pes ol demde ezhâr
K’ideler meclis-i şâhîde ihzâr
- 1188 Şeh-i gül terk idüp pes tâc ü tahtı
Nitekim mîveler berg ü dırahtı
- 1189 amusı[n] naķd-i berg-i zerdüñ ezhâr
Getürüp bezm-i şâha kıldı işâr
- 1190 urıldı pes o dem evreng-i şâhî
Şu‘âsı mât iderdı gökde mâhı
- 1191 Ser-â-ser encümâsâ dürr ü gevher
Niçe encüm ki reşk-i mâh-ı enver
- 1193 Geçüp mihr-i sipihrâsâ o sultân
Cinân-ı bezmi tutdı h r ü gılmân

- 1194 Düzildi zühre-ṭal‘ at māh-rūlar
 amu sāzende vü gūyende bular
- 1195 Kimi engī vü ‘ ūdī kimi raā
 amusı olmi idi āker-i hā
- 1196 Elinde kiminūn la‘ līn ṭabalar
 İi pūr sīm ile zerrīn varaklar
- 1197 Kimisi sūkkerī pūr-nul-i zībā
 Kimisi pūr mey ile cām-ı ahbā
- 1198 Kimi alas ṭutar kimi serāser
 Mūzeyyen itdiler bezmi ser-ā-ser
- 1199 Mūheyyā olmi idi nie hil‘ at
 Ola tā kim anula māha ‘ izzet
- 1200 Pūr oldı hāle-i bezm ire hūbān
 Nitekim encüm ile māh-ı tābān
- 1201 Simāṭ-ı āh dōndi keh-keāna
 afā virdi afāsi bu cihāna
- 1202 Mūretteb oldı ūnkim bezm-i āhī
 Buyurdı āh gelsūn diyū Māh’ı (Ūdī, MM)
- Manisalı Cāmī’ın *Muhabbet-nāme* mesnevisinde Merzūban āh, misafirlerini uğurlamak iin dūzenleyeceėi bezm iin gerekli hazırlıkların yapılmasını emreder. Sabah erkenden bezmin kurulacağı yere gidilir. Yedi yerde sūtunları altın ilemeli bŷyŷk adır kurulur. Bu adırlarda altın ilemeli, kıymetli talarla sŷslŷ yedi taht kurulur. Yerlere kıymetli halılar serilir.
- 5018 Buyurdı ullarına Merzŷbān āh
 Varalar ol maāma ın seergāh
- 5019 Yidi yirde uralar etr-i ‘ ālī
 Dōeyeler ana zerrīn nihālī

5020 Hemân dem 'azm iderler ol mekâna
İrişdiler scherden bûstâna

5021 Yidi yirde yidi tâq-ı mu' allâ
Çurular atlas u dîbâ vü zîbâ

5022 Sütunların zer-endüd itmiş üstâd
Niçe yıllar çalışmış itmiş âbâd

5023 Çomışlar yir yir anda gevher-i şâf
Gice olsa virür gün gibi şeffâf

5024 Yidi yirde çurular taht-ı zerrîn
Cevâhirle müzeyyen sâk-ı sîmîn

5025 Müzeyyen kıldılar pây-ı serîri
Döşediler çarîr üzre çarîri

(Manisalı Câmîî, MN)

Vücûdî'nin *Hayâl u Yâr* mesnevisinde Yâr, bir bahar gecesinde eğlenmek için gülistanda bezm kurmak ister. Yâr emrindekilere bezm için neler yapmalarını gerektiğini söyler. Geceleyin güzellerin toplanmasını, saz ekipmanlarını hazırlamalarını, bir meclisin kanunu ne ise ona göre bezmi donatmalarını ister:

1963 Emr idüp kullarına şevk ile Yâr
Didi yokdur bu dem gönülde karâr

1964 Gönümüz seyr-i gülistân ister
Bezm-i sahbâ-yı erguvân ister

1965 Meh-likâlar bu gice cem' olsun
Ruhları bezm-gâh-ı şem' olsun

1966 Cümle çeng ü çegâne âlet ü sâz
Vireler ehl-i bezme sûz u güdâz

1967 Meclisüñ her ne ise kânûnı
Tonaduñ anlar ile hâmûnı

...

1976 Böyle emreyleyüp o dem cânân
Gitdi bâğa misâl-i âb-ı revâ

(Vücûdî, HY)

Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde bulunan hizmetkârlar Mihr'in göz işaretiyle bezm için gerekli hazırlıkları yaparlar:

2344 İşâret itdi Mihr-i mâh-sîmâ
Gözinüñ güşesiyle idüp imâ

2345 Ki ihđar ideler âlât-ı meclis
Biline tâ nedür hâlât-ı meclis

2346 Diyince hâzır itdiler şarâbı
Küleng ile kebüterden kebâbı

2347 Ne var ise cihânda cerb ü şîrîn
Getürdiler çü meclis buldı yirin

2348 Şürâhîler dizildi cümle zerden
Kamusı la'1 u yâkût u güherden (Hâşimî, *MV*)

İncelenen mesnevilerde bezmlerin hazırlık safhasında yapılanların anlatıldığı bölümler yukarıda genel hatlarıyla verildi. Bezm tasvirlerinde çok farklı türden kültürel unsurun barındırıldığı bölümlerden biri de bu metinler olduğunu söyleyebilir. Çeşitli meslek grupları, bu gruplara mensup bireylerin davranış şekilleri, yiyecek içecek çeşitleri, güzel kokular, barınma, mekân süslemesi ve döşemesi gibi reel hayattan akisler bu metinlerde daha fazladır. Tezde, daha anlaşılır olması için bezmlerin hazırlık aşamasında yapılanlar aşağıda alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.4.1. Sarayların İnşâ Edilmesi

Bezm alelâde yapılan bir eğlence değildir. Hükümdarlığın bir sembolü olarak görülmesi, onun düzenlenmesinde belli bir resm ve âyin gerektiren bir kutlama olduğunu gösterir. Hükümdarlara ait bezmlerin daha görkemli olacağı da düşünüldüğünde bunların düzenlenmesi yüksek masraf ve emek gerektirir. Bu bakımdan bir bezm her şeyden önce bir mekânda icra edilir. Mekânın da hükümdarlığın şanına yakışacak nitelikte olması gerekir. Tarihte örnekleri olduğu gibi bazı mesnevilerde de bezm için özellikle sarayların ve köşklerin inşâ edildiği görülür. Hazırlık aşamasının bir mekân tasarımından başladığı bu tür meclislerde eğlencenin hayatın akışı içinde önem verilen bir etkinlik olduğunu görülür. Bu amaçla inşâ edilen sarayların ve köşklerin tespiti ve incelenmesi 'mekân tasviri' bölümünde ele alındığı için tekrara düşmemek adına burada birkaç örnek vermekle yetinildi.

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Şîde adlı bir mimar Behram'ın eğlenmesi için yedi kümbetli bir saray inşâ eder:

1699 Çün serîr-i salţanatda pâdişâh
Âsumân evcine irürdi külâh

1700 Mülk nâfindan kıopardı bî-sütûn
Yidi günbed her biri bir Bîsütûn

1701 Günbedüñ her birini bir aĥtere
Nisbet eylemişdi ol merd-i sere (Aşkî, *HP*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Çin hükümdarı olan Ferhâd'ın babası, Ferhâd'ın rahatsızlığına iyi gelir düşüncesiyle bezm için dört kasır inşâ etmek ister. Ferhâd'ın her mevsim bu kasırların birinde eğlenerek vakit geçirmesini planlar. Her kasrın rengi ait olduğu mevsimle uyumlu, etrafı yeşilliklerle bezeli, bahçesinin içinde su kanalı, duvarı farklı tablolarla nakışlı olacak şekilde planlanır:

1540 Çü ĥâķân gördi bundan bitmedi iş
Ferah yirine ĥâşıl oldu teşvîş

1541 Bu kez bir fikr daĥı eyledi ol
Ki ol yüzden bula maķşûdına yol

1542 Ki kıla dört 'âlî ķaşr bünyâd
Ola her faşl bir ķaşr içre Ferhâd

1543 Düzüp her ķaşr içinde 'işe esbâb
Ferâĥat birle nûş ide mey-i nâb (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

2.4.2. Çadırların Kurulması

Bezmin hazırlık aşamasında meclis için çadır ve gölgelik kurulur. Bu çadırlar genelde baharda bağ ile havuz ve ırmak kenarlarında kurulur. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, bağda düzenleyeceği bezm için hizmetçilerden havuz kenarına halıları sermelerini ve sultan çadırını kurmalarını ister:

817 Buyurdı ol nigârîñ kıullarına
Cihân bendeydi aña kıulları ne
...

819 İledüp bârigâhı anda kıuruñ
Şarâb u nuķl u muķrıblar getürüñ (Tutmacı, *GH*)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde şehzade Cemşîd'in bağda düzenlemek istediği bezmin hazırlık safhasında bağda çadır kurulur, halılar serilir:

1184 Didi şeh kim varuñ görüñ o bağı
Benüm için quruñ anda otağı

1185 Bulurlar varuban bir bezmgāhı
Qurarlar anda şehçün bārgāhı

1186 Cihānuñ yıqmağa köhne ribātın
Döşerler şöhet ü meclis bisātın (Cem Sultan, *CH*)

Heves-nāme'de bahar mevsiminde, beraberindeki kızlarla Kâğıthane'ye gelen sevgilinin konaklayacağı ve içinde eğlence tertip edeceği çadır ırmak kenarındaki bağda kurulur:

792 Çıkarup qurdılar bir hayme vālā
Ki andan pest idi çarh-ı mu' allā

793 Dil ü cān riştesinden tār u pūdı
Ser-ā-ser nūr-ı maḥz olmuş vücūdı

794 Felek-hey'et zemīn-kirdār şābit
İmādı mihver evtādı şevābit

795 Uzanup her yaña zerrīn-ṭınābı
Şeb olmadan İyān itdi şihābı

796 Kenārında pes ol āb-ı revānuñ
Dutup ol haymeyi şaldılar anuñ (T. Cafer Çelebi, *HN*)

2.4.3. Bezm Mekânının Süslenmesi

Bezmin kurulduğu yerler olan bağ, saray ve çadırların içi süslenerek hazır hale getirilir. Tasvirlerde daha çok saraylarda ve köşklere yapılan bezmlerin mekân süslemelerinden bahsedilir. Hazırlık aşamasında saray ve köşklere yerlere renkli ve kıymetli halılar serilir, duvarlara değerli kumaşlar, kapı ve pencerelere perdeler asılır. Meclis çiçeklerle donatılır, meclisin ortasına gül yaprakları dökülür.

Mekân süslemelerinde öne çıkan unsurlardan biri de yere ipek gibi kıymetli halıların serilmesidir. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül, bağda düzenleyeceği bezm için hizmetçilerine gerekli hazırlıkları yapmalarını, havuzun önüne halıları sermelerini emreder:

818 Ki havz önünde şaluñuz bisâtı
Ki anda kılruram bugün neşâtı (Tutmacı, *GH*)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh bahar mevsiminde av dönüşü dinlenmek ve eğlenmek için Serheng tarafından yapılan sarayda işret meclisi kurar. Bu sarayı yaptıran Fitne, Serheng'ten istediği gereçlerle bezmi süsler:

“Bir bezm yeri hazırla ki bahçesinden huri ona baksın... Gerekli hazırlıklar yapıldı ve Behram'ın ava çıkması beklendi... Behram'ın kendisine misafir olacağını öğrendikten sonra kasrı cennet gibi süsler. Yere sarı halılar serer; bağı daha iyi seyredebilmesi için görüş alanını açar. Ayrıca Rum ve altın işlemeli Çin kumaşlarını atının ayaklarının altına serer.”

1506 Hâzır eyleyüp düzet bir bezmgâh
Ravzasından hür aña kılsun nigâh
...

1541 Bildi şeh Behrâm olur mihmân
Kaşrını zeyn itdi nitekim cinân

1542 Ferş-i zer döşedi açdı manzarın
Kılmağa bâğuñ temâşâ 'ebherin

1543 Her ne kim esbâb-ı bezm idi kamu
Hâzır itmiş idi ol merd-i nikû

1544 Şayddan çün 'avdet itdi pâdişâh
Bâz-ı çetri açdı per tâ evc-i mâh

1545 Dağı eylemişdi ol merd-i güzîn
Çok kumâş-ı Rûm hem zer-beft-ı Çîn

1546 Dürlü fâhîr nesnelere hâdden ziyâd
Kim görenüñ gönîlini iderdi şâd

1547 Zîr-i pây-ı esbine kıldı nişâr
Didi olsun nâşirüñ Perverdigâr

1548 Resm-i şâhî geldi yirine dürüst
Bâd-ı pāsından şehenseh indi cüst (Aşkî, *HP*)

Hazırlık faslından bezm için havuz kenarlarına halılar serilir. Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd, dağdan su getirir ve suyun döküldüğü yere de bir havuz ile saray inşâ eder. Mihîn Bânû ile Şîrîn'in bezminin hazırlık safhasında yer kıymetli halılarla döşenir. Havuz kenarı ve sarayın ortası halılarla süslenir. Her taraf Adn cenneti gibi güzel, su da Kevser havuzu gibidir. Halıların üstüne zerkeş salınca hepsinin uçları felek gibi nakışlı olur. Orta yere yastıklar konulur, eşiklere perdeler asılır...

- 4498 Țolup ol Țavz çün kıldı temevvüc
Temâm itdi şafâ ehli teferrüç
- 4499 Mihîn Bânû-y-ile daĥı nigârîn
Țolanup her nefes Țavzuñ kenârın
- 4500 Varup girdiler ol eyvân içine
Niçe eyvân nigâristân-ı Çîne
...
- 4509 Hemân emr itdiler ki ol Țaşr-ı zîbâ
Ser-â-tâ-pâ döşensün ferş-i dîbâ
- 4510 Kenâr-ı Țavz u şahn-ı Țaşrı bî-kâl
İdüp Țâlîlelerle zeyn fi'l-hâl
- 4511 Mişâl-i gülşen-i 'Adn oldı her sũ
Arada Țavz-ı Kevşer gibi ol şũ
- 4512 Nihâlîler şalup üstine zer-keş
Felek-veş cümleñ şadı münakkaş
- 4513 Meger tutmuş pelengân Țarf-ı âbı
İderler bu şafâdan nüş ĥvâbı
- 4514 Zâhir olmağ için aşĥâb-ı 'işe
Gererler sine puştiler hemişe
- 4515 Müyesser ola diyü vaşl-ı dildâr
Urup dîvâra yüz Țalmış durur zâr
- 4516 Țutup bâlišler orta yirde meydân
Olurlar güy-veş her yaña gerdân
- 4517 Urup cârũ gibi rũ taş işigde
Țomışlar perdeler hoş baş işigde

4518 Çü bu yüzden urıldı ‘îşe bünyād
O aşr u avz oldu cennet-ābād (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde baharın gelişiyle iki sevgili kış boyunca sarayda düzenledikleri eğlenceleri bağı taşıır. Eşyalar saraydan bağıdaki köşke taşınır. Köşkün içi halılarla döşenir:

1804 Ser-ā-ser ferşi ol köşkün döşendi
Burhūr itdiler içinde sipendi

1805 amu esbāb-ı ‘ıyş oldu muheyyā
Yirince he biri maħbūb u ra‘ nā (Zâtî, ŞP)

Heves-nâme’de sevgilinin konaklayacağı ve içinde eğlence tertip edeceği çadırın içi kıymetli keçe halılarla döşenir:

796 Kenārında pes ol āb-ı revānuñ
Dutup ol aymeyi şaldılar anuñ

797 İçine adri ālī nice ālī
Pelengine dağı birkaç nihālī

798 Münakaş nāzūk ü ğarrā nemedden
Döşendi şol adar kim geçdi adden (T. Cafer Çelebi, HN)

Bezm için mekân gül renkli kumaşlarla süslenir. Lâmiî Çelebi’nin *Ferhād ile Şîrin* eserinde bahar bezmi için yapılan hazırlıklarda baharla uyumlu olması için sarayın içi gül renkli ipekli kumaşlarla süslenir:

1868 Buyurdu ‘azm-i bezm-i kām-kāri
Bezendi aşr-ı gül-reng-i bahārī

1869 Açıldı faşla lāyık bāb-ı ‘işret
Müheyyā oldu her esbāb-ı ‘işret

1870 Döşendi aşr içi dībā-yı gül-reng
uruldu taht-ı gerdūn-sā-yı gül-reng (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhād ile Şîrin* mesnevisinde sonbahar bezminin hazırlıkları yapılırken yere altın döşekler serilir. Altın döşeklere geçip oturan mutripler, yüzlerindeki peçeyi kaldırıp şarap içerler:

1935 Mişāl-i atlas-ı çar-ı pür-ahter
Zemīne şaldılar zerrīn döşekler

- 1936 Geçüp üstine muṭribler oturdu
Mey içüp perdeyi yüzden götürdi (Lâmiî Çelebi, FŞ)
Bezmin yapılacağı yere gül yaprakları dökülür. Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* ile Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevilerinde güzeller bezm yerine ipekten halılar serip meclis ortasına taze gül dökerler:
- 1878 Şeher yili gibi çâbük güzeller
Nişâr-ı bezm iderlerdi gül-i ter
- 1879 Batup bezm ehli gül-bergine tâ fark
Şafağ baħrine gün olmuş gibi ğark
- 1880 Şaçarlardı biribirine güller
İçerlerdi gülâb-âmîz müller (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 942 Dökilüp orta yire hırman-i gül
Âfitâb olmuş idi sâğar-ı mül (Mu'îdî, ŞP)
Manisalı Câmîî'nin *Muhabbet-nâme*'sinde ise meclisin ortasına kıymetli taşlar olan la'l ve mercan dökülür:
- 3395 Dökerler şahñ-ı bezme la'l ü mercân
Şalarlar su yirine âb-ı hayvân (Manisalı Câmîî, MN)
Gülşende yere altın ve gümüş süslü ibrişim halılar serilir, yaldızlı döşekler döşenir. Sarı renkli mendiller üstüne serilir:
- 1469 Yaydılar kalılar anda ibrişim
Böyle memzûc anuñ-ile zer ü sîm
- 1470 Döşediler pes müzehheb pisteri
Yaydıla üstine mendil-i zeri (Muhıbbî, GN)
Bazen de eğlence için bütün şehir süslenir. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Hüsrev'in Rum ülkesine geri gelmesi üzerine düzenlenen eğlencelerde bütün şehir süslenir:
- 5132 Tonandı vü bezendi şehir ü bazar
Çalındı çeng ü ney geh zîr ü geh zâr (Tutmacı, GH)

2.4.4. Tahtların Kurulması

İslâm aydını tasavvurunda yer alan cennet imajı ile işret meclisleri, özellikle mekân ve atmosfer tasvirleri arasında paralellik vardır. Bu meclislerin hazırlık aşamasında sarayların eyvanlarında kurulan taht, dinî ve tarihî referanslara sahiptir. Kur'an'da cennetten bahsedilirken iman edenler için “*onlar karşılıklı yaslanmış vaziyette mücevherâtle işlenmiş tahtlar üzerindeler*” (Vâkıa, 15-16) beyanının şairlere ilham kaynağı olduğu söylenebilir. Diğer yandan taht, tarih boyunca hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü olarak kullanılmıştır. Altın kaplamalı ve kıymetli taşlardan süsleriyle ön plana çıkan tahtlar, işret meclislerinde de bir toplumsal statü ve oturulacak en ideal yer olarak tasvir edilir.

Şeh-nâme'ye göre taht sahibi olan ilk hükümdar Cemşîd'dir. Fil dışından yapılan tahta oturan Cemşîd, emrindeki dev ve periler tarafından havaya kaldırılır. Bu tahtı gören halk şaşkın kalır. Cemşîd'in tahta çıktığı gün nevrüz kabul edilir ve her yerde kutlamalar yapılır:

1015 Özine çünkü bahtı yahşî bahtı
Yaşadı 'âcdan bir 'âli tahtı

1016 Düzetdi taht-ı zîbâ sîm ü zerden
Muraşsa' eyledi la'l ü güherden

1017 Turur dîv ü perî hizmetde dâyim
Boyun egmiş kamu kulluğa kâyim

1018 Götürürler havâya tahtın anuñ
Tutarlar buyruğın şâh-ı cihânuñ
...

(Şerîfi, ŞN)

Tahtlar için genellikle 'murassâ' ve 'taht-ı zerrîn' ifadeleri kullanılır. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere tahtlar zümrüt, inci, yakut ve firuze gibi kıymetli taşlarla süslü ve altın kaplamalıdır. Şehzade Selim'in sarayındaki taht padişahlara layık, çok renkli ve göz kamaştıran güzelliği ile cevelân eden tavusa benzetilir:

321 Cevâhîrle muraşsa' taht-ı kâvûs
Gelüpdür şanasın cevlâna tãvûs

(Ûdî, MM)

Bazı hükümdar tahtlarının fil dışından yapıldığı belirtilir. *Şeh-nâme*'ye göre ilk taht sahibi olan hükümdar Cemşîd'in tahtı fil dışındadır:

1015 Özine çünkü bahtı yahşî bahtı
Yaşadı 'âcdan bir 'âli tahtı

- 1016 Düzetdi taht-ı zībā sīm ü zerden
Muraşşā' eyledi la' l ü güherden (Şerîfî, ŞN)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim ile Mâh'ın bezminde Şehzade için kurulan, inci ve mücevherle süslü taht için 'evreng' denir. Tahtın parlaklığı gökteki ayı mat eder. Baştan başa nurlu ayı kıskandıracak nitelikteki inci ve mücevherlerle süslüdür. Tahtın her bir sütunu göğe sütun olmuş; bu haliyle taht, başının üstünde sütunsuz göğü taşıyor gibidir:

- 1190 Kırıldı pes o dem evreng-i şāhī
Şu' āsı māt iderdi gökde māhı

- 1191 Ser-ā-ser encümāsā dürr ü gevher
Niçe encüm ki reşk-i mâh-ı enver

- 1192 Sütün olmuş göge her bir sütünü
Şan almış başa çerh-i bî-sütünü

- 1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sultān
Cinān-ı bezmi tıtdı hūr ü ğilmān (Ûdî, MM)

Yine Rahmî'nin *Şāh u Gedā*'sında taht için 'evreng' ifadesi yer alır:

- 1213 Kırıldılar Şāh'a bir 'aceb evreng
Çarh-ı gerdün gibi zümür-rüd-reng (Rahmî, ŞG)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül'ün tahtı, mücevherle bezeli, altın kaplamalıdır. Tahtın minderi de renkli sırmalı kumaştandır. Aynı eserdeki bir başka bezimde Gül için bir bahar mevsimi bağdaki köşkte, altından süslü karşılıklı iki taht kurulur. Tahtın örtüsü ipekli kumaş olan diba, atlas ve iksundur. Ayrıca aynı eyvanın ortasında da firuze renkli, süslü bir başka taht yer alır. Tacını takıp tahta geçen Gül'ün karşısında güzeller saf bağlar:

- 3109 Yayılmış anda bir hoş hālī eyvān
Ki naşşına gören qalurdı hayrān

- 3110 Kırılmış bir muraşşā' taht-ı zerrīn
Bisāṭı cümlesi zer-beft u rengin

- 3459 Yapılmış anda bir hoş qaşr-ı mevzūn
Taşınuñ biri gümüş biri altun

- 3460 Kırılmış iki zerrīn taht-ı zībā
Biri birine qarşu hūb u ra' nā

3461 Be-ġāyet nāzūk ü maṭbu‘ u mevzūn
Bisāṭı aṭlas u dībā vü iksūn

3462 Var idi anda şol deñlü tecemmül
Ki şerḥ itmege ‘ aql itmez tahammül

3463 Yine şadrında bir pīrūze-ġūn taḥt
Firāvān anda daḥı zīnet ü raḥt

...

3468 Giçer taḥta oturur ol semen-ber
Ṭutar şaf karşıısına ḥūb-rūlar

3469 Giderüp mu‘ cīr ü ālāt-ı mıḡna‘
Urur başına bir tāc-ı muraşşa‘

3470 Muraşşa‘ ṭonları vü taḥt u tācı
Ki her bir ṭaşı bir iḡlīm ḥarācı (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Nahid ile Mihr, diba halılarla serili eyvanda, mücevherle süslü altın tahta bağdaş kurarak otururlar:

4230 Yürüyüp ferş-i dībā üzre yekser
Gelür taḥtına dildāruñ ber-ā-ber

...

4235 Ḳurulmuş taḥt-ı zerrīn-i muraşşa‘
Oturur dilber üstinde murabba‘ (Behiştî, MM)

Meclislerde en yüksek unvan ve makama sahip kişi ve kişiler tahta otururken bir alt derecedekiler için ise kürsü kurulur. Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şah ile Mihr'in birlikte katıldıkları bezmde şâh olan Keyvân tahta otururken, bir alt konumdaki şehzade Mihr kürsüye oturur:

3406 Çıḡup oturdı Keyvān şāh taḥta
Ḳodılar kürsī-i zer nīk-baḥta

3407 Oturdı kürsīde serv-i gül-endām
İdüp dil mürġine sünbül saçın dām (Behiştî, MM)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde bahar kasrında yapılan eğlencede göġe deġecek kadar yüksek olan gül renkli taht kurulur:

- 1868 Buyurdu ‘azm-i bezm-i kām-kāri
Bezendi aşr-ı gül-reng-i bahārī
- 1869 Aıldı faşla lāyık bāb-ı ‘işret
Müheyyā oldu her esbāb-ı ‘işret
- 1870 Döşendi aşr ii d bā-yı g l-reng
uruldu taht-ı gerd n-sā-yı g l-reng (L m  elebi, FŞ)
Ermen melikesi B n , meclisine davet ettiği Ferh d’ı altın kaplamalı kürsüye
oturturken, şapur’u ise kürsünün yanına oturtur:
- 4580 Görüp Ferh dı B n  itdi ikr m
Didi itsün bu k rs  üzre  r m
- 4581 T rup Ferh d dağı taş işigde
odı yüz hürmet ile baş işigde
- 4582 Ge p oturdu k rs -i zer üzre
Dili dilber ęamından  zer üzre
- 4583   ol gevh rle zeyn oldu bu k rs 
F r ği ‘arşa şaldı n r-i udsi
- 4584 Oturdu k rsin n yanında ş p r
Olup bu r z u bahta c nı mesr r
- 4585 Oturmağ turmağ işi  nki bitdi
Mih n B n  s z aup meclis itdi (L m  elebi, FŞ)
Tasvirlerde taht ile birlikte ta da anılır. Mecliste kurulan tahta oturacak kişi ta da takar:
- 5187 ızıl y  t idi başında t c 
Ki her aşıydı bir iqlim h r c 
- 5188 Geer taht üstine ol h r-peyker
Ne h r  belki ol r h-ı musavver (Tutmacı, GH)
- 443 urre olup sa’  det-i bahta
T c-ı zerrin giyüp ıkdı tahta

444 Şem‘i zeyn itdi şanma tahtla tâc
Tâc u taht anuñ ile buldı revâc (Mu‘îdî, ŞP)

Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde bağda bir ağaç altına kurulan Behram Şâh'ın tahtı tasvir edilir. Taht ile kozmik unsurlar arasında çeşitli yönlerde ilişki kurulur ve hükümdarın tahtı ile 'kürsi makamı' nı birbirine ulaştırılır. Bu taht, ay tahtın etrafına kondurulan sandalyeler de süsleyici yıldızlar olur:

“Feleğin dönüşünün işaretleri onda ortaya çıkmış. Dünyanın bütün büyüleri apaçık ortada. Gökler gibi mücevher bir usturlap. Her taraf yıldızlar gibi inciyle dolu. Onun her bir ayağı yukarıya burçların asılı olduğu kürsi makamına çıkar. Her tarafa yıldızların ayın etrafını süslediği sanılacak kadar altın sandalyeler koydu. Böylece güneşin, feleğin kalbini ateşe verdiği gönül çekici bir düzen kuruldu” (Öztürk, 2009: 285).

837 Rumûz-ı devr-i gerdûn anda peydâ
Tılsımât-ı cihân yekser hüveydâ

838 Felek-âyîñ suturlâb-ı mücevher
Güherler her taraf mânend-i ahter

839 Kılur her pâyesi anuñ ‘urûca
Ta‘ azzüm kürsi-i zâtü'l-burûca

840 Dizüp her yâne zerrîn şandelîler
Şan etrâf-ı mehi zeyn itdi ahter

841 Bu yüzden oldu bir tertîb-i dil-kes
Ki kalb-i çarha urdı mihr âteş (Lâmiî Çelebi, VR)

Yine Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Râmîn'in sevgilisi Veyse'yi ağırlamak için bağda kurduğu bezmin çadırına konulan tahtlar, süs ve özellikleriyle diğer bütün tahtlardan farklıdır. Yıldızlar gibi mücevher işlemeli, karşısına övgüsünün defter defter yapılmasına olanak olmayan altın tahtlar kurulur. Kâinatın nakışlarının bütününü içeren bu tahtların yüzünde semanın şekilleri görünür. Cevherler yıldızlar gibi konulmuş; öyle cevherler ki her biri parıldayan yıldız. Işığı güneş gibi dünyayı aydınlatan; gece ve gündüz saati onda belli. Astronomi ilmiyle uğraşanlar sanatlarını harcayarak dakikaların hepsini (incelikle) yazıp derç ederler.

3181 Uruldu taht-ı zerrînler muķâbil
Degüldür defter itsün medhi ķâbil

3182 Nükûş-ı kâyinâti cümle hâvî
Ayân resminde eşkâl-ı semâvî

3183 Kevâkib gibi vaz' olmuş cevâhir
Ne cevher her biri bir necm-i zâhir

3184 Güneş gibi ziyâsı 'âlem-efrûz
Mu' ayyen anda sa'ât-i şeb ü rûz

3185 Nücûm ehli idüp şan' atlerin hârc
Değâyîk cümle merkûm u derc derç (Lâmiî Çelebi, VR)

Tasvirlerde Süleyman tahtı sadece *Muhabbet-name*'de bahsi geçer. Manisalı Câmiî'nin eserinde Vamık ve Azra periler tarafından Süleyman tahtına oturtulurlar:

3387 Süleymân tahtına geçmiş idi şâh
Yine bir taht 'Azrâ ol yüzi mâh (Manisalı Câmiî, MN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Rüstem ve Keyhüsrev bir zafer sonrası bezm kurarlar (b. 25539-25556). Hükümdar Keyhüsrev tahta otururken pehlivan olan Rüstem ise altın bir kürsüye oturur:

25539 Serîr üzre oturdı şâh-ı 'âlem
Geçer bir kürsi-yi zer üzre Rüstem

25540 Urup arslan gibi pençe zemîne
Oturur şâh-ı İrân qarşusına (Şerîfi, ŞN)

Bazı tasvirlerde tahtların fil dışından yapıldığı belirtilir. *Şeh-nâme*'de İskender'in elçi kılığında huzuruna çıktığı Melike Kaydâfe'nin tahtı altından, türlü cevherlerle süslü, ayakları fil dışındadır. Melikenin tahtının yanına İskender için altından bir kürsü konulur.

40312 Kurulmuş taht-ı zerrîn ayağı 'âc
K'olur gözler anı görmege muhtâc

40317 Cevâhirlle muraşsa' tahtı anuñ
Ki her cevher hâracıdur cihânuñ

40318 Oturmuş tahtınuñ üstinde hâtûn
Konulmuş aña yakın kürsi altun

40399 Kodılar tahta yakın kürsi-yi zer
Oturdu kürsi üzre ol server (Şerîfi, ŞN)

Yine Behiştî'nin *Heft-peyker*'inde de taht fil dışındadır:

- 1345 Taht-ı 'âc üzre çıķup sîm-beden
Kıldı 'İsî gibi ħurşîd(i) vatan (Behiştî, *HP*)

2.4.5. Mum ve Kandillerin Yakılması

Kapalı alanlarda ve gece bağda düzenlenen bezmlerde mum ve kandil yakılır. Bu nedenle bezmlerin hazırlık safhasında temin edilmesi istenen ürünlerden biri de mumdur.

Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr, Mağrib ülkesinin hükümdarının elinden kurtulmak için yanında bulunan Dâye'den bezm kurmasını ister. Mihr şehirden mum ve şarap getirir:

- 443 Viribi şehre getürün şem' ü şarâb
Ĥoş çalınsun zu[r]nây u çeng ü rebâb

- 444 Bir 'îyş eyleñ bunda bugün şahâne
Kıalmadu ortada ayruķ bahâne

- 445 Bezm uralum çenglerle bile
Ne ki var raķķâs[lar] gelsün dile

- 448 Ol kadar iletdiler şem' u şarâb
Kişi gerek kim yiye nuķl u kebâb (Ümmî İsâ, *MV*)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Fitne, Behram'ın meclisi için Serheng'ten mum almasını ister:

- 1505 Hem buķūr u bŷy için 'ūd u gül-âb
Nuķl-i şâyeste bile şem' ü şarâb (Aşkî, *HP*)

Heves-nâme'de sevgilinin konaklayacağı ve içinde eğlence tertip edeceği çadırın için buhur için öd ve anber yakılarak etrafa micmerler konulur:

- 796 Kenârında pes ol âb-ı revânuñ
Dutup ol ĥaymeyi şaldılar anuñ

- 799 Buķūr için yaķup çok 'ūd u 'anber
Kodılar her tarafda nice micmer

- 800 Duĥanı micmerün şol deñlü tüttdi
Ki ol eķrâfa müşġin perde tüttdi

- 801 Tamâm oldı çü bu âyîn u tertîb
Bu vaz' -ı nâdir u ârâyiş u zîb (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne'nin av yerinde çadırda yaptığı işret meclisinin hazırlık safhasında yalın yüzlü güzeller mum yakarlar:

- 1019 Yaluñ yüzlü güzeller yaqdılar şem'
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem' (Zâtî, *ŞP*)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem''in bezminde, karanlık geceyi aydınlatmak için hizmetçilerden Kâfur, yer yer mum yakar:

- 335 Rûşen olmağičün şeb-i deycür
Şem' ler yaqdı cā-be-cā Kâfūr (Mu'îdî, *ŞP*)

2.4.6. Micmerlerde Tütsü Yakılması

Bezm yerinin güzel kokması için taze çiçek ve gül ve gül suyundan yararlanıldığı gibi buhurdân ve micmere güzel kokular konulur, tütsüler yakılır. Meclislerde öne çıkan kokular öd, sandal ve amberdir.

- 366 Virür meclis-i Hüsrev-i Çîne zîb
Dimâğı mu' attar ider ' üd-ı tîb (Behiştî, *MM*)

- 2877 Olupdur hayme bÿyâ gıncelerden
Gül-âb ile şulanup cür'alardan

- 2878 Sipihîr kıadr ü rif' atde ber-â-ber
Muţallâ şemsesi hırşîd-i enver

- 2879 İdüpdür anı micmerler buhârı
Şebîh-i nâfe-i müşg-i tatârı

- 2880 Firāvân şem' -i kâfûrî firüzân
Nedür şüretde her bir şem' -i sūzân (T. Cafer Çelebi, *HN*)

- 366 Getürdiler iki biñ micmer-i zer
Buğür eylediler ' üd ile ' anber

- 367 İki biñ meş' al-i sîm ü zer-endüd
Şabâh olınca yandı şâf u bî-düd (A. Rıdvan, *HŞ*)

35103 Getürdiler şarāb-ı hoş-güvārı
Buḥur eylediler ‘ūd u kımārī (Şerîfî, ŞN)

Aşki'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın bahar mevsiminde av dönüşü yapacağı bezm için Fitne Serheng'ten güzel kokular temin etmesini ister:

“Buhur ve koku için öd ve gül suyu; kıymetli mezeler ile mum ve şarap al. Bir bezm yeri hazırla ki bahçesinden huri ona baksın... Ayrıca meclisin yâri olan reyhan ile şarabın yâri olan kıymetli mezeler... Gerekli hazırlıklar yapıldı ve Behram'ın ava çıkması beklendi.”

1505 Hem buḥūr u bŷy için ‘ūd u gül-āb
Nuḳl-i şâyeste bile şem‘ ü şarāb

1506 Hāzır eyleyüp düzet bir bezmgāh
Ravzasından ḥūr aña kılsun nigāh

...

1520 Daḥı reyḥānī ki meclis yāridur
Nuḳl-i şâyeste ki rāḥuñ yāridur

1521 Hāzır olındı kamu esbāb-ı kār
Muntazır çıkmağa şayda şehriyar (Aşki, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şâh ve Mihr'in katılacakları bezmin hazırlık faslında, micmer ve buhurdân gibi kaplarda öd ve amber yakılarak ortama güzel koku yayılması sağlanır:

3416 Getürüp şeh buḥūr u ‘ūd-sŷzı
Oḳutdı yanına micmer-fürŷzı

3417 Buyurdı def‘ i yaḳdı ‘ūd u ‘anber
Dimāḡın ‘ālemüñ kıldı mu‘aşşar (Behiştî, MM)

Bezm için köşklerin içi halılarla döşenir, üzerlik tohumundan tütsü yakılır:

1359 Muḡannīler gelüp meclis bezendi
Buḥūr eylediler ‘ūd u sipendi (A. Rıdvan, HŞ)

1790 Gülistān içre var idi güzel köşk
Anuñ şuyı gül-āb u topraḡı müşk

...

1804 Ser-ā-ser ferşi ol köşküñ döşendi
Burḥūr itdiler içinde sipendi (Zâtî, ŞP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘’in bezmi için hizmetçilerden Amber bağda etrafa yüz tane micmer asar:

336 Geldi bu hâli gördi çün ‘Anber
Aşdı her tarafda yüz micmer (Mu‘îdî, *ŞP*)

Yine Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘’in bağda tertip ettiği bezm, aniden çıkan fırtına nedeniyle çadıra taşınır. Eğlence başlamadan önce çadırda sandal ve öd ağacından tütsüler yakılarak ortamın güzel kokması sağlanır:

446 Yandı çün her tarafda sandal u ‘ūd
Dūd-ı müşgîn hevāya itdi şu‘ūd (Mu‘îdî, *ŞP*)

Bezmdede hizmet eden güzeller micmerde amber yakarlar:

1237 Her per-i rû yakardı micmerler
Dütüzüp zülfi gibi ‘anberler

1238 Almağa bûy-i şevk-i kût-i meşām
Puhte diller yakardı ‘anber-i hām (Rahmî, *ŞG*)

2.4.7. Musahiplerin Toplanması

Bezmdede işret başlamadan nedimler mecliste yerlerini alırlar:

3418 Gelüp bir kaç nedîm-i ehl-i hikmet
İderler Mihr ü Keyvân ile şöhet (Behiştî, *MM*)

938 Bulmadı Meh çü derdine çäre
Bunu fikr eyledi ol āväre

939 Meclis esbâbın eyleyüp iğzâr
Aldı yanına bir iki gam-h‘âr (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)

1515 Muşâhibler gelüp bezme dirildi
Kıyağı şöhet-i şâhî kûrıldı (Manisalı Câmîî, *MN*)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne’nin av yerinde kurulan çadırdaki işret meclisinin hazırlığı için yalın yüzlü güzeller mum yakar, musahipler baştan başa toplanırlar:

1019 Yaluñ yüzlü güzeller yakdılar şem‘
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem‘ (Zâtî, *ŞP*)

2.4.8. Bezmdede Oturma Düzeninin Kurulması

Bezm tasvirlerinde görülen bir başka husus oturma düzenidir. Kişiler sahip oldukları makam, unvan, yetenek ve bezmdede bulunma amaçlarına göre bir kural dâhilinde otururlar.

Câhız, Bâbek oğlu Erdeşir'den Yezdecird'e kadar İran hükümdarlarının mecliste bir perde arkasında eğlendiklerini belirtir (Câhız, 2015:30).

Câhız, bezmlerdeki oturma düzenini ilk kez Bâbek oğlu Erdeşir'in kurala bağladığını, mecliste bulunanları üç tabakaya ayırdığını belirtir:

1 Soylu süvariler ve prensler ilk tabakadadır. Bunların meclisi hükümdarın örtüsünden on arşın ötede olmalıdır.

2 Ardından ikinci tabaka gelir ki onların oturdukları yer ilk tabakadan sonra on arşın uzaktadır. Bunları hükümdarların nedimleri, şeref ve ilim ehlerinden sohbet arkadaşları oluşturur.

3 Ardından üçüncü tabaka gelir ki, onların oturdukları ikinci tabakadan on arşın ötede başlar. Bunlar komiklik yapan hokkabazlar, oyun ve eğlenceyle uğraşan kimselerdir. Bu üçüncü tabakadan da aslı bozuk, seviyesiz, uzuvları eksik, aşırı uzun veya çok kısa sakat, kusurlu, anası babası belli olmayan, dokumacılık, hacamatçılık gibi matah olmayan işlerle uğraşan kimselerin çocukları, gaybı dahi bilseler, orada bulunamazlar (Câhız, 2015: 28).

Hükümdar meclisinde birinci tabakanın hemen karşısında musikişinas ve şarkıcılar yer alır. İkinci tabakanın karşısında ikinci sınıf müzisyenler bulunur. Üçüncü tabakanın karşısında ise çalgıcılar oturur (Câhız, 2015: 29).

Mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde hükümdar, şehzade ve sevgililer gibi yüksek konuma sahip kişi ve kişiler bezmde bulunan tahta; nedimler, güzeller, çalgıcılar, şarkıcılar ve rakkaseler ise yere oturur. Bezmdede oturma düzeni daire veya saf şeklindedir.

Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev mesnevisinde Sıfahan şâhının devlet ricaliyle kurduğu bezm "müdevver" yani daire şeklindedir:

2883 Oturdı tahtına şâh-ı Sıpâhân
Derildi çatına şâhib-külâhân

2884 Müdevver oturup erkân-ı devlet
Müheyyâ eylediler bezm ü 'işret (Tutmacı, *GH*)

Bazı bezmlerde 'halka' şeklinde bir oturma düzeni yer alır:

1371 Dil-rubâlarla hem-nişîn oldı
Halka sohbete nigîn idi (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

2175 Câm-ı mey gibi halka-i şöbet
Mey-i şevk ile oldı pür-hâlet (Vücûdî, *HY*)

"Bezmdede hazır bulunanlar bir daire/halka şeklinde otururlar. Bu dairenin iki ucunu birleştiren kişiye 'ser-halka' denilirdi. Saki, 'ser-halka'ya kadeh sunduktan sonra, bezmdeliklerin hepsini dolaşıp tekrar 'ser-halka'ya gelir ve ikinci sunum/dolum başlar. Buna devr denir" (Armutlu, 2016:39-40).

İki hükümdarın bulunduğu bezmde hükümdarlar eşit statüde oldukları için ikisi de tahta geçer. Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ının İskender'i Hoten ülkesine daveti sırasında İskender, Fağfur'un tahtına geçer, iki hükümdar bezmde eğlenirler:

3644 Çıkup taht-ı Fağfūra şāhib-kırān
Merātiblerince oturdu mihān

3645 İdüp meclis ārāste şehriyār
Getürdi mey ü mīve-i hōş-güvār

...

3726 Şeh-i Çīn ile 'iş idüben müdām
Çomazdı elinden şehin-şāh cām

3727 İder 'işret iki şeh-i bi-naẓīr
Bir oldu iki tāk u iki serīr (Behiştî, *İN*)

Manisalı Cāmî'nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde Merzüban Şah Vamık ile aynı tahta otururlar:

4404 Tekelüf eyledi sulṭān āña taht
Didi lāyık durur benden saña taht

4405 Edeb itdi ri' āyet geçmedi şāh
Ḥayānuñ perdesini açmadı şāh

4406 Çok itdi Merzübān ibrām u iḳdām
Getürdi yanına şāhı ser-encām

4407 Ki bir tahta oturdu iki sulṭān
Du'ālar itdi meclis ehli yeksān (Manisalı Cāmî, *MN*)

Yemen Şāhı, şehzade Nevrûz'a çok değer verdiği için bezmde onu kendi tahtına alır:

4896 'İzzet-ile iki şāh-ı nāzenīn
Oldılar taht üzre ol-dem hem-nişīn (Muhibbî, *GN*)

Meclislerde hükümdarlar tahta otururken diğer davetli, nedim ve hizmetçiler yere otururlar. Lāmîî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrīn* mesnevisinde bu durumun değiştiği görülür. Bânû'nun Ferhād'ı davet ettiği bezmde Ferhād'ın bilgili ve asil biri olduğunu nedimelerinin sorduğu sorulara Ferhād'ın verdiği cevaplarla anlayan Bânû, Ferhād'dan yerden kalkarak tahta oturmasını ister. Ferhād ise kendisinin geda olup yerde oturmasının onun için iyi olduğunu

belirtir. Bunun üzerine Bânû da kendi tahtını kaldırtarak yere serilen renkli döşek (minder) üzerine, Ferhâd'la diz dize oturur:

4690 Çü Bânû gördi Ferhâduñ ibâsın
Gözetdi lâ-cerem anuñ rızâsın

4691 Buyurdı götrilüp taht-ı murassa‘
Yir üzre şaldılar ferş-i mülemma‘

4692 Oturdı ol bisât üstine Bânû
Olup Ferhâd ile zânû-be-zânû (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bezmede hizmet eden güzeller saf saf otururlar. Bunlardan bazıları bir müzik aleti çalarken, bazıları da dans eder. Hazırlık aşamasında saki de meclise gelir:

2393 Buyurdı şeh bezendi meclis-i hâş
Oturdı muṭrib ü deffâf u raḳḳâş

...

2396 Oturdılar güzeller daḥı şaf şaf
Kimisi ney çalardı kimisi def

2397 Şadâ-ger rûd u ‘ûd âteş fûrûzân
Ciger biryân u micmer şem‘-i sûzân (Behiştî, MM)

1216 Mâh-rûlar virup o bezme şeref
İki cânibde ṭurdılar şaf şaf (Rahmî, ŞG)

Hükümdar bezminde şehzade hükümdarla aynı tahta otururken vezir ise daha düşük seviyede olan kürsüye oturur. Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn*'inde bahar bezmi için göğe degecek kadar yüksek olan gül renkli taht kurulur. Tahta oturan Şâh, sağına da şehzade Ferhâd'ı oturtur. Şâh'ın solundaki sarı kürsüye ise vezir Mülk-ârâ oturur:

1870 Döşendi қаşr içi dîbâ-yı gül-reng
Ḳuruldı taht-ı gerdûn-sâ-yı gül-reng

1871 Şeh oturdı sağında şâh-zâde
Ḳılur ‘arızların gül-reng bâde

...

1873 Ḳonup şolında tahtuḥ kürsî-i zer
Oturdı anda Mülk-ârâ-yı şafder (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Heves-nâme'de sevgilinin çadırda kurulan cennet-misal meclise şair ve arkadaşları davet edilir. Şair, etkileyici bir şiir okuduktan sonra sevgili, onu yanına oturmaya davet eder.

Sevgili bezme katılanların iki saf halinde oturmalarını emreder. Sevgilinin yanında bulunan kızlar ile şairin erkek arkadaşları çadırın iki yanına karşılıklı otururlar:

...

2659 Bu şi‘r-i sūznāk ol cāna te’şīr
İdüp yanında gösterdi baña yir

2660 Dağı emr itdi bezm ehli iki şaf
Otursun kim ola meclis müşerref

2661 Oturdılar iki yaña olayı
Biri merdüm biri hūrī alayı (T. Cafer Çelebi, *HN*)

1683 Tevāzzu‘ eyledi ço Hūr-zāde
Bile oturdu tahta şāh-zāde

1684 Oturdu ikisi taht üzre hurrem
Periyile oluban şāh hem-dem (Cem Sultan, *CH*)

2.4.9. Hizmetçilerin Hazır Bulunmaları

Meclisteki hizmetçiler, mekânın süslenmesinden sofranın kurulmasına kadar bezmin her aşamasında hizmet edenlerdir. Bunların dışında çalgıcılar, şarkıcılar, rakkaseler ve sakiler de hizmetçi statüsünde mecliste bulunurlar. Bezmdeki hizmetçiler ile ilgili bilgiler ‘mecliste bulunan kişiler’ bölümünde daha detaylıca ele alındığı için burada birkaç örnek vermekle yetinilmiştir.

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şāh ve Mihr’in katıldıkları bezmde hizmet için altın kemerleri bağlı güzeller el bağlayıp huzurda beklerler:

3419 Tırur karşısına zerrīn kemerler
Kamu gün yüzler ü alnı kamerler

3420 Kamu el bağlayup düzmişler aqtār
Olup hāmūş hem-çün naqş-ı dīvār

3421 İderdi pūşt-i pā her şūh-ı seyrān
Muşavver ten gibi bī-hūş u bī-cān

3422 Yanar şem‘ -i fūrūzān gibi her hūr
Olur bezm içi bunlaruñla pür-nūr (Behiştî, *MM*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender'in Hindistan seferi öncesi beyleri toplayarak savaş kararını bildirmek için kurduğu meclis güzel kızlar ve dilberler tarafından hazırlanır:

1934 Çü dergâhına geldi begler tamâm
İder bezm-i sulţân-ı zu'l-ihtirâm

1935 İder bezmi dilberler ârâste
Füzûn oldı şâdi vü gam kâste (Behiştî, *İN*)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne'nin av yerinde çadırda yaptığı işret meclisinde yalın yüzlü güzeller hizmet ederler:

1019 Yaluñ yüzlü güzeller yaqđdılar şem'
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem' (Zâtî, *ŞP*)

Mu'îdî'nin *Şem' u Pervâne*'sinde Şem' sevgilisi Pervâne'yi yanına davet eder. İki sevgilinin buluşması münasebetiyle Şem', misafiri olan Pervâne için sohbet meclisi kurulmasını emreder. Hizmetçiler yere ipekten halılar sererler. Bunlar yine sohbet düzenleyip ayakta hizmet ederler:

936 Bir zamân qaldı çün bu hâlet ile
Didi hâdimlere işâret ile

937 Ne tırursun bu özge mihmândur
Nice mihmân ki cismüme cândur

938 Böyle fermân idince Şem'-i münîr
Döşenüp yir yirin bisât-ı harîr

939 Yine tertîb-i şöhet eylediler
Ayağ üstinde hidmet eylediler

...

943 Şoşbet esbâbı cümle hâzır idi
Şeker[ü] nuql ü piste vâfir idi (Mu'îdî, *ŞP*)

2.4.10. Mezelerin Hazırlanması

Bezmin hazırlık aşamasında mecliste şarabın yanında yemek için hafif yiyecekler olan mezeler de hazırlanır. Meze için 'nuql' kelimesi kullanılır. Mezeler genelde tatlı, meyve ve kuruyemiş cinsinden olur:

504 Süzilmişdür bağışları mühennâ
Lisânı hâzır u nuqli müheyyâ

505 Şarāb-ı la‘l-i rengīn cām-ı yāķūt
Mevīz ü pūste vü bādām u mā ķūt

506 Kızıl üzüm şekerlü leblebiyle
Süde şekker ķatar her leb lebiyle (Ahmed-i Dâî, ÇN)

732 Şeker nuķl ile idüp bezmi memlū
Kebāb itdük firāvān kebg ü tīhū (T. Cafer Çelebi, HN)

Aşķî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Fitne, Serheng'ten Behram'ın meclisi için özel mezelerin de hazırlanmasını ister:

1505 Hem buķūr u būy için ‘ūd u gül-āb
Nuķl-i şāyeste bile şem‘ ü şarāb
...

1520 Daķı reyĥānī ki meclis yāridur
Nuķl-i şāyeste ki rāĥuñ yāridur

1521 Hāzır olındı ķamu esbāb-ı kār
Muntazır çıķmaĥa şayda şehriyar (Aşķî, HP)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakanı'nın konuĥu olan İskender için hazırlanan bezme şarap ve meyve getirilir. Sofra meze ve şekerle donatılır. Ortaya bademli helva konulur:

3645 İdüp meclis ārāste şehriyār
Getürdi mey ü mīve-i ĥōş-güvār

3646 İdüp meclisi zeyn nuķl ü şeker
Sipihr itmiş idi hemīn cām-ı zer

3647 Ne denlü bu ‘ālemde na‘mā ki var
Ķamu hāzır itmiş idi tāc-dār

3648 Dökilmiş idi bezme ĥelvā-yı naĥz
Lezīz eylemiş anı bādām-ı maĥz (Behiştî, İN)

Mu‘îdî'nin *Şem‘ ü Pervâne*'sinde Şem‘'in Pervâne'yi davet ettiĥi mecliste hizmetçiler yere ipekten halılar sererler. Sohbet için gerekli hazırlıklar yapılır; tatlı, meze ve fıstık bolcadır.

936 Bir zamān ķaldı çün bu ĥālet ile
Didi ĥādimplere işāret ile
...

938 Böyle fermān idince Şem‘-i münīr
Döşenüp yir yirin bisāt-ı ĥarīr
...

- 941 Bezm-i ‘âli kırıldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuql idi kevkeb
...
- 943 Şoĥbet esbâbı cümle ĥâzır idi
Şeker[ü] nuql ü piste vâfir idi (Mu‘îdî, ŞP)

2.4.11. Sofra İçin Hazırlık Yapılması

Bezmlerde kurulan sofrâ, hazırlanmasında özen gösterilen öğelerden biridir. Bezme katılımcıların gelmesiyle önce sofrâ kurulur ve hazırlanan yemekler yenir. Yemek faslı bittikten sonra ortaya şarap getirilir ve sâki şarap sunumuna geçer. Sofra için yapılan hazırlıklarda genelde sofrânın çeşitli bakımlardan zenginliğine vurgu yapılır. Ayrıca sofradaki yiyecekler türlü mübalağalı benzetmelere konu edilir. Bu başlıkta bezmin hazırlık aşamasında yapılanlar ele alınmış, sofrâ tasvirleri ise ayrı bir başlıkta, çalışmamızın III. bölümünde daha detaylı incelenmiştir.

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın bahar mevsiminde av dönüşü yapacağı bezm için Fitne, Serheng'ten koyun, kuzu, kuş ve balık satın almasını ister:

- 1504 Eylemegil kimse ile kı̇l ü kı̇l
Güsfeñd u murğ u berre şatun al
...
- 1519 Kıldı ĥâzır yekser ol merd-i sere
Güsfeñd ü murğ u mâhî vü bere
...
- 1521 Ĥâzır olındı kı̇mu esbâb-ı kâr
Muntazır kı̇kmağâ şayda şehriyar (Aşkî, HP)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde cuma günü anlatılan hikâyede meclis için bütün sebeplerin yani gereçlerin hazırlandığı belirtilen beyitten sonra bunların açıklaması yapılır. Bu tasvirde meclis sofrasında yer alan yemek ve meyveler sıralanır:

“Tanıdıklardan biri bir gün bizi sarayına davet etti. Bütün gerekenleri tertip etmiş; her ne isteniyorsa hazırlamış: Kuzu büryan, kuş kebabı sıcak; yumuşak, taze çok sayıda beyaz pide. Zerde, kalye, pilav, gurba, dâne, kîpâ ve çeşit çeşit çorba. Meyveler güzel, nazik ve cazibeli; kavun, karpuz, üzüm ve elma. Portakal ve erik anılmazdı; sofrâ nar ile doluydu.”

- 4029 Didi kim bir gün bizi bir âşinâ
Geldi eyledi serâyına şalâ
- 4030 Eylemiş esbâbı heb ârâste
Ĥâzır olmuş her ne ise ĥâste

4031 Berre-i büryān kebāb murğ germ
Girdeler isfīd ü tāze saht u nerm

4032 Zerde vü kılye birinc ü ğürbā
Dāne vü kīpā vü dürlü şurbā

4033 Mīveler hūb u latīf u dil-firīb
Hinduvāne ħarbūze engūr u sīb

4034 Hīç añılmazdı nārenc ü alū
Nār-ı pistān ile hān idi tolu (Aşkî, HP)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrin* mesnevisinde Ferhād'ın eğlenmesi için dört saray inşâ edildikten sonra bir yıllık eğlence için vezir Mülk-ârâ gerekli hazırlıkları yapar. Mahzenlerin kapıları açılır, yiyeceklerin ve içeceklerin en lezzetlileri ve güzelleri ayarlanır:

1542 Ki kıla dört 'ālī qaşr bünyād
Ola her faşl bir qaşr içre Ferhād

1543 Düzüp her qaşr içinde 'işe esbāb
Ferāgat birle nūş ide mey-i nāb

...

1825 Buyurdı yine Mülk-ârāya ol hān
Ki 'iş esbābına olgıl şitābān

...

1828 Düzet mer'î tıutup her faşl çağın
Üç aylık 'işret ü şöbet yarağın

1829 İştıdı hükmi-i hānı çünki destūr
Hemān tırdı yirinden şād u mesrūr

1830 Varup maḥzenler üzre açdı ebvāb
Düzetdi 'iş için bir yıllık esbāb

1831 Ki her bir ravza içinde üçer ay
Kılup 'işret olalar cām-peymāy

1832 Aña lāyık girü me'kūl ü meşrūb
Nefāyisden nefāyis hūbdan hūb (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2.4.12. Şarabın Hazır Bulundurulması

Bezmin hazırlık aşamalarından biri de bezmde içmek için gerekli olan şarabın hazırlanmasıdır. Mecliste hazır bekletilen şarap, yemekler yenildikten sonra saki tarafından sunulur.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, bağda düzenleyeceği bezm için havuzun önünde halıların serilmesini, sultan çadırının orada kurulmasını, şarap, meze ve mutriplerin getirilmesini ister:

819 İledüp bârigâhı anda kırurñ
Şarâb u nuql u muṭrıblar getürññ (Tutmacı, *GH*)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğünlerinde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Üzüm şarabı gelince bezm başlar. Ay yüzlü sakiler elleriyle şarap, ağızlarıyla da şeker sunarlar (5175-5207):

5175 Ta'âm çün yindi sofra götürüldi
Şîre âlâtı geldi bezm uruldu

5176 Şunardı sâķiyân-ı mâh-peyker
Eliyle bâde vü ağızıyla şekker (Tutmacı, *GH*)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın bezmi için Fitne'nin Serheng'ten almasını istediği gereçlerden biri de şaraptır:

1505 Hem buḥûr u bûy için 'ûd u gül-âb
Nuql-i şâyeste bile şem' ü şarâb (Aşkî, *HP*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şâh ve Mihr'in katıldıkları bezmde yemekler yenildikten sonra şarap dolu sürahiler mecliste hazır bekletilir:

3423 Yinildi nüzl ü ni' met oldı âḥir
Şurâḥîler olur meclisde ḥâzır (Behiştî, *MM*)

2.5. Bezmlerde Bulunan Kişiler

Hükümdarlığın bir sembolü olarak kabul edilse de bezm, toplumsal statüsü en yüksek olandan en düşük olana kadar hemen herkesin düzenleyebildiği ve iştirak edebildiği bir eğlencedir. İncelediğimiz mesnevilerde bir padişah veya şehzadenin bezm kurabildiği veya bezme iştirak edebildiği gibi kural ve görkemleri fark arz etmekle beraber sıradan bir kişi veya halk kitlesinin de bezm kurabildiği veya bezme iştirak edebildiği görülür. Bu itibarla bezmdeki

kişileri statü, durum ve görev bakımından üç gruba ayırmak mümkündür: Bezm düzenleyenler, bezme katılanlar ve bezmde hizmet edenler.

Mesnevilerde bezmdeki en yüksek makama sahip kişi için ‘meclis emîri’ veya ‘mîr-i meclis’, bezme katılanlar için ‘ehl-i bezm’, ‘ehl-i meclis’ veya ‘meclisiyân’ denir: *Pes andan eyledi tedbîr-i meclis / Oturdı şadra oldu mîr-i meclis* (b. 889) // *Bir şâh durur emîr-i meclis / Kim saçları sâye-i humâdur* (b. 2563) // *Yine meclis emîri bir güzel şâh / Ki şerminden erir gökde anu mâh* (b. 2890) (T. Cafer Çelebi, *HN*).

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘’in kurduğu ve kendisinden ‘mîr-i meclis’ diye bahsedildiği bezmde, ona eşlik eden güzeller için ‘ehl-i bezm’ ifadesi kullanılır:

337 Mîr-i meclis ki anda Şem‘ oldu
Hûblar çevresinde cem‘ oldu

342 Gün gibi devre başlayınca kadeh
Ehl-i bezme irişdi zevk ü ferah

402 Ehl-i meclis ki mey-perest oldu
Tıramaz ayağ üzre mest oldu (Mu‘îdî, *ŞP*)

Yine Ūdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Mısır’a giden Âşık (Ūdî), Mâh’ın meclisinde bulunan Mısır’ın diğer güzelleri için ‘ehl-i sohbet’, kendisi için de ‘efgende’ der:

394 Dönüp ol mâh ile pes yola girdük
Hemân-dem âsîtân-ı yâre irdük

396 Meger kim ehl-i şöhet hâzır imiş
Kamu ahvâle anlar nâzır imiş (Ūdî, *MM*)

Lâmî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Cürcân hükümdarı Behram Şâh’ın bezminde bulunanlar sırasıyla açıklanır. Bunlar, şehzade, emir, komutan ve hür kimseler ile cariyeye güzellerdir:

876 O bezm ehli kamu şehzâdelerdi
Emîr u server u âzâdelerdi

...

878 Ser-â-tâ-pâ kamu çün şem‘ -i enver
Kemer-zer müze zer tâc u kabâ zer

879 Olar kim dil-rubâ duhterler idi
Seref nûrın şaçar ahterler idi

880 Bütân-ı Türk u Rûm u Çîn ü Berber
Benefşe zülf ü gül-büy u semen-ber

- 881 Boyı her birinüñ bir serv-i âzād
Perestârı saçınuñ ‘ūd u şimşād
- 882 Cevāhir içre olmuş tenleri güm
Görenler dir budur çarḥ-ı pür-encüm
- 883 Cemāli her birinüñ āfet-i cān
Şaçı küfri uğrılar dilden ĩmān
- 884 Gözi cāduları āhū-yı hūn-hār
Beni Hindūları āteş perestār
- 885 Yaķasından baķanlar sīnesine
Nazar şalmaz seher āyīnesine
- 886 Yeñinden seyr idenler sâ‘ idini
Yeñiler cānı içre nūr-ı dīni
- 887 Bu ḥāletler kılup bezm ehlini mest
Nice serdārlar götürüldi ber-dest (Lâmiî Çelebi’nin VR)

2.5.1. Bezmi Düzenleyenler

2.5.1.1. Padişah ve Şehzadeler

Tarihî, destanî ve aşk mesnevilerinde ana karakterler padişah ve padişah çocuklarıdır. Tasavvufî, alegorik ve aşk mesnevilerinde dahi bu durum değişmez. Bu nedenle *Şeh-nâme*, *İskender-nâme* ve *Heft-peyker* gibi hükümdarların efsanevî hayatlarının konu edildiği eserlerde bezmler hükümdarlar tarafından icra edilir. Aşk mesnevilerinde sevgililer genelde hükümdar çocukları olduklarından bu eserlerdeki bezmler de şehzadeler tarafından icra edilir.

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Rum kayserinin düzenlediği bezmler yer alır. Bunlardan biri Rum kayserinin Hürmüz’ün kendi oğlu olduğunu öğrendikten sonra düzenlediği bezmdir. Bütün şehir süslenerek hükümdar ve şehzadeyle beraber halk da eğlenir:

- 2071 Pes ol şād ile ‘işret eyledi sāz
Düzetdi her tarafından muṭrıb āvāz
- 2088 Bu resme şād olup şeh-zāde vü şāh
Bir ay ‘ıyş eylediler gāh u bī-gāh (Tutmacı, GH)

Bir diğer bezm, Hüsrev’in Rum ülkesine geri gelmesi üzerine Rum kayseri tarafından düzenlenir. Hüsrev’i karşılamaya çıkan Rum kayseri ve beraberindekiler kutlama yaparlar:

4244 H̄aber irişdüginde řāh-ı K̄ayşer
Sevinmekden göge degdürdi efser

4257 Çü ĥasret kavışup āsāyiř oldu
řehüñ řükriñe şehr ārāyiř oldu

4259 Yine bir bezme bünyād itdi bunlar
Ki seyre başlayalı heft aĥter (Tutmacı, GH)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde hükümdar olan Behram şah'ın düzenlediği bezmler yer alır. Behram şah özel olarak saray inşa edip bütün zamanını yedi iklimin padişahlarının kızlarıyla bezm kurarak geçirir:

1699 Çün serir-i saltanatda pādiřāh
Āsumāñ evcine irürdi külāh

1700 Mülk nāfindan kopardı bī-sütün
Yidi günbed her biri bir Bīsütün

1701 Günbedüñ her birini bir aĥtere
Nisbet eylemişdi ol merd-i sere

1702 Rengini her günbedüñ řāli' -řinās
şab' -ı aĥterce idüpdürdi kıyās

...

1710 Girüp ol cennet içine řehriyār
'Ayş kıldı itdi şükri Kirdigār (Aşkî, HP)

Yine Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde hükümdar olan Behram şah, bahar mevsiminde sahrada bezm tertip eder:

4387 Rüz-ı sa'd u ĥürrem idi pādiřāh
Bezm için řaĥrāda kurdı bargāh

4388 Düzdi bir řāhāñe meclis kim cihāñ
Görmemişdi virmemiş idi niřāñ

4389 Meclisinüñ luř u zīb ü zīñeti
řermsār iderdi bāğ-ı cenneti (Aşkî, HP)

Behişti'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde hükümdar olan Keyvāñ şah, bir bahar mevsiminde bezm düzenleyerek Mihr'i de meclisine davet eder:

3368 Geçürürmiş bahārı anda Keyvāñ
Yine ol bāğa vardı kōñdi sultāñ

3406 Çıķup oturdı Keyvān ŧāh tahta
Ķodılar kürsī-i zer nīk-bahta

3409 Ayıtdı Mihre ŧeh ey serv-i gül-bār
Demidür eyleyelüm bezm-i gül-zār (Behiŧtī, *MM*)

Behiŧtī'nin *İskender-nāme*'sinde İskender'in hükümdar vasfıyla düzenlediği bezmler yer alır. Bunların birinde İskender, vezir ve nedimleriyle beraber vaktini iŧretle geçirir:

538 Ki bir gün Sikender o ŧāhib-ķırān
Cihān-gīr u gerden-keŧ ü nev-cuvān

539 Oturmuş muŧerref idüben serīr
Yanında Aristō muķarreb vezir

541 Ķurup bezm-i ŧāhī idüp 'iŧ ü nūŧ
Gehī mey icüp geh ider sāz gūŧ

542. Eline alup cām-ı ŧāhen-ŧehi
Gehī pür ider idi gāhī tehī (Behiŧti, *İN*)

İskender-nāme'deki bir diğer bezmde İskender, hükümdar sıfatıyla Hindistan seferi öncesi kendisine bağlı beyleri toplayarak savaŧ kararını bildirir:

1930 Çü İrān iŧi bitdi ŧāhib-ķırān
Diledi ide rāst Hind'e 'inān

1931 Ķamu beglere nāme gönderdi ŧāh
Geleler ki hāzır idüben sipāh

1934 Çü dergāhına geldi begler tamām
İder bezm-i sultān-ı zu'l-ihtirām (Behiŧti, *İN*)

İskender-nāme'de Sind hükümdarı sefer sırasında ülkesine gelen İskender'in ŧerefine bezm tertip eder. Bir diğer bezmde Çin Hakan'ı, İskender'i Hoten ülkesine davet edip onuruna bezm düzenler. Burada İskender, Fağfur'un tahtına geçer ve iki hükümdar zamanlarını bezmde eğlenerek geçirirler:

2993 Yine eyledi iki ŧeh 'iŧ ü nūŧ
Yine mevc urup baħr-i mey itdi cūŧ

2994 Yine sūz ile sāz ķıldı enīn
Yine raķŧa baŧladı her meh-cebīn

3644 Çıķup taķt-ı Faġfūra ŧāhib-ķırān
Merātiblerince oturdu mihān

3645 İdüp meclis ārāste ŧehriyār
Getürdi mey ü mīve-i ħōŧ-güvār

...

3726 ŧeh-i Çin ile 'iŧ idüben müdām
Ķomazdı elinden ŧehin-ŧāh cām

3727 İder 'iŧret iki ŧeh-i bi-nazīr
Bir oldu iki tāc u iki serīr (Behiŧtī, İN)

Zātī'nin *ŧem ' ü Pervāne* mesnevīsinde ŧehzade olan Pervāne, Lālā Nasır tarafından ava götürülür ve gece olunca da eġlence tertip edilir:

1012 ŧoyınca itdiler av u ŧikārı
Gelüp bir yirde ķıldılar ķarārı

1013 Ķurılmışdı otaġı ġirdi ol ŧāh
Felekden yire irdi ġüyyā māh (Zātī, ŧP)

Lāmiū Çelebi'nin *Ferhād ile ŧîrîn* mesnevisinde ŧehzade olan Ferhād ile Çin hakanı olan babası, çıktıkları seferde çeŧitli vesilelerle bezm kurarlar:

1871 ŧeh oturdu ŧaġında ŧāh-zāde
Ķılır 'arızların ġül-reng bāde

1903 İdüp ol ķaŧr-ı minādan yaña 'azm
Gelüp Ferhād ü ħāķān ķurdılar bezm

1932 Bu faŧl iġre yine ŧeh-zāde vü ŧāh
Varup zer ķaŧrı ķıldılar tarab-ġāh

1975 Pes ol kāfūrī ķaŧr içinde dil-ŧād
Geyüp sincāb ü kākum ŧāh ü Ferhād (Lāmiū Çelebi, Fŧ)

Lāmiū Çelebi'nin *Ferhād ile ŧîrîn* mesnevisinde Ermen melikesi Mihin Bānū, Ferhād'ın onuruna bezm düzenler:

4392 Bu yaña çeŧme üstinde ķıvanu
Ķurup ġünlükler oturmuşdı Bānū

4393 ŧalup ġabrāya ġün-â-ġün bisātı
Ķılurdu 'iŧret ü zevķ ü neŧātı

...

4395 Edeble diz çöküp önünde Ferhād
Dilinde midḥat u gönünde feryād (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim'in kurduğu bezmler yer alır.

Bunlardan ilki:

305 Şecâ' atle o şâh-ı mülk-i ' Oşmân
Ki ya' nî ḥazret-i Sulṭân Selîm Hân

325 Kaçan kim meclis-i ḥâş itse ol şâh
Felekde reşk iderler mihr ile mâh

326 Müzeyyen bezm-i şeh meh-pârelerle
Nitekim âsumân seyyarelerle (Ûdî, MM)

Şehzade Selim'in bir diğer bezmi Bayezid'i yendikten sonra bir bahar mevsiminde bağda gerçekleşir. Şehzâde Selim başka bir zamanda Mısır'dan gelen Mâh ile bezm kurar:

1034 Revân oldı kaçan kim gülşene Şâh
Şanasın rûḥ buldı anda her kâh

1035 Bisât-ı meclis-i şâhî ḳurıldı
Ḳulağı çeng ile ' ūduñ burıldı

1181 Hem ermiş idi eyyâm-ı ramazân
Mısır'dan geldi hem Mâh-ı Ramazân

...

1202 Müretteb oldı çünkim bezm-i şâhî
Buyurdı Şâh gelsün diyü Mâh'ı (Ûdî, MM)

Çin hakanı Fağfur'un oğlu Cemşîd bir gün güzel vakit geçirmek için bağda bezm kurar:

1184 Didi şeh kim varuñ görün o bağı
Benüm için ḳuruñ anda otağı

1185 Bulurlar varuban bir bezmgâhı
Ḳurarlar anda şehçün bârgâhı

1186 Cihānuñ yıḳmağa köhne ribâṭın
Döşerler şöḫbet ü meclis bisâṭın

...

1189 Gelüben bâğa itdü şâh ' işret
Dilin ol ' işret ile ḳıldı râḫat

1190 O bāğ içre bir ulu bezm iderler
Şehi āvāzeyile germ iderler (Cem Sultan, CH)

Hükümdar ve şehzadelerin yanı sıra hükümdarın hanım ve kızları da bezm düzenleyebilirler. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Rum hükümdarının hanımı Efser ile Cemşîd oturup eğlenirler (b. 3452-3481):

3452 Yirinden uruban luḫ ile Efser
Eline aldı bir zerrîn sāğar

3453 Didi kim içerem ' aşkuñla bir cām
Nice olur ise olsun ser-encām

3454 Çü Efser buldı kendözine mūnis
Hemān lahza kıılır bir hūb meclis (Cem Sultan, CH)

Abdî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Müşgin Şah'ın karısı ve aynı zamanda Gül'ün annesi Susen, Gül ile birlikte bezmde eğlenmektedir (b. 839- 916):

839 Şol eyyām idi Gül Sūsen'le ḫalvet
Oturup bezm ider germ idi şöḫbet

840 Tırup ḫidmet ider bir Zühre-manzar
Leṫāfetde şanasın mihr-i ḫāver

841 Nevā vü çengde Nāḫîd oña yār
Olup eyler girift ile dil-efgār

... (Abdî, GM)

Şeh-nâme'de Keykubād, Rüstem'i tahtına davet ederek bezm kurar:

9002 Feraḫ kııldı bu sözler Keyḫubād'ı
Sevindi cāmı gönli toldı şādî

...

9011 Pes andan Rüstem'i tahtına aldı
Eline cām-ı mey şundı vü güldi

9012 Didi kim tūt mey-i gül-reng içelüm
Zamāne guşşasından ḫoş geçelüm (Şerîfi, ŞM)

Şeh-nâme'de bir başka zaman Keyhüsrev, Rüstem ile eğlenmek için bezm kurar:

20888 Pes andan bezme āğāz eylediler
Şarāb içmeklige sāz eylediler

20889 Mey içildi vü çalındı çegāne
Ser-āğāz eylediler ' aşıkāne

20890 Gülistân içre âvâz-ı terennüm
İderler kim işiden ‘akl ider güm

20891 Gice tâ şubha dek içüp şarâbı
Olurlar mest ü diñlerler rebâbı (Şerîfi, ŞN)

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisindeki bezmlerin birinin kurucusu şehzade olan Hüsrev'dir:

546 Şehenşeh gördi kim âsûde ‘âlem
Cihân ağıyardan hâlî vü hurrem

...

549 Kaçan kim bâdeden germ olsa Hüsrev
Hikâyet itdürürdi köhne vü nev (Firâkî, HŞ)

Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde Şam şâhı Muhsin Şâh, bir bahar mevsiminde bağda bezm kurar:

4693 Görür Muhsin cihân döndi cinâna
Dili meyl itdi seyr-i gülsitâna

...

4695 Pes andan eyle kıldı emr ü fermân
Kurıldı bağ içinde tâk u eyvân

4696 Gelüp bülbül gibi muṭrib hürûşa
Şürü‘ oldı binâ-yı ‘îş u nûşa (Mustafa Çelebi, VG)

Ahmed Rıdvan'ın *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev Perviz mutlu olmak için bezm kurar:

364 Oturdu ol gece şeh-zâde hâlvet
Buyurdu kıldılar bir ‘âlî şöhet (A. Rıdvan, HŞ)

2.5.1.2. Vezir, Bey ve Pehlivanlar

İncelenen mesnevilerde bezm düzenleyen bir diğer zümre de vezir, bey ve pehlivanlardır. *Şeh-nâme Tercümesi*'nde Rüstem diğer pehlivanlarla beraber bezmde işret eder (b. 12046-12056):

12046 Yazılmış adına menşür-ı hânî
Ki Rüstem'dür cihānuñ pehlevānı

12047 Oturmış-ıdı bir gün elde bâde
Ki virmez bâde içen ‘ömri bâda

12048 Bizemişler bir ulu bezm-gâhı
Oturmuş yir yir mîr ü sipâhî

...

(Şerîfi, ŞN)

Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr'i esir alan Zengi Bey bezm kurar:

515 Zengîler iletdi Mihri al' aya
Gördi ol beg Mihri kim beñzer aya

517 Buyurur bezm iletin getürdiler
ışrete meşgûl olup oturdılar

(Ümmî İsâ, MV)

Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde iki sevgilinin düğünü münasebetiyle kabile reisi olan Varka'nın babası Hümâm tarafından bezm düzenlenir:

1100 Atası Varanuñ gördi ki ' âlem
Donandı nitekim maħbûb-ı âdem

1107 Didi demdür bu faşl içre ki Gül-şâh
' Arûs olsun bezensün taħt-ı dergâh

...

(Mustafa Çelebi, VG)

2.5.1.3. Sevgililer

İki kahramanlı aşk mesnevilerinde ve sergüzeşt-nâmelerde işret meclislerini iki sevgili birlikte düzenleyebildiği gibi sevgililerden biri tek başına da düzenleyebilir. Sevgililer sergüzeşt-nâmelerde sıradan kimselerken aşk mesnevilerinde genellikle şehzadedirler.

Halîlî'nin *Fürkat-nâme*'sinde sevgilinin bağı gelerek âşık ile işret ettiği sahnede, sevgilinin ismi belirtilmez. Sevgili, lale yanaklı güzel diye tanıtılır. Âşık, bezm sahnesinde kendisinden "kul" diye bahseder:

1232 Birazdan ol nigâr-ı lâle-ruhsâr
Göründi şöyle kim mâh-ı deh çâr

1233 Gelür ol şâh iki hem-râh önince
Bulut gibi yürürler mâh önince

1243 Hezâr i' zâzile ol şâh-ı ħübân
Gelüp gördi beni giryân u biryân

...

1247 Pes andan feħt-i bâb idüp kelâma
Teveccüh etti bu ben ħulâma

(Halîlî, FN)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisindeki aşk hikâyesinde sevgili konumunda olan Gül, çeşitli vesilelerle, bazen tek başına bazen de Hüsrev'le beraber işret meclisi düzenler:

816 Pes ol şāh-ı cihān u hūr-ı cennet
Diledi bāğ içinde kıla şöhet

817 Buyurdu ol nigārīn kullarına
Cihān bendeydi aña kulları ne (Tutmacı, GH)

Yine Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Isfahan şahının elinde tutsak olan Gül, esaretten kurtulmak için bir gece bağda işret edeceğini söyleyerek buradan kaçma planı yapar. Bu meclisi düzenleyen ve en yüksek statüye sahip kişi Gül'dür:

3104 İrişdi bāğa çün ol serv-i āzād
Gül ü şimşād kıldı dād u feryād

...

3110 Kurılmış bir muraşsa' taht-ı zerrīn
Bisātı cümlesi zer-beft u rengīn

3111 Giçüp anda qarār eyledi ol māh
Anuñlan buldı zīnet ol çemengāh (Tutmacı, GH)

Yine *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, Isfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca önce bir köşkte bir ay eğlenir. Daha sonra Rum kayserinin bağına geçerek eğlencesine burada devam eder (b. 2440-2447):

3440 Gül oturmuş ' imārī içre çün gül
Hātūnlar çevre yanında çü bülbül

3441 Kurulmuş üstine çetr-i hümāyūn
Muraşsa' ser-be-ser pür-dürr-i meknūn (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde iki sevgili bazen de birlikte bezm tertip ederler:

1539 Eline aluban Hürmüz elini
Revān oldu tütup oda yolını

...

1541 Dūçāra ol arada yoğ idi rāh
Revān ol kaşra girdi ol iki māh (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Mihr, Nahid ile evlendikten sonra, iki sevgili işret meclisi kurarak baş başa eğlenirler:

4245 Çıķup tahta yine dilşād u hāndān
Oturdu yanına ol māh-ı tābān

4246 Nigāruñ kaldurup yüzden niķābın
Giderdi mihr-i Mihr'inden seķābın

4247 Düzinüp kuşanup ol serv-i âzād
‘Arūsâne oturdu yā ile şād (Behiştî, MM)

Zâtî'nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde ana karakterlerden biri olan Şem‘, kızlarla beraber havuz başında eğlenir:

1477 Var idi Şem‘ ile on kız muşarreb
Kamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb (Zâtî, ŞP)

Yine Zâtî'nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne, ilk buluşmalarının gerçekleştiği sarayda bezm tertip edip baş başa eğlenirler. Bu eserdeki bir diğer bezmde baharın gelişiyile iki sevgili bağda eğlenirler:

1576 O murğı eyleyüp bir yirde pinhân
O dem Pervâne ile Şem‘ -i tãbân

1577 Revân şu bigi girdiler sarāya
Oturdular ikisi bir araya

1787 Göricek Şem‘ ü Pervâne bu faşlı
Eyitdiler ki bunun budur aşlı

1788 Gülistānda kuravuz ‘ıyş otağın
Yağavuz zevk ü şādānūñ çerāğın (Zâtî, ŞP)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde sevgili olan Şâh, arkadaşlarıyla gülistanda işret meclisi kurar. Şâh'ın yanında kaç arkadaşının olduğunu bezmde anlatılan hikâye sayısından ortaya çıkmaktadır. Her bir katılımcının bizzat yaşamış olduğu aşk maceralarının anlatıldığı hikâye sayısı dördttür. Buradan hareketle Şâh'a üç arkadaşının eşlik ettiği anlaşılmaktadır:

1367 Söyleşürken Gedâ bu hayret ile
Şâh geldi o bâğa devlet ile

1369 Bir alay hûb-rûlar ile meger
Seyre gelmişdi ol meh-i enver

1371 Dil-rubâlarla hem-nişin oldı
Halka sohbete niğın idi (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Mu‘îdî'nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisindeki işret meclislerinden birini Şem‘ tertip eder. Musiki dinleyerek gamdan kurtulmak isteyen Şem‘'in düzenlediği bu mecliste Pervâne, henüz vakaya girmiş değildir:

329 Bir gice tahtı üzre yatmış iken
Baş şalup dürlü fikre batmış iken

330 Diledi kim ideydi meclis-i mey
Aña hâlet vireydi nağme-i ney

337 Mîr-i meclis ki anda Şem‘ oldı
Hüblar çevresinde cem‘ oldı (Mu‘îdî, ŞP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisindeki bir başka işret meclisini yine Şem‘ bağda otağ içinde tertip eder:

441 Tünd-i bād oldı çün ‘ayn ü ār
Nāz ile ‘azm-ı çāder itdi nigār

444 Şem‘ i zeyn itdi şanma tahtla tāc
Tāc u taht anuñ ile buldı revāc (Mu‘îdî, ŞP)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Mısır’a giden Âşık (Ûdî), daha sonra âşık olacağı Ramazan adlı güzelin evine misafir olur. Mısırlı diğer güzeller de bu mecliste hazır bulunurlar:

394 Dönüp ol mâh ile pes yola girdük
Hemân-dem âsitân-ı yāre irdük

...

396 Meger kim ehl-i şöhet hāzır imiş
Çamu aḥvāle anlar nāzır imiş

397 Görüp efgendesiyle yāri anlar
Hemân-dem bildiler aḥbārı anlar

...

401 O bezm içre olanlar hūb idi hep
Mışır şehrindeki maḥbūb idi hep (Ûdî, MM)

Mesnevilerde mekân tasarımından yeme ve içmeye kadar hemen her unsurıyla bezm cennetle mukayese edilir. Bu benzerlik ilişkisinin kurulduğu unsurlar arasında bezme katılan sevgilinin cennet hurileriyle mukayesesi yer alır. Tasvirî anlatımlarda bütün varlığıyla sevgili, cennet hurisi veya ondan daha üstün bir güzelliğe ve yaradılışa sahiptir.

Halîlî’nin *Fürkat-nâme* mesnevisinde sevgili bir gün bağa gelerek âşığıyla sohbet eder. Sevgilinin gelişi cennete giren huri gibidir. Bağlı şöyle bir seyreden sevgili, bir ağacın altına geçip oturur. Şair bağı cennete, içindeki sevgiliyi de huriye benzeter:

1245 Revân oldı revân bir bâğa girdi
Şanasın hūrdur uçmağa girdi

1245 Temāṣā iderek bŭstān içinde
Oturdı bir dırahtistān içinde (Halîlî, FN)

Fŭrkat-nāme'deki meclisin devamında, sohbet esnasında âşığın okuduğu gazelde sevgili cennet gülüne benzetilir:

1274 Burça' getür yüzünden eyā cennetüñ güli
Bulsun baqup cemālũne nŭrile fer gözüm (Halîlî, FN)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün gönülden gam ve kederi gidermek amacıyla bağda tertip ettiği bezimde Gül, cihan şahı ve cennet hurisi gibi nitelemelerle tavsif edilir. Hürmüz'e aşkı henüz gizli olan Gül, Hürmüz'ün bağdan çıkarılması üzerine üzüntü duyar. Hürmüz'ün bu hali, hurinin cennetten çıkarılmasına benzetilir:

816 Pes ol şāh-ı cihān u hŭr-ı cennet
Diledi bāğ içinde kıla şöhet

...

830 Düzüldi ' ākıbet bir hŭb şöhet
Ki varup kıla ol maḥbŭb şöhet

831 Sürerler Hürmüz'i ol bāğ içinden
Ḳovarlar hŭriyi uçmağ içinden

832 Çü Hürmüz'den tehī eylediler bāğ
Gül'e şan urdılar lāle bigi dāğ (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün meclis kurduğu yer en yüce cennet olan 'Huld-ı berîn', Gül ise cennet hurisidir:

3104 İrişdi bāğa çün ol serv-i āzād
Gül ü şimşād kıldı dād u feryād

3105 Çemen beñzer idi hŭld-ı berīne
Gül-i ra' nā içinde hŭr-ı ' ĩne (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğününde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Burada Gül için süslenen kasrın salonu tezyinatıyla Huld cennetini hayran bırakır. Sarayda kurulan tahta geçen Gül güzelliğiyle huri, daha da öte şekillenmiş ruhtur. Boyu ise cennet bağındaki servi; dudakları yüce Firdevs cennetindeki Kevser suyudur:

5185 Düzüldi Gül-ruh için Ḳaşr-ı eyvān
Ki ḳaldı zīnetine Hŭld ḥayrān

5186 uruldı bir muraşşa‘ taht-ı zerrin
Ki zerrin tahta giçdi ol nigarin

...

5188 Geçer taht üstine ol hür-peyker
Ne hürî belki ol rûh-ı musavver

...

5191 Boyı cennet bâğınuñ ‘ar‘ arıydı
Lebi Firdevs-i a‘ lâ kevşeriydi (Tutmacı, GH)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘, ney dinlemek için gülistanda kurduğu mecliste şaraba musiki eşlik ederken, ay yüzlü güzeller raks ederler. Bu haliyle bezm cennet olurken Şem‘ de cennetteki huri, elden ele gezen kadehler ise tertemiz şaraptır:

346 Cennet ol bezm hās u şem‘ idi hür
Devr iden bādeler şarāb-ı ahūr (Mu‘îdî, ŞP)

2.5.1.4.Periler

Mesnevilerde insan dışındaki varlıklardan periler de bezm düzenler. Bu masalsı varlığa ait bezmlere nadir rastlanır. Aşkî’nin *Heft-peyker* mesnevisinde Hint prensesi Fûrek’in cumartesi gecesı Behram Şâh’a anlattığı hikâyede, peri kızlarının gece bağda düzenledikleri bezmin tasviri yer alır:

1941 Esdi bir yel nitekim bād-ı bahār
omadı ol cāyda hergiz ğubār

1942 Şoñra bir ebr irdi bārān eyledi
Sebzeler üzre dūr efşān eyledi

1943 Oldıçün cā rüfte vü hem nem-zede
Hüblardan oldı ol cā bütkede

1944 Gördüm ırāqdan gelür biñ ola hür
Şabr ile ārām benden oldı dūr

...

1952 Başlarınıñ üzerind’ol hūrlar
Götürürler ferş-i sīm ü taht-ı zer

1953 Döşediler ferşi tahtı urdılar
Bağlayup el tahta arşu urdılar

...

1960 Geldi ol bānū-yı aşr-ı zer-nigār
Çıkdı ol taht üstine ıldı arār

- 1961 Bir dem oturdu çün ārām eyledi
'Āşık-ı didāra in'ām eyledi
...
- 2001 Pes buyurdu ol meh-i şīrīn-keām
Tā ola mihmān için hāzır ta'ām
- 2002 Hān getürdi hādīm-i bāğ-ı bihişt
Her birisi müşk-bū 'anber-sirişt
- 2003 Kāsesi pīrūze vü yāķūt idi
Kāse içindeki cāna ķūt idi
- 2004 Her neyi k'endişe iderdi gümān
Maṭbahı anı getürürdi revan
- 2005 Çünki yiyüp sīr olduķ ni'meti
Şerbeti ardınca şundi şerbeti
- 2006 Yiyüp içüp eyledük zevķ ü şafā
Şurb u ekl ile pūr oldu iştihā
- 2007 Geldi muṭribler araya sāz ile
Çaldılar ırladılar āvāz ile
- 2008 Raķşa girdi luṭf ile raķķāşlar
Her biri gösterdi biñ dürlü hüner
- 2009 Çün perīler raķşdan oldu beri
Yırlü yirinde oturdu her biri
- 2010 Eyledi sāķīlere bānū ḥiṭāb
Tā ki gerdişde ola cām-ı şarāb
- 2011 Meclis ehlin meyle sāķī ķıldı germ
'Özre başlandı aradan gitdi şerm
- 2012 Şevķ-i 'aşķ-ı dil-ber ü cām-ı şarāb
Ķıldı yek-bāre beni mest ü ḥarāb

(Aşķi, HP)

Aşķi'nin *Heft-peyker*'inde çarşamba gecesi Mağribli prenses Āzeryūn'un anlattığı hikâyede Mısır'da yaşayan Māhān adındaki genç, arkadaşlarıyla bağda eğlendikten sonra gece vakti yürüyüşe çıkar. Sarhoş olan Mahan'a div, cin, periler musallat olur. Bir ihtiyar tarafından bir köşke yerleştirilen Māhān, köşkün bahçesindeki sandal ağacının üzerindeki tahta oturtulur.

Tam uyuyacağı sırada karşıdan ellerinde mumlarla gelen peri kızları, bağda bezm kurarlar ve Mâhân'ı da davet ederler:

- 3460 Tekye kıilup yatacağı çağda
Rüşenini şem' gördi bāğda
- 3461 Çünkü bakup eyledi nîkū nigāh
Şandı gökden yire inmiş mihr ü māh
- 3462 Karşudan gördi gelür hefdeh nigār
Her biri biñ fitne ider āşikār
- 3463 Elllerinde şem' vü leblerinde kıand
Cân-ı çeşm-ārāy gibi dil-pesend
- 3464 Eylemişler luṭf ile ol hūblar
Tāze gül yaprağını ṭolu şeker
- 3465 Şuffe-i bāğ öñine eyleyü lāğ
Geldiler niteki tābende çerāğ
- 3466 Ol arada luṭf ile oturdılar
Hüsrevāne bezm-i tāze kıurdılar (Aşkî, HP)

Perilerin bir diğerk bezmi Zâtî'nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde sihirbaz Naccâr'ın Pervâne'nin derdine çare bulmak için perilerin şâhından yardım istemek için gittiği hamamda gerçekleşir. Naccâr'ın gittiği hamamda peri şâhı, hamamda bir altın tahta oturarak güzellerle beraber eğlenmektedir:

- 1406 Tırup vardı o ḥammāma ol üstād
Kamu ḥüddāmı anuñ ḥurrem ü şād
- 1407 Şoyındı fūte ṭutundı beline
Alup bir ṭas-ı ğarrāyı eline
- 1408 İçine şu bigi oldu revāne
Gözi ṭuş oldu bir nāzük civāna
- 1409 Bir altun kürsiye geçmiş oturmuş
Melāmet burka'ın yüzden götürmüş
- 1410 Kıurılmış bir güzel maḥbūb meclis
Kamunuñ ḥaddi lāle çeşmi nergis
- 1411 Kimisi çağırup kimi çalardı
Olar ḥammāma āvāze şalardı

1412 İderdi anlara Һammām āheng
Olaruñ her birisi çābūk ü Őeng

1413 UŐul űzre iderlerdi kımıldı
O sā‘at anları Naccār bildi

1414 Eyitdi ol yiĐit Őāh-ı perīdūr
Bular ol pādŐāhuñ leŐkeridūr

1415 Görüp Naccār’ı anlar aya ҺarŐar
Ol űstād ile oynar ferŐe ŐarŐar

1416 Ser-ā-ser her uŐūle oynadı ol
Kim ol Őāhuñ Һatında oldu maŐbūl (Zātī, ŐP)

Cem Sultan’ın CemŐid ű HurŐid mesnevisinde Rum’a doğru yola koyulan Őehzade, yolda karŐılarına çıkan yeŐil kōŐkūn bahçesinde iŐret eder. Burası cinlerin yeridir ve öd ve anber yakılarak bunların ortaya çıkmaları sağlanır. Ortaya çıkan periler de bezmde Őehzadeye eŐlik ederler:

1631 O ҺoŐ ҺoŐulu Şeh buldı feraŐlar
Didi devr eylesūn zerrin ҺadeŐler

1632 DōŐendi meclis ű ŐoŐbet bisātı
Gōñūlden itdiler ‘ıyŐ u neŐātı

1633 ü īnīler yūzin gōrdū perīler
Hemān dem yūz yire urdı perīler

1634 Һılurlar perīler birle Şoşbet
İderlerdi mey ile cānı rāŐat

1635 ü mey anları Һıldı mest ű Őeydā
Şamusı Şoşbet içre oldu peydā

Bu meclisin devamında periler, sultanları Hūrzād’a CemŐid’din geliŐinden haber verirler. Őehzadeyi gōren Hūrzād ona hayran olup āŐık olur. Onu sarayına davet eder. Bu daveti kabul eden CemŐid, Mihrāb’la beraber perilerin sarayına gider. Burada meclis kurulur, eĐlenirler. Hūrzād CemŐid ile kardeŐ olur. Peri ona iki cevher ve baŐı darda kaldıĐı zaman yakması için de saından ű tel verir (b. 1675-1717):

1683 Tevāzzu‘ eyledi o Hūr-zāde
Bile oturdı taşta Őāh-zāde

1684 Oturdu ikisi taht üzre hurrem
Periyile oluban şah hem-dem
...

1700 Hemân kıldı işâret geldi sâķī
Şehūñ şundı eline cām-ı bâķī

1701 Kılurlar yine bir hoş meclis-i hâş
Olup cinnī muğanni māh raķķās

... (Cem Sultan, CH)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevruz, gamdan kurtulmak için işret meclisi düzenler (b. 2180-2183). Nevruz bezmde eğlenmekteyken ona âşık olan Sünbül adlı peri kızını meclisi basar. Taraflar arasında çatışma yaşanır ve Nevruz peri kızına esir düşer (b. 2195-2244).

2201 Çün bu fermânı göricek ceş-i dīv
Bir nefesden kıldılar ol dem ğırīv

2202 Hevl-nāk ol lahza cümle irdiler
Meclis içre şahuñ üstin urdılar

2203 Her biri bī-hadd hasâret etdiler
Râh-zen-veş şahı ğâret etdiler (Muhibbî, GN)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde yolda karşılaştıkları bir cadı Nevruz'a âşık olur. Nevruz cadının teklifini reddedince hapsedilir. Daha sonra Nevruz teklifi kabul eder ve meclis kurup eğlenmeye başlarlar. Cadı bezmde çok içip sarhoş olunca Nevruz, onun başını keser ve esaretten kurtulur (b. 2818-2834):

2818 Emr kıldı anda sâhîr ol seher
Meclis idüp 'ayşa bünyâd etdiler

2819 Yüridi encümleyin seyyâreler
Devr-i şöhet kıldılar meh-pâreler

...

2833 Oldı hüş-ber çünki cām-ı hoş-güvâr
Düşdi yüzün ol la'în ü hâk-sâr

2834 Gördi çün bu fırsatı şah-ı cihân
Kesdi cāzū başını ol-dem revân (Muhibbî, GN)

Manisalı Câmîî'nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde 1748-1822, 2940-2945, 3149-3157, 3374-3535 beyitleri arasında perilerin düzenlediği bezmler tasvir edilir.

2.5.1.5. Güzeller

Bezm kurup eğlenen bir diğer grup ise kızlardır. Bezmlerdeki güzellere kasıt genelde cariyeler olup bunlar da bezmlerde hizmet ederler. Bunlar dışında kalan hür güzellere de bezm kurdukları görülür. *Heves-nâme* ve *Ebkâr-ı Efkâr*'da güzellere kurdukları bezmler tasvir edilir.

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Edirne'de güzellere kurduğu meclisler yer alır:

273 Lâleveş tütü her büt-i mevzûn
Câm-ı la'îlîn ile mey-i gül-gûn

...

277 Zer ü zîverle kâmet-i maḥbûb
Bir elifdür zer-âb ile mektûb

278 Gülbün-i gül gibi nice dil-ber
Geymiş esimi ergüvânîler

279 Āsumâniyle çok meh-i tâbân
Āb içinde ay 'aksi hemân

280 Gül gibi al ile niçe ḥünî
Kimi geymiş çü-ğonçe gül-günî

281 Sîne âyine-i mücellâdur
Ṭabaḳ-ı sîmden muşaffâdur

...

348 Ṭurmadan geldi serv-i bâlâlar
Sidre-kâmet güzeller a'âlâlar

349 Zînet itdi kenârını Tunca
Serv-i bâlâlar ile boyunca

350 Bir içim şu gibi güzeller hep
Mâ'î gönleklî bî-bedeller hep (Fikrî Çelebi, EE)

2.5.1.6. Çeşitli Toplumsal Zümreler

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Tunca'nın karşı yakasındaki bahçede toplumdaki çeşitli zümrelere ait çelebiler, beyler ve ağalar, Rumeli abdalları, hâceler, gayrı müslim güzeller ile kadınlar meclis kurarlar:

427 Gördüm anda bir iki meclis-i ḥâş
Zühre-sâzende müştî-raqḳâş

- ...
- 433 Her biri t̄aze n̄azen̄in elebi
N̄arven amet̄i v̄ü one lebi
- ...
- 452 Biri ol bezm-i cennet̄as̄adan
Ḡül̄üst̄an-ı bihişt-ār̄adan
- 453 T̄ot̄olu ül-‘ ız̄ar z̄ib̄alar
‘ İşret eylerdi begler aalar
- ...
- 489 urulup gine meclis-i z̄ib̄a
S̄ür̄öl̄ür bezme r̄ah-ı r̄u-efz̄a
- 490 C̄ümle R̄umili geregi şeh-b̄az
Ekşeri dil-ber-i h̄üm̄a-perd̄az
- ...
- 518 H̄v̄aceler bezme olmiş am̄ade
Her biri b̄i-naşır d̄ünȳada
- 519 H̄v̄ace ‘ Abdu’r-rız̄a v̄ü ‘ Abdu’llāh
Anlaruñ gibi bir nice üm-r̄ah (Fikr̄i Çelebi, EE)

2.5.1.7.Sıradan Kişiler

Mesnevilerde sıradan kimselerin ve halkın kurduğu bezmler de bulunur. Halk kitleleri genellikle h̄ük̄ümdarların verdiği eğlencelere katılımcı stat̄üsüyle iştirak ederken Aşk̄i’nin *Heft-peyker* mesnevisinde ise kıtlıktan sonra bolluk ve berekete kavuşan halk, Behram řāh’ın teşvikiyle her tarafta bezm kurup eğlenir:

- 1334 H̄al em̄in oldı irişdi r̄ah̄ata
Başladılar her arafda ‘ işrete
- ...
- 3337 Āhen̄ind̄ür ‘aynı şatuban zere
Her kişi t̄için değişdi řāėara
- 1338 Bezm ile h̄al olmiş idi eyle řād
K’eylemezdi kimse t̄iç u t̄iri yād (Aşk̄i, HP)

Ahmed-i D̄āi’nin *eng-nāme* eserinde bir bahar mevsiminde bağda yiğitler bezm kurarlar (b. 340-724):

437 O bāğ içinde bir meclis kurulmuş
İrem bāğına beñzer taht urulmuş

438 Oturmuş bir niçe nâzük yigitler
Nedîm ü ‘ârif ü çâbük yigitler

...

(Ahmed-i Dâî, ÇN)

Tacizâde Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde bir bahar mevsiminde şair ve arkadaşları ile sevgili ve beraberindeki kızların düzenledikleri 13 meclise ait tasvirler yer alır. Bu eserde de bezm kuranların hepsi sıradan kimselerdir.

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde deniz yolculuğuna çıkan Ferhâd'ın bulunduğu geminin fırtınadan parçalanması üzerine Ferhâd, oradan geçmekte olan bir tâcir gemisi sayesinde kurtulur. Tâcirler, yolculuk esnasında gemide zaman zaman eğlenerek vakit geçirirler:

3564 O tâcirlerle idüp ihtilâtı
Berâ-yı hâtır eyler inbisâtı

3565 Gehî şûr u şeğab gâhîî terennüm
Gehî ‘îş ü tarab gâhî terennüm

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde âşık, bir arkadaşı ile çemende işret eder. Bu meclis sıradan iki kişi tarafından kurulur:

149 Benüm var idi bir yâr-ı kadîmüm
Ezelden olmuş idi hem nedîmüm

150 Baña bir gün dedi ol yâr-ı gârum
Benüm sensin kadîmî gam-güsârum

...

166 Oturduk ‘ârifâne bezme ol dem
Hemân bir ben idüm bir dahı hem-dem (Udî, MM)

2.5.2. Bezmin Katılımcıları

2.5.2.1. Padişah ve Şehzadeler

Aşk mesnevilerinde ana karakterler genellikle şehzade, yani hükümdar çocuklarıdır. Bunlar eğlencelere şehzade sıfatıyla değil, daha çok sevgili vasfıyla katılırlar. Bu nedenle sevgililer her ne kadar şehzade olsalar da bunları katılımcılar kategorisinde ‘sevgililer’ bölümüne yerleştirdik.

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde yedi iklimin padişah kızları Behram Şâh'a mecliste eşlik ederler. Bu padişah kızlarının isimleri şöyledir: Hind padişahının kızı Fûrek, Çin hakanının kızı Yağma-nâz, Saklab kızı Nesrîn-nûş, Mağrib şâhının kızı Azeryûn, Harezmsâh'ın kızı Hoş-perî, Rum kayserinin kızı Hümây, Kisrâ kızı Dürsiti:

1710 Girüp ol cennet içine şehriyâr
‘Ayş kıldı itdi şükr-i Kirdigâr

...

1712 Yidi kişver râm olmuş ‘ahdine
Yidi şeh duhtın getürmiş mehdine

1713 Günbedüñ her birini ol nîk-rây
Eyledi bir pâdişeh duhtına cây (Aşkî, *HP*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sindeki bir başka bezmde Çin hakanı İskender'i Hoten ülkesine davet eder. İskender misafiri olduğu Fağfur tarafından ağırlanır:

3643 Getürdi şehi şehre şâh-ı Hoten
Şeref buldı şâh ile zîbâ-mihen

3644 Çıķup taht-ı Fağfûra şâhib-ķırân
Merâtiblerince oturdı mihân

3645 İdüp meclis ârâste şehriyâr
Getürdi mey ü mîve-i hõş-güvâr (Behiştî, *İN*)

Şehzadelerin davet edildiği bezmlerden biri de Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde geçer. Şâh Keyvân Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun onuruna bezm düzenler:

2393 Buyurdı şeh bezendi meclis-i hâş
Oturdı muṭrib ü deffâf u rakķâş

...

2418 Yine toldurdı cāmı aldı Keyvân
Didi kim sen daķı nûş eyle ey cân

2419 Elin öpüp didi Mihr ey cihân-dâr
‘Ademden ideli Haķ ben ķuluñ var (Behiştî, *MM*)

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Ermen ülkesine giden Hüsrev, Bânû tarafından onuruna verilen bezme iştirak eder:

1134 Girüp oturdılar şâh ile Bânû
Gelüp karşıda Şîrîn çökdi zânû

- 1135 Müheyy'olmuş idi esbâb-ı 'işret
Buyurdılar açıldı bâb-ı 'işret (Firâkî, HŞ)

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Bânû tarafından Hüsrev'in onuruna verilen bezme hânedandan olan Şîrîn de iştirak eder:

- 1134 Girüp oturdılar şâh ile Bânû
Gelüp karşuda Şîrîn çökdi zânû

- 1135 Müheyy'olmuş idi esbâb-ı 'işret
Buyurdılar açıldı bâb-ı 'işret (Firâkî, HŞ)

2.5.2.2. Seçkin Kişiler

Mesnevilerde daha çok hükümdarların davetlisi olarak bezmlere davet edilen seçkin kimseler, genelde hükümdarlara yakın olanlar ile devlet yöneticileridir. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Sıfahan şâhı, devlet erkânını davet ederek bezm kurar:

- 2883 Oturdu tahtına şâh-ı Sıpâhân
Derildi çatına şâhib-külâhân

- 2884 Müdevver oturup erkân-ı devlet
Müheyyâ eylediler bezm ü 'işret (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde doğu seferini tamamlayan İskender'in Rum'a döneceğinden haberdar olan Rus, Eflak ve Leh hükümdarları, Rusların öncülüğünde İskender'e savaş açarlar. İskender, bu ittifakı yendikten sonra beraberindeki 'havâs' dediği seçkin adamlarıyla bezm kurar:

- 4033 Olur çünkü düşmen işinden hâlâş
İder bezm-i hâlî gelürler havâş

- 4034 Yiyüp içdiler itdiler 'iş ü nüş
Kimi cüş idüp oldu kimi hamüş (Behiştî, İN)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın babasının gama müptela olan Ferhâd'ı bu dertten kurtarmak için bahar mevsiminde düzenlediği bezme vezir Mülk-ârâ da katılır:

- 1873 Konup şolında tahtuğ kürsî-i zer
Oturdu anda Mülk-ârâ-yı şafder (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Manisalı Câmiî'nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde Merzûban Şah, Vamık ile birlikte feraset sahibi beyleri bezmde ağırlar:

4400 Buyurdı cem^ç ola yegâne begler
Fırâset şâhibi ferzâne begler

4401 Şalarlar ol yiñi bünyâda pertev
Müşeref ola cennet gibi ol ev

4402 Dirildi ol maķâma ehl-i ^ç işret
İdeler Vâmıķ'ı ol bezme da^ç vet (Manisalı Câmiî, MN)

Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde Anter'in Varka'yı esir alması üzerine düzenlediği bezme ona bağlı ban, beyler de katılır:

4363 İder ^ç Anter dağı bir bezm-i şâhî
Ki bişdi şoĥbetinde gāv u mâhî

4364 Olur emrinde çün resm-i ziyâfet
Begini banlarını kıldı da^ç vet

...

4367 Biri birine begler ulular
Boşaldup sâğarı içdi tölular (Mustafa Çelebi, VG)

2.5.2.3. Sevgililer

Aşk ve sergüzeşt-nâme mesnevilerindeki bezmler genellikle sevgililer tarafından düzenlenir. Bununla birlikte sevgililerin birbirini davet ettiği veya bunlardan birinin veya ikisinin üçüncü kişiler tarafından ağırlandığı bezmler vardır. Sevgililerden birinin diğerini davet ettiği veya sevgililerin üçüncü bir şahıs tarafından davet edildiği meclislerle ilgili örnekler aşığıda verildi.

Lâmî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Mihin Bânû, Şîrîn'in Ferhâd'a olan meylini fark ettikten sonra Şîrîn'de meydana gelen mutsuzluğu gidermek için teşekkür bahanesiyle Ferhâd'ı bezme davet eder. Bu bezmde Şîrîn, önce meclise gelmeyerek gizli bir bölmeden Ferhâd'ı izler. Ferhâd'ın okuduğu âşıkâne gazelden sonra Şîrîn, dayanamayarak meclise gelir ve kendi eliyle Ferhâd'a şarap sunar. Daha sonra iki sevgili baygınlık geçirirler:

4580 Görüp Ferhâdı Bânû itdi ikrâm
Didi itsün bu kürsî üzre ârâm

...

4709 İşitdi çün bu şi'r-i âb-dârı
Dilinüñ ĥalmanı ayruķ ĥarârı

4710 Olup ebrûsı gibi tākātı tāk
Tarıķdı ĥurfe içre cân-ı müştāk

4711 Yirinden tırdu mest ü ‘aşıkâne
Hırāmān bezme dek oldu revāne (Lâmiî Çelebi, *ŞP*)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘, Anber vasıtasıyla Pervâne’yi meclisine davet eder. Bezmde iki sevgili hasret giderip baş başa eğlenirler:

917 Geldi ya‘ nî ki da‘ vete ‘ Anber
Şundı maḥmūra cām-ı cān-perver

918 Bezm-i Şem‘ e getürdi āyende
Ber-murād itdi Tañrı anı da

919 Hoş şafālar sürüp iki maḥzūn
Yine ḥaşr oldu Leylā vü Mecnūn (Mu‘îdî, *ŞP*)

2.5.2.4. Kahramanlar, Askerler ve Pehlivanlar

Bazı bezmlere pehlivan, asker ve kahramanlar davet edilir. Bu tür bezmler savaş öncesinde ve zafer sonrasında gerçekleştiği gibi özellikle *Şeh-nâme’de* Sam, Zâl ve Rüstem gibi pehlivanların katıldıkları bezmler tasvir edilir.

Behiştî’nin *İskender-nâme’*sinde İskender, Hindistan seferi öncesinde beylerin sefere katılmalarını sağlamak için onları bezme davet eder:

1931 Kāmu beglere nāme gönderdi şāh
Geleler ki ḥāzır idüben sipāh

...

1934 Çü dergāhına geldi begler tamām
İder bezm-i sultān-ı zu‘l-iḥtirām (Behiştî, *İN*)

Şerîfî’nin *Şeh-nâme’*sinde hükümdar Menûçehr, pehlivan Sam’ı Mazenderan’dan yanına çağırır. Sam’ın gelişi sebebiyle bezm kurulur (b. 6195-6198):

6195 Hemān başladılar esbāb-ı ‘iṣe
Kim oldur şāhlarda ulu pīşe

6196 Şabāḥa dek yidiler içdiler çün
Bağışladı yük-ile Sām’a altun (Şerîfî, *ŞN*)

Şeh-nâme’de pehlivan Zâl’in hükümdar Menûçehr’in yanına gelmesi nedeniyle devletin ileri gelenlerinin de katıldığı bir bezm tertip edilir:

6598 Pes andan çekdiler nūzl-ile ni‘ met
Oturdu yir yirin erbāb-ı devlet

...

6601 İçildi ʔolular zerrin ʔadehler
Boşaldı ğuşşa dil ʔoldı ferahdan

6602 ʔurarak şahuñ artdı Zâl'a meyli
İder in'âm-ıla ihsân hayli (Şerîfi, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Mazenderan'da devi öldüren Rüstem, beraberindeki
pehlivanlarla Kâvus'un bezminde eğlenirler:

10444 ʔodılar Rüstem'e bir kürsi-yi 'âc
Biline zer kemer başa güzel tâc

10445 Dirildi şâh u öñine pehlevânlar
Ki oynarlardı şeh yolında cânlar

10446 Oturdı şâh u andan Rüstem-i Zâl
ʔutarlar maqdemini Rüstem'ün fâl

10447 Oturdı ʔûs'ıla Gûderz ü Küşvâd
Dağı Şâbûr u Giv ü dağı Ferhâd

10448 İdüben şādılık anda pey-â-pey
Çalup çeng ü çegâne içdiler mey (Şerîfi, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde günlerden bir gün Keyhüsrev İran uluları pehlivanlarla bezm
kurar:

25575 Şeh-i İrân oturmuşdı bir gün
Elinde ʔutmış-ıdı câm-ı gül-gün

25576 Oturmuş ʔarşusunda pehlevânlar
Şeh-ile şöbet ider-idi anlar

25577 Oturmuş Giv ü Gûderz'ile Bijen
Dil-âver Gûstehen ol şir-efgen

25578 Bahâdur Zeng anda Şâvrân'dan
Ki İrân pehlevânıdur zamânda

25579 Dağı serdâr-ı leşker ʔûs-ı Nüder
Dağı Şeydüş u Ferhâd-ı dil-âver

25580 Oturmuş dağı Mîlâd oğlı Görgin
Felek evcine irgürmiş külâhın (Şerîfi, ŞN)

Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde savaşta Anter'in Varka'yı esir aldığı haberini alan askerler eğlence düzenlerler:

4355 Çü Varğa ' Anter'ün oldı esîri
Hudâ'dan ğayrı almadı zahîri

...

4359 Bırakdı ' askeri içre münâdî
Didi her ayme içre bezm-i şâdî

4360 urılsun şubhadek dil-şâd olalum
Esîr oldı ' adû âzâd olalum

...

4362 Çü emr-i ' Anteri ğuş itdi ' asker
Çeküp cām-ı meyi nûş itdi ' asker (Mustafa Çelebi, VG)

2.5.2.5.Nedim ve Nedimler

Nedim, meclislerde padişah ve şehzadelere eşlik edip onlarla sohbet eden, özel yeteneklere sahip bilgili, kültürlü ve seçilmiş kişilere verilen addır. Âdâb kitaplarında nedimlerde bulunması gereken özelliklerden ve onların görevlerinden sıkça bahsedildiği gibi nedimlerle alakalı menkıbelere de yer verilir.

Câhız, hükümdarların nedimlere neden ihtiyaç duyduklarını şöyle açıklar:

“Hükümdar düşük seviyeli kimseye oyun ve eğlencesi, cesur kimseye cesareti (*be's*), mizah düşkünü kimseye nükteleri (*hikâyât*), âbid ve zâhid kimseye nasihat ve öğütleri için muhtaçtır. Ciddi ve âkil insanlara ihtiyacı olduğu gibi coşan ve coşturan insanlara da ihtiyaç duyar. İlminde derin bilgi sahibi âlimin dostluğuna da gereksinim duyar” (Câhız, 2015: 27).

Câhız, nedimlerin mizacı mutedil, bünyesi sağlam, hoş sohbet, geveze olmayan, tarih ve görgü kurallarını bilen, nadir şiir ve mesellerden haberdar olan, her konuda biraz bilgisi bulunan ve iyi ile kötüyü fark eden kimseler olması gerektiğini belirtir (Câhız, 2015: 49).

İncelediğimiz mesnevilerde daha çok kadın kahramanların kurduğu bezmlerdeki nedimlerden bahsedilir. Bunlar genelde güzellik ve yetenekleri ile ön plandalar. Mesnevilerde nedimler için 'harîf' ve bu kelimenin çoğulu 'harifân', 'musahib' ve 'hem-dem' gibi ifadeler kullanılır:

540 Cihân ğuşşasından buluban ferâğ
Muşâhibleri ile eylerdi lâğ

4374 Deger mâl-i ' âlem şehâ bir arîf
Ki şâhib-kemâl olup ola zarîf

4489 Һарифān-ı meclis gerek aşdıķā
V'egerni ki meyden bulunmaz şafā (Behiştî, İN)

Nedimlerde aranan özellikler gönül ehli ve nedimlerin hikmet sahibi olmalarıdır:

686 Bir iki ehl-i dil olsun nedīmü
Һарif ü muṭrib ü sāķī nigārın (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3418 Gelüp bir kaç nedīm-i ehl-i hikmet
İderler Mihr ü Keyvān ile şöḫbet (Behiştî, İN)

Lâmiû Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Bânû'nun Ferhâd'ı davet ettiği bezmde Ferhâd'a çeşitli sorular soran Bânû'nun on nedimesinin vasıfları anlatılır. Bu nedimeler çeşitli ilimlere vakıf, hüner sahibi kızlardır:

4656 Ne meclis bâğ-ı Rızvāndan nümû-dâr
Ne bāde āb-ı ḫayvāndan nümû-dâr

4657 Һарifî ney-şeker-veş cümle dil-bend
Nedimi gül gibi yekser şeker-ḫand

4658 Semen-ber yāsemen-ten serv-ḫadler
Şeker-güftār u gül-ruḫ lâle-ḫadler

4659 Velî mümtāz içinden on peri-rū
Ḳamunuñ çeşmi fettān zülfi cārū

4660 Nigārīn bezminüñ dün gün nedimi
Müşerref yüzlerinden cân ḫarimi

4661 Şeh-i ḫübān virüp anlara destur
Bu cennet bezme ḫāzırlardı ol ḫūr

4662 İdüp onı daḫı on fenni tekmiñ
Ḳamunuñ bilmiş idi fazlımı il

4663 Biri 'ilm-i nücümüñ zü-fünunu
Biri fenn-i ḫisābuñ reh-nümünü

4664 Tevārīḫ içre biri kāmīl üstād
Mu'ammāda çıkarmış birisi ad

4665 Birisi seyr-i edvār içre raḫḫās
Birisi baḫr-i eş'ār içre ḡavvāş

- 4666 Birinüñ şivesi ‘ilm-i haqâyık
Belâgatde biri şâhib-daqâyık
- 4667 Biri şatranc-bkz-ı nat‘-ı eflâk
Biri nerrâd-ı naqş-ı tahte-i hâk
- 4668 Dil-ârây u dil-ârâm u dil-âsâ
Semen-büy u semen-rüy u semen-sâ
- 4668 Perî-çihir ü perî-zâd u perî-veş
Melek-simâ zihî on ism-i dil-keş
- 4670 Çü meclis oldı tâb-ı bâdeden germ
Açıldı perdeler yüzden gidüp şerm
- 4671 İdüp Bânü kemâl ü fazl izhâr
Ma‘ârif perdesinden açdı dîzâr
- 4672 O mehlerden yaña kıldı işâret
Bedîzâr oldı yüz dil-keş ‘ibâret
- 4673 Gelüp fenninde her şüh-ı saşun-ver
Su‘âl ü şubheler ‘arz itdi yir yir

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zâtî’nin Şem‘ ü Pervâne mesnevisinde Şem‘, onun yakınlığını kazanmış olan on nedimesiyle havuz başında eğlenir:

- 1476 Anı maşbübeler almış araya
Gül olmuş her biri bâğ-ı şafâya
- 1477 Var idi Şem‘ ile on kız muşarreb
Şamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb
- 1478 Biri Şemse biri Zühre biri Mâh
Biri Nevrüz anuñ birisi Gülşâh
- 1479 Biri Serv ikisi Tûṭî vü Şumrı
Mezîd eyler bularuñ seyri ‘ömri
- 1480 Birisi Nevbahâr u biri Bülbül
Şamusınuñ lebi ğonce yüzi gül
- 1481 Bulardan Serv Mâh u Şemse rakqâş
İder halkı şafâ bahırına ğavvâş

1482 Dağı hem Nevbahār u Zühre çengī
Urulardı dem-ā-dem çenge çengi

1483 Olaruñ def-zeni Gülşāh u Nevrūz
Sürerlerdi şafāyı her şeb ü rūz

1484 Dağı hem Tūṭī vü Kūmrı vü Bülbül
Güzel güyendelerdi kār-ı gulğul

1485 Felekde encüme beñzerdi ol çok
İçinde mäh-ı enver Şem' pür-şevk (Zâtî, ŞP)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Hurşîd, annesi tarafından affedilip hapsedildiği kaleden kurtulunca beraberindeki çegi ve bin ay yüzlü güzelle kutlama yapar (3504-3509):

3504 Çü geldi ol mäh girü hānesine
Bulıdı şanasın cānānesine

...

3506 Var idi dağı biñ ay yüzlü dil-ber
Kamunuñ saçı sünbül la' li şekker

...

3509 Girü çengiler itdi sāza
Girü evvelki şöbet oldı tāze (Cem Sultan, CH)

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev'in bezmindeki nedimler için yâr, hem-dem ve musahip ifadeleri kullanılır. Bunlar zarif, hordedan ve irfan ehli kimselerdir:

547 Göñül hoş eyleyüp nüş itdi şahbā
Münāsib **yâr** ile halvetde tenhā

548 Zārîf ü horde-dānlardı katında
Ma' ārif söylenürdi şöbetinde

549 Kaçan kim bādeden germ olsa Hüsrev
Hikāyet itdürürdi köhne vü nev

550 Bu kânun idi kim her bir muşāhib
Diye bir kışsa ammā ki münāsib

551 Şehüñ bir hem-demi var idi meşhūr
Nedim-i bezm-i fağfūr adı Şābūr (Firâkî, HŞ)

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev'in bir başka bezminde nedimler (mahremler) mecliste Hüsrev'e eşlik ederler:

- 712 Görüp mahremleri anuñ bu hâlin
Didiler def kıлмаğa melâlin
...
716 Olup derd ü ğam ‘ışkıyıle dil-rış
Yirişmez k’olasın bi-‘ışret ü ‘ış (Fırâkî, *HŞ*)

2.5.2.6. Bilgin ve Filozoflar

Bazı bezmlere bilge ve filozofların davet edildiği görülür. Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender’in meclisinde aynı zamnada hocası olan filozof Aristo (m.ö. 384-322) bulunur:

- 538 Ki bir gün Sikender o şâhib-ķırân
Cihân-gîr u gerden-keş ü nev-cuvân
539 Oturmuş muşerref idüben serîr
Yanında Aristō muķarreb vezir
540 Cihân ğuşşasından buluban ferâĝ
Muşâhibleri ile eylerdi lâĝ
541 Ķurup bezm-i şâhi idup ‘ış ü nüş
Gehî mey icüp geh ider sâz ğuş (Behiştî, *İN*)

2.5.2.7. Halk Kitleleri

Genelde bir zafer kutlaması veya mutlu bir olay ve haberden sonra hükümdarlar tarafından bütün halkın iştirak edebildiği eğlenceler düzenlenir.

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Hüsmüz’ün Rum kayserinin oğlu olduğu öğrenildikten sonra bütün şehir süslenip eğlenceler düzenlenir. Kayser ve Hüsmüz ile birlikte bütün halk bu eğlencelere katılır:

- 2072 Bezendi şehir ü bāzār u maħalle
Düzendi ħüb-rûlar geydi ħulle
2084 Ķarış Ķatış bile pîr ü cuvân hem
Meze daħı şekerden bi-kerân hem (Tutmacı, *GH*)

Yine Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül’ün ikinci defa esaretten kurtulup Rum ülkesine gelmesi üzerine bütün şehir ve pazar süslenir. Her yerde çeng, ney ve şarkılar eşliğinde eğlenceler tertip edilir. Bu eğlencelere bütün şehir halkı iştirak eder:

- 5131 Ķamu şahrâ vü deşt ü şehir ü kişver
Deñiz bigi kılırdı cüş leşker

5132 Țonandı vü bezendi ŧehr ü bāzār
Çalındı çeng ü ney geh zîr ü geh zār

5133 Nireye kim baĥayduñ ŧoĥbet idi
ŧafā vü zevķ ü ŧevķ ü ‘ iŧret idi

5134 Virür ĥüblar yüzi meclislere nür
ŧehir ŧankim behiŧt idi bular ĥür (Tutmacı, *GH*)

Behiŧtî'nin *Mihr ü Müŧteri* mesnevisinde Mihr'in memleketi Istahr'a dönmesi üzerine ülkede büyük sevinç yaşanır. Halk, ŧehzadenin dönüşünü bir hafta boyunca eğlenerek kutlar:

4396 Gice gündüz idüp bir hafta ŧoĥbet
Çılurlar ĥalk-ı ‘ âlem zevķ u ‘ iŧret (Behiŧtî, *MM*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile ŧîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın doğumu sebebiyle düzenlenen eğlenceye halk da davet edilir:

1375 Pes idüp ‘ iŧ ü nüş-ı kāmuranî
Çılır Çîn ehli bezm-i ŧāzumānî

1376 Güneŧler devr idüp peymānelerden
Țolar gök na‘ re-i mestānelerden (Lâmiî Çelebi, *Fŧ*)

Keykāvus'un sefer dönüşü, Mazenderan'dan İrān'a varması üzerine ŧehir süslenir, bütün halkın katıldığı eğlenceler düzenlenir:

10893 Dönüp Kāvūs çün İrān'a irdi
Gönüllerden feraĥ keyvāna irdi

10894 Bizetdiler kamu ŧehri diyārı
Țonatdılar ol eȚrāfı kenārı

...

10897 Ne kim var-ıdı anda bay u yoĥsul
Çamusı ‘ iŧe nüşa oldu meŧġül (ŧerîfî, *ŧN*)

Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülŧâĥ* mesnevisinde iki sevgilinin düġünü münasebetiyle düzenlenen bezme seçkin ve sıradan kimseler davet edilir:

1155 Çü tezyîn-i bisâȚ irdi temāma
ŧalā vü da‘ vet oldu ĥâŧ u ‘ āma

...

1159 Dirildi da‘ vet olup ĥâŧ u ‘ āma
Bihiŧt ehli gibi dārü's-selāma

1160 Gelürler bir yire ednā vü eşrâf
Oturlar yir yirin ecnās u eşnâf (Mustafa Çelebi, VG)

2.5.3. Bezmde Hizmet Edenler

Bezmde yer alan bir diğer grup ise hizmetkârlardır. Hizmetkârlar, hazırlık sürecinden başlamak üzere bezmlerin her aşamasında hizmet etmekle görevli kişilerdir. Bunlar bezm için mekânı hazır hale getirme, araç gereçleri temin etme, bezmin düzen ve asayişini sağlama, mecliste bulunanlara şarap sunma, musiki icra etme, şarkı söyleme, raks etme vb. görevleri ifâ ederler. Bezmlerde geri planda çalışan hizmetçilerle birlikte sakiler, çalgıcılar, şarkıcılar ve rakkaslar da hizmetkâr sınıfına mensup olup bunlar köle ve cariye kimselerdir. Çalışmamızda bunlar kişiler saki, çalgıcılar, şarkıcılar, rakkaslar ve hizmetçiler alt başlıklarında ele alındı.

2.6.3.1.Sakiler

İşret meclisinde hizmet eden ve kadehle şarap sunduğu için kendisine çok önem verilen kişi sakidir. Sakisiz bir işret meclisi tasavvuru neredeyse imkânsız bir haldir. Sakiler genç ve güzel kölelerden seçilip özel olarak yetiştirilirler. Boyu ve güzelliği ile ön plana çıkan saki, çoğunlukla erkek olmalarına karşın davranışları efeminedir. Tasvirlerde saki için kullanılan ifadeler ve oluşan imaj sebebiyle cinsiyet olarak onu kadınlardan ayırt etmek oldukça güçtür:

1038 Döner peymâneler pervâne-āsâ
Yanardı şem' gibi sâķī güyâ (Ûdî, MM)

Tasvirlerde saki, elinde kadehle mecliste yürümesiyle anlatılır: “Saki, elinde billur kadehle gezer; içinde ışık veren, nur çeşmesi”:

2412 Gezer sâķī elinde cām-ı billür
İçinde pertev-efgen çeşme-i nür (Behiştî, MM)

Sakiler mecliste la'l kırmızı kadehler yürütünce, katılımcıların gönlündeki gam yerini mutluluğa bırakır:

1267 Yüritdi sâķīler la' lîn kadehler
Gönülünden gitdi gam geldi ferahlar (Halilî, FN)

Genellikle sakilerin güzelliğini belirtmek için ‘mâh-rû’ yani ay yüzlü sıfatı kullanılır:

842 Yürüyüp sâķiyân-ı mâh-ruhsâr
Semen-sîne gül-endâm u şeker-bâr

843 Yañağı lāle vü gözleri āle
Alıban şîşe vü cām u piyale

844 Lebi la[‘]l u dişi dūr s̄im-ġabġab
Ṭolu şunar idi cām-ı leb-ā-leb (Tutmacı, *GH*)

340 N’ola raqş ursa dōne dōne kebāb
Māh-rūlar şunardı cām-ı şarāb (Mu[‘]îdî, *ŞP*)

Tasvirlerde sakiler ‘sim sâ[‘]id’ yani kolları beyaz ve ‘s̄im simâ’ gümüş gibi beyaz yüzlü kimselerdir:

2885 Yürüyüp sâķiyān-ı s̄im-sâ[‘]id
Kime hezl ile şundi kimeye cidd (Tutmacı, *GH*)

4261 Yüridi sâķiyān-ı s̄im-s̄imā
Elinde cām-ı zerrin bāde-peymā

4262 Şunardı bî-muġābā bāde vü cām
Ser-ā-ser cām içi ṭolu ser-encām (Tutmacı, *GH*)

Gül ü Hüsrev’de yer alan aşağıdaki beyitte sakinin siyah tenli olabileceğini göstermektedir:

1596 Sāķî-i s̄im-i zenc şun bize şahbā bu gice
Tā ki biz irürevüz şoġbeti şubġa bu gice

Tasvirlerde saki bazen de ‘hûn-rîz’ yani kan dökücü gözlere sahip olmalarıyla ön plana çıkar:

2398 Gözi sâķilerün ġûn-rîz ü ser-mest
Lebinde nuġl ü zerrin cām der-dest (Behiştî, *MM*)

Çalışmamızın bu kısmında bezmde hizmet edenlerden saki ile ilgili birkaç örnek vermekle iktifa edildi. Ayrıca klasik şark edebiyatında saki-nâme edebi türünde sakilerin özellikleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır (Canım, 1998; Arslan, 2012). Tasvirlerde yer alan saki ile ilgili bilgiler III. bölümde, şarap bahsinde detaylıca ele alındı.

2.6.3.2.Çalgıcılar

Musiki, eğlence meclislerinin temel unsurlarından biri olduğu için bezmde hizmet eden kişilerden bir bölümü de çalgıcılardır. Çalgıcılar için ‘mutrib’, ‘râmişger’ ve ‘sâzende’ denir. ‘Mugannî’ şarkı söyleyen kişi olmakla birlikte bazen saz da çaldığı için yer yer çalgıcı anlamında da kullanılır. Çalgıcılar bir müzik aleti çalmalarının yanında bazen de şarkı söyleyip şiir okurlar.

1262 Pes andan düzdi muṭribler terāne
Fiġāna başladı çeng ü çegāne (Halilî, *FN*)

- 838 Pes āġāz itdi muṭriblar alup sāz
Nevāzişle nevā kıldılar āġāz
- 839 Sıpāhān perdesinde düzedip çeng
‘Irāqa eylediler rāst āheng
... (Tutmacı, *GH*)
- 1028 Eline sāz alup niçe muṭrib
Naġmeler ṭoldı maşrıġ u maġrib
- 1029 Ğonçe-mānend açınca biri dehān
İtdi bu şı‘r-i dilkeş ile terān (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 552 Melek sāķî vü ḥūr rāmişgerān
İderler şehün meclisini cinān
- 1936 Muġannî şehe karşı dutmuşdı şaf
Kimi çār-pāre çalar kimi def (Behiştî, *İN*)
- 2409 İderdi zārı muġanniyle şeş-tār
Meger anlarda daḥı var bu sevdā
- 2410 Muġannî eylemiş çinîleri sāz
Virür her kâsesi bir dürlü āvāz (Behiştî, *MM*)
- Bir müzik aleti çalanlar, müzik aletinin ism-i fâil veya nisbet eki almış hali olan deffâf, avvâd, çengî şekliyle de adlandırılırlar:
- 1265 Çü çengî çenge uruben düzetdi
Felekde Zühre āhengin gözetdi (Halilî, *FN*)
- 2393 Buyurdı şeh bezendi meclis-i ḥāş
Oturdu muṭrib ü deffâf u rakḳāş
- 2426 Şehün var idi ‘avvâdı yegāne
Nazîri gelmemiş idi cihāna (Behiştî, *MM*)
- 1483 Olaruñ def-zeni Gülşāh u Nevrüz
Sürerlerdi şafāyı her şeb ü rüz (Zâtî, *ŞP*)

Mecliste bulunan güzeller farklı görevlerde hizmet ederler. Bunlardan bir bölümü çalgıcı, bir bölümü de şarkıcıdır. Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şāh Keyvân, Mihr’in

şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine kurduğu bezmde güzeller saf halinde otururlar. Güzellikleriyle bezmi cennete çeviren bu güzeller musiki icra ederler:

2395 Periler şöyle zeyn itdi serâyı
Unutdurdu behişt-i dil-güşâyı

2396 Oturdılar güzeller dağı şaf şaf
Kimisi ney çalardı kimisi def

2397 Şadâ-ger rûd u ‘ûd âteş fûrûzân
Ciger biryân u micmer şem‘-i sûzân (Behiştî, *MM*)

Behiştî'nin *İskender-nâme* mesnevisinde İskender'in bezmi tarif edilirken, saki meleğe, çalgıcılar da hurilere benzetilir. Bu yönüyle bezm de cennet olur:

551 Sürüd eylese her kaçan arganûn
Cigerden olurdu revân rûd-ı hûn

552 Melek sâkî vü hûr râmişgerân
İderler şehûn meclisini cinân (Behiştî, *İN*)

Bu bölümde çalgıcılarla ilgili birkaç örnek vermekle yetindik. İncelediğimiz mesnevilerde çalgıcılarla ilgili elde ettiğimiz bulgular III. bölümde, musiki alt başlığında detaylıca ele alınmıştır.

2.6.3.3.Şarkıcılar

Bezmde hizmet eden bir diğer grup ise şarkıcılardır. Şarkıcılar için Arapça ‘mugannî’, Farsça ‘güyende’, ‘hânende’, ‘hunyâ-gerân’ ve ‘hoş-hân’ gibi ifadeler kullanılır. Mutrip, çalgıcı anlamına gelmekle beraber bazen de şarkıcı anlamında kullanılır.

1266 Olup güyendeler her demde gūyâ
Oğırlardı müdâm [eş‘âr-ı] ğarrâ (Halilî, *FN*)

1484 Dağı hem Tûfî vü Kûmrı vü Bülbül
Güzel güyendelerdi kâr-ı ğulğul (Zâtî, *ŞP*)

2184 Muğannî virür bezme şevk ü şafâ
Ziyâde olur açıla iştihâ

3655 İder dilberûn her biri bir sürüd
Enîn eyleyüp itdi âheng-i rûd (Behiştî, *İN*)

4647 Muğannîler olup bu bezme dem-sâz
Nevâdan itdiler şehnâza pervâz

- 4653 Turup raqş itdi serv-āyīn güzeller
Oqındı gül gibi rengin gāzeller
- 4654 Geçüp āvāz-ı rûh-efzâ felekden
İrişdi na‘reler milk-i melekden (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-ḥān
Ḳamusı reşk-i mihr-i çerḥ-i gerdūn (Ûdî, MM)
- 3604 Şundı mey sākî didi muṭrib sūrūd
Ṭoldı nāy āvāzıla çerḥ-ı kebūd (Aşkî, HP)

Tasvirlerde mugannîlerin Dâvud sesli, İsâ nefesli, Zühre tabiatlı ve Zühre gibi oldukları belirtilir. Bunlar sesleriyle feleği titretir, şarkı okumaları sırasında etrafa inci ve şeker saçarlar. Ayrıca mugannî ve sazandeler bülbül, kumru ve papağana benzetilirler:

- 1876 Muğannîler çekirdi nağme-i tîz
Nitekim vaqt-i gül mürğ-i şeh-ḥîz (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 1194 Düzildi Zühre-ṭal‘ at mâh-rûlar
Ḳamu sâzende vü güyende bular (Ûdî, MM)

Bu bölümde şarkıcılarla ilgili birkaç örnek beyit vermekle yetindik. Şarkıcılar hakkında bilgiler III. bölümde detaylıca ele alınmıştır.

2.6.3.4. Rakkâslar

Bezmede dans eden rakkâs veya rakkâseler erkek ve kadın cariyelerden seçilir. İşret meclisinde hazırlık safhasında rakkaseler de mecliste yerlerini alırlar. Bezmede musikinin icrasıyla birlikte sahneye çıkarlar. Rakkaseler, güzellikleriyle birlikte çevik olmaları, ince belleri, ayak becerileri ve ellerinde çarpâre ile tasvirlerde ön plana çıkarılırlar.

- 450 Aldı raqqâslar eline çarpâre
Her birinün yüzi aq gözi qara
- 451 Her bir[i] [bir] yaña döner raqş urur
Eyle döner kim felekler hep döner (Ûmmî İsâ, MV)
- 3653 Sarây içi ṭoldı terennüm-serây
Bulınmaz olur raqşa raqqâşe cây (Behiştî, İN)
- 1481 Bulardan Serv Mâh u Şemse raqqâş
İder ḥalkı şafâ baḥrına gāvvaş (Zâtî, ŞP)

345 Rağş urup niçe řũh meh-rũlar
Halka halka çözüldi ğisũlar (Mu'ıdı, şP)

Behiştınin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde şarabın etkisiyle sevgilisini hatırlayan Mihr, ele mızrap alır bir yandan çalarken diğer yandan gazel okur. Bu durumdan meclistekiler çok etkilenirken rakkas da yakasını yırtar:

2434 řarāb-ı şevk ile ol māh-ı řannāz
Dileyüp aldı muşribden ele sāz

2436 Çalar ol şedd ile terci' -i dil-keş
Urur 'üdü dil-i Keyvāna āteř

2439 Oğuyup ři' r-i dil-keř fūrkat-āmiz
İder bezm ehlinũn āteřlerin tiz

2440 şeh-i rağğāř ider kulu şarab-nāk
El urdu yağasını eyledi çāk (Behişti, MM)

Tasvirlerde klişe benzetmelerden biri de rakkaselerin hareketleri ve renkli giyimleriyle tavusa benzetilmeleridir:

1040 Cināna dönmiş idi bezm-i sulřān
Pür olmiş idi anda hũr ü ğilmān

1042 Kimi cevlānger ü řāvũs-ı rağğāř
Şamusu olmiş idi kıdvetü'n-nās

1043 Hevāda her birisi reşk-i nāhid
Müferrih māh-rũlar çün meh-i 'id

1044 Bularuñ rağřına eflāk [ü] hūrřid
İderdi döne döne řařd-ı tağlid (Ūdı, MM)

Amber yağdıran rakkas bezmde dans edince saçından misk saçar:

3665 Urur rağş rağğāř-ı ' anber-feřān
Olur muşğ-i çini şaçından demān (Behişti, İN)

2.6.3.5.şakacılar

Bezmlerde hizmet etmekle görevli diğer bir grup şakacılarıdır. Ādāb kitaplarında da hükümdar meclislerinde yer aldığı belirtilen bu kişiler, incelenen mesnevilerdeki bezmlerde az görülür:

- 1154 Neyûñ feryâdı vü muṭrib nevâsı
Meyûñ ḥâlâtı sâķīnûñ şafâsı
- 1155 Nedīm ü bezle-gûlar meclis-ârâ
Ġazel-ḥʿân dil-rübâlar ʿ işret-efzâ (Firâķî, HŞ)

2.6.3.6.Hizmetçiler

Meclislerde kendilerinden ‘hûb’ ya da ‘hûblar’ yani güzel ve güzeller diye bahsedilen kişiler de yer alır. Bunlar için ‘kenizek’ ve ‘imâri’ denildiğinden bunların hürriyetlerinden yoksun kölelerden oldukları anlaşılmaktadır. Güzelliklerini vurgulamak için “hûr”, “mahbûbe” ve “meh-rû” gibi ifadeler kullanılır. Güzel olmalarının yanı sıra çeşitli yeteneklere sahip, eğitimli kimselerdir. Hizmetkâr sınıfından sayılan bu güzel kızların kimlikleri, görevleri ve sayıları her mecliste farklılık arz eder.

- 550 Müdâm işdügünce güzeller şarâb
Piyâlenün ağzı ṭolardı luʿ âb
- 2183 Şurâḥî gelüp bezme öpdi zemīn
Dizildi güzeller çü dendân- ı sīn (Behiştî, İN)
- 1039 Veyâ pervâneveş ḥübân olup cemʿ
Bu cemʿ e olmuş idi şâh bir şeme (Ûdî, MM)
- 718 Gelüp ferrâşlar maḥbûb u zībâ
Döşendi yir yirin eñsüz ü dībâ (Firâķî, HŞ)

‘Karavaş’, ‘kul’, ‘hâdim’ veya ‘huddâm’ denilen hizmetçilerin çokluğu bezmi düzenleyenin büyüklüğünün ve gücünün göstergesi sayılır. Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül’ün bir gece bağda düzenlediği bezimde beraberinde yüz tane hizmetçi kız bulunur:

- 3101 Süvâre oldı bile yüz qaravaş
Boyu uzun yüzi aḥ kara göz qaş (Tutmacı, GH)

Yine Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, Isfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca önce bir kasırda bir ay eğlenir. Gül’ün yanında iki yüz tane beyaz tenli, selvi boylu cariye, kenizek vardır. Kızların beyaz tenli olduklarını belirtmek için daha çok uzak Doğu ve Orta Asya kavimlerine olan mensubiyetleri vurgulanır. Bunların bir kısmı Gül’e eğlencede eşlik ederken, binlercesi de hizmet eder:

- 3440 Gül oturmuş ʿ imâri içre çün gül
Ḥâtûnlar çevre yanında çü bülbül

...
3442 Yanınca iki yüz daḥı ‘imārī
Kimi Ḥalluḥ kimi Türk ü Tatarī

...
3445 Oturup māh-rūlar rūy-der-rūy
Mey-i gül-reng iḥerlerdi be-her sūy

...
3467 İdi Gül-ruḥ’uñ ḥalvet sarāyı
Kenīzekleri Çinī vü Ḥıṭāyī

3468 Giçer taḥta oturur ol semen-ber
Ṭutar şaf karşıusına ḥūb-rūlar

...
3471 Hezārān serv-ḳadd ü sīm-sīne
Ki ḥizmetkār idi ol meh-cebīne (Tutmacı, GH)

Behiştī’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde tahta oturan Nahid’i ortalarına alan güzellerin vasıfları şöyledir: Narin ve cilveli kızlar, beyaz yüzlü, gümüş göbekli, fıstık ağızlı, nar memeli, gonca dudaklı, selvi yürüyüşlü, baştan ayağa gümüş ve altına gömülmüş, süslü sevgili gibi gönül süsleyicidirler:

4235 Ḳurulmuş taḥt-ı zerrīn-i muraşşa‘
Oturur dilber üstinde murabba‘

4236 Mehi ortaya almış nāzeninler
Semen ruḥsāreler sīmīn sürinler

4237 Ḳamu piste dehān u nār-pistān
Ḳamusu gonca leb serv-i ḥırāmān

4238 Zer ü sīm iḥre müstaḡraḳ serāpā
Büt-i ārāste gibi dilārā (Behiştī, MM)

Bezmlerde bulunan güzellerin beyaz yüzleri mum gibi ışık saçarak meclisi aydınlatır.

Meclis cennet, güzeller de huri olur:

5134 Virür ḥūblar yüzi meclislere nūr
Şehir şankim behişt idi bular ḥūr (Tutmacı, GH)

3422 Yanar şem‘-i fūrūzān gibi her ḥūr
Olur bezm iḥi bunlaruñla pūr-nūr (Behiştī, MM)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde II. Selim'in işret meclisindeki güzel cariyeler gökteki yıldızlar gibi şehzadenin bezmini süslerler:

326 Müzeyyen bezm-i şeh meh-pârelerle
Nitekim âsumân seyyarelerle

1200 Pür oldı hâle-i bezm içre hûbân
Nitekim encüm ile mâh-ı tâbân (Ûdî, *MM*)

Güzeller, bezimde hizmet etmenin yanı sıra, farklı rollerde yer alırlar. Kadın kahramanların düzenledikleri bezimlerde güzeller daha çok nedime rolündelerken erkek kahramanların bezimlerinde ise bezmi süsleyen, güzellikleri ve cinsel kimlikleriyle ön plandadırlar. Kadın kahramanların meclislerinde kızlar, onların sohbetlerine eşlik edip nedimelik yaparlar. Bu güzeller türlü eğlenceli gösteri, yetenek ve davranışlarıyla efendilerini eğlendirirken kendileri de eğlenceye iştirak ederler.

Mu'îdî'nin *Şem ' u Pervâne* mesnevisinde Şem''in kurduğu mecliste Şem''e güzeller de eşlik eder. Şem''in etrafına toplanan bu güzeller ona nedimelik yaparlarken birkaçı da eline kadeh alıp şarap sunar. Selvi boylular da mecliste hizmet etmeye başlar. Buradan da anlaşılacağı üzere bu güzellerden bir bölümü nedimelik yaparken bir bölümü de mecliste hizmet eder:

337 Mîr-i meclis ki anda Şem' oldı
Hüblar çevresinde cem' oldı

338 Nâle idince nây ile kânûn
Rağşa girdi piyâle-i gül-gün

339 Kıpıdı yir yirine kıyâmetler
Geldi refâre serv-kâmetler

...

347 Bahtıyâr oldı çün felek-yâver
Öpdî ağzın güzellerüñ sâgar

...

396 İçilüp çifte çifte tolular
Öpişür yoğ dimezdi meh-rûlar (Mu'îdî, *ŞP*)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevşâd ülkesinin hükümdarı Ferruh'un beziminde yer alan güzeller nigar ve duhteran şeklinde iki grup olarak tasvir edilir:

569 Bir yaña tırdı nigâr-istân-ı Çîn
Lâle-ruğ hurşid-çal' at meh-cebîn

570 Hüsni içinde her biri mânend-i mihr
Görmemiş mişlin birinün nüh-sipihri

571 Her birinün hâcibi Çâç-ı kemân
Tîr-i müjgânı hadeng-i cân-sitân

572 Her birinün gözleri Türk ü Moğol
Cân ü dil târâcın eyler tûrmaz ol

573 Bir yañadan duhterân-ı mâh-tâb
Turdılar hüsni içre hem-çün âf-tâb

574 Her birinün çeşmi devrân âfeti
Cân ü dil mülkine şalmış gâreti

575 Her birisi hüsni içinde nâzenîn
Encüm-i çarh-ı melâhat meh-cebîn

576 Gönce-fem gül-ruh kâmusı lâle-hadd
Mihr-ıtal' at mâh-peyker serv-kadd (Muhibbî, GN)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrav* mesnevisinde Gül'ün bağda düzenlediği işret meclisinde huri kızlar Gül'e eşlik ederken bir diğer eğlencede güzeller süslenip hulle giyerler:

837 Oturdu çevre hürîler derildi
Bezendi şöhet ü meclis kuruldu

2072 Bezendi şehri ü bazar u mahalle
Düzendi hüb-rûlar geydi hulle (Tutmacı, GH)

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Tunca'nın karşı yakasındaki mesire alanında beyler ve ağalar meclisi tasvirinde bu mecliste hizmet eden güzeller anlatılır. Sahip oldukları güzelliklerinin yanı sıra giyim kuşamlarıyla da detaylıca tasvir edilmeleri dikkat çekicidir:

452 Biri ol bezm-i cennetâsâdan
Gülüstân-ı bihişt-ârâdan

453 Toptolu gül-izâr zibâlar
İşret eylerdi begler ağalar

454 Gül gibi bir nihâl-i sîm endâm
Tutuban câm-ı bâde-i gül-fâm

- 455 Bezm ol āfitāb-ı bezm-ārā
Sürer idi şarāb-ı rūḥ-efzā
- 456 Nāz ile bağlamışdı ḥıdmete bil
Altun üsküfli niçe şem' -i Çigil
- 457 Nice üsküf hümā-i zerrīn-per
Nice şem' -i Çigil çerāğ-ı kamer
- 458 Her güneş yüzli pādişāh olmuş
Gün gibi şāh-ı zer-külāh olmuş
- 459 Gerçi par par yanar leṭāfetde
Od yanar başlarında ḥıdmetde
- 460 Kūşanup mū-miyāna sīm kemer
Bir kıluñ üstine donanmışlar
- 461 Benek altunlularla her cānān
Şan ki ṭāvūsdur urur cevlan
- 462 Hey nice cāme gülşen-i terdür
Tāze güller aña beneklerdür
- 463 Cāme-i zer-nigār u ḳadd-i laṭīf
Şan ki altun ile yazılmış elīf
- 464 Gülşen-i tāze cāme-i rengīn
Tügmeler anda ḡonçe-i nesrīn
- 465 Geyer eḡnine niçe mehveşler
Āsumānī güzel mūnaḳḳaşlar
- 466 Kimi mā'ī geyardi āb gibi
Kimi līmūnī āfitāb gibi
- 467 Kimi nārencī kimi līmūnī
Sūsen kimi kimi gül-gūnī
- 468 Şems destār ile kamer-ruḡlar
Ne kamer mihrbān-ı ferruḡlar
- 469 Nice destār tāze aḳ güldür
Ṭaylesān ḳatmeri ḳaranfüldür

- 470 Hüb ser-müzeler geyerler idi
Kebkebi anlaruñ güherler idi
- 471 Nice ser-müze nice kepkebler
Meh-i nev kimi kimi kevkebler
- 472 Taçınur kimisi geyüp zer-bâf
Hançer-i zer-nişân u sîm-ğılâf
- 473 Deşne-i mâh-ı nev gibi zer-kâr
Tîz ü hün-rîz şan ki gamze-i yâr
- 474 Hâşılı her birisi bir hurşîd
Evc-i ‘ izzetde nite kim nâhid

- 475 Âfet-i cân-ı mümkün ü imkân
Şûr u âşub u fitne-i dü-cihân (Fikrî Çelebi, EE)

Bezmede hizmet eden güzel cariyeler aynı zamanda çalgı çalma, şarkı söyleme ve dans etme yeteneklerine sahiptirler.

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgili hoşça vakit geçirirler. Mecliste bulunan kızların adları sıralanır. Bunlar Semenendâm, Gülpeyker, Perirû, Semenbuy, Kamerruhsar, Dilcû, Melekmanzar, Şekerhand, Kamerveş ve Şekergüftar hâle münasip gazel okur, güzel sözler söylerler:

- 2593 Arada kıılır idi devr sâğar
Tolu olmuş meclis mâh-rûlar
- 2594 Öri tırmışdı on zîbâ qaravaş
Kamusı mâh-rüy u hüb u dil-keş
- 2595 İşiden kişiler olmağ için şâd
Kamusınuñ adını idüben yâd
- 2596 Semenendâm u Gülpeyker Perirû
Semenbüy u Kamerruhsâr Dilcû
- 2597 Melekmanzar Şekerhand ü Kamerveş
Şekergüftâr idi onıncı dil-keş (Cem Sultan, CH)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim (II. Selim)’in cennet misal bezmlerinde bulunan ay yüzlü huri ve gilman güzeller sâzende, hânende ve rakkaslardır:

- 1040 Cinâna dönmiş idi bezm-i sulţân
Pür olmuş idi anda hür ü gilmân

1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-ḥân
Ḳamusı reşk-i mihr-i çerḥ-i gerdûn

1042 Kimi cevlânger ü tâvûs-ı raḳḳâş
Ḳamusı olmuş idi kıdvetü'n-nâs

1043 Hevâda her birisi reşk-i nâhîd
Müferriḥ mâh-rûlar çün meh-i 'îd

1044 Bularuñ raḳşına eflâk [ü] ḥurşîd
İderdi döne döne ḳaşd-ı taḳlîd

1193 Geçüp mihr-i sipih-râsâ o sultân
Cinân-ı bezmi tutdı ḥür ü ḡilmân

1194 Düzildi zühre-tal' at mâh-rûlar
Ḳamu sâzende vü güyende bular

1195 Kimi çengî vü 'ûdî kimi raḳḳâş
Ḳamusı olmuş idi çâker-i ḥâş (Ûdî, *MM*)

Köle ve cariyelerden seçilen hizmetçiler bezm için gerekli olan bütün hazırlıkları yaparlar. Bezm başladıktan sonra da mecliste her türlü hizmeti yerine getirirler:

1935 İder bezmi dilberler ârâste
Füzûn oldı şâdi vü ḡam kâste (Behiştî, *İN*)

1019 Yaluñ yüzlü güzeller yaḳdılar şem'
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem' (Zâtî, *ŞP*)

1027 Sîm-berler ḥururdı ḥidmetde
Oturandar neşât u 'işretde (Mu'îdî, *ŞP*)

Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde bulunan güzeller hizmet etmek için hazır beklerler:

2339 Olup ḥâzır ḳamu serv-i sehîler
Güneş tal'atlu mâh-i ḥargehîler

2340 Kamusı ḥüb u âfetdür zemâna
Ḳamu ḳaddi ḳıyâmetdür cihâna

2341 Kimi çengîdür anuñ kimi raḳḳâş
'Avâm añma ḳamusı hem-dem-i ḥâş

2342 Kimi ser-dîh olaruñ kim şâķî
Vururlar cür'alardan 'ömre bâķî

2343 Bu ferrile kıamusı bende fermân
Dilerler olalar yolına kıurbân (Hâşimî, *MV*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân ile Mihr'in baharda bağda icra ettikleri bezmde yer alan cariyelerden bazıları hizmet ederken bazıları da güzellikleriyle ön plana çıkarlar:

3419 Țurur kıarşusına zerrîn kemerler
Kıamu gün yüzler ü alnı kıamerler

3420 Kıamu el bağlayup düzmişler aķķâr
Olup hâmûş hem-ķün naķş-ı dîvâr

3421 İderdi püşt-i pâ her şûh-ı seyrân
Muşavver ten gibi bî-hûş u bî-cân

3422 Yanar şem' -i fûrûzân gibi her hûr
Olur bezm içi bunlaruñla pür-nûr

...

3440 Aluban araya zerrîn kemerler
Bürümüş çevresin Mihrüñ kıamerler (Behiştî, *MM*)

Yukarıdaki mecliste bulunan sazendeler için peri ifadesi kullanılır. Bu peri güzellerden bazıları bezmde musiki icra ederler:

3453 Perîler çalduğına germ olup çeng
Hezâr âvâz ider âh ile âheng (Behiştî, *MM*)

Mâcerâ-yı Mâh mesnevisinde Şehzâde Selim ile Mısır'dan gelen Mâh'ın işret meclisinde ay yüzlü güzeller meclisi süsleyip hazır ederler:

1194 Düzildi zühre-ţal' at mâh-rûlar
Kıamu sâzende vü güyende bular

...

1196 Elinde kiminüñ la' lîn ţabaķlar
İçi pür sîm ile zerrîn varaklar

1197 Kimisi sükkerî pür-nuķl-i zîbâ
Kimisi pür mey ile câm-ı şahbâ

1198 Kimi atlas Țutar kimi serâser
Müzeyyen itdiler bezmi ser-â-ser

1199 Müheyyâ olmuş idi niçe hil' at
Ola tâ kim anuñla mâha ' izzet (Ûdî, MM)

Köle ve cariye olan bu güzellerin bir metâ gibi hediye edildiği de görülür. Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin hakanının İskender'i Hoten ülkesine daveti vesileyle kurulan mecliste Hakan tarafından İskender'e hediye edilenler arasında güzeller de yer alır. Bu güzellerin vasıfları klişe benzetmelerle anlatılırken bunların cennetten gelen hûr ve gılman gibi oldukları vurgulanır:

3677 Hıtâyî perî Çinî maḥbūblar
Dil ü cān gibi cümle mergūblar

3678 Boyı her birinüñ çü şimşād ü serv
Çemānında her birisi çün tezerv

3679 ẖamu nāz-perverd ü nāzuk-ḥırām
ẖamu mihr-i raḥşān u māk-ı tamām

3680 ẖamu gözleri cādū mekkāreler
ẖamu ḡamzesi ḥūnî ḥūn-ḥ'āreler

3681 ẖamu nāristān u nārenc-būy
ẖamu sīb ḡabḡablu ḡūlnār-rūy

3682 ẖamusı perî-ḥ'vūn [u] firişte-şikār
Behiştî ẖamu ḥūr u ḡilmān-vār (Behiştî, İN)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin hakanı tarafından İskender'e hediye edilen bu cariyelerden birinin diğerlerinden çok daha güzel olduğu belirtilir. Onun peri yüzlü ve gılman kıskançlığında olduğu vurgulanır:

3684 Biri birisinden çe ger dil-pezir
Birisi velīkin ḡatı bî-naẖîr

3690 Peri yüzli vü reşk-i ḡilmān idi
Firişte gibi başdan ayaḡa nūr (Behiştî, İN)

İşret meclisleri cennet olunca meclisteki güzeller de hûr ve gılmana benzetilir. Bu güzeller bazen de hûr ve gılmanı kıskandıracak güzelliğe sahiptirler. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde bezmde Gül'e eşlik eden kızlar birer huri, güzellerin giydiği elbiseler cennet giysileridir. Hüsrev'in Rum ülkesine geri gelmesi üzerine süslenen şehir cennete, buradaki güzeller ise hurilere benzetilir:

830 Düzüldi ‘ākıbet bir hūb şöhet
Ki varup kıla ol maḥbūb şöhet

...

837 Oturdu çevre hūrīler derildi
Bezendi şöhet ü meclis kuruldu

...

2072 Bezendi şeh̄r ü bāzār u maḥalle
Düzendi hūb-rūlar geydi hulle

5132 Tōnandı vü bezendi şeh̄r ü bāzār
Çalındı çeng ü ney geh zīr ü geh zār

5133 Nireye kim baḥayduñ şöhet idi
Şafā vü zevk ü şevk ü ‘işret idi

5134 Virür hūblar yüzi meclislere nūr
Şehir şankim behişt idi bular hūr (Tutmacı, *GH*)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzâde Selim ile Mâh'ın buluşmaları neticesinde düzenlenen bezmde Şâh gökteki güneş, diğer katılımcılar da hūr ve gılman gibi cennet bezmine gelirler:

1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sulṭān
Cinān-ı bezmi tıtdı hūr ü gılmān (Ûdî, *MM*)

Sonuç olarak tezin II. bölümünde bezm tasvirlerinde ‘dış unsurlar’ başlığı altında bezmlerde yer alan doğal unsurlar ele alındı. Bu unsurların tümü her bezmde mutlak surette var olurlar. Diğer bir ifadeyle bir bezm, bir zaman ve mekânda kişi ve kişiler tarafından belli araç gereçlerle icra edilir. Yalnız bu unsurların şairler tarafından ele alınış biçimleri kişisel tercih, beğeni ve yetenek sonucu olarak mesnevilere yansır ve bu yansıma kişisel farklılıklar barındırır.

Bezmin dış unsurlarından zaman ve mekân şairlerin kişisel tercihleri sonucu önem arz eder. Bazen uzun tasvirlerle ele alınan zaman ve mekân bazen de kısaca geçirilerek verilir. Dış unsurlardan dikkat çeken bir diğer husus, sergüzeşt-nâmelerde bezmin mekânı ve kişilerinin sıradanlaşmasıdır. Bezmlerin en renkli ve sosyokültürel unsurun olduğu kısım, tasvirlerde her ne kadar az da yer verilse, bezmlerin hazırlık bölümleridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15-16. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE BEZM TASVİRLERİ: İÇ UNSURLAR

Tezin III. bölümünde bezmlerin başlangıcından bitimine kadar yer alan konular ele alınmaktadır. ‘İç unsurlar’dan kasıt, bezmin temel konuları olan saz, söz ve şarabın yanında ziyafet ve sofrata tasvirleri ile özellikle hükümdar bezmlerinde dağıtılan hediye ve bağışlardır.

Bazı işret meclislerinde uzunca tasvirlerle ele alınan ve kültürel unsurlar bakımından değerli bilgiler barındıran ziyafet ve sofrata tasvirleri bu bölümde incelendi. Bezmlerin en önemli unsuru olan şarap ve şaraba ait unsurlar mesnevi metinlerinde geniş yer almaktadır. Tezde bu unsurlar çeşitli yönleriyle ele alındı. Bezmlerdeki musiki ise mutluluk ve hüznün atmosferinin oluşumunu sağlayan unsurların başında gelir. Bu bölümde musiki tasvirleri ile bu tasvirlerde yer alan musiki makamları ve aletleri incelendi. Çeşitli duyguların tercümanı olan ve musikiye eşlik eden şiirler şekil bakımından tasnife tabi tutularak ele alındı. Son olarak bazı bezmlerde görülen hediye ve bağışlarla ilgili bilgiler yine bu bölümde yer verildi.

3.1.Ziyafet Ve Sofra Tasvirleri

Bezm tasvirlerinde görülen bir diğer unsur yiyecek ve içecek çeşitlerinin anlatıldığı ziyafet sofralarıdır. Özellikle hükümdar saraylarındaki mükellef sofralarda görülen çok çeşitlilik, zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilir. Burada yer alan bilgilerin kendi dönemine ışık tutması, dönemin yaşam biçimi hakkında bilgi vermesi yönüyle önemli birer kültürel unsur kabul edilebilir.

Mesnevilerde ziyafet ve sofrata tasvirleri işret meclislerinden bağımsız, evlenme, elçi kabulü, hoşaga giden bir haber sonrası gibi sebeplerle yer aldığı görülür. Bu çalışma kapsamında incelenen sofrata tasvirleri ise bazı bezmlerde yer verilen ziyafet sahneleridir. Mesnevilerde görülen sofrata tasvirleri için Şentürk’ün genel değerlendirmesi şöyledir:

“Mesnevilerde büyük ziyafet sahneleri daha çok kalabalık işret meclisleri ve düğün tasvirlerinden önce yer alır, ardından da çoğunlukla işret ve musiki meclisi tasvirlerine geçilir. Bu tasvirler daha çok saray çevrelerinde mühim bir misafirin konuklandığı bahislerde aşırı mübalağalı ifadelerle anlatılır. Pişen et ve yemek adları verilerek bunların çokluğu birtakım klişeleşmiş ifadelerle vurgulanır” (Şentürk, 2002: 608).

Tasvirlerde sofraya için çoğunlukla ‘hân’, ‘simât’ ve ‘sofra’ ifadeleri kullanılır. Sofra yuvarlak, altından veya altın rengindedir: *Çekerler kehkeşân-veş zer simâtı / Ki reşk eylerdi gerdünüñ bisâti* (Lâmiî Çelebi, *FŞ*, 4592). Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde sofraya sandal ağacından, dairesel ve sarıdır. Çeşitli nimetlerle donatılan sofraya ferahlık verir: *Tolup kurş-ı lîmü vü şandal-simât / Virürdi müferreḥ cüvâriş neşât* (Behiştî, *İN*, 1960). Sofraların zenginliği daima yıldız topluluğu ‘keh-keşen’ yani samanyoluna benzetilir veya onunla mukayese edilir: *Simât-ı bezm dönmiş keh-keşâne / Gümüş sâğarlar aḥterden nişâne* (T. Cafer Çelebi, *HN*, 2882); *Simât-ı şâh döndi keh-keşâne / Şafâ virdi şafâsı bu cihâna* (Ûdî, *MM*, 1201).

Ziyafet sofrasını düzenlemekle görevli olanlara çeşniğir ve zevvâk denir. Bunlarla birlikte ay yüzlü, gönül kapan ve yeni sakalları yeni bitmiş oğlanlar da ziyafet sofralarını düzenlemekle görevlidirler:

- 1961 Çekerler simâta şu denlü ni‘am
Olur cümle zevvâklar ḳaddi ḥam (Behiştî, *İN*)
- 5039 İşâret itdi zevvâkına sultân
Nefâyisle pür oldı şahn-ı meydân (Manisalı Câmîî, *MN*)
- 4591 Semen-ber dil-rübâlar nâzük ü ter
Şunup piş-girler mehtâba beñzer
- 4592 Çekerler kehkeşân-veş zer simâtı
Ki reşk eylerdi gerdünüñ bisâti
- 4593 Güneş gibi tutar meh-çihreler hoş
Tabaḳlar kâseler zerrîn ü dil-keş
- 4594 Şeker-ḥandeyle her bir çâşnî-gir
Nazardan meclis erbâbın ḳılur sîr
- 4595 Semen-simâlaruñ başında sîni
Müzellef ḥublar dūşında çini (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Ziyafet sofrası ile cennet sofrası ve nimetleri arasında benzerlik ve mukayese yapılır. Bazen de mübalağayla bezm sofrasının cennettekinden daha üstün olduğu belirtilir:

- 3204 İder idük lehv ile dürlü neşât
Bîş idi firdevsden rüy-ı bisât (Aşkî, *HP*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisindeki sofrâ tasvirinde anlatılan yiyecekler lezzet ve çokluğu ile Adn cennetinin nimetleri gibidir. Yine sofradaki nimetlerin lezzetini belirtmek için Allah'ın İsrailoğullarına indirdiği “menn” kudret helvası ile “selvâ” bildircına benzeyen kuşun geçtiği *Kur'an* ayetlerine (Bakara 2/57; A'râf 7/160; Tâhâ 20/80) telmihte bulunulur. Aynı meclis tasvirinde yemekten sonra şarap sunumuna geçerken de meclis Rıdvân bağına, bâde de 'âb-ı hayvân'a benzetilir:

4626 Mürabbâlar kim şemsî vü nârî
Na'im-i 'Adn-veş yokdur şümârî

4637 Kılup encîrler bî-dûd helvâ
Firāvân her taraf pür-menn ü selvâ

4656 Ne meclis bâğ-ı Rızvândan nümü-dâr
Ne bâde âb-ı hayvândan nümü-dâr (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bezmlerdeki ziyafet faslı genelde şarap sunumundan önce gelir:

3650 Yinildi ni' am oldılar çünkü sîr
Getürdi mey ortaya şâhib-serîr (Behiştî, *İN*)

3423 Yinildi nüzl ü ni' met oldı âhîr
Şurâhîler olur meclisde hâzîr (Behiştî, *MM*)

1024 Yenildi hân olındı şükr-i Yezdân
Kırıldı meclis-i mey oldı fermân (Zâtî, *ŞP*)

Yemek sofrası İbrahim Halil sofrasına benzetilir:

2422 Çekildi Hüsrevün hân-ı Halîli
Sebîl olup şarâb-ı Selsebîli (Firâkî, *HŞ*)

Yemek yendikten sonra dua edilir ve sofrâ kaldırılır:

3456 Çü kudret olduğı denlü yenildi
Zebân-ı 'acze şükri dinildi

3457 Dehân açup kamu şîrîn zebânlar
Du'âlar kıldılar götürüldi hânlar (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender, Hindistan seferi öncesi beyleriyle düzenlediği bezmde yemek şarap sunumu, musiki icrası ve rakkasın dansından sonra yer alır.

Yemekten sonra hazım için tekrar içki ikramı yapılır:

1960 Tölup kuruş-ı lîmü vü şandal-simâţ
Virürdi müferreğ cüvâriş neşâţ

- 1961 Çekerler simāta şu denlü ni‘ am
Olur cümle zevvâklar qaddi ham
- 1962 Biri biri ardınca tâze kebâb
Gelür meclise bî-‘ aded bi-ḥisâb
- 1963 Gelür kebg ü derrâc ü tîhû tezerv
Murâdınca yir begler ü şâh-ı nev
- 1964 Çinî kâseler pür olup cā-be-cā
Konar sofrada turş-ı işteh-fezâ
- 1965 Dili diledüğün yidi her kişi
Yemek içmek oldu kamunuñ işi
- 1966 Yemekler yinüp çünkü oldu tamām
Şunar sâgarı sâkî hazm-ı ta‘ âm (Behiştî, *İN*)

İşret meclislerindeki sofrâ tasvirlerine ait temel hususlar yukarıda belirtildikten sonra, bu meclislerde yer alan sofrâ ziyafet tasvirleri aşağıda verildi. Bu tasvirlerde yer alan yemek, tatlı, içecek, meze ve sofrâ gereçlerine ait bilgiler alt başlıklar halinde incelendi.

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde cuma günü anlatılan hikâyede meclis için bütün sebeplerin yani gereçlerin hazırlandığı belirtilen beyitten sonra bunların açıklaması yapılır. Bu tasvirde meclis sofrasında yer alan yemek ve meyveler sıralanır:

- 4029 Didi kim bir gün bizi bir âşinâ
Geldi eyledi serâyına şalâ
- 4030 Eylemiş esbâbı heb ârâste
Hâzır olmuş her ne ise hâste
- 4031 Berre-i büryân kebâb murğ germ
Girdeler isfid ü tâze saht u nerm
- 4032 Zerde vü qalye birinc ü gûrbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şûrbâ
- 4033 Mîveler hûb u latîf u dil-firîb
Hinduvâne harbüze engür u sîb

4034 Hîç añılmazdı nârenc ü alû
Nâr-ı pistân ile hân idi tolu (Aşkî, *HP*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ının İskender'i Hoten ülkesine daveti münasebetiyle kurulan mecliste içki faslından önce yemek ikramı yapılır:

3645 İdüp meclis ârâste şehriyâr
Getürdi mey ü mîve-i hõş-güvâr

3646 İdüp meclisi zeyn nuql ü şeker
Sipihir itmiş idi hemîn cām-ı zer

3647 Ne denlü bu 'âlemde na' mā ki var
Kamu hâzır itmiş idi tâc-dâr

3648 Dökilmiş idi bezme helvâ-yı nağz
Lezîz eylemiş anı bādām-ı mağz

3649 Çeker iptidâ hânı Hâkân-ı Çîn
Görinmez olur çînîlerden zemîn

3650 Yinildi ni' am oldılar çünkü sîr
Getürdi mey ortaya şâhib-serîr (Behiştî, *İN*)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne'nin avda Lâlâ Nasır ile birlikte düzenledikleri işret meclisinde sofrâ döşenir ve nimetler dökülür, açlık giderek yerine rahatlık gelir. Şâhın sofrası bir hazine gibidir. Pilav ve zerde gümüş ve altın olduğu için ejder onu dolamış, ayın hâlesi gibi olan börek de bakışlardan kurtulmaz:

1020 Döşendi şofra vü dökildi ni'met
Gürisne oldu seyr ü buldı râhat

1021 Hemân gencine idi şofra-i şâh
Kim ol gencinde her ân u her gâh

1022 Pilav zerde idi sîm ile zer
Anuñçün anı tolaşmış ejder

1023 Yâhud bir hâle idi börek mâh
Nazardan eksük olmaz idi her gâh

1024 Yenildi hân olındı şükr-i Yezdân
Çurıldı meclis-i mey oldı fermân (Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem' ile Pervâne'nin kışın sarayda düzenledikleri eğlencelerde, ocaktaki ateşte döne döne pişen tavuklar sofraya getirilir:

1709 Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistân
Odı itdi Hâlîlâsâ gülistân

1710 Sürelerdi aña karşı şafâlar
İderdi şan yaluñ yüzlü vefâlar

1711 İderdi mâkiyân anda semâ'ı
Çılurdu hâmlıklar ile vedâ'ı

1712 Olurdu puhte anda döne döne
Gelürdi anlaruñ âhir önine

1713 Şu deñlü döne döne çevrilürdi
O bezme 'âkıbet ol yol bulurdu (Zâtî, ŞP)

Lâmî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Mihin Bânû, Şîrîn'in Ferhâd'a olan meylini fark ettikten sonra Şîrîn'de meydana gelen mutsuzluğu gidermek için teşekkür bahanesiyle Ferhâd'ı misafir ettiği bezmdeki sofraya tasvir, hacim ve detay bakımından dikkat çekicidir. Yiyeceklerin çeşitliliği, sofraya kurmakla görevli kişilerin güzellikleri, kap kacakların özellikleri detaylıca tasvir edilir:

...

4589 Çü merdümlük hadîşi oldı âhir
Revân h'ân çekdiler bî-hadd u vâfir

4590 Ne diyem vaşfın ol h'ân-ı 'azîmüñ
Niçe 'add idem envâ'ın na'ñmüñ

4591 Semen-ber dil-rübâlar nâzük ü ter
Şunup piş-girler mehtâba beñzer

4592 Çekerler kehkeşân-veş zer simâtı
Ki reşk eylerdi gerdünüñ bisâtı

4593 Güneş gibi tutar meh-çihreler hoş
Tabaqlar kâseler zerrîn ü dil-keş

- 4594 Şeker-ḥandeyle her bir çāşnī-gīr
Nazardan meclis erbābın kıllur sīr
- 4595 Semen-sīmālaruñ başında sīnī
Müzellef ḥūblar dūşında çīnī
- 4596 Tezerv ü kebk ü tihūlar ḳavurma
Dücāc u baṭṭ u āhūlar çevürme
- 4597 Ḥamelle şevr biryān mihr ü meh nān
Felekler sebzesi üstinde tarzān
- 4598 Pilāvuñ şofra şaḥnında kıllāli
Ḳurılmış ḥayme-i gerdūn mişāli
- 4599 Hilālī riştelerden tār u pūdı
Kevākib gibi içinde noḥūdı
- 4600 Ya bir ser-keş perī-rūdur semen-ber
Ruḥında fūlfūli ḥāl-i mu‘anber
- 4601 Ṭutan bādām-veş göz zerdesine
Ḥarāretten yaḳar gün gibi sīne
- 4602 Niçe cān olmasun şevḳ ile meftūn
Gümiş tebsileruñ şaḥnı pür altun
- 4603 Olan mantūlarından çāşnī-gīr
Ṭoyar gönli gözi cānı olur sīr
- 4604 Muḥīt-i revgān içre mākiyānı
Şalup mürgāb-veş deryāya cānı
- 4605 Ğarīḳ-āyīn ururlar dest ü pāyi
Ḳılurlar ehl-i bezme āşināyī
- 4606 Noḥūd ābı durur şarrāf-ı māhir
Ṭabaḳ şaḥnını itmiş pür-cevāhir

- 4607 Piyâz ol cevher için rişte olmuş
Eritmiş bağırını sergeşte olmuş
- 4608 Karışmış şîr ü hurmâ bal ile yağ
Yoğurd ile borâniler yüzi ağ
- 4609 Olup mâhiçenüñ pür şahını mâhî
Ki cân mâhiyyetin bilmez kemâhî
- 4610 Yatur ğarķ olıban deryâ-yı kanda
Muza‘fer-veş ider buğrâya ğande
- 4611 Bu ğamdan kalyeler düşmiş turş-rû
Yanınca şaht olmuş bile yaĥnû
- 4612 Kılup pür-ĥalka kıaddin mâr-girdâr
Müşevveş zihni gÿyâ turra-i yâr
- 4613 ‘Aceb mi yağı bağırunuñ erise
Ki çokdan köfte-dildür herise
- 4614 Piyâz içinde mâhîler ĥayâli
Ke-enne’ş-şemse fî-cevfi’l-hilâlî
- 4615 Leb-i şîrinini añma gülâcuñ
Ki ‘itrî sîr ider cânın yüz acuç
- 4616 Semen-ber bir perîdür nâzük ü ter
Sirişti müşk ü mâ-verd ile sükker
- 4617 Ĥayâlât-ı kıatâyıf ‘aķla sığmaz
Dil ile ol leĥâyif naķle sığmaz
- 4618 Ne diyem kÿy-ı me’mûniyyeden şerĥ
Beyân çevġanın eyler fikreti tarĥ
- 4619 Gülâb-âmîz sükker luķmelerdür
Şafâ-engîz cevher tu‘melerdür

- 4620 Dilini revgān-ı bādām idüp mūm
Şeker pālūdelerdür peyk-i hūlkūm
- 4621 Tōlup pisteyle hoş senbūse-i ter
Leb-i dilber gibi pūr-şehd ü şekker
- 4622 İdüp zülbiyyeler hoş şemseler zeyn
Görüp levzīneler kılmış güher zeyn
- 4623 Uran peşmīne helvāsına dişī
Yolarlar dest-i hayret birle rīşī
- 4624 ‘Alādīnī vü şābūnī vü kāhī
Hacil itmiş nūcūm u mihr ü māhı
- 4625 Nuḡuller ḡālebī işler şekerden
Çörekler ḡurşalar yāḡūt u zerden
- 4626 Mürabbālar kim şemsi vü nārī
Na‘īm-i ‘Adn-veş yoḡdur şūmārı
- 4627 Elin naḡş eylemiş barmaḡ çörekler
Tūrur keffin yumup şekker börekler
- 4628 Eli yufḡa durur gerḡi raḡīfūñ
Velīkin öte ucıdur zarīfūñ
- 4629 Hoş-āb-ı sīb ü bih envā‘-ı menḡū‘
Kimi şīrīn kimisi turş u maḡbū‘
- 4630 Şekerler kelle iken cān eritmiş
‘Aseller bu yolda ‘ömrin çüritmiş
- 4631 Fevākih şımfı hoḡ olmazdı ma‘dūd
Enār u ḡarbūze engūr u emrūd
- 4632 Niçe engūr ‘unḡūd-ı Şüreyyā
Ya burc-ı Hūşedür pūr-necm-i ḡarrā

- 4633 Niçe emrūd nāzūk şīşe-i kıand
Şuyı cüllāb u ta‘mı şehd-mānend
- 4634 Enārı hoşka-i mercān u yāķūt
Ki cān pūr-ķuvvet andan sīne pūr-ķūt
- 4635 Daķı her ķarbūze bir bedr-i ğarrā
Keserseñ yüz hilāl olur hüveydā
- 4636 İçi kāfūr-veş taşı muza‘fer
Şekerden tatlu bŷyı misk-i ezfer
- 4637 Kıııup encirler bī-dūd ķhelvā
Firāvān her taraf pūr-menn ŷ selvā
- 4638 Niçe şerķ ide ol ni‘metleri dil
Ki irdi mŷra gāv peşşeye pīl
- 4639 Bilinmez ekşeriniñ cins ŷ faşlı
Degŷl nām u nişān u fer‘ ŷ aşlı
- 4640 Muķaşşal cŷmle tertīb ile ķondı
Şalā olındı bismillāh oķındı
- 4641 Murād olduķca her biri yinildi
Ťabaķlar gŷtrŷlŷp şŷkri dinildi

(Lāmī Çelebi, FŞ)

Heves-nāme'de şair arkadaşlarıyla beraber sevgilinin bezmine davet edilir. Şair, 'cennet-misal' olarak nitelendirdiği bezmi tasvir ederken ilkin sofradaki yiyecekleri sıralar:

- 2518 Donanmış dilber-i ra‘n gibi bezm
Bezenmiş şahid-i ğarrā gibi bezm
- 2519 Dŷkilmış ortaya ni‘met firāvān
Yanar her gŷşede bir şem‘-i tābān
- 2520 Bŷrŷncek kāsesi başda külāhı
Laķīf ŷ mŷştehā sāk aña māhī
- 2521 İdŷp zīnet anı nāzūk ğidālar
Getŷrmış āb-ı rŷyın şŷrbālar

- 2522 Şeker bādām çeşm-i hālet-engīz
Cevāriş kurşası gūş-ı dil-āvīz
- 2523 Düşüp dendān yirine ḥabb-ı kūknār
Şeker-beste-dehān idi şeker-bār
- 2524 Leb-i cān-perver idi cām-ı gül-gūn
Siyeh ḥāl idi her bir ḥabb-ı zeytūn
- 2525 Turunc olmışdı ğabgab nār pistān
Muşaffā sīb gül-nār-ı zenaḥdān
- 2526 Penīr-i sūkkerī binī-i sīmīn
Ṭabaqlar şūret-i kej-düme-āyīn

2527 Baḥūr-ı dāmen ü ceybi tevābil
Mebār engüşt ü finduqlar enāmīl
...

2531 Dil-i müştāk idi her mürġ-ı biryān
Kebāb itmişdi anı nār-ı hicrān

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Diğer sofra tasvirleri: **Hamdullah Hamdī**, *TU*, 463-468; **Hamdullah Hamdī**, *YZ*, 4708-4714; **Kemalpaşazade**, *YZ*, 5858-5890; **Lâmiû Çelebi**, *VR*, 2753-2776, 3427-3453; **Manisalı Câmîû**, *MN*, 3396-3412, 5037-5050.

3.2.1. Yemek, Tatlı ve Yiyecek Çeşitleri

Sofra tasvirlerinde yer alan yemek, tatlı ve yiyecek çeşitleri kaynaklarda ulaşılabildiği bilgiler çerçevesinde alfabetik sıraya göre aşağıda verildi.

Alâdînî

Bu yiyecek hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamadı. Diğer tatlı çeşitleriyle aynı beyitte yer aldığı için ‘alâdînî’nin bir tatlı çeşidi olduğu söylenebilir:

4624 ‘Alâdînî vü şābūnî vü kāhî
Ḥacil itmiş nücūm u mihr ü māhı

(Lâmiû Çelebi, *FŞ*)

Bademli Helva

Bademli bir tatlı çeşididir:

3648 Dökilmiş idi bezme helvâ-yı nağz
Lezîz eylemiş anı bādām-ı mağz (Behiştî, *İN*)

Bal / Asel

Sofra tasvirlerinde tatlı bir yiyecek olan bal (asel) yer alır:

4608 arışmış şîr ü ĥurmâ bal ile yağ
Yoğurd ile borânîler yüzi ağ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

4630 şekerler kelle iken cân eritmiş
‘Aseller bu yolda ‘ömrin çüritmiş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Balık / Mâhî

Sofra tasvirlerinde yer alan yiyeceklerden biri de balıktır:

2520 Bürüncek kâsesi başda külâhı
Lañif ü müştehâ sâķ aña mâhî (T. Cafer Çelebi, *HN*)

4609 Olup mâhîçenüñ pür řahñı mâhî
Ki cân mâhiyyetin bilmez kemâhî

4610 Yatur ġarķ olıban deryâ-yı kıanda
Muza‘fer-veş ider buğrâya ĥande
...

4614 Piyâz içinde mâhîler ĥayâli
Ke-enne’ş-şemse fî-cevfi’l-hilâlî (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

4363 İder ‘Anter dağı bir bezm-i şâhî
Ki bişdi řoĥbetinde ġâv u mâhî (Mustafa Çelebi, *VG*)

2776 O gice bezme ‘azm itdi Zeliĥâ
Kebâb-ı murğ u mâhî oldı peydâ (Taşlıcalı Yahya, *YZ*)

Borani

Yoğurtla yenen pirinçli ispanak ve benzeri sebze yemeğidir (*Kubbealtı Lugatı*,
21.06.2021)

4608 arışmış şîr ü ĥurmâ bal ile yağ
Yoğurd ile borânîler yüzi ağ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Börek

Hamur ve yufkanın içine kıyma, peynir, tavuk gibi çeşitli şeyler konulup tava, sac veya fırında pişirilerek yapılan yemektir (*Kubbealtı Lugatı*, 21.06.2021):

- 3434 Virüp barmaq hesâbını çörekler
Elin çeynerdi kıymalı börekler (Lamiî Çelebi, VR)
- 1023 Yâhud bir hâle idi börek mâh
Nazardan eksük olmaz idi her gâh (Zâtî, ŞP)

Buğra

Kelime turna horozu anlamının yanında Acem yahnisi ve salma denen yemeğin de adıdır ve Buğra Han'a atfedilir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 95). Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde bu yemek salma ve buğra-yı Harezmî adıyla tarif edilir (Argunşah ve Çakır, 2005: 128):

- 4610 Yatur ğarq olıban deryâ-yı kıanda
Muza'fer-veş ider buğrâya ğande (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 3440 Tölup çinî tabaqlar içi buğrâ
Felekler şahınıdur pür-necm-i ğarrâ (Lâmiî Çelebi, VR)

Büryan

Sofra tasvirlerinde sıkça yer alan büryan, her çeşit etin kebab edilmesidir:

- 4597 Ğamelle şevr biryân mihr ü meh nân
Felekler sebzesi üstinde tarzân (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 4031 Berre-i büryân kebâb murğ germ
Girdeler isfîd ü tâze saht u nerm (Aşkî, HP)
- 3410 Koyun kıuzı şu deñlü oldu biryân
Ki meclis ehli çübân oldu yeksân (Manisalı Câmiî, MN)
- 5047 Gelür dürrâc ü bildircin firâvân
Konılır yir yirin biryân-ı mürğân (Manisalı Câmiî, MN)

Cevariş Kursa

Yuvarlak cevariş helvasıdır:

- 2522 Şeker bādâm çeşm-i hâlet-engîz
Cevâriş kıurşası ğuş-ı dil-âvîz (T. Cafer Çelebi, HN)

3452 Nuḳū‘āt u murebbālar firāvān
Cevāriş ḳurşalar bî-ḥadd u pāyān (Lâmiî Çelebi, VR)

Çevirme

Tavuk, kaz ve ahu gibi hayvan etlerinin ateşte çevirilerek pişirilmesidir. Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde tavuk çevirmenin tarifi yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 123):

4596 Tezerv ü kebk ü tihûlar ḳavurma
Dücâc u baḥḥ u âhûlar çevürme (Lâmiî Çelebi, FŞ)

5044 Ḳoyun yaḥnîleri perverde olmuş
Çevürme ḳuzularîñ içi tolmiş (Manisalı Câmîî, MN)

Çorba

Bir çeşit sulu sıcak yiyecektir:

4032 Zerde vü ḳalye birinc ü gûrbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şûrbâ (Aşkî, HP)

2521 İdüp zînet anı nâzûk ğîdâlar
Getürmiş âb-ı rûyın şûrbâlar (T. Cafer Çelebi, HN)

Çörek / Parmak Çörek/ Kursa

“Yumurtalı, az yağlı veya şekerli muhtelif şekilde yapılmış, ufak hamur işi yiyeceklerin ortak adıdır” (*Kubbealtı Lugatı*, 21.06.2021). Kursa kelimesi de çörek anlamında olup sofralarda sıkça yer alır:

5870 Beyâz-ı ‘ârızın ‘arz itdi çörek
Yazıldı üstine ḥamsü'l-mübârek (Kemalpaşazade, YZ)

3400 Dökildi bādemi yağlı çörekler
Çekildi saḥn ile şeker börekler (Manisalı Câmîî, MN)

4625 Nuḳuller ḳâlebî işler şekerden
Çörekler ḳurşalar yâḳût u zerden

4627 Elin naḳş eylemiş barmaq çörekler
Ṭurur keffin yumup şeker börekler (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2759 Hezārān meh gibi sîmîn küliçe
Şekerden ḳurş-ı zerrîn niçe niçe (Lâmiî Çelebi, VR)

Girde / Ragîf (kirde)

Arı buğday unundan yapılan yufka demektir:

- 4031 Berre-i büryân kebâb murğ germ
Girdeler isfîd ü taze saht u nerm (Aşkî, *HP*)
- 4628 Eli yufka durur gerçi ragîfûñ
Velîkin öte ucıdur zarîfûñ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 2758 Münevver girdeler mânend-i kâfur
Şu resme nerm idi şan sine-i hür (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Gülâc /Güllaç

İnce yufkadan yapılan bir çeşit tatlıdır:

- 4615 Leb-i şîrinini añma gülâcuñ
Ki 'ıtrı sır ider cânın yüz acuç
- 4616 Semen-ber bir perîdür nâzük ü ter
Sirişti müşk ü mâ-verd ile sükker (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 5049 Şeker senbûseler bādām-ı terden
Gülâcı kimse fark itmez şekerden (Manisalı Câmîî, *MN*)

Güvercin Eti

Güvercin etinin çeşitli şekillerde pişirildiği görülür:

- 3408 Şeker senbûse ile çerb ü şîrîn
İçi bādām ile tölmiş gügercin (Manisalı Câmîî, *MN*)
- 5046 Döner ortada gügercin kebâbı
Yüzerdi rûgan üzre mürğ-ı âbî (Manisalı Câmîî, *MN*)

Gûrbâ

Bir çeşit yiyecek adı olduğu anlaşılan 'gurbâ' hakkında kaynaklardan bir bilgiye ulaşamadı:

- 4032 Zerde vü kılye birinc ü gûrbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şûrbâ (Aşkî, *HP*)

Halka Çini

Bir tatlı çeşididir (Argunşah ve Çakır, 2005: 127):

- 5871 Tütup barmak çörek şükre elini
Du'āya ağız açmış halka çinī (Kemalpaşazade, YZ)

Helva

Yumurta akı, nişasta, tereyağı, bal ve şeker unundan yapılan bir tatlı çeşiddir (Argunşah ve Çakır, 2005: 120):

- 5875 Bişürmişler-idi helvā-yı rengin
Leb-i dil-ber gibi zībā vü şirīn (Kemalpaşazade, YZ)

Herise

Koyun eti, haşlanmış buğday ve çeşitli baharatların karışımıyla yapılan etli bir yemek çeşididir (Yerasimos, 2002: 72-73):

- 4613 'Aceb mi yağı bağıruñ erise
Ki çokdan köfte-dildür herise (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kâhî

Yumurta, nişasta, tereyağı, bal ve miskli şeker unundan yapılan bir tatlı çeşididir (Argunşah ve Çakır, 2005: 127):

- 4624 'Alādīnī vü şābūnī vü kâhī
Hıacil itmiş nücūm u mihr u māhı (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kadayıf

Hamurdan yapılan bir tatlı çeşididir. Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde bu tatlının farklı tarifleri yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 116-117):

- 4617 Hıyālāt-ı kätâyıf 'aqla sığmaz
Dil ile ol leṭâyıf naḳle sığmaz (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kalye

Patlıcan ve kabak gibi sebzelerin az yağda pişirilmesi ile yapılan etsiz veya az etli yemek çeşididir (*Kubbealtı Lugatı*, 16.12.2020):

- 4032 Zerde vü kalye birinc ü gürbā
Dāne vü kīpā vü dürlü şürbā (Aşkî, HP)

- 4611 Bu ğamdan kalyeler düşmiş turş-rū
Yanınca şaht olmuş bile yaḫnū (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kavurma

“Kendi yağı ile kavrulduktan sonra ileride yenmek üzere saklanan ettir” (Kubbealtı Lugatı, 16.12.2020):

- 4596 Tezerv ü kebk ü tihûlar kavurma
Dücâc u baṭṭ u âhûlar çevürme (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kebap

“Ateşte veya susuz olarak bir kap içinde pişirilen bir et yemeği” (Kubbealtı Lugatı, 21.06.2021) olan kebabın dört ayaklı hayvanlardan, kuş ve balıktan yapıldığı belirtilir. Sofralarda en fazla yer alan yiyeceklerdendir:

- 4031 Berre-i büryân kebâb murğ germ
Girdeler isfîd ü tâze saḥt u nerm (Aşkî, HP)
- 1963 Gelür kebg ü derrâc ü tihû tezerv
Murâdınca yir begler ü şâh-ı nev (Behiştî, İN)
- 1372 Mürğ u mâhi o bezme oldı kebâb
Sâgâr-ı gülden içdiler mey-i nâb (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)
- 447 Yaḥnî-i tâze niçe berre-i ter
Nice kuşlar kebâbı civ civ öter (Fikrî Çelebi, EE)
- 732 Şeker nuḳl ile idüp bezmi memlû
Kebâb itdük firâvân kebg ü tihû (T. Cafer Çelebi, HN)
- 4133 Buyurdı kim getürdiler şarâbı
Külengiyle kebûterden kebâbı (Hâşimî, MV)
- 2760 Kebâb olmuş şu denlü ördek ü kız
Ki murğ ‘ aḳl ider gördükde pervâz (Lâmiî Çelebi, VR)
- 1051 Anuñ ‘ışkına nüş etdi şarâbı
Yedi yanmış cigerden hem kebâbı (A. Rıdvan, HŞ)

Keşkek

“Et ve buğdayın hamur haline gelinceye kadar dövülmesi suretiyle yapılan meşhur yemektir” (Kubbealtı lugatı, 21.06.2021):

- 466 Ağarmış dñnbeyile rñ-yı keşkek
Yüzer deryā-ı rñgān içre ördek (Hamdî, *TU*)

Kîpâ

Bu yiyecek hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadı:

- 4032 Zerde vñ qalye birinc ü gñrbā
Dāne vñ kîpā vñ dürlü şñrbā (Aşki, *HP*)

Kûknâr

Kûk-nar haşhaş demektir (Kantar, 1998: 504):

- 2523 Düşüp dendān yirine ħabb-ı kûknâr
Şeker-beste-dehān idi şeker-bār (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Külüçe

(Koliçe), kurabiye (Kantar, 1998: 499); küçük yağlı ekmektir (Armutlu, 2016: 65):

- 2759 Hezārān meh gibi sîmîn külüçe
Şekerden ħurş-ı zerrîn niçe niçe (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Levzîne

Bademden yapılan helva, bir tür şekerlemedir. Arapça kaynaklarda ‘levzinac’ şeklinde geçer (Ahsen, 2019: 121). Şirvanî’nin *Kitabü ’t-tabîh* tercümesinde levzinenin farklı tarifleri yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 113, 121, 127):

- 5862 Geyüp levzînden dîbā-yı zer-keş
Pilāv olmuşdı bir maħbûb-ı ser-keş (Kemalpaşazade, *YZ*)

- 4622 İdüp zülbiyyeler ħoş şemseler zeyn
Görüp levzîneler ħılmış güher zeyn (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Makiyân/ Pişmiş Tavuk / Dücâc

Sofralarda yer alan tavuk etinin çeşitli şekillerde pişirildiği görülür:

- 1709 Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistān
Odı itdi ħalîlāsā gülistān
...

- 1711 İderdi makiyān anda semā’ı
Ķılurdı ħāmlıħlar ile vedā’ı

- 1712 Olurdı puħte anda dñne dñne
Gelürdi anlaruñ āħir öñine (Zâtî, *ŞP*)

4604 Muḥīt-i revgān içre mākīyānı
Şalup mürgāb-veş deryāya cānı

4605 Ğarīḳ-āyīn ururlar dest ü pāyi
Ḳılurlar ehl-i bezme āşināyī (Lâmiî Çelebi, FŞ)

4596 Tezerv ü kebk ü tihûlar ḳavurma
Dücāc u baṭṭ u āhûlar çevürme

Manti

Kıyma, hamur, yoğurt, sarımsak ve sumaktan yapılan bir yemek çeşididir (Yerasimos, 2002: 122-123):

4603 Olan mantûlarından çāşnī-gīr
Ṭoyar göñli gözi cānı olur sīr (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Me'mûniyye

Tavuk beyazı, pirinç unu, bal, süt, badem, nebati yağ, gül suyu ve toz şekerden yapılan bir çeşit tatlıdır (Yerasimos, 2002: 130-131):

4618 Ne diyem kūy-ı me'mûniyyeden şerh
Beyān çevgānın eyler fikreti ṭarḥ

4619 Gülāb-āmīz sükker luḳmelerdür
Şafā-engīz cevher tu'melerdür (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3444 Ṭutup gū gibi me'mûniyye meydān
Zebān ehline eyler bend çevgān (Lâmiî Çelebi, VR)

Mürabbâ

Sofralarda yer alan yiyeceklerden biri de reçel demek olan mürabbâdır:

4626 Mürabbālar kim şemsī vü nārī
Na'im-i 'Adn-veş yoḳdur şümārı (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3452 Nuḳū'āt u mürabbālar firāvān
Cevāriş ḳurşalar bī-ḥadd u pāyān (Lâmiî Çelebi, VR)

Nân/ Ekmek

Buğdaydan yapılan temel gıdadır:

4597 H̄amelle şevr biryān mihr ü meh nān
Felekler sebzesi üstinde tarzān (Lâmiî Çelebi, FŞ)

767 Mihr ü meh kırs olur bezm de nān
Ol tabağ güller ile şofra cinān (Behiştî, HP)

Nohud-âb

Bir çorba çeşididir (Yerasimos, 2005: 67). Şirvanî *Kitabü't-tabîh*'te tarifini verir (Argunşah ve Çakır, 2005: 113, 123).

4606 Noḥūd-âbı durur şarrâf-ı mâhir
Ṭabağ şahnını itmiş pür-cevâhir

4607 Piyâz ol cevher için rişte olmuş
Eritmiş bağrını sergeşte olmuş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ördek Eti / Mürğ-i âbî

Sofralarda yer alan yiyeceklerden biri de ördek etidir:

466 Ağarmış dūnbeyile rû-yı keşkek
Yüzer deryâ-ı rûğān içre ördek (Hamdî, TU)

5046 Döner ortada gügercin kebâbı
Yüzerdi rûğān üzre mürğ-ı âbî (Manisalı Câmî, MN)

Paluze/ Şeker Pâlûde

Araplarda 'felûzec' olarak da bilinen bir tatlı çeşididir (Armutlu, 2016: 66). Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde bu tatlının tarifi yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 113, 123):

4620 Dilini revgān-ı bādām idüp mūm
Şeker pâlûdelerdür peyk-i ḥulḳūm (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3448 Ne şir̄in yārdur pâlûde-i ter
Ten-i dil-ber gibi el degse ditrer (Lâmiî Çelebi, VR)

Peşmîne Helvası

Sofralarda yer alan bir tatlı çeşididir. Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde bu tatlının tarifi yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 126-127):

4623 Uran peşmîne helvâsına dişi
Yolarlar dest-i hayret birle rîşi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Peynir

Sofrada yer alan yiyeceklerden biri de peynirdir:

- 2526 Penîr-i sükkerî binî-i sîmîn
Tabaqlar şüret-i kej-düme-âyîn (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Pilav / Birinc / Dâne

Pirinçten yapılan bir çeşit yemek olan pilavın çok yağlı olanının makbul olduğu anlaşılıyor. Nohutlu da yapılan pilav, sürekli zerde ile birlikte anılır:

- 4032 Zerde vü kılye birinc ü gürbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şürbâ (Aşkî, *HP*)
- 1022 Pilav zerde idi sîm ile zer
Anuñçün anı tolaşmış ejder (Zâtî, *ŞP*)
- 4598 Pilâvuñ sofrâ şahnında kılâli
Kurılmış hayme-i gerdün mişâli
- 4599 Hilâlî riştelerden târ u pûdı
Kevâkib gibi içinde nohûdı
...
- 4601 Tutan bādām-veş göz zerdesine
Harâretten yaķar gün gibi sîne (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 465 Pilâvuñ şöyle çerb olmuş meyâni
Ki ördek gibi yüzer mâkiyâni (Hamdî, *TU*)
- 3402 Pilâvuñ kubbessin eflâke teşbîh
İder rişte k'ider her vech-i tevcih
- 3403 Nohud ol kubbeye üzre aķterândur
Ki rişte ara yirde keh-keşândur (Manisalı Câmîî, *MN*)
- Ayrıca bu dönem sofrâ tasvirlerinde yer alan 'dâne' piriç demektir:
- 4032 Zerde vü kılye birinc ü gürbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şürbâ (Aşkî, *HP*)
- 5861 Çemen şahnı gibi pür-sebzesini
Ki kırılmış dâne anda haymesini (Kemalpaşazade, *YZ*)

Piyaz / Soğan

Çeşitli yemeklere katılan bir sebze çeşididir:

- 4607 Piyâz ol cevher için rişte olmuş
Eritmiş bağırını sergeşte olmuş
- 4614 Piyâz içinde mâhîler hayâli
Ke-enne'ş-şemse fî-cevfi'l-hilâlî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Rugan

Kadı lokması adıyla bilinen tatlıdır. Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde kadı lokması tarifi yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 117):

- 3439 Tolanmış devrini ruğan haremvar
Meger cennâtdur tahtında enhâr (Lâmiî Çelebi, VR)

Sabûnî

Bir tatlı çeşidi olan sabûnînin döküldüğü kalıp, sabun kalıbına benzediği için adını sabundan almıştır. Çözülmüş şeker ve öğütülmüş bademle yapılır. Arapça kaynaklarda 'sabuniyye' şeklinde yer alır (Ahsen, 2019: 122):

- 4624 'Alâdîni vü şâbûni vü kâhî
Hacil itmiş nücûm u mihr ü mâhî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Salma

Etlî bir yemek çeşididir (Yerasimos, 2002: 64-65; Argunşah ve Çakır, 2005: 128):

- 3401 Kõnıldı yaĥnîler çerb ü muĥarrâ
Pilav u zerde vü zirvâ vü salma (Manisalı Câmiî, MN)

Senbûse

Baklava yufkası inceliğindeki hamurla yapılan bir tatlı çeşididir (Yerasimos, 2002: 132-133). Senbûse, sofrâ tasvirlerinde en çok görülen tatlılardandır:

- 4621 Tõlup pisteyle ĥoş senbûse-i ter
Leb-i dilber gibi pür-şehd ü şekker (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2762 Dimiş sükker börek senbûseyi kõ
Leb-i yâre varup sen bûse-yi kõ (Lâmiî Çelebi, VR)
- 3408 Şeker senbûse ile çerb ü şîrîn
İçi bādâm ile tõlmiş gügercin (Manisalı Câmiî, MN)

- 5049 Şeker senbûseler bādām-ı terden
Gülâcı kimse fark itmez şekerden (Manisalı Câmîî, *MN*)

Şeker

Şeker, sofralarda en sık yer alan yiyeceklerden biridir. Çoğu zaman meze olarak geçer:

- 3646 İdüp meclisi zeyn nuql ü şeker
Sipihir itmiş idi hemîn cām-ı zer (Behiştî, *İN*)
- 4630 Şekerler kelle iken cân eritmiş
‘Aseller bu yolda ‘ömrin çüritmiş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Şeker Bādâm

Yumurta akı, şeker ve bademle yapılan bir tatlı çeşididir (Argunşah ve Çakır, 2005: 121):

- 2522 Şeker bādâm çeşm-i hâlet-engîz
Cevâriş kırşası gûş-ı dil-âvîz (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 3447 Şekerler kırma bādâmında yok söz
Diküpdür hûr-ı ‘în dirler aña göz (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Şeker Börek

Hamur, toz şeker, öğütülmüş badem, gül suyu gibi malzemelerle yapılan bir tatlı çeşididir (Yerasimos, 2002: 136-137):

- 3400 Dökildi bādemi yağlı çörekler
Çekildi sahn ile şekker börekler (Manisalı Câmîî, *MN*)
- 4627 Elin nakş eylemiş barmağ çörekler
Turur keffin yumup şekker börekler (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 2762 Dimiş sükker börek senbûseyi kıo
Leb-i yâre varup sen bûse-yi kıo (Lamiî Çelebi, *VR*)

Tarhûn

“Güzel rayihalı olan kökü müstamel bir cins nebat, tırhun, ra’lûl” (Şemseddin Sami, 2015: 1181) şeklinde tarif edilen bir ot çeşididir:

- 3405 Kebâb-ı keklik ü biryân-ı berre
Müzeyyen üsti terhûn ile terre (Manisalı Câmîî, *MN*)

- 4597 H̄amelle şevr biryān mihr ü meh nān
Felekler sebzesi üstinde tarzān (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Terre

“Turpgillerden, yapraklarından salata yapılan ve çeşitli türleri bulunan baharlı bitkidir” (Kubbealtı Lugatı, 21.06.2021):

- 3405 Kebāb-ı keklik ü biryān-ı berre
Müzeyyen üsti terhūn ile terre (Manisalı Câmîî, MN)

Turşu / Humuzât

Ekşi yiyeceklerdir:

- 1964 Çinî kāseler pür olup cā-be-cā
Konar sofrada turş-ı işteh-fezā (Behiştî, İN)
- 4611 Bu ğamdan kalyeler düşmiş turş-rū
Yanınca şaht olmuş bile yaḥnū (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 3442 Şıfâtın kaḅı dānā diye bi'z-zāt
Şu denlü varidi kışm-ı ḥumūzāt (Lâmiî Çelebi, VR)

Yahni

Etlerin sulu pişirme yöntemidir. Etler yumuşayıncaya kadar suda pişirilir. Daha sonra tencereye soğan, bal, sirke, baharat, nohut ve hamur parçaları ilave edilir ve etler iyice yumuşayıncaya kadar pişirme işlemi sürdürülür (Yerasimos, 2005: 86-87):

- 4611 Bu ğamdan kalyeler düşmiş turş-rū
Yanınca şaht olmuş bile yaḥnū (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 447 Yaḥnî-i tāze niçe berre-i ter
Nice kuşlar kebābı civ civ öter (Fikrî Çelebi, EE)
- 3401 Kōnıldı yaḥnîler çerb ü muḥarrā
Pilav u zerde vü zirvā vü salma (Manisalı Câmîî, MN)

Yağ

Sofralarda balın yanında yağ da bulunur:

- 4608 Karişmış şîr ü ḥurmā bal ile yağ

Yoğurd ile borānīler yüzi aĝ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Yoğurt

Sofrada yer alan yiyeceklerden biri de yoğurttur:

4608 arışmış şir ü ĥurmā bal ile yaĝ
Yoğurd ile borānīler yüzi aĝ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Zerde

Genelde pilavla beraber ikram edilen safranla koku ve renk verilmiş şekerli pirinç tatlısıdır (Yerasimos, 2002: 142):

4032 Zerde vü alye birinc ü ĝürbā
Dāne vü kīpā vü dürlü řürbā (Ařkī, *HP*)

4601 utan bādām-veş ĝöz zerdesine
Ĥarāretten yaar ĝün gibi sīne (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

467 şaılmış zerdenüñ řaĥnına şekker
Cemāli perre olmış verd-i aĥmer (Hamdī, *TU*)

Zeytin

Sofralarda yer alan yiyeceklerden biri de siyah zeytindir:

2524 Leb-i cān-perver idi cām-ı ĝül-ĝün
Siyeh ĥāl idi her bir ĥabb-ı zeytün (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zirvā

Koyun budu etinden yapılan bir yemek çeşididir (Yerasimos, 2002: 86-87; Argunşah ve Çakır, 2005: 123):

3401 omıldı yaĥnīler çerb ü muĥarrā
Pilav u zerde vü zirvā vü salma (Manisalı Cāmiî, *MN*)

Zülbiye

Badem ve şeker ile doldurulan, ĝül suyu, misk veya kāfur ile tatlandırılan bir çeşit turtadır. Arapça kaynaklarda ‘zelebiye’ şeklinde yer alır (Ahsen, 2019: 122):

4622 İdüp zülbiyyeler ĥoř şemseler zeyn
ĝörüp levzīneler ılmış ĝüher zeyn (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.2.2. Meyveler

Tasvirlerde meyveler Farsça'dan 'mîve' veya Arapça'dan 'fevâkih' kelimeleriyle ifade edilir. Bunlar daha çok lezzet ve çokluklarıyla ön plana çıkartılır:

- 4033 Mîveler hûb u latîf u dil-firîb
Hinduvâne harbüze engür u sîb (Aşkî, *HP*)
- 3645 İdüp meclis ârâste şehriyâr
Getürdi mey ü mîve-i hûş-güvâr (Behiştî, *İN*)
- 4631 Fevâkih şıfî hoḡ olmazdı ma'dûd
Enâr u harbüze engür u emrûd (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

2766 Döküldi ol kadar cins fevâkih
‘Uḡûl-ı kâinâti kıldı vâlih

Lâmiî Çelebi'nin *Veyse ü Râmîn* mesnevisinde sofrada bulunan meyveler ‘Şıfat-ı eşmâr
ı cân-perver u midḡat-ı fevâkih çün gevher’ başlığı altında tasvir edilir:

- 2767 Alup cân bûyını andan melekler
Meşâm-ı carḡı ṡutdı muşḡ ü ‘anber
- 2768 Leb-i dil-ber gibi şîrîn ruṡablar
Ki hûn itmiş ḡamından dil ‘inebler
- 2769 Şararmış rû-yı ‘âşık gibi ayvâ
Ḳızarmış ḡadd-i cânân gibi elma
- 2770 Turunc-ı mihri mât eylerdi narenc
Meger mîzân-ı dehr idi güher-senc
- 2771 Enârından ‘aḡîḡûñ dürci dil-teng
Alur yâḡûṡ ‘unnâbın görüp reng
- 2772 Dil ü cânın yaḡar incîri baluñ
Aḡıdur aḡzı şuyını zülâlûñ
- 2773 Virür engürı cûş aşḡâb-ı nûşa
Ḥurûş-efzâ olur erbâb-ı hûşa
- 2774 Şekerden ṡa‘ m-ı seftâlûsı şîrîn
Virür dil-teşneler cânına teskin

2775 Her emrūdi ki m̄anend-i gūherdūr
Şorarsañ kūze-i şehd u şekerdūr

2776 Kim eyler piste vū bādāmını yād
Ki destinden kıılır şehd u şeker dād (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezm tasvirlerinde yer alan meyveler alfabetik sıralamayla aşağıda verildi:

Armut

4633 Niçe emrūd nāzūk şīşe-i kıand
Şuyı cüllāb u ta‘mı şehd-m̄anend (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2775 Her emrūdi ki m̄anend-i gūherdūr
Şorarsañ kūze-i şehd u şekerdūr (Lâmiî Çelebi, VR)

Ayva / Bih

2769 Şararmış rū-yı ‘aşık gibi ayvā
Kızarmış ħadd-i cānān gibi elma (Lâmiî Çelebi, VR)

3451 Turunc u sīb u bih nārenc u leymūn
Dökülmüş yire gūya necm-i gerdūn (Lamiî Çelebi, VR)

Elma

4033 Mīveler ħūb u latīf u dil-firīb
Hinduvāne ħarbūze engūr u sīb (Aşkī, HP)

2525 Turunc olmışdı ġabġab nār pistān
Muşaffā sīb gül-nār-ı zenaġdān (T. Cafer Çelebi, HN)

2769 Şararmış rū-yı ‘aşık gibi ayvā
Kızarmış ħadd-i cānān gibi elma (Lâmiî Çelebi, VR)

Erik/ Alū

4034 Hīç añılmazdı nārenc ü alū
Nār-ı pistān ile ħān idi tolu (Aşkī, HP)

Hunnab

2771 Enārından ‘aķīķūñ dūrci dil-teng
Alur yāķūt ‘unnābın görüp reng (Lâmiî Çelebi, VR)

Hurma / Rutab

- 4608 Karişmış şir ü ħurmā bal ile yağ
Yođurd ile borāniler yūzi ađ (Lāmiū Çelebi, FŞ)
- 2768 Leb-i dil-ber gibi řirīn ruṭablar
Ki ħūn itmiř ğamından dil ‘inebler (Lāmiū Çelebi, VR)

İncir

- 4637 Kılup encirler bi-dūd ħelvā
Firāvān her ṭaraf pūr-menn ü selvā (Lāmiū Çelebi, FŞ)
- 2772 Dil ü cānın yağar inciri baluñ
Ađıdur ađzı řuyını zūlālūñ (Lāmiū Çelebi, VR)

Hinduvāne / Karpuz

- 4033 Mīveler ħūb u latīf u dil-firīb
Hinduvāne ħarbūze engūr u sīb (Ařkī, HP)

Harbūze / Kavun

- 4631 Fevākih řınfı ħoż olmazdı ma‘dūd
Enār u ħarbūze engūr u emrūd
...
- 4635 Dađı her ħarbūze bir bedr-i ğarrā
Keserseñ yüz hilāl olur hüveydā
- 4636 İçi kāfūr-veř ṭaşı muza‘fer
Şekerden ṭatlu būyı misk-i ezfer (Lāmiū Çelebi, FŞ)

Enār / Nar

- 4034 Hīç añılmazdı nārenc ü alū
Nār-ı pistān ile ħān idi ṭolu (Ařkī, HP)
- 2525 Turunc olmişdı ğabğab nār pistān
Muřaffā sīb ğül-nār-ı zenađdān (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2771 Enārından ‘ađıķūñ dūrci dil-teng
Alur yāķūt ‘unnābın ğörüp reng (Lāmiū Çelebi, VR)

Narenc / Turunc

- 4034 Hîç añılmazdı nârenc ü alû
Nâr-ı pistân ile hân idi tolu (Aşkî, *HP*)
- 2770 Turunc-ı mihri mât eylerdi narenc
Meger mîzân-ı dehr idi güher-senc (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- 2525 Turunc olmışdı ğabğab nâr pistân
Muşaffâ sîb gül-nâr-ı zenaĥdân (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Emrûd / Üzüm

- 4033 Mîveler hûb u latîf u dil-firîb
Hinduvâne ĥarbüze engûr u sîb (Aşkî, *HP*)
- 4632 Niçe engûr ‘unĥûd-ı Şüreyyâ
Ya burc-ı Hûşedür pür-necm-i ğarrâ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

İneb / Üzüm

- 2768 Leb-i dil-ber gibi şîrîn ruĥablar
Ki hûn itmiş ğamından dil ‘inebler (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- 2773 Virür engûrî cûş aşĥâb-ı nûşa
Ĥurûş-efzâ olur erbâb-ı hûşa (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Şeftali

- 2774 Şekerden ta‘m-ı şeftâlûsı şîrîn
Virür dil-teşneler cânına teskin (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Piste / Fıstık

- 2776 Kim eyler piste vü bādāmını yād
Ki destinden kıılır şehd u şeker dād (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Badem

- 2776 Kim eyler piste vü bādāmını yād
Ki destinden kıılır şehd u şeker dād (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Limon

- 3451 Turunc u sîb u bîh nârenc u leymûn
Dökülmüş yire ğüya necm-i ğerdûn (Lâmiî Çelebi, *VR*)

3.2.3. İçecekler

İşret meclislerinin temel içeceği şaraptır. Sofra tasvirlerinde ise şaraba nadir rastlanılır. Kural olarak yemekle birlikte şarap içilmez. Yemek yendikten sonra, işret faslında şarap içilir. Ziyafet sofralarında yemeğe eşlik eden içeceklerden az bahsedilir. Bunlar süt (şîr), gülâb veya cüllâb, hoşâb ve şerbet olarak yer alır. Sofra tasvirlerinde yer alan içecekler örnek beyitlerle aşağıda alfabetik sıraya göre verildi:

Gülâb (Cüllâb)

Gül suyu ve gül şerbeti anlamına gelir:

- 2087 Ta' âm[1] şehdi vü cülâbı kandı
İçenler ol şarâbı kanda kandı (Tutmacı, *GH*)
- 3406 Gülâc ile tolu la' lîn tabaqlar
Hoşâb-ı nâb ile çinî çanaqlar
- 3407 Gülâca şöyle saçmışlar gülâbı
Tamâm olmazdı bir yılda hisâbı (Manisalı Câmîî, *MN*)

Hoşâb

- 4629 Hoş-âb-ı sîb ü bih envâ'-ı menkû'
Kimi şîrîn kimisi turş u maṭbû' (Lâmîî Çelebi, *FŞ*)
- 3406 Gülâc ile tolu la' lîn tabaqlar
Hoşâb-ı nâb ile çinî çanaqlar (Manisalı Câmîî, *MN*)

Süt / Şîr

- 3397 Çekildi bezme geldi nüzl-i ni' met
Ne' âyim ü nefâyis şîr ü şerbet (Manisalı Câmîî, *MN*)
- 4608 Karışmış şîr ü ḥurmâ bal ile yağ
Yoğurd ile borâniler yüzi ağ (Lâmîî Çelebi, *FŞ*)

Şerbet

- 2085 Müsekker leblebü fistuḡ munaḡḡâ
Kadehler sîm ü zer şerbet musaffâ (Lâmîî Çelebi, *FŞ*)
- 468 Çü görüldi ni' am devr itdi şerbet
İrişdi meclise zevḡ [ü] ḥalâvet (Hamdullah Hamdî, *TU*)

3411 Şu deñlü şerbete şekker ezildi
Hisâbı deftere bir yıl yazıldı (Manisalı Câmî, *MN*)

3.2.4. Mezeler

Meze anlamına gelen ‘nukl’ ve ‘nevâle’, içkiyle birlikte yenen hafif yiyeceklerdir.

Bunlar daha çok kuruyemiş, meyve ve tatlı cinsinden yiyeceklerdir:

3425 Döküp meclis içine mîve vü mey
Girür devrâna sâķî-i Hızır ney (Behiştî, *MM*)

32573 Öñine aldı hoş cām-ı şarâbı
Tenāvül eyledi nuķl ü kebâbı (Şerîfî, *ŞN*)

34032 Olurlar yimege içmege meşgûl
İderler nuķl-ile meyden tenāvül (Şerîfî, *ŞN*)

4625 Nuķuller ķâlebî işler şekerden
Çörekler ķurşalar yâķût u zerden (Lâmî Çelebi, *FŞ*)

1196 Elinde kiminüñ la‘lîn tabaķlar
İçi pür sîm ile zerrîn varaklar

1197 Kimisi sükkerî pür-nuķl-i zîbâ
Kimisi pür mey ile cām-ı şahbâ (Ûdî, *MM*)

Meze, şarabın ağızlara vereceği acılığı azaltmak için kullanılır. Her şarap kadehinin yanına özel bir meze konulmuş: ilk kadehe güzel gül kokusu, ikinci kadehe meyve kurusu, üçüncü kadehe bitki reçeli, dördüncü ve beşinci kadehe iki çeşit yemek, altıncı kadehe yeterli yiyecek. Yedinci kadehte bedeni yağlamak ve uyumak için yağ verilen mezelermiş (Armutlu, 2015: 116).

Tasvirlerde bezmin hazırlık ve işret fasıllarında mezeler hakkında bilgi verilir. Karanlık gökyüzünün bezm olduğu tasavvurlarda yıldızlar bu mecliste meze olur:

3646 İdüp meclisi zeyn nuķl ü şeker
Sipihir itmiş idi hemîn cām-ı zer (Behiştî, *İN*)

941 Bezm-i ‘âli ķurıldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuķl idi kevkeb

- 943 Şoĥbet esbābı cümle ĥāzır idi
Şeker[ü] nuĥl ü piste vāfir idi (Mu' îdî, ŞP)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Rum kayseri, Hüsmüz'ün kendi oĥlu olduĥunu öĥrendikten sonra düzenlenen eĥlencede sakilerin sunduĥu şarabın etkisi anlatılırken sofrada bulunan mezeler sıralanır:

- 2084 Ęarış ĥatış bile pîr ü cüvān hem
Meze daĥı şekerden bî-kerān hem

- 2085 Müsekker leblebü fistuĥ münakĥā
Kadeĥler sîm ü zer şerbet musaffā (Tutmacı, GH)

İşret ve sofrata tasvirlerinde yer alan meze çeşitleri aşıĥıda verildi:

Badem

- 1726 Geh andı la' lini nüş eyledi cām
Geh andı nergisin nuĥl itdi bādām (Manisalı Cāmîî, MN)

- 3409 Gümişden tepsilerden nukl-ı bādām
Zeberced kāselerde kırmızı cām (Manisalı Cāmîî, MN)

Kuru Üzüm

- 505 Şarāb-ı la' l-i rengîn cām-ı yāĥût
Mevîz ü piste vü bādām u mā ĥût (Ahmed-i Dâî, ÇN)

Leblebi

- 2085 Müsekker leblebü fistuĥ münakĥā
Kadeĥler sîm ü zer şerbet musaffā (Tutmacı, GH)

- 506 Ęızıl üzüm şekerlü leblebiyle
Süde şekker ĥatar her leb lebiyle (Ahmed-i Dâî, ÇN)

Limon

- 1946 Bu bezme nuĥl içün nârenc ü lîmûn
Pür idi süfreler ĥün necm-i gerdûn (Lâmîî Çelebi, FŞ)

Narenc

- 1946 Bu bezme nukl içün nârenc ü lîmûn
Pür idi süfreler ĥün necm-i gerdûn (Lâmîî Çelebi, FŞ)

Piste / Fıstık

- 2085 Müsekker leblebü fıstık münakḳā
Kadehler s̄im ü zer şerbet musaffa (Tutmacı, *GH*)
- 943 Şoḥbet esbābı cümle ḥāzır idi
Şeker[ü] nuḳl ü piste vāfir idi (Mu'îdî, *ŞP*)

Şeker

- 1959 Döker bezmine şol ḳadar nuḳl şāh
Ki şekerden olur şan [ol] bezm-gāh (Behiştî, *İN*)
- 1197 Kimisi sükkerî pür-nuḳl-i zībā
Kimisi pür mey ile cām-ı şahbā (Ûdî, *MM*)
- 943 Şoḥbet esbābı cümle ḥāzır idi
Şeker[ü] nuḳl ü piste vāfir idi (Mu'îdî, *ŞP*)
- 1190 Şükûfe neşr olur gibi şecerden
Pür oldı bezm içi nuḳl-i şekerden (Mustafa Çelebi, *VG*)

Yaş Hurma

- 553 Mey-i surḥ ile nuḳl-i ḥurmā-yı ter
Virür meclisine şehün zīb u fer (Behiştî, *İN*)

3.2.5. Sofra Gereçleri

Ziyafet sofraları için gerekli olan kap kakaklar hakkındaki bilgilere bezmlerin hazırlık ve sofrata tasvirleri bölümlerinde yer verilir. Anlatımlarda detaya girilmeden, genelde klişe ifadelerle belirtilen bu aletlerin altın, gümüş ve mücevher oluşları ile çoklukları vurgulanır. Şentürk'ün tespitiyle “işret ve ziyafette kullanılan tabak, tepsi, kadeh vb. aletler cennet tasvirlerinde olduğu gibi daima altın, gümüş ve mücevherlerle süslüdür” (Şentürk, 2002: 607).

Tasvirlerde bezmlerin bütün gereçlerinin gümüş ve altından olduğu vurgulanır:

- 752 Meclis esbābı ḳamu s̄im ile zer
Tās-ı saḳā gibi pür cāmı güher (Behiştî, *HP*)
- 1933 Kemer zer cāme zer mey zer ḳadeḥ zer
Zer-ender-zer eger taḥṭ u ger efser
- 1934 Müretteb cümle bezm ālātı altun
Ki reşḳ odına yandı mihr-i gerdün (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bezm sofralarındaki yiyeceklerle dolu kap kacaklar ihtişam ve övünç sebebidir. Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde sofranın zenginliğini vurgulamak için çini tabaklardan yerin görünmediği belirtilir:

3648 Dökilmiş idi bezme helvâ-yı nağz
Lezîz eylemiş anı bādâm-ı mağz

3649 Çeker iptidâ hânı Hâkân-ı Çîn
Görinmez olur çinilerden zemin (Behiştî, *İN*)

Sofra tasvirlerinde yer alan kap kacak isimleri alfabetik sıralamayla aşağıda verildi. Sürahi ve kadeh, şarap unsurlarının anlatıldığı bölümde ele alındığı için tekrara düşmemek adına bunlarla ilgili bilgilere ayrıca burada yer verilmedi.

Kâse

Cam, çini ve toprak gibi maddelerden yapılmış çukur çanak olan kâseler altın rengi ve çinili olmalarıyla ele alınır:

4593 Güneş gibi tutar meh-çihreler hoş
Tabaqlar kâseler zerrîn ü dil-keş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

1964 Çinî kâseler pür olup cā-be-cā
Çonar sofrada turş-ı işteh-fezā (Behiştî, *İN*)

3409 Gümüştan tepsilerden nukl-ı bādâm
Zeberced kâselerde kırmızı cām (Manisalı Cāmiî, *MN*)

2753 Elinde her mehün bir sîm kâse
Güneş nûrını gelmiş iktibâsa (Lâmiî Çelebi, *VR*)

2763 Tabaqlar sîm ü zerden mihr ü mehveş
Billûri kâseler maḥbûb-ı dil-keş (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Kaşık

766 Toldı ḥüsnîler ile şahn-ı sarây
Kim bulunmazd(ı) kaşık komağa cāy (Behiştî, *HP*)

5043 Kaşıklarda gören dâne birinci
Şanurlardı şadef ağzında inci (Manisalı Cāmiî, *MN*)

Mâhiçe

Mâhiçe, aşağıdaki beyitten anlaşıldığı kadarıyla içine balık konan bir tür tabak çeşididir:

- 4609 Olup mâhiçenüñ pür şahını mâhî
Ki cân mâhiyyetin bilmez kemâhî (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Memzûc

Sözlüklerde “karışık, karışmış” gibi anlamlar verilen memzûcun metinlerden hareketle sürahi olduğu anlaşılmaktadır.

- 4644 Gelüp memzûclar ortaya zerden
Tolup sîmîn kadehler la‘l-i terden (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

- 2423 Tutarlar ellerinde mâh-rûlar
Gümüş memzûclar altun sebûlar (Fîrâkî, *HŞ*)

- 295 Aldı sâķî ele memzûc-ile cām
Kıldı tāvûs-i cinân gibi hırâm

- 301 Cām-ı zer mest olup açıldı hemân
İtdi memzûc dili sırr-ı nihân (Behiştî, *HP*)

- 3501 Çü zer memzûclar keşf itdi sâķî
Şıgâdı sâ‘id-i sîmîni sâķî (Lâmiî Çelebi, *VR*)

- 751 Geldi memzûc u şurâhî vü kadeh
Kılb ola tâ zer u sîm ile ferah (Behiştî, *HP*)

- 1106 Güz geçüp irmiş idi şavlet-i dey
Başladı tönmağa memzûcda mey (Behiştî, *HP*)

Simât / Sofra

Sofra için ‘hân’ ve ‘simât’ kelimeleri kullanılır. Tasvirlerde sofraya daha çok altından veya altın rengindedir:

- 4034 Hiç añılmazdı nârenc ü alû
Nâr-ı pistân ile hân idi tolu (Aşkî, *HP*)

- 3396 Salarlar üstüne zerrîn bişâtı
Bişâţ üzre döşediler simâtı (Manisalı Câmîî, *MN*)

4592 Çekerler kehkeşân-veş zer simâtı
Ki reşk eylerdi gerdünüñ bisâti (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Behitî'nin *İskender-nâme*'sinde ise sofranın sandal ağacından yapıldığı, yuvarlak ve sarı olduğu belirtilir:

1960 Tölup kırş-ı lîmü vü şandal-simât
Virürdi müferreh cüvâriş neşât

1961 Çekerler simâta şu denlü ni' am
Olur cümle zevvâklar kıaddi ham (Behiştî, İN)

Tabak

İçine yiyecek konan yayvan kap olan tabak, tasvirlerde daha çok altın sarısı rengi ve çinili olmasıyla ele alınır:

3646 İdüp meclisi zeyn nuql ü şeker
Sipihir itmiş idi hemîn cām-ı zer

3649 Çeker iptidâ hânı Hâkân-ı Çîn
Görinmez olur çinilerden zemîn (Behiştî, İN)

1641 Murâd oldukca her biri yinildi
Tabaklar götrülüp şükri dinildi

4593 Güneş gibi tutar meh-çihreler hoş
Tabaqlar kâseler zerrîn ü dil-keş

4595 Semen-simâlaruñ başında sini
Müzellef hūblar dūşında çini

4606 Noḥūd âbı durur şarrâf-ı mâhir
Tabağ şahnını itmiş pür-cevâhir (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2754 Sehi kıad serviler destinde yekser
Çenâr-âsâ zebercedden tabaqlar (Lâmiî Çelebi, VR)

Tepsi/ Sini

Tepsi veya sini gümüş, bakır, pirinç gibi maddelerden yapılan, fincan, kadeh, tabak vb. taşımaya yarayan, üzerinde yemek yenilen, derinliği az düz kaplardır. Tasvirlerde daha çok gümüşten yapıldıkları vurgulanır:

- 941 Bezm-i ‘âli kırıldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuql idi kevkeb (Mu‘îdî, ŞP)
- 4602 Niçe cān olmasun şevk ile meftūn
Gümüş tebsilerūn şahnı pür altun
- 4595 Semen-sīmālarūn başında sīnī
Müzellef hūblar dūşında çīnī (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2755 Semen sīma gümüş siniler-ile
Zumürrüd hāşiyet çiniler-ile (Lâmiî Çelebi, VR)

Çalışmanın bu bölümünde bezmlerde yer alan ziyafet ve sofrta tasvirleri incelendi. Zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilen sofrta tasvirlerinde çeşitli yemek adları, yiyecekler, meyveler, içecekler, mezeler ve sofrta gereçlerinin işlendiği görülür. İncelenen mesnevilerden özellikler Lâmiî Çelebi’nin eserlerinde sofrta tasvirlerine genişçe yer verdiği görülür.

3.2.Bezm Tasvirlerinde Şarap

Şarap bezmin temel unsurlarından biridir. Bezmlerin işret bölümlerinde şaraptan mutlaka bahsedilir ve şarap çeşitli yönleriyle ele alınır. Tasvirlerde şarabı tamamlayan unsurlar saki, kadeh ve sürahidir. Bezm tasvirlerinde şarap, kadeh, sürahi ve saki çeşitli edebî sanatların imkanlarıyla birden çok ad ve sıfatla yer aldıkları gibi nitelik ve etkileriyle de ele alınırlar. Tasvirlerde şarabın vasıflarıyla birlikte içenlerde meydana getirdiği ruh ve davranış değişiklikleri sıkça anlatılır.

Bezmlerde şarap ve şarabı tamamlayan unsurlar çok çeşitli ve zengin anlam katmanlarıyla işlenmiştir. Şarap ve şarapla ilintili unsurların divan şiirinin inşasındaki önemini Doğan şöyle açıklar:

“...Divan şiirinde şarap ve şarap ile ilgili kelime ve kavramlar vazgeçilmez bir özellik taşır. Başta divanlar ve mesneviler olmak üzere hemen her türden şiirin içinden şarap ve şarap ile ilgili kelimelerin çıkartılması hâlinde divan şiirinin çökeceğini söylemek, gerçeğin en yalın ifadesidir. ...Şarap ile doğrudan veya dolayısıyla ilişkili olan kelime ve terkiplerin gerçek anlamları ve bu kelimelerin arka planında kastedilen mecazî (metaforik) anlamlar divan şiirinin binasını ayakta tutan temel sütunlardan biridir” (Doğan, 2008: 64).

Bu başlıkta bezm tasvirlerinde yer alan şarap, şarabı tamamlayan unsurlar ile şarabın tesiri ele alındı. Şarap ve şarapla ilgili unsurların açıklamalarına geçmeden önce bezm tasvirlerinde şarapla ilintili bütün bu unsurların birlikte işlendiği tasvirlerden örnekler verildi.

Bezm için hazırlanan şarap yemek ve ziyafet faslından sonra saki tarafından sürahiden kadehe doldurularak meclis ehline sunulmaya başlanır. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğününde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Bu bezmde şarabın unsurları olan şarap, saki, kadeh ve şarabın etkisi anlatılır:

5175 Ta'âm çün yindi sofrâ götürüldi
Şîre âlâtı geldi bezm uruldu

5176 Şunardı sâķiyân-ı mâh-peyker
Eliyle bâde vü ağzıyla şekker

5177 Kimüñ kim ağzı meyden telh olurdu
Lebiyle girü ol şîrîn kılandır

5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hired mest oldu ol resme ki hey hey

5179 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
Şular kim katı mest idi kızardı

5180 Ki tıraydı vü yirinden gideydi
Az idi belki yirinden gideydi

5181 İçerek esriyürek añul añul
Çoğ ağız başlar oldu katı yünül (Tutmacı, *GH*)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisindeki işret meclisinde yemek faslına şarap eşlik eder:

1371 Dil-rubâlarla hem-nişîn oldu
Halka sohbete nigîn idi

1372 Mürğ u mâhi o bezme oldu kebâb
Sâğar-ı gülden içdiler mey-i nâb

1375 Her ne yirde ki nüş-ı bâde olur
Eksilür ğam şafâ ziyâde olur (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

Yukarıdaki işret meclisi gece olduğunda da devam eder. Gece bölümünde içki faslı biraz daha detay kazanır. Şarap, kadeh ve musiki aletleri gam askerleriyle savaşıyor. Gam askerleri yenildikten sonra bu mutluluk ile şarap içilir:

1410 Şımağa ya‘ ni cünd-i ğamla savaş
Kadeh oldu orada hazır baş

1411 Leşker-i ğuşşa ile kılmağa cenk
Neyi tir itdi kurdı yayını çenk

1412 Çekdi bu rezm için sürâhi levâ
Âl pervâzıdur mey-i hamra

1413 Kıldılar arada şarâb ile âl
Âldılar ‘ asker-i ğamı fi’l-hâl

1414 Bu sürûr ile ol peri-rûlar
Biri birine içdi tolular (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Rum kayseri, Hüsmüz’ün kendi oğlu olduğunu öğrendikten sonra bütün şehir süslenir ve bir ay boyunca tüm halk işret eder. Bu eğlence tasvirinde sırasıyla ay yüzlü sakiler, onların kadehte sundukları şarap, şarabın içenler üzerindeki etkisi ve mezeler anlatılır:

“Gümüş gerdanlı, ay yüzlü, yasemin kokulu ve şeker dudaklı sakiler kollarını sıvadılar. Gönülleri gibi yüzleri de sade olan sakilerin ellerinde içi şarapla dolu kadeh... Diz çöküp eğilerek, kadehi doğru tutup pişmişlerin ellerine hâm (şarap) sunarlardı. Şarap dalgıç gibi kadehe dolar; başlarda burunları oynatırdı. Şarabın etki ettiği mideler akıl için tuzak, aklın avcısı saki, tuzağın yemi de kadehtir. Şarap ok gibi damarlarda hızlıca hareket ederek canlıyı öldürür, ölüyü canlandırırđı. Sürahinin sesi, coşkun sarhoşluğu ve gürlemesi çok yükseklere çıkmıştı. Yudum yudum ne kadar az içtilerse de sarhoşluk, kura gibi yuvarlanırdı. Ne güzel zaman, fırsat ve an ki mutluluk ansızın gelip gam gide. Bezmde genç ve ihtiyar iç içe; ayrıca tatlı mezeler de sonsuz... Mest edici leblebi, kabuksuz fıstık; kadehler gümüş ve altından, şerbet saf. Çeşit çeşit içki küçük kadehte çekilirdi; birbiri ardınca içilirdi. Meclisin yemeği bal ve gül şerbeti şekerdi; o şeker şarabı içenler doydular.”

2074 Şığanup sâkıyân-ı sîm-ğabgab
Kamer-rüy u semen-büy u şeker-leb

2075 Elinde câm içinde tolu bâde
Gönülleri bigi ruhları sâde

- 2076 Çök urup egri vü toğru tutup cām
Şunardı puhtelerüñ eline hām
- 2077 Tolar peymāneye sāgar çü ğavvāş
Kılur binīleri başlarda rakķāş
- 2078 Mey urmuş mi‘ delerde ‘ aql için dām
Anuñ şayyādı şāķī dānesi cām
- 2079 Tamarlarda segirdüp oğ bigi mey
Kılurđı hayyı meyyit meyyiti hayy
- 2080 Şurāhī kılķulı vü mest-i cūşī
İrürmişlerdi ‘ ayyūķa ğurūşı
- 2081 Nice az içdilerse cür‘ a cür‘ a
Yuvalanurđı esrükler çü ķur‘ a
- 2082 Zihī vaķt ü zihī fırsat zihī dem
Ki nā-geh şādılık gelüp gide ğam
- 2084 Kariş ķatış bile pīr ü cūvān hem
Meze dağı şekerden bī-kerān hem
- 2085 Müsekker leblebü fistuķ mūnaķķā
Kadeğler sīm ü zer şerbet musaffa
- 2086 Piyācuķ dürlü dürlü çekilürdi
Biri biri peyince dökilürdi
- 2087 Ta‘ ām[1] şehdi vü celābı ķandı
İçenler ol şarābı ķanda ķandı

(Tutmacı, *GH*)

Halilī, *Fürkat-nāme* mesnevisinde saki, kadeh, şarap, şarabın sunumu, şarabın etkisi ile birlikte kısa bir işret atmosferini tasvir eder:

“Sakiler la’l kadehler yürütünce gönülden gam gidip sevinç geldi. Sohbet öyle ısındı ki birbirine fırsat vermezlerdi. Şarap, çemen, saz ve sevgilinin yanağı rakibin ayıplamasından uzak nasip oldu. Sevinçten gözlerimden yaş aktı; sevgilimin ayağına baş koydum.”

- 1267 Yüritdi sāķīler la‘ līn ķadeğler
Gönülden gitdi ğam geldi ferağlar

1268 Şu resme oldı germ-ā-germ şöhet
Ki birbirine virmezlerdi fırsat

1269 Şarāb u sebz[e] vü sāz u ruḥ-ı yār
Müyesser oldı çün bî-ṭa' n-ı aḡyār

1270 Revān itdi feraḥlardan gözlerüm yaş
Dil-ārāmuñ ayaḡında ḳodı baş (Halilî, FN)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisindeki iştret meclisinde şarap sunumu yemek faslından sonradır. Şarap dolu sürahiler bezme getirilir. Meclis içine şarap ve meyveler dökülür. Gözünden ok fırlatan sarhoş saki işveli olur. Kim ki onun elinden içse, taze şarap gibi coşar. (Saki) elindeki şarap kadehini sakalsızken sunduğunda o zehir olsa bile içeceğe dönüşür. Ay gibi parlak olan kadeh menzil içinde menzilleri seyrederek bezme eder. Şarabın etkisiyle yer yer neşeli yapraklar açılır; ölümsüzlük suyu ırmağı bezmin ortasında akar:

3423 Yinildi nūzl ü ni' met oldı āḡir
Şurāḡiler olur meclisde ḡāzır

3424 Getürdi bezme sāḡî çünki rāḡı
Zemīn būs itdi şöhetde şurāḡî

3425 Döküp meclis içine mīve vü mey
Girür devrāna sāḡî-i Ḥızır ney

3426 Eger her şey'ün olmasa niyāzı
Şurāḡî daḡı ḳılmazdı namazı

3427 Şafā esbāb[1] olduḡda müheyyā
Nişār-ı nuḡl-ı meclisdür Şüreyyā

3428 Şurāḡî ile leb-ber-leb olup cām
Ḳomadı dilde şabr u cānda ārām

3429 Girişme-sāz olur sāḡî-i ser-mest
Gözinden nāvek-efgen şest-der-şest

3430 Elinde her kişi kim nūş iderdi
Şarāb-ı tāze gibi cūş iderdi

3431 Şunuban cām-ı meyi olsa bî-riş
Elinde niş ise daḡı olur nūş

3432 Menâzil seyr idüp mâh-ı dirahşân
Kadeh meclis içinde itdi devrân

3433 Açıldı cā-be-cā şad-berg-i handân
Revân ortada cūy-ı āb-ı hayvân (Behiştî, *MM*)

Behiştî'nin *İskender-nâme* mesnevisinde İskender, veziri Aristo ve musahipleri ile kurduğu mecliste daha çok kadeh-şarap ilişkisi üzerinde durulur. Şarap ve su ile doldurulan kadeh çeşitli renklere girer ve farklı tatlar verir. Kadeh şarap ile dolduğunda la'l, su ile dolduğunda elmas rengini alır:

541 Kurup bezm-i şāhi idup 'iş ü nūş
Gehī mey icüp geh ider sāz gūş

542 Eline alup cām-ı şāhen-şehi
Gehī pür ider idi gāhī tehi

543 İdüp cāmı geh la'l la'l-i müzāb
Geh elmās iderdi pür eyleyüp āb

544 Ter-āteş ala pür olup āb-ı huşğ
Mu' attar iderdi dimāğı çü müşğ

545 Olup şekker-efşān u hem nūş-bağş
Güneş gibi meyden kadeh pür-dirahş

546 Hırāmān olup sākī-i hōş-hırām
Şunardı yüz iğrāz u nāz ile cām (Behiştî, *İN*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ının İskender'i Hoten ülkesine daveti münasebetiyle kurulan mecliste sofrta tasvirinden sonra içki sunumu, musiki dinletisi, rakkaselerin gösterisi ile şarap ve musikinin etkisi iç içe geçen bir anlatımla dile getirilir:

3650 Yinildi ni' am oldılar çünkü sîr
Getürdi mey ortaya şāhib-serîr

3651 Şurāhī çü hunyā-gerān dutdı şaf
Yanında durur cām-ı zerrîn çü def

3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrîn-cām
İder devr şākī-i tihū-hırām

3653 Sarāy içi tldi terennüm-serāy
Bulınmaz olur rakşa rakşāşe cāy

- 3654 Çü bülbül şadālar idüp bülbüle
Tolar sāzdan şāk içi velvele
- 3655 İder dilberün her biri bir sürüd
Enin eyleyüp itdi āheng-i rüd
- 3656 Mey-i hōş-güvār oldı āb-ı Hayāt
Şunar zindegāniye şāha berāt
- 3657 Olur gamze-i sākī nāvek-figen
İder ehl-i meclis hayātın micen
- 3658 Hırāmān olur sākī-i encümen
O kebg-i derī idi meclis çemen
- 3659 Gül-i mīve vü nuql ü cām ü şarāb
Sürüd ile rüd [u] rebāb u kebāb
- 3660 Virür meclis-i Husrev-i Çine zīb
Dimāğı mu' aṭṭar ider 'ūd-ı ṭīb
- 3661 İdüp cūş deryā-yı mey itdi mevc
Şadā-yı ney ile şeref buldı evc
- 3662 Çalar çengde Zühre bir resme seyr
Melāyik üşer meclise hem-çü ṭayr
- 3663 O hūri-nejādān-ı merdüm-sirişt
İderler şehün bezmini çün behişt
- 3664 Çalar nağme-ger arğanūn u rebāb
Virür mest olanlara dārūy-ı h'āb
- 3665 Urur raqş raqqāş-ı 'anber-feşān
Olur muşg-i çini şaçından demān
- 3666 Çalup çār-pāre ciger-pāreler
Gözi her birinün yürek yāreler
- 3667 Urur her biri çarḫ hem-çü sipihr
Elindeki defler meh-i bedr ü mihr
3668. Toğup burc-ı vāhidde mihr ile māh
İçer biri birine pür iki şāh

3669 O bezm-i müşerref olunca tamām
İderler biri birine iltiyām (Behiştî, İN)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde iki sevgilinin sarayda düzenledikleri bezmin tasvirinde ilkin kadehe atfedilen özellikler 'vasf-1 cām' ifadesiyle anlatılır. Akabinde kadehle ilgili bir gazel yer alır. Daha sonra şarap faslına geçilir:

15932 Şafā kesb eyle gūş it vaşf-1 cāmı
Müdām anuñla nūş eyle müdāmı

1593 Getürdiler o dem bir cām-1 şāfī
Gönülden tā gide endūh-1 cānı

1594 Kim ol zevk ü şafā baħrine gird-āb
Bir āteşdāndur ammā mūncemid-āb

1595 Şafā vü zevk murğı āşyānı
İdinür ol tūṭī mesken anı

1596 Şafā maħbūbına çāh-1 zenaħdān
Şarāb anuñ içinde rūḥ-1 rindān

1597 Revān emr oldı kim bir zūlfı müşke
Koya nār-1 teri ol āb-1 ḥuşke

1598 Gönüller mülketine ura āteş
Ġamuñ aḥvālını ide müşevveş

1599 Şurāḥī cūş itdi geldi vecde
O sākī ayağına kıldı secde

1600 O sākīnūñ elinde cām-1 pür-mül
Açılmış şāḥda gūyā kızıl gül

1601 Şafā vü zevk ile ol ruḥları al
Bu şi'ri oқıdı şevk ile der-ḥāl

1602 Budur ol şi'r-i bī-manend-i hem-tā
Bīr aқar şu bigi pāk u muşaffā

1603 Şikār it bir Hümā'yı iç şarābı
Ocaқda cıv cıv ötsün kuş kebābı

1604 Toludur āftāba ey sitāre
Getür bu menzile ol āftābı

- 1605 Kadeh baħr-ı řafāda bir gemidür
Anuñ bir bādbāndur her ħabābı
- 1606 Komez Mevlā ile kul arasında
řarāb perdedür řufī ħicābı
- 1607 Der-i mey-ħāneye dā'im yüzüñ sür
Dilerseñ südde-i devlet-meābı
- 1608 Okındı bu ġazel çün āħir oldı
řafā vü zevk ü ħālet zāħir oldı
- 1609 Pes andan şundı řāh-ı kāmāna
řafālar sürdi içdi kana kana
- 1610 Kadeħ her ġonce-yi pür-řevk ü mesrūr
Tolanup nüş urur mānend-i zembūr
- 1611 Açup yā tūṭı la' lın ġümiř bāl
Uçup seyr eyledi her servi fi'l-ħāl
- 1612 Güzeller la' lın öper ġördi rāħı
Birez ol ħāle şokrandı sürāħı
- 1613 Ayakdan ħālet-i mey çıkdı başa
O sā'at 'aql ile ġirdi savaşa
- 1614 Revān āl ile řāh-ı 'aqlı tutdı
Ol āla tuş olan kendin unuttı
- 1615 şunup Pervāne'ye bir ħoř tolu şem'
Didi nüş idüp eyle 'aqluñı cem'
- 1616 Elinden cāmı alup ol mükerrrem
Bu şi'ri okıdı şevk ile ol dem
- 1617 Budur ol şi'r-i bī-mişl-i řafā-baħř
Olur derd ehline bundan devā-baħř
- 1618 Feraħřād eyledüñ ħürřid-i cām ile bu ġamnākı
Murādum kuṭbı üzre döndürüpdür řālī' eflākı
- 1619 Sitārem ġör rızamuñ semtin idindi mesīr encüm
Müşerref itdü ey meh pertev-i luṭfuñla ben ħāki

1620 Bana ğam zehr içürmişdi elüme bir ayak şunduñ
Ne derdüm var irişdüdüñ ṭabībüm yine tiryāki

1621 O bir ḥūnīdür ey sāķī içer süze süze ḳanum
Helāk itdüñ beni süzme o çeşm-i mest-i bī-bāki

1622 Ḥabāb anuñ gümüñ zengi kızarmışdur yürür şāfī
Ayaḳdur Zātīyā meydān-ı bezmüñ peyk-i çālāki

1623 Diline geldi bu nazm-ı dil-keş
O bezmüñ ḥarmanına urdı āteş

1623 Bu şi'ri okıyup nüş itdi cāmı
Eytidi derdüme buldum devāmı (Zâtî, ŞP)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde içinde Ferhâd'ın da bulunduğu tüccar gemisi yolda karşılarına çıkan korsanlarla başa çıkıldıktan sonra Aden ülkesinin sahiline varır. Deniz yolculuğu sırasında çekilen sıkıntıları unutmak için gemidekilerin kurduğu meclis tasvirinde kadeh ve şarabın özellikleri ile şarabın Ferhâd üzerinde etkisi anlatılır. Şarabın etkisiyle başı kızışan Ferhâd, aşk acısını okuduğu bir gazelle dile getirir. Bezm Yemen'in Aden kentinde kurulması nedeniyle şair Yemen, Süheyl yıldızı ve akik ifadelerini bir arada kullanır. Akik taşının kırmızığını en iyi Yemende görülen Süheyl yıldızından aldığı tasavvurunu kadeh, şarap ve şarabın parlaklığı üzerinden anlatır:

3630 Ḳurup meclis getürdiler mey-i nāb
Yemende yok 'akīk ol resme sīr-āb

3631 Süheyl idi meger kim sāġar-ı zer
Ki virdi ol 'aķīķüñ rengine fer

3632 İdüp Ferhâda her bir ḥ'āce ibrām
Ḳoyup ser bende-veş şundi ṭolu cām

3633 İdüp her yüzden envā'-i telatṭuf
Yüz urup ḳıldılar bī-ḥad tekellüf

3634 Olup ḥāṭırları-y-çün ol daḥı rām
Mey içüp 'işret itdi kām u nā-kām

3635 Şarāb ile çü ḳızdı başı anuñ
Şürāḥī gibi aḳdı ḳan yaşı anuñ

3636 Cigerden ney gibi ḳıldı fiġāne
Didi bu şi'ri ol dem yāne yāne

Ġazel

- 3637 Tıtalum mey gönül açar leb-i dilber yirine
Bize cān mı virür ol buse-i şekker yirine
- 3638 Hıberüm yāra iletmezse eger peyk-i şabā
Burc-ı tenden uçuram cānı kebüter yirine
- 3639 Elüm irmezse eger çoçmağa ol tāze güli
Cānumı bağruma başam ten-i dilber yirine
- 3640 Rumh-ı gamzeñ siper-i sineye itmezse güzer
İy kaşı ya müjeñ oğlarını gönder yirine
- 3641 Kād-ı mevzūnuña ben servi niçe beñzedeyim
Kim anuñ bād-ı şabā daħl kıllur her yirine
- 3642 Bülbülün bağı niçe lāle gibi tolmaya hūn
Kočduğı kuru diken olsa gül-i ter yirine
- 3643 Dil-i zārum gibi ger badiye-i ğamda kalam
Döşenem hār-ı muğaylānuñı pister yirine (Lāmiî Çelebi, FŞ)
- Lāmiî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrîn* mesnevisinde Bānû, Ferhād'ı davet ettiğı bezmde kadehten ona şarap ikram eder. Bānû, şarabın etkisiyle Ferhād'ın çoşup bezmde destan anlatmasını, hikmetle konuşmasını ister. Ferhād kadehi eline alır ve bir terci-i bend okur. Daha sonra Şîrîn'den gelen feryatlarla birlikte Ferhād kadehteki şarabı içer ve kendini kaybeder:
- 4730 İdüp Ferhāda cāndan merħabāyı
Elinden şundu ol cām-ı şafāyı
...
- 4735 Murādum ol durur kim eyleyüp cüş
Alup bu cāmı bir dem idesin nüş
- 4736 Çeküp ol cām ile cāndan nevāyı
Bu bezmün olasın destān-serāyı
- 4737 İdüp gül gibi ol hikmet sözün güş
Kılavuz biz daħı bülbül-şıfat cüş
- 4738 Görüp ol zār bu lütf u nevāzı
Bir iken yüz biñ oldı sūz u sāzı
- 4739 Baş urup ayağı aldı elinden
Şenā gevherlerin şaçdı dilinden

- 4740 O yâkût-ı revânı itmedin nûş
Derûnından bu terci' eyledi cûş
...
- 4832 Temâm itdi çü bu terci'i Ferhâd
Nigârîñ eyledi ney gibi feryâd
- 4833 Bu feryâd urdı bezm içine bir od
Ki oldı kûbbe-i eflâk pür-dûd
- 4834 İrüp bu âteşüñ Ferhâda tâbı
Revân nûş itdi ol la'l-i müzâbı
- 4835 Dilinde şöyle bir zevk oldı peydâ
Buğârından dimâğı taldı sevda
- 4836 Ol iki od idüp cânına kârı
Kadeh-veş gitdi elden ihtiyârı
- 4837 Hemân bir âh idüp şevk ile düşdi
Perîler seğrişüp üstine üşdi
- 4838 Niçe terkîb idi ol câm-ı şâfî
Ki niş-i kâhr idi hem nûş-ı şâfî
- 4839 O şehdi kankı nahl itmişdi hâşıl
Ki hem tiryâk idi hem zehr-i kâtil
- 4840 Bu telh işi görüp Şîrîñ-i pür-şûr
Derûnından mağabbet eyledi zûr

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Hurşîd, Cemşîd'in aşkının sadakatini öğrenmek için bezm kurarak onu meclise davet eder (b. 2512-2689). Birbiriyle konuşan iki sevgili hoşça vakit geçirirler. Bu tasvirde kadeh, saki, şarap, şarabın rengi ve etkisi gibi unsurlar birlikte ele alınır:

- 2512 Bu hâli görüben Hurşîd-i enver
Hemân ol dem bir ulu şöhet eyler
- 2513 Bulunmağ için ol şöhetde revnağ
Yüridi her yaña câm-ı mürevvağ
- 2514 Şuñardı her yaña sâkî piyâle
Mey ile bitdi ol şöhetde lâle

2515 Meyüñ rengi ruḥ-ı sâķīye düşdi
Şabā yiliyile zülfi qarışdı

2516 O gün eylediler bir meclis-i ḥaş
Ki ol meclisde meh olmuşdı rakķāş (Cem Sultan, CH)

Bihıştî Ramazan'ın *Cemşâh u Alemşâh* mesnevisi dinî kurallara göre ele alınmıştır. Bu hassasiyet hikâyenin bütün kurgusunda tutarlı bir şekilde devam eder. Bu mesnevideki bezmlerde şarap yerine su ve şerbet tüketilir:

663 Her tarafından açıldı bāb-ı maķâl
Yendi ni' met içildi āb-ı zülāl

664 Kılmamağa gıdā-yı kersüm berd
Çekdiler kana kana şerbet-i serd

698 Kāse kāse gelürdi şerbet-i kand
Nüş iderdi ol iki sükker-ḥand (Bihıştî Ramazan, CA)

Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* eserinde Zülf'ün düzenlediği bezmin işret tasviri kısa olsa da şarap ve şaraba ait unsurlar barındırması yönünden önemlidir. Bu kısa tasvirde şarap, sâgar, cām, hilālî kadeh, saki, rebāb, şarabın etkisi ve bezmin coşkusu gibi bezm unsurları bulunur:

3060 Sâķī yine sâğara urup el
Devr eyledi cāmlar müselsel

3061 Erbāb-ı tarab içüp şarābı
Söyletmege başladı rebābı

3062 Devr eyledi sâgar-ı hilālî
Germ oldu çü āftāb ahālî

3063 Āvāze yine sipihre irdi
Bezm ehli biri birine girdi (Y. Vâlî, HD)

Bezmlerde yer alan diğer şarap tasvirleri: **Cemâlî**, *HH*, 4261-4291; **Firākî**, *HŞ*, 724-737.

İncelenen mesnevilerde şarap ve şaraba ait unsurların işlendiği tasvirler genel hatlarıyla yukarıda verilen örnek metinler gibidir. Bezmlerde yer alan şarap, kadeh, sürahi ve saki ile ilgili tasvirler alt başlıklar halinde aşağıda incelendi.

3.2.1. Şarap

Mesnevilerde şarapla ilgili anlatımlar genel bezm tasvirlerinde bezmin diğer unsurlarıyla birlikte yer aldığı gibi bazen de müstakil başlıklar altında ele alınabilmektedir. Şarap, ham maddesi, kokusu, tadı, rengi ve etkisi ile ön plana çıkarılıp çeşitli nesnelere benzetildiği gibi bu özelliklerinden hareketle farklı isimlerle de anılır.

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsindeki iştret tasvirinde Şem'in beraberindeki kızlarla eğlendiği mekânda yer alan şarap havuzunun özellikleri anlatılır. Yuvarlak olan havuzun içi şarapla doludur. Havuzun ortasına konan parlak mum hale içindeki ay gibidir. Havuzun kenarına da baştan başa yapılan şadırvanların içi çeşit çeşit şarapla doldurulmuştur. Bir kısmı beyaz, gül renkli ve menekşe bir kısmı da efsunlu şarap. Güzeller onu aralarına almışlardır. Şem'in yanında eşsiz, şeker dilli on nedime vardı... Havuzun içinde bulunan billur kayığın (kadehin) sütunları gümüştten, yelkeni ince ipekten ve dümeni altından olup bu haliyle ne tarafa istersen gidebilir. Saki, kayığın içene şarap koyar ve gönderir. İçme sırası kimdeyse onu alır ve içtikten sonra tekrar sakiye gönderir:

1470 Görür var anda bir havz-ı müdevver
Laîf ü nâzûk ü maḥbûb u cevher

1471 İçinde ḳomamışlar hîç âbı
Ṭolınca aña ḳoymışlar şarâbı

1472 Ḳomışlar ortasında şem' -i raḥşân
Şanasın hâle içre mâh-ı tâbân

1473 Kim ol havzuñ kenârında ser-â-ser
Düzüp bir nice şadırvân ḳomışlar

1474 Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfi görmemiş bir kimse şeyden

1475 Kimi anuñ beyâz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsün

1476 Anı maḥbûbeler almış araya
Gül olmuş her biri bâğ-ı şafâya

1477 Var idi Şem' ile on kız muḳarreb
Ḳamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb
...

1493 Var ol havz içre bir billûr zevraḳ
O zevraḳ virmiş ol ḥoş havza revnaḳ

1494 Sutūnı var anuñ hāli gümüſden
Bürüncükden taķılmış aña yelken

1495 Laṭīf altun dümen düzmiſler aña
Gider havz içre isterseñ ne yaña

1496 Anuñ koyardı sāķī içine mül
Nice sāķī saçı sünbül yüzi gül

1497 O ‘ İsa-dem nefes ururdu aña
Nefes tutup revān ol fülk-i ğarrā

1498 Varurdu aña her kimünse nevbet
Tutup el üzre eylerlerdi hürmet

1499 Şafā ile şarābın eyleyüp nüş
Şalarla sāķīye ķalsa içi boş (Zâtî, ŞP)

Behiſtî'nin *Mihr ü Müſteri* mesnevisinde Şāh Keyvān'ın Mihr'in ſerefine kurduğu
bezmde sakinin sunduğu şarabın özellikleri anlatılır:

2398 Gözi sāķilerün hün-riz ü ser-mest
Lebinde nuķl ü zerrin cām der-dest

2399 İçi pür rāĝ rāĝ-ı rüg-perver
Sürür-efzā ķü rüg u reng-āver

2400 Ćü tiryāk lebi cān-baķſ-ı cānān
Virür ĝam zehri öldürdüĝine cān

2401 Şafā vü rengde ķün āb u āzer
Meferrihlikde ķün yāķüt ile zer

2402 Virür cām içre ſu‘ le bedr mānend
Yanında bī-bahādur ſerbet-i ķand

2403 Dıraķſān ſemse beñzer menzil-i tās
Fürüzān nāra beñzer micmeri kās

2404 Getürür pīr-i fāniye cüvāni
Ĥayāt-efzā ķü āb-ı zindeĝāni

2405 ‘ İtāb-ı yār-veſ telh ü ſeker-riz
‘ İzārı gibi āb-ı āteſ-engiz (Behiſtî, MM)

Heves-nâme'de şair, arkadaşlarıyla birlikte Kâğıthâne'de ırmak kenarında düzenledikleri bezimde, mekân tasvirinden sonra meclise getirilen şarabı 'sıfat-ı bâde' başlığı altında tasvir eder.

Rengi dolayısıyla yakut denilen şarabın kişiler üzerindeki fiziksel ve ruhsal etkisi, şişelerde saklanma şekli, mecliste kadehte el üstünde tutulma durumu, ömür bağımlı taze tutması ile aynı zamanda katil oluşuna değinilir. Çok zaman geçirmesine rağmen yine de hâmdır. Şarap, şen Mısır'da bir Yusuf yüzlüdür ki sürahi zindanı ona candır. Hapisten çıktıktan sonra gönül tahtına geçerek genç ve ihtiyarları hoş tutar. Meclislerdeki ulu kimseler onu el üstünde tutarak yüceltirler:

Sıfat-ı Bâde

- 734 ' Aceb yâķūtdur kim kân-ı dürden
Denhân-ı ħalk olupdur aña maĥzen
- 735 Kişiyi ' âleme sultân ider ol
' Urûķına girüp seyrân ider ol
- 736 Ķılur geh şişede menzil perivâr
Gehî gül gibi başlarda yiri var
- 737 Şuvarup ' ömr bâğın dutmağa ter
Ķurar meclisde devr-i dâyimîler
- 738 Egerçi âb-kirdâr âteş-engîz
Ķatı Ķattâl u merd-efgen ' aceb tîz
- 739 Geçürmiş şiddet-i ' aşr ile eyyâm
Velîkin puĥte olmamış daĥı ĥâm
- 740 Tarab Mısrında bir Yūsuf-liķâdur
Ki zindân-ı şurâĥî aña câdur
- 741 Çeker gerçi belâ-yı ĥabsi vâfir
Ĥalâş olup çıkar zindândan âĥir
- 742 Giçer dil taĥtına şehlik ider ol
Ķamu pîr u cüvânı ĥoş dutar ol
- 743 Ne meclisde ki ol ola ulular
El üstüne dutup anı ulular

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Heves-nâme'de şair arkadaşlarıyla birlikte gece düzenledikleri bezmde şarabı tasvir eder. Şarap parlak ayın vekili olup can âlemini aydınlatır. Ölçsüz lezzete sahip şarabı içenlerin yanakları tazelenir. Kendini düşünen her nefis ondan kâm alsın diye kadeh güzeli ortaya gelir. Şarap ile meclis ısınır, gam eksilip mutluluk artar. Şarap kargaşa sebebi olduğu için mugannîler hey sesleriyle bağırlar:

2078 Mey olup nâyib-i ħurşîd-i rahşân
Münevver oldu andan ' âlem-i cân

2079 Yine ruhsârı kıldı tâze bâde
Şafâ vü zevki bî-endâze bâde

2080 Yine ortaya düşdi şâhid-i câm
Ki andan kâm ala her nefis-i ħod-kâm

2081 Yine meclisleri germ itdi bâde
Ġam eksildi neşâţ oldu ziyâde

2082 Meger kim âlet-i hengâmedür mey
K'aya qarşar muġannîler urur hey (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Yine *Heves-nâme*'de, şairin de iştirak ettiği sevgilinin iştret meclisinde sürâhi ve kadeh tasvirinden sonra şarap, 'sıfat-ı müdâm' başlığı altında tasvir edilir. Hükümdara benzetilen şaraptaki hava kabarcığı ona taç olur. Şarap aşk arzusuna dost, akla düşmandır. Ateş mizaçlı, peri yaratılışlı olan şarap gönül şişesinde kanadı olan peri gibi halkın aklını alır. Bütün vücudu kuvvet olan şarap düşmana yenik düşmeyen bir pehlivandır. Küçük büyük herkesin yanında hürmeti olan şarap el üstünde tutulur. Karanlık gecede şarap ölümsüzlük suyu olup içene ebedi hayat bahşeder:

2735 Ne mey dil kişverinüñ pâdişâhı
Ĥabâbından başında tâc-ı şâhî

2736 Şurâĥîler aña ħargâh-ı zer-kâr
Gümiş altun kadehler şuffa-i bâr

2737 Yaraşur ger disem nûş-ı revândur
Ki anuñ devrinde ħalk ħâsûde-cândur

2738 Degüldür bir nefes ħâlî ħarabdan
Hevâ-yı ' işka yâr u ' aĥla düşman

2739 Ne yirde bulsa ' aĥluñ ħân mânın
Ĥarâb eyler ħomaz nâm u nişânın

2740 ‘ Aceb nārī-mizāc u āteşī-ṭab‘
Sezādur aña ger dirsem perī-ṭab‘

2741 Ki diller şîşesi içre perī var
Ṭutar ḥalkı alur ‘ aqlın perivār

2742 Vücūdı ser-te-ser tāb u tūvāndur
Başılmaz ḥaşma gürbüz pehlevāndur

2743 Girüp meydāna itse kārzarı
Yıkar biñ Rüstem ü İsfendiyār’ı

2744 Ulu kiçi yanında ḥürmeti var
El üstine ṭutarlar ‘ izeti var

2745 Gice zulmet mey āb-ı zindegānī
İçüp buldum ḥayāt-ı cāvidānī (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne’nin avda Lâlâ Nasır ile birlikte düzenlediği iştret meclisinde ‘şarabın vasfı’ başlığı altında şarabın özellikleri, kişide yarattığı duygusal ve fiziksel değişim anlatılır. Bu tasvirde daha çok şarabın etkileri ele alınır. Câm, sürahi, sürahinin çıkardığı ses gül, gonca ve bülbül benzetmesiyle ele alınır:

1024 Yenildi ḥān olındı şükr-i Yezdān
Ḳurıldı meclis-i mey oldı fermān

1025 Şarāb-ı ḥoş-güvāruñ vaşfidur bu
Ki ḳomaz ādemüñ ḳalbinde ḳayḡu

1026 Getürdiler şarāb-ı ḥoş-güvārı
İder ḡāyetde ferbih ol nizārı

1027 Nice mey āftāb-ı ‘ālem-ārā
Kim ol bī-ḡıll u ḡış pāk u muşaffā

1028 Virürdi gökde nūrı māh-i tāba
N’ola ḥürşid dinse ol şarāba

1027 Ḳarañu dilleri ol rüşen eyler
Cemāl-i dil-rübâyı gülşen eyler

1030 Nice olmaya lāyık āferine
Peri geçse ziyāsından görine

- 1031 ılur ol ‘arız-ı cānānı gūl gūl
İder ‘uŝŝāķı arŝusunda būlbūl
- 1032 Ger ise ğurbe urur şire pene
Dimez k’ide baňa ŝāyet ŝikence
- 1033 Olur bi-bāk meydāna girūp mūŝ
anı ğurbe dir anı eylese nūŝ
- 1034 Eger aŝŝāb-ı dervīŝ ise anı
oyunı biñ olur bekler obānı
- 1035 Gōñūl mūlkinden endūhı kim eyler
Fairi pādŝāh-ı ‘ālem eyler
- 1036 O bezm-i gūlŝen ire cāmlar gūl
Sūrāhı ğonce vū āvāzı būlbūl
- 1037 Boyı servi yaluñ yūzlū gūzel mum
Aña cān virmege pervāneler mum
- 1038 Dōkūpdūr ūp-ı sime zer kūlāhı
Aar Pervāne aña tır-i āhı
- 1039 Gelūp sākı ele aldı ayağı
ŝuwardı āb-ı hayvān ile bāğı
- 1040 ū ŝāha seb‘a-yı seyyāle irdi
Revān ğam-hānesini seyle virdi
- 1041 Ayadan hālet-i mey başa ıķdı
Binā-yı ğuŝŝa vū endūhı yıķdı (Zātı, ŝP)

Yine Zātı’nin *şem ‘ ü Pervāne* mesnevisinde şem‘ ile Pervāne sarayda ilk defa bir araya gelerek bezm tertip ederler. Bu bezmde bir şarap tasviri yer alır:

- 1582 Budur evŝāf-ı rāh-ı rūh-ı ŝānı
Bulur ŝafvet ŝu kim nūŝ eler anı
- 1583 Getürdiler ŝarāb-ı ergūvānı
Eibbā avli ūzre rūh-ı ŝānı
- 1584 Nice mey cānā ol cānlar bağışlar
Dil-i pūr-derde dermānlar bağıŝlar

- 1585 ‘Adū-yı guşşa vü ğam yār-ı şādī
Be-ġāyet ġuşşalu cānuñ murādı
- 1586 Zērāfet ehlinūñ cisminde cānı
Arada iki yāruñ tercümānı
- 1587 Açar esrār-ı rüyından niķābı
Der-i deryā-yı şādī merħabāyı
- 1588 Civān eyler eger pīr içse anı
Kıyās it kim ne eyler ol civānı
- 1589 Kimūñ kim var ise başında devlet
Ayaġın öpüp eyler aña hürmet
- 1590 Leb-i la‘ līnler anı içse der-ħāl
Geçirür la‘ lden şan rişte-yi āl
- 1591 Leb-i cānāna beñzer ol hū taħķīķ
N’ola barmaġ ile gösterse ibriķ (Zâtî, ŞP)
Aşağıdaki tasvirde Zâtî şarabı kızıl ve al ata benzetir:
- 1812 Yüridi yine ol zerrīn ayaklar
Semend-i āla bindiler yayaķlar
- 1813 Mey ehl-i işretūñ la‘ lin semendi
Kadeħdür anuñ altun sīne-bendi
- 1814 Ol atuñ her kim olursa suvārı
Gider elden ‘ inān-ı ihtiyārı
- 1815 Seherden gün kızınca itdiler nūş
Ziyāde oldı mihr u ğam ferāmūş
- 1816 Şu deñlü çekdiler nār-ı şarābı
Aķıtdı ruħları gülden gül-ābı (Zâtî, ŞP)
Zâtî’nin Şem’ ü Pervâne mesnevisinde Şem’, elçinin Pervâne hakkında getirdiği mutlu haberle şarap içip eğlenir. Şarap ateşe benzetilir ve aydınlık vasfıyla anlatılır:
- 2568 Eline aldı nār-ı ter ayaġın
Münevver eyledi ‘ işret çerāġın
- 2569 Şumū‘ -ı şevk-i envārından ol nār
Gönül fānūsını eyler pür-envār

2570 Egerçi bir muşaffâ u durur ol
Revân ğam-hânesine od urur ol

1571 Ol âteş-ħaşlet âbı eyledi nûş
Hevâ bahri gönülde eyledi cûş (Zâtî, ŞP)

Mesnevilerde ‘câm’, ‘tolu’, ‘kadeh’ vb. kadeh anlamındaki kelimeler mecaz-ı müsel yoluyla içki manasında kullanılır:

1592 Nice kim her birisi câm içerdî
Şükûfe üsdine aħça şaçardı

1603 Velî Hürmüz hemîn içer idi câm
Ele girmezdi şeftâlû vü bādâm (Tutmacı, GH)

1971 T̄olular içüp begler [u] şehr-i yâr
‘Aṭâ itdi her birine bir diyâr (Behiştî, İN)

2417 Dökülsün düşmenüñ mey gibi xanı
Çü sâġar nûş ide aħbâbuñ anı (Behiştî, MM)

4693 Aña kendü elinden içürüp câm
Perâşân hâtırına virdi ârâm (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Tasvirlerde şarap Kevser suyu ve Cennet şarabı ile mukayese edilir ve bunlarla benzerlik ilişkisi kurulur. Aşkî’nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, perşembe günü sarı renk elbise giyerek sandal renkli kümbete eğlenmeye gider. Behram’a huriler saf ve kokulu şarap sunarlar. Şarabın tadı şirin, rengi de akik kırmızısıdır. Sandal renkli köşk en yüce cennet; içki Kevser suyu, güzeller ise cennet hurileridir:

3605 Şunar idi hüriler câm-ı raḥîk
Ṭa‘mı şîrin rengi mânend-i ‘aḳîk

3606 Xaşr-ı sandal-reng idi Huld-ı Berîn
Āb-ı Kevşer mey şanemler hür-ı ‘în (Aşkî, HP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ in ney dinlemek için gülistanda kurduġu mecliste şaraba musiki eşlik ederken ay yüzlü güzeller raks ederler. Bu haliyle bezm cennet, Şem‘ de cennetteki huridir. Sarı kadehler ise cennetteki şaraptır:

346 Cennet ol bezm-i hâs u şem‘ idi hür
Devr iden bādeler şarâb-ı ṭahür (Mu‘îdî, ŞP)

Şarapla ilgili unsurlardan biri de ‘habâb’ denilen kadehteki şarabın üzerinde oluşan kabarcıklardır. Bu şarap kabarcıklarıyla ilgili çeşitli hayaller kurulur:

2734 Ḥabāb-ı mey anuñ bî-çāresidür
Hevādāri durur āvāresidür

2735 Ne mey dil kişverinüñ pādişāhı
Ḥabābından başında tāk-ı şāhī (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Kadehte sunulan şarap beyaz, saf ve paktır. Onun sarhoşluğundan zerre korku bulunmaz:

1348 Cām-ı billūruñ içindeki nebīd
Āb-ı Kevşer gibi şīrīn ü sefid

1349 Aķ olup mey çün ola şāfī vü pāk
Yok ḥumārından anuñ zerrece bāk

1350 Şīşesi dūr idi vü ḥamrı gülāb
Tāb virüp meh virdi şehe tāb (Behiştī, *HP*)

Yukarıdaki örnek pasajlarda görüldüğü üzere şarap çeşitli unsurlarıyla var olur. Bu başlıkta bezm tasvirlerinde yer alan şarabın özellikleri, şarapla ilgili öne çıkartılan hususlar, şarap türleri ve adları, şarap içmenin adabı ve şarabın etkileri ele alındı.

3.2.1.1.Şarap Çeşitleri ve Adları

Şarap fazla çeşit ve ada sahip bir içecektir. İncelenen mesnevilerdeki iştret tasvirleri şarap adlar ve çeşitleri bakımından oldukça zengin bir içerik sunmaktadır. Bu türlerinin fazlalığını Zâtî aşağıdaki beyitte şöyle dile getirir:

1474 Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfi görmemiş bir kimse şeyden (Zâtî, *ŞP*)

Doğan'ın klasik şiirde şarabın adlarıyla ilgili tespiti ise şöyledir:

“Şarap, klasik edebiyat metinlerinde, imal edilmiş şekli, sarhoşluk verici etkisi, rengi, kokusu ve içerisine katılan çeşitli maddeler bakımından birbirinden çok değişik adlar almış ve bu adlandırma birçok estetik benzetmeye (teşbih) konu olmuştur” (Doğan, 2008: 65).

3.2.1.1.1. Āb-ı âteş-engîz / hayvân / ‘îş / mey / zindegân / Kızıl su / Su

Farsçada su anlamına gelen âb kelimesi, farklı sözcüklerle terkip oluşturarak şarap anlamında kullanılır:

3279 Acı sözi gibi yāruñ şeker-rîz
Ruḥı mehrü-veş āb-ı âteş-engîz (Hassan, *MM*)

- 4616 O meclisde olmuş idi bâde gerdân
 adehler oluyidi b-1 ayvân (Cem Sultan, CH)
- 4230 Ki ün gördi Hümâ esbâb-1 îşî
 Aıtdı nâr-1 ışa b-1 îşî (Cemâlî, HH)
- 867 arab b-1 meyile tâzelendi
 Felekler nağmeden vâzelendi (Lâmiî Çelebi, VR)
- 3278 Virürdi pîre nîrû-yı cüvânlık
 Pes adı oldu b-1 zindegânlık (Hassan, MM)
- 1377 Diyüp dilden gam-1 devrâna yâ hû
 ara ayguyı def eyler kızıl şû (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2415 apuña b-1 ayvân olsun ol şû
 O varduğı yire varmaya ayđu (Behiştî, MM)

3.2.1.1.2. b-1 ineb

‘züm suyu’ anlamına gelen bu tamlama, zümnden ekilmiş şarap veya rakı demektir:

- 3239 Cem olup meclisine aşabı
 Ineb bın ierdi ünnâbı (Hamdî, YZ)
- 4708 Kâseler ni metile leb-ber-leb
 Kâşîlerde leb--leb b-1 ineb (Hamdî, YZ)

3.2.1.1.3. Arak

“züm veya başka maddelerden ekilip elde edilen iki, rakı. İmbikten ekilirken ter damlaları gibi düştüğü için bu isim verilmiştir” (Arslan, 2012: 32). Ter anlamına da geldiğinden şairler bu kelimeyi tevriyeli kullanmışlardır:

- 1433 Getürmişdi arak gül bergine mül
 Aardı hüsñ şufından varaq gül (Cemâlî, HH)
- 2045 Yanduşın şû şaîh şanmazdu
 Araqı görmesek inanmazdu (Vücûdî, HY)

3.2.1.1.4. Al şarap / Bâde-i âl / Revân âl

Pembeye kaçan kırmızı renk anlamına gelen al kelimesinin ‘âl’ şeklindeki okunuşu Arapça hile anlamındadır. Bu haliyle al, şarap adı olarak kullanımasının yanı sıra îhâm yoluyla şarabın sarhoşluk etkisi de belirtilir:

- 2771 Çekelüm bâde-i gül-renge anı
Tutalum âl ile ol arslanı (Taşlıcalı Yahyâ, YZ)
- 929 Derd-i ‘aşk eylese za‘îfû’l-hâl
Bir ‘aşâdur elüñde bâde-i âl (Gelibolulu M. Âlî, MM)
- 363 Âl ile yüz kızarup ikide bir
Çāk idersin hemîşe perde-i sır (Mu‘îdî, ŞP)
- 1614 Revân âl ile şâh-ı ‘aqlı tıtdı
Ol âla tuş olan kendin unıtdı (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.5. Âteş-i ter / Nâr-ı ter

Islak ateş demektir. Kırmızı şarap ve sevgilinin dudağı anlamlarına gelen bu tamlama (Onay, 2013: 63-64), bezm tasvirlerinde şarap adı olarak kullanılır. Kadeh demek olan ‘kuru su’ veya ‘ab-ı huşk’ ile şarap anlamına gelen ‘ıslak ateş’ veya ‘nâr-ı ter’ gibi zıt unsurlar aynı beyitlerde kullanılır:

- 2953 Şunub pür şîşeler şâha semen-ber
Kuru şu-y-ile virdi âteş-i ter (A. Rıdvan, HŞ)
- 2568 Eline aldı nâr-ı ter ayağın
Münevver eyledi ‘işret çerâğın (Zâtî, ŞP)
- 274 Câm-ı nâb içre bâde-i aḡmer
Âb-ı huşk içre oldı âteş-i ter (Fikrî Çelebi, EE)
- 1597 Revân emr oldı kim bir zülfi müşke
Koya nâr-ı teri ol âb-ı huşke (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.6. Bâde

Tasvirlerde en fazla yer alan şarap adlarından biri olan bâde, “mutlak üzümünden yapılan şarap” (Levend, 1980: 324), “mecazen sekir verici mâyilere denir” (Onay, 2013: 79). Mecazen kadeh anlamında da kullanılır. Bâd kelimesi de şarap anlamına gelir:

- 2075 Elinde cām içinde tolu bāde
Göñülleri bigi ruḥları sāde (Tutmacı, *GH*)
- 3411 İçelüm bāde vü gūş idelüm sāz
Ne resme göstere kim bile dem rāz (Behiştî, *MM*)
- 4016 Bādeden şāh olmuş idi nīm-mest
Şaldı ārām-ı dili boynına dest (Aşkı, *HP*)
- 1221 Şıgayup sākî sâ‘ id-i sîmîn
Beglere şundı bāde-i rengîn (Rahmî, *ŞG*)

3.2.1.1.7. Bâkî Şarap / Mey-i Bâkî

Sözlükte “*daimî, kalan, artan*” (Şemseddin Sami, 2015: 100) gibi anlamlara gelen bâkî kelimesi, bezmde arta kalan şarap kastedilir. Bu kullanım bir şarap türü olarak şiirlerde yer alır. Ayrıca bâkî kelimesinin ‘ebedî’ anlamı da kastedilerek arzulanan bezmin niteliği de belirtilmiş olur:

- 947 Cām-ı mey nūş idelüm şun bize sākî bu gice
Dünkiden ḳalmadı mı gizlüce bâkî bu gice (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 1700 Hemân ḳıldı işâret geldi sākî
Şehün şundı eline cām-ı bâkî (Cem Sultan, *CH*)
- 4923 Getür sākî mey-i bâkî demidür
Ki cāndan dil-ber oldı bize hem-dem (Cem Sultan, *CH*)
- 1834 Otursak bir arada ittifākî
Fenā dünyāda itsek ‘iş-i bâkî (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.1.1.8. Benevşî Şarap

Menekşe şarabı (Arslan, 2012: 33) demektir:

- 688 Benevşî nūş ḳıl yüzün gül olsun
Ḥacil ḳıl bâğ-ı cennet lâle-zārın (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)
- 1475 Kimi anuñ beyāz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsün (Zâtî, *ŞP*)

3.2.1.1.9. Beyaz Şarap

“Beyaz üzüm yahut boya veren kabukları ayrılmış siyah üzümün fermantasyonuyla elde edilir” (Şentürk, 2016: 192):

1475 Kimi anuñ beyâz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsün (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.10. Bint-i kerm / rez / ü'l-ineb / Duhter-i rez

Kerm kelimesi “asma, üzüm asması, asmalık” (Kantar, 1998: 492) gibi anlamlara gelir. Bağ (üzüm) kızı anlamındaki bu tamlama şarabın ismi olur. Bu terkip *Heves-nâme*'de yer alır. Aynı anlama gelen bint-i rez ve bintü'l-ineb terkiplerinin kullanımları daha yaygındır:

1099 Görüp pākīze bint-i kermi şudan
Şurāhiler çeküp aldı sebūdan (T. Cafer Çelebi, HN)

1849 Eger olmasa idi bint-i kerm ol
Bulımaz idi ol da bezmine yol (T. Cafer Çelebi, HN)

1209 Gehī şevka gelürler bint-i rezden
İderler gāhi hazz çeşm-i çerezden (Mustafa Çelebi, VG)

4285 Emīr –i meclis ü şāh-ı tarabdur
Ruḡ-ı mestūre-i bintü'l-inebdür (Cemâlî, HH)

2043 Görür çün duhter-i rez ya' nī bāde
Öpişmekdür kuçışmağdur irāde (T. Cafer Çelebi, HN)

2030 Dest-i yār ile oldı hem-destān
Duhter-i rez bu bezmi yıkdı hemān (Vücûdî, HY)

3.2.1.1.11. Dem

Soluk, nefes, an, vakit, saat, zaman ve kan gibi farklı anlamlara gelen dem kelimesi şarap adı olup şairlerce çoğu zaman tevriyeli kullanılır:

1722 Ayak şun destüme sāķī cihān ma' nāda bir demdür
Cihānda bir demi zāyi' geçürmez şol kim ādemdür (Zâtî, ŞP)

2042 İçildi çok tolular geldi demler
Öpişdiler kuçışdılar şanemler (T. Cafer Çelebi, HN)

3.2.1.1.12. Derya

Bazı beyitlerde şarap yerine derya ve deniz kelimelerinin kullanıldığı görülür. Şentürk, şarap yerine derya denmesine “*sular seller gibi çok şarap içildiğini vurgulamaya yönelik bir benzetme kalıbının sonradan isim hâlini almış olmasından kaynaklanmış olabilir*” der (Şentürk, 2019: 122). Aşağıdaki beyitlerde deniz gibi içenleri dalgalandırması ve çokluğu yönleriyle şaraba derya ve deniz denilmiştir:

- 6516 İçüp altun gemilerden denizler
Bulut bigi eli dökerdi gevler (Şeyhî, *HS*)
- 498 Gümüş peymânede deryâ-yı la‘lîn
‘Aceb mevce getürdi şöhet ehlin (Hamdî, *TU*)
- 1598 Bize hüm-hâne şarâbı ne kadar kıla meded
Bâde yirine gerek içile deryâ bu gice (Tutmacı, *GH*)

3.2.1.1.13. Erguvan Şarabı / Şarâb-ı erguvân / Mey-i erguvânî / Râh-ı erguvânî

Erguvan denilen kırmızıya mâil bir çiçekten yapılan şaraptır (Arslan 2012:36). İçene ferahlık verir, şerbeti sarhoşu ayıltır ve mahmurluğu giderir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 222). Tadı acıdır (Şentürk, 2020: 199):

- 2271 Ergavânî meyle bâng-ı erğanün
Kıldı ruhsârını şahuñ lâle-gün (Aşkî, *HP*)
- 3117 Ergavânî meyle bânuñ erğanün
Eyledi şahuñ neşâatını füzün (Aşkî, *HP*)
- 4182 Kenâr-ı cûda râh-ı erguvânî
İçerlerdi kim oldur ruh-ı şânî (Hassan, *MM*)
- 4263 İçüp dilber şarâb-ı erguvânî
Çeker yanına mâh-ı mihr-bânı (Behiştî, *MM*)
- 1583 Getürdiler şarâb-ı erguvânî
Etibbâ kavli üzre ruh-ı şânî (Zâtî, *ŞP*)
- 1259 Semâ‘-ı erğanün itdiler güş
Şarâb-ı erguvân kıldılar nüş (Cem Sultan, *CH*)
- 2696 Şarâb-ı ergavânî itdiler nüş

Semâ^c -1 erġanūmı kıldılar gūş (Şerîfî, ŞN)

6600 Getürdiler şarâb-1 erġavānı
Tırup devr itdürür sâķiler anı (Şerîfî, ŞN)

3.2.1.1.14. Eski Şarap / Şarab-1 köhne / Köhne-sâl

Eski, yıllanmış şarap demektir. Yıllanmış şarabın acılığı ve keskinliği içenleri daha çok sarhoş ettiği için raġbet görmüştür (Armutlu, 2015:117). Daha berrak ve hoş kadifemsi bir tadı vardır (Şentürk, 2020: 221). Aşağıdaki beyitlerde de anlaşıldığı üzere makbul bir şarap türüdür:

4143 O meclisde içildi eski müller
O müllerden açıldı taze güller (Hâşimî, MV)

32351 Biraz kim bâdeden eylediler nūş
Şarâb-1 köhne itdi başların hoş (Şerîfî, ŞN)

1146 Zihî^c işret k'ider Şirîn ü Hıusrev
Şarâb-1 köhne-sâl ü maħrem-i nev (Firâkî, HŞ)

3.2.1.1.15. Gül Kokulu Şarap / Gül-âmîz mül / Râh-1 gül-fâm / Gül Mül

Onay, gül-fâm ifadesinin gül kokulu şarap anlamına da geldiğini belirtir. Bu sebeple gül kokulu şarap bir şarap türü olarak kabul edilmelidir. “*Gül-fâm olan yalnız sâġar deġil, şarap da olur. Fâm koku mânâsına da gelir. Nasıl ki Diyarbakır’ın gül kokan gül rakısı meşhurdur*” (Onay, 2013: 356).

1880 Şaçarlardı biribirine güller
İçerlerdi gülâb-âmîz müller (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Gül enkli, kırmızı şarap:

1906 Girü nergesleyin başdan tıutup cām
Sürildi devr içildi râh-1 gül-fâm (Lâmiî Çelebi, FŞ)

1969 Seyr idüp elde taze ter gül mül
Reşk odıyla kebâb ola bülbül (Vücûdî, HY)

3.2.1.1.16. Gül-efsûn Şarap

İçine afyon katılan şarap demektir. Zâtî, bir şarap türü olarak bahseder:

1475 Kimi anuñ beyâz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsûn (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.17. Hâm Şarap / Mey-i Hâm

“Küpte veya fıçıda kaynayıp köpük atmamış şarap; şarabın köpük atmadan önceki hali” (Arslan, 2012: 38). Şarabın üçte biri geride (aşağıda) kalsın diye fazlaca kaynatılır. Bu çeşit şarabın sarhoşluk derecesi az olur. Hâm yani işlenmemiş şarap, kaynamış şaraba göre daha kıymetlidir (Armutlu, 2015:118):

- 509 Şurâhî kûlgulinden cām içerler
Herîf-i puhtelerdür hām içerler (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 2886 Şeh içdi çünkü bir nice tolu cām
Anı hoş-baht eyledi mey-i hām (Tutmacı, GH)

3.2.1.1.18. Hamr

Şarabın bir diğer ismi de hamrdır. Arapça olan bu kelime, sarhoş edici herhangi bir içki anlamındadır:

- 2039 İçirdi hamrı bir dildâr-ı maḥmūr
Nitekim selsebîli hūr-ı maḥşūr (T. Cafer Çelebi, HN)
- 26627 Şoñında gördiler şoḥbet yarağın
Bozarlar hamr-ıla ‘ aḳluñ yasağın (Şerîfî, ŞN)
- 2908 Yâr ile huld-i berîn oldı şahrâ bu gice
Aḳsun ırmağ oluban bâde-i hamr bu gice (T. Cafer Çelebi, HN)
- 4605 Olup maḥbūblar meclisde sâḳî
Şunarlardı ḳamu hamr-ı revâḳî (Cem Sultan, CH)

3.2.1.1.19. Kırmızı Şarap / Mey-i surh / Bâde-i ahmer / Bâde-i hamra / Mey-i ahmer / Mey-i hamra

Şarabın türlerinden biri de kırmızı (kızıl) renkli olandır:

- 553 Mey-i surh ile nuḳl-i ḥurmâ-yı ter
Virür meclisine şehün zîb u fer (Behiştî, İN)
- 2726 Mey-i surh ile pür bir sâğar-ı zer
Ki şüretde gül-i ra‘ nâya benzer (T. Cafer Çelebi, HN)

- 274 Cām-ı nâb içre bâde-i aḥmer
Āb-ı ḥuşk içre oldı âteş-i ter (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 956 Bundan özge olur mı bezm-i şafâ
Pür ola anda bâde-i ḥamrâ (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 942 Kıldı çarḥı sürâḥî-i minâ
Şafaḥ oldı aña mey-i ḥamrâ (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 2035 Ne şaḳîdür görüñ mey-i aḥmer
Hürmet itdüklerince başa çıkar (Vücûdî, *HY*)
- Şarabın kırmızılığını belirtmek için gül rengi, lale, la'l ve yakut kelimeleriyle çeşitli terkipler yapılır. Bunlar örnekleriyle aşağıda ele alındı.

3.2.1.1.19.1. Şarâb-ı gül-gûn/ Bâde-i gül-fâm / -i gül-reng / -i gül-gûn / Mey-i gül-reng / gül-fâm / gül-gûn / gül-nâr / Hamr-ı gül-gûn

Gül renkli, kırmızı şarap demektir:

- 950 Hem-nişîn oldular o mahzuna
Nüş-ı cām-ı şarâb-ı gül-gûna (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 435 Eyleyüp nüş-ı bâde-i gül-fâm
Niçe nüşîn-leb açar idi kelâm (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 935 Oturmuş bâde-i gül-reng ider nüş
Muğannîler surûdın eyleyüp gûş (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2200 Yâr içdükce bâde-i gül-gûn
Anuñ oldı sürâḥî-veş dili ḥun (Vücûdî, *HY*)
- 3445 Oturup mâh-rûlar rüy-der-rüy
Mey-i gül-reng içerlerdi be-her süy (Tutmacı, *GH*)
- 2278 Şeh mey-i gül-rengden olmışdı germ
Söyledi dil-dârına luḫ ile germ (Aşkı, *HP*)
- 2534 Mey-i gül-gûn elüñe al ki güller
Müzeyyen eyleyüpdür sebzârı (Cem Sultan, *CH*)
- 273 Lâleveş tutdu her büt-i mevzûn
Cām-ı la' lîn ile mey-i gül-gûn (Fikrî Çelebi, *EE*)

- 275 Āteş-i sürh idi mey-i gül-fām
Āb-ı yaḡ-beste ābgīne-i cām (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 2280 Mey-i gül-nār-ile meclis olup germ
Ney āvāzı ider sengin dili nerm (Kemalpaşazade, *YZ*)
- 2001 Elinde cām-ı sāḡar ḡamr-ı gül-gūn
Dilinde zıkr-i dil-ber şı‘r-i mevzūn (Şeyhî, *HŞ*)

3.2.1.1.19.2. Şarâb-ı lâle-gûn

La’l renkli, kırmızı şarap demektir:

- 4184 Oluban mest Mihr-i şem‘-i meclis
Şarâb-ı lâle-gūndan mişl-i nergis (Hassan, *MM*)

3.2.1.1.19.3. La’l-reng Şarap / Şarâb-ı La’l / la’l-peyker / la’l-gûn / Mey-i la’lîn / mercân / La’l-ı rahşende / La’l-i seyyâl / La’l-ı revân

Bu terkiplerle parlak kırmızı renkli şarap anlatılmak istenmektedir:

- 4155 Çü geldi la’l-i rengūn kemm ü keyfi
Şanasın şâh-ı nefsūn çıkdı seyfi (Hâşimî, *MV*)
- 1021 İçindeki şarâb-ı la’l-peyker
Dökilüp dâmenini itdi aḡmer (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 4180 Gelūn taḡt üzre şebnem-veş oturu
Şarâb-ı la’l-gūn cāmın getürüp (Hassan, *MM*)
- 1887 Bular ol kaşr-ı gül-reng içre gül-pâş
Mey-i la’lîn içüp ḡaldurmadı baş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 1195 Ḳadeḡ içre döker mey la’l ü mercân
Ḳoḡusından nesīm üftân u ḡayrân (Cem Sultan, *CH*)
- 3306 Mey-i la’lini yāruñ eyleyüp nūş
Ḳamu derd ü ḡamı ḡıldı ferāmūş (Cem Sultan, *CH*)
- 1809 Ele ala cām-ı direşsendeyi
Ḳoya içine la’l-i rahşendeyi (Behiştî, *İN*)
- 2726 Ayaḡdan cūşa geldi la’l-i seyyâl
Ḳamusın ḡarb-ı desti ḡıldı pây-mâl (Hâşimî, *MV*)

2373 İder la‘l-ı revân ser-cümle gül-reng
Olur meclis içi pür-şüh u pür-şeng (Hâşimî, *MV*)

1431 Nitekim Cem elinde cām-ı yâkût
Revân la‘l iderdi rûhına kût (Cemâlî, *HH*)

3.2.1.1.19.4. Yâkût Şarap / Yakûtî Şarab / Mey-i yâkût / Yâkût-ı seyyâl / Yâkût-ı revân / Kızıl Yâkût

Yâkût kelimesiyle yapılan çeşitli terkipler kırmızı şarabı ifade eder:

3135 Cām-ı la‘lîn ile yâkûtî şarâb
Eyler idi devr söylerdi rebâb (Aşkî, *HP*)

716 Bu resme her biri bir şî‘r-i ğarrâ
Oğur hem nûş ider yâkût-ı hamrâ (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

3135 Cām-ı la‘lîn ile yâkûtî şarâb
Eyler idi devr söylerdi rebâb (Aşkî, *HP*)

561 Her birisi elde tutdı la‘l-cām
Tolu olmuş içi yâkût müdâm (Muhibbî, *GN*)

2725 Çü hâzır oldı ol rahşende yâkût
Ki cisme kuvvet olup cânlara kût (Hâşimî, *MV*)

1557 Kıldı çün ruhsârını yâkût mey
Cebhesinüñ güllerinden geldi hey (Aşkî, *HP*)

2536 Mey-i yâkûtı kııl kendözüne kût
Bilürsin kim cihānuñ yok qararı (Cem Sultan, *CH*)

516 Bınâr olmuş aqar yâkût-ı seyyâl
Yatur sîl alur ser-hoşı der-ğâl (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

733 Oturduq taraf-ı cūda fâriğü‘l-bâl
Getürdük ortaya yâkût-ı seyyâl (T. Cafer Çelebi, *HN*)

4740 O yâkût-ı revānı itmedin nûş
Derünından bu terci‘ eyledi cüş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

568 Geldi sîmîn-sâk ü sâ‘id sâkıyân
Şundılar her biri yâkût-ı revân (Muhibbî, *GN*)

2797 Du‘âlar itdi ol ‘âlî-cenâba
Kızıl yâkûtı şaldı la‘l-i nâba (Taşlıcalı Yahya, YZ)

3.2.1.1.20. Kümeýt

Şarabın bir diğér ismi de kümeýttir. Rengi “siyaha çalan kırmızı şarap” (Levend, 1980: 327), “koyu renkli şarap. Rengi kırmızı-siyah olan şarap” (Arslan, 2012: 41) şeklinde tarif edilir. Yelesi ve kuyruğu siyah at anlamına gelen kümeýt kelimesi şairler tarafından tevriyeli kullanılmıştır:

2872 Şafâ vü ‘îş pervîzine şeb-dîz
Kümeýt-i bâde-i gül-gün sebük-ğîz (T. Cafer Çelebi, HN)

3276 Kümeýt-i ser-keş idi âb u âteş
Revânlıqdan çıqup her dem başa hoş (Hassan, MM)

3.2.1.1.21. Kut-ı revân / Câm-ı revân-bağş

Kut kelimesi “yaşamak için yenen şey, azık, rızık, gıda, tûşe” (Şemseddin Sami, 2015: 699), revân ise giden, akan, sıvı, çevik, akıcı, hemen ve ruh (Kanar, 1998: 318) gibi anlamlara gelir. Kut-ı revân tamlaması şarabın akıcılık özelliği de göz önünde bulundurularak ruhun gıdası, can bağışlayan anlamıyla şarap adı olur:

660 Getür sâkı şü yâkût-ı revânı
Ne yâkût-ı revân küt-ı revânı (Ahmed-i Dâî, ÇN)

637 Bezm[i] zeyn itdi görür küt-ı revân
Oldı hayvân şuyı zulmetde nihân (Behiştî, HP)

6631 Geldi ol dem mäh-ğal‘at sâkıyân
Her birisi şundılar küt-ı revân (Muhibbî, GN)

2361 Didi vü çekdi bir câm-ı revân-bağş
Ki ola bir cür‘ası ‘Îsâya cân-bağş (Hâşimî, MV)

3.2.1.1.22. La‘l-i müzâb / Yâkût-ı müzâb

“Erimiş la‘l ki şarâb-ı nâbiddir. Kana dahi itlak olunur” (Mütercim Asım Efendi, 2009: 480). Bir şarap türü olan la‘l-i müzâbın metinlerde yâkût-ı müzâb şekli de kullanılır. *Veyse ü Râmîn*’de bir beyitte bu şarabın la‘l-ı nâbdan daha üstün olduğu belirtilir:

- 543 İdüp cāmı geh la^ç l la^ç l-i müzāb
Geh elmās iderdi pūr eyleyüp āb (Behiştî, *İN*)
- 1856 Ki her beytinde ögmişdür şarbı
Cihāna virmez ol la^ç l-i müzābı (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 4834 İrüp bu āteşüñ Ferhāda tābı
Revān nūş itdi ol la^ç l-i müzābı (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 1428 Pür idüp lāle için la^ç l-i müzāb
Zeyn için meclise kebk oldı kebāb (Behiştî, *HP*)
- 2787 Şunar zerrin-kadehden lal^ç -i nābı
Ne la^ç l-i nāb yāķüt-ı muzābı (Lâmiî Çelebi, *VR*)

3.2.1.1.23. Mey

Farsça olan mey, üzümden yapılan şaraba denir. Gül suyu anlamına da gelir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 517). Mecâzen kadeh anlamında kullanılır:

- 3425 Döküp meclis içine mīve vü mey
Girür devrāna sākî-i Hızır ney
- 3449 Şu deñlü içdi ol baħr-ı vefā mey
Ĥabāb-āsā düzildi ĥaddine ĥūy
- 4259 Nedimi ĥūr olupdur sāgārı māh
Nice mey içmesün ol gāh u bî-gāh (Behiştî, *MM*)
- 2514 Şuñardı her yaña sākî piyāle
Mey ile bitdi ol şöħbetde lāle (Cem Sultan, *CH*)
- 1945 Güzeller geydi nārenci ĥabālar
İçildi mey kılındı merhabālar (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.2.1.1.24. Mey-i ra'nâ

Kadehin sarı rengi ile şarabın kırmızılığının bir araya gelmesi ra'nâ olarak ifade edilir:

- 928 Mey-i ra^ç nāda bu ne ĥikmetdür
Ĥaste-i ^ç aşķ olana şerbetdür (Gelibolulu M. Âli, *MM*)

3.2.1.1.25. Sarı Renkli Şarap / Mey-i asfer

Sarı renkli bir şarap çeşidi (Arslan 2012: 42):

- 1583 Mey-i aşfer idicek devri çü mäh
Germ olup şeh yine kec itdi külâh (Behiştî, *HP*)
- 1230 Mey-i aşferle keh-rubâyî cām
Gâhveş diller itdi bî-ārām (Rahmî, *ŞG*)

3.2.1.1.26. Muhammer Mey

Muhammer kelimesi mayalanmış, ekşiyip kabarmış, yoğrulmuş demektir (*Kubbealtı Lugatı*, 23.04.2021). Muhammer mey, mayalanmış, kaynayıp kıvama gelen şarap anlamındadır:

- 3673 Muhammer meyden olsun merkez-i gil
Ki rüşen cām-ıla ola hâne-i dil (Hassan, *MM*)

3.2.1.1.27. Müdâm

Müdâm, sürekli, daima ve şarap anlamlarına gelir. Şairler bu kelimeyi sıklıkla tevriyeli kullanarak çeşitli söz sanatları ortaya koymuşlardır. Uzun süre fıçıda kalan yıllanmış şarap (Arslan, 2012: 43), cevherî şarap -buna müdâme de derler- (Levend, 1980: 329) çeşidine verilen addır:

- 475 Müdâm olsun diyen cânuñ sürürü
Müdâmıla yusun dilde fütürü (Hamdî, *TU*)
- 1592 Şafâ kesb eyle güş it vaşf-ı cāmı
Müdâm anuñla nüş eyle müdâmı (Zâtî, *ŞP*)

3.2.1.1.28. Mül

Farsça olup şarap, içki anlamına gelir.

- 1496 Anuñ kıoyardı sâķî içine mül
Nice sâķî saçı sünbül yüzi gül (Zâtî, *ŞP*)
- 564 Şundı gül yüzlüder ehl-i bezme mül
Her biri şevķ-ile açıldı çü gül (Muhibbî, *GN*)
- 1287 Şafâdan tâb virdi ruhlara mül
Kızardı çihreler şu resme kim gül (Sûzî Çelebi, *GN*)

3.2.1.1.29. Nebîz

Hurma, kuru üzüm, bal, buğday, arpa vs.den yapılan şarap çeşididir (Levend, 1980:329; Arslan, 2012: 43; Kanar, 1998: 649). Nebîd şeklinde de geçer:

1348 Câm-ı billûruñ içindeki nebîd
Âb-ı Kevşer gibi şîrîn ü sefid (Behiştî, HP)

3.2.1.1.30. Râh / Rûh

Arapça neşe, şarap anlamlarına gelen râh, özel olarak insana rahatlık veren güzel kokulu şarap demektir (Arslan, 2012:44). Rûh ise “Çeşitli çiçeklerden çekilen derecesi yüksek rakı, iksir. Gül, menekşe, lale gibi çiçeklerden çekilen içki, şarap” (Arslan, 2012: 44) demektir. Şairler rûh, râh, râhat, ervâh kelimeleriyle cinas yapmışlardır:

3424 Getürdi bezme sâķî çünki râhı
Zemîn bûs itdi şöhetde şurâhî (Behiştî, MM)

1639 Yine taldurıban câm-ı şabûhı
Müferraḥ itdiler râḥ ile rûhı (Tutmacı, GH)

1612 Güzeller la' lîn öper gördi râhı
Birez ol ḥâle şokrandı sürâhî (Zatî, ŞP)

2365 Aña da şundi şâķî râh-ı rûhı
Ki bula rûhı râhatdan fütûhı (Hâşimî, MV)

489 Șurulup gine meclis-i zîbâ
Sürülür bezme râḥ-ı rûḥ-efzâ (Fikrî Çelebi, EE)

3272 Yüridi râḥ-ı revḥ-ı rûḥ tende
Revânı sâkin-idi cismi tende (Hassan, MM)

3.2.1.1.31. Rahîk

Saf, duru ve kokulu şarap (*Kubbealtı Lugatı*, 12.05.2021); halis şarap (Levend, 1980: 330); yılanmış şarap (Arslan, 2012: 44) demektir:

3605 Şunar idi ḥûriler câm-ı raḥîk
Șa'mı şîrîn rengi mânend-i 'aķîk

3606 Șaşr-ı şandal-reng idi Ḥuld-ı Berîn
Âb-ı Kevşer mey şanemler ḥûr-ı 'în (Aşkî, HP)

3.2.1.1.32. Revak (Rivak, revâkî, mürevvak) Şarap / Mey-i revâk

Şarabın sıfatı, adı ve türü olarak revâk, rivâk, mürevvak kelimeleriyle oluşturulan terkipler süzölmüş, saf ve halis şarap anlamına gelir (Levend, 1980: 329, 331; Arslan, 2012: 42,46):

- 2513 Bulunmağ için ol şoĥbetde revnağ
Yüridi her yaña cām-ı mürevvağ (Cem Sultan, CH)
- 2528 Getür sākî içelüm cām-ı mürevvağ
Görelüm ĥoş bugün rüz-ı bahârı (Cem Sultan, CH)
- 457 Aldı Mihr eline bir ulu ayak
Toptolu kıldı anı mey-i revâğ (Ümmî İsâ, MV)

3.2.1.1.33. Reyhanî Şarap

Tasvirlerde reyhan veya rayhanî şeklinde yer alır. Kokulu bir şarap çeşididir (Arslan, 2012: 44):

- 673 Getür sākî kadeĥ reyĥânî taldur
İçelüm râĥı kim râĥat demidür (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 703 Buyur sākî getürsin cām-ı yâkût
İçelim râĥ-ı ĥoş-reyĥân içinde (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 1520 Daĥı reyĥânî ki meclis yârıdur
Nuĥl-i şâyeste ki râĥuñ yârıdur (Aşkî, HP)
- 2110 Mümessek şerbet ile râĥ-ı reyĥân
Ruĥı al eyleyüp çeşmi_itdi fettân (Abdî, GN)

3.2.1.1.34. Sabûh

Bir diğeri şarap türü sabûhdur. “Mahmurluğü gidermek için sabahleyin içilen şarap” (Levend, 1980: 330), “geceden artıp kalan ve mahmurluk sökmek, neşe tazelemek için sabahleyin içilen şarap” (Onay, 2013:352) şeklinde tarif edilir. Bezmlerde sabah vaktinde şarap içme tavsiye edilmemiştir (Armutlu, 2016: 89):

- 1639 Yine taldurıban cām-ı şabûĥı
Müferraĥ itdiler râĥ ile rûĥı (Tutmacı, GH)

2525 Elüñe al şabūhī cām-1 gül-gün
Ki la' lüñden ider mey iftiḥārī (Cem Sultan, CH)

2730 Şubūhı rahş-1 gül-gün-1 seḥer-ḥīz
Ġayūḳı esipdür şebdīz-i şeb ḥīz (Hâşimî, MV)

3.2.1.1.35. Sâf ve Duru Şarap / Mey-i Sâf

Şarap türlerinden biri de saf ve duru olandır. “Yıllanmış şarabın tortusu dibe vurunca yukarıda kalan kısmı saf ve temiz olur” (Armutlu, 2015: 114). Tasvirlerde bu tür şarap ‘sâf’, ‘bî-gış’, ‘nâb’ vb. kelimelerle oluşturulan terkiplerle anlatılır. “Şaraba su katılmadığı sürece o şarap sertliğini ve acılığını muhafaza eder. Böyle şaraba yani su katılmamış şaraba ‘nâb’ yani ‘sâf’ sıfatı verilir, onun değeri daha çok olur, kıymeti artar” (Armutlu, 2015: 118).

3.3.1.1.35.1. Mey-i sâf / sâfî / Nûş-ı sâfî / Câm-ı sâfî

Katıksız, duru, saf şarap türüdür:

4265 Mey-i şâfî zihî ṭāvūs-ı ...
Leb-i şîrîn zihî ḥurmâ-yı bî-ḥār (Behiştî, MM)

1996 İşâret kıldı sulṭân geldi sâḳî
Mey-i şâfî eline aldı sâḳî

1997 İki hefte şeh anda ‘işret itdi
Mey-i şâf ile gönlin rāḥat itdi (Cem Sultan, CH)

2286 Hemân dem şād u ḥurrem oldu Ḥurşîd
Mey-i şâf ile bî-ğam oldu Ḥurşîd (Cem Sultan, CH)

4838 Niçe terkîb idi ol cām-ı şâfî
Ki niş-i ḳahr idi hem nûş-ı şâfî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.1.1.35.2. Şarâb-ı bî-gaş / Bâde-i bî-gaş / Mül-i bî-gaş

“Hilesiz ve katıksız şarap” (Levend, 1980:331) anlamındaki bir şarap çeşididir:

2998 Egildiler şarâb-ı bî-ğaş ile
Egerçi toğrılır tîr âteş ile (T. Cafer Çelebi, HN)

2043 Seyr iden cām-ı bâde-i bî-ğaş
Gördi bir yirde âb ile âteş (Vücûdî, HY)

444 Bezme virmişdi z̄inet-i dil-keş
Gül-i bî-ḥār ile mül-i bî-ḡaş (Fikrî Çelebi, *EE*)

3.2.1.1.35.3. Şarâb-ı Nâb / La'l-i nâb/ Mey-i nâb / Yâkût-ı nâb / Bâde-i nâb

'Nâb' kelimesiyle yapılan terkiplerde şarabın halis, katıksız, saf ve duru olduğu belirtilir. Bahadır, üzümle hiçbir madde konulmadan kendi kendine tahammür etmesiyle saf şarap cinsinin oluştuğunu belirtir (Bahadır, 2009: 39):

- 2941 Getürdi küh-ı Kâf'un ni' metinden
Şarâb-ı nâb u şîr ü şerbetinden (Manisalı Câmîî, *MN*)
- 2532 Perîler mecma'ı ol bezm-i dil-keş
Şarâb-ı nâb-ı âteş-rengden ḡeş (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1675 Dutup destinde ol la' lîn müzâbı
Dökerler nergisi yâkût-ı nâbı (Cemâlî, *HH*)
- 577 Câm-ı gevherler pür olup la' l-i nâb
İki ḡoldan şundılar bezme şarâb (Muhibbî, *GN*)
- 967 La' l-i nâbına oldıḡınca ḡarîñ
Eyle aña öpülmeḡi telḡîñ (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 5568 Zer şurâḡîler ḡolu yâkût-ı nâb
Nuḡl-ı sükkerler ḡadeḡler pür-şarâb (Muhibbî, *GN*)
- 3240 Sâkin itmeḡe sîne tâbını
Bâdenüñ nüş iderdi nâbını (Hamdî, *YZ*)
- 2052 Ḳan yalaşdı leb ile bâde-i nâb
Ḥolageldi görince çeşm-i ḡabâb (Vücûdî, *HY*)
- 1185 Şurâḡîler ser-â-ser pür mey-i nâb
Ḥarâm oldı bezimde nergese ḡvâb (Ûdî, *MM*)
- 283 Mey-i nâbı hemân ki ney-şekker
Belki daḡı elezz ü şîrînter (Fikrî Çelebi, *EE*)

3.2.1.1.36. Sahbâ

“Beyaz üzümden yapılan şarap. Rengi kırmızıya çalan sarı renkli şarap, siyah renkli şarap, rengi beyaza çalan şarap için de kullanılır” (Arslan, 2012: 45). “Kırmızı şarap” (Levend, 1980: 330; Onay, 2013: 356) demektir:

- 1596 Sâkî-i sîm-i zenc şun bize şahbâ bu gice
Tâ ki biz irürevüz şöhbeti şubha bu gice (Tutmacı, *GH*)
- 3394 Dimâğı cām-ı şahbâdan müşevveş
Dilinde dâğ var cânında âteş (Behiştî, *MM*)
- 1497 Hoş olur leyle-i kāmırâda şahbâ
Yine alduğ ele cām-ı muşaffâ (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1812 Şehensâhuñ elinde cām-ı zerrîn
İçi tolu mey-i sahbâ-yı la‘ lîn (Manisalı Câmîî, *MN*)

3.2.1.1.37. Süci

Türkçe olan kelime şarap demektir (Dilçin, 1983: 195):

- 506 Sücinüñ şîşede görsen mizâcın
Şanasın od ile şu imtizâcın (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

3.2.1.1.38. Şarâb

“Tahammür etmiş, içeni sarhoş eden üzüm suyu” (Onay, 2013: 382) demektir:

- 550 Müdâm işdügünce güzeller şarâb
Piyâlenün ağzı tolardı lu‘ âb (Behiştî, *İN*)
- 4249 El urdı Mihr-i meh-peyker şarâba
Yine meyl eyledi çeng ü rebâba (Behiştî, *MM*)

Şaraba atfedilen özellikleri belirtmek için farklı kelimelerle çeşitli terkipler oluşturulur. Ruha canlılık veren anlamındaki ‘ruh-efzâ’, ruhu besleyen anlamıyla ‘rûh-perver’, cennetteki içeceğe benzetmek için ‘selsebil’, parlaklığı sebebiyle ‘şeb-çerâğ’ vb. kelimelerle yapılan terkipler örnek verilebilir:

- 455 Bezm ol âfitâb-ı bezm-ārâ
Sürer idi şarâb-ı rûh-efzâ (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 1892 Mey-i şâfî şarâb-ı rûh-perver
Gelüp ortaya kıldı şühliklar (T. Cafer Çelebi, *HN*)

- 4264 Yanında huşk-vārī var idi hūş
Şarâb-ı selsebîli çeşme-i nūş (Behiştî, *MM*)
- 3531 Yine kaldırdı sâķiler ayağı
Pür itdiler şarâb-ı şeb-çerâğı (Manisalı Câmîî, *MN*)
- 3151 Yürüdüb sâķiler zerrîn ayağı
İçürdiler şarâb-ı şeb-çerâğı (A. Rıdvan, *HŞ*)

3.2.1.1.39. Şarâb-ı Hoşgüvâr / Mey-i Hoşgüvâr / Mey-i Hoş-hûr /Câm-ı hoş-güvâr

“Hoş içimli, hazmı kolay olan lezzetli şarap, baş ağrısı vermeyen şarap” (Arslan, 2012:

46) demektir:

- 1026 Getürdiler şarâb-ı hoş-güvârı
İder gâyetde ferbiḥ ol nizârı (Zâtî, *ŞP*)
- 3656 Mey-i hoş-güvâr oldı Āb-ı Ḥayât
Şunar zindegâniye şâha berât (Behiştî, *İN*)
- 932 Ne ‘acebdür bu kim mey-i ḥ’oş-ḥ’ur
Dâyim eyler velâyetiyle zuḥûr (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 1548 Çü birkaç çekdi cām-ı hoş-güvârı
Dimâğına irişdi mey buḥârı (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2833 Oldı hūş-ber çünki cām-ı hoş-güvâr
Düşdi yüzün ol la‘în ü ḥâk-sâr (Muhibbî, *GN*)

3.2.1.1.40. Şarâb-ı Tahûr

Cennet içkisinin adıdır. Aşağıdaki beyitte “...rableri onlara tertemiz bir içecek verir” mealindeki (İnsan 76/21) Kur’an ayetinden manen iktibas yapılmıştır. Cennet içkisi beyitte kendisine benzetilen unsur olarak yer alır.

- 346 Cennet ol bezm-i ḥâs u şem‘ idi ḥûr
Devr iden bâdeler şarâb-ı tahûr (Mu‘îdî, *ŞP*)

3.2.1.1.41. Şarâb-ı telh / telh-âmiz / Mey-i telh

Acı şarap anlamında şarab-ı telh terkibi, bir şarap türü ve adı olarak kullanılır. Şarabın acılığını artırmak için şaraba ‘sabr’ bitkisinin de katıldığı söylenir (Armutlu, 2015: 116):

- 4978 Leb-i ŧirini ŧevkıyla idüp cūŧ
ŧarāb-ı telhı ŧerbet-vār ider nūŧ (Kemalpaŧazade, YZ)
- 438 İçilürdi ŧarāb-ı telh-āmiz
Ėonçe-lebler olurdu ŧekker-riz (Fikri Çelebi, EE)
- 1735 Mey-i telh ile ‘ālemden alup dād
Ėam-ı devr acısından oldu āzād (Zātı, ŧP)
- 49 Mey-i telh içdugince ŧehd-i lebler
Muğanniler kılurlardı tarāblar (Lāmii Çelebi, VR)
- 1231 Bulup ālām-ı devrāndan emānı
Mey-i telh ile eglerlerdi cānı (Mustafa Çelebi, VG)
- 4142 Mey-i telhi kıoyup ŧirin-perest ol
Mey-i ŧirinile bu gice mest ol (A. Rıdvan, Hŧ)

3.2.1.1.42. ŧire

ŧire veya ŧıra, boza ile haŧiŧ suyundan yapılan bir ŧarap çeŧididir (Levend, 1980: 332). Üzüm suyu sıkıldıktan yedi gün sonra ŧıra adını alır ve az çok sarhoŧ eder (Onay, 2013: 23). ŧire, sadece ŧarap anlamında da kullanılır (Arslan, 2012: 47):

- 5175 Ta‘ām çün yindi sofra Ėötürüldi
ŧire ālātı geldi bezm uruldu
- 5176 ŧunardı sākıyān-ı māh-peyker
Eliyle bāde vü ağzıyla ŧekker (Tutmacı, GH)

3.2.1.1.43. Taze ŧarap / ŧarāb-ı taze / Bāde-i ter / La’l-i ter

Taze ŧarap, taze kırmızı ŧarap demektir. “Yeni ŧarapların üretimi esnasında ŧarapta oluşması istenmeyen bakterileri engelleme amacıyla kullanılan kükürt dioksit, taze ŧarabı içenlerde baŧ ağrısına sebep olur” (ŧentürk, 2020: 221):

- 3430 Elinde her kiŧi kim nūŧ iderdi
ŧarāb-ı taze gibi cūŧ iderdi (Behiŧti, MM)
- 4519 Oturup bāde-i ter nūŧ kıldı
Dil ü cānım anuñla hoş kıldı (Cem Sultan, CH)
- 4644 Gelüp memzūclar ortaya zerden
Tolup simin kıadehler la’l-i terden (Lāmii Çelebi, Fŧ)

3.2.1.1.44. Tolu

Kadeh manasına gelen tolu kelimesi içki anlamında da kullanılır. “...*dolu kelimesinin içki anlamı kazanması hayli eski olmalıdır*” (Şentürk, 2019: 269):

- 1971 Țolular içüp begler [u] şeh-r-i yâr
‘Aṭâ itdi her birine bir diyâr (Behiştî, *İN*)
- 1615 Şunup Pervâne’ye bir hoş Țolu Şem‘
Didi nūş idüp eyle ‘aḳluñı cem‘ (Zâtî, *ŞP*)
- 1414 Bu sūrūr ile ol perî-rūlar
Biri birine içdi Țolular (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

3.3.1.1.45. Ukar

Bir diğer şarap çeşidi de ukârdır. Ukar “*yıllanmış, yıllarca fiçida beklemiş şarap, kırmızı şarap*” (Arslan, 2012: 47) demektir.

- 1715 Günde bir günbedde şâh-ı Cem-tebâr
Gūş idüp ney nūş iderdi ‘uḳâr (Aşkî, *HP*)
- 3607 Giceye dek şâh-ı Cemşîd-iḳtidâr
Câm-ı zerden içdi yâḳūtî ‘uḳâr (Aşkî, *HP*)

3.2.1.1.46. Ümmü’l-habâis

‘Kötülüklerin anası’ anlamına gelen bu terkip hadisten kinayedir. Şarap adı olarak metinlerde geçer:

- 4290 Gider anı k’olur her cürme bā’ iş
Ḥaṭâ hem nūş u hem ümmül’-ḥabâiş (Cemâlî, *HH*)

3.2.1.2.Şarap İçmenin Âdâbı

Tasvirlerde şarap içmenin âdâbı ile ilgili bilgilere az yer verilir. Bir olay anlatıldığı için öğüt niteliğini taşıyan âdâb konusu işretlerde ele alınmaz. Daha çok protokol kurallarının anlatıldığı Farsça ve Arapça’dan tercüme eserler ile saki-nâme ve işret-nâmelerde bu konu işlenmiştir.

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender’e tavsiyelerde bulunanlardan İpokrat, şarabın âdâbını şöyle açıklar: “safa bulmak için şarabın gereklerine riayet etmek gerekir. Bezm yeri içinden akarsu geçen bir gülistan olmalı. Mugannî ve saki sakalsız, uzun boylu ve misk kokulu

olmalı. Nedimler doğru kişiler olmalı yoksa şaraptan safa bulunmaz. Yeni elbise giyilmeli ve yemek yemeli. İşrete az içerek başlamalı.”

4485 Levâzımları çok şarābuñ şehā
Ri‘ āyet gerek kim bulasın şafā

4486 Gerek ola bezm-gāh-ı laṭīf
Müzeyyen ola hem-çü ‘ Adn-i şerīf

4487 Ola gül-sitān aḳa āb-ı zülāl
Getürmeye baḳsañ ne sūya melāl

4488 Muḡanni vü sākī gerek sāde-rū
Ola her biri serv-ḳad müşg-bū

4489 Ḥarifān-ı meclis gerek aşdıḳā
V’egerni ki meyden bulunmaz şafā

4490 Geyüp cāme-i nev yiye ol ḡidā
Ḳıl az içmek ile şehā ibtidā (Behiştī, *İN*)

Bezm tasvirlerinde olayların anlatımı sırasında meclistekilerin şarabı nasıl içtiklerine yer yer değinilir. Behiştī’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şāh Keyvān, Mihr’in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine bezm kurar. Sakinin sunduğu kadehi alan Şāh Keyvān ayakta ve misafiri Mihr’in ‘aşkına’ der. Kural olarak ilk kadehi büyük olan içer ve büyük olanın aşkına içilir. Bu nedenle Mihr ayağa kalkar ona afiyet olsun der. Bu tasvirde kadehi birinin ‘aşkına’ veya ‘şerefine’ kaldırma âdeti yer alır:

2412 Gezer sākī elinde cām-ı billūr
İçinde pertev-efgen çeşme-i nūr

2413 Alup sākī elinden cāmı Keyvān
Ayıtdı ‘ ışḳuña ey şūḫ-ı mihmān

2414 Ayaḡ üzre ṭurup baş urdı mihmān
Didi nūş olsun ey sultān-ı devrān

2415 Ṭapuña āb-ı ḥayvān olsun ol şu
O varduḡı yire varmaya ḳayḡu

2416 Cihān ṭurduḳça ṭursun ey cihān-dār
Hemişe mey gibi ol sürḫ-ruḫsār

2417 Dökülsün düşmenüñ mey gibi xanı
Çü sâğar nüş ide aḥbābuñ anı

2418 Yine taldurdı cāmı aldı Keyvān
Didi kim sen daḥı nüş eyle ey cān

2419 Elin öpüp didi Mihr ey cihān-dār
‘Ademden ideli Ḥaḫ ben ḫuluñ var

2420 Bunuñ ben reng ü bũyın bilmezem hıç
Velikin içerem çün şeh didi iç

2421 Bunu zehr ise daḥı eylerem nüş
Kim olur zehr elinden sen şehüñ nüş

2422 Ayağ üzre tıruban nüş kıldı
İçecek bāde gibi cüş kıldı

2423 Ḳadeḫ çün la‘line oldu mülākī
Ḥasedden bulsa yirdi cāmı sākī

2424 Çerāğ-ı meclis-ārā sem‘-i meh-veş
İdüben nüş cāmı oldu ser-ḥoş

2425 Çü cān-perver müli nüş eyledi gül
Açıldı gül gibi vü oldu bülbül (Behiştî, *MM*)

Hâşimî’nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde ilk kadehi saki içer:

2349 Gümişden serv gibi ḫurdı şākī
Şığmayup sâ‘idi keşf itdi şākī

2350 Yudu āb-ı ḥayāt ile çü destin
Çevürdi çekdi hem bālā vü pestin

2351 Eline aldı bir cām-ı şafā-baḫş
Ki ola bir ḫaṭresi anuñ şifā-baḫş

2352 Urup baş ayağı çün nüş kıldı
Kıvāma geldi şākī cüş kıldı

2353 Çü şākī içdi vü taldurdı cāmı
Bu āteş birle puḫte ide cāmı

... (Hâşimî, *MV*)

Cemşîd ü Hurşîd'de Cemşîd, sevgilisine kavuşma ümidi ile kadehi fal (dilek) tutar. Bu gelenek başka tasvirlerde görülür:

3572 Revân Cemşîd'e sundı ol cāmı Kayşer
Tūrup Kayşer öñinde öpdî ol yer

3573 O cāmı fāl tūtdı şāh Cemşîd
Nigāra irmege tūtardı ümmîd (Cem Sultan, CH)

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev, Şîrîn'in misafiri olarak mecliste yer alır. Şarap kadehini eline alan Şîrîn 'dost aşkına' diyerek içer. Hüsrev de elinde dolu kadehle onu takip eder:

2159 Didi Pervîze Şîrîn ey civân-baht
Kevâkib saña merkep âsmân taht

...

2162 Hemân-dem bir tulu kıaldurdı bî-hüş
Be-^ç ışk-ı düst deyü eyledi nüş

2163 Tūtup Hüsrev de cām-ı Hüsrevânî
Koma kul? vardı diyü içdi anı

2164 Görüp bu ^çış u nüşı mäh-rûlar
Biribirine çekdiler tölular

2165 Tūtup her biri elde cām-ı gül-gün
İçerler ^çışk ile olursa da hün (Firâkî, HŞ)

Bezmde kendini kaybedecek düzeyde sarhoş olanlara gitmeleri için müsaade edilir:

3332 Çü olmaz mest olanuñ hâli mestūr
Yüki yitene sulţân virdi destūr (Şeyhî, HŞ)

4368 Çü çıkdı başlarına dîv-i bâde
İçende kılmadı bir ^çaklı sâde

4369 Ezelden bezm-i meyde budur ^çâdet
Virürler yüki yitene icâzet (Mustafa Çelebi, VG)

Adap olarak bezmlerin ne zaman kurulması gerektiği ile ilgili genel bir kural yoktur.

Behişti'nin dediği gibi şarap için için gündüz ve gece birdir:

1097 Zeyn ider bezmleri nuql ile cām
Bir olur bâde-keşe şubh ile şām (Behişti, HP)

3.2.1.3.Şarabın Etkileri

Bezm tasvirlerinde şarabın anlatıldığı bölümlerde, şarabın içenlerde meydana getirdiği ruhsal ve fiziksel etkiler dile getirilir. Şarap bezm ehli için en lezzetli ve arzu edilen bir içecek olduğu için onun etkileri de istenen bir durumdur. Bu açıdan bezm tasvirlerinde şarap, etkileri sebebiyle nadiren tenkit edilir.

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisinde *Zelîhâ*'nın sunduğu kadehi reddeden Yûsuf, şarabın kötülüklerini anlatır (b. 2798-2809). Bunun üzerine *Zelîhâ* şarap bezmini dağıtır, İlâhî bir meclis kurar.

Tasvirlerde 'şarabın göze gelmesi', 'keyfiyetin başa çıkması', 'germiyet (sıcaklık) vermesi', 'başın kızarması', 'kendinden geçme' gibi ifadeler şarabın etkisini belirtmek için kullanılır:

- 1556 İçdi Hüsrev bir niçe tolu kadeh
Germ oldı kellesi gönli ferah
- 2278 Şeh mey-i gül-rengden olmışdı germ
Söyledi dil-dârına luğf ile germ (Aşkî, *HP*)
- 4268 Şarâb-ı şevk ile kızmışdı başı
Kıomadı meclisinde hiç nâşî (Behiştî, *MM*)
- 1041 Ayakdan hâlet-i mey başa çıkdı
Binâ-yı gûşsa vü endûhı yıkdı (Zâtî, *ŞP*)
- 401 Başa çıkup göze gelince şarâb
Geldi yol kesdi anda rehzen-i hû'âb
- 955 Mest ü germ olup ol yüzi şulular
Yağdı yağmur gibi yine tollular
- 956 Şem' gördi ki bâde geldi göze
Dönüp ol mübtelâyı çekdi söze (Mu'îdî, *ŞP*)
- 242 O demde bâdeyi şöyle içürmiş
Ki kendümden beni âhîr geçürmiş (Ûdî, *MM*)
- 746 Çü geldi meclis ehlinüñ gözine
Şu' â' ı düşdü anlaruñ yüzine (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zâtî, aşağıdaki beyitte ise ‘ayak’ kelmesini kadeh ve insan uzvu anlamlarında kullanarak şarabın etkisini anlatır:

1041 Ayağdan hâlet-i mey başa çıktı
Binâ-yı ğuşşa vü endûhı yıkdı (Zâtî, ŞP)

Aşağıda Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde şarabın sohbeti verdiği sıcaklık, şarabın etkisiyle katılımcıların birbirine nazlanmaları, kur yapmaları, şarabın aradan hicap perdelerini kaldırıp kişileri birbirine yakınlaştırma gibi etkileri anlatılır:

“Şarabın etkisi güneş gibi başa çıkarak sohbet ehline hararet verdi. Her taraftan niyaza başladılar; birbirine naza başladılar. Örtü ve perde şevk ile yırtılıp Şâh’ın izniyle katıksız şarap içtiler. Her birinin yanağı gül, gönlü bülbül oldu. O namlı Şâh, ruh-ı sâni olan şaraptan bir nice kadeh içerek camına can kattı. Şarap, Şâh’ın gözüne gelince beraberindeki dilberlere hitap etti...”

1415 Gün gibi çıktı başa keyfiyyet
Şoĥbet ehline virdi germiyyet

1416 Her yaneden niyâza başladılar
Biri birine nâza başladılar

1417 Çāk olup şevk ile niķâb u hicâb
Şâh destûrı içdiler mey-i nâb

1418 Yanağı gül gül oldu her birinüñ
Dilleri bülbül oldu her birinüñ

1419 Cânına cân kıatup o Şâh-ı benâm
Rûĥ-ı şâniden içdi bir nice cām

1420 Çünkü Şâh’uñ gözine geldi şarâb
Kıldı dilberlere o demde ĥitâb (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Heves-nâme’de şairin bezmine gelen yaşlı kadına saki şarap ikram eder. Şarap kadının karanlık gecesini aydınlatır, yedi endamını coşturur. Yüzüne renk gelir, gözü kanlanır, gönlü açılır, hatırı şad olur:

1544 Bu eñnâda dutup sâķî piyâle
Şafâ geldi diyü kıldı ĥavâle

...

1548 Çü birkaç çekdi cām-ı ĥoş-güvârı
Dimâġına irişdi mey buĥârı

1549 Münevver itdi tîre şâmin anuñ
Getürdi cûşa heft endâmin anuñ

1550 Yüzinüñ za' ferânı buldı rengi
Gözi odlandı yılduz kırdı yengi

1551 Açıldı gönli oldı hâtırı şād
Karışdı lâğa itdi söze bünyād (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Aşağıdaki tasvirde şaraba olağanüstü özellikler atfedilir. Şarap aslan devirir, karanlık günü aydınlatır. Eğer biri şarapla yiğitlik yarışına girse bir anda şarabın esiri olur.

3602 Ki zirâ bâde olur şîr-efgen
Kılur tîre olmuş iken günü rüşen

3603 Ki her kim eylese meyle dilîrî
Olur bir lahızada anuñ esîri (Cem Sultan, *CH*)

Şarabın etkilerinden biri de sert gönülleri mum gibi yumuşatmasıdır:

1277 Meyden oldı başlar âteş gibi germ
Saht-diller oldılar çün mûm-ı nerm (Muhibbî, *GN*)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde düğün için verilen ziyafetten sonra kurulan bezmde şarap, insanlar üzerindeki tesiri perspektifinden tasvir edilir:

6637 Eylediler sâğarun bağrını hûn
Ehl-i meclis rüyı oldı lâle-gûn

6638 Hâleti bâde ' aceb hâlet durur
Kim anı nüş idene selvet verür

6639 Mümsik-i zerd eri cömerd eyler ol
Ehl-i tañniş olanı merd eyler ol

6640 Bendeyi eyler hemîn şâh-ı cihân
Pîr-i bî-tâba verür tâb ü tevân

6641 Eyleyenler nüş ol cām-ı Cem'i
Gözine göstermez olur ' âlemi

6642 Tab' -ı insânı tamâmet ter tutar
Bu nihâl-i bâğ-ı ' ömri tâzeler

6643 Kâlbi muzlim olanuñ mışbâhıdur
Hüzn ü guşşa fi' linüñ miftâhıdur

6644 Şüretüñ zer olsa eyler la‘l-i nâb
Bî-ķuvâ olsañ verür cismüñe tâb

6645 Bezmdede çün sâķıyân-ı sîm-sâķ
Ehl-i bezme virdiler la‘lîn ayak

6646 Pes bir elden cümlesi mest oldılar
Düşüp ayakdan yere pest oldılar

6647 Bâdeden her biri oldı kelle germ
Ara yerden getdi pes cilbâb-ı şerm

6648 Unudup her biri elden sâğarı
Güft ü gūya başladılar her biri (Muhibbî, *GN*)

Şarap üç defa devr edince içenlerde etkisi ortaya çıkar. Bu döngüye selâse-i gassâle denir:

2185 Çü devr itdi üç kerre la‘lîn cām
Olur şehlerüñ ‘ārızı lâle-fām (Behiştî, *İN*)

Bezm tasvirlerinde şarabın farklı etkilerinden bahsedilir. Bunlardan öne çıkanlar alt başlıklar halinde aşağıda ele alındı.

3.2.1.3.1. Sarhoşluk Vermesi / Aklı Baştan Götürmesi

Şarap içen kişide meydana getirdiği özellikle kendini bilemez, davranışlarına hâkim olamaz durumudur. Şarabın etkisiyle akıl devre dışı kalır ve kişi farklı dürtülerle hareket etmeye başlar. Tasvirlerde bu durum ‘mest olma’, ‘mest-i lâ-ya‘ķıl’, ‘esriklik’, ‘ser-mest’ gibi ifadelerle dile getirilir:

5178 Ƙadeħ çün devre başladı pey-â-pey
Hıred mest oldı ol resme ki hey hey

5179 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
Şular kim ķatı mest idi kızardı

5180 Ki tıraydı vü yirinden gideydi
Az idi belki yirinden gideydi

5181 İçerek esriyürek añul añul
Çoğ ağız başlar oldı ķatı yünül (Tutmacı, *GH*)

- 557 Aldı zengî kadehi nûş eyledi
Şol sâ' at 'aklı ferâmûş eyledi (Ümmî İsâ, *MV*)
- 689 Tolu huşyâra şun lâ ya' kııl olsun
Kadeh maħmûra vir yazsun ħumârın (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)
- 4262 Melik ser-mest ü devlet sâz-kârî
Elinde cām-ı mey yanında yârı (Behiştî, *MM*)
- 2178 Dögülüp sîneler içildi şarâb
Mest-i lâ-ya' kııl oldılar aħbâb (Vücûdî, *HY*)
- Bazen şarabın 'nîm-mest' yani yarı sarhoşluk etkisinden bahsedilir:
- 4016 Bâdeden şâh olmuş idi nîm-mest
Şaldı ārâm-ı dili boynına dest (Aşkî, *HP*)
- 2041 Çün oldı nîm-mest ol âfet-engîz
Göge çıkdı sürûd-ı ħâlet-engîz (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Bazı durumlarda şarabın sarhoşluk etkisinden yararlanıldığı görülür. Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr esaretten kurtulmak için yanında bulunanları işret meclisine davet eder. Bunlara büyük kadehten şarap içirip onları sarhoş ederek uyutur. Mihr, Vefa ile ata binerek oradan kaçar:

- 457 Aldı Mihr eline bir ulu ayak
Toptolu kıldı anı mey-i revâķ
- 458 Her kişiye bir ayağı bitürür
İçdüğü sâ' at şol kadem yaturur
- 459 Geceye dek anda 'işret itdiler
Her biri esiriyüben yitdiler (Ümmî İsâ, *MV*)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Ûdî'nin (Âşık), şarabın etkisiyle akli elden gider ve arkadaşına aşk sırrını anlatır. Bu tasvirde şarabın etkisiyle akıl melekesi devre dışı kalan, anlattıklarından pişmanlık duyan, hayıflanan bir âşık vardır:

- 242 O demde bâdeyi şöyle içürmiş
Ki kendümden beni âħir geçürmiş
- 243 Gidicek kişinüñ 'aklı elinden
Kamu esrârını söyler dilinden

244 amu aldurmayıg r   aqlı bir  n
KiŒiye aŒŒı kılmaz Œo  peŒim n

245 O dem kim meclis-i   iŒretde ol y r
Alup   aqlumı itmiŒ  ar-n - ar

246 Su  al itmiŒ amu av li ba a
DimiŒem m cer -yı m hi  na

247 Uyanup ıŒŒadan  n oldum  g h
Hem ndan c n   dilden eyledüm  h ( di, MM)

Tutmacı'nın *G l   Hüsrev* mesnevisinde Rum kayserinin Hürmüz' n kendi oğlu olduğunu öğrenmesi üzerine düzenlenen eğlencede ay yüzlü, yasemin kokulu ve tatlı dilli sakiler Œarap sunarlar. VurulmuŒ midelerde Œarap akıl için tuzak, saki avcı, kadeh yemdir:

2074 Œıđanup s kiy n-ı s m-đabđab
amer-r y u semen-b y u Œeker-leb

2077 Tolar peym neye s gar    avv Œ
ılır binileri baŒlarda rakđ Œ

2078 Mey urmiŒ mi   delerde   aql i n d m
Anu  Œayy dı Œ ki d nesi c m (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *G l   Hüsrev* mesnevisinde iŒret meclislerinde Œarabın sarhoŒluk etkisi farklı beyitlerde dile getirilmiŒtir:

845   döndi bir iki devri Œar bu n
Bil rs n ne durur  avrı Œar bu n

846   G l mest oldu didi mu rıba t z
Oğı bir Œi   r-i Œ rin   Œeker-r z

1641   bir nice adeğ p r ıldılar n Œ
Yine d Œup yaturlar mest   medh Œ

1642 D Œup ser-mest ol iki y r-ı c ni
UnutmiŒlar idi iki cih ni

2082 Zih  vaqt   zih  fırsat zih  dem
Ki n -geh Œ dılık gelüp gide  am (Tutmacı, GH)

Cem Sultan'ın *CemŒid   HurŒid* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde CemŒid, Œarabın etkisiyle sarhoŒ olur. CemŒid HurŒid'in zülfüne el uzatınca sevgilinin hıŒmına uğrayarak

meclisten kovulur. Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde de buna benzer bir sahnede Hüsrev, Şîrîn'den azar işitip bezmden kovulur (b. 2166-2222).

2685 Şehenşeh olmuş idi şöyle ser-mest
Ki urdı añsuzda dil-ber zülfine dest

2686 Kalem mest olana çekmek hatâdur
Ki derd-i 'aşk ile ol mübtelâdur

2687 Melik çün düşmüş idi dest ü pâdan
Halâş isterdi zülf-i âşinâdan

2688 Yapışdıysa o meh zülfine Cemşîd
Nola çün kendüden olmuşdı nevmîd

2689 Edebsüzlük çün itdi şâh Cemşîd
Hemân sat sâ' at hışm itdi Hurşîd

2690 Katından itdi Cemşîd'i o meh dūr
Hemân ol sâye bigi oldı bî-nūr (Cem Sultan, CH)

Zâtî sarhoşluğun etkisiyle bazı kişiler için 'yüki yitdi' der. Akıl beraberinde bilinci taşıdığı için kişilere sorumluluk ve dertler getirir. Âdeta bir yük olan akıl, şarabın etkisiyle geçici de olsa kaybolur:

...

1087 Bu şevk ü şādî itdi bunları mest
Yudılar 'aql baħrından bular dest

1088 Bu bezm içre anuñ kim yüki yitdi
Nite kim 'aql-ı mestân tırdı gitdi

1089 Görürler nağd-ı 'aqlı hâb kapdı
Kamu dîde ser-â-ser kapu yaptı

1090 Yitişdi hâlet-i mey leşker-i hâb
'Aceb mi yapsa cümle dîdeler bâb (Zâtî, ŞP)

Tasvirlerde şarabın sarhoşluk etkisi ile aklın baştan gitmesini ifade eden birkaç örnek beyit aşağıda verildi:

2081 Nice az içdilerse cür' a cür' a
Yuvalanurdı esrükler çü kur' a

2424 Çerâğ-ı meclis-ārâ şem' -i meh-veş
İdüben nüş cāmı oldı ser-hoş (Behiştî, MM)

- 3194 Çü ‘ işret arada oldu ziyâde
Humâr itdi qamusın cām-ı bâde (Cem Sultan, CH)
- 2996 Virüp hoş ‘ aql u hūşı bâde bâda
Tekellüf qalmadı hergiz arada (T. Cafer Çelebi, HN)

3.2.1.3.2. Utanma Duygusunu Ortadan Kaldırması

Tasvirlerde şarabın örtü anlamındaki ‘hicab’ ve ‘nikabı’ ortadan kaldırdığı belirtilir. Bu örtü ev sahibi ile misafir arasındaki çekingenlik, tasavvufi anlamda varlığı örten sır perdesi, yaradan ile yaradılanı birleştiği ‘fenafillâh’ makamı olabildiği gibi utanma, ar perdesi anlamında da kullanılır. Özellikle aşk mesnevilerinde gerek temsili gerek gerçek olsun iki sevgilinin buluşmasında şarap, utanma perdelerinin kaldırmasına neden olur. Böylece normal zamanlarda ayıp sayılan, cesaret edilemeyen hal ve davranışlar olağanlaşır.

- 730 Humârı bâdenüñ çıkduqca başa
Ururdi şîşe-i nāmūsı taşā (Fırâkî, HŞ)

Ferhâd ile Şîrîn mesnevisinde şarabın etkisiyle ev sahibesi Bânû ile Ferhâd arasında çekingenlik perdesi kalkar ve Bânû nedimeleri vasıtasıyla Ferhâd’ın bilgi düzeyini öğrenmek için soru sordurtur:

- 4670 Çü meclis oldu tâb-ı bâdeden germ
Açıldı perdeler yüzden gidüp şerm
- 4671 İdüp Bânû kemâl ü fazl izhâr
Ma‘ârif perdesinden açdı dîzâr (Lâmiû Çelebi, FŞ)

Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde şarabın etkisiyle katılımcılar birbirine nazlanır, kur yapar ve aralarındaki perdeler şevk ile kalkar:

- 1415 Gün gibi çıkdı başa keyfiyyet
Şoĥbet ehline virdi germiyyet
- 1416 Her yânedan niyâza başladılar
Biri birine nâza başladılar
- 1417 Çāk olup şevk ile niqâb u hicâb
Şâh destûri içdiler mey-i nâb (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül ve Hüsvrev’ün düzenledikleri bezimde iki sevgili birbirine şarap ikram edip mest ve şaşkın olurlar. Böylece aradaki naz ü niyaz perdesi kalkar:

- 1641 Çü bir nice kadeĥ pür kıldılar nüş
Yine düşüp yaturlar mest ü medhüş

- ...
- 1643 Şarāb alup ol iki şāh-bāzı
Bu nāzı kıomış elden ol niyazı (Tutmacı, *GH*)
Behişti'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Mihr'in şarabın etkisiyle Nāhid'e olan şevki artar, Mihr sevgilisiyle baş başa kalmak için meclisi dağıtır:
- 4266 Dili dildārı řevkıyle pür-cūř
İderdi cām-ı cānān ' iřkına nūř
- 4267 Nigāruñ dil-sitānı fitne-engīz
İder göñlindeki ' işk āteřin tīz
- 4268 Şarāb-ı şevk ile kızmışdı başı
Kıomadı meclisinde hīç nāřı
- 4269 Girüp ĥalvet yine yārı olur germ
Yine gitdi aradan perde-i şerm (Behişti, *MM*)
Ūdi'nin *Mācerā-yı Māh* mesnevisinde Āřık'ın arkadaşıyla sohbetinde şaraptan umdukları, iki arkadaş arasındaki perdeyi kaldırmasıdır:
- 155 Gerekdür hem bize cām-ı muřaffā
Anuñla kıalbümüz ola mücellā
- 156 Ĥicābı ref' ide ol aramuzdan
řikāyet eyleyevüz yaramuzdan (Ūdi, *MM*)
Fikrī Ĥelebi'nin *Ebkār-ı Efkār* mesnevisindeki çelebiler meclisinde şarabın etkisiyle utanma duygusu kalkar, dilberler göz ve dudaktan öpüşmeye başlarlar:
- 438 İçilürdi řarāb-ı telĥ-āmīz
Gönçe-lebler olurdu şekker-rīz
- 439 Gözlerini biri birinüñ öper
Tāze bādāma kıaplayup şekker
- 440 Öpüşüp birbiriyle her dil-ber
Biribirine cān yidürürler
- 441 Nāz ile her nigār-ı şekker ĥand
Ezilür birbirine nite ki kıand
- 442 Rāyegān anda buse-i leb-i ter
Rūz-i ' id olsa nite kim řekker

443 Kelleler şem^c gibi olup germ
Çāk olmış mey ile perde-i şerm

444 Bezme virmişdi zīnet-i dil-keş
Gül-i bī-hār ile mül-i bī-ğaş (Fikrî Çelebi, EE)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde Aden şâhı Bedî, Gül'ün katılımıyla bezmde eğlenir. Şarabın etkisiyle Bedî, Gül'e el uzatır:

4472 Kelleler meyden çün âteş oldu germ
Şaldı yüzden her biri cilbâb-ı şerm

4473 Germ oldu kalb-i şeh mânend-i nâr
Şundı ol-dem destine ol kâm-kâr

4474 Şoğdı anı koyunına sîmîn-berüñ
Tutdı iki sîbini ol dil-berüñ

4475 Girdi çün büstâna şâh-ı kâm-kâr
Râst geldi destine iki enâr (Muhibbî, GN)

Şarabın etkisiyle bezmde bulunanların öpüşmeye, kucaklaşmaya başladıkları belirtilir:

2042 İçildi çok tolular geldi demler
Öpişdiler kuçışdılar şanemler (T. Cafer Çelebi, HN)

Tasvirlerde şarabın hayâ perdesini kaldırdığına neden olduğu belirtilen diğer beyitler aşağıda verildi:

2906 Çü sākīler tolандurdı şarābı
Şehūñ gıtdı utanması hicābı (A. Rıdvan, HŞ)

4694 Dil-i Ferhād olup ol cāmdan germ
Bu şî^c ri oğıdı mestāne bī-şerm (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.1.3.3. Uyku Getirmesi

Şarap, sarhoşlukla birlikte uyku getirir. Özellikle bezmin sonlarına doğru şarap tüketiminin artması ile gece düzenlenen işretlerin ileri saatlere dek sürmesi içkinin vücut üzerindeki etkisini artırır. Buna bağlı olarak uyku gelir. Bezmlerin gece olmasından hareketle uyku eşkıyaya benzetilir ve uyku için yol kesen, eşkıya anlamındaki 'rehzen' ifadesi kullanılır.

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde işret meclisinde içilen şarabın uyku getirme etkisi şöyle dile getirilmiştir:

Çifte çifte kadehler içilip öpüşen ay yüzlüler yok demezlerdi. Şarabın etkisi başa çıkıp, göze gelince yol kesici uyku gelip yol kesti. Meclis ehli kendinden geçerek, ayakta duramaz halde sarhoş oldu. Sarhoş Şem‘ bezmi dağıtarak naz ile eve yöneldi:

401 Başa çıkup göze gelince şarāb
Geldi yol kesdi anda rehzen-i h̄vāb

402 Ehl-i meclis ki mey-perest oldu
Turamaz ayağ üzre mest oldu

403 Tağıdup Şem‘ -i serkeş ol bezmi
H̄nāyeye itdi nāz ile ‘ azmı (Mu‘idī, ŞP)

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Cemşîd, eğlencede içkinin etkisiyle uyuyakalır. Rüyasında çok güzel bir yer ve o yerde kurulu bir saray görür. Sarayda bulunan kıza âşık olur. Cemşîd, uykudan uyanınca düşünüyü hatırlayarak feryat etmeye başlar, ‘aşk’ redifli bir gazel okur. Mecliste bulunanlar bu durumun sebebini sorarlar fakat Cemşîd derdini anlatmaz. Nedimler Cemşîd’in bu davranışlarını içkinin etkisine yorarlar. Onu tekrar eğlendirmeye çalışır, içki ile kaygılarından kurtulabileceğini düşünürler (b. 1201-1256):

1201 Meyi çün içmiş idi ol ziyāde
Belürdi kendözinde fi‘l-i bāde

1202 Çü meyle şāh göñli oldu pür-tāb
Hemān lahza yörendi nerkise h̄b

1203 Çü şāha sāğar-ı mey kār itdi
Gül ü nesrīn içinde düşdi yitdi

1204 Dir idi fāhte zevk ile güğü
Şehūñ nerkislerin tutmuşdı uyhu

1205 Uyrken şāh nā-geh gördi bir h̄b
Ki aqar Kevşer bigi bir çeşm-i āb

1206 Kenārından şunuñ birmiş reyāhīn
Pür olmuş her yaña gül-berg-i nesrīn

...

1233 Uyanup çün nazār kıldı şehensāh
Nigārīñ görmeyüben eyledi āh

1234 Çü bī-dil oldu şeh feryād kıldı
O gördügi düşini yād kıldı

1235 Fiġān idüp yaķasın çāk kıldı
Yaş ile yir yüzün nemnāk kıldı (Cem Sultan, CH)

Heves-nāme ve *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevilerinde geçen aşığıdaki örneklerde şarabın etkisiyle gözlere uyku çöktüğü görülür:

3020 İçildi düst-kāmīler pey-ā-pey
Dimāğı itdi ħīre neşve-i mey

3021 Çün oldı ‘aķla īre bāde-i nāb
Şebīhūn itdi yir yir leşker-i ħ^vāb

3022 Perī-rūlar gözini tıtdı uyġu
Yatağına yöneldi her bir āhū (T. Cafer Çelebi, HN)

736 ü Hüsrev tāb-ı meyden oldı bī-tāb
Alur nergislerin endīşe-i ħ^vāb

737 oyup elden ayağı ehl-i şoġbet
Ferāġat ħ^vābiyile oldı rāġāt (Firākī, HŞ)

3.2.1.3.4. Konuşturucu Olması

Şarabın etkilerinden biri de içen kişilerin dillerinin çözülmesine, anlamlı anlamsız konuşmalarına ve sırlarını ortaya dökmelerine neden olmasıdır.

Heves-nāme'de şarap kibrit-i ahmere benzetilerek onu ele alan bezm ehlinin işi altın olur. Kalpten hile ve riyayı giderir; nasıl ve niinleri unutturur. Şarabın etkisi göze gelince katılımcıların yüzü aydınlanır. Katılımcılar gül gibi açılarak konuşmaya, sırlarını ortaya dökmeğe başlarlar. Aşk derdine düşen bu yâran, aşk hikâyelerini anlatırlar:

744 Ele geldi çün ol kibrit-i aġmer
İşini ehl-i bezmün eyledi zer

745 Giderdi kalbden ġışş u riyâyı
Unutdurdı ķamu çün u erâyı

746 ü geldi meclis ehlinün gözine
Şu‘ā‘ı düşdü anlaruñ yüzine

747 ‘Aķīķe döndürüben keh-rübâyı
Dıraşşande Süheyl itdi Sühā’yı

748 amu ayyibü'n-nefs eyledi devr
Söze başlandı her yüzden 'ale'l-fevr

749 ızaru utanu meclisde her yâr
Açılup gül gibi keşf itdi esrâr

750 Bular düşmiş imiş gavğa-yı 'ışa
Esir olmuş imiş sevâd-yı 'ışa

751 Yolında hâk olup bir lâle-rüyuñ
Olap şeydâsı bir zencîr-müyuñ

752 Cemâlin kıblegâh itmişler imiş
İşigin secdegâh itmişler imiş

753 Hikâyet eyledi her biri hâlin
Beyân itdi ser-â-ser îl u âlin (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Yine *Heves-nâme*'de yer alan bir başka bezm tasvirinde sarhoşluğun konuşurucu etkisi ele alınır:

1892 Mey-i şâfî şarâb-ı rûh-perver
Gelüp ortaya kıldı şühliklar

1893 Açup her kişiyi ol meclis-ârâ
Bu meclis ehlinüñ a' lâ vü ednâ

1894 Tamarlarına girdi itdi te 'şîr
amuya râzını söyletdi bir bir (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem', şarabın Pervâne'ye etki ettiğini gördükten sonra çeşitli sorularla onu konuşturur:

956 Şem' gördi ki bâde geldi göze
Dönüp ol mübtelâyı çekdi söze

957 Pes eyitdi ki ey belâ dîde
Dürlü dürlü gam ile rencide

958 Kimesneñ var mı andedür vaanuñ
Ne için yok libâs ü pîrehenüñ

959 Didi bir ' aşıkum garîb ü gedâ
Menzilüm küy-ı 'aş u şehir-i vefâ

...

(Mu'îdî, *ŞP*)

Mecliste kadeh dönünce şarabın etkisiyle katılımcılar yaprak açmış gül gibi konuşmaya ve gülmeye başlarlar:

3432 Menâzil seyr idüp mâh-ı dirahşân
Kadeh meclis içinde itdi devrân

3433 Açıldı cā-be-cā şad-berg-i handân
Revân ortada cūy-ı āb-ı hayvân (Behiştî, *MM*)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Âşık, şarabın etkisiyle şuurunu kaybeder ve aşk sırrını arkadaşına söyler:

242 O demde bâdeyi şöyle içürmiş
Ki kendümden beni âhîr geçürmiş

...

246 Su 'âl itmiş kamu ahvâli baña
Dimişem mâcerâ-yı mâhı aña

247 Uyanup kışşadan çün oldum āgâh
Hemândan cân ü dilden eyledüm âh (Ûdî, *MM*)

Luhrâsb büyük bir bezm kurup İran'ın bey ve ulularını davet eder. Luhrâsb'ın oğlu Güştâsb içkinin etkisiyle gönlündeki arzuyu dile getirir, babasından İran tahtını kendisine bırakmasını ister:

29773 Biraz Güştâsb içdi germ oldı
Şarâb-ıla katı bî-şerm oldı

29774 Ne kim gönlinde vardı itdi izhâr
Şarâb-ıla kişi saklamaz esrâr

29775 Ne kim sırrı var-ısa eyledi fâş
Toğundı şîşe-yi esrârını taş

...

29786 Ne ola sen dağı bu taht u tâcı
Baña virsen kosañ elden 'ilâcı

...

(Şerîfi, *ŞN*)

Şarapla sarhoş olanların dillerinin çözülmesi, yüz ve yanaklarının gül pembesi olması durumu ile gül ve bülbül olayı arasında benzerlik ilişkisi kurulur:

1418 Yanağı gül gül oldı herbirinüñ
Dilleri bülbül oldı herbirinüñ (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

2425 Çü cân-perver müli nüş eyledi gül
Açıldı gül gibi vü oldı bülbül (Behiştî, *MM*)

- 1281 Geldi ol dem cūşa bülbül mül gibi
Kıldı ğulğul şevkle bülbül gibi
- 1282 Zevk-i meyle def -i hāclet eyledi
Şāh öñinde çok nedāmet eyledi
- 1283 Kıldı bezm içinde efsūn-sāzlık
Söz-ile kıldı suhan-perdāzlık (Muhibbî, *GN*)

3.2.1.3.5. Coşkunluk ve Cesaret Vermesi

Şarabın etkilerinden biri de içen kişide meydana getirdiği coşkunluk ve cesaret halidir.

Böylece içen kişiler daha canlı ve cüretkâr olurlar:

- 517 Kime kim cām içer mey cān bağışlar
Ġdā-yı rūh olur reyhān bağışlar (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)
- 2526 Mey-i cān-bağş içüp ‘ıyş u neşāt it
Ne hoş mevsim durur gör rüzgârı (Cem Sultan, *CH*)
- 2787 Cüvān olur bunı nūş eyleyen pîr
Hemîşe mūr-ı mazlūmı ider şîr (Taşlıcalı Yahya, *YZ*)
- 2788 Müşbihdür bu cāma ‘ışk-ı dildār
Kıomaz ādemde hergiz hāvıf-ı ağyār (Taşlıcalı Yahya, *YZ*)
- 4676 Dilîr olmuş idi mey cür’etinden
Ne mey cām-ı pey-ā-pey cür’etinden (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 583 Mey ile şöyle virdi meclisine cūş
Ki bulunmazdı ğamdan ğayrı hāmūş (Hamdî, *TU*)
- 725 İçildi çün şarāb-ı erğavānî
Kıamu bezm ehlinūñ cūş itdi kıanı (Fırākî, *HŞ*)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde içenin damarlarında ok gibi hareket eden şarap canlıyı öldürdüğü gibi ölüyü de canlandırır. Ayrıca bu ifadeyle şair, Kur'an'da geçen ve Allah'ın kudretinin büyüklüğünün belirtildiği ayetlerden (En'am 6/95, Yunus 10/31, Rûm 30/19) lafzî iktibas yaparak şarabın olağanüstü etkisini dile getirmiş olur:

- 2079 Tamarlarda segirdüp oğ bigi mey
Kılurdu hayyı meyyit meyyiti hayy (Tutmacı, *GH*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân'ın Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine kurduğu bezmde ilk defa içki içen Mihr, şarap gibi coşar:

2422 Ayağ üzre tıruban nüş kıldı
İçecek bâde gibi cüş kıldı (Behiştî, *İN*)

Lâmiî Çelebi *Ferhad ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd, bezmde içtiği şarabın etkisiyle aşk acısını bir gazelle dile getirir:

3634 Olup hâtırları-y-çün ol dağı râm
Mey içüp 'işret itdi kâm u nâ-kâm

3635 Şarâb ile çü kızdı başı anuñ
Şürâhî gibi aqdı kan yaşı anuñ

3636 Cigerden ney gibi kıldı figâne
Didi bu şi'ri ol dem yâne yâne

Gazel

3637 Tıtalum mey gönül açar leb-i dilber yirine
Bize cân mı virür ol buse-i şekker yirine

... (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bezm tasvirlerinde şarabın kişide meydana getirdiği coşkunluk hali ile ilgili diğer beyitler aşağıda verildi:

1945 Elinden iden sâkinün bâde nüş
İder tâze mey gibi cüş u hurüş (Behiştî, *İN*)

2422 Ayağ üzre tıruban nüş kıldı
İçecek bâde gibi cüş kıldı (Behiştî, *MM*)

1376 Güneşler devr idüp peymânelerden
Tolar gök na' re-i mestânelerden (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

4735 Murâdum ol durur kim eyleyüp cüş
Alup bu câmı bir dem idesin nüş

4736 Çeküp ol câm ile cândan nevâyı
Bu bezmüñ olasın destân-serâyı

4737 İdüp gül gibi ol hikmet sözün güş
Kılavuz biz dağı bülbül-şıfat cüş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

344 Her çemende şadâ-i nüş-â-nüş
Cism ü câna virürdi cüş u hurüş (Fikrî Çelebi, *EE*)

- 3256 Yine nūş oldu sāgarlar pey-ā-pey
Münevver itdi yine cānları mey (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 675 Bezm içinde aqđı çünkim rūd-ı mül
Tāze oldu ehl-i meclis hem-çü gül
- 676 Cūşa geldi her birisi mül gibi
Her biri açıldı güldi gül gibi (Muhıbbî, *GN*)
- 2385 Mey-i ser-keş idüp şirāne te‘sir
Vefā çeşminde bebr ol demde naħçir (Hāşimî, *MV*)

3.2.1.3.6. Gam Gidermesi / Mutluluk Getirmesi

Şarap içmenin en büyük sebeplerinden biri gamı gidermektir. Türlü sebeplerle üzülen kişiler, bu üzüntülerini içki içerek unutmaya çalışırlar. Gamdan paslanmış gönüllerini şarapla cilatırlar, gamın yerini böylece mutluluk alır:

- 2081 Nice az içdilerse cür‘ a cür‘ a
Yuvalanurdı esrükler çü qur‘ a
- 2082 Zihî vaqt ü zihî fırsat zihî dem
Ki nā-geh şādılık gelüp gide gam (Tutmacı *GH*)
- 1267 Yüritdi sākiler la‘ lîn qadehler
Gönülden gitdi gam geldi ferahlar (Halilî, *FN*)
- 6603 İçenler oldılar çün mest ü bi-hūş
Olundu yir yirin beglere destür (Şerîfi, *ŞN*)
- 16257 Yiyelüm içelüm bir hafta bārî
Çekelüm hoş şarāb-ı gam-güsārî (Şerîfi, *ŞN*)
- 1905 Yine devr eyledi çinî qadehler
Gönüldi guşşalar geldi ferahlar (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 1375 Her ne yirde ki nūş-ı bāde olur
Eksilür gam şafā ziyāde olur (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)
- 1519 Gönül āyinesinün jengini pāk
İdüp bāde ider şahı ferahnāk (Manisalı Cāmiî, *MN*)

Şarabın gamı gidermesi etkisini anlatmak için şarap suya, gam da gemiye benzetilerek şarabın gam gemisini batırdığı belirtilir:

3445 Şu deñlü mevc urdı baħr-ı cüllāb
Ki ğam keřtīsini ğarķ itdi ol āb (Behiřtī, *MM*)

Cem Sultan'ın *Cemşid ü Hurşid* mesnevisinde peri olan Hürzād'ın Cemşid ile bezminde Cemşid şarap içince yüzüne gülümseme gelir, mutlu olur:

1702 Kadeħ devr itdi ol devrān içinde
Kadeħ şan kim beden mey cān içinde

1703 Mey içüp řāh-zāde oldı ħandān
Diyūben uřbu sözi oldı řādān

1704 Berü şun sākīyā bir tölü cāmı
Bügün hoş ğörelüm uşbu maķāmı (Cem Sultan, *CH*)

Şarabın gam giderici, mutluluk bahşedici etkilerinin anlatıldığı diğer örnek beyitler aşağıda verildi:

1377 Diyüp dilden gam-ı devrāna yā hū
Kara kayguyı def eyler kızıl su (Lāmiū Çelebi, *FŞ*)

448 Şubħ olunca piyāle devr itdi
Buldı cālar řafā vü ğam gitdi (Mu'îdî, *ŞP*)

971 Belālar 'uķdesin mey kıлмаğa ħal
Boyn çekdi řurāħī öpdü cām el (T. Cafer Çelebi, *HN*)

2515 Meyüñ rengi ruħ-ı sākīye düşdi
Şabā yiliyile zülfi ķarıřdı (Cem Sultan, *CH*)

3258 Şurāħīler turup zānū be-zānū
Kılurlar idi her kim içse şapu (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.1.3.7. Yüz ve Yanakları Kızartması

Şarabın etkilerinden biri de içenin yüzünü kızartması, yanaklarını pembeleştirmesidir:

1557 Kıldı çün ruħsārını yāķüt mey
Cebhesinüñ güllerinden geldi ħey (Aşkî, *HP*)

578 Gün gibi devr etdi birķaç la' l-i cām
Ehl-i bezmüñ oldı rüyı lāle-fām (Muhibbi, *GN*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde güzellerle şarap içen Mihr'in yüzü şarabın etkisiyle kızarır, yanakları gül pembesi olur:

“Mihr'in çevresini saran ay yüzlü, zerrin kemerli güzeller onu aralarına alırlar. Binlerce lütuf ile o ruh bağışlayan (Mihr), gül yanaklarını şarap ile kızartır. Dokunaklı nağme ve şarapla gönlüne ve canına iki ateş vurur. Şarap denizi o kadar dalgalandı ki o su, gam gemisini batırdı. Harman, ansızın tutuşup yansa acayıptır ki ona yağ dökerler. O, gözleri mest olan altın kadeh çeker, şarap seli uzun selviyi aşağı indirir. Kırmızı renkli kadehi lale gibi tutardı; gonca gibi gönül kanını içerdi. Vefa denizi (Mihr) şarabı o kadar içti ki yanaklarına kabarcıklar gibi ter dizildi. Şarap, yüzünde taze güller açarak sümbül saçları gül üstüne halka halka oldu. Dilberin elinde nergis gibi kadeh; yanağı şaraptan şakayık gibi pembe.”

3440 Aluban araya zerrin kemerler
Bürümüş çevresin Mihr'ün kamerler

...

3443 Hezerân luğf ile ol rûh-perver
İder gül-ruhların cām ile aḥmer

3444 Dil ü cāna iki āteş urur key
Mü'esseir nağme biri birisi mey

3445 Şu deñlü mevc urdı baḥr-ı cüllāb
Ki ğam keştisini ğarḳ itdi ol āb

3446 Dutuşup nāgehānī yansa ḥırmen
‘ Acebdür kim dökerler aña revġan

3447 Çeker zerrin kadeḥ ol nergis-i mest
İder serv-i bülendi seyl-i mey pest

3448 Tutardı lāle gibi la‘l-gün cām
Kılurdu ğonce-veş ḥün-ı dil āşām

3449 Şu deñlü içdi ol baḥr-ı vefā mey
Ḥabāb-āsā düzildi ḥaddine ḥūy

3450 Yüzine tāze güller açuban mül
Gül üzre ḥalka ḥalka oldu sümbül

3451 Elinde dilberün nergis gibi cām
Ruḥı meyden şakāyık gibi gül-fām

(Behiştî, *MM*)

Aşkî'nin *Heft-peyker*'inde erguvan şarabının etkisiyle Behram Şâh'ın yanakları yakut, gül ve lale rengi olur:

1557 Kıldı çün ruhsârını yâkût mey
Cebhesinüñ güllerinden geldi hey (Aşkî, *HP*)

2270 Câm-ı gül-gün ile girü pâdişâ
Şâdlıguñ kaşırına urdı bina

2271 Ergavâni meyle bâng-ı erğanün
Kıldı ruhsârını şahuñ lâle-gün (Aşkî, *HP*)

Şarabın içenin yüzünde meydana getirdiği renk değişimini ifade eden diğer örnek beyitler aşağıda verildi:

5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hıred mest oldu ol resme ki hey hey

5179 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
Şular kim katı mest idi kızardı (Tutmacı, *GH*)

2185 Çü devr itdi üç kerre la^ç lîn cām
Olur şehlerüñ 'ârızı lâle-fām (Behiştî, *İN*)

927 Kızarmış her birisi tâb-ı mülden
Pür olmuş şahn-ı meclis tâze gülden (T. Cafer Çelebi, *HN*)

1418 Yanağı gül gül oldu herbirinüñ
Dilleri bülbül oldu herbirinüñ (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

3.2.1.3.8. Aklı Başa Toplaması

Bezm tasvirlerinde şarabın etkilerinden biri de kişinin aklını başına toplamasına vesile olmasıdır. Özellikle aşk derdine giriftar olan âşıkların şarap ile dağınık zihinlerini derlemelerine yardımcı olur:

662 Dimâguñ kuvveti aklıñ safası
Mesîhâ milletin tende cāmı (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

1615 Şunup Pervâne'ye bir hoş tolu Şem^ç
Didi nüş idüp eyle 'aklıñı cem^ç (Zâtî, *ŞP*)

4692 Oturdu ol bisât üstine Bânū
Olup Ferhâd ile zânū-be-zânū

- 4693 Aña kendü elinden içürüp cām
Perāşān hātırına virdi ārām (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.2.1.3.9. Hazmı Kolaylaştırması

Şarabın etkilerinden biri de hazmı kolaylaştırmasıdır. Yemek ziyafetinden sonra sakinin sunduğu şarabın vücudun sindirim sistemine yardımcı olduğu belirtilir:

- 1966 Yemekler yinüp çünkü oldu tamām
Şunar sāğarı sāķī hazm-ı ta'ām
- 1967 Şalup mey deñizine altun gemi
Kimi ğarķ oldu şināver kimi (Behiştî, *İN*)

3.2.1.3.10. Harap Gönülleri Tamir Etmesi

Gönle ferahlık veren, iç açan, ruhu besleyen gibi anlamlara gelen 'cân-perver' ifadesi, şarabın kişide meydana getirdiği canlılık ve ferahlığı belirtmek için kullanılır. Aşk derdini çeken Mihr, Keyvân Şâh'ın sunduğu şarabı içince kendisine canlılık gelir ve bülbül gibi konuşmaya başlar:

- 2424 Çerāğ-ı meclis-ārā şem' -i meh-veş
İdüben nüş cāmı oldu ser-ħoş
- 2425 Çü cān-perver müli nüş eyledi gül
Açıldı gül gibi vü oldu bülbül (Behiştî, *MM*)
- Ûdî'nin *Mihr ü Mâh* mesnevisinde Âşık, arkadaşıyla düzenlediği bezmde şarapla aşk gamıyla paslanan kalplerini parlatmak ister:

- 155 Gerekdür hem bize cām-ı muşaffā
Anuñla ğalbümüz ola mücellā (Udî, *MM*)

Bezm tasvirlerinde şarabın kalbi temizleyip can bağışlama etkisiyle ilgili diğer örnek beyitler aşağıda verildi:

- 1542 Oturdılar getürdiler şarābı
Götürdiler gönüllerden ħarābı (Tutmacı, *GH*)
- 1419 Cānına cān ğatup o Şâh-ı benām
Rūħ-ı şāniden içdi bir nice cām (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

3.2.1.3.11. Kayıtsızlık Vermesi

Şarabın etkilerinden biri de içenin dünya ve ukbâyı unutmasıdır. Böylece şarabın etkisiyle kişi an ve gelecek ile ilgili kaygılardan kurtulmuş olur.

1642 Düşüp ser-mest ol iki yâr-ı cānî
Unutmuşlar idi iki cihānı (Tutmacı, *GH*)

1148 Cihān kaygıların idüp ferāmūş
Müdām eylerler idi cām-ı Cem nūş (Firâkî, *HŞ*)

3.2.1.3.12. Mahmurluk Vermesi

Şarabın etkilerinden biri de içeni sersemleştirmesi, içende baş ağrısı yapması ve gözleri baygınlaştırmasıdır:

520 Kimi maḥmūr kimi ser-ḥoş kimi mest
Ḳomışlar rüy-ber-rüy dest-ber-dest (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

4256 Elinde gāh sāğar gāh ṭanbūr
Gehî mest ü gehî çün çeşm-i maḥmūr (Behiştî, *MM*)

2862 Tıtuşdı cāmı çün cām-ı mül ile
Yudı berg-i gülin ḥün-ı dil ile

2863 Serinde keç-külâh u bâde der-dest
Gözi nergisleyin maḥmūr u ser-mest (Lâmiî Çelebi, *VR*)

729 Olup ol şürete Pervîz ḥayrân
Ne içer bilmez idi mey mi yâ ḳan

730 Ḥumârı bādenüñ çıkdukca başa
Ururdu şîşe-i nāmûsı ṭaşa (Firâkî, *HŞ*)

3.2.1.3.13. Bakışları Süzgünleştirmesi

Şarap süzgün bakışlara neden olur. Özellikle sakilerin süzgün bakışlarının temelinde şarap vardır:

519 Kiminüñ nergisi meyden süzilmiş
Gül üzre der dürütmüş dür düzilmiş (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

3.2.1.3.14. Kişiyi Gamlandırması

Şarap bazen kişileri hüzne sevk eder, gam ve hasret gibi duyguları depreştirme etkisi yapar. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Sıfahan şâhının gündüz devlet erkânıyla birlikte kurduğu bezmde içkinin etkisiyle Gül'e olan hasreti artar, bülbül gibi figana başlar:

2885 Yürüyüp sâkiyân-ı sîm-sâ' id
Kime hezl ile şundı kimeye cidd

2886 Şeh içdi çünkü bir nice tolu cām
Anı hoş-baht eyledi mey-i hām

2887 Dimāğına çü mey fi' li irişdi
Mey ile ' ışık sevdâsı qarışdı

2888 Yine düşdi ögine hasret-i Gül
Yine efgāna başladı çü bülbül

2889 Yine dükendi şabır vü qarârı
Yine oldı perişân rûzigârı (Tutmacı, GH)

Lâmiî Çelebi'nin *Salâmân u Absâl* mesnevisinde Salâmân tarafından bezmde 'kadeh' redifli gazel okunur:

1266 Her kaçan ol sîm-ber destine alsa zer kadeh
' Aks-i la' linden olur yâkût-veş aḥmer kadeh

1267 Hârı gül hârâyı la' l ü topağı altun ider
' Ayn-ı iksîr-i sa' âdetdür meger cevher kadeh

1268 Cāna la' l-i yār gibi cān bağışlar dem-be-dem
Çeşm-i hayvāndur el-ḥaḫ işbu cān-perver kadeh

1269 Naḫş idelden cānına aks-i leb ü denādānuñı
Oldı çarḥ-âyîñ cevāhir birle pür-zîver kadeh

1270 Gün gibi seyr-i cihān eyler naḫar iden aña
Ḥikmet usṭurlābıdur yā cām-ı İskender kadeh

1271 Cām-ı hicrān şuna diyü āh kim devrān eli
Kāse-i gerdūn gibi pür-ḥūn-ı dildür her kadeh

1272 Nüş-ı cāndur zehr-i ḡam şunarsa sen ḥūrî baña
Kim gerekmez ḡayr elinden olsa pür-kevşer kadeh (Lâmiî Çelebi, SA)

Salâmân'ın bu gazeline Absal da 'kadeh' redifli gazelle cevap verir:

- 1275 Her kaçan bezm eyleyüp dutsa o meh-peyker kadeh
‘ Aks-i ruhsârından olur gün gibi enver ade kadeh
- 1276 Boşalup durmaz tolar bâkî degüldür iki dem
Şöyle beñzer kim ‘ arazdur bâde vü cevher kadeh
- 1277 Mürdelerdür gördüğü bu derdmendin her nefes
Dirilür devrinde ‘ İsi gibi cân-perver kadeh
- 1278 Katre katre eşk-i renginümle çeşmüm naqşıdur
La‘ l ü yâkût ile kim bulmuşdurur ziver kadeh
- 1279 Cân diyârın hıfz için Ye‘cüc-ı gamdan bağlamış
Sîm ü zerden âhenin hoş sedd-i İskender kadeh
- 1280 Sâkiyâ devrân-ı câm hicrden gam yok baña
Yâr elinden şimdi kim bir nûş-ı cândur her kadeh
- 1281 Devr-i fırsatdur bugün gel sâkiyâ ‘ ayş idelüm
Bezm cennet yâr-ı rıdvân kâse-i kevşer kadeh (Lâmiî Çelebi, SA)

3.2.1.3.15. Kişiyi Cömert Yapması

Şarap cimri olanları cömert yapar. Özellikle Cahız, halife ve hükümdar gibi yönetici kişilerin şarabın etkisiyle bezmlerde çokça ihsanat ve bahşişlerde bulduklarını rivayet eder:

- 2789 Hâsîs olanı eyler Hâtem-i Tayy
Yaramaz ‘ âdeti tebdîl ider mey (Taşlıcalı Yahya, YZ)

3.2.2. Kadeh ve Kadeh Çeşitleri

3.2.2.1. Kadeh

Divan edebiyatında içki kadehi için ‘câm’ kelimesi daha yaygın kullanılır. Sözlükte ‘câm’, “cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi”; ‘kadeh’ ise “içki içmekte kullanılan küçük bardak, cam, piyâle” (Kubbealtı Lugatı, 21.09.2019) şeklindeki tanımlar, bu iki kelimenin az bir nüans farkıyla aynı anlama geldikleri görülür. Bu bölümün başlığında, günümüz okurları için daha anlaşılır olması için ‘kadeh’ kelimesini tercih ettik.

Bezm tasvirlerinin şarabın ele alındığı bölümlerinde içki kadehinden sıkça söz edilir. Saki şarap sunumunu kadehle yaptığı için bezm ehlinin gözü hep ondadır. Tasvirlerde beyit içinde kadehten bahsedildiği gibi müstakil başlıklar altında kadeh, ona yüklenen anlamlarla birlikte de ele alınır.

İçki kadehi için çok zengin bir isim literatürü olduğu görülür. Bu adlandırmaların kaynağı bazen kadehin yapıldığı madde ve rengidir: Altın gemi, câm-1 billûr, câm-1 gülgûn, câm-1 zer, la'lin kadeh, simîn kadeh, saġâr-1 gül. Bazen de kadehin şekli dolayısıyla: At gözü, at kulağı, ayak, hilâlî, rıtl-1 girân. İçki kadehi şekil olarak günümüz kadehlerinden farklı, daha çok tas şeklinde, ağız kısmı geniş, yayvan ve derin kaplardır. Hacim olarak ne kadar sıvı konulabildiği ise belirtilmez.

Şarap-kadeh bağlamında akla gelen ilk unsurlardan biri câm-1 Cem'dir. Pîşdâdiyân'ın dördüncü hükümdarı ve şarabın mucidi kabul edilen Çemşîd'in içki kadehinin adı câm-1 Cem'dir. Câm-1 Cem'de yedi yatay çizginin bulunduğu rivayet edilir. İlk çizgi hatt-1 cevr olup kadehin dudağa değdiği yere yakındır. Bu çizgiye kadar içilen şarabın insanı yere yıktığı söylenir. Diğer çizgiler hatt-1 Bağdâd, hatt-1 Basra, hatt-1 ezrak, hatt-1 eşk (veya hatt-1 Vereşger), hatt-1 Kâseger ve hatt-1 Furudîn'dir (Yazıcı, 1993:42).

Divan edebiyatında kadeh renk ve şekil yönüyle ağız, dudak, lâle, gül, âşığın kanlı gözü ile benzerlik kurulur. Sevgilinin ağzı ve dudağı güzel söz, buse veya gülüş dolayısıyla âşığa şarap sunan bir kadehtir (Kurnaz, 1993: 41).

Tasvirlerde kadeh güneş ve aya benzetilir: *Nedîmi hûr olupdur sâġârı mâh / Nice mey içmesün ol gâh u bî-gâh* (Behiştî, MM, 4259). Eğlence meclislerinde ise bezm halkası güneş ve ayın yörüngesine, kadeh de şekil ve içindeki şarabın parlaklığı sebebiyle güneş ve parlak aya benzetilir. Kadehin bezm halkasını bu şekilde dolanmasına devr-i kadeh denir.

4642 Çü h^vâna iştihâ kalmadı bâķî
Şurâşîler getürdi bezme sâķî

4643 Düzildi şöyle bezm-i hüsrev-âyîn
Ki hayrân kaldı çarḡ-ı keġ-rev-âyân

4644 Gelüp memzûclar ortaya zerden
Tolup simîn kadehler la'1-i terden

4645 Şan oldı her biri bir pâre yâķût
Niçe yâķût rûha kuvvet ü ķût

4646 Tolanup gün gibi germ itdi bezmi
Fürûġı şem'-veş nerm itdi bezmi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

1967 Şalup mey deñizine altun gemi
Kimi ġarķ olıdı şinâver kimi

- 1968 Hilâli güneş yüzlü gerdân ider
Menâzilleri mâh seyrân ider (Behiştî, *İN*)
- 3432 Menâzil seyr idüp mâh-ı dirahşân
Çadeh meclis içinde itdi devrân (Behiştî, *MM*)
- 1604 Toludur âftâba ey sitâre
Getür bu menzile ol âftâbı
- 1618 Ferahşâd eyledün hürşid-i cām ile bu ğamnâkı
Murâdum kuṭbı üzre döndürüpdür ṭâli‘ eflâkı (Zâtî, *ŞP*)
- 340 N’ola raqş ursa döne döne kebâb
Mâh-rûlar şunardı cām-ı şarâb
- 341 Sîm sâ‘ id bir iki cānâne
Eline aldı la‘l-i peymâne
- 342 Gün gibi devre başlayınca çadeh
Ehl-i bezme irişdi zevk ü ferah (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 942 Dökülüp orta yire hırman-i gül
Āfitâb olmuş idi sâġar-ı mül (Mu‘îdî, *ŞP*)
- Tasvirlerde kadeh, şarap denizinde yüzen gemiye benzetilir:
- 1197 Çadehler baħr-i meyde zevraġ oldu
Şürâhîler meye müstaġraġ oldu (Cem Sultan, *CH*)
- 4617 Çadehler baħr-i meyde zevraġ oldu
Şürâhîler meye mustaġraġ oldu (Cem Sultan, *CH*)
- Şarapla dolan kadeh ‘lıklık’ şeklinde bir ses çıkarır:
- 1210 Çalınur geh kemânçe ġâhi ıķlık
İdüp kulkul şurâhî cām lıķlık (Mustafa Çelebi, *VG*)
- Tasvirlerde saki ve şaraba kadeh eşlik eder. Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ve Hürmüz baş başa eğlenirken birbirine şarap ikram ederler. Bu tasvirde kadeh şarapla birlikte yer alır:
- 1639 Yine ṭoldurıban cām-ı şabūhı
Müferraġ itdiler râh ile rûhı (Tutmacı, *GH*)
- 1640 Bu aña ol buña şunışdılar cām
Ne bilsünler ki n’olısar ser-encām

1641 Çü bir nice kadeh pür kıldılar nüş
Yine düşüp yaturlar mest ü medhüş (Tutmacı, GH)

Şem‘ ü Pervâne mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne’nin düzenledikleri bezmde Zâtî, şarap tasvirine kadehin özelliklerini ele alarak giriş yapar. Bu tasvirde kadeh şeklinden dolayı girdap, kuş yuvası, çene çukuru; içine şarap konulduğu için ateşdân; yapıldığı maddeden dolayı donmuş su ve kırmızı şarapla dolu olduğu için dalında açılmış güle benzetilir. Meclis menzil olunca kadeh de bu menzili dolanan güneş olur. Kadeh, sefa denizinde yüzen gemi, şarabın kabarcıkları da ona yelken olur. Bezmde bulunanlar, şevk ve mutluluk dolu birer gonca olunca kadeh de arı gibi dolanarak nüş vurur. Ya da bezmde bulunanlar servi olup kadeh de kırmızı papağan gibi gümüş kanatlarını açar ve onları dolaşır:

1592 Şafâ kesb eyle güş it vaşf-ı cāmı
Müdām anuñla nüş eyle müdāmı

1593 Getürdiler o dem bir cām-ı şāfī
Gönülden tā gide endūh-ı cānı

1594 Kim ol zevk ü şafâ baħrine gird-āb
Bir âteşdāndur ammā mūncemid-āb

1595 Şafâ vü zevk murğı āşyānı
İdinür ol tūṭī mesken anı

1596 Şafâ maħbūbına çāh-ı zenaħdān
Şarāb anuñ içinde rūh-ı rindān

1597 Revān emr oldı kim bir zülfi müşke
Koya nār-ı teri ol āb-ı huşke

1598 Gönüller mülketine ura âteş
Ġamuñ aħvālını ide müşevveş

1599 Şurāhī cūş itdi geldi vecde
O sākī ayağına kıldı secde

1600 O sākīnün elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şāhda gūyā kızıl gül

1601 Şafâ vü zevk ile ol ruħları al
Bu şi‘ri oқıdı şevk ile der-ħāl

- 1602 Budur ol ŧi' r-i bī-manend-i hem-tā
Bīr aḳar ŧu bigi pāk u muŧaffā
- 1603 ŧikār it bir Hümā'yı iç ŧarābı
Ocaḳda cıv cıv ötsün ḳuŧ kebābı
- 1604 Tḳoludur āftāba ey sitāre
Getür bu menzile ol āftābı
- 1605 Ḳadeh baḳr-ı ŧafāda bir gemidür
Anuñ bir bādbāndur her ḳabābı
- 1606 Ḳomaz Mevlā ile ḳul arasında
ŧarāb perdedür ŧūfī ḳicābı
- 1607 Der-i mey-ḳāneye dā'im yüzüñ sür
Dilerseñ südde-i devlet-meābı
- 1608 Oḳındı bu ḳazel ḳün āḳır oldı
ŧafā vü zevḳ ü ḳālet zāḳır oldı
- 1609 Pes andan ŧundı ŧāh-ı kāmṛāna
ŧafālar sürdi içdi ḳana ḳana
- 1610 Ḳadeḳ her ḳonce-yi pür-ŧevḳ ü mesrūr
Tolanup nūŧ urur mānend-i zenbūr
- 1611 Aḳup yā tūḳı la' līn ḳümiŧ bāl
Uḳup seyr eyledi her servi fi'l-ḳāl
- 1612 Güzeller la' līn öper ḳördi rāḳı
Birez ol ḳāle ŧoḳrandı sürāḳı
- 1613 Ayakdan ḳālet-i mey ḳıḳdı baŧa
O sā'at 'aḳl ile girdi savaŧa
- 1614 Revān āl ile ŧāh-ı 'aḳlı tḳıtdı
Ol āla tḳuŧ olan kendin unḳıtdı
- 1615 ŧunup Pervāne'ye bir ḳoŧ tḳolu ŧem'
Didi nūŧ idüp eyle 'aḳluñı cem'
- 1616 Elinden cāmı alup ol mükerrrem
Bu ŧi'ri aḳıdı ŧevḳ ile ol dem

- 1617 Budur ol ŧi' r-i bī-miŧl-i ŧafā-baḧŧ
Olur derd ehline bundan devā-baḧŧ
- 1618 Feraḧŧād eyledūñ ḧūrŧid-i cām ile bu ḡamnākı
Murādum ḧuḧbı ŧzre döndürüpdür ḧālī' eflākı
- 1619 Sitārem gör rızamuñ semtin idindi mesīr encüm
Müŧerref itdü ey meh pertev-i luḧfuñla ben ḧākı
- 1620 Bana ḡam zehr içürmiŧdi elüme bir ayak ŧunduñ
Ne derdüm var iriŧdüdüñ ḧabībüm yine tiryākı
- 1621 O bir ḧünīdür ey sākī içer süze züse ḧanum
Helāk itdūñ beni süzme o çeŧm-i mest-i bī-bākı
- 1622 Ḥabāb anuñ gümüŧ zengi kızarmıŧdur yürür ŧāfī
Ayakdur Zātiyā meydān-ı bezmūñ peyk-i çālākı

1623 Diline geldi bu nazm-ı dil-keŧ
O bezmūñ ḧarmanına urdı āteŧ

1624 Bu ŧi' ri okıyup nūŧ itdi cāmı
Eyitdi derdüme buldum devāmı (Zātī, ŧP)

Heves-nāme'de sevgilinin iŧret meclisinde sürahi tasvirinden sonra kadeh, 'sıfat-ı cām'

baŧlıḡı altında tasvir edilir:

- 2727 Ne sāḡar ŧevḧ deryāsına gird-āb
Ki olur çoḧ zevraḧ-ı ' aḡl anda ḡarḧ-āb
- 2728 Sarāy-ı ' iŧret ü ŧādīye revzen
Dil ü cān ḧānesine cām-ı rüŧen
- 2729 ŧafā ' aŧıḧlarına çeŧm-i terdür
Belālar tiri def' ine siperdür
- 2730 Ya oldur māh-peyker bir dil-ārām
Sebük-rūḧ u girān-ḧadr u mey-āŧām
- 2731 ŧeb ü rüz olduḡıyçün kendü mey-ḧār
Olur mey-ḧārılar ile rüz u ŧeb yār
- 2732 ŧu deñlü nūŧ ider her dem mey-i nāb
Ki almaz anda reftār itmege tāb

- 2733 Ne yirde kim murād ola huzūri
Götürürler getirürler zārūri
- 2734 Hābāb-ı mey anuñ bī-çāresidür
Hevādāri durur āvāresidür (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Diğer kadeh tasviri: Hâşimî, *MV*, 2727-2734.

3.2.2.2. Kadeh Adları ve Çeşitleri

Kadehler yapıldığı madde, renk, şekil, içindeki şarap, işlev ve büyüklüklerine göre çeşitli isimler alırlar.

“Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus; şarap ile şarabın içerisine konulduğu çeşitli şekil ve evsftaki kadehlerin edebiyatta artık birbiri ile özdeşleşmiş olması dolayısıyla, şiirde zaman zaman değişik isimler alan şarap ile değişik şekillerdeki kadehin birbirinin yerine kullanılmış olmasıdır” (Doğan, 2008: 66).

Bezm tasvirlerinde tespit edilebilen kadehin isim ve çeşitleri alfabetik sıraya göre aşağıda verildi:

3.2.2.2.1. Âbgîne

“Şişe, sürahi, kadeh” (Arslan, 2012: 32) demektir:

- 275 Āteş-i sürh idi mey-i gül-fām
Āb-ı yah-beste ābgîne-i cām (Fikrî Çelebi, *EE*)

3.2.2.2.2. Âb-ı Huşk / Âb-ı serd / Kuru su

‘Kuru su’ anlamındaki bu terkip, cam veya billur bardak, şişe, kadeh (Şentürk, 2016: 31-32; Arslan 2012: 31) demektir. “*Bu tabirin, camın su gibi şeffaf olmasının yanı sıra kuruluşu sebebiyle geliştirildiği anlaşılmaktadır*” (Şentürk, 2016: 31).

- 544 Ter-âteş ile pür olup āb-ı huşg
Mu‘ attar iderdi dimāğı çü müşg (Behiştî, *İN*)
- 2196 İçi āb-ı serd ile pürdür şarāb
Karışur ne mey şuya ne hamra āb (Behiştî, *İN*)
- 2953 Şunub pür şişeler şāha semen-ber
Kuru şu-y-ile virdi âteş-i ter (A. Rıdvan, *HŞ*)
- 1597 Revān emr oldı kim bir zülfi müşke
Koya nār-ı teri ol āb-ı huşke (Zâtî, *ŞP*)

3.2.2.2.3. Âfitâb / âfitâbe / Hurşîd / Câm-ı âfitâb

Kadehten kinaye (Arslan, 2012: 32) olup su kabı demektir. Şentürk, ibrik anlamına geldiğini belirttiği ‘âfitâbe’nin sūrahi anlamının da olduğunu söyler (Şentürk, 2016: 109-111). ‘Âfitâb’ın yanı sıra ‘hurşîd’ kelimesinin de kadeh anlamına geldiği görülür:

- 1604 Țoludur âftâba ey sitâre
Getür bu menzile ol âftâbı (Zâtî, ŞP)
- 1618 Feraḥşâd eyledüñ ḥurşîd-i cām ile bu ğamnâkı
Murâdum ḳuṭbı üzre döndürüpdür ṭâlî^ç eflâkı (Zâtî, ŞP)
- 1734 Olinca tâ ki üç ay ol iki mâh
Țutup ḥurşîd cāmı elde her ğâh (Zâtî, ŞP)
- 3057 Baḥr-i cām üstinde cem^ç olmuş ḥabâb
Mün^ç akis içinde cām-ı âf-tâb (Muhibbî, GN)
- 563 Țutdı elde muṭribân zerrîn rebâb
Sâḳîyân-ı mâh cām-ı âf-tâb (Muhibbî, GN)

3.2.2.2.4. Altın Ayak / Altun Piyâle / Piyâle-i zer / Altun Sâġar / Sâġar-ı zer / Zer Ayak / Zer Kadeh / Câm-ı Zer

Altından yapılma veya altın rengindeki şarap kadehi:

- 4606 Alup billür ele altun ayaġı
Şunarlardı gözedüp şol u saġı (Cem Sultan, CH)
- 1711 Yine devr itdi sâḳîler otaġı
Yine yürütdiler altun ayaġı (T. Cafer Çelebi, HN)
- 3822 Țurup negiz gibi altun piyâle
Şunardı sâḳî-i müşġîn-külâle (Manisalı Câmîî, MN)
- 2945 Pür eyledi bir altun sâġarı şâh
Derûnında ḳılup derd ile bir âh (Manisalı Câmîî, MN)
- 1807 Alup destine sâḳî zer ayaġı
Güneş gibi ṭolandı şol u saġı (Lâmîî Çelebi, VR)
- 762 Mey-i gül-fâmla piyâle-i zer
Güiyâ verd-i aḥmere benzer (Sinoplu Beyânî, ŞG)

- 2726 Mey-i surh ile pür bir sāgar-ı zer
Ki şüretde gül-i ra‘ nāya benzer (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1941 Yine sāķī elinden sāgar-ı zer
Tolandı bezmi gün gibi ser-ā-ser (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 853 Tütup destinde her gül şāgar-ı zer
Olup gül-bün gibi meydān girān-ser (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- 2985 Sāķi-i şekker-dehān u gül-‘izār
Cām-ı zerden şundi yāķūtī ‘uķār (Aşkî, *HP*)
- 1940 Kõdı her yek önine ol sīm-ber
Şurāķi-i zerrīn ele cām-ı zer (Behiştî, *İN*)
- 2312 Revān bir cām-ı zer Cemşid’e Hürşid
Viribidi ki anı nüş ide Cemşid (Cem Sultan, *CH*)

3.2.2.2.5. Altın Gemi / Keşti-i zer / Zevrāk-ı zer

Yaldızlı ve süslü kadeh (Aslan, 2012: 40) demektir. Gemi, keşti ve zevrak olarak adlandırılan kadeh çeşidi diğer kadehlere göre daha büyüktür. Şarabın deryaya benzetildiği yerlerde şarap kadehi de gemi olur:

- 1967 Şalup mey deñizine altun gemi
Kimi ğarķ olıdı şināver kimi (Behiştî, *İN*)
- 769 Baħr-i yāķuta şalup keşti-i zer
Yıģılur nūde gibi nuķl ü şeker (Behiştî, *HP*)
- 1222 Kõlzüm-i şevķe şalmaģa leşker
Baħr-ı yāķūta şaldı zevrāk-ı zer (Rahmî, *ŞG*)

3.2.2.2.6. Asâ

Bir kadeh çeşidi olan asâ, şairler tarafından tevriyeli olarak kullanılır (Bahadır, 2012: 288):

- 3021 A‘ mā gibi yollar üzre ķāyim
Destüñde ‘aşā vü kâse dāyim (Y. Vâlî, *HD*)

3.2.2.2.7. Aşkar Gözü

“*Edebî metinlerde kullanılışından büyük bir kadeh cinsi olduğu anlaşılıyor*” (Şentürk, 2016: 393). Sözlükte ‘aşkar’ kırmızı renkli at anlamındadır. Şarap ata, kadeh de şekil bakımından atın bazı uzuvlarına benzetilir. Tasvirlerde ‘aşkar gözü’ bir kadeh ismi olarak kullanılır:

- 1969 İçüp at kulağı vü aşkar gözi
Açıldı kamunîñ yüzi vü gözi (Behiştî, *İN*)
- 4136 Egerçi at kulağı pür-hünerdir
Velî ‘aşkar gözi key mu‘teberdür (Hâşimî, *MV*)
- 2195 İçdi aşkar gözi toluları Yâr
Gözlerini Hâyâl’üñ eyledi çâr (Vücûdî, *HY*)

3.2.2.2.8. At Kulağı

Levend at kulağı için “büyük kadeh” der (Levend, 1980: 336). Şentürk Hayretî’nin bir beytinden hareketle at kulağının aşkar gözünden küçük olduğunu belirtir (Şentürk, 2016: 401).

- 502 İçer şeh-zâdeler altun ayağı
Sürerler sâde ruhlar at kulağı (Hamdî, *TU*)
- 4137 Egerçi gönli tıtdı at kulağı
Yelüp yitmezidi nefsiñ ulağı (Hâşimî, *MV*)
- 2196 Gâh içüp at kulağı peymâne
Anı çignetdi nâza mestâne (Vücûdî, *HY*)

3.2.2.2.9. Ayak

Türkçede kadeh (Onay, 2013: 68), ayaklı şarap kadehi (Levend, 1980: 336) demektir. Tür olarak ayaklı kadeh, Batı tarzı olup divan şiirinde ancak XVII. yüzyılda görülür (Şentürk, 2016: 464). ‘Eyeğ’ şeklinde de yazılır. İnsan uzvu anlamına da gelen ayak kelimesi, şiirde farklı sanatsal oyunlarla yer alır. “...‘*ayak*’ kelimesinin kökeninin antik dönemlerde ayinlerde kullanılan ayak biçimindeki kadehlere kadar uzanan ilginç bir yapı arz ettiği görülmektedir” (Şentürk, 2016: 443).

- 554 Gitdi zengîler [vü] Mihr durdı örü
Aldı ayak eline geldi girü (Ümmî İsâ, *MV*)

- 737 Koyup elden ayağı ehl-i şöhet
Ferâgat h̄vâbiyle oldı rāhāt (Firâkî, HŞ)
- 429 Sâkî-i serv-ğadd ü simin-sâk
Aluben gül gibi eline ayak
- 430 Yürür ayaklar ile bade-i nâb
Ne ayak cām-ı mihr-i ʿâlem-tâb (Fikrî Çelebi, EE)

3.2.2.2.10. Cem Kadehi / Cām-ı Cem / Cām-ı Cemşîd / Kâse-i Cem

Cām-ı Cem, Pişdâdiyân'ın dördüncü hükümdarı ve şarabın mucidi kabul edilen Cemşîd'in içki kadehidir. Rivayetlerde değişik özelliklerin atfedildiği bu kadeh çeşidi yedi adet yatay çizgiye sahip ve daima şarap doludur.

- 4245 Şehinşeh nûş iderdi cām-ı Cemşîd
Gözinden gitmez idi rûy-ı hürşîd (Cemâlî, HH)
- 2605 Zâhid saña hūr u havz-ı Kevşer
Yiter baña yâr u kâse-i Cem (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2890 Yine hâkân düzüp ʿîş için esbâb
İçerler cām-ı Cem'den bade-i nâb (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 6641 Eyleyenler nûş ol cām-ı Cem'i
Gözine göstermez olur ʿâlemi (Muhibbî, GN)
- 1148 Cihân kayguların idüp ferâmûş
Müdâm eylerler idi cām-ı Cem nûş (Firâkî, HŞ)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Hindistan Keyd'inin İskender'e hediye ettiği dört unsurdan biri de cām-ı Cem'dir. Bu tasvirde cām-ı Cem'in özellikleri şöyle anlatılır:

- 2195 O devrden birisi dağı cām-ı Cem
Ne deñlu ki içseñ degül hamrı kem
- 2196 İçi âb-ı serd ile pürdür şarâb
Çarışur ne mey şuya ne hamra âb
- 2197 Eger biñ yıl içseñ içinden şarâb
Ne mümkün ki eksile iy kām-yâb (Behiştî, İN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Cemşîd için yapılan kadehin özelliklerine kısaca değinilir. Bir üstad-ı kâmil tarafından yapılan câm-ı Cem, her şeyi gösterdiği gibi ondan şarap içen kişi gam ve tasa çekmez:

- 1046 Düzerler kendüye ikâmetle bir câm
Ki zâhir anda ne olsa ser-encâm
- 1047 Bu eflâk ü bu encüm hey'et-ile
Çamu vaz' olmuş anda hikmet-ile
- 1048 Feleklerde ne varsa anda merķüm
İder müstaķbelün hâlini ma' lüm
- 1049 Düzüp üstâd-ı kâmil şan'at-ile
Anı vaz' eylemiş hâşiyet-ile
- 1050 Ne deñlü k'andan içerler müdâmî
Bulurlar tulu ol câmı müdâmı
- 1051 Budur hâşiyetinden birisi hem
Ki ğuşşa görmez andan içen âdem
- 1052 Odur kim dirler aña câm-ı Cemşîd
Anuñla geçdi hoş eyyâm-ı Cemşîd (Şerîfi, ŞN)

3.2.2.2.11. Billûr Kadeh / Câm-ı billûr

Parlak, şeffaf, temiz kadeh veya camdan yapılmış kadeh demektir:

- 582 Pür idüp la' l ile billûr ayağı
Müheyyâ eyledi şekker tuğağı (Hamdî, TU)
- 2412 Gezer sâķî elinde câm-ı billûr
İçinde pertev-efgen çeşme-i nûr (Behiştî, MM)
- 1381 Semen-rûlar oturdı bir araya
Şeker-gûlar ellerinde câm-ı billûr (Cem Sultan, CH)

3.2.2.2.12. Bülbül / Belâbil

Bülbül bir kadeh çeşididir. Metinlerde bülbülün çoğulu ‘belâbil’ şekli de yer alır. Bülbüle kelimesine sözlüklerde sürahi, şarap kabı, su kabı (Arslan, 2012: 34) anlamları verilir. Bülbüli ise emzikli su kabı, sürahi (Onay, 2013: 99), genel olarak içki, küçük kadeh anlamına da gelir (Arslan, 2012: 34). Beyitlerde kuş adı olan bülbül kelimesiyle kullanılarak çeşitli kelime oyunları yapılır.

- 3295 Sürâhîler çığırdı yine kılkül
Öterdi bülbüle nitki bülbül (Şeyhî, *HŞ*)
- 641 Bülbüle bülbüli çün itdi sadâ
Toldı ‘âlem içi bâng ile nidâ
- 642 Akıdup ağzı şuyın meclise câm
Eyledi serv gibi sâkı(y)i hırâm
- 643 Mest olur kor içine bülbüle baş
Râz-ı sâgar açılıp eyledi fâş (Behiştî, *HP*)
- 4893 İçildi her yaña câm-ı belâbil
Şürâhîler eyledi şavt-ı gâlâgil (Cem Sultan, *CH*)

3.2.2.2.13. Gümüş Kadeh / Simîn Kadeh / Sîm Ayak / Gümüş Peymâne

Gümüştten mamul şarap kadehi:

- 1807 Revân şu bigi gidiler o bâğa
K’uralar sîm ile zerrîn ayağa (Zâtî, *ŞP*)
- 498 Gümüşt peymânede deryâ-yı la‘lîn
‘Aceb mevce getürdi şöhet ehlin (Hamdî, *TU*)
- 4644 Gelüp memzûclar ortaya zerden
Tolup sîmîn kadehler la‘l-i terden (Lâmîî Çelebi, *FŞ*)

3.2.2.2.14. Câm

Tasvirlerde kadeh adı olarak en çok câm kelimesi ve bu kelime ile yapılan terkipler kullanılır. Sözlüklerde “cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi” (*Kubbealtı Lugatı*, 14.03.2021), “kadeh” (Levend, 1980: 22; Arslan 2012: 34) şeklinde yer alır. Câm kelimesiyle yapılan terkiplerin bazıları ile kadeh ve kadeh çeşidi belirtilirken, bir kısmı da benzetme unsuru olarak kullanılır.

- 4262 Şunardı bî-muḥābā bāde vü cām
Ser-ā-ser cām içi tolu ser-encām (Tutmacı, *GH*)
- 1942 Şurāḫi ider ḳahḳaha ḥande cām
Çalar çengi raḳḳāş ider ḥōş-ḥırām (Behiştî, *İN*)
- 3451 Elinde dilberün nergis gibi cām
Ruḫı meyden şaḳāyık gibi gül-fām (Behiştî, *MM*)
- 1036 O bezm-i gülşen içre cāmlar gül
Sürāḫî ḡonce vü āvāzı bülbül (Zâtî, *ŞP*)

Cām kelimesi ile yapılan terkiplerden kadeh ve kadeh türü belirtenler alfabetik sıraya göre aşağıda ele alındı.

3.2.2.2.14.1. Cām-ı bāde / Cām-ı bâkî / Cām-ı mey / Cām-ı mül / Cām-ı müdām / Cām-ı rahîk / Cām-ı sahbâ / Cām-ı sâgar / Cām-ı şarâb

Cām kelimesinin şarap anlamındaki farklı kelimelerle oluşturduğu terkipler bazen kadeh bazen de şarâh anlamında kullanılır:

- 2569 Gice olunca içerler cām-ı bāde
Ḳamusınuñ dil ü cāmı şafāda (Cem Sultan, *CH*)
- 1700 Hemān ḳıldı işâret geldi sâḳî
Şehün şundı eline cām-ı bâḳî (Cem Sultan, *CH*)
- 4262 Melik ser-mest ü devlet sâz-kārî
Elinde cām-ı mey yanında yārı (Behiştî, *MM*)
- 1859 Eline menzilgeh-i cām-ı mül olmaḳ
Nihāl-i sâ' idi şāḫ-ı gül olmaḳ (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2862 Tıtuşdı cāmı çün cām-ı mül ile
Yudı berg-i gülin ḥün-ı dil ile (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- 1041 Hind mülkün idüben zeyn temām
Her kişi aldı ele cām-ı müdām (Behiştî, *HP*)
- 2191 Yidirüp gözi yağını bādām
Cân ile besler anı cām-ı müdām (Vücûdî, *HY*)

- 2032 Tamâm oldıydı ol gün cām-ı şahbā
Yinildi vü içildi aña dek tā (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1197 Kimisi sükkerî pür-nuql-i zîbā
Kimisi pür mey ile cām-ı şahbā (Ûdî, *MM*)
- 3291 Çü birkaç devr-i cām-ı sāgar oldı
Dimāğ-ı rûh bûyından ter oldı (Hassan, *MM*)
- 2058 Baqdı bülbül kebāba reşk itdi
Lāle cām-ı şarāba reşk itdi (Vücûdî, *HY*)
- 3605 Şunar idi hüriler cām-ı raḥîḳ
Ṭa‘mı şîrîn rengi mānend-i ‘aḳîḳ (Aşḳî, *HP*)
- 1639 Yine taldurıban cām-ı şabūhı
Müferraḥ itdiler rāḥ ile rūhı (Tutmacı, *GH*)

3.2.2.2.14.2. Cām-ı Safâ / safâ-baḥş / -rîz

Mutluluk veren içki kadehi anlamındadır:

- 4730 İdüp Ferhâda cāndan merḥabāyı
Elinden şundı ol cām-ı şafāyı (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 977 Baş urup çekdi bir cām-ı şafâ-baḥş
Çalup ırladı bir naḳş-ı hevâ-baḥş (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2941 Çü devr itdi biraz cām-ı şafâ-rîz
Su‘âl itdi Şekerden şāh Pervîz (A. Rıdvan, *HŞ*)

3.2.2.2.14.3. Cām-ı cevher / Cām-ı mücevher

Bu terkipler altın, elmas, inci, pırlanta, yakut, zümrüt vb. ile süslü veya bunlardan yapılma kadeh anlamındadır:

- 577 Cām-ı gevherler pür olup la‘l-i nāb
İki ḳoldan şundılar bezme şarāb (Muhibbî, *GN*)
- 3919 Feleker şanki her cām-ı mücevher
İçinde bāde ḥurşîd-i münevver (Taşlıcalı Yahyâ, *YZ*)

3.2.2.2.14.4. Câm-ı direfşende

Direfş kelimesinin anlamlarından biri de “*pertev, ziya ve leme’an*”dır (Mütercim Asım Efendi, 2009: 182). Câm-ı direfşende kadeh türü olarak ışıldayan kadeh olabildiği gibi kadehdeki parlak şarap da olabilir:

- 1809 Ele ala cām-ı direfşendeyi
Çoya içine la‘l-i raḥşendeyi (Behiştî, *İN*)

3.2.2.2.14.5. Câm-ı erguvânî-reng

Bu tür kadeh parlak morumsu pembe erguvan rengine sahiptir:

- 2315 Ergavānî cām ü bāng-ı erġanūn
Kehrübāsın eylemişdi la‘l-gūn (Aşkî, *HP*)
- 282 Geh kıılır nāle erġanūn ile çeng
Geh güler cām-ı erġuvānî-reng (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 2075 Tutarlar elde cām-ı erġuvān-reng
İderler naġme-i Dāvūda āheng (Firākî, *HŞ*)

3.2.2.2.14.6. Câm-ı Mercân

Mercanla süslü kadeh demektir:

- 501 Çadeḥ her kūşede leb-ber-leb olmuş
Leb-ā-leb cām-ı mercān la‘l ṭolmuş (Hamdî, *TU*)

3.2.2.2.14.7. Câm- Meserret

Mutluluk kadehi demektir:

- 1809 Sürüp bir nice gün bu resme ‘işret
Çılup demler içüp cām-ı meserret (Lâmiî Çelebi, *VR*)

3.2.2.2.14.8. Câm-ı Musaffâ

“*Parlak Kadeh*” (Levend, 1980: 22). “*Lekesiz kadeh. Câm kadeh demek ise de cāmı musaffâ süzölmüş şarap manasına da gelir*” (Onay, 2013: 356):

- 2708 Sāḫiyā cām-ı muşaffâyı pür it nūş idelüm
K’oldı esbāb-ı şafā yine müheyyā bu gice (Cemâlî, *HH*)
- 4892 Yüridi her yaña cām-ı muşaffā
Cefā gidüp şafālar oldı peydā (Cem Sultan, *CH*)

- 1497 Hoş olur leyle-i kâmrâda şahbâ
Yine aldık ele cām-ı muşaffâ (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 155 Gerekdür hem bize cām-ı muşaffâ
Anuñla kalbümüz ola mücellâ (Udî, *MM*)
- 2295 Mey ü zevk-ile sür cām-ı muşaffâ
‘Ûd u ney gibi olsun bād-peym (Kemalpaşazade, *YZ*)

3.2.2.2.14.9. Cām-ı Mülemmâ

Parlak içki kadeh demektir:

- 985 Başında cevherî tâc-ı muraşşa‘
Elinde abherî cām-ı mülemmâ (Şeyhî, *HŞ*)

3.2.2.2.14.10. Cām-ı Mürevvak

Sakinleştirici kadeh demek olup şarap anlamına da gelir:

- 1543 Çü devre başladı cām-ı mürevvak
Bilür ‘âkıll niyedür fi‘l-i mülhak (Tutmacı, *GH*)
- 2513 Bulunmağ için ol şöhetde revnak
Yüridi her yaña cām-ı mürevvak (Cem Sultan, *CH*)
- 2528 Getür sâkî içelüm cām-ı mürevvak
Görelüm hoş bugün rüz-ı bahârı (Cem Sultan, *CH*)
- 723 Ele almış iki cām-ı mürevvak
Ki iki ‘âleme bir kıllı aylak (Hamdî, *TU*)
- 637 Gene devr eyledi cām-ı muravvak
Şafâ deryâsına şalındı zevrak (A. Rıdvan, *HŞ*)

3.2.2.2.14.11. Cām-ı Müzehheb

Çeşitli taş ve renklerle süslü kadeh demektir:

- 4206 Tolu içdi cevârîye birer hep
Şarâb-ı la‘l-gün cām-ı müzehheb (Hâşimî, *MV*)

3.2.2.2.14.12. Cām-ı Nâb

Berrak şarap kadehi demektir:

- 274 Cām-ı nāb içre bāde-i aḥmer
Āb-ı ḥuşk içre oldı āteş-i ter (Fikrî Çelebi, *EE*)

3.2.2.2.14.13. Cām-ı rahşende

Parıldayan kadeh demektir:

- 2992 Ele sākī alup rahşende cāmı
Revān-puḥte olanlar içdi cāmı (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.2.2.14.14. Cām-ı Şāhen-şāhi

Büyük kadeh demektir:

- 542 Eline alup cām-ı şāhen-şehi
Gehī pür ider idi gāhī tehi (Behiştî, *İN*)

3.2.2.2.14.15. Cām-ı zer-kâr / zer-nigâr

Altınla işlenmiş, yıldızlı kadeh demektir:

- 1020 Elinde kim dutardı cām-ı zer-kâr
Felek ser-mest olup kıldı nigūsâr (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 723 Gümüş bileklü sākīler ḳamervār
Ṭutarlar ellerinde cām-ı zer-kâr (Firākî, *HŞ*)
- 1512 Kebāb eyleñ didi ölen şikārı
Getürdüñ bezme cām-ı zer-nigārı (Manisalı Cāmîî, *MN*)

3.2.2.2.15. Çanak

Kadeh demektir (Arslan, 2012: 35):

- 1908 Yüritdi sākīler ḳulḳul ayağı
Götürdi ḥüblar başbaş çenāğı (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 1856 Elinden yire şaldı zer ayağı
Hemān mestāne ḳaldurdu çanağı (Lâmiî Çelebi, *VR*)

3.2.2.2.16. Çifte Tolu

Bahadır'a göre çifte tolu, beyitlerden hareketle iki kadeh büyüklüğünde veya iki kadehin yapışık olduğu ayaklı bir kadehtir (Bahadır, 2012: 295):

- 396 İçilüp çifte çifte ṭolular
Öpişür yok dimezdi meh-rûlar (Mu'îdî, *ŞP*)

3.2.2.2.17. Çînî Kadeh /Çînî Sâğar

Beyaz porselenden yapılan Çin menşeli bir kadeh çeşididir:

- 1905 Yine devr eyledi çîni kadehler
Gönüldi guşşalar geldi ferağlar
- 1910 Görindi bāde çîni sâğar içre
Felek-mānend çarḥ-ı aḥḍar içre (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.2.2.18. Dostkâmî / Dostgâni

Bir kadeh çeşidi olan dostkâmî, kaynaklarda dostkâmî, dostgâni ve dostkâni şeklinde geçer. Arslan “büyük kadeh. Arkadaş veya sevgililerle içilen şarap. Bir toplantıda bulunanlara şarap ikram etme” (Arslan, 2012: 36) şeklinde tanımlar. Armutlu, ‘dostgâni’ veya ‘dostkâmî’ kavramlarının İran edebiyatında dostlarla birlikte şarap içmek veya dostların şerefine kadeh kaldırmak ya da dostları anarak şarap içmek anlamlarında kullanıldığını söyler (Aramutlu, 2016: 95).

- 2366 Pey-â-pey düstkamîler içildi
Vefâ kıaddine ḥil’ atler biçildi (T. Cafer Çelebi, HN)
- 1747 Didüm içmek gerek düstgâni
Baña virmek gereksin müjdegâni (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2993 Yine toğdı nücüm evc-i şerefdan
İçildi düst-kâmî her taraıdan (T. Cafer Çelebi, HN)
- 3020 İçildi düst-kâmîler pey-â-pey
Dimâğı itdi ḥîre neşve-i mey (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2747 Kılurken şoḥbet ü ‘ıyşı müdâmî
İçerler idi cām-ı dost-kâmı (Cem Sultan, CH)
- 10871 Anuñ üstine bir hafta tamâmî
Biribirine içdi dost-kâmı (Şerîfi, ŞN)
- 13476 İçüben birbirine dost-kâmî
Gönüller pür-şafa oldu tamâmî (Şerîfi, ŞN)
- 26268 Çün oldu üç gün ‘işret tamâmî
İçerler birbirine dost-kâmı (Şerîfi, ŞN)

2831 Bâde birle pür kırup bir la' l-i cām
İçdi anı ' aşk-ı şāha dost-kām (Muhibbî, *GN*)

3823 İçerdüm dost-kāmı nüş-ber-nüş
Cihān fikrini itmişdüm ferāmüş (Manisalı Cāmî, *MN*)

3.2.2.2.19. Fağfûrî Kadeh

Porselenden yapılan kadeh (Arslan, 2012: 37) demektir. Bu pordelen Çin'de üretildiği için çini adını almıştır. Çin'de üretilenleri İznik ve Kütahya'da üretilen yerli çinilerden ayıtmek için 'fağfurî çini' tabiri kullanılmıştır (Şentürk, 2020: 305):

1977 Tutarlar elde fağfûrî kadehler
Niçe fağfûrî kâfûrî kadehler (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.2.2.2.20. Hüsrevânî Kadeh / Câm-ı Hüsrevânî

Hüsrevânî kadeh *Şeh-nâme*'de Keyhüsrev'e atfedilen bir kadeh çeşididir. Keyhüsrev dünyanın sırlarını bu kadehe bakarak görmüş. Bu kadehe 'câm-ı gîtî-numây'/dünyayı gösteren kadeh denilmiştir (Armutlu, 2015: 122):

25813 Çeker her biri cām-ı hüsrevânî
Ki taze eyleye rûh-ı revânî (Şerîfi, *ŞN*)

2163 Tütup Hüsrev de cām-ı Hüsrevânî
Koma kul? vardı diyü içdi anı (Firâkî, *HŞ*)

3.2.2.2.21. Hilâlî Kadeh / hilâl / mâh

Bir diğer kadeh çeşidi hilâl, hilâlî ve mâhtır. Tasvirlerde bu kelimeler tevriye ve tenasüp gibi sanatlarla ele alınır:

1968 Hilâlî güneş yüzlü gerdân ider
Menâzilleri mâh seyrân ider (Behiştî, *İN*)

298 Gâh mâh aldı ele gâh hilâl
Devr idüp eyler idi gunc-ı delâl (Behiştî, *HP*)

3062 Devr eyledi sāgar-ı hilâlî
Germ oldı çü âftâb ahâlî (Y. Vâlî, *HD*)

3.2.2.2.22. Kabak

Su kabağı kurutulup içi çıkartılır. Bu kap tuz, sirke kabı, maşrapa gibi kullanılır. Şarap, kabakların büyüklerine konulur, daha küçük olanlar ise kadeh yerine kullanılır (Onay, 2013: 230). Kabaktan yapılan şarap kabına ‘kâlih’ de denir (Armutlu, 2015: 128). Aşağıdaki beyitlerde kabağın sürahi ve kadeh olarak kullanıldığı görülür:

- 1430 Şehe feryād u yād eyletdürüp ney
Kabağından dökerdi sağara mey (Cemâlî, *HH*)
- 500 Kabağ anuñ için boynın uzadur
Meger kendü için nevbet gözedür (Hamdî, *TU*)
- 474 Şafâ sür hey gözüm tıldur kabağı
Geçer çün gülsitân-ı ‘ömr çağı (Hamdî, *TU*)
- 2903 Şarâb-ı nâz ile tılu kabağı
Mu‘ anber sâyebân kaşı karağı (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.2.2.23. Kadeh

“İçine içki konan küçük bardak” (Onay, 2013: 234), “bardak, küçük bardak, içki bardağı” (Arslan, 2012: 399) anlamlarına gelir. Şarap tasvirlerinde sıkça yer alır. Çeşitli sözcüklerle terkipler oluşturarak kadeh ve şaraba ait çeşitli özellikler belirtir:

- 5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hıred mest oldu ol resme ki hey hey (Tutmacı, *GH*)
- 556 Bir kadeh benüm elümden iç i yâr
Kim bizüm derdümüze ola tımâr
- 557 Aldı zengî kadehi nüş eyledi
Şol sâ‘ at ‘aklı ferâmüş eyledi (Ümmî İsa, *MV*)
- 545 Olup şekker-efşân u hem nüş-bağş
Güneş gibi meyden kadeh pür-dırağş (Behiştî, *İN*)
- 3432 Menâzil seyr idüp mâh-ı dirahşân
Kadeh meclis içinde itdi devrân (Behiştî, *MM*)
- 1610 Kadeh her gonçe-yi pür-şevk ü mesrür
Tolanup nüş urur mânend-i zenbür (Zâtî, *ŞP*)

3.2.2.24. Kâfûrî Kadeh

Aşağıdaki beyitte fağfurî kadehten sonra kâfûrî kadeh geldiği için bu tür kadehin de beyaz çin porseleninden yapılan kadeh anlamına geldiği söylenebilir:

- 1977 Tutarlar elde fağfurî kadehler
Niçe fağfurî kâfûrî kadehler (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.2.25. Kâse

İçine sıvı şeyler konan kap, çinî tabak, kadeh (Onay, 2013:249-250), çanak ve içki kadehi (Arslan, 2012: 40) demektir:

- 2403 Dıraşşân şemse beñzer menzil-i tās
Fürüzân nâra beñzer micmerî kās (Behiştî, MM)
- 373 Aña kıldı işâret şâh Pervîz
Didi toldur muraşşa' kâseyi tîz (A. Rıdvan, HŞ)
- 2955 Kolu dolu 'adedsüz kâse-i mey
Şeker 'aşkıyla şâh içdi pey-â-pey (A. Rıdvan, HŞ)
- 3021 A' mâ gibi yollar üzre kıyım
Destüñde 'aşâ vü kâse dâyim (Y. Vâlî, HD)

3.2.2.26. Kâşî Kadeh

Sırlı çanak ve tabak çeşididir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 404). Aşağıdaki beyitte bu tür bir kaba üzüm suyu konulduğu belirtilir:

- 4708 Kâseler ni' metyle leb-ber-leb
Kâşilerde leb-â-leb âb-ı 'ineb (Hamdî, YZ)

3.2.2.27. Kehrubâyî câm

Sarı renkli kadeh demektir:

- 1230 Mey-i aşferle keh-rubâyî câm
Gâhveş diller itdi bî-ârâm (Rahmî, ŞG)

3.2.2.28. Ke's

Ke's, "çanak, kadeh. Şarap dolu bardak; bir bardak şarap" (Arslan, 2012:40) demektir. 'Ke's-i devvâr' ve 'ke's-i ekber' terkiplerinden de anlaşıldığı gibi bu tür kadeh yuvarlak ve büyüktür:

- 12034 Görür Kāvus devletdür ziyāde
Eline aldı gine ke's-i bāde (Şerîfî, ŞM)
- 4074 Birbirine eyleyüp la' lin sebîl
Şundılar şevk-ile ke's-ı selsebîl (Muhibbî, GN)
- 4469 Çü bir kaç devr geçdi ke's-i devvār
Şanasın mihr-i gerdün oldu seyyār (Hâşimî, MV)
- 5485 Tırurdı meclis içre ke's-i ekber
Anı pür kıldı vü kaldırdı ber-ser (Hâşimî, MV)

3.2.2.2.29. Keştî-i Cem

Keştî, “*gemi şeklindeki kadeh, şarap dolu kadeh*” (Arslan, 2012:40) demektir. Keştî-i Cem tamlamasıyla Cemşîd'e atfedilen kadeh anlamına gelir:

- 4782 Nüş eyle bu niş zehrin iy cān
Ancak saña sunmadı bu devrān
- 4783 Gark-āb-ı ğam oldu keştî-i Cem
Gıtdı yile milket-i Süleymān
- 4784 Sākî berü sun şu cāmı kim Cem
Bir kıatresine virürdi biñ cān (Lâmiî, Çelebi, FŞ)

3.2.2.2.30. Kırmızı Renkli Kadeh / Câm-ı ahmer

Kadehler türlü özellikleriyle adlandırılır. Bu özelliklerinden biri de sahip oldukları renktir. Kırmızı renkli kadeh çeşitli terkiplerle tasvirlerde yer alır:

- 3569 Revān Şādî'ye şundı ol cāmı Kayşer
Didi virdi saña bu cām-ı ahmer (Cem Sultan, CH)

3.2.2.2.30.1. Câm-ı lâle-reng

- 2040 Yine çengine aldı çengi çengî
Çeküp bir nice cām-ı lâle-rengi (T. Cafer Çelebi, HN)

3.2.2.2.30.2. Gül Kadeh / Gül-gûn Kadeh / Gül-gûn Piyâle / Sâğar-ı gül / Câm-ı gül-gûn / gül-reng / gül-fâm

- 1372 Mürğ u mâhi o bezme oldu kebāb
Sâğar-ı gülden içdiler mey-i nāb (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

- 1260 Yüridi her yana gül-gün kadehler
Ki gitdi ğamlar u geldi ferahlar (Cem Sultan, *CH*)
- 1372 Mürğ u mâhi o bezme oldı kebâb
Sâğâr-ı gülden içdiler mey-i nâb (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)
- 2592 Yine devr eyledi gül-gün piyâle
Yine ney eyledi efgân u nâle (Cem Sultan, *CH*)
- 565 Câm-ı gül-gün bezm içinde devr eder
Şan açılmış gülşen içre verd-i ter (Muhibbî, *GN*)
- 1866 Şu kim tutmaz bu demde câm-ı gül-gün
Kılur ğam dâğı bağrın lâle-veş hûn
- 1874 Ayağ üstinde yüz gül-çihre-i şeng
Tutardı ellerinde câm-ı gül-reng (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 715 Şarâb-ı ergavân u câm-ı gül-gün
İder dilden ğam u endühi birün (Firâkî, *HŞ*)
- 431 Şîve-i erganün nâle-i çeng
Hânde-i câm-ı bâde-i gül-reng (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 454 Gül gibi bir nihâl-i sîm endâm
Tutuban câm-ı bâde-i gül-fâm (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 964 Didi ey câm-ı bâde-i gül-gün
Bir nazar şanki dîde-i pür-hûn (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)

3.2.2.2.30.3. La'l-gün Câm

- 3448 Tutardı lâle gibi la' l-gün câm
Kılurdu ğonce-veş hûn-ı dil âşâm (Behiştî, *MM*)

3.2.2.2.30.4. Piyale-i âl

- 332 Didi Kâfûr 'Anbere fi'l-hâl
Demidür devr ide piyâle-i âl (Mu'îdî, *ŞP*)

3.2.2.2.31. La'lîn Piyâle / La'lîn Ayak / La'lîn Kadeh / La'l Sâgar / Câ-m-ı la'lîn

“La'l kadeh benzetme unsurlarıyla iç içe girmiş bir kadeh çeşididir. Yakut kadehten kastedilenin yakut taşı ile süslenmiş kadeh olma ihtimali fazladır” (Bahadır, 2012: 299).

- 369 Muraşsa' la'lile zerrîn kadehler
Ki nūrından bulur meclis ferahlar (A. Rıdvan, HŞ)
Yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere kadehler la'l ile süslenirler.
- 4175 Yine devr eyledi la' lîn piyâle
Ki iderdi ta' neler âb-ı zülâle (Cem Sultan, CH)
- 600 Yine almış ele la' lîn piyâle
Diler kim H'âce'nün var aqlın ala (Hamdî, TU)
- 1267 Yüritdi sâķīler la' lîn kadehler
Gönülden gitti ğam geldi ferahlar (Halîlî, FN)
- 4898 Serv-kâmet sâķīyân-ı sîm-sâķ
Her biri şundi ele la' lin ayak (Muhıbbî, GN)
- 26629 İçerlerdi meyi la' lin kadehden
Şaçarlardı zer ü sîmi ferahdan (Şerîfi, ŞN)
- 2307 Yine bir yire cem' olup perîler
Tutarlar lâle gibi la' l sâgar (Kemalpaşazade, YZ)
- 3135 Câm-ı la' lîn ile yâķūtî şarâb
Eyler idi devr söylerdi rebâb (Aşķî, HP)
- 273 Lâleveş tutdu her büt-i mevzûn
Câm-ı la' lîn ile mey-i gül-ġun (Fikrî Çelebi, EE)
- 12055 İçüp la' lîn kadehlerden şarâbı
Şekerden nuql idüp yirler kebâbı (Şerîfi, ŞN)

3.2.2.2.32. Peymâne

“Büyük kadeh, ölçek” (Onay, 2013: 336):

- 2077 Tolar peymâneye sâgar çü ġavvâş
Kılur binîleri başlarda raķķâş (Tutmacı, GH)
- 1376 Güneşler devr idüp peymânelerden
Tolar ġök na' re-i mestânelerden (Lâmiî Çelebi, FŞ)

960 İçdiler anda nice peymāne
Yād olındıkça la'l-i cānāna (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)

3.2.2.2.33. Firûze Kadeh / Câm-ı pirûze

Firuze, gök mavisi ve yeşil tonları arasında değişik damarlara sahip değerli bir taştır (Şentürk, 2020: 472). Firuze kadehten kasıt bu renkli taşlarla süslü veya bu renkte olan kadehtir:

433 Câm-ı pîrûze tâze bîr kılar
Şem'-i kâfûri ğonçe zanbaqlar (Muîdî, *ŞP*)

3.2.2.2.34. Piyacuk

Küçük kadeh (Kızıлтаş, 2018: 1314) demektir:

2086 Piyācuĸ dürlü dürlü çekilürdi
Biri biri peyince dökilürdi (Tutmacı, *GH*)

3.2.2.2.35. Piyâle

“Kadeh, bardak” (Onay, 2013: 337) anlamındadır:

3446 Piyâle döner ü āġâz ider çeng
İrür āvâzı çengün tâ be-ġarçeng (Tutmacı, *GH*)

550 Müdām işdügünce güzeller şarâb
Piyâlenün aġzı tölardı lu' âb (Behiştî, *İN*)

891 Ele sâz aldı birkaç gözi ala
Girüp ortaya raġş urdı piyâle (T. Cafer Çelebi, *HN*)

1011 Felek elden ħoyınca zer piyâle
Bular elden ħomadılar piyâle (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.2.2.36. Rıtl-ı girân

“Büyük ağır kadeh. Bu tür büyük kadehler bezimde saki tarafından ortada dolaştırılır ve içindeki içkiden herkese bir yudum sunulur” (Arslan, 2012: 44):

2954 Şehün cüş eyleyüp şevķile ħanı
Sebük nüş eyledi rıtl-i girānı (A. Rıdvan, *HŞ*)

2208 Cām olup ellerinde rıtl-ı girān
Yükleri yetdi oldılar mestān (Vücûdî, *HY*)

3.2.2.2.37. Sâğar

Kadeh, içki kadehi, (Onay, 2013: 356) demektir:

- 1204 Elinde sâkinüñ sâğar ile mül
Açılmış şâh-ı gül ucında şan gül (Mustafa Çelebi, *VG*)
- 963 Evvelâ kıldı sâğarına hitâb
Tolmuş iken derümü bâde-i nâb (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 4257 Kaçan kim ideydi sâğar-ı mül
Lebi hürmâsın eylerdi tenakkuş (Behiştî, *MM*)
- 4176 Arada yürür idi sâğar-ı mül
Muğanniye şürâhî dirdi kulkuş (Cem Sultan, *CH*)
- 2282 Yüridi sâğar-ı mey çün pey-â-pey
Eşer kıldı dile âvâze-i ney (Kemalpaşazade, *YZ*)
- 724 İşâret kıldı Hüsrev sâğar-ı mey
Yüridi vü çalındı barbeğ ü ney (Firâkî, *HŞ*)

3.2.2.2.38. Sağrak

Tasvirlerde yalnızca *Çeng-nâme*'de görülen sağrak, kadeh demektir (Arslan, 2012: 45):

- 508 Tururlar sâkîler serv-i revânlar
Sürer sağrağı hep devr ile anlar (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

3.2.2.2.39. Sifâl

Çanak, çömlek anlamında olan sifâl, edebiyatta kadeh yerine kullanılır. Eski ayyaşlar bununla içermiş (Onay, 2013: 369):

- 3030 Didi ki eyâ sifâl-i 'işret
V'ey süfle-nihâd u hâk-înet (Y. Vâlî, *HD*)

3.2.2.2.40. Şîşe

Şarap şişesi, kadeh (Arslan, 2012: 47) demektir:

- 476 Cemâlün gül gibi gülsün hemîşe
Elünden kanlar ağladuğça şişe (Hamdî, *TU*)
- 2034 Câmuñ ağızına dil şokup şişe
Kıldılar la'1-i Yâr'ı endîşe (Vücûdî, *HY*)

2914 Kebk-i kuhsâr gibi ahaha ile Ca[ ] fer
Riş-i taqvāya güler şişe-i řahbā bu gice (T. Cafer elebi, *HN*)

2953 şunub p r şişeler şaha semen-ber
uru şu-y-ile virdi āteř-i ter (A. Rıdvan, *Hş*)

3.2.2.2.41. Tās

Su kabı, şarap kadehi (Arslan, 2012: 47):

2403 Dırařsān şemse beņzer menzil-i tās
F r zān nāra beņzer micmeri kās (Behişti, *MM*)

3.2.2.2.42. Tolu

“İkiyle doldurulmuş kadeh, sağrak” (Dilin, 1983: 209) demektir. Bazen şarap anlamında kullanılır. “İki ile dolu kadeh manasındaki bu kelime zikr-i mahal irade-i hāl olarak ikiden kināye olarak kullanılır” (şentürk, 2019: 269):

2162 Hemān-dem bir olu aldurdu b -h ş
Be-[ ] iş-ı d st deyü eyledi n ş (Firāk , *Hş*)

1615 şunup Pervāne’ye bir hoş olu şem[ ]
Didi n ş idüp eyle [ ] aluņı cem[ ] (Zat , *şP*)

276 Bezme yağmur gibi yağınca olu
Oldı an mest her g l-i hod-r  (Fikr  elebi, *EE*)

844 Lebi la[ ] l u dişi d r s m-đabđab
olu şunar idi cām-ı leb-ā-leb (Tutmacı, *GH*)

1010 Bu şev ile oturan ehl-i diller
olular idi birbirine yek-ser (T. Cafer elebi, *HN*)

6601 İildi olular zerr n adehler
Boşaldı guşsa dil oldı ferağdan (şer fi, *şN*)

3.2.2.2.43. Yakut  Kadeh / Yak t Cām / Y k t Ayak

Yakut taşlarıyla süslü veya yakut rengindeki kadeh eşididir:

2316 Lāle gibi destine y k t-cām
Alup oturmış idi hoş řād-kām (Aşk , *HP*)

32574 Oturup idi y k ti adehden
İerek g l gibi güldi ferağdan (şer fi, *şN*)

- 687 Buyur sākī getürsün cām-ı yāķūt
Şarāb-ı la‘l-rengün hoş-güvārın (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 4150 Deme gül cām-ı yāķūtı tolu mül
Şerār-ı āh-ı ‘aşıķdur degül gül (Hâşimî, MV)
- 1431 Nitekim Cem elinde cām-ı yāķūt
Revān la‘l iderdi rûhına ķūt (Cemâlî, HH)
- 2566 Alup billür ele yāķūt ayağı
Mey ile gözedürdi şol u sağı (Cem Sultan, CH)

3.2.2.2.44. Zerrîn Kadeh / Cām-ı zerrîn / Zerrîn Ayak

Altın renkli kadeh (Arslan, 2012: 35) çeşididir. Cām-ı zerrin terkininin beyaz şarap anlamına geldiği de belirtilir (Devellioğlu, 2015: 139).

- 2398 Gözi sākīlerün hün-riz ü ser-mest
Lebinde nuķl ü zerrîn cām der-dest (Behiştî, MM)
- 3442 Başında tâc-ı la‘lîni keyānî
Elinde cām-ı zerrîn husrevānî (Behiştî, MM)
- 4258 Bir elde cām-ı zerrîn içi pür mül
Bir elde dest-i dilber deste-i gül (Behiştî, MM)
- 3651 Şurāhî çü hunyā-gerān dutdı şaf
Yanında durur cām-ı zerrîn çü def
- 3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrîn-cām
İder devr şākī-i tihū-hurām (Behiştî, İN)
- 4261 Yüridi sākīyān-ı sîm-sîmā
Elinde cām-ı zerrîn bāde-peymā (Tutmacı, GH)
- 2362 Ele sākī çün aldı cām-ı zerrîn
Şafā-bağş oldu meclis cennet-āyîn (T. Cafer Çelebi, HN)
- 1812 Yüridi yine ol zerrîn ayaklar
Semend-i āla bindiler yayaklar (Zâtî, ŞP)

- 3447 Çeker zerrin kadeh ol nergis-i mest
İder serv-i bülendi seyl-i mey pest (Behiştî, *MM*)
- 1075 Benefşe al ele bāğ-ı bahāra ta' n ider meclis
Kamu zerrin kadeh nergis duhān-ı şem' sünböldür (Zâtî, *ŞP*)
- 1676 O meclisde sürāhî serv-i simin
Kamu zerrin kadehler verd-i nesrin (Zâtî, *ŞP*)
- 1027 Müheyyā oldılar zerrin-kadehler
Tutarlar bezm için zerrin kadehler (Udî, *MM*)
- 2718 Girü devr eyledi zerrin kadehler
Cefālar gitti vü geldi ferahlar (Cem Sultan, *CH*)
- 6601 İçildi tolular zerrin kadehler
Boşaldı guşsa dil tıldı ferahdan (Şerîfi, *ŞN*)

3.2.3. Sürahi

“İçine su, şerbet, şarap vb. şeyler koymaya yarayan, uzun boyunlu cam veya billûr kap”
(*Kubbealtı Lugatı*, 15.03.2021) anlamına gelen sürahi, şaraba ait unsurlardan biridir.

Şarabın saklandığı büyük küplere hûm denir: *Hûm-ı bâde gibi olup pür-cüş / Yârını seyr iderken ol med-hüş* (Vücûdî, *HY*, 2192). Küplerdeki şarap sebû da denilen sürahilere doldurularak bezme getirilir:

- 1404 Dutup la' lîn kadehler lâle-rûlar
Boşaldı pür şürāhîler sebûlar (T. Cafer Çelebi, *HN*)

- 2041 Kâtresin dökse bādenüñ biregi
Acır idi sebûlaruñ yüreği (Vücûdî, *HY*)

‘Kerâbe’ ise büyük testi demektir: “Akrabalık hatırına büyük testi içelim. Gam ve dert ülkesini harap edelim.”

- 1854 Kârâbet yādına içüp kerâbe
Virelüm derd u gam mülkin harâbe (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Belbele “eskilerin ‘kumkuma’ dedikleri emzikli testi ve boğazlı sürahiye denir. Çok zaman galat olarak ‘bülbüle’ şeklinde okunmuştur” (Şentürk, 2017: 174):

641 Belbele bülbüli çün itdi sadā
Toldı ‘ālem içi bāng ile nidā

642 Aqıdup ağızı şuyın meclise cām
Eyledi serv gibi sākī(y)i hırām

643 Mest olur qor içine belbele baş
Rāz-ı sāğar açılıp eyledi fāş (Behiştî, HP)

Bezm tasvirlerinin şarap bölümlerinde sürahiden bir veya birkaç beyitle bahsedilir. Bezmlerin hazırlık aşamasında sürahiler şarap doldurulup mecliste hazır bekletilir. Yemek faslından sonra sakilerin sürahideki şarabı kadehlere doldurup dağıtmasıyla bezm başlamış olur. Şarap konulan kap olma dışında sürahinin bezmde başkaca bir fonksiyonu bulunmaz.

Şairlerin sürahinin şekli, rengi, içindeki şarap, şarap boşaltılırken eğik tutuluşu ve çıkardığı sestten hareketle sürahiye çeşitli anlamlar yükledikleri görülür. Kadehe göre arka planda kalması, onun kadehi kışkandığı şeklinde bir imaj oluşturulmuş. Bundan hareketle sürahi ve kadeh arasında karşılıklı atışmaların olduğu metinler ortaya konulmuştur.

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde şarap tasvirinde içi şarapla dolu sürahi bezmde hazır bekletilir. Katılımcıların sabırsızlıkla beklediği şarabın yemekten sonra saki tarafından sunumu yapılır:

423 Yinildi nüzl ü ni‘ met oldı āhîr
Şurāhîler olur meclisde hāzır

3424 Getürdi bezme sākī çünki rāhı
Zemîn būs itdi şöhetde şurāhî
...

3426 Eger her şey ’üñ olmasa niyāzı
Şurāhî dahı kılmazdı namazı

3427 Şafā esbāb[1] olduqda müheyyā
Nişār-ı nuql-ı meclisdür Şüreyyā

3428 Şurāhî ile leb-ber-leb olup cām
Qomadı dilde şabr u cānda ārām (Behiştî, MM)

Sürahi altın veya gümüşten yapılır: *Qodı her yek önine ol sîm-ber / Şurāhî-i zerrîn ele cām-ı zer* (Behiştî, İN, 1940), *O meclisde sūrāhî serv-i sîmîm / Kamu zerrîm kadehler verd-i nesrîm* (Zâtî, ŞP, 1676). Sürahi gümüş boylu selvi, kadehler de nesrin gülüdür: *O meclisde sūrāhî serv-i sîmîm / Kamu zerrîm kadehler verd-i nesrîm* (Zâtî, ŞP, 1676). Sürahinin içi şarapla

doludur: *Şurāhīnūñ pür olmuş idi varı / Çekerdi ayağ ile intizārī* (Üdî, MM, 165), *Şurāhīler ser-ā-ser pür-mey-i nāb / Harām oldı bezimde nergese h'āb* (Üdî, MM, 1185). İçi şarapla dolu sürahinin ışıltısı şimşek parıltısına benzetilir: *Bezimde şu'le-i berķ-ı şurāhī / Ne şāmı bildürürdi ne şabāhı* (Üdî, MM, 1221). Sürahi sakinin elinde bezme getirilir: *Şurāhīnūñ el üstinde ayağın / Sürerdi sākī-i meclis ayağın* (Üdî, MM, 400).

Mecliste sürahidenden kadehe şarap boşaltılırken sürahinin eğilmesi, onun yeri öptüğü, secde ettiği veya namaz kıldığı şeklinde yorumlanır:

2183 Şurāhī gelüp bezme öpdi zemīn
Dizildi güzeller çü dendān- ı sīn (Behiştî, İN)

3426 Eger her şey 'üñ olmasa niyāzı
Şurāhī dahı kılmazdı namazı (Behiştî, MM)

1599 Şurāhī cūş itdi geldi vecde
O sākī ayağına kıldı secde (Zâtî, ŞP)

Tâcîzade Cafer Çelebi *Heves-nâme*'de sürahiyi kırmızı taçlı horoza benzetir:

2883 Tabaklar pür-kebāb-ı kebk ü dürrāc
Şurāhīler horūs-i âteşin-tāc (T. Cafer, Çelebi, HN)

Sürahi, içi dolu şarapla çeşmeye benzetilince şarap da su olur:

1080 Bu meclis bir güzel ra' nā teferrücgāhdur Zātī
Sürāhī çeşmesār olmuş aña āb-ı revān müldür (Zâtî, ŞP)

Sürahinin boşaltılırken çıkardığı 'kulkul' sesi onun coştığı veya kahkaha attığı şeklinde yorumlanır: *Şurāhī kulkulı vü mest-i cūşī / İürmişlerdi 'ayyūka hurūşı* (Tutmacı, GH, 2080), *Şurāhī ider kahkaha hānde cām / Çalar çengi rakķāş ider hōş-hurām* (Behiştî, İN, 1942). Belâbil her yañada iderdi gülğul / Şurāhīler muṭribe dirdi ki kulkul (Cem Sultan, CH, 1196). Sürahinin çıkardığı 'kulkul' sesi tevriyeli olarak 'söyle söyle' anlamında da kullanılır:

4176 Arada yürür idi sāğar-ı mül
Muğanniye şurāhī dirdi kıl kıl (Cem Sultan, CH)

29894 Dinüp sāzende az itdükçe gülğul
Boğuz çeküp şurāhī dir ki kıl kıl (Şerîfî, ŞN)

Bezimde çengin çıkardığı coşkulu müziğe sürahiler de çıkarttıkları sesle eşlik eder, şarkı söylerler: *Çalındıñınca meclisde çegāne / Şurāhīler bile dirdi terāne* (Behiştî, MM, 2411).

Sürahi goncaya, çıkardığı ses de bülbülün ötüşüne benzetilir: *Yine bülbül gibi ötdi şurāhī /*

Başup bağına ol gül yüzlü rāhı (T. Cafer Çelebi, *HN*, 1403). *O bezm-i gülşen içre cāmlar gül / Sürāhī gönce vü āvāzı bülbül* (Zâtî, *ŞP*, 1036).

Bezme getirilen sürahiler bezmdeki şarkıcılar gibi saf tutarken yanlarına konan altından kadehler de defe benzetilir. Bu kadehler bezmi altın ocağı yapıp çil kuşu yürüyüşlü saki de bezmde döner durur:

3651 Şurāhī çü hınyā-gerān dutdı şaf
Yanında durur cām-ı zerrīn çü def

3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrīn-cām
İder devr sākī-i tihū-ıhırām (Behiştî, *İN*)

Bezme bulunanların haline acıyan sürahi, şarabın sunulmasını ister:

270 Acıyup meclise ol dem şurāhī
Didi bu aradan anı sür aḫī (Ūdî, *MM*)

Heves-nâme'de sevgilinin iştret meclisindeki sürahi, 'sıfat-ı surahi-yi sîm-endâm' başlığı altında tasvir edilir. Sürahi kadehin ağzına dilini sokarak güzellerden kam almasını ister. Kadeh her neredeyse sürahi onu bulur, kulağına eğilip bunu söyler: Yürü her bir güzelle dudak dudağa ol; yüzden hayâyı götürüp edepsiz ol. Güzellerin gözü önünde âşıkların lale renkli şarabını (kan) bağına doldurduğu için günahkârdır. Güzeller o kana susadıkları için her bir kirpikleri hançerdir. Böylece sürahi arzusuna ulaşmışken ansızın boğazı ele verir. Sakiler boğazını öyle tutarlar ki canı azar azar çıkar:

2712 Güzellerden yüri al diyü kâmuñ
Şurāhī ağzına dil şoḫdı cāmuñ

2713 Bulup kadaysa cāmı şoylar idi
Kulağına egilüp söyler idi

2714 Ki yüri her biriyle leb be-leb ol
Götür yüzden ḫayâyı bî-edeb ol

2715 Gözine qarşu her bir nāzenīnün
Şarāb-ı lāle-ruḫ 'âşıklarınun

2716 Başardı bağına gül yüzlü rāhı
Bu yüzden pür-günāh idi şurāhī

2717 Güzeller ḫanına dil-teşne idi
Anuñçün her müje bir deşne idi

2718 İdereken kām-rānlık her zamān ol
Ele viridi boğazı nā-gehān ol

2719 Şu deñlü tıtdı sākīler boğazın
Ki çıkdı var cānı azın azın (T. Cafer Çelebi, HN)

Varka vü Güşâh mesnevisinde de bir sūrahi tasviri yer alır. Sūrahiden kadehe boşaltılan kırmızı şarap onun ağladığı şeklinde yorumlanır. Bu tasvirde sūrahi altından mamul, başında la'l ve cevherle süslü taç takılı, altından zincir saçlıdır:

1191 Muğannī ırladı nāy itdi efgān
Kādeh güldi şurāhī ağladı kan

...

1194 Pür idüp ağzına dek rūh-ı rāhı
Düzildi meclise zerrin şurāhī

1195 Serine tāc urup la' l ü güherden
Kılur gīsuların zencir zerden

1196 Dönüp bir dil-ber-i gerden-firāza
Kulağ urmuş durur bezm içre sāza

1197 Alup pīrāmenini sāğar u cām
Dutarlar kavline geh gūş u geh gām

1198 Dutup meclisde kāse cām u sāğar
Şurāhīden müdāmī mey ider cer

1199 Açup bāzār-ı meclis içre dükkān
Şurāhī h'āce sāğar cūre gılmān

1200 Ya beñzer meclis içre hoşka-bāza
Oturmuş hoşka-i cām ile bāza (Mustafa Çelebi, VG)

Bir diğer sūrahi tasviri Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde yer alır (b. 2735-2740).

Bazı bezm tasvirlerinde kadeh ve sūrahi münazaraları yer alır. Bezmlerde kadehin sūrahiye göre daha ön planda olması, bezmde sevgilinin dolu şarap kadehini yudumlamak için dudağını kadehe değdirmesi 'sūrahinin kadehi kıskanmasına neden olduğu' şeklinde yorumlanmıştır. Sūrahi çıkardığı sesle bu kıskançlığı dışa vurmuş olur. Bu haliyle sūrahi homurdanır veya söylenir. Bu yorumdan hareketle bezm tasvirlerinde sūrahi ve kadehin atışmalarının olduğu metinler kaleme alınmıştır.

1078 Sūrāhī ağlamış sākī lebūñi öpdügiçün cām
Sür anı kaḥkaḥa ile sūrāhīyi yine güldür

1612 Güzeller la' lîn öper gördi rāhı
Birez ol hāle şokrandı sürāhî (Zâtî, ŞP)

Mu' îdî'nin *Şem' u Pervâne*'sinde sohbet sırasında sürahi ile cām arasında sözlü sataşma yaşanır. Kadehin mecliste sevgilinin dudağından öpücük alması sürahinin kıskanarak bağırının kan dolmasına neden olur. Sürahi kadehe haddini bilmesi gerektiğini söyler ve her ne kadar el üstünde tutulan olsa da kadehin sürahinin ayağına baş koyduğunu ona hatırlatır. Bu duruma üzülen kadeh, sürahiye tebessüm ederek cevap verir. Kadeh, sürahinin köle olduğunu, kadehe baş eğdiğini, işret parmağına kendisinin yüzük olduğunu sürahiye hatırlatır. Bunun üzerine sürahi söylediklerinden pişman olur. Boyuna nispeten kadrinin alçak olduğunu söyler ve eski dostluklarının devam etmesini talep eder. Sonunda birbirini sahiplenen sürahi ve kadeh aradaki kin ve kibri kaldırırılar. Bu duruma mecliste oturanlar sevinir ve meclis kaldığı yerden devam eder (b. 348-395):

...

- 349 Sağar alduqça buse cānāndan
Bağrı tolu şurāhî ğayretle
- 350 Çün şurāhî bu resme oldı ğazīn
Didi ol itĥāmuñla cāma hemīn
- 351 Vaz'-i ĥaddūñ neden ki bilmiyesin
Ĥaste dillerle ĥoş dirilmeyesin
- 352 Nice sāğar gerekse cām-ı Cem ol
Saña düşmez leb-i nigāre vuşul
...
- 373 Bu süĥandan tebessüm itdi ĳadeĥ
Döndi böyle tekellüm itdi ĳadeĥ
- 374 Didi rindāne ey şurāhî-i zer
Dil uzatma ki ĳana döndi ciger
- 375 Gögsüñi germe nāzlanma iñen
Bendesin ser-firāzlanma inen
...
- 378 Ben ğam oĳını men' ider siperüm
'Ays ü ' işret sipihrüne ĳamerüm
...

- 380 Kim ki benümle bir dem hurrem olur
Ne kadar pür-gam ise hurrem olur
- 381 N'ola meyl itse baña il ' âlem
' İşret engüştine benüm hâtem
- 382 Gülşen-i bezme hey 'etüm güldür
Baña kim hem-dem olsa bülbüldür
...
- 385 Çün şurâhîye irdi kışşa-i cām
Didi ey sāğēr-i nikū fercām
...
- 387 Ne ki didünse cümlesi hağdur
Çadüme göre çadrüm alçağdur
...
- 391 Bir nefes ayru olma yanumdan
Leblerün çekmesün dehānumdan
...
- 393 Birbirine temelluğ itdi yine
Dil-i cāndan ta' alluğ itdi yine (Mu'îdî, ŞP)

3.2.4. Saki

Saki, bezmde kadehi şarapla doldurup bezm ehline sunmakla görevli kişilere verilen addır. Bezmin genel düzeninden başkaca sorumlulukları olmakla birlikte sakinin en temel görevi şarap sunmaktır. Bunun için de kendisine çok önem atfedilen sakinin fiziksel özellikleri, yürüyüşü ve şarap sunumu ile de metinlerde kendisinden sıkça bahsedilir. Genellikle kadın ve erkek kölelerden seçilmekle birlikte, erkek olanlar da kadın davranışlar sergileyen, genç ve sakalsız kimselerdir.

- 2565 Çün oldı arada bu ' aşğ bākî
Yirinden tırdı yüz nāz ile sākî
- 2566 Alup billūr ele yāğūt ayağı
Mey ile gözedürdi şol u sağı
- 2567 Çadeğler pür idi yāğūt u mercān
Şürāhîler dökerdi āb-ı hayvān
- 2568 Şarāb ile iderdi devr sāğār
Çacel olurdı görse āb-ı Kevşer (Cem Sultan, CH)

1039 Gelüp sākī ele aldı ayağı
Şuvarđı āb-ı hayvān ile bāğı (Zâtî, ŞP)

400 Şurāhīnūn el üstinde ayağın
Sürerdi sākī-i meclis ayağın (Ūdî, MM)

Tâcîzade Cafer Çelebi Heves-*nâme*'de saki için 'şarâbî', Yenipazarlı Vâlî *Hüsn ü Dil*'de 'şarabdâr' der:

2709 Buyurđı ol nigâr-ı mäh-ruhsâr
Şarâbîler ide nâz ile reftâr

2710 Gümüş bileklü sākîler açā sāk
Kadeh devr ide hoş-vağt ola 'uşşāk (T. Cafer Çelebi, HN)

2295 Gördükde Tebessüm anı pür-ğam
Emr itdi şarâbâdra ol dem

2296 Sākī şıgayup o sîm sākı
Şundi eline şarâb-ı bākī (Y. Vâlî, HD)

Meclislerde birden fazla saki ve dolayısıyla birden çok kadeh dolaşır. Her mecliste bir tane saki ve kâse olduğu varsayımı doğru değildir:

842 Yürüyüp sākîyân-ı mäh-ruhsâr
Semen-sîne gül-endām u şeker-bâr (Tutmacı, GH)

1267 Yüritdi sākîler la' lîn kadehler
Gönülden gitdi ğam geldi ferağlar (Halilî, FN)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsn ü Hüsn* mesnevisinde mecliste sakilerin şarabı nasıl sundukları da anlatılır: "Gümüş gerdanlı, ay yüzlü, yasemin kokulu ve şeker dudaklı sakiler kollarını sıvadılar. Gönülleri gibi yüzleri de sade olan sakilerin ellerinde içi şarapla dolu kadeh... Diz çöküp eğilerek, kadehi doğru tutup pişmişlerin eline hām şarap sunarlardı."

2074 Şıganup sākîyân-ı sîm-ğabğab
Kamer-rüy u semen-büy u şeker-leb

2075 Elinde cām içinde tolu bāde
Gönülleri bigi ruğları sāde

2076 Çök urup egri vü toğru tutup cām
Şunardı puğtelerüñ eline hām (Tutmacı, GH)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem'in on kızla birlikte havuz başında düzenlediği bezmde saki şadırvandan doldurduğu çeşit çeşit şarabı Şem' ve beraberindekilere sunar:

1473 Kim ol havzuñ kenârında ser-â-ser
Düzüp bir nice şadırvân komışlar

1474 Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfı görmemiş bir kimse şeyden

...

1491 Var ol havz içre bir billûr zevrağ
O zevrağ virmiş ol hoş havza revnağ

...

1496 Anuñ koyardı sâķī içine mül
Nice sâķī saçı sünbül yüzi gül (Zâtî, ŞP)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül'ün bağda düzenlediği iştret meclisinde saki şöyle tasvir edilir: Ay yüzlü, gümüş sineli, gül endamlı, şeker saçan, yanağı lale, gözleri ela sakiler kadehi ele aldılar. Dudağı la'l, dişi inci, gümüş gerdanlılar, dolu kadehten şarap sunardı. Şarap bir iki devir dönünce, şarabın dibinin nasıl olduğunu bilirsin...

842 Yürüyüp sâķiyân-ı mäh-ruhsâr
Semen-sine gül-endâm u şeker-bâr

843 Yañağı lâlê vü gözleri âle
Alıban şîşe vü cām u piyâle

844 Lebi la' l u dişi dür sîm-gabgab
Tolu şunar idi cām-ı leb-â-leb

845 Çü döndi bir iki devri şarābuñ
Bilürsüñ ne durur ğavrı şarābuñ (Tutmacı, GH)

“Edalı yürüyen saki kadehi eline aldı; sürahi bezme gelerek selam verdi. Kadehler yer yer şakayık idi, gümüş sineli saki de fidan. O gümüş göğüslü, her birinin önüne altın sürahi koydu; ellerine altın kadeh verdi. Peri yüzünün elindeki dolu kadeh fidan dalında açılmış lale gibidir. Sakinin elinden şarap içen taze şarap gibi coşar... Altın kadeh, bezmi altın yatağı yapınca çil kuşu yürüyüşlü saki bezmde devreder... Lezzetli şarap ölümsüzlük suyu olup Şâh'a canlılık beratı verir. Sakinin gamzeleri ok atıcı olup mecliste bulunanlar, hayatlarını kalkan eder. Meclisin sakisi eda ile yürür; o keklik yürüyüşlü idi meclis çemen.”

1937 Alur cām ele sâķī-yi hoş-ħurām
Şurāhî gelüp bezme virdi selām

...
1939 Şakāyık idi cā-be-cā cāmlar
Nihāl idi hem sākī-i sīm-ber

1940 Ƙodı her yek önine ol sīm-ber
Şurāhi-i zerrīn ele cām-ı zer

...
1944 Elinde peri-peykerün cām-ı pür
Açılmış nihāl üzre şan lāledur

1945 Elinden iden sākīnün bāde nūş
İder tāze mey gibi cūş u hurūş

3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrīn-cām
İder devr şākī-i tihū-hırām

...
3656 Mey-i hōş-güvār oldı Āb-ı Hāyāt
Şunar zindegāniye şāha berāt

3657 Olur gāmze-i sākī nāvek-figen
İder ehl-i meclis hāyātın micen

3658 Hırāmān olur sākī-i encümen
O kebg-i derī idi meclis çemen (Behiştī, İN)

Saki ölümsüzlük suyuna benzetilen şarabı sunduğu veya zor durumda kalanların imdadına yetiştiği için Hızır'a benzetilir:

3424 Getürdi bezme sākī çünkü rāhı
Zemīn būs itdi şöhetde şurāhī

3425 Döküp meclis içine mīve vü mey
Girür devrāna sākī-i Hızır ney (Behiştī, MM)

1913 Bu demler virse tañ mı mürdeye cān
Ki sākī Hızır idi mey āb-ı hāyvān (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Tasvirlerde sakinin bezmdeki yürüyüşünün 'hoş-hırām', yani edalı olduğu belirtilir.

Onun bu edalı yürüyüşü çil kuşu ve keklik yürüyüşüne benzetilir:

546 Hırāmān olup sākī-i hōş-hırām
Şunardı yüz iğrāz u nāz ile cām

- 1937 Alur cām ele sākī-yi hōş-ıırām
Şurāhī gelüp bezme virdi selām
- 3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrin-cām
İder devr şākī-i tihū-ıırām
- 3658 Hıırāmān olur sākī-i encümen
O kebg-i derī idi meclis çemen (Behiştī, *İN*)
Saki şarap sunarken kollarını sıvar. Onun kollarının gümüş beyazı olduğunu belirtmek için ‘sim-sâ’id’ ifadesi sıklıkla kullanılır:
- 2710 Gümüş bileklü sākīler açā sāk
Kadeh devr ide hoş-vaqt ola ‘uşşāk (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 341 Sīm sâ‘id bir iki cānāne
Eline aldı la‘l-peymāne (Mu‘idī, *ŞP*)
- 429 Sākī-i serv-ııadd ü sīmīn-sāk
Aluben gül gibi eline ayak
- 430 Yürür ayaklar ile bāde-i nāb
Ne ayak cām-ı mihr-i ‘ālem-tāb (Fikrī Çelebi, *EE*)
Tasvirlerde sakinin yüzü için ay yüzlü, gül yüzlü, peri yüzlü ve gül yanaklı benzetmeleri yapılır:
- 2074 Şııanup sākīyān-ı sīm-ğabgab
Kamer-rüy u semen-büy u şeker-leb
- 5176 Şunardı sākīyān-ı māh-peyker
Eliyle bāde vü ağızıyla şekker
- 5177 Kimün kim ağızı meyden telh olurdu
Lebiyle girü ol şirīn kııurdu (Tutmacı, *GH*)
- 1555 Çün yimekden iştihā oldu beri
Sākī-i gül-ruh yürütdi sāıarı
- 2985 Sākī-i şekker-dehān u gül-‘izār
Cām-ı zerden şııdı yākūtī ‘uıār (Aşkī, *HP*)
- 1802 Mey-i surh ile sākī-i meh-ııkā
Vire kalb āyinesine şafā

1944 Elinde peri-peykerün cām-ı pür
Açılmış nihāl üzre şan lāledur (Behiştî, *İN*)

1496 Anuñ koyardı sâķī içine mül
Nice sâķī saçı sünbül yüzi gül (Zâtî, *ŞP*)

Bezimde hizmet eden sakinin sade yüzlü ve sakalsız olması gerektiği özellikle vurgulanır. Saki elindeki şarap kadehi sakalsızken sunduğunda o zehir olsa bile içeceğe dönüşür:

2074 Şığanup sâķiyān-ı sīm-ğabgab
Kamer-rüy u semen-büy u şeker-leb

2075 Elinde cām içinde tolu bāde
Gönülleri bigi ruĥları sāde (Tutmacı, *GH*)

3429 Girişme-sāz olur sâķī-i ser-mest
Gözinden nāvek-efgen şest-der-şest

3430 Elinde her kişi kim nüş iderdi
Şarāb-ı tāze gibi cüş iderdi

3431 Şunuban cām-ı meyi olsa bī-riş
Elinde niş ise daĥı olur nüş (Behiştî, *MM*)

Ayrıca saki için şeker (tatlı) dilli, dudaklı ve ağızlı, gümüş gerdanlı (sim gabgab) ve yasemin kokulu sıfatları kullanılır. Onun göğsü gümüş (sim-ber), saçları sünböldür:

5176 Şunardı sâķiyān-ı māh-peyker
Eliyle bāde vü ağızıyla şekker

5177 Kimüñ kim ağızı meyden telĥ olurdı
Lebiyle girü ol şirīn kılandır (Tutmacı, *GH*)

2985 Sâķi-i şekker-dehān u gül-‘izār
Cām-ı zerden şundi yāķütī ‘uķār (Aşkî, *HP*)

2074 Şığanup sâķiyān-ı sīm-ğabgab
Kamer-rüy u semen-büy u şeker-leb (Tutmacı, *GH*)

1939 Şaķāyık idi cā-be-cā cāmlar
Nihāl idi hem sâķī-i sīm-ber

1940 Kōdı her yek önine ol sīm-ber
Şurāĥi-i zerrīn ele cām-ı zer (Behiştî, *İN*)

1496 Anuñ koyardı sākī içine mül
Nice sākī saçı sünbül yüzi gül (Zâtî, ŞP)

İşret meclisinde sakinin kaş ve gözle yaptığı işaretler ile korkusuz mest süzgülün bakışları katılımcılar üzerinde etkili olur:

2398 Gözi sākīlerüñ hūn-riz ü ser-mest
Lebinde nuql ü zerrin cām der-dest

3429 Girişme-sāz olur sākī-i ser-mest
Gözinden nāvek-efgen şest-der-şest (Behiştî, MM)

1621 O bir hūnîdür ey sākī içer süze züse şanum
Helāk itdūñ beni süzme o çeşm-i mest-i bî-bāki (Zâtî, ŞP)

Sakilerin ellerinde kadehle meclisi devretmeleri güneşin yörüngesindeki dönüşüne benzetilir:

1908 Yüritdi sākīler kulçul ayağı
Götürdi hūblar başbaş çenāğı

1909 Güzeller sebz-pūş olup melek-vār
Güneşler bezmi devr itdi felek-vār (Lâmiî Çelebi, FŞ)

1941 Yine sākī elinden sāğar-ı zer
Tolandı bezmi gün gibi ser-ā-ser (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Cennetle mukayese edilen bezmin sakisi de huri veya gılman olur. Her yönüyle en ideal olan bezmde katılımcılara şarap sunup hizmet etmekle görevli olan sakiler de cennet ehline hizmet eden hūr ve gılmana benzetilir. Bazen de saki meleğe benzer:

552 Melek sākī vü hūr rāmişgerān
İderler şehün meclisini cinān (Behiştî, İN)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, perşembe günü sarı renk elbise giyerek sandali kümbete eğlenmeye gider. Huri güzeller Behram'a saf ve kokulu şarap sunarlar. Şarabın tadı şirin, rengi de akîk kırmızısıdır. Sandal renkli köşk en yüce cennet, içki Kevser suyu, güzeller de cennet hurileridir:

3605 Şunar idi hūriler cām-ı rahîk
Ta'mı şirin rengi mānend-i 'akîk

3606 Kaşr-ı şandal-reng idi Huld-ı Berin
Āb-ı Kevşer mey şanemler hūr-ı 'in (Aşkî, HP)

Tasvirlerde bezmde dönen kadehler pervane, saki de yanan muma benzetilir:

1038 Döner peymâneler pervâne-âsâ
Yanardı şem^c gibi sâķī^ī güyâ (Ûdî, *MM*)

Heves-nâme'de kadeh güneş olur, vücudu nur ile donatılmış saki de güneşin yürüncesinde döndürmekle görevlidir. Saki güneşe cihanı gezdirir, onu doğudan batıya iletir:

2720 Sipîhr-i ^c iş ü nüş ol bezm-i ferruḥ
Güneş bâde nedür sâķī^ī-i gül-rūḥ

2721 Müvekkel âftâba bir firişte
Vücûdı nûr ile olmuş sirişte

2722 Aña seyr itdürüp yap yap cihânı
İledür mağribe maşrıḳdan anı

2723 Nedür maşrıḳ zer ü sîmîn evânı
Nedür mağrib mü^c âşirler dehânı

2724 Nigârîn sâķī^īye itdi işâre
Şafâ geldüñ sun a ben ḥaksâra

2725 Dil ü cândan olup fermânına râm
Getürdü şundı ol serv-i gül-endâm

2726 Mey-i surḥ ile pür bir sâġar-ı zer
Ki şûretde gül-i ra^c nâya benzer (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Lâmiî Çelebî'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde ay yüzlü sakiler güzellikleriyle bezmi aydınlatırlar. Her biri varlığın ruhu olan sakilerin dudakları gönül hastalarının derdinin dermanıdır. Dudakları cana can baġışlayan, erguvan şarabı gibidir. Sözlere ölümsüzlük suyudur, bakışları cana işler. Her biri, ellerinde la'l kadeh ile gül fidanında yeşeren lale gibidir. Onlar altın kadehlerde saf ve katıksız şarap sunarlar. Zaman döngüsüne teselsül gösterip cihan raġmına safalar sunarlar. İki koldan ellerinde kadehle yürüyen sakilerin sundukları şarap ile mutluluk hasıl olur. Dertler unutulur, gönülden dostluklar oluşur.

2782 Gelüp pes sâķiyân-ı mâh-sîmâ
Fürûġ-ı ḥüsni mihr-i meclis-ârâ

2783 Ne sâķī^ī her biri bir cân-ı ^c âlem
Lebi dil-ḥasteler derdine emsem

2784 ^c Aceb emsem ki virür câna cânı
Şanasın kim şarâb-ı erguvânî

2785 Sözi âb-ı hayâta cân bağışlar
Kaya bakışları cân içre işler

2786 Tutar her biri bir la' lîn piyâle
Gören dir bitdi şâh-ı gülde lâle

2787 Şunar zerrîn-kadehden lal' -i nâbı
Ne la' l-i nâb yâkût-ı muzâbi

2788 Teselsül gösterüp devr-i zamâne
Şafâlar ' arz ider rağm-ı cihâne

2789 İki koldan yürütdiler ayağı
Bir elden gözlediler şol u şağı

2790 Ferahlar geldi mihnetler göneldi
Gönülden âşinâlıklar olundu

2791 ' Aceb mi kılsa cânı bâde bî-ğam
Urur çünkim leb-i cânânedem (Lâmiî Çelebi, VR)

Şeh-nâme Tercümesi'nde saçlarından güzel kokular gelen, kolları beyaz, gül yüzlü, sakalsız sakiler, ellerindeki Hüsrevânî kadehi bezmde devr ettirerek cana can bağışlayan şarabı sunarlar:

25813 Çeker her biri câm-hüsrevânî
Ki tâze eyleye rûh-ı revânı

25814 Ayağ almış ele gül yüzlü sâkî
Ki her birisinüñ sîm-idi sâkı

25815 Kadeh devr itdürürler sâde-rûlar
Şaçılır saçlarından hoş қоhular (Şerîfî, ŞN)

Özetle bezm tasvirlerinde şarap sunmakla görevli saki çeşitli özellikleriyle yer alır. Saki, kadeh ve şarap birbirini tamamlayan üç unsurdur. Sakinin güzelliği ve şarabın büyüleyici özellikleri bir arada ele alınır. Aşk mesnevilerindeki bezmlerde sevgilinin aynı zamanda saki görevini görmesi ve mutrip olup çalıp söylemesi arzu edilen bir durumdur. Böylesi bir durumda bezmde iki sevgileden başka kimse bulunmamış olur.

3.3.Bezm Tasvirlerinde Musiki

Bezmin temel unsurlarından biri de musikidir. İşret meclisinde katılımcılar musiki eşliğinde mutlu vakit geçirerek neşe ve hüznün duygularını birlikte yaşarlar. İncelenen mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde mugannî, mutrip, rakkas, müzik aletleri, musiki makamları ve musikin katılımcılar üzerindeki etkisi şeklinde ifade edilebilen musiki ile ilgili unsurlar ele alınır. Bu tasvirlerde şiir, çoğu zaman musikiyi tamamlayan bir unsur olarak çeşitli duyguların tezahürü ve tercümanı olup musikiyle iç içe geçer.

Şiirde musiki ve musikiye ait kavramların kullanılması hususunda Tekin'in *Çeng-nâme* özelindeki tespiti Divan şiirinin bütünü için geçerlidir:

“Ahmed-i Dâî, *Çeng-nâme*'de musikiye ait özel teknik terimleri hem birer musiki terimi olarak hem de onların diğer kelime mânâlarını göz önüne alarak kullanmış; böylece hem kendi musiki bilgisini ortaya koymuş, hem de edebî değer taşıyan bir eser meydana getirmiştir. Yani Ahmed-i Dâî eserini yazarken hiçbir şekilde musikiye ait ilmî bir eser yazmak istememiş; ancak eski edebiyatımızda birçok şairin çeşitli ilim alanlarındaki bilgilerinden şiirlerinde faydalandıkları gibi o da musiki alanındaki bilgisinden faydalanmış ve bu bilgisini *Çeng-nâme*'de bir malzeme olarak kullanmıştır” (Tekin, 2017: 366-367).

Bezmdde sakinin şarap sunumuyla birlikte mutripler tarafından farklı makamlarda icra edilen musiki faslı gelir. Musikiye sesleriyle eşlik eden şarkıcıların okudukları şiirler ve işretin yükselen heyecanına bedenleriyle hünerli hareketler sergileyen rakkasların dansı eşlik eder.

Bezm tasvirlerinde musiki unsurları iç içe ele alındığı gibi bazen de bu unsurlardan birinin müstakil bir başlık altında çeşitli yorumlarla ele alındığı olur. Bunlar genelde sazanelerden çengi ile musiki aletlerinden ney, çeng, ud ve kopuzdur.

İncelenen mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde yer alan musiki tasvirlerinden örnek metinler aşağıda verildikten sonra musikiye ait unsurlar alt başlıklar halinde ele alındı.

Halîlî'nin *Fürkat-nâme*'sinde “sıfât-ı sohbet” başlığı altında ele alınan bezmdde mutriplar musiki icra ederken çengî çenge vurarak ahenk tutar; gûyendeler ise şiir okurlar:

- Şıfât-ı şöhet
- 1262 Pes andan düzdi mutribler terâne
Fiğâna başladı çeng ü çegâne
- 1263 Defûñ âvâzı vü nâyüñ fiğânı
Gönül açdı ferahandurdı cânı
- 1264 Dütâ şanbûra düzdükçe nevâyı
Virürdi cânâ büy-ı aşinâyî

- 1265 Çü çengî çenge uruben düzetdi
Felekde Zühre âhengin gözetdi
- 1266 Olup güyendeler her demde güyâ
Oқırlardı müdâm [eş'âr-ı] ğarrâ
- 1267 Yüritdi sâķiler la' lîn ķadeķler
Gönülden gitdi ğam geldi feraķlar
- 1268 Şu resme oldu germ-â-germ şöķbet
Ki birbirine virmezlerdi fırsat
- 1269 Şarâb u sebz[e] vü sâz u ruķ-ı yâr
Müyesser oldu çün bî-ķa' n-ı ağyâr
- 1270 Revân itdi feraķlardan gözlerüm yaş
Dil-ârâmuñ ayağında ķodı baş
- 1271 Oқudum işbu şi' ri düzdüm âvâz
Nevâma bülbül-i cân oldu dem-sâz (Halîlî, FN)

Bezmlerde hizmet eden güzellerin bir kısmı, özellikle kadın kahramanlara eşlik eden güzeller, çeşitli yeteneklere sahip, şarkıcı, çalgıcı ve rakkaselerdir.

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde ana karakterlerden biri olan Şem', on nedimeyle havuz başında eğlenir. Bu nedimelerin isimleri Şemse, Zühre, Mâh, Nevrûz, Gülşâh, Serv, Tûtî, Kumri, Nevbahar ve Bülbül'dür. Serv, Mâh ve Şemse rakkase, Nevbahar ve Zühre çengî, Gülşâh ve Nevrûz defzen, Tûtî, Kumri ve Bülbül güyendedir:

...

- 1477 Var idi Şem' ile on kız muķarreb
Ķamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb
- 1478 Biri Şemse biri Zühre biri Mâh
Biri Nevrûz anuñ birisi Gülşâh
- 1479 Biri Serv ikisi Tûtî vü Ķumri
Mezîd eyler bularuñ seyri 'ömri
- 1480 Birisi Nevbahâr u biri Bülbül
Ķamusınuñ lebi ğonce yüzi gül
- 1481 Bulardan Serv Mâh u Şemse raķķâş
İder ğalkı şafâ baķrına ğavvâş

1482 Dağı hem Nevbahār u Zühre çengī
Ururlardı dem-ā-dem çenge çengī

1483 Olaruñ def-zeni Gülşāh u Nevrūz
Sürerlerdi şafāyı her şeb ü rūz

1484 Dağı hem Tūṭı̄ vü Kūmrı vü Bülbül
Güzel güyendelerdi kār-ı gulğul (Zâtı, ŞP)

Hâkezâ *Mâcerâ-yı Mâh*'ta da bezmde hūr ve gilmana benzetilen güzellerin sâzende ve güyende oldukları belirtilir:

1040 Cināna dönmiş idi bezm-i sulṭān
Pür olmuş idi anda hūr ü gılmān

1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-hān
Kāmusı reşk-i mihr-i çerḫ-i gerdūn

1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sulṭān
Cinān-ı bezmi tutdı hūr ü gılmān

1194 Düzildi zühre-ṭal' at māh-rūlar
Kāmu sâzende vü güyende bular (Ûdî, MM)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, Isfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca onun için hazırlanan eğlencede güzeller içki içip musiki eşliğinde eğlenirler.

3443 Yüz adım yirde bir kaçır-ı mu' allā
Düzetmişler idi bir evc-i a' lā

3444 Gelürdi her yañadan dürlü āvāz
Kopardı her tarāfdan sūz ilen sâz

3445 Oturup māh-rūlar rüy-der-rüy
Mey-i gül-reng içerlerdi be-her sūy

3446 Piyāle döner ü āgāz ider çeng
İrür āvāzı çengüñ tā be-ḫarçeng

3447 Ne resm ile ki çeng āgāz iderdi
Çü şekker ney cevābın sâz iderdi (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğününde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Bu bezmde musiki icra edilir:

- 5182 Kılurđı rāst muṭrıblar ser-āġāz
Nevā vü işfahān nev-rūz u Őehnāz
- 5183 Fiġānlar ḳoparurđı nāle-i ney
Ki ġāyet ḥūb olur sāz-ı ney ü mey
- 5184 Gehī zār ile ḳılrur erġanūn sāz
Gehī ḳeng ile zīr olur ser-āġāz (Tutmacı, *GH*)

Behiřti'nin *Mihr ü Müřteri* mesnevisinde řāh Keyvān'ın Mihr'in řehzade olduġunu anlaması üzerine onun řerefine kurduġu bezimde gūzeller gūzellikleriyle meclis öyle sūslerler ki gönül çekici cenneti unuttururlar. Sıra halinde oturan bu gūzellerin musiki icra ettikleri aletler řunlardır: Ney, def, rūd, ũd, ḳeng, berbat, kānūn, kemānçe, tanbūr, řeřtār ve ḳegāne:

- 2395 Perīler şöyle zeyn itdi serāyı
Unutdurđı behiř-i dil-gūřāyı
- 2396 Oturdılar gūzeller daġı řaf řaf
Kimisi ney ḳalardı kimisi def
- 2397 řadā-ger rūd u 'ūd āteř fūrūzān
Ciger biryān u micmer řem' -i sūzān
...
- 2406 ḳalardı ḳengi ḳenge uruban ḳeng
Dutardı berbaṭ u ḳānūn āheng
- 2407 Kemānçe iñleyüp feryād ider nāy
Olur her biri 'ıřḳ u řevḳ-efzāy
- 2408 Fiġān u nāle eyler 'ūd u řanbūr
Meger anlar da oldı yārdan dūr
- 2409 İderdi zārı muġanniyle şeş-tār
Meger anlarda daġı var bu sevdā
- 2410 Muġanni eylemiş ḳinīleri sāz
Virūr her kāsesi bir dürlü āvāz
- 2411 ḳalınduġınca meclisde ḳegāne
řurāḥīler bile dirdi terāne (Behişti, *MM*)

Yine *Mihr ü Müşteri*'de Keyvān řāh işreti şarap ve musiki eřliġinde eġlenme olarak tarif eder:

3411 İçelüm bâde vü gūş idelüm sâz
Ne resme göstere kim bile dem rāz

3412 Bugün ‘îş idelüm el virdi furşat
Ola mı kim bilür yarında ruşat (Behiştî, *MM*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân ile Mihr'in meclisinde musiki faslı tasvir edilir. Bu tasvirde çalgıcılar, çalgı aletleri ve musikinin etkileyici atmosferi işlenir:

3434 Eline sūz ile ‘avvād alup ‘ūd
Dimāğı âteş-i şevk itdi pür-dūd

3435 Olur bir resm ile germ erganūn sâz
Getürür çarha çarhı sūzı āvâz

3436 Terennüm eyleyüp mürğ-i hoş āheng
Nevāya başladı kânūn ile çeng

3437 Rebāb itdi şu resme nevha ey yār
Kim oldı Zührenūñ çengi nigū-sār

3438 Çıķup her sâzdan bir dürlü āvâz
Cihānuñ cevfi[i] şoldı nağme vü sâz

3439 Şu deñlü dökdi yaş dürrāc u tihū
Fürūzān âteşe şan şaçdılar şu (Behiştî, *MM*)

Behiştî'nin *İskender-nâme* mesnevisinde İskender'in bezmlerinin birindeki musiki tasvirinde ūd, ney, berbat ve erganūnun etkileyici sesi, şarkıcıların nağmeleri ve şarap sunan saki bezmi cennete çevirir:

547 Alup ‘ūd ile bülbül-i hōş-nevā
Virürdi şadāsı kulūba şafā

548 Delinüp dil-i ney viricek nefes
Dimāğa tölardı hevā vü heves

549 Enin ile itdükçe barbuķ figān
Olurđı şurāhinün eşki revān

550 Müdām işdügünce güzeller şarāb
Piyālenün ağızı tölardı lu‘ āb

551 Sürūd eylese her kaçan arganūn
Cigerden olurđı revān rüd-ı hūn

552 Melek sâķī vü hūr rāmişgerān
İderler şehün meclisini cinān (Behiştî, İN)

Mesnevîlerde musiki aletlerinin vasıfları söylendikten sonra bunların çeşitli makamlarda icra edilmesiyle oluşan atmosfer de anlatılır. Oldukça hareketli, ritmi yüksek, katılımcıları etkileyen musiki, orada bulunanları vecde getirip kimsede akıl ve sabır bırakmaz. Zâtî Şem' ü Pervâne'de müzik aletlerinin vasıflarını anlattıktan sonra bunların uyum içinde nasıl bir armoni oluşturup ses çıkarttıkları tasvir edilir:

1065 Olup bunlar biri biriye dem-sâz
Maķâm-ı Zühre'ye irişdi âvâz

1066 Bular seyr itdiler cümle maķâmı
Bular vecde getürdi hâşş u 'âmı

1067 Bırakdı meclise eşvâķı bunlar
Muḥayyer eyledi 'uşşâķı bunlar

1068 Bularuñ naķşı halka eyleyüp âl
Ķarâr u 'aql u şabrı aldı der-hâl

1069 Derisine şafâdan sıgmayup def
Gögüs kaķup geķer bunlara keķ keķ

1070 Velî gâyetde gözlerdi uşûli
Uşûl añlayanuñ olmışdı ķulı

1071 Ziyâde kellesi kızmışdı deplek
İderdi cümleden feryâd yigrek (Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin Şem' ü Pervâne mesnevisinde Şem' ile Pervâne'nin kışın sarayda düzenledikleri bezmde musiki icrası da yer alır. Çeng, rebâb, kânûn ve ney etkileyici sesler çıkarırlar. Ayrıca şair kânûn ve neyi lügat anlamları ile birlikte onlara yüklenen imajlarla ele alır, bu kelimeleri cinaslı bir şekilde kullanmayı da ihmal etmez:

1728 Kaķan kim çenge çengi çeng ururdu
Rebâb anı görüp öte tırurdu

1729 İderdi tırmayup âh u fiğânı
Gülince ol ķalurdu ķılca cānı

1730 Düzen virüp özine geldi ķânûn
İle naķş itmegi idindi ķânûn

- 1731 Vişālũñ olduđıçũn Őoñı hicrān
Yüzini yırtup itdi āh u efgān
- 1732 Fiğānlar eyleyüp iderdi neyler
Kişi āh itmeyüp ‘ālemde n’eyler
- 1733 Metā‘ -ı vuşlatuñ hicrānı vardur
Anuñçũn neylerũ efgānı vardur (Zātı, ŞP)

Yine Zātı’nin *Şem’ ü Pervâne* mesnevisinde Şem’ ile Pervâne’nin kışın sarayda düzenledikleri bezmde müzisyenler, yetenekleriyle başta musikar olmak üzere çeşitli aletlerle etkileyici musiki icra eder, şiir seslendirirler:

- ...
- 1715 Hārāretten olup ruhsārı gül gül
Şafa vü şevk ile diz çökdi bülbül
- 1715 Fiğān itdürdi mūsikāre ol yār
Lebinde bir güzel şīrīn beñi var
- 1716 Perestü beççeler açup dehānı
Şanasın beñ görüp itdi fiğānı
- 1717 Kim ol cādū firīb ü çeşmi sehğār
Aña şihr idüp üfürdükçe her bār
- 1718 Ser-ā-ser her maqāmı nite kim tayr
‘Aceptür bir kanad ile ider seyr
- 1719 Oluban yārda tūṭı vü kumri
Ṭutarlardı yanınca def ü dumrı
- 1720 Şafālardan şunup halka naşībi
Oqırlardı bu şi‘ r-i di-firībi
- 1721 Bu şi‘ r-i bī-nazīre ol ki nāzır
Şafā kesb ide bundan kalbi vāfir
- 1722 Ayak şun destüme sākī cihān ma‘ nāda bir demdür
Cihānda bir demi zāyi‘ geçürmez şol kim ādemdür
- 1723 Ele al cāmı hürmetle harīm-i dehr-i dün içre
Saña ‘ömr-i muharrem haşr olunca şanma maḥremdür
- 1724 Cihānda öl diril bir hoş kıyāmet yār ile haşr ol
Ölmeden gam yimez ol kim Mesīh anuñla hem-demdür

1725 Şafâ sür 'ıyş u 'ışret kııl yüzini ğuşşanuñ görme
Ölümden evvel öldüren cihānda ādemi ğamdur

1726 Cihānda 'ālim oldur 'ayn ü kıadd ü kākül ü ağzın
Temāşā eyle yaruñ kimseye kıalmaz bu 'ālemdur (Zâtî, ŞP)

Ferhād ile babasının sonbaharda sarı köşkte düzenledikleri bezmin musiki tasvirinde yerdeki döşeklere oturan mutripler mey içtikten sonra musiki icra ederler.

1935 Mişāl-i atlas-ı çarĥ-ı pür-aĥter
Zemīne şaldılar zerrīn döşekler

1936 Geçüp üstine mutribler oturdı
Mey içüp perdeyi yüzden götürdi

1937 Yine od urdı bezm ehline 'avvād
Yine sūz ile neyler kııldı feryād

1938 Yine efgān u zārī eyledi çeng
Yine şeş-tā vu def oldu hem-āheng

1939 Rebāb idüp hicāz evcinde şehnāz
'Irāk u ıřfahāndan virdi āvāz

1940 Gelüp kıānūn ile ber-baĥ zübāna
Dinildi naķş u taşnīf ü terāne (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrīn* mesnevisinde Bânû'nun Ferhād'ı davet ettiĝi bezimde sofrā ve şarap tasvirinden sonra musiki tasviri gelir:

4647 Muĝannīler olup bu bezme dem-sāz
Nevādan itdiler şehnāza pervāz

4648 Tıutup rāh-ı hicāz u ıřfahānı
Muĥayyer itdiler pīr ü cüvānı

4649 Urup neyler için od eylediler
Deminden dehri pür-dūd eylediler

4650 İdüp bu sūz şöyle naĝmeler 'ūd
Felekde Zührenüñ kııldı yirin od

4651 Rebāb itdi enīn ü nāle āĝāz
Kıpuzla çeng ü kıānūn oldu dem-sāz

4652 Gerüp bu âteş ile sîne defler
Şafâ ehli şu gibi çaldı kefler (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Çin hakanı Fağfur'un oğlu Cemşîd, bir güzel günde güzel vakit geçirmek için bağda bezm kurar. Bu bezmde mutripler çalgılarıyla, mugannîler de şarkılarıyla şehzadeyi eğlendirirler:

1189 Gelüben bâğa itdü şâh 'işret
Dilin ol 'işret ile kıldı râhat

1190 O bâğ içre bir ulu bezm iderler
Şehi âvâzeyile germ iderler

1191 Gelüp muṭribler anda şaf tutarlar
Muğannîler daḥı hem kef tutarlar

1192 Eline muṭrib almış idi çengi
Şafâyıla ururdı çenge çengi

1193 Muğannî çenge çün âheng iderdi
Gülün yüzini reng-â-reng iderdi

...

1258 Yine bezme yiñi âğâz iderler
Muğannîler hicâz âvâz iderler

1259 Semâ'-ı erğanün itdiler güş
Şarâb-ı erğavân kıldılar nüş (Cem Sultan, CH)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevşâd ülkesinin hükümdarı Ferruh'un bir oğul sahibi olmasının sevinci ile kurduğu bezmin müzik tasvirinde mutrip, mugannî, musiki aletleri ve makamları ele alınır:

580 Bezm içine geldiler sâzendeler
Ney-veş efgân kıldılar sâzendeler

581 Etsün-içün kalbden def -i melâl
Virdiler şeş-tâ vü çenge güşmâl

582 Eyleyüp seyr-i şıfâhândan nevâ
Büselik gösterdi aşhâb ü vefâ

583 Oldılar 'uşşâkdan nağme-sâz
Kıldılar seyr-i 'ırağden hicâz

- 584 Nağme-verler sâzı hoş-ter kıldılar
Hâl-i ‘uşşâkı muhayyer kıldılar
- 585 ‘Üdlar yanup tutuşdı od-ile
İñledi ney nağme-i Dāvūd-ile
- 586 Gösterüp evc-i hüseyñiden nevā
Kıldılar ‘uşşâk kalbin tolu vā
- 587 Her biri şevk-ile olup kand-rîz
Ehl-i bezmün kalb-i nārın itdi tîz
- 588 Hüm gibi her biri dilden kıldı cüş
..... tıldı ber-elem...
- 589 Kıldılar ol dem şadā kaqnūs-veş
Urdı cevlān hūblar tāvūs-veş
- 590 Bezm içinde ‘üdlar kıldı şadā
Etdile hâl-i cihāndan iştikā
- 591 Gūş-ı t̄anbūr ü rebābı burdılar
Şūret-i deffe t̄abanca urdılar
- 592 Kıldı zārı nāylar bülbül gibi
Ehl-i diller cüş kıldı mül gibi
- 593 Şavt-ı rûh-efzāyı k̄anūn etdiler
‘Ālemi ser-cümle mecnūn etdiler (Muhibbî, GN)

Yukarıda örnekleri verilen musiki tasvirleri hemen her bezmde az veya çok yer alır. Bu tasvirlerde musikinin etkileyici sesi, musiki aletleri ve makamlarının ön planda olduğu görülür. Bezm tasvirlerinden hareketle işret meclislerinde yer alan mugannî, mutrip, musiki aletleri, musiki makamları ve rakkaseler alt başlıklar halinde aşağıda ele alındı.

3.3.1. Şarkıcılar / Mugannîler

Bezmde güzel sesleriyle şarkıcılar şarkı ve şiir okurlar. Çeşitli duyguların tercümanı olan şarkıcılar için Arapça ‘mugannî’, ‘kavvâl’; Farsça ‘gûyende’, ‘hunyâ-gerân’, ‘hoş-hân’,

‘nevâ-sâz’ ve ‘nağme-ger / -kâr’ denir. Genelde güzel sesli cariyeye ve kölelerden seçilen şarkıcılar, güzellikleriyle hur ve gılmana benzetilirler. Güzellerin Dâvud sesli, İsâ nefesli, Zühre gibi veya Zühre yaradılışlı oldukları belirtilir. Ayrıca güzel sesleriyle öten bülbüle benzetilirler ve bunlar şarkı söylemeye başlayınca bülbül susar. Şarkı söylerken göğese çıkan seslerinden felek titrer.

1429 Nevâ-gerler tutarlardı sürüdü
Muğannîler düzerdi ‘ūd rûdü

2115 Semen-simâlar oldılar nevâ-sâz
Şeker-leble iderdi çerha âvâz (Cemâlî, *HH*)

Bezmede gûyendeler şarkı söylemenin yanında şiir de okurlar:

1266 Olup gûyendeler her demde gûyâ
Oğırlardı müdâm [eş‘âr-ı] ğarrâ (Halîlî, *FN*)

Bezmlerde mugannîler şarkı söylemenin yanında mutrip gibi saz da çalarlar:

2409 İderdi zârı muğannîyle şeş-târ
Meger anlarda dağı var bu sevdâ

2410 Muğannî eylemiş çinîleri sâz
Virür her kâsesi bir dürlü âvâz

2411 Çalınduğınca meclisde çegâne
Şurâhîler bile dirdi terâne (Behiştî, *MM*)

3193 Giceye dek kıllurlar ‘ıyş u ‘işret
Muğannîler iderler sâza kuvvet (Cem Sultan, *CH*)

Tasvirlerde mugannîlerin tiz perdeden seslerinin göğese çıkıp feleği doldurduğu ve titrettiği belirtilir. Zühre’ye kadar erişen bu seslerin güzelliğini gökteki ay ve Zühr’e kıskanır.

407 Tutardı âsumâı şavt-ı hoş-ğon
İñilerdi şadâdan çerh-i gerdün (Ûdî, *MM*)

Tasvirlerde şarkıcılar ya Zühre’ye benzetilir ya da Zühre tabiatlı oldukları vurgulanır. Bunun sebebi işret ve eğlencenin bu yıldız mensup olduğu inancıdır. Yıldız ilmine göre yeri üçüncü gök olan Zühre yeşil renklidir. Tabiatı soğuk, şehvet, eğlence ve koku alma Zühre’ye aittir. Yunan mitolojisinde Afrodite, Romalılarda Venüs adıyla tanrıça bir kadın olarak yer alır. Doğu minyatüründe iki eliyle bir kopuz tutan, yeşil ve sarı elbiseli, bileklerinde bilezik, parmağında yüzük, ayaklarında halhal bulunan bir kadın şeklinde çizilmiştir. Doğu mitolojisinde Hârut ve Mârut’u baştan çıkardıktan sonra gökyüzüne çıkıp yıldız olan fettan

kadıdır. Bezm tasvirlerinde ise feleğin çalgıcısı olduğu tasavvuruyla daha çok çengi bir kız olarak geçerken bazen de gûyende olur:

1193 Geçüp mihr-i sipih-rāsā o sultān
Cinān-ı bezmi tıtdı hūr ü gılmān

1194 Düzildi Zühre-ṭal‘ at māh-rūlar
Ḳamu sāzende vü gūyende bular (Ūdī, *MM*)

3457 Yine geldi şarāb-ı nāb şāha
İrişdi Zührenüñ āvāzı māha (Behiştī, *MM*)

1040 Cināna dönmiş idi bezm-i sultān
Pür olmuş idi anda hūr ü gılmān

1041 Kimi sāzende vü kimisi hoş-hān
Ḳamusı reşk-i mihr-i çerḫ-i gerdūn (Ūdī, *MM*)

Ay yüzlü şarkıcıların Davudî sesli nağmeleri bütün canları felek gibi oynatır:

2792 Pes andan soñra hūbān-ı meh-āsā
Cemāle Yūsuf u enfāse ‘ İsā

2793 Bir ağızdan idüp Davūdī elhān
Götürdi raqşa her cānı felek sān (Lāmiî Çelebi, *VR*)

2075 Tutarlar elde cām-ı erğuvān-reng
İderler nağme-i Dāvūda āheng (Firākī, *HŞ*)

Tasvirlerde sāzende ve gūyendeler bülbül, kumru ve papağan gibi kuşlara benzetilirken bazen de bunlar şarkı söyleyince bu kuşlar sükût eder:

1876 Muğannīler çekerti nağme-i tīz
Nitekim vaqt-i gül mürğ-i seher-ḫīz (Lāmiî Çelebi, *FŞ*)

1036 Ḳamu muṭribler oldı bülbülāsā
İñilerdi şadādan şahn ü şahrā

1037 O dem kim bu şadāyı itdiler gūş
Hezārān bülbül anda oldı ḫāmūş (Ūdī, *MM*)

Tasvirlerde seslendirilen güfteler için ‘sürūd’, ‘nağme’, ‘nevâ’, ‘terâne’, ‘sürūd’, ‘nağme’, ‘hevâ’, ‘ah’, ‘yelâle’ vb. ifadeler kullanılır:

- 3604 Şundı mey sākī didi muṭrib sūrūd
Toldı nāy āvāzıla çerḫ-ı kebūd (Aşkî, *HP*)
- 1004 Gönüller cūş idüp ol nağmelerde
Pür oldı şaḫn-ı meclis na‘ relerden (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2283 Revān Ḥurşid germ oldı nevādan
Getürdi sīm ü zer zevḫ [u] şafādan (Cem Sultan, *CH*)
- 2591 Daḫı yig oldı şöḫbet ol şafādan
Ḳamusu ḫurrem oldı ol nevādan (Cem Sultan, *CH*)
- 1920 Sūrūd u nağme āğāz eylediler
Güzeşte ‘işe āvāz eylediler (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2364 Yine seyr eyledi nāzük hevālar
Küdüretler gidüp geldi şafālar (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2558 Muṭriblerinün terānesinden
Āfāḫ hemişe pür-şadādur (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2916 Sūrūdı şöyle te’sīr itdi cāna
K’irişdi na‘ re ṭāḫ-ı āsmāna (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 858 Terān-ı rūda muṭribler sūrūdı
İdüp yarı ururdu dehre ‘ūdı (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Heves-nâme’de okunan şarkılar için âh ve yelâle ifadeleri sıklıkla kullanılır:

- 2030 Ser-âğāz eyledi âh u yelâle
Şafāsından semā‘ urdu piyâle (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2075 Yüritdi yine sākīler piyâle
Çağırdu yine muṭribler yelâle (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 3255 Yine muṭribler ırladı yelâle
Yine gezdürdi sākīler piyâle (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Şarkı okuma eylemi için ‘ırlamak’, ‘gazel ırlamak’, ‘sūrūd âğāz kılmak’, ‘nevâ âğāz kılmak’, ‘âğāz kılmak’, ‘âğāz eylemek’, ‘terâne etmek’, ‘avaz çekmek’, ‘nazik havalar seyr eylemek’ vb. ifadeler kullanılır:

- 1191 Muğannî ırladı nāy itdi efgān
 adeh güldi Őarāhî ağladı an (Firākî, *HŞ*)
- 1401 Yine bir yire cem^ç oldu güzeller
 Yine ırladı murib ter güzeller (T. Cafer elebi, *HN*)
- 2228 Őarāb-ı Őāfi v eng  eđāne
 Güzel gyende kim ide terāne (Şerîfi, *ŞN*)
- 2764 ekerdi hb-rlar nki āvāz
 Gelürdi cān-ı ^çāŐı gŐŐadan vāz (Cemālî, *HH*)
- 2363 Yine murib srd āđāz ıldı
 Elini ağzına dem-sāz ıldı (T. Cafer elebi, *HN*)
- 2364 Yine seyr eyledi nāzük hevālar
 Kdretler gidüp geldi Őafālar (T. Cafer elebi, *HN*)
- 838 Pes āđāz itdi muriblar alup sāz
 NevāziŐle nevā ıldılar āđāz
 ...
- 847 Baş urup murib alup eline sāz
 Bu Şi^ç ri eyledi sz ile āđāz (Tutmacı, *HG*)
- Bezme tasvirlerinde yer alan Şiir güfteleri oğu zaman mugannîler tarafından eŐitli makamlarda okunur. Cem Sultan'ın *Cemşid  Hurşid* mesnevisinde Rum hükümdarının hanımı Efser ile Cemşid'in bezminde engi Şekker ve Őekernāz, bestelenen gazelleri seslendirirler:
- 3456 Revān aldı Őekernāz eline eng
 ılur engine anuñ Şekker āheng
- 3457 ekp ^çuŐŐda derd ile āvāz
 Bu ebyātı hemān dem ıldı āđāz
- azel
- 3458 Gl yznsz bulımaz revna Őehā bustānumuz
 Sen bile olmayaca bî-nr olur eyvānumuz
 ...
- 3462 Nice terk eyleyelüm kyını sinn dil-berā
 n iki ^çālemde oldur revza-i Rızvānumuz

Meşnevî

- 3463 Bu şi'ri çün tamâm itdi Şekernâz
Revân Şekker kı lup çengine āgâz
- 3464 Şeker çekdi revân bir şavt-ı pür-ḥâl
Bu ebyâta nazîre didi fi'l-ḥâl

Ġazel

- 3465 Gelmeyince bezmümüze şol meh-i tâbânumuz
Ḥurrem olmaz derd ü ğamdan bu dil-i vîrânumuz

...

- 3469 Kılalum bülbül bigi efgân u nâle rûz u şeb
Luḫf idüp gösterdi çün yüz ol gül-i ḥandânumuz (Cem Sultan, *CH*)

Tasvirlerde şarkıcılar 'gûyende', 'hoş-hân', 'hunyâ-ger', 'kavvâl', 'mugannî', 'nağme-ger / -kâr / -perdâz', 'nevâ-sâz / -ger' ve 'rah-zen' adlarıyla da yer alırlar. Bu adların geçtiği örnek beyitler aşağıda verildi:

Gazel-hân

Gazel okuyan, gazel formundaki şiirleri taksim eden kişi demektir (Öztuna, 1990: I, 300):

- 1155 Nedîm ü bezle-gûlar meclis-ârâ
Ġazel-ḥân dil-rübâlar 'işret-efzâ (Firâkî, *HŞ*)

Gûyende

Guften kelimesinden ism-i fâil olup söyleyici, mütekellim manasındadır (Mütercim Asım Efendi, 2009: 309):

- 2986 Çaldı muṭrib çeng ü geldi söze rûd
Cûş idüp gûyendeler didi sürûd (Aşkı, *HP*)
- 2228 Şarâb-ı şâfi vü çeng ü çegâne
Güzel gûyende kim ide terâne (Şerîfî, *ŞN*)
- 1484 Daḫı hem Tûṭî vü Kûmrı vü Bülbül
Güzel gûyendelerdi kâr-ı gulğul (Zâtî, *ŞP*)

Hânende

Türk musikisinde kadın ve erkek okuyucuya verilen addır. Günümüzde ses sanatkarı denmektedir (Öztuna, 1990: I, 328):

- 2157 Olup sākī-yi şekker-leb şifā-sāz
Virüp hūānende vü gūyende āvāz (Firākī, *HŞ*)

Hoş-hân

Güzel öten (Kantar, 1998: 268) demek olan bu kelime metinlerde şarkıcı anlamında kullanılır:

- 1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-hân
Çamusi reşk-i mihr-i çerh-i gerdün (Ûdî, *MM*)

Hunyâ-ger

Mutrip ve hânende (Mütercim Asım Efendi, 2009: 371) demektir:

- 3651 Şurâhî çü hunyâ-gerân dutdı şaf
Yanında durur cām-ı zerrin çü def (Behiştî, *İN*)

Kavvâl

Okuyan, söyleyen anlamına gelen kavvân kelimesi musikide şarkı okuyan demektir (Öztuna, 1990: I, 435):

- 1057 Terennümler kılub şevkile kavvâl
Niçe bî-dilleri etmişdi pā-māl (A. Rıdvan, *HŞ*)
- 727 Terennümler idüp şevk ile kavvâl
Kılurlardı qarâr u şabri pā-māl (Firākī, *HŞ*)
- 1139 Münäsib şi' rler oğurdu kavvâl
Virürdi ehl-i bezme vecd ile hâl (Firākī, *HŞ*)

Mugannî

Arapça bir kelime olan mugannî şarkı söyleyen, hânende demektir (Öztuna, 1990: II, 60). Metinlerde 'mugnî' şeklinde de geçer:

- 2184 Muğannî virür bezme şevk ü şafâ
Ziyâde olur açıla iştihâ (Behiştî, *İN*)
- 112 Muğannîler seyr idüp nâzük havâlar
Semâ' a girdiler hūri-liqâlar (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 4889 Muğannîler ururken çenge hoş çeng
Felekde anlara Zühre iderdi âheng (Cem Sultan, *CH*)

- 437 Düşüp çengine muğnî bir nigāruñ
Götürdi perdesin her perde-dāruñ (Hamdî, *TU*)

Nağme-ger / perdâz / ver

Bir ahenk icra eden, şarkıcı demektir (Şemseddin Sami, 2015: 906-907; Kanar, 1998: 567):

- 1805 Velî çünki dil-dâr ola nağme-ger
Kişiye muğannî vü sâķî yiter (Behiştî, *İN*)

- 2857 Bülend-āvâz ile idüp ser-âgâz
Bu kavli başladı ol nağme-perdâz (T. Cafer Çelebi, *HN*)

- 584 Nağme-verler sâzı hoş-ter kıldılar
Hâl-i ‘uşşâķı muhayyer kıldılar (Muhibbî, *GN*)

Nevâ-sâz / -ger

“*Hânende ve sazende manasınadır*” (Mütercim Asım Efendi, 2009: 555):

- 990 Tamâm itdi çü kavlin bu nevâ-sâz
Belürdi ol tarafından nağme-i sâz (T. Cafer Çelebi, *HN*)

- 2918 Didüm ol eski yâr-ı ercemde
Nevâ-ger müstemende derdmende (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Râh-zen

Mutrip ve mugannî manasına gelir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 616):

- 3268 Olup muṭribler ü hoş rāh-zen cem^ç
Oturup micmere? ayağ üzre olup cem^ç (Hassan, *MM*)

3.3.2. Çalgıcılar / Sâzendeler

Bezm tasvirlerinde yer alan musiki unsurlarından biri de çalgıcılardır. Musiki icra etmekle görevli olan bu kişiler için ‘mutrib’, ‘çalıcı’, ‘râmiş-ger’, ‘sâzende’, ‘dem-sâz’ ve ‘nağme-ger /-ver /-serây’, ‘nevâ-ger’ denir.

- 1595 Yine çün muṭrib aldı eline sâz
Bu şi‘ ri eyledi Hürmüz ser-âgâz (Tutmacı, *GH*)

- 591 Oturmuş bir çalıcı sâz elinde
Çalar bir sâz-ı hoş-āvâz elinde (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

- 3664 Çalar nağme-ger arğanūn u rebāb
Virür mest olanlara dārūy-ı h'āb (Behiştî, *İN*)
- 4466 Şoḥbet içre irdiler sāzendeler
Her birisi Zühre-āyīn nağme-ver (Muhibbî, *GN*)
- 2952 'Ayš itmek için oturdı behrām
Rāmiş-geri zühre mäh-ı nev cām (Y. Vâlî, *HD*)
- 1505 Aldı kânūn eline nağme-serāy
Başladı nağme-i eşvāk-ferāy (Behiştî, *HP*)
Sāzendeler musiki icra etmenin yanında şarkı da seslendirirler:
- 2029 Yine sāzende şevk ile çalup sāz
Dilini eyledi sāzına dem-sāz
- 2030 Ser-āğāz eyledi āh u yelāle
Şafāsından semā' urdı piyāle
- 2363 Yine muṭrib sürūd āğāz kıldı
Elini ağızına dem-sāz kıldı (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 3455 O yirdeyidi Şekker'le Şekernāz
Olurlar cān ile ol bezme dem-sāz (Cem Sultan, *CH*)
- 4466 Şoḥbet içre irdiler sāzendeler
Her birisi Zühre-āyīn nağme-ver (Muhibbî, *GN*)
- 1198 Bu resme şoḥbet ü 'iyş-ı şehāne
İdüp her yañada muṭrib terāne (Cem Sultan, *CH*)
Batı mitolojisi ve doğu esâtirinde Zühre çengi olarak telakki edilir. Bezmlerde icra edilen musiki çeşitli yönleriyle Zühre ile ilişkilendirilir. Bazen mutripler Zühre olur, bazen çıkan sesler Zühre'ye ulaşır ve Zühre tempo tutarak raks eder. Bazen de Zühre, gökten meclise gıpta ile bakar.
- 1597 Muṭribā sen daḥı hoş söz ile bir sāz it kim
Ğışş ide 'ıyşumuza Zühre-i zehre bu gice (Tutmacı, *GH*)

892 Finğāna başlayup çeng ü çeğāne
İrişdi Zühre sem' ine terāne (T. Cafer Çelebi, *HN*)

410 Bileydi Zühre-i zehrā hevāda
Olurdi muṭrib-i bezm ol arada (Ûdî, *MM*)

427 Gördüm anda bir iki meclis-i hāş
Zühre-sāzende müşteri-raqqāş (Fikrî Çelebi, *EE*)

Sazendelerin çaldığı musiki nāle, feryat, figan gibi insanın çıkardığı seslerle anlatılarak etkileyciliği vurgulanmak istenir. Ney ile kânûn nāle edince bezmde kadehler dönmeye başlar. Erganun iniltisi ile ud nağmesi bezme ateş düşürür. Âşıkların gönlünün harap olması için çeng çalınır, ney feryat eder:

20741 Çalındı niçe gün ceng ü çeğāne
İrer āvāzı sāzuñ āsumāna (Şerîfi, *ŞN*)

338 Nāle idince nāy ile kânûn
Rağşa girdi piyāle-i gülgün
...

343 Nāle-i ergānûn ü nāğme-i 'ūd
Şaldı ol bezm-gāhuñ içine od

344 Dil-i 'aşıklar olmağa ber-bād
Çalınup çeng iderdi ney feryād (Mu'îdî, *ŞP*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ı ile İskender'in bezminde bulunan çengi sazende Zühre olup çaldığı müziğin etkileyciliği ile meclise gelen melekler burayı cennete çevirirler. Nağmeger erganun ve rebāb çalarak mest olanlara uyku ilacı verir. Amber saçıcı rakkas dans ederek saçından etrafa misk (koku) yağdırır. Gözleri yürek yaralayan her bir rakkas çarpāre çalarak ciğer parçalar. Her biri felek gibi dönerek vururlar; ellerindeki defler dolunay ve güneştir:

3662 Çalar çengde Zühre bir resme seyr
Melāyik üşer meclise hem-çü tayr

3663 O hūri-nejādān-ı merdüm-sirişt
İderler şehūñ bezmini çün behişt

3664 Çalar nağme-ger arğanūn u rebāb
Virür mest olanlara dārūy-ı h'āb

3665 Urur raqş raqqâş-ı ‘ anber-feşân
Olur muşg-i çîni şaçından demân

3666 Çalup çâr-pâre ciger-pâreler
Gözi her birinün yürek yâreler

3667 Urur her biri çarh hem-çü sipihr
Elindeki defler meh-i bedr ü mihr (Behiştî, İN)

Yine Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne*’sinde iki sevgilinin buluşmasında ney, çeng, ruhefzâ,
kemançe çalınır. Bu etkileyici atmosfere okunan bir gazel eşlik eder:

941 Bezm-i ‘âli kûrıldı çün ol şeb
Meh gümüşt tebsi nuql idi kevkeb

...

944 Çalınup nây u çeng ü rûh-efzâ
Çopdı meclisde fitne vü gavğa

945 Geldi bezme kemânçe itdi enîn
Ne enîn cân-fezâ şadâ-yı hazîn

946 Gûş-ı ‘uşşâka şöyle doqındı
Anda bu şi‘r-i dilkeş oqındı

Ġazel ez-zebân kâl ki münâsib hâl bûd

947 Câm-ı mey nûş idelüm şun bize sâķi bu gice
Dünkiden kalmadı mı gizlüce bâķi bu gice

948 ‘Ayš u ‘işret gûnidür hasret ü miħnet gitdi
Vaşl-ı dilber demidür aňma firķâti bu gice

949 Āh idüp şevķ ile çarhuñ yüregın dağlıyalum
Yaķalum odlara nüh tāk u revākı bu gice

950 Şem‘-veş karşuda pır pır yanar ol meh-liķâ
Yine yüz tıtdı bize devlet-i bâķi bu gice

951 Çāk olursa yaqamuz itme te^ç accüb ki yine
Yār ile şöhetümüz geçdi kıyākī bu gice

952 Muṭribā çün bu maqāma gele dem-sāz ola nāz
Yūri seyr eyle şifāhān ü ^ç irākı bu gice

953 Oqınup çün gāzel tamām oldı
Şūr u şevq ile bezm içi ṭoldı (Mu^ç îdî, ŞP)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevruz'un bezminde hazır bulunan köle (gulâm) ve cariye (kenizek) sazendeler musiki icra ederek etkileyici sesleriyle gazel okurlar. Bu musiki tasviri oldukça tafsilatlıdır. Burada sazendelerin vasıfları, çalınan musiki aletleri, okunan gazeller ve gazellerin okunduğu makamlar yer alır:

677 Başladılar sāza pes sāzendeler
Açdılar ol dem nefes sāzendeler

678 Geldiler ortaya çünkim şaffile
Başladılar söze çeng ü deffile

679 Rūydan def^ç -i maqāmi^ç etdiler
Şevkle sāzı maqāmi^ç etdiler

680 Çengi çekdiler kenāra hūblar
Ṭutdılar boz deffleri maḥbūblar

681 Rāst-gū olmadıg-ıçün he zamān
Burdılar gūşān-ı ṭanbūrı revān

682 Çün teğannī eyledi derd-ile ^ç üd
Cānı yandı sāmi^ç uñ mānend-i ^ç üd

683 Encüm-āyīn yürüdi seyyāreler
Devr-i şöhet kıldılar meh-pāreler

684 Vardı şāhuñ bir kenīzi hūb-rū
Zūlfi ^ç anber ruḥları gül müşg-bū

685 İlm-i mūsikārı bilmişdi tamām
Ger teğannī eylese ol nīk-nām

686 Eyleyüp Zühre şadāsın istimā^ç
Kılur-idi şevq u zevkinden semā^ç

- 687 Rāst perde üzre düzse ger nevā
Pes muḥayyer ola her ‘ uşşāk añā
- 688 Çün ḥüseynī perdeyi sāz eyleye
Añā cān murgını dem-sāz eyleye
- 689 Ger ‘ ırākuñ perdesin açsa revān
Pes maḳarr olurdı añā ısfahān
- 690 Çünki ol āvāz-ı şehnāz eyleye
Zühre anuñla ser-āğāz eyleye
- 691 Bülbül-āsā çünki nağmāt ide ol
Niçe ‘ Abdülkādır’i māt ide ol
- 692 İşbu şevki gördi çün ol Zühre-nāz
Pes alup bir berbātı kıldı nevāz
- 693 Rāst perde üzre düzüp sāzını
Bu ğazel birle çıқardı āvāzını
- Şi‘ r-i Münāsib-ḥāl
- 694 Ḥamdüli’l-lāh şeb-i Qadr oldu muḳadder bu gece
Eyledi anı Ḥudā bize müyesser bu gece
...
- 700 Añma iy dil ğam u ğuşşa adını bir dem unud
Etdi Ḥaḳḳ çün feraḥ ü şādı müyesser bu gece
- Meşnevī
- 701 Ol nigār etdi bu resme çün sürūd
Buldılar ol sözde ehl-i bezm sūd
- 702 Oldılar ol şevkle şeydā gibi
Cūşa geldi her biri deryā gibi
- 703 Bir kenizüñ daḫı vardı māh-rū
Lāle-ḥadd ü serv-ḳadd ü müşg-bū
- 704 Aldı pes bir ‘ ūda virdi ğüşmāl
Bu ğazel üstine düzetdi maḳāl

Şi‘ r-i Münāsib-ḥāl

- 705 Oldı meh burc-ı şerefde çü hüveydā bu gece
Kılalum biz daḥı şevḳ-ile temāşā bu gece
...
711 Şal şafā pisterini gülden eyā bād-ı şabā
Yatalum bād-ile ‘uryān ü mu‘arrā bu gece

Meşnevī

- 712 Çün bu şi‘ ri söyledi ol mäh-rū
Geldi pes bir mihr daḥı ilerü
713 Zühre-āyīn şundi destin çünki pes
Buruban gūşın anuñ çekdi nefes
714 Söze geldi şevḳle açup lisān
Eyledi bu şi‘ ri sāz-ile beyān

Şi‘ r-i Münāsib-ḥāl

- 715 Ḥamdüli’l-lāh bu gece şem‘ -i şebistān bundadur
Zīr-i ḥāke getdi şanmañ mihr-i raḥşān bundadur
...
721 Minnet etme pād-şāh çarḥa zerre-yi nāb-içün
Bendeyi қо gel-berü devletlü sulṭān bundadur

Meşnevī

- 722 Çünki ol mäheledi sözün tamām
Geldi girü bir güneş yüzlü ğulām
723 Aldı bir ṭanbūrı ol-dem şevḳle
Burdı gūşın çünki ol geldi dile
724 Eyledi ‘aḳd-i lisān ol-demde ḥall
Söyledi vü kıldı tanzīr-i ğazel

Ġazel-i Münāsib-ḥāl

- 725 Ölme ğamdan iy gönül gel āb-ı ḥayvān bundadur
Gel-berü bī-şafvet iseñ rāḥat-ı cān bundadur
...

729 İy şafā ceyşi ser-ā-ser eylemeñüz intişār
İçtimā‘ idüñ bu dem kim yüce dīvān bundadur

Meşnevî

730 Çün tamām etdi kelāmın ol ğulām
Geldi bir dil-ber dağı şāhib-kelām

731 Mihr gibi dāyire ihzā eyledi
Nāz-ile geldi kelāma söyledi

732 Rāstda düzüp şadāsın bī-ḥalel
Eyledi ol dağı tanzīr-i ğazel

Ġazel-i Münāsib-ḥāl

733 Gel-berü açıl gül kim gülistān bundadur
Güş eyle şevkle murğ-ı hoş-elhān bundadur

737 Halk-ı dünyānuñ birine kıılma ‘ arz-ı ihtiyāc
Gel-berü iy sayıl-i dil birr ü ihsān bundadur

Meşnevî

738 Kıldı ol meh-rū kelāmın çün tamām
Geld’ilerü yine bir şīrīn ğulām

739 Kızdurup yüz deff-veş ol şāhib-kemāl
Aldı bir kânūn virdi güşmāl

740 Pes teğanni eyleyüp açdı lisān
Eyledi bezm içre bu şi‘ri beyān

Ġazel-i Münāsib-ḥāl

741 N’ola çekdiyse güneş çehresine kara niķāb
Ḥamdüli’l-lāh ki bu şeb yok ruḥ-ı māh üzre hiçāb

...

745 Oldı bu bezm-i şafā içre güneş zerrīn-cām
Raşş eder māh semā‘ına çalar Zühre rebāb

Meşnevî

- 746 Çün tamâm etdi sözün ol Zühre-sân
Aldı pes bir cām ele şāh-ı cihān (Muhibbî, *GN*)

Metinlerde sâzendeler, çaldıkları müzik aletini ism-i fâil veya nispet eki almış haliyle de adlandırırılar: Ūdî veya avvād, çengî, deffâf, rebâbî gibi. Vurmalı çalgı olan defe Farsça’da eklendiği kelimelere vuran, vurucu anlamını katan ‘-zen’ eki getirilmesiyle ‘defzen’ olur. Bezm tasvirlerinde çalgıcı anlamına gelen ‘çengî’, ‘defzen/deffâf’, ‘mutrib’, ‘nâyî’, ‘rebâbî’, ‘sâzende’ ve ‘ūdî/avvād’ kelimeleriyle ilgili örnekler aşağıda verildi.

Çengî

Çarpâre, def, zil veya kaşık çalarak oynayan oyuncu kadın, rakkase anlamındaki çengi, bezm tasvirlerinde daha çok çeng çalan kişidir. Çeng-nevâz da denir. Bezm tasvirlerinde sıkça bahsedilen çengilerin müstakil başlıklar altında da özellikleri işlenir:

- 749 Yer yer oturdu gelüp çeng-nevâz
Her biri aldı ele nâz ile sâz (Behiştî, *HP*)
- 2406 Çalardı çengi çenge uruban çeng
Dutardı berbať u kânûn āheng (Behiştî, *MM*)
- 1193 Geçüp mihr-i sipih-rāsā o sultān
Cinān-ı bezmi tıtdı hūr ü ğilmān
- 1195 Kimi çengî vü ‘ ūdî kimi rakķāş
Kamusu olmuş idi çāker-i hāş (Ūdî, *MM*)

Çengîler genelde cariye olup isimleriyle anılırlar. Ayrıca fiziksel güzellikleri ve etkileyici sesleriyle ön plandadırlar.

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Şeker adındaki güzel sesli çengî Cemşîd’i eğlendirmek için türlü makamlarda müzik icra eder, gazel okur:

- 1312 Şehūn bir qaravaşı vardı meh-rū
Şeker-nām u şeker-rîz ü şeker-gū
- 1313 Şafâyile kaçan çenge ursa çengin
Atardı yire gökden Zühre çengin
- 1314 Şehi şād itmeĝe çeng aldı Şekker
Şanasın kim dilinden yağdı şekker

1315 Şeker çün şöhbete eyledi āgāz
‘Acem yüzinde der-ḥāl itdi āvāz

1315 Şehenşeh gönlini itmege şādān
Gehī ‘uşşāk kıldı geh şıfāhān

1316 Bulunmağičün ol şöbet ḥālāt
Didi ne denlü vardiye maḳāmāt

1317 ‘Acemde seyr idüp kıldı qarārı
Dilinde oldı bu ebyāt cārī

1318 Didi bu şı‘ri Şekker şeh dilinden
Hemān dem āh geldi şeh dilinden

Ġazel

1320 Başuma geldi bir sevdā ki olmaz ‘ayān itmek
Belā durur ‘ayān itmek ḳazā durur nihān itmek

1321 Bu gice ḥāb içinde görinde bana bir şūret
Gerekdür yolına anuñ dil ü cān revān itmek

1322 Gönül gitdi elümden çün nigāruñ zülfüne vardı
Niçün epsem ṭuram baña gerek tedbir-i cān itmek

1323 Nola cānumı terk itsem nigāruñ ‘aşkı yolında
Ne ḥācet yok nesneyçün bu deñlü çok ziyān itmek

1324 Anuñ vaşlıyiçün nola eger dünyāyı terk itsem
Ki yārūñ ḥāk-i pāyine olur terk-i cihān itmek

1325 Çü cañdan ‘aşkına düşdüñ nigāruñ iy dil-i şeydā
Anı bulmağa tedbir it ne ḥācet çok fiğān itmek

1326 Anuñ ‘aşkına çün düşdüm belā vü niḥnete ile ben
Ser-i zülfı ḳoḥusına gerekdür cān feşān itmek

(Cem Sultan, *CH*)

Heves-nâme'de sevgilinin çadırında düzenlenen, şair ve arkadaşlarının da eşlik ettiği bezmde sevgili, çengiden çenge vurmasını ister. Eserde çenginin musiki icrası öncesinde ‘hasb-i hâl-i çengî’ başlığı altında çenginin evsâfi anlatılır:

2842 Var idi anda bir sâzende dil-ber
Nigâr-ı Zühre-tal' at mâh-manzar

2843 Lebin depretse ol dildâr-ı şannâz
Virürdi ' aşıkı cânından âvâz

2844 Ele çeng alsa ol şîrîn-şemâyil
Olurdu mâh burc-ı kavse mâyil

2845 Çü geldi meclise ol meclis-ârâ
Eline aldı çengin Zühre-âsâ (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zühre görünümlü olan çengi, saz çalmanın yanında etkileyici sesiyle şarkı da okumaktadır:

840 Tırup hîdmet ider bir Zühre-manzar
Le'tâfetde şanasın mihr-i hâver

841 Nevâ vü çengde Nâhîd oña yâr
Olup eyler girift ile dil-efgâr

842 Ğinâda mişli yok bir mâh-ı dil-keş
Nazîrin görmemişdi âb u âteş

843 Sürûd-ı rûd ile eyler ser-âgâz
Cihân halkın kıılır çengine dem-sâz (Abdî, *GN*)

Diğer çengi tasviri: **Hâşimî**, *MV*, 2389-2394.

Def-zen/ Deffât(f)

Def çalan kimse demektir (Öztuna, 1990: I, 212):

2393 Buyurdu şeh bezendi meclis-i hâş
Oturdı mu'trib ü deffâf u rakqâş (Behiştî, *MM*)

1483 Olaruñ def-zeni Gül-şâh u Nev-rûz
Sürerlerdi şafâyı her şeb ü rûz (Zâtî, *ŞP*)

Mutrip

Çalgıcı anlamına gelen mutrip, şiirde daha çok sazende ve hânende topluluğu manasıyla yer alır (Öztuna, 1990: II, 85). Kelimenin çoğulu 'mutribân'dır:

2986 Çaldı mu'trib çeng ü geldi söze rûd
Cûş idüp güyendeler didi sürûd (Aşkî, *HP*)

- 2071 Pes ol şād ile ʿ işret eyledi sâz
Düzetdi her tarafdan muṭrib āvâz (Tutmacı, *GH*)
- 5193 Pey-â-pey muṭribân-ı bülbül-âheng
Çamu Gül medḥin oḥurdı urup çeng (Tutmacı, *GH*)
- 406 Şadâ-yı sâz-ı muṭrib ol arada
İderdi zühreye taʿ nı hevâda
- 410 Bileydi zühre-i zehrâ hevâda
Olurdu muṭrib-i bezm ol arada (Ûdî, *MM*)
- 2071 Pes ol şād ile ʿ işret eyledi sâz
Düzetdi her tarafdan muṭrib āvâz (Tutmacı, *HG*)
- 2393 Buyurdu şeh bezendi meclis-i ḥâş
Oturdu muṭrib ü deffâf u raḳḳâş (Behiştî, *MM*)

Bezmlerde mutripler çoĝu zaman bestelenen gazel güftelerini musiki eşliğinde seslendirirler:

- 1028 Eline sâz alup niçe muṭrib
Nağmeler ṭoldı maşrıḳ u mağrib
- 1029 Ğonçe-mânend açınca biri dehân
İtdi bu şiʿ r-i dilkeş ile terân

Ğazel-i dildü ez-zebân-ı muṭrid dil-cüy
- 1030 Ey revân olup giden rûḥ-ı revânum gitme gel
Lâle-veş fâş olmasun ṭâĝ-ı nihânum gitme gel
- 1031 Sen giderseñ derd ile ölmek muḳarrerdür baña
Bârî var iken yetiş cismüme cânum gitme gel
- 1032 Āb-ı ḥayvândur lîk dirgür dil ü cân mürdesin
Ey Mesîḥ-i ʿ âlemüm ḥaḳdur zebânum gitme gel
- 1033 Gül yüzüñ hicrinde her şeb zâr olup bülbül gibi
Kimseyi uyutmaz olupdur fiĝânum gitme gel
- 1034 Görmeyeliden bilüñi ḳılca mecâlüm ḳalmadı
ḳılca raḥm idüp ey meh-tâb-ı mihr-bânum gitme gel

1035 Çeşm-i hūn-rizūñ firākıdur beni mecrūh iden
Nev-civānsun düşmesün boynuña hālüm gitme gel (Mu'îdî, ŞP)

Nâyî

Ney çalan kişilere nâyî ve neyzen denir (Öztuna, 1990: II, 99). Tasvirlerde neyin özellikleri ayrı başlıklar altında verildiği için ney çalan kişiler için de özel bir alan açıldığı görülür. Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Şâmî adındaki nâyî tasvir edilir:

3614 Şehün var idi iki hoş-beyānı
Cihānun dü-fünün u hem-zebānı
...

3624 Dilümden meh-liğa aldı kararını
Ol iy Şāmî bu bezmün sāzkārı

3625 Göricek şahdan bu ihtimāmı
Hemāndem baş urup diz çökdi Şāmî

3626 Eline aldı bir nāzik niḡālî
Ki servi māt ider ḡaddi ḡayalî

3627 Cüvān-ı bî-dil u ḡayrān u bî-dem
Ne kim dirseñ tutar çeşm üzre ol dem

3628 Taşı gibi derūnı şaf u sāde
Sipih-r-āyīn gözi göñli küşāde

3629 Nazarda bî-zebān u ser bürīde
Tehî dil sine çāk u kör dīde

3630 Dehān açdıkça līkin 'ışkı şerḡe
Deminden diller olur şerḡa şerḡa

3631 Ser-ā-pā olsa tañ mı derd çün dil
Ki 'ışka nice yirden bağlamış bil

3632 Dehān-ı yārile hem-dem dehānı
Beyān eyler zebān-ı bî-zebānı

3633 Nevāda bülbül-i şīrīn-zebān ol
Suḡanda tūḡı-i şeker-dehān ol

3634 Hevā-yı ḡab'ı güyā serv-i ser-keş
Demi bād-ı semūm-āsā pür-āteş

- 3635 Tenidür şanasın mār-ı füsürde
Hevā germiyyetinden cānı zinde
- 3636 Yılan gibi çü kavından çıkar ol
Dem-i pür-semmile cānlar yaqar ol
- 3637 Demādem ‘ ışkdur cānında yādı
Cihāndan bir nefes dirlik murādı
- 3638 Murādın bildi şāhuñ çünki Şāmī
Dil u cān-ile gösterdi kıvāmı
- 3639 Çeküp hoş piç-i neyden bir piyāle
Usūl-ı neyle saldı çarha nāle
- 3640 Ser-āğāz itdi şavt-ı mu‘ tedilden
Cihān pür-āteş oldu cān u dilden
- 3641 Bülend itdi çü gül-bang-ı nevāyı
Getürdi raqşa aşhāb-ı şafāyı
- 3642 Hemāndem cān u dilden yāne yāne
Didi gelmez benüm derdüm beyāne (Lāmî Çelebi, VR)

Rebâbî

Rebâb çalan sanatkâr demektir (Öztuna, 1990: II, 221):

- 26152 Getürdi ortaya nuql ü şarābı
Rebābîler inildetdi rebābı
- 35024 Getürdiler şarāb-ıla kebābı
İnildetdi rebābını rebābî (Şerîfî, ŞM)

Sâzende

Saz çalan sanatkâr (Öztuna, 1990: II, 268), çalgıcı demektir. Mutriple eş anlamlı kullanılır:

- 972 Bizümle vardı bir sâzende üstād
K’olurdı nāğmesinden cān u dil şād
- 973 Sebük-rūh idi her kıldan çalardı
Sürüdü cāna vāveylā şalardı

974 Dil ü cāmı yaqardı sâz u sūzı
Rumûz-ı ıŝķı sōylerdi qopuzı (T. Cafer Çelebi, *HN*)

4466 Őoĥbet içre irdiler sâzendeler
Her birisi Zühre-âÿin naĝme-ver (Muhibbî, *GN*)

Ûdî / Avvâd

Ûd musiki aletini çalan kişilere ûdî veya avvâd denir (Öztuna, 1990: I, 129; II, 459).

6650 Cümle ‘ avvâdân gelüp ŝaff tıtdılar
Zühre-âÿin ĥublar deff tıtdılar (Muhibbî, *GN*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân'ın Mihr'in şehzade olduĝunu anlaması üzerine onun şerefine düzenlediĝi bezmin tasvirinde ûd ve avvâd ele alınır. Bu tasvirde avvâd ûd çalar, şarkı sōyler, çeşitli makamlarda musiki icra eder ve hüzünle gazel okur:

2426 Őehũñ var idi ‘ avvâdı yegâne
Nazîri gelmemiş idi cihana

2427 Eger Fisaĝurus iŝitse anı
Unudurdu şadâ-yı âsmânı

2428 Eline ‘ ûdı alup eylese cũŝ
Felekde Zühre-i zehrâ dutar ĝuŝ

2429 Kaçan ŝevķ ile kavle itse âĝâz
Olur dem-beste murgân-ı sũĥan-sâz

2430 alardı ĝâh taşnîf ü ‘ ameller
Oķurdu ĝâh derd ile ĝazeller (Behişti, *MM*)

Ûdî, Mâcerâ-yı Mâh mesnevisinde kendisinin II. Selim'in meclisinde ûd aldıĝını belirtir:

336 O ŝâhuñ meclis-i ĥâŝında dâyim
Olurdum ĥidmet-i sâz ile kâÿim

337 İderdüm geh nevâ vü ĝâh ‘ uŝŝâķ
Ĝöñülse ârzü eylerdi ı‘ râķ

338 alardum meclis-i şâhîde ‘ ûdı
Anuñçün maĥlaŝ oldu baña ‘ ûdî

339 Kaçan âheng olaydı ‘ ud ile eng
Tıtarı tâ hevâdan zühre âheng

1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sulṭān
Cinān-ı bezmi ṭutdı ḥūr ü ḡılmān

1195 Kimi çengi vü ‘ ūdī kimi raḡḡāş
Ḳamusu olmış idi çāker-i ḡāş (Ūdī, *MM*)

Diğer avvād tasvirleri: **Hassan**, *MM*, 3297-3305; **Manisalı Cāmîî**, *MN*, 3431-3435.

3.3.3. Müzik Aletleri

Bezm tasvirlerinde yer alan musiki unsurlarından biri de müzik aletleridir. Bu tasvirlerde bir müzik aleti müstakil bir başlık altında ele alınabildiği gibi çeşitli müzik aletlerinin bezmin diğer unsurlarıyla birlikte de ele alınabildiği görülür. Bezm tasvirlerinde müzik aletleri çıkardıkları etkileyici seslerle anlatılır.

“Eğlence meclislerinde musiki aletleri söz konusu edildiğinde bunlar hakkında istisnasız olarak en çok kullanılan müşterek nokta sesleri hakkında inleme, yanık sesler çıkartma, figan etme vb. yorumlar yapılmıştır. Terennüm sırasında çıkan bu gibi inilti, nâle, figan, feryat, vb. sesler bu aletlerin yanması ve dinleyenleri de yakması şeklinde ifade edilir” (Şentürk, 2002: 624).

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde işret meclisinde çalınan musiki aletleri karma şekilde ele alınır. Bunlar çarpâre, def, ney (nây), ūd, rebâb, muḡnî, berbat, kânun, kemânçe, tanbûr, şeştârdır. Ayrıca mugannînin çini kaseleri saz olarak kullandığı belirtilir:

1936 Muḡannî şehe karşı dutmuşdı şaf
Kimi çār-pâre çalar kimi def

1942 Şurâḡi ider ḡahḡaha ḡande cām
Çalar çengi raḡḡāş ider ḡōş-ḡurām

1943 Döger gögsüni germ olup bezme def
Şadâlar virur şevḡ-i zevḡ ile kef

1955 Dolup dilleri āḡ u nâleyle ney
Ciger çāk idüp cāna ururdı key

1956 Yaḡup ‘ ūd oda cānı mānendi ‘ ūd
Dimāḡı ḡarardur çıkar başa dūd

1957 Enīn itdügünce cigerden rebāb
İder ‘ āşık-ı sūḡte-dil [hem] kebāb

1958 Muğannî çü muğnî çala gâh gâh
Tolardı sarāyuñ içi âh vâh

2406 Çalardı çengi çenge uruban çeng
Dutardı berbağ u kânûn âheng

2407 Kemānçe inleyüp feryād ider nây
Olur her biri ‘ ışk u şevk-efzây

2408 Figân u nâle eyler ‘ üd u tanbür
Meger anlar da oldı yârdan dür

2409 İderdi zârı muğannîyle şeş-târ
Meger anlarda dağı var bu sevdâ

2410 Muğannî eylemiş çinîleri sâz
Virür her kâsesi bir dürlü âvâz (Behiştî, *MM*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ı İskender'i Hoten ülkesine davet eder. İki hükümdarın bezminde yer alan musiki aletleri rûd, rebâb, ûd, ney, çeng, erganun, çarpâre ve deftir:

3654 Çü bülbül şadâlar idüp bülbüle
Tolar sâzdan şâk içi velvele

3655 İder dilberün her biri bir sürüd
Enîn eyleyüp itdi âheng-i rûd

...

3659 Gül-i mîve vü nuql ü cām ü şarâb
Sürüd ile rûd [u] rebâb u kebâb

...

3661 İdüp cüş deryâ-yı mey itdi mevc
Şadâ-yı ney ile şeref buldı evc

3662 Çalar çengde Zühre bir resme seyr
Melâyik üşer meclise hem-çü tayr

...

3664 Çalar nağme-ger arganûn u rebâb
Virür mest olanlara dârüy-ı h'âb

3665 Urur raqş raqqâş-ı ‘ anber-feşân
Olur muşg-i çinî saçından demân

3666 Çalup çār-pāre ciger-pāreler
Gözi her birinüñ yürek yāreler

3667 Urur her biri çarḫ hem-çü sipihr
Elindeki defler meh-i bedr ü mihr (Behiṣti, *MM*)

Musiki tasvirlerinde müzik aletleri kişileştirilir. Bunlar çıkarttıkları seslerle inler veya figân ederler:

2592 Yine devr eyledi gül-gün piyāle
Yine ney eyledi efḡān u nāle (Cem Sultan, *CH*)

2698 Rebāb inler fiḡāna geldi neyler
İṣidüp anı ‘āṣıḫ gör ki n’eyler (Şerîfi, *ŞN*)

Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh’ın üç arkadaşıyla düzenlediği bezmde ney nāle ve figan ederek mahzun gönülleri mutlu kılar. Şarabın etkisiyle gam eksilir, mutluluk artar. Neyin inleyişi her tarafa yayılır; diğەر yandan bülbül figan eder:

1374 Naylar nāle vü fiḡān itdi
Dil-i maḡzūnı ṣād idi

1375 Her ne yirde ki nūṣ-ı bāde olur
Eksilür ḡam ṣafā ziyāde olur

1376 Ney olur idi her yana nālān
Bir yana ‘andelīb iderdi fiḡān (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘’in kurduğı bezmin tasvirinden ney, kanun, erganun, ud, berbad, çeng gibi müzik aletleriyle musiki icra edilir:

338 Nāle idince nāy ile ḡānūn
Raḡṣa girdi piyāle-i gül-gün

343 Nāle-i ergānūn ü nāḡme-i ‘ūd
Şaldı ol bezm-gāhuñ içine od

344 Dil-i ‘āṣıḫlar olmaḡa ber-bād
Çalmup çeng iderdi ney feryād (Mu‘îdî, *ŞP*)

Tasvirlerde müzik sesinin yeryüzünü doldurup gökyüzüne ulaştığı şeklindeki klişe ifadeler kullanılır. Şarkıcıların göğе ulaşan seslerinden felek inler. Aşağıdaki beyitte çengin çıkarttığı sesin yengeç burcuna ulaştığı belirtilir:

- 3446 Piyâle döner ü âgâz ider çeng
İrür âvâzı çengün tâ be-ħarçeng (Tutmacı, *GH*)

Yine farklı tasvirlerde def, ney, çeng ve çeşte sesinin dağ ve çölü doldurduğu, feleğe ulaştığı vurgulanır:

- 449 Def ü ney çengile çeşte âvâzı
Toptolu oldu küh u şahrâ yüzi (Ümmî İsâ, *MV*)

- 342 Çerħa irmişdi mağne-i ney ü çeng
Aña âb-ı revân ider âheng (Fikrî Çelebi, *EE*)

- 407 Tutardı âsumâni şavt-ı hoş-ħân
İñilerdi şadâdan çerħ-i gerdün (Ûdî, *MM*)

İncelenen mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde yer alan müzik aletleri alfabetik sıraya göre aşağıda ele alındı:

3.3.3.1. Berbat

“Büyük ve yuvarlak gövdesi kaz göğsüne benzetildiği için bu ismi alan, kopuza ve lavtaya benzer mızraplı çalgı” (*Kubbealtı Lugatı*, 22.04.2022). Daha çok İran’da kullanılan telli bir çalgıdır (Şentürk, 2017: 200):

- 1395 Rağş urdı âteş üstinde kebâb
Söyler idi berbat ü çeng ü rebâb (Aşkî, *HP*)

- 2406 Çalardı çengi çenge uruban çeng
Dutardı berbât u kânûn âheng (Behiştî, *MM*)

- 1940 Gelüp kânûn ile ber-bat zübâna
Dinildi nağş u taşnîf ü terâne (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.3.3.2. Çarpâre

Dört parça, dört kısım anlamlarına gelen çarpâre (çarpara, çehâr-pâre) Türk musikisinde bir usul vurma aletidir. Dört parça sert tahtadan yapılmıştır ve ikişer parçası avuç içine alınarak çalınır. Özellikle oyun havaları ve köçeklerde usul vurmaya yarar (Öztuna, 1990: I, 197). Bezm tasvirlerinde de tevriyeli olarak kullanılır:

- 1082 Turup şevk ile rağşa girdi rağkâş
Şafâ bahırına ħalkı idi ħavvâş
...

- 1085 Urur cellād-ı çeşm-i cāna yāre
Dil-i miskīni eyler çār pāre
- 1086 O raqş eyler ayalar karşulurđı
Cihān gümlerdi yirler şarşulurđı (Zâtî, ŞP)
- 450 Aldı raqqāslar eline çārpāre
Her birinüñ yüzi aq gözi qara (Ümmî İsâ, MV)
- 1936 Muğannî şehe karşı dutmışdı şaf
Kimi çār-pāre çalar kimi def (Behiştî, İN)
- 12524 Eline çār-pāre aldı raqqāş
Çaluban raqş uruban oynadı hāş (Şerîfî, ŞN)

3.3.3.3.Çegan / Çegâne

Türk musikisinde kullanılan bir nefesli çalgı aletidir (Öztuna, 1990: I, 189):

- 3454 Çalınduğınca şöhetde çegâne
İderdi rûd-ı şevq ile terâne (Behiştî, MM)
- 892 Finğāna başlayup çeng ü çegâne
İrişdi Zühre sem‘ ine terâne (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2425 Çalar sâzendeler çeng ü çegâne
İder muñbıler āheng ü terâne (Firâkî, HŞ)

3.3.3.4.Çeng

Bezm tasvirlerinde adı en çok geçen aletlerden biridir. Harpe’e benzeyen telli bir saz olan çengin kökeni çok eskidir. Sümerler, Eski Mısırlılar, Asurlar, İbrânîler, Babilliler, Eski Yunanlılar, Romalılar ve diğerk antik kavimlerde çeşitli şekil ve büyüklükte çengler görülür (Öztuna, 1990: I, 198).

İlk dönem musiki kaynaklarına göre çeng:

“Çanak, boyun, perde, deste ve kirişler olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Çanak tanbura şeklinde olup tek parçadan ibarettir. Boyun kısmı at boynu gibi uzun ve eğridir. Perde kısmı ise iki kırıya yakın uzunluktadır. Çengin genel olarak sekizerli üç grup halinde yirmi dört kırı (tel) vardır. ‘Had’, ‘zîr’ ve ‘müselles’ adını alan bu gruplardan zîrler sol elin, diğerkleri ise sağ elin parmaklarıyla çalınır. Sol kola alınarak çalınan çeng parmağa geçirilen mızrapla da çalınabilir” (Güldaş, 1993: 268).

Bezm tasvirlerinde çeng diğer musiki aletleriyle birlikte yer aldığı gibi müstakil başlık altında da ele alındığı görülür. Cafer Çelebi *Heves-nâme*'de çengîyi tavsif ettikten sonra 'sıfat-ı çeng' başlığı altında çengi tasvir eder. "Çeng Zühre ahenkli ve dairenin dörtte biri ve ay şeklindedir. Dert ve dostların gamı nedeniyle beli bükülmüş; öyle incelmış ki bir damar ve deri kalmış. Öyle zayıf ve güçsüz ki eğer biri ona dokunsa feryat eder. Vücudu dertlerle sayısız delinmiş; burgularından sınırsız kurt düşmekte. Her biri mutluluk diyarına doğru yol olan teller birbirinin yanına dizilmiş. Gamdan kılca canları kalmış; o ay (çengi) toplayıp çengine tel yapmış. Canın ona çokça mey etmesinde şaşılacak ne var. Zira her cinsin kendi cinsine meylî olur":

Sıfat-ı Çeng

2846 Ufuğ zānū-yı māh Zühre-āheng
Sipih-r-i bezme rub^c -ı dāyire çeng

2847 İki bükmiş bilin derd ü gam-ı dust
Naḥīf olmuş hemān ḳalmış reg ü pust

2848 Şu resmedür za^c īf ü nā-tüvān ol
Ki degse bir kişi eyler figān ol

2849 Delinüp derd ile cismi ' adedsüz
Düşüpdür burğılardan kirm ḥadsüz

2850 Düzilmiş birbiri yanına evtār
Şafā kūyına rāh-ı rāst her tār

2851 Ğamından ḳılca ḳalmış cānları āh
Dirüp çengine evtār itmiş ol māh

2852 Aceb mi cān āna meyl itse ḥaylī
Ki her cinsün olur cinsine meylî (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zâtî, *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde 'sıfat-ı çeng' başlığı altında çeng aletini tavsif eder. Çeng meclisi aydınlatan ay, dili ve ağzı olmayıp konuşan yeşil bir papağan, kanadı olmasa da her (musiki) makamını gezen bir kuş, beli bükülmüş, saç ayağa düşmüş bir yaşlıdır:

1048 Şıfāt-ı çeng-i bî-mānende ur gūş
Şarāb-ı şevḳ ü zevḳin ḳıl anuñ nūş

1049 Pes andan bir hilāl-i meclis-ārā
Sipih-r-i bezm içinde oldu peydā

- 1050 Hemân ol bir yaşıl tûḫīye beñzer
Dili vü ağızı yok ammâ ki söyler
- 1051 Kaçan kim olsa bir üstâda dem-sâz
Çıkar her bir kılından hoş âvâz
- 1052 Kaadı yok egerçi nite kim tayr
Ser-â-ser her maḳâmı ol ider seyr
- 1053 Bili bir pîre-zen bigi bükilmiş
Şacı inmiş ayağına dökilmiş
- 1054 Koçanlar anı her kıldan çalarlar
Gönüller şehrine gavğa şalarlar (Zâtî, ŞP)
- Yine Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem' ile Pervâne'nin meclisinde çengi olan Zühre ve Nevbahar çeng çalar, her biri 'bu gece' redifli birer gazel okur. Bu tasvirde önce çeng tasvir edilir sonra da çengiler şiir okur:
- 1625 Gelüp yüz şevk ile ol iki çengi
O dem 'ışk ile urdı çenge çengi
- 1626 Ne çeng ol bir diyâr-ı dil-güşâdur
Her evtârı reh-i şehr-i şafâdur
- 1627 Şafâ vaşfını yazmağa ser-â-ser
Kamu evtârı bir maḫbûb maştar
- 1628 O bir serv-i sehîdür kim hevâdan
Añılmış bâğ-ı meclisde avadan
- 1629 Bir ejderhâ dūrür ağızın açupdur
Ġam u guşşa o kôrḳudan kaçupdur
- 1630 Anı o gözleri cellâd çaldı
Gönüller mükine âşûb saldı
- 1631 Anı inletdi ol dem kendü yârı
Felekler bigi kat kat zârı zârı

1632 Bu ŧi' ri uydurup sz ile Zühre
Oğıdı ŧıve v nz ile Zühre

...

1634 Oldı yüz ŧevđ ile bir ŧeh bize mihmn bu gice
Müŧteri ile konuŧdı meh-i tbn bu gice

...

1641 Ç Zühre oğıdı hağm itdi anı
Bu ŧi' re Nev-bahr açdı dehnı

1642 Eyledi bir meh-i eflk-i melhat bu gice
Menzilin necmmzn burc-ı sa' det bu gice

...

(Zt, ŧP)

Lmi Çelebi'nin *Veyse v Rmn* mesnevisinde çeng kendi sergzeŧtini anlatır (b. 3562-3578). Çeng gamlı, beli bklmŧ ve sürekli inleyen imajıyla ele alınır:

3562 Didi benven bugün ' uŧkka dem-sz
Nevm anuñçun olmuŧdur ser-efrz

3563 Klup seyr-i ' Irk u Iŧfehnı
Hiçza itmiŧ iken ' azm-i cnı

3564 Esr-i çeng-i ' iŧk oldum bengh
' Aceb mi cn u dilden eylesem h

3565 Ç seyrn eyledüm zülf-i niġr
Eġp boynum iŧimdr h u zr

3566 Görüp rynı mihuri yağdı snem
Anuñ çn böyle cndan pr-eninem

3567 Bu eyvn-ı sipenc içre çeküp renc
Beni derd u ġam itmiŧdr nev- senc

3568 Egerçi reŧk-i glzr-ı bahram
Cigerden lle gibi dġ-dram

3569 Virür her dem baña ġam gŧmli
Neye varur bunuñ bilsem me'li

- 3570 Baña m̄ahum ne k̄in eyler felekler
Meger ister ki addum ide enber
- 3571 Derūnum n̄ahun-ı derd eyleyüp r̄iř
Bana devrān eli gedi ‘aceb iş
- 3572 Belūm bükdi amuñ bār-ı girānı
Esirger yo mı bu āzürde cānı
- 3573 Anuñcün böyle ser-efgendeyem ben
Ki ‘ışa boynı bağlu bendeyem ben
- 3574 Dil u cāndan açan itsem ser-āėāz
Virür her bir ılum biñ dürlü āvāz
- 3575 Sözüm cānlar yaar köynüklüyem ben
Dü-tā addem ü amdan yüklüyem ben
- 3576 Dilüm mecrūh u cānum pür-nevādur
İñildüm ‘ālemi utsa revādur
- 3577 Elemden tende almadı mecālüm
Ayağ üstine yo urmağa hālüm
- 3578 şu kim eyler viřāl-i yāri der-hāst
Bilür ser-cümle üftārum durur rāst (Lāmiī elebi, VR)
Tasvirlerde eng, musiki icralarında diğer musiki aletleriyle birlikte de yer alır:
- 2273 Ol ėün anda tā irince vat-i řām
Bāng ıldı eng ü devr eyledi cām (Ařkī, HP)
- 3436 Terennüm eyleyüp mürė-i hoş āheng
Nevāya bařladı ānūn ile eng
- 3453 Perīler alduğına germ olup eng
Hezār āvā ider āh ile āheng (Behiřtī, MM)
- 5132 onandı vü bezendi şehr ü bāzār
alındı eng ü ney geh zīr ü geh zār

1877 Nevā-yı çenge def kılduğca āheng
Hurūş-ı ney giderdi niçe ferseng (Lâmiî Çelebi, FŞ)

408 Bezimde çalınurdu nāy-ı āheng
Ġidā-yı rūḥ olurdu ‘ūd ile çeng (Ūdî, MM)

Diğer çeng tasvirleri: **Ahmed-i Dâî**, ÇN, 591-658; **Şeyhî**, HŞ, 2997-3003; **Hâşimî**, MV, 2395-2404, 6092-6096.

3.3.3.5.Çeşte

Çeşte, çöğür gibi beş kirişli, karnı küçük ve yuvarlak, kolu kısa, perdeleri sık bir müzik aletidir. Evliya Çelebi’ye göre Balat çingeneleri tarafından çalınırdı (Öztuna, 1990: I, 200):

449 Def ü ney çengile çeşte āvāzı
Tıptolu oldı küh u şahrā yüzi (Ümmî İsâ, MV)

3.3.3.6.Def

Türk musikisinde bir usul vurma aletidir (Öztuna, 1990: I, 211). “*Parmakla vurulmak suretiyle çalınan, bir tarafına ince bir deri gerilmiş ve etrafına birkaç çift zil konmuş, yuvarlak bir kasnaktan ibaret musiki aleti, daire*” (Kubbealtı Lugatı, 30.04.2021). Def, çok eski devirlerden beri tanınan ve genelde ritim için kullanılan bir çalgıdır. Kelimenin aslı Sümerce dap olup Akkadca aracılığıyla Arapça’ya ve diğer Sâmi dillerine geçmiştir. Çivi yazılı Akkadca tabletlerden hareketle defî Sümerler’in daha önce yaptıkları ağaç tepsiye bakarak icat ettiklerini ve önceleri bu çalgının sonraki tepsiler gibi bakırdan yapılmış olduğunu göstermektedir. Ahşap kasnak üzerine ne zaman deri gerildiğini tespit etmek zordur. Def, her dönemde ve her bölgede daima tek yüzlü yapılmış, hatta tepsi olarak da kullanılmıştır (Bozkurt, 1994: 83).

Bezm tasvirlerinde def, müstakil başlıklar altında tasvir edildiği gibi diğer musiki aletleriyle birlikte de çeşitli beyitlerde yer alır. Tasvirlerde defin yüzüne tokat vurulan, dövülen ve aya benzetilme imajları sıklıkla kullanılır:

438 Elif kâmetlüler kef urdı deffe
Şafā vü şevk irişdi kamu şaffe (Hamdî, TU)

52944 Dögilür her yaña dāyire vü def
Tutarlar dört yaña çalıcılar şaf (Şerîfi, ŞN)

1069 Derisine şafādan sığmayup def
Gögüs kaçup geçer bunlara kef kef

- 1070 Velî gâyetde gözlerdi uşûli
Uşûl añlayanuñ olmışdı kulu
- 1674 Olara eşrefi çeğşitmese def
Kimesne yüzine urmaz idi kef
- 1675 O meclis def pulından çin çin ötdi
Nuķūd-ı ‘aķlı ışķ nerrâdı utdı (Zâtî, *ŞP*)
- 284 Halka der-guş bendesi oluban
Defler olmazdı taşra dâyireden (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 1220 Kâbûl itseydi ol dem muṭrib-i şâh
Bezimde def iderdi gögsini mâh (Ûdî, *MM*)
- Lâmî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde bir def tasviri yer alır (b. 3584-3602):
- 3584 Didi şimdi benem ser-halka-i gam
Anuñçün sinem oldu zâr u pür-dem
- 3585 Yirüm od eylemişdür kül gibi ‘ışķ
‘Aceb mi itse benzüm gil gibi ‘ışķ
- 3586 Dilümdür çarḥveş mihriyle pür tef
Yüzüme tañ mı ursam baḥrveş kef
- 3587 Cihân içre benem ser-geşte ṭâlî‘
Meh-âsâ rûz u şeb ber-geşte ṭâlî‘
- 3588 Dilüm göynüklü sînem pür belâdur
Yaķılar yaķsalar baña revâdur
- 3589 Bugün raķķâs-ı dehrem ‘ışķ elinden
Ötersem nola güm güm gam yilinden
- 3590 Kârarmışdur günüm çün mâtemile
Dögünsem yiridür dest-i gamile
- 3591 Gülerken gül gibi bülbülveşem zâr
Ki pehlüm içre var yüz âhenin ḥâr
- 3592 Sipihre egmez iken nâz idüp ser
Kadüm devr-i gam itdi şimdi çenber

- 3593 Ruḥum ‘ arz eylesem ben şūḥ u şengül
Gözine şalmazidi nergisi gül
- 3594 Bugün gül-nāre döndüm tāb-ı ğamdan
Ḳatı ser-geşteyem devr-i elemden
- 3595 Günümünden yanariken bedr-i enver
Tenüm ‘ ışık odı kıldı sikke-i zer
- 3596 Ğam odından çekerven geh şikence
Yirem devrāñ elinden geh ṭabanca
- 3597 Ṭolu dūd-ı hevāyile dimāġum
Şızırdum āteş-i ‘ ışık ile yaġum
- 3598 Eger olmazsa dildārum hevādār
Ururam yire yüz bu derd ile zār
- 3599 Ne añlar bu ḥazīn cānuñ dilinden
Ṭabanca yimeyen devrān elinden
- 3600 Ne bilsün şol ki oldı dārdan dūr
Ne çenber içre ḥallāc idi Manşūr
- 3601 Şu kim gün gibi eyler çehresin ḥāk
Nice çenberde oynar bilür eflāk
- 3602 Çün oldı meh-liḳā Zühreyle dem-sāz
Zemīnden ṭāk-ı çarḥa irdi āvāz (Lâmiî Çelebi, VR)
Diğer def tasviri: **Hâşimî**, MV, 6097-6105.

3.3.3.7. Deplek

Türk musikisinde usul vurma aletlerinden biri olan dümbelek (deplek, düblek), bir çömleğin dibi çıkarılıp deri gerilerek yapılan bir çeşit darbukadır (Öztuna, 1990: I, 238):

- 1069 Ziyāde kellesi kızmışdı deplek
İderdi cümleden feryād yigrek (Zâtî, ŞP)

3.1.1.1. Dumrı

Vurmalı çalgılardan def demektir (Dilçin, 1983: 73):

- 1719 Oluban yārda tūṭī vü ḳumri
Ṭutarlardı yanınca def ü dumrı (Zâtî, *ŞP*)

3.1.1.2. Dütâ

Dütâ (Dütâr / dombra) Kazak Türklerinin iki telli bağlama çeşididir. Uzunluğu 120-130 santim, gövdesi üç köşe veya ovaldır. Doğa Kazakistan tipinin sapı daha kısadır. Türkmenler tamdra, Tacik, Özbek ve Kırgızlar dü-târ derler. Ancak dü-târın boyu daha küçüktür (Öztuna, 1990: I, 230):

- 1264 Dütâ ṭanbūra düzdükçe nevâyı
Virürdi cāna bûy-ı âşinâyî (Halîlî, *FN*)

3.1.1.3. Erganûn (Org)

Bezm tasvirlerinde çokça yer alan musiki aletlerinden biri de Erganûndur. Erganûn, çeşitli yaylı ve nefesli sazların seslerini veren binlerce borudan oluşan musiki aletidir. Kilise musiki aleti olarak bilinir (Öztuna, 1990: II, 161):

- 2271 Ergāvānî meyle bāng-ı ergānūn
Ḳıldı ruḥsārını ṣāhuñ lāle-gūn
- 3117 Ergāvānî meyle bānuñ ergānūn
Eyledi ṣāhuñ neṣāṭımı füzūn (Aşkı, *HP*)
- 3435 Olur bir resm ile germ ergānūn sāz
Getürür çarḥa çarḥı sūzı āvāz (Behiṣti, *MM*)
- 1259 Semā^c-ı ergānūn itdiler gūṣ
Ṣarāb-ı ergāvān ḳıldılar nūṣ (Cem Sultan, *CH*)
- 2696 Ṣarāb-ı ergāvānı itdiler nūṣ
Semā^c-ı ergānūnı ḳıldılar gūṣ (Şerîfî, *ŞN*)
- 282 Geh ḳılır nāle ergānūn ile çeng
Geh güler cām-ı ergāvānî-reng (Fikrî Çelebi, *EE*)

3.1.1.4. İklik

İklik (ıklığ), tîz sesli eski bir Türk sazıdır (Öztuna, 1990: I, 365). İki veya üç telli, uzunbir yayla çalınan rabâb ve kemançeye benzeyen bir tür kemanedir (*Kubbealtı Lugatı*, 31.05.2021). Yalnızca bir örneğine tesadüf edildi:

- 1210 Çalınur geh kemânçe gâhi ıklık
İdüp kılkül şurâhî cām lıklık (Mustafa Çelebi, VG)

3.1.1.5. Kânun

Telli ve mızraplı bir çalgıdır. Köken bakımından antik dönem, Eski Mısırlılar ve Sümerler'e kadar götürülebilir. Çeng ve kânunun aynı kökenden geliştikleri şüphesizdir (Öztuna, 1990: I, 424-425). Kânun, şöyle tarif edilir:

“Sol köşesi kesik dikdörtgen biçimindeki tahta bir tabla üzerine geçirilmiş tellerden meydana gelen ve yatık durumda dizler üzerine konarak iki elin işaret parmağındaki yüksüklere tutturulmuş birer mızrapla çalınan çalgı” (*Kubbealtı Lugatı*, 05.05.2021):

- 1940 Gelüp kânün ile ber-bağ zübāna
Dinildi nağş u taşnîf ü terāne (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 593 Şavt-ı rûh-efzâyı kânün etdiler
‘ Ālemi ser-cümle mecnün etdiler (Muhibbî, GN)
- 338 Nāle idince nāy ile kânün
Rağşa girdi piyāle-i gülgün (Mu‘îdî, ŞP)

3.1.1.6. Kemânçe

Farsça küçük yay, küçük yaylı çalgı anlamına gelen kemânçe XIX. yüzyıldan önce bugün ‘rebâb’ olarak bilinen ayaklı kemana verilen addır. Keman da denilen bu alet XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Türk musikisinde görülen tek yaylı çalgıdır (Karakaya, 2002: 250):

- 945 Geldi bezme kemânçe itdi enîn
Ne enîn cān-fezā şadā-yı hazîn (Mu‘îdî, ŞP)
- 1210 Çalınur geh kemânçe gâhi ıklık
İdüp kılkül şurâhî cām lıklık (Mustafa Çelebi, VG)

Zâtî *Şem‘ u Pervâne*'de kemançeyi tavsif ederken onun göklere çıkan inleme sesi, insanlar üzerindeki etkisi ve tek telden oluşuna dikkat çeker:

- 1055 Kemânçe vaşfidur bu dir gören oğ
Oğı kalbün şafā kesb itsün ey şūğ
- 1056 Anuñla toğdı bir kıyruğlu yılduz
Anuñ şevkinden oldı gice gündüz

- 1057 İderdi burc-ı kavse gelse zârı
Kıomazdı kimsede kıılca kıarârı
- 1058 Çekerler hıançer ol şîşine her bâr
Yaķar hıalkı demürden yüregi var
- 1059 Düzen virmiş özine bir kııl üzre
Şalar âşüb u ğavgâyı il üzere (Zâtî, ŞP)

3.1.1.7. Kopuz

Türkler tarafında en az 15 asırdır kullanılan bu çalgı beş telli olup ûda benzer (Öztuna, 1990: I, 455):

- 2802 Tırup burduķça řanbũruñ kıulağın
Kıopuzlar çatladurlardı şamağın (Lâmiî Çelebi, VR)

Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sindeki bir bezm tasvirinde sazendenin eline aldığı kopuz 'sıfat-ı kopuz' başığıyla tasvir edilir. Kopuz, hoş hal ile makam seyrine davet eden bir rinde benzetilir. Sözü mest, avazı ise erkektir. Ya da cezbeli bir abdaldır ki her bir kıılı aşkının alâmeti olarak muhabbet destanını okur:

Sıfat-ı Kıopuz

- 2920 K'odur bî-perde bir rind-i hıarâbât
İder hoş-hâl şala seyr-i maķâmât
- 2921 Sözi mestâne vü âvâzı erkek
Şafâ vü şıdķ eri yolında gerçek
- 2922 Yaħod bir cezbelü şevķ ehli abdâl
Kı her târıdur ser-rişte-i hâl
- 2923 Dil olup her kıılı 'ışkũñ nişânın
Virüp oķur maķabbet dâstânın
- 2924 Kebâb olmağa dil şevķ odına hıeş
Nedür her burğusı bir sîh-i dil-keş (T. Cafer Çelebi, HN)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne'nin avda Lâlâ Nasır ile birlikte düzenlediği işret meclisinde kopuz zarafet kasrının sahibidir. Aşkın ona temas etmesinden boynu bükük dertli bir âşıktır:

- 1060 Kıopuz evşâfidur bu tıt kıulağũñ
Şafâsından anuñ çatlât dimâğũñ

- 1061 Dağı bir şāhib-i kaşr-ı zarāfet
Bularla eyledi bî-perde şöhet
- 1062 Müşebbek sînelü yufka yürekli
O ehl-i şöhetete gāyet gereklü
- 1063 Kim ol ‘āşık bigi boynını egmiş
Meger ‘āşıklık ol miskine degmiş
- 1064 Aña haletler irdükçe nevādan
Dimāğın çatladurdu ol şafādan (Zâtî, ŞP)

3.1.1.8. Kûs

Büyük davul veya kös olarak bilinen kus bir vurma aletidir (Öztuna, 1990: I, 464). Daha çok savaş musikisinde geçer. Bezm tasvirlerinde az rastlanan bir enstrümandır:

- 3633 Gelüp eyledi kırtılan dest-bûs
Yine bār-gāhında çalındı kûs (Behiştî, İN)
- 4607 Hurûş-ı kûs eyvāna yitişdi
Nefîr-i nāy Keyvān’a yitişdi (Cem Sultan, CH)
- 3834 Hemān kim oldı aḥşam çaldılar kûs
Yidi vü içdi anda il ü ulus (Şerîfî, ŞN)

3.1.1.9. Muğnî

Safiyüddin el-Urmevî (ö. 693/1294)’nin icat ettiği bir çeşit kânundur (Öztuna, 1990: II, 60). Gövde kısmı rebaptan büyük, yirmi dört veya otuz dokuz telli olup XVIII. yüzyıla kadar kullanılmıştır (*Kubbealtı Lugatı*, 06.05.2021):

- 1958 Muğannî çü muğnî çala gāh gāh
Ṭolardı sarāyuñ içi āh vāh (Behiştî, İN)

3.1.1.10. Mûsikâr

Miskal adıyla da bilinen bu çalgı “*pestten tize doğru ağız armonikası şeklinde yanyana dizilmiş birkaç kamıştan meydana gelen ve ney gibi üflenene bir çeşit nefesli sazdır*” (*Kubbealtı Lugatı*, 06.05.2021):

- 1715 Fiğān itdürdi mûsikāre ol yār
Lebinde bir güzel şîrîn beñi var (Zâtî, ŞP)

5084 Tamāmet devr idüben mūsikārı
Dügāh yüzinde kıldılar qarārı (Manisalı Cāmî, MN)

3.1.1.11.Nefîr

Türk musikisinde iki asırdan beri terk edilmiş nefesli bir müzik aletidir (Öztuna, 1990: II, 1069. Nefir, “boynuz, bronz ve gümüşten yapılmış ağızlıklı, alttan yukarıya genişleyip dar ucundan üflenen, üzerinde perde delikleri bulunmayan bir borudan ibarettir” (Karakaya, 2006: 525):

4448 Nefîr itdükçe devri devr-i sâgar
Nevâ eylerdi ‘ uşşâk u muhayyer (Cemâlî, HH)

3.1.1.12.Ney / Nây

Farsça bir kelime olan nây kamış demektir. Arapçası mizmardır. Kelimenin kökeni çok eski olup Sümercede bir nefesli saza verilen ‘nâ’dan türediği ileri sürülmüştür (Öztuna, 1990: II, 116). Türkçede bu kelime uzun süre ‘nây’ şeklinde kullanılmış, daha sonra ney şeklini almıştır. Nefesli bir saz olan ney, tek parça ve dokuz boğumlu bir kamışın içi boşaltılarak üzerine yedi delik (biri arka, altısı ön tarafta) açılmak suretiyle elde edilir (Uygun, 2007: 68). Bezm tasvirlerinde ney iki özelliğiyle sürekli ele alınır. İlk vatanından veya sevgilisinden uzağa düşmüştür. İkincisi, neyin geçtiği yerlerde Mevlanâ (ö. 672/1273) ve Mevlevilik bir şekilde anılır.

1042 Bu ara vaşf-ı nây-ı mevlevîdür
Surûr-ı sine mihr-i pertevîdür

1043 Gelüp ol bezme bir hoş serv-i kâmet
Çopardı şûr-ı âhından kıyâmet

1044 Delinmiş bağı beñzi sâz olmuş
Fiğânı Zühre’ye dem-sâz olmuş

1045 Kuşanmış bir nice gayret kuşağın
Dem-â-dem ölçerür ‘ışkuñ ocağın

1046 Kamu ‘uşşâkı yakduğın nevâdan
Tehî şanmañ derûn-ı pür-hevâdan

1047 Nefes oğullarıdur zevk ü şâdi
O bir hoş mevlevîdür nây adı (Zâtî, ŞP)

2407 Kemānçe inleyüp feryād ider nāy
Olur her biri ‘ışk u şevk-efzāy (Behiştî, *MM*)

408 Bezimde çalınurdı nāy-ı āheng
Ġidā-yı rūh olurdu ‘ūd ile çeng (Ūdî, *MM*)

Diğer ney tasvirleri: **Hâşimî**, *MV*, 6106-6114; **Lâmî Çelebi**, *VR*, 3643-3660.

3.1.1.13.Rebâb

Telli bir saz olup kemançe ve kemanın atalarından sayılmaktadır. İran musikisinden Arap musikisine geçip oradan da Yakındoğu ve Akdeniz coğrafyalarında yayılmıştır. Sap kısmının ucunda Hindistan cevizinden yapılma kâsesi vardır ve dize dayayarak yayla çalınır (Öztuna, 1990: II, 221):

1335 Rağş urdu âteş üstinde kebâb
Söyler idi barbağ ü çeng ü rebâb (Aşkî, *HP*)

3437 Rebâb itdi şu resme nevha ey yâr
Kim oldu Zührenün çengi nigû-sâr (Behiştî, *MM*)

1811 Yine el urdılar çeng ü rebâba
Yine başladılar nûş-ı şarâba (Zâtî, *ŞP*)

6653 Sînesini rişte rişt’etdiler rebâb
Oldı rağğâş anda mâh ü âf-tâb (Muhibbî, *GN*)

3.1.1.14.Rûd

İran kökenli telli bazen de yaylı bir sazdır (Öztuna, 1990: II, 237):

3655 İder dilberün her biri bir sürûd
Enîn eyleyüp itdi āheng-i rûd (Behiştî, *İN*)

551 Sürûd eylese her kaçan arganün
Cigerden olurdu revân rûd-ı hûn (Behiştî, *İN*)

4411 Düşürdi ‘ûda âteş sâzı ‘ûduñ
Geçürdi Zühreyi āvâzı rûduñ (Cemâlî, *HH*)

3.1.1.15.Rûh-efzâ

XV. yüzyıl Türk musikisinde kullanılan bir telli sazdır (Öztuna, 1990: II, 327):

- 6652 Şavt-ı rûh-fezâyı iş'âr etdiler
Hâlet-i kânûndan iğbâr etdiler (Muhibbî, *GN*)
- 6662 'Âlemi inletdiler şeş-tâyile
İnlediler şavt-ı rûh-efzâyile (Muhibbî, *GN*)
- 944 Çalınup nây u çeng ü rûh-efzâ
Koptı meclisde fitne vü gavğa (Mu'îdî, *ŞP*)
- 1232 Muğannîler çöküp diz Zühreāsâ
Kimi def çaldı kimi rûh-efzâ (Mustafa Çelebi, *VG*)

3.1.1.16. Santur

Telli bir çalgı olup tellerine iki küçük tokmakla vurularak icra edilir. İran'da daha yaygındır (Öztuna, 1990: II, 262). İncelenen mesnevilerde sadece Abdî'nin *Gül ü Nevruz*'unda geçer:

- 1677 Rebâb u 'ûd u tanbûr ile santur
Gül'ün derd-i firâkın eyledi dūr (Abdî, *GN*)

3.1.1.17. Sâz

Müzik aletlerinin tamamına saz denildiği gibi daha çok halk müziğinde kullanılan dört telli bağlamanın da adıdır (Öztuna, 1990: II, 2649):

- 838 Pes âgâz itdi muṭrıblar alup sâz
Nevâzişle nevâ kıldılar âgâz (Tutmacı, *GH*)
- 847 Baş urup muṭrıb alup eline sâz
Bu şî'ri eyledi sūz ile âgâz (Tutmacı, *GH*)
- 2742 Yiñi 'ışkı nigāruñ oldı tāze
Hemān emr itdi ol dem 'ûd u sâza (Cemâlî, *HH*)

3.1.1.18. Şeştâr / Şeştâ

Metinlerde şeştâr veya şeştâ şeklinde geçen bu musiki aleti altı çift telli ve perdelidir. Mızraplı olmayıp bir kucak çengine benzer ve telleri elle çekilir (Öztuna 1990: II, 353):

- 2409 İderdi zârı muğannîyle şeş-târ
Meger anlarda dahı var bu sevda (Behiştî, *MM*)
- 1938 Yine efgân u zârî eyledi çeng
Yine şeş-tâ vu def oldı hem-âheng (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

- 860 Sekiz şavtı idüp taķrīr bir bir
Ġama oķurdı ŐeŐtā ķār tekbir (Lâmiî Ćelebi, VR)
- 581 Etsün-iĉin ķalbden def -i melāl
Virdiler ŐeŐ-tā vü ĉenge gūŐmāl (Muhibbî, GN)
- 6656 Neyleri biñ derd-ile iñletdiler
Şavt-ı Şeş-tāyı revān diñletdiler (Muhibbî, GN)

3.1.1.19. Tanbūr

Tanbur mızrapla ĉalınan telli bir ĉalgıdır. Tanbur kelimesinin aslının Sümerce ‘pandur’, ‘pantur’ ve Yunanca ‘pandura’ sazlarının adından geldiği ileri sürülmüştür. Sümer musikisinde kullanılan ‘pantur’ tanburun atası kabul edilir (Öztuna, 1990: II, 272-274). Kuzey Irak ve Kuzey Suriye, İnan’ın Luristan bölgesindeki Ehli- Hak dergāhları, Özbek ve Uygur bölgelerinde bağlamaya benzer ĉalgılara tanbur denilir (Karakaya, 2010: 553):

- 4256 Elinde gāh sāgar gāh Őanbūr
Gehī mest ü gehī ĉün ĉeŐm-i maħmūr (BehiŐtî, MM)
- 32575 Olıcaķ mest ele Őanbūr aldı
Biraz ırladı ol Őanbrı ĉaldı (Şerîfi, ŐN)
- 591 GūŐ-ı Őanbūr ü rebābı burdılar
Şüret-i deffe Őabanca urdılar (Muhibbî, GN)

3.1.1.20. Ūd

“Teknesi yarım armudu andıran, dilim adı verilen 17 ile 27 ahşap Őeridin birbirine yapıŐtırılmasından meydana gelen, göğsü ladinden, perdesiz, kısa saplı, beŐi ĉift, biri tek on bir telli, mızraplı ĉalgı” (Kubbealtı Lugatı, 27.04.2021):

- 1733 Oldılar ol gün idüp nāz u niyāz
Giceye dek ‘ūd-süz ‘ıtr-sāz (AŐkî, HP)
- 3163 Hemān aldı Őekernāz eline ‘ūd
Bıraħdı ehl-i meclis iĉine od
- 3164 Kılurken ‘ūd āh u nāle
Oķıdı uşbu Şi‘ ri ol ğazāle (Cem Sultan, CH)

Lâmiî Ćelebi’nin *Veyse vü Rāmîn* mesnevisinde avvadın ĉaldıđı ūd, Őikāyetini dile getirir (b. 3667-3684):

- 3667 Benem didi bugün serdâr-ı ‘uşşâķ
Dil u cāndan vişāl-i yāre müştâķ
- 3668 Ser-ā tā-pā tenümdür ‘ışķa dem-sāz
Virür her bir regüm derdile āvāz
- 3669 Dimāğum künbed-i gerdūna hem-ser
Doludur dem-be-dem āh u fiğānlar
- 3670 Ğam āhengin kıllur her mū tenümde
Serüm bār-ı girāndur gerdenümde
- 3671 Var iken pençe-i şirāne bende
Bir āhū çeşme kıldum cānı bende
- 3672 Ğam-ı dilden ne diyem vaşf-ı hālī
Yirem miħnet elinden gūşmālī
- 3673 Delindi taħte-i sīnem ğamile
Ney-āsā hem-dem oldum nālemile
- 3674 ‘Aceb mi inlesem bülbülleyin zār
Gül-i sīnemde mısmār oldu her ħār
- 3675 Ne vardur her nefes yansam yaķılsam
Bu ğamdan bilmezem hergiz ne kılsam
- 3676 Cefāyı ol şanem gönlinde yazdı
Diriğā sikkeyi mermerde kıazdı
- 3677 Çıķardum ihtiyār ipin elümden
Şu‘ürüm yokđur aşsunlar kıolumdan
- 3678 Elüm çekdum cihān sevdālarından
Gözüm yumdum zamān ğavğalarından
- 3679 Dilüm pürdür ğam-ı cānāneyile
Geçer ‘ömrüm kıuru efsāneyile
- 3680 Uram toprağā ser bī-cān mużtarr
Baña olmazsa hem-pehlū o dil-ber
- 3681 İdindüm cāne hicrān nālesin iş
Diriğā vaşl şaydurmaz baña diş

- 3682 Çü zârı idem epsem bilmezem ben
Kolumdan aşşalar dem kılmazam ben
- 3683 Ciger pür-zaḥmdur mızrâb-ı ğamdan
Dil-figârem kıatı dest-i elemden
- 3684 Bu âh-ı germi bilmez serd olanlar
Ne bilsün derdümi bî-derd olanlar (Lâmiî Çelebi, VR)

3.1.1.21.Zurnay

Aslının ‘sûr-nây’ şeklinde, düğün neyi anlamına geldiği rivayet edilir. Müzik aleti olan zurna demektir (Öztuna, 1990: II, 530):

- 443 Viribi şehre getürün şem‘ ü şarâb
Hoş çalınsun zu[r]nây u çeng ü rebâb (Ümmî İsâ, MV)

3.1.2. Musiki Perde ve Makam Adları

Musiki tasvirlerinde musiki makam adları sıklıkla geçer. Bir musiki terimi olarak makamın tarifi şöyledir:

“Basit makamlarda bir dörtlü ile bir beşlinin sıralı yahut sırasız olarak, birleşik makamlarda ise birden fazla dörtlü, beşli ve dizinin kulağa en hoş gelecek şekilde birbirine eklenmesiyle oluşan dizi veya dizilerde o makamın ses perdelerini teşkil eden durak, güçlü, asma karar ve kararlarla bunların üzerinde bulunan çeşniler belirtilerek belli bir seyir çeşidine uygun nağmeler meydana getirecek şekilde gezinmektir” (Özkan, 2003: 411).

İlk dönem musiki nazariyesi hakkında bilgi veren eserlerde makam yerine edvâr kelimesinin yanı sıra âvâze, âğâze, şube ve terkip kelimeleri kullanılmıştır (Özkan, 2003: 411). Türk musikisinde tarih boyunca 650 civarında makam kullanılmış, bunların yarısı kadar örneği günümüze ulaşabilmiştir (Özkan, 2003: 412).

Safiyüddin el-Urmevî (ö. 693/1294)’nin *Kitabü’l-edvâr*’ında yer alan on iki devir şunlardır: Uşşak, nevâ, bûselik, ırak, ısfahan, zirefkend, büzürg, zengûle, rehâvî, hüseynâ ve hicâz. Altı avaze şunlardır: Gevaşt, nevrûz, selmek, gerdâniye, mâye ve şehnâz. Dört şube ise şöyledir: Yegâh, düğâh, segâh ve çargâh (Özkan, 2003: 411). Daha sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerde bu sayılarda değişiklik meydana gelmiş, belli sayılara çeşitli anlamlar yüklenmiştir.

- 5061 Yidi âvâze on iki maḳâmı
Bilürdi perde perde her maḳâmı

...
5064 Bilürdi dürlü dürlü naqş u taşnîf
 Çamusın kendüsi kılmışdı te'lıf (Manisalı Câmî, MN)

595 Yigirmi dört şube altı āvāz
 On iki perdeden söyler çamu rāz (Ahmed-i Dâî, ÇN)

Anlatımlarda musiki makamlarının adları çift anlamda kullanılır. Tasvirlerde müzik sesi ile çalınan makam arasında anlam ilişkisi kurularak bir yanda sesin etkileyiciliği vurgulanırken aynı zamanda musikinin çalındığı makam da belirtilmiş olur.

Tasvirlerde mutrip ve sazandelerin musikiyi hangi makamlarda icra ettikleri zaman zaman belirtilir. Bazı beyitlerde birden fazla makam adı geçtiği için bu beyitler birden fazla başlıkta kullanıldı. Aşağıda makam isimlerinin geçtiği tasvirlerden örnek pasajlar sunulduktan sonra makam adları alfabetik sıraya göre verildi.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün bağda düzenlediği işret meclisinde mutriplerin çeşitli sazlarla icra ettikleri musiki, makamları ile dile getirilir:

838 Pes āgāz itdi muṭrıblar alup sāz
 Nevāzişle nevā kıldılar āgāz

839 Sıpāhān perdesinde düzedip çeng
 'İrāqa eylediler rāst āheng

840 Gehî zeng ola geh nev-rūz u şeh-nāz
 Dügāh u çār-gehde itdiler sāz

841 Oḫıdılar gāzel şol resme kim gül
 Muḫayyer oldı şevkinden çü bülbül

...
858 Yire düşdi vü 'aqlı gitdi şol dem
 Çalarken çalıcılar zîr ü geh bem

859 Nihāvend ü nevā ider iken sāz
 Ġam irdi vü rehāvî oldı şeh-nāz (Tutmacı, GH)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Rum hükümdarının kızı Hurşîd, bir meclis kurarak Cemşîd'i davet eder. Bu mecliste Hurşîd, Cemşîd'in ona olan aşkını fark eder. Çengiler, ikisinin ağzından belli makamlarda gazeller okur:

İlkin çengi Ergāvansaz, nevâ makamında mesnevi vezniyle yazılan gazeli okur:

2263 Hemân Hürşîd ol dem eyleyüp nâz
Didi kim eyleñüz siz sâza âgâz

2264 Eline Ergavânsâz aldı çün çeng
Şeker birle Şekernâz itdi âheng

2265 Nevâ yüzinden çekdi bir hoş âvâz
Edâ kıldı bu şi‘ri Ergavânsâz
Ġazel

2266 Olıcağ zülfüñ yüzün üzre niķâb
Şanki pinhân olur ebr içre âftâb

2267 Ķapuña yüz sürerem her rûz ü şeb
Olmadı lîkin baña bir fetĥ-i bâb

2272 Virürem yoluña cânı iy perî
Söz budur va’llâhu a‘lem bi’ş-şavâb

Ergavansaz’dan sonra çengi Şekker, gene mesnevi vezniyle yazılan gazeli acem makamında okur:

2273 Tamâm itdi çü şi‘ri Ergavânsâz
‘Acem yüzünde Şekker kıldı âvâz

2274 Şehensâhu dilinden ol hünerver
Didi bu şi‘ri dilden dökdi şekker

Ġazel

2275 Her ne cân kim zülfüne olmaz esîr
Olur âsân işi ‘âlemde ‘asîr

2281 Hâşıl iderdüm ĥayât-ı cāvidân
Ger yoluñda ölseyidüm ben faķîr

Daha sonra Hürşîd’in isteĝi üzerine çengi Neşâtengiz, onun dilinden gazeli seslendirir:

2287 Didi yüz luĥ ile Hürşîd bânû
Neşâtengîz’e iy meh-rûy-ı hoş-gû

2288 Elüne luĥ idüp al sûz ile çeng
Bu meh-rûlar saña eylesün âheng

2294 Revân Hürşîd dilinden o mehveş
Didi bu maĥla‘ı âvâz idüp hoş

Ġazel

2295 Kimsin iy rūḥ-ı revān bilsem seni
Kimsin iy cān-ı cihān bilsem seni

...

2299 Sinūñ için virür idüm cānumı
Kimsin iy şāh-ı cihān bilsem seni

Bu şiiri duyan çengi Şekernaz, cevaben hicāz ve şehnāz makamlarında gazel okur:

2300 Şekenāz işidüp uşbu ḥiṭābı
Bu şi' r ile añā virdi cevābı

2301 Eline çeng alup itdi ser-āġāz
Ḥicāz eyleyüben gösterdi şeh-nāz

Ġazel

2302 Bil iy perī ki şıdḳ ile ben yāruñam senūñ
Zülfüñ ucında baġlu giriftāruñam senūñ

...

2306 Baña teraḥḥum eylesen iy seng-dil nola
Bunca zemān durur ki dil-efġāruñam senūñ (Cem Sultan, CH)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde çengi kızlar meclis atmosferine uygun olarak çeşitli makamlarda gazel seslendirirler. Bunlardan ilkin Baharefrûz, ısfahan ve hicāz makamlarında gazel okur:

Ġazel

2522 Ḳadeh şun gördüm iy sākī bahārı
Ki 'işret kılalum yoḳdur ḳarārı

...

2528 Getür sākī içelüm cām-ı mürevvaḳ
Görelüm hoş bugün rûz-ı bahārı

Baharefrûz bu şiiri okuduktan sonra Şekker eline çeng alır, nazire olarak aşağıdaki gazeli okur:

Ġazel

2532 Cihānuñ yoḳ durur dil-ber ḳarārı
Şafāyile geçür leyl ü nehārı

...

2538 Başuña gül şaçar berg-i ter iy dost
Ne kılsun oldur anuñ yoġ [u] varı

Bu gazelle gönüllerdeki gamı gideren Şekker, tekrar eline saz alır, ısfahan ve nevrûz makamlarında 7 bendden oluşan murabbayı seslendirir:

2540 Girü bir sâza âgâz itdi pür-süz
Şıfâhân eyler iken kıldı nev-rüz

2541 Kılup ma'niyile sözün mülemmâ'
Gelür Şekker diline bu murabba'
Murabba'

2542 Yaz oldı yine vaqti durur sâkî getür mey
Bu demde eger içmez iseñ 'ömrüni yok şay
İçüp diyelüm biz dağı bu kavli pey-â-pey
Tâ den dereder tân[i] tenâten tene der ney
...

2555 Yokdur bilürüz uşbu cihānuñ çü qararı
Zevk eyleyelüm bāde-i gül-gün ile bārī
Bu sözi dir iken yine süz ile kamārī
Tâ den dereder tāni tenâten tene der ner

Gece devam eden sohbette Şekernâz ve Ergavansâz nevâ ve nevrûz makamlarında 'bu gice' redifli gazeli okurlar:

2571 Şekernâz eline aldı hemân çeng
Şekerle Eravānsâz itdi âheng

2572 Hemân dem çekdi bir âvâz-ı pür-süz
Nevâda seyr idüp gösterdi nev-rüz

2574 İtdi Hurşid-i cihân yine tecellâ bu gice
Ki kamer yüzi aña olmadı hem-tâ bu gice
...

2580 Zülfi koğusıla yāruñ yaluñuz bāğ degül
Müşg-bū oldı kamu dāmen-i şahrâ bu gice

Şekernâz bu şiiri okuduktan sonra Şekker de 'bu gice' redifli gazeli okur:

2583 Oldı yüziyle bu 'ālem yüzi enver bu gice
Ki itdi mäh ile kırān mihr-i münevver bu gice
...

2589 Dil-berüñ hüsni şafâ virdi çü cān u dilüme
Nefesinden nola ger cān dōke şekker bu gice (Cem Sultan, CH)

Ûdî Mâcerâ-yı Mäh eserinde şehzadenin meclisinde hangi makamlarda musiki icra ettiğini belirtir. Bunlar nevâ, uşşâk, ırâktır:

336 O şāhuñ meclis-i hāşında dāyim
Olurdum hidmet-i sâz ile kâyim

337 İderdüm geh nevâ vü gâh ‘uşşâk
Gönülse ârzû eylerdi ı‘ râk

338 Çalardum meclis-i şâhîde ‘ûdı
Anuñçün mañlaş oldu baña ‘ûdî

...

340 Düŝecek ‘aql ü dil âher hevâya
Hevâ oldu nevâ ben mübtelâya (Ûdî, MM)

Manisalı Câmîî, *Muhabbet-nâme* mesnevisinde Merzûban Şâh’ın misafirlerini uğurlamak için düzenlediği bezmde Dilşâd adındaki üstat beraberindeki talebeleriyle musiki icra eder (5059-5075). Bu tasvirde musikinin hangi makamlarda icra edildiği de belirtilir:

5059 Gelinek her kiŝinüñ çeŝmine mey
Kimi kânün gözedür kimisi ney

5060 Şeh-i Tûs’un var idi ğayet üstâd
Çalardı cümle sâzı adı Dilşâd

5061 Yidi âvâze on iki maķâmı
Bilürdi perde perde her maķâmı

5062 Niçe şäkirdleri var idi üstâd
Kimisi nâyzen kimisi ‘avvâd

5063 Kimi tanbûr çalar kimi kemânçe
Kimi def yüzine urur tabanca

5064 Bilürdi dürlü dürlü naķş u taşnîf
Çamusın kendüsi kılmışdı te’lîf

5065 Kemâl ile çalardı cümle sâzı
İder bir nağmede seyr-i hiçâzı

5066 Firûdâŝt itse çeng olur iki kât
Felekde zühreyi kıлмаğ-ıçün mât

5067 Buyurdı Merzübân Şâh tutdılar sâz
Yanınca ehl-i diller kıldı âvâz

5068 Virürler sâzlarına güşmâlî
Kimesne eylemeye kıl ü kâlî

- 5069 Burar burkılarını şağa şola
Firūdāşt eyleyüp girdi uşūla
- 5070 amusı birbirine oldu āheng
İşidenler alur ser-mest ü dil-teng
- 5071 alarlar bir faşıl ‘ūd ile anbūr
Dügāh ü sünbüle ‘uşşāk u māhūr
- 5072 alındı şevķ ile eng ü eğāne
Üni irdi ‘ırāk u işfahān’a
- 5073 Kemānçeye neyi dem-sāz iderler
Hīsār u selmek ü şehnāz iderler
- 5074 Ağız bir eyleyüp ‘uşşāk-ı dil-sūz
İderler būselik yüzinde nev-rūz
- 5075 Hüseynīde alarlar bir semā‘ī
İderler raķş idenler istimā‘ı

(Manisalı Cāmiī, MN)

Bezm tasvirlerinde yer alan makam isimleri alfabetik sıra ve örnek beyitlerle aşağıda verildi. Makam isimlerinin bir kısmı aynı zamanda perde adıdır.

3.1.2.1. Acem

Türk musikisinde bir perde ve dört asırdan beri kullanıldığı tahmin edilen bir birleşik makam adıdır. Dizisi acem perdesi üzerindeki argāh beşlisiyle bayatī makamının birleşmesinden meydana gelir. Durağı ise dügāh perdesidir. İnci bir seyre sahiptir (Tanrıkorur, 1988: 321).

- 1315 Şeker ün şöhbete eyledi āğāz
‘Acem yüzinde der-ħāl itdi āvāz
...
- 1316 Bulunmağıçün ol şöhbet ħālāt
Didi ne denlü vardiyse maķāmāt
- 1317 ‘Acemde seyr idüp ıldı arārı
Dilinde oldu bu ebyāt cārī
- 2273 Tamām itdi ü şı‘ri Ergāvānsāz
‘Acem yüzünde Şekker ıldı āvāz

(Cem Sultan, CH)

(Cem Sultan, CH)

3.1.2.2. Buselik

Bezm tasvirlerinde yer alan perde ve makamlardan biri de buselikti. ‘Ebû-selik’ özel isminden bozulmuş ve eski metinlerde bu şekliyle yer alır (Öztuna, 1990: I, 164). Yavaşça buselik makamını şöyle tarif eder:

“Yerinde bûselik beşlisine a) hüseynde hicâz dörtlüsü b) hüseynde kürdî dörtlüsü ilâvesiyle meydana gelen iki çeşit dizisi vardır. Donanımına herhangi bir ârıza işareti yazılmaz. Makamın güçlüleri hüseyne ve çârgâh perdeleri, durağı düğâh perdesidir. Çıkıcı seyredir. Batı mûsikisindeki la minör gamına çok yakındır” (Yavaşça, 1992: 467).

“Öpücük anlamına gelen ‘bûse’den türemesi sebebiyle aynı zamanda ‘öpmelik’ gibi bir anlam ifade ettiğinden, şairler bununla ilgili pek çok söz oyunu geliştirmişlerdir” (Şentürk, 2017: 317):

- 435 Fiğân itdi şu resme bûselikte
Nevâlar kıpırdı her bağı delükde (Hamdî, TU)
- 582 Eyleyüp seyr-i şifâhândan nevâ
Bûselik gösterdi aşşâb ü vefâ (Muhibbî, GN)
- 3478 Kıopardı bûselikten bir terâne
Cevâbın virdi şi’ rûn yana yana (Manisalı Câmîî, MN)
- 2407 Muğâlîf gelmedi çün itdi der-ğâst
Mağâm-ı bûselikten gösterüp râst (Hâşimî, MV)

3.1.2.3. Buselik-nevrûz

En az altı asırlık bir mürekkep makamıdır. Hızır bin Abdullah’ın *Edvâr*’ında yer alır (Öztuna, 1990: I, 166):

- 5074 Ağız bir eyleyüp ‘uşşâk-ı dil-sûz
İderler bûselik yüzünde nev-rûz (Manisalı Câmîî, MN)

3.1.2.4. Büzürg

Bir birleşik makam olan büzürg (büzürg/k şeklinde de yazılır)ün dizisi şöyledir: “Hüseyne perdesine göçürülmüş bir hüseyne beşlisine, yerinde bir bûselik beşlisi ile rast perdesine göçürülmüş bir çârgâh beşlisinin ilâvesinden meydana gelmiştir” (Yavaşça, 1992: 522):

- 3030 İderken birbirine iki şeh nâz
Büzürgâne düzer küçek-dehen sâz (Şeyhî, HŞ)
- 889 ‘Acemde bülbül âvâzıyla nevrûz
İdüp küçekle büzrügden ider sûz (Abdî, GN)
- 2076 Seyr idüp halkı büzürg u küçek
Geh nevâ eyledüm gehî selmek (Vücûdî, HY)

3.1.2.5.Cânfezâ

“6-7 asırlık bir birleşik makamdır. Saba makamının pest tarafında, durağı olan düğâh (lâ) perdesinden başlayarak hüseyinî-aşîrâna nakledilmiş bir uşşak dörtlüsü eklenmesinden ibarettir” (Öztuna, 1900: I, 172):

- 945 Geldi bezme kemânce itdi enîn
Ne enîn cân-fezâ şadâ-yı hâzîn
- 946 Gûş-ı ‘uşşâka şöyle doğındı
Anda bu şî‘r-i dilkeş oğındı (Mu‘îdî, ŞP)

3.1.2.6.Çârgâh

Türk musikisinde bir perde ve basit makam adıdır. Çârgâh makamı dizisi, “çârgâh veya kaba çârgâh perdesi üzerindeki bir çârgâh beşlisine bir çârgâh dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir” (Özkan, 1993: 228).

- 840 Gehî zeng ola geh nev-rûz u şeh-nâz
Dügâh u çâr-gehde itdiler sâz (Tutmacı, GH)

3.1.2.7.Dilkeş (Dilkeş-hâveran)

Bir birleşik makam olan dilkeş-hâverân makamının dizisi, “yerinde hüseyinî makamı dizisine irak perdesindeki segâh dörtlüsünün veya irak makamı dizisinin bir bölümünün eklenmesiyle meydana gelmiştir” (Özkan, 1994: 301):

- 3467 Gelüp her tûñî-i gûya zebâne
Kıla bülbülleyin dil-keş terâne (Lâmiî Çelebi, VR)

3.1.2.8.Dügâh

Türk musikisinde bir perde ve birleşik makam adıdır. Saba makamına zengüle dizisinden birkaç sesin eklenmesiyle yapılmıştır (Öztuna, 1990: I, 236):

- 840 Gehī zeng ola geh nev-rūz u şeh-nāz
Dügāh u çār-gehde itdiler sāz (Tutmacı, *GH*)
- 5071 Çalarlar bir faşıl ‘ūd ile tanbūr
Dügāh ü sünbüle ‘uşşāk u mähūr (Manisalı Câmî, *MN*)

3.1.2.9.Evc / Eviç

Türk musikisinde bir perde ve birleşik makam adıdır. Makamın dizisi, “eviç perdesindeki eksik segâh beşlisine nevâda rast beşlisinin, yerinde uşşak makamı dizisinin ve ırak perdesindeki eksik segâh beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir” (Özkan, 1995: 521):

- 3661 İdüp cūş deryā-yı mey itdi mevc
Şadā-yı ney ile şeref buldı evc (Behiştî, *İN*)
- 1939 Rebāb idüp hicāz evcinde şehnāz
‘Irāk u ısfahāndan virdi āvāz (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.1.2.10.Gerdâniye

Gerdâniye, bir perde ve birleşik makam adıdır. Makamın dizisi “yerinde inici rast makamı dizisine yine yerinde inici hüseyinî makamı dizisinin eklenmesinden meydana gelmiştir” (Özkan, 1996: 28):

- 2405 Kocarı çün rāhatü‘l-ervāh anı
Ki gerdâniyyeye dahl itdi anı (Hâşimî, *MV*)

3.1.2.11.Hicâz

Türk musikisinde bir perde ve basit makam adıdır. Hicâz makamı “hicâz ailesi adı verilen birbiriyle yakın ilişkili dört makamdan oluşan grubun bir üyesidir. Dizisi, yerinde hicâz dörtlüsüne nevâda rast beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir” (Özkan, 1998: 440). Hicâz, mukaddes toprakların bulunduğu coğrafi bölgenin de adıdır. Şairlerin bu makamı aynı zamanda bir coğrafi mekân adı olan, ırak ve ısfahan gibi makamlarla birlikte kullanmaya özen gösterdikleri görülür:

- 1258 Yine bezme yiñi āgāz iderler
Muğanniler hicāz āvāz iderler (Cem Sultan, *CH*)
- 1939 Rebāb idüp hicāz evcinde şehnāz
‘Irāk u ısfahāndan virdi āvāz (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

- 4648 Tütup rāh-ı hicāz u ısfahānı
Muḥayyer itdiler pīr ü cüvānı (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.1.2.12.Hisar

Türk musikisinde bir perde ve makam adıdır. Hisar makamının dizisi, “*hüseynî perdesi üzerindeki inici zirgüleli hicāz dizisinin bir kısmı ile yerinde hüseynî veya acemli hüseynî dizilerinin birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir. Ancak acemli hüseynî dizisi daha çok kullanılmıştır*” (Özkan, 1998: 126):

- 5073 Kemānçeye neyi dem-sāz iderler
Hısār u selmek ü şehnāz iderler (Manisalı Câmîî, MN)

3.1.2.13.Hüseynî

Hüseynî, Türk musikisinde bir perde ve makam adıdır. Makamın dizisi “*yerinde hüseynî beşlisine hüseynî perdesinde uşşak dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir*” (Özkan, 1999: 21):

- 586 Gösterüp evc-i hüseynîden nevā
Kıldılar ‘uşşak kalbin tolu vā (Muhibbî, GN)
- 688 Çün hüseynî perdeyi sâz eyleye
Aña cân murğını dem-sâz eyleye (Muhibbî, GN)
- 3440 Dutup vech-i hüseynîden hicāzı
Bu şi‘ri başladı söyletdi sâzı (Manisalı Câmîî, MN)
- 5075 Hüseynîde çalarlar bir semā‘î
İderler raqş idenler istimā‘ı (Manisalı Câmîî, MN)
- 2081 Çeng ile gāh ceng idüp baqđum
‘Üd ile geh hüseynîye çıqđum (Vücûdî, HY)

3.1.2.14.Irak

Türk musikisinde bir perde ve makam adıdır. Irak makamının dizisi “*ıraq perdesindeki segāh dörtlüsüne yerindeki uşşak dörtlüsünün katılmasından meydana gelmiştir*” (Özkan, 1999: 115). Aynı zamanda bir coğrafi mekân olan ıraq, şairlerce acem ve ısfahan gibi makamlarla birlikte kullanıldığı görülür:

- 4916 Irak idüp ‘acem yüzinde peydā
Oqıdı uşbu şi‘ri ol semensā (Cem Sultan, CH)

- 1939 Rebâb idüp hiçâz evcinde şehnâz
‘Irâķ u ısfahândan virdi âvâz (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 952 Muṭribâ çün bu maķâma gele dem-sâz ola nâz
Yüri seyr eyle şıfâhân ü ‘ırâķı bu gice (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 337 İderdüm geh nevâ vü gâh ‘uşşâķ
Gönülse ârzü eylerdi ı‘râķ (Ûdî, *MM*)

3.1.2.15. İsfahan

En eski mürekkep makamlardan biridir. Buselik beşlisi, dügâh (lâ) üzerinde rast dörtlüsü ve beyatî makamından yapılmıştır (Öztuna, 1990: I, 370):

- 839 Sıpâhân perdesinde düzedip çeng
‘Irâķa eylediler râst âheng (Tutmacı, *GH*)
- 6655 İşfahân seyrin edüp her sîm-sâķ
Büselikden ṭutdılar cây-ı ‘ırâķ (Muhıbbî, *GN*)
- 4648 Ṭutup râh-ı hiçâz u işfahânı
Muḥayyer itdiler pîr ü cüvânı (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.1.2.16. Kûçek

Türk musikisinde en eski makamlardan biridir. Saba ile aşîrân (mi) perdesine nakledilmiş bir hüseynî beşlisinden mürekkeptir (Öztuna, 1990: I, 463):

- 889 ‘Acemde bülbül âvâzıyla nevrüz
İdüp kûçekle büzürgden ider süz (Abdî, *GN*)
- 2076 Seyr idüp ḥalkı büzürg u kûçek
Geh nevâ eyledüm gehî selmek (Vücûdî, *HY*)

3.1.2.17. Mâhûr

Türk musikisinde şed (göçürülmüş) bir makamdır. Dizisi “rast perdesindeki çârgâh beşlisine nevâ perdesindeki çârgâh dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir” (Özkan, 2003: 394):

- 5071 Çalarlar bir faşıl ‘üd ile ṭanbûr
Dügâh ü sünbüle ‘uşşâķ u mâhûr (Manisalı Câmiî, *MN*)

3.1.2.18.Mâye

Mâye bir birleşik makamdır. “Uşşak makamına segâh makamının eklenmesiyle yapılır. *Segâh makamı ile segâh perdesinde karar eder*” (Öztuna, 1990: II, 31):

606 Hicâz u mâye vü nev-rûz u kûçek
Rekîb ü zâvül ‘uzzâl u selmek (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.19.Muhâlif

Türk musikisinde en az 5,5 asırlık bir birleşik makamdır. Nikriz ve segâh yapısındadır ve segâh perdesinde kalır (Öztuna, 1990: II, 61):

6119 Nevâ bu perde âhengine düz râst
Muḥâlif eyleme it k’ola der-ḥâst (Şeyhî, HŞ)

2407 Muḥâlif gelmedi çün itdi der-ḥâst
Maḳâm-ı bûselikden gösterüp râst (Hâşimî, MV)

3.1.2.20.Muhayyer

Türk musikisinde bir perde ve basit makam adıdır. Hüseyinî beşlisinin tizi ve uşşak dörtlüsünden meydana gelen bu makam inici bir seyip takip edip düğâh perdesinde karar kılar (Öztuna, 1990: II, 62). Şairler kelimenin lügat anlamını da göz önünde bulundurarak tevriyeli kullanırlar:

1671 Muḥayyer ‘aqlı uşşâkuñ nevâdan
Muşaffâ ḳalbi müştâkuñ şafâdan (Cemâlî, HH)

4648 Tıttup râh-ı hicâz u ıṣfahânı
Muḥayyer itdiler pîr ü cüvânı

4789 Muṭrib yine râst ḳıl nevânı
Ki cân ola deng ü ‘aql ḥayrân

4790 ‘Uşşâkı muḥayyer it demûnden
Bu nağme-y-ile ḳopargıl efgân (Lâmiî Çelebi, FŞ)

1067 Bırâḳdı meclise eşvâkı bunlar
Muḥayyer eyledi ‘uşşâkı bunlar (Zâtî, ŞP)

3.1.2.21. Müberkâ

Türk musikisinde bir mürekkep makam olup XVIII. asra kadar kullanılmıştır (Öztuna, 1990: II, 86):

- 610 Müberka^c yüz dutar şeh-nâz içinde
Nühüfte perdesi var sâz içinde (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.22. Nevâ

Türk musikisinde bir makam ve perde adıdır. Makamın dizisi “uşşak dörtlüsüne nevâ perdesinde bir rast beşlisinin eklenmesiyle meydana gelmiştir” (Özkan, 2007: 27). Ses, âhenk, nağme, inilti ve inleyiş gibi anlamlara gelmesi sebebiyle şairler arasında îhâm, cinas ve tevriyeli olarak kullanılmaya uygun bir yapıya sahiptir (Şentürk, 2016: 177).

- 3436 Terennüm eyleyüp mürğ-i hoş âheng
Nevâya başladı kânûn ile çeng (Behiştî, MM)
- 2265 Nevâ yüzünden çekdi bir hoş âvâz
Edâ kıldı bu şi^c ri Ergavânsâz (Cem Sultan, CH)
- 337 İderdüm geh nevâ vü gâh^c uşşâk
Gönülse ârzü eylerdi^c ırâk (Ûdî, MM)

3.1.2.23. Nevrûz

Türk musikisinde en eski makamlardan biridir. Tiz durakta yani acem (fa) perdesinde kalan acem-aşîrân makamına bu isim verilmiştir (Öztuna, 1990: II, 115):

- 5182 Kılurdu râst muṭrıblar ser-âgâz
Nevâ vü ısfahân nevrûz u şehnâz (Tutmacı, GH)
- 2540 Girü bir sâza âgâz itdi pür-süz
Şıfahân eyler iken kıldı nev-rûz (Cem Sultan, CH)
- 2572 Hemân dem çekdi bir âvâz-ı pür-süz
Nevâda seyr idüp gösterdi nev-rûz (Cem Sultan, CH)
- 1070 Bu şi^c re ağlayup bir naqş-ı nevrûz
Çalardı virürdi meclise süz (Zâtî, ŞP)

3.1.2.24.Nevrûz-ı acem

Türk musikisinde yaklaşık 5,5 asırlık bir birleşik makamdır. “*Makam acem (fa) perdesinde kalmaktadır. Onun için asıl nevrûz makamının diğer bir adı olması muhtemeldir*” (Öztuna, 1990: II, 115):

604 Si ɗarb u çâr ɗarb u zîr ü bemde
‘ Arab taşnîfi nev-rûz -ı ‘ acemde (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.25.Nihâvend

Türk musikisinde bir şed makamdır (Öztuna, 1990: II, 119). Makamın dizisi “...*rast perdesindeki bûselik beşlisine nevâ perdesinde kürdî ve hicâz dörtlülerinin eklenmesiyle oluşmuştur*” (Özkan, 2007: 99):

859 Nihâvend ü nevâ ider iken sâz
Ġam irdi vü rehâvî oldı şeh-nâz (Tutmacı, GH)

3.1.2.26.Nühüft

Türk musikisinde bir birleşik makam olan nühüftün dizisi “...*yegâh makamı dizisine hüseynî-aşîrân perdesinde bir uşşak dörtlüsünün ilâvesiyle meydana gelmiştir*” (Özkan, 2007: 301):

610 Müberka yüz dutar şeh-nâz içinde
Nühüfte perdesi var sâz içinde (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.27.Pençgâh

“*Bir birleşik makam olan pençgâh; rast ve beyâtî dizileri ile pençgâh beşlisinden ibarettir*” (Öztuna, 1990: II, 187):

605 Dü-gâh u hem se-gâh u hem çâr-gâhı
Nihâvend ü hüseynî penc-gâhı (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.28.Râhatülervâh

Türk musikisinde bir birleşik makam olan râhatülervâh makamının dizisi “...*hicâz ailesini meydana getiren makamlardan zirgüleli hicâz hariç diğer hümâyun, hicâz ve uzzâl makamlarının dizilerine irak perdesindeki segâh dörtlüsü veya irak makamı dizisinin bir bölümünün eklenmesinden meydana gelmiştir*” (Özkan, 2007: 411):

439 Ser-âgâz eyleyüp kûçek dehenler
İrişdi râhatü'l-ervâha tenler (Hamdî, TU)

3.1.2.29.Râst

Türk musikisinde bir perde ve makam adıdır. “*Rast beşlisine rast dörtlüsünün eklenmesiyle yapılmıştır. Durağı rast (sol) ve güçlüsü -beşli ile dördünün birleştiği 5. derece olan- nevâ (re) perdeleridir*” (Öztuna, 1990: 213):

- 5182 Kılurdı râst muṭriblar ser-âgâz
Nevâ vü ıṣfahân nev-rûz u ŧehnâz (Tutmacı, GH)
- 6119 Nevâ bu perde âhengine düz râst
Muḥâlif eyleme it k’ola der-ḥâst (Şeyhî, HŞ)
- 1582 Yine muṭribler ider sâzını râst
Çaldılar kimi ḥicâz u kimi râst (Behiştî, HP)
- 2630 Göster reh-i râst niçe bir dil
Seyr eyle ḥicâzı vü ‘ırâkı (T. Cafer Çelebi, HN)
- 687 Râst perde üzre düzse ger nevâ
Pes muḥayyer ola her ‘uṣṣâk aña (Muhibbî, GN)

3.1.2.30.Rehâvî

En az X. asırdan beri bilinen musikide bir mürekkep makamdır. Aslı Urfalı, Urfalıya ait anlamına gelen Ruhâvî olmalıdır. “*İki türlü rehâvî vardır... Asıl rehâvî bayatî makamına rast makamı eklenerek yapılmış, iki basit makamdan müteşekkil bir terkiptir*” (Öztuna, 1990: II, 224):

- 859 Nihâvend ü nevâ ider iken sâz
Ġam irdi vü rehâvî oldı ŧeh-nâz (Tutmacı, GH)

3.1.2.31.Rekîb

Rekîb veya rekb Türk musikisinde bir mürekkep makamdır. “*Dügâhta kalan çargâh olduğu için “çargâh-rekb” de derler*” (Öztuna, 1990: II, 225):

- 606 Ḥicâz u mâye vü nev-rûz u kûçek
Rekîb ü zâvil ‘uzzâl u selmek (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.32.Selmek

Bir mürekkep makam olan selmek, hüseyinî geçkili bir rast makamı olup rast perdesinde karar kılar (Öztuna, 1990: 283):

5073 Kemānçeye neyi dem-sāz iderler
Hısār u selmek ü şehnāz iderler (Manisalı Cāmî, *MN*)

2076 Seyr idüp halkı büzürg u kûçek
Geh nevā eyledüm gehī selmek (Vücûdî, *HY*)

3.1.2.33. Segâh

Türk musikisinde bir perde ve birleşik makam adıdır. Segâh beşlisi ile hicâz dörtlüsünden mürekkeptir. Segâh perdesinde karar kılar (Öztuna, 1990: 271):

605 Dü-gâh u hem si-gâh u hem çâr-gâhı
Nihāvend ü hüseynī penc-gâhı (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

3.1.2.34. Sipihr

Bir birleşik makam olan sipihr az kullanılmış va zamanla terkibi değişmiştir. İki şekli vardır. ‘Eski sipihr’ şehnāz ve hisar, ‘yeni sipihr’ ise hisar ve kûçekin birleşmesinden oluşur (Öztuna, 1990: 304):

3667 Urur her biri çarḡ hem-çü sipihr
Elindeki defler meh-i bedr ü mihr (Behiştî, *İN*)

3.1.2.35. Sünbüle

Türk musikisinde bir mürekkep makamdır. Muhayyer-sünbüle makamının XIX. yüzyıl öncesi adıdır. İki makam arasında ehemmiyetsiz bir fark vardır (Öztuna, 1990: 319):

5071 Çalarlar bir faşıl ‘ūd ile ṭanbūr
Dügâh ü sünbüle ‘uşşâḡ u mähūr (Manisalı Cāmî, *MN*)

3.1.2.36. Şehnâz

Mürekkep bir makam olup 6. avaz sayılmıştır. Uzzal veya hicâz yahut hümâyûn makamına aşîrân (mi) perdesine göçürülmüş bir hümâyûn ilâvesiyle yapılmıştır (Öztuna, 1990: II, 339). Ayrıca ‘nazlı’, ‘şûh’ ve ‘güzel’ gibi anlamlara gelmesi nedeniyle kelimenin sıkça kullanıldığı görülür:

840 Gehī zeng ola geh nevrüz u şehnāz
Dügâh u çâr-gehde itdiler sâz

859 Nihāvend ü nevā ider iken sâz
Ġam irdi vü rehāvī oldı şehnaz

- 5182 Kılurdu rāst muṭrıblar ser-āġāz
Nevā vü işfahān nevrüz u şehnāz (Tutmacı, *GH*)
- 1939 Rebāb idüp hiçāz evcinde şehnāz
'Irāk u ısfahāndan virdi āvāz
- 4647 Muġannīler olup bu bezme dem-sāz
Nevādan itdiler şehnāza pervāz (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 2301 Eline çeng alup itdi ser-āġāz
Hiçāz eyleyüben gösterdi şehnāz (Cem Sultan, *CH*)
- 5073 Kemānçeye neyi dem-sāz iderler
Hişār u selmek ü şehnāz iderler (Manisalı Câmîî, *MN*)
- 35105 Sürer şehnāz-ıla cānlar şafālar
İrer 'uşşāka biñ dürlü nevālar (Şerîfî, *ŞN*)

3.1.2.37.Uşşâk

Uşşâk dörtlüsüne bûselik beşlisi eklenerek yapılmış, uşşâk dörtlüsü ile düġâh perdesinde karar kılan basit makamlardan biridir (Öztuna, 1990: II, 461). Ayrıca 'âşıklar' anlamına gelen kelimenin tevriyeli olarak kullanıldığı görülür:

- 611 Ne yüz kim naġme-i 'uşşâk ider ol
İşiden tākātını tāk ider ol (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)
- 1067 Bırakdı meclise eşvâkı bunlar
Muḡayyer eyledi 'uşşâkı bunlar (Zâtî, *ŞP*)
- 4789 Muṭrıb yine rāst kıl nevānı
Ki cān ola deng ü 'aql ḡayrān
- 4790 'Uşşâkı muḡayyer it demüñden
Bu naġme-y-ile kōpargıl eġġān (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 337 İderdüm geh nevā vü ġāh 'uşşâk
Gönülse ārzü eylerdi i' rāk (Ûdî, *MM*)
- 1315 Şehenşeh gönlini itmege şādān
Gehî 'uşşâk kıldı geh şıfāhān (Cem Sultan, *CH*)
- 2695 Muġannīler oturdu her yañadan
Ki 'uşşâka şafā ire nevādan (Şerîfî, *ŞN*)

3.1.2.38.Uzzâl

Hicâz beşlisine uşşâk dörtlüsü eklenmesiyle yapılan ve düğâh perdesinde karar kılan bir basit makamdır (Öztuna, 1990: II, 467):

2082 Hayli dem-sâz idi baña ‘ uzzâl
Şimdi şehnâz idince kıldı cidâl (Vücûdî, HY)

3.1.2.39.Zâvil

Bir birleşik makam olan zâvilin dizisi “*rast perdesindeki inici çârgâh dizisine seyrin ortasında ve sonunda nikriz makam dizisinin eklenmesiyle meydana gelmiştir*” (Özkan, 2013: 155):

606 Hicâz u mâye vü nev-rûz u kûçek
Rekîb ü zâvil ‘ uzzâl u selmek (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.40.Zeng

Zeng veya zengûle Türk musikisinin 11. basit makamıdır. XIII. asırdan önceki bir asırda hicâzdan ayrılarak oluşmuş en eski makamlardandır. Hicâz beşlisi ile hicâz dörtlüsünden meydana gelir ve beşli ile düğâh perdesinde kalır (Öztuna, 1990: II, 521):

840 Gehî zeng ola geh nev-rûz u şeh-nâz
Düğâh u çâr-gehde itdiler sâz (Tutmacı, GH)

3.1.2.41.Zirkeş

Hüseynî ve ırak makamlarının birleşiminden meydana gelen, dilkeş-hâverân makamının eski adıdır (Öztuna, 1990: II, 529):

612 Kaçan kim zîr-keşde bem dutar ol
Mağabbet ehlini hürrem dutar ol (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.3. Musikinin Etkileri

Bezmlerde icra edilen musiki, katılımcıların mutluluğunu amaçlayan ve eğlenceyi tamamlayan bir unsurdur. Musiki, dinleyenlerin duygularında farklı etkiler uyandırır. Musikinin mutluluk etkisinin yanında bazen hüznün atmosferi oluşturarak gam artırıcı bir işlev görür; bazen de dinleyenleri mest ederek uyutur. Şentürk, tasvirlerde musikinin etkisini anlatmak için gönüllerin yandığı, gönüllerden kıvılcım ve duman çıktığı, gönüllere ateş düştüğü vb. kalıp ifadelerinin kullanıldığını belirtir (Şentürk, 2002: 621).

Bezmlerde musiki ve şarap eşliğinde eğlenmek esastır ve musiki ile şarabın etkileri arzulan bir durumdur:

2121 Eşer kıldı şehe şehzâdeye mey
Getürdi hem hurûşa nâle-i ney

2122 Şafâsı câmuñ u zevki sürüdüñ
Nevâsı muṭribüñ âvâzı dūduñ

2123 Giderdi ehl-i meclisden qarârı
Çıkarđı âteş-i dilden şerârı (Cemâlî, HH)

Ahmed-i Dâî'nin *Çeng-nâme*'sindeki çeng tasvirinde çengin dinleyenler üzerindeki çeşitli etkileri dile getirilir. Çeng, dinleyenin aklı, ruhu, dinleme zevki ve duyguları üzerinde etki eder. Sözü'nün anlamının ancak ariflerin anladığı çengin sesine cahil ve şaşkınlık bile hayran kalırlar:

620 Eridür dileyen şahsuñ dimâğın
Uyarur istimâ'ı cān çirâğın

621 Anuñ âvâzını çün gūş iderler
Şafâdan aql u cān bî-hūş iderler

622 Gehî ser-hoş olur geh ayılurlar
Şaşar aql u gider ög bayılurlar

623 Gehî sözler yaşından yir şulanur
Gehî gökler giriden yanqulanur

624 Anuñ vecdinde şevk ile tururlar
Semâ' u rakş iderler çarḥ ururlar

625 Deñizdür taşmış anlar zevrak olmış
Anuñ mevcinde hep müstağrak olmış

626 Aña hayrân olup cümle ḥalâyık
Ayık ser-hoş olur ser-hoş ayık

627 İder bir sâz ile her demde bir sūz
Dili tañsuq özi söyler ' aceb söz

628 Sözinüñ ma' nîsin ' arifler añlar
Velî hayrân qalur nâ-dān u tañlar

- 629 Çün ol hurrem olur anlar sevinür
Gönüller şād olur cānlar sevinür
- 630 Şafāsından çü ğāyet germ olurlar
İşidüp taş bağırlar nerm olurlar
- 631 Gönüller sırrın andan fāş iderler
Aña taḥsīn oqup şā-bāş iderler
...
- 635 Şafāsından olur ğam-gīn feraḥ-nāk
Sem^c indan iderler cübbeler çāk
- 636 Nevāsı hoşluğa eyler delālet
Ḳomaz ḥāṭırda bir zerre melālet
- 638 Dükeli hurrem ol derd ile inler
İñiler her kişi kim anı diñler
- 639 Gehī aklı gider ögi dirilür
Diri ölür velī ölü dirilür

(Ahmed-i Dâî, ÇN)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân'ın Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine bezm kurar. Bezmdede yetenekli avvâdın çaldığı ud ile gamlanan Mihr ağlamaya başlar. Şarabın etkisiyle Mihr avvâddan ûdu alır ve etkileyici bir şekilde çalar. Ayrılık temalı şiirler okur. Meclistekileri hüzünlendirdiği gibi neşelendirir de. En sonunda Farabi gibi bir nağme çalarak herkesi uyutur. Sazı bırakıp evin yolunu tutar:

...

- 2431 O şevḳ ile idüp dil-dārımı yād
Cigerden Mihr daḥı itdi feryād
...
- 2434 Şarāb-ı şevḳ ile ol māh-ı ṭannāz
Dileyüp aldı muṭribden ele sāz
- 2435 Virüp fi'l-ḥāl şedd-i pehlevānī
Ele mızrāb alır kim çala anı
- 2436 Çalar ol şedd ile terci^c -i dil-keş
Urur ^c üdü dil-i Keyvāna āteş

- 2437 İrişdi çünki sâz-âvâz çarḥa
Getürdi Zühre-i gerdūnı çarḥa
- 2438 İrişdi gūşına çün sâz-ı feryâd
Didi Nâhîd kim çenget merîzâd
- 2439 Oқuyup şî‘ r-i dil-keş fūrkat-âmîz
İder bezm ehlinüñ âteşlerin tîz
- 2440 Şeh-i raққâş ider қulı тарab-nâk
El urdı yaқasını eyledi çâk
- 2441 Biraz çaldı buları itdi ğam-nâk
Yine çaldı biraz itdi feraḥ-nâk
- 2442 Çü Fârâbî yine bir seyr çaldı
Қamunuñ gözlerini ḥ‘âb aldı
- 2443 Қодı sâzı vü gitdi ḥânesine
Varup râḥat olur kâşanesine

(Behiştî, *MM*)

Yukarıdaki örnek tasvirlerde görüldüğü üzere musiki mutlu kılma, gamlandırma, mest etme, uyku getirme vb. etkilere sahiptir. Bu etkiler alt başlıklar halinde aşağıda ele alındı.

3.1.3.1.Mutluluk Getirmesi

Musikinin mutluluk etkisi dinleyeni mutlu etmesi, dert ve gamı unutturması ve dinleyeni yer yer coşturması şeklinde tezahür eder. Böylece gamlı gönüller huzur bulur, taş gönüller yumuşar:

- 820 Meger kim çeng ü ‘ūd âvâzesine
Göñül ârâm idüp baña ısına

- 821 Niçün ola göñülde ğuşşa müdğam
Giçer çünkim hemîşe şâdî vü ğam

(Tutmacı, *GH*)

- 2280 Mey-i gül-nâr-ile meclis olup germ
Ney âvâzı ider sengin dili nerm

(Kemalpaşazade, *YZ*)

- 629 Çün ol ḥurrem olur anlar sevinür
Göñüller şâd olur cânlar sevinür

- 630 Şafāsından çü ğāyet germ olurlar
İşidüp taş bağırılar nerm olurlar
- 631 Gönüller sırrın andan fāş iderler
Aña taḥsīn oqup şā-bāş iderler
...
- 635 Şafāsından olur ğam-ġīn feraḥ-nāk
Sem‘ından iderler cübbeler çāk
- 636 Nevāsı hoşluğa eyler delālet
Kıomaz ḥāṭırda bir zerre melālet (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.3.2. Gam Getirmesi

Musiki bazen de gam ve hüzne sebep olur. Özellikle bezmlerde âşıklar müziğin etkisiyle sevgililerini hatırlayıp kendilerini kaybederler:

- 1056 Ney-i nāyī çün arturmuşdı zārın
Yele vermişdi ‘uşşākuñ kararın
- 1057 Terennümler kılup şevķile kıavvāl
Niçe bī-dilleri etmişdi pā-māl (A. Rıdvan, HŞ)
- 727 Terennümler idüp şevķ ile kıavvāl
Kılurlardı karar u şabrı pā-māl
- 728 Ne dem kim nāyler feryād iderdi
Şekīb-i ‘āşıkı ber-bād iderdi
- 729 Olup ol şūrete Pervīz ḥayrān
Ne içer bilmez idi mey mi yā kıan (Fırākī, HŞ)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül’ün bağda düzenlediği işret meclisinde mutribin okuduğu *Didi iy ‘ışkı derdi cānuma cān / Kıanı sin gel ki cānum saña kıurbān* matlalı şiirden etkilenen Gül duygulanır ve ah ile feryat eder. Nihâvend, nevâ, rehâvî ve şehnâz makamlarında çalınan musiki Gül’ü daha da gamlandırır. Aşk derdinin inlemeleriyle uyuyakalınca düşünde Hürmüz’ü görür:

- ...
- 855 Gül’e ğāyetde kār idüp bu āheng
Gül-āb itdi güle nergisden āveng

- 856 Gül-i nāzük gönül pür-^ç ışık u ser-mest
Ne haddi ola şabruñ gözede dest
- 857 Şabırdan çünki ma^ç zül oldu ol mäh
Cigerden eyledi derd ile bir āh
- 858 Yire düşdi vü ^ç aklı gitdi şol dem
Çalarken çalıcılar zîr ü geh bem
- 859 Nihāvend ü nevā ider iken sâz
Ġam irdi vü rehāvî oldu şeh-nâz
- 860 Gül-i ra^ç nâ yaturdı ^ç ışık ilen zâr
Ġazîn ü bî-ğod u mest ü dil-efkâr
- 861 Ġam almış anı vü hem Ġamdan ol şād
Ġarâb olmuş ^ç azîm ü yavlağ ābād (Tutmacı, *GH*)

3.1.3.3.Uyku Getirmesi

Bezmede icra edilen musiki dinleyenleri mest eder, uyutur ve dinleyenlerin akıllarını başlarından alır:

- 621 Anuñ āvâzını çün güş iderler
Şafâdan akl u cân bî-hüş iderler
- 622 Gehî ser-ğoş olur geh ayıurlar
Şaşar akl u gider ög bayıurlar (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)
- 3664 Çalar nağme-ger arganün u rebâb
Virür mest olanlara dârüy-ı ħ^vâb (Behiştî, *İN*)
- ...
- 2441 Biraz çaldı buları itdi Ġam-nāk
Yine çaldı biraz itdi ferağ-nāk
- 2442 Çü Fârâbî yine bir seyr çaldı
Çamunuñ gözlerini ħ^vâb aldı (Behiştî, *MM*)
Bezmlerde bazen katılımcılar müzik ve şarabın etkisiyle uyuyakalıp rüya görürler.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül'ün bağda düzenlediği işret meclisinde çalgıcıların icra ettiği musikiden etkilenen gamlı Gül, kendinden geçerek rüyada Hüsmüz'ün gülerek yanına geldiğini görür. Yan yana gelen iki sevgili, birbirlerinin boynuna kollarını dolarlar. Hüsmüz

Gül'e sitemde bulunup onu bağdan neden kovduğunu sorar. Bunu duyan Gül uykudan çılgık atarak uyanır:

- 858 Yire düşdi vü 'aqlı gitdi şol dem
Çalarken çalıcılar zîr ü geh bem
- 862 Yaturken ol semen-ber zâr u giryân
Görür düşde ki Hürmüz geldi hândân
- 863 Oturur bigi olurken yana yan
Yaturlar kocuşbanuñ cāna cān
- 864 Kolu bir birinüñ boynında çenber
Güle gül katıban şekkere şekker
- 865 Gelüp eydür Gül'e kim iy vefādār
Niçün men 'āşıkā olduñ cefākār
- 866 Şavāb işbu haṭāyı nice gördüñ
Ki sen bāğa geliben bini sürdün
- 867 Revā mıdur ki bāğda açıla gül
Aña ḥasret giçe bî-çāre bülbül
- 868 Çü sen 'ışk ile çün bülbül degülsin
Sürerseñ bülbülü ḥod gül degülsin
- 869 Bunı işdicegez ol peri-zād
Beliñledi uyandı kıldı firyād
- 870 Bu düşü gördi oldı 'ışkı hüşyār
Hem ol uyḥudan oldı fitne bīdār (Tutmacı, *GH*)

3.1.4. Rakkaslar

Bezmlerde yer alan musiki unsurlarından biri de rakkaslardır. Rakkas ve rakkaseler bezmde müzik eşliğinde dans edip semâ yaparlar. Tasvirlerde bunlar çevik olmaları, ayak becerileri, uyumlu hareketleri, misk sürülmüş saçlarından etrafa güzel kokular yaymaları vb. özellikleriyle ön plandadırlar:

- 4412 Muğanniler ḥurūşı irdi çerḥa
Şafādan māh-rūlar girdi çerḥa (Cemâlî, *HH*)

- 4653 Turup raqş itdi serv-āyīn güzeller
Oqındı gül gibi rengin ğazeller (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sultān
Cinān-ı bezmi tıtdı hūr ü ğilmān
- 1195 Kimi çengī vü ‘ ūdī kimi raqqāş
Kamusu olmiş idi çāker-i hāş (Ūdī, MM)
Aşağıdaki beyitlerde rakkas, hareketleriyle cevelān eden tavusa benzetilir:
- 589 Kıldılar ol dem şadā kaqnūs-veş
Urdı cevlān hūblar tāvūs-veş (Muhibbî, GN)
- 863 Urup raqqāseler tāvūsı cevlān
Kılurdu şāh-ı şūh-ı servi hayrān (Lâmiî Çelebi, VR)
- 503 Girüp tāvūs-veş cevlāna raqqāş
Tarab-nāk oldu ğāyet meclis-i hāş
- 504 Şu resme kıldı raqş ol kadd-i mevzūn
Ki baş indürdi görüp çarh-ı gerdūn
- 505 Oqur her yañadan deff ü çeĝāne
Ki yok çağına raqqāşuñ bahāne (Hamdî, TU)
Tasvirlerde rakkaselerin semâ ve dönüşleri ‘çarha girme’ şeklinde tanımlanır:
- 585 Yine bir mäh-peyker girdi çarha
Ki çarhile haclet virdi çarha
- 586 Gehī tāvūs gibi cilve eyler
Döner geh mu‘ allaq çün kebüter (Hamdî, TU)
Tasvirlerde rakkaselerin ellerinde bir müzik aleti olan çârpâra olur. Dört parça anlamına da gelen ‘çar-pâre’ ile çeşitli söz sanatları yapılır:
- 12524 Eline çâr-pâre aldı raqqāş
Çaluban raqş uruban oynadı hāş (Şerîfî, ŞN)
Aşağıdaki beyitlerde de Zühre sazende olurken, Ay ve Müşteri bezmin rakkası olur:
- 427 Gördüm anda bir iki meclis-i hāş
Zühre-sāzende müşteri-raqqāş (Fikrî Çelebi, EE)
- 1701 Kılurlar yine bir hoş meclis-i hāş
Olup cinnî muĝannî mäh raqqās (Cem Sultan, CH)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Pervâne'nin avda tertip ettiği bezimde rakkâsın özellikleri ele alınır. Rakkas aydınlık yüzü, kemende benzeyen saçları ve dünyayı sarsan etkileyici dansıyla yer alır:

- 1081 Gel ey zevk ü şafâ baħrına ğavvâş
Kulak tut bu muħaldür vaşf-ı rakķāş
- 1082 Turup şevk ile rakşā girdi rakķāş
Şafâ baħrına ħalkı idi ğavvâş
- 1083 Nice rakķāş-ı mihr-i ' âlem-ārâ
Münevver gün yüzinden rüy-ı dünyâ
- 1084 Şacı ħürşide şalmışdı kemendi
Bırakmışdı cihân boynına bendi
- 1085 Urur cellâd-ı çeşm-i cāna yāre
Dil-i miskîni eyler çār pāre
- 1086 O rakş eyler ayalar kıarsulurđı
Cihân gümlerđi yirler şarşulurđı (Zâtî, ŞP)

Yine Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne*'sinde Şem' ile Pervâne'nin bezminde Şemse ve Mâh adındaki rakkaselerin gösterisi tasvir edilir. Bu tasvirde rakkaseler bilinen özelliklerle tasvir edildikten sonra, iki rakkasenin gazel okumaları farklı bir durumdur:

- 1649 İşit rakķāş çarĥa girdüğini
Ol ehl-i bezme ħālet virdüğini
- 1650 Pes andan rakşā girdi iki rakķāş
Felekden oldı a' lā meclis-i ħāş
- 1651 Birisi Şemse anuñ birisi Mâh
Görenler anlaruñ yüzün ide rāh
- 1652 İkisi döne döne rakşı itdi
Görenler kıldı ħayrān ' aklı gitdi
- 1653 Elinden gelse sal ol rüzgāra
İderdi çār-faşlı çār pāre
- 1654 Elinde ol iki mâhuñ ' anāşır
Olurđı çār pāre olsa kıadır
- 1655 Bu şi' ri oķıdı şevk ile Şemse
Ĥarāret irdi andan gökde şemse

- 1656 Budur ol ŧi' r iŧit ey yār-ı nāzük
Virür albe ŧafā her-bār yük yük
- 1657 ur ey aste gōñül ölme yine derde devā geldi
Yaturken künc-i mihnetde seni dermān āna geldi
- 1658 Kıyāmet sā' at iriŧdi ur ey dil n'oldu ölürsin
Ki bir ' İ sā-dem ü āb-ı ayāt-ı cān-fezā geldi
- 1659 udağı ol ŧafāda zemzeme a' n eyleyen irdi
ŧafā kesb idi albüm mürde aıçün ŧafā geldi
- 1660 Çerāğı Pertev-i nūr-ı Muammed'den yaar üsni
Muammed ümmeti bir sāye-i luf-ı udā geldi
- 1661 Gözüñ aç on sekiz biñ ' ālemi gördükçe az eyle
Yine bir albi ŧāf āyine-i giti nümā geldi
- 1662 ŧeref vire felekde Müŧteri'ye āli' üm biñ yıl
Günüm toğdı dem-i devlet bu ŧeb ol meh-liā geldi
- 1663 Ser-ā-ser devlet ü ' izz ü sa' ādet āna yār olsun
Cihān urduca var olsun ŧafā geldi ŧafā geldi
- 1664 O ŧi' ri eyleyince ŧemse āır
Bu mala' Meh dilinden oldı zāhir
- 1665 İriŧdi bir kıyāmet-dem bu mürde cisme cān geldi
Kelāmı āb-ı ızruñ ' ayni ' İ sā-yı zamān geldi
- 1666 Aar ŧu bigi tā aşra iriŧdi ol lebi kevŧer
Ferahdan çeŧme çeŧme revān āb-ı revān geldi
- 1667 Bize ol ' arızı Cennet lebi āb-ı ayāt irdi
ur ey dil niçün ölürsin ayāt-ı cavidān geldi
- 1668 Hezārān ŧub-ı ' ıyd olsa bu ŧeb adrine iriŧmez
Bize bir kām-yāb u kāmkar u kām-rān geldi
- 1669 Kimesne inlemez hergiz meger çengi elinden çeng
İmāret itdi mülk-i bezmi bir ŧāh-ı cihān geldi
- 1670 Cibāl-i hicr acıtmıŧdı benüm Ferhād-veŧ cānum
Bu ŧeb cām-ı viŧālin ŧundi ol ŧirīn-zebān geldi

1671 İlâhî şakla ol şîrîn-zebânı acılıklardan
Şükür kim bezme lezzet virdi bir şeker-feşân geldi

1672 Tamâm oldu ğazeller hep okındı
Ferah sultânı kaşr-ı kalbe kondı (Zâtî, ŞP)

Aşağıdaki tasvirlerde tavusa benzetilen rakkasın bedeniyle yaptığı hareketlerin izleyenler üzerindeki etkileri ön plandadır:

1946 Çü tāvūs-ı rakqâş cevân ider
Şaçından saçup müşgi erzân ider

1947 İdüp qaddini ham gehî çün hilâl
İder gâh kanış vü ğunc u delâl

1948 Boyun rihtesiyle alup ‘ aql u hüş
Mu‘ allak dönicek koparur hurüş

1949 Alup gamzesi gibi geh tîĝ-ı tîz
Koparur idi bezmde rüsteĥîz

1950 Anı şakınup bîmden Zühre çâk
İdüp oldu çok ehl-i diller helâk

1951 Gehî çenber idüp o dilber-miyân
Dehânı gibi hâtem olur hemân

1952 Düşüp çeşm-i mesti gibi hançere
Geçer zülfi mânendi ki çenbere

1953 Semâ‘ın görüp serv hayrân olur
Şanevber gelüp cûşa rakşân olur

1954 Virüp bezme bâziçe ile ferah
Komez meclis ehli dilinde terah (Behiştî, İN)

Lâmî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde iki sevgilinin bulunduğu bezmde rakkas tasvir edilir (b. 3603-3613). Rakkaselerin benzetildiği tavus bu tasvirde rakkasın adı olur. Aynı imajlar çerçevesinde bu tasvirde de rakkas uzun saçlıdır, tavus kuşu gibi cevelân eder ve elinde çarpâre vardır:

3603 Meger kim bir perî-ruĥ meh-likâya
Ki saçı şalmışidi aya sâye

- 3604 Nesebde ana bir hemşire idi
Ruḥından ṭal' at-ı meh tîre idi
- 3605 Nigârın adını virmişdi Tāvūs
Oḡurdı cilve-i ṭāvūsa efsūs
- 3606 Қақан germ olsa meclis raḡş ururdu
Şeb-āsā saçları mähin bürürdi
- 3607 Hemāndem gösterüp cevlān-ı ṭāvūs
Felek san bir ḡayāl-engiz-i fānūs
- 3608 İki destine alup çār pāre
Çeküp bir def-i ra' nāyı kenāre
- 3609 Gehi raḡş urdu ḡāhi çenber oldu
Sipih-r-i ṭal' ati pür aḡter oldu
- 3610 Şu denlü itdi şirinkārlıklar
Özinden kıldı meh bîzārlıklar
- 3611 Felekler raḡşa girdiler ṭarabdan
Pür oldu bezm içi şūr u şaḡabdan
- 3612 Şehün söziyle cānı oda döndi
Dili bu odlu demlerden göyüندی
- 3613 Yeter bir şu' le sem' -i dil-figāra
Yaḡar bin penbezārı bu şerāre (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezmlerde yer alan diğer raks ve rakkas tasvirleri: **Kemalpaşazade**, YZ, 5933-5936;
Manisalı Cāmiî, MN, 5076-5085.

3.2.Bezmlerde Şiir

Bezmlerin şarap, musiki ve şiir olmak üzere üç temel unsur üzerinde inşâ edildiği daha önce belirtilmişti. Bu unsurlardan biri olan şiir, işret atmosferiyle uyumlu olarak tasvirlerde yer alır. Şiirler bazen bezme katılanların coşkun duygularının anlatım aracı bazen de bezmin havası veya sevgilinin güzelliğini dile getirmede bir vasıta olur. Bezmlerde şiirler mecliste katılımcılar tarafından okunduğu gibi bestelenerek mugannî veya mutrip tarafından musiki eşliğinde de seslendirilir.

3153 Fiğân itdi gene çeng ü çeğâne
Gene söylendi eş'âr u terâne (A. Rıdvan, HŞ)

2697 Pey-â-pey şöhet itdiler niçe gün
Çalındı çeng oğundı şî' r-i mevzûn (Şerîfi, ŞN)

Metinlerde bazen mecliste şiir okunduğu belirtilmekle yetinilirken bazen de okunan şiirin metnine yer verilir. *Heves-nâme*'de sevgilinin işret meclisinde hal ve zamana uygun şiirler okunduğu belirtilir: *Oğıdı bir nice ebyât-ı fâyiğ / Münâsib vakte aḥvâle muṭâbıḳ // Gehî tâze bahâriyyât oğındı / Gehî maḥbûb ḥüsnıyyât oğındı // Gehî mestâne ḥamriyyât-ı rengîn / Gehî dilkeş rubâ'ıyyât-ı şîrîn // Oğındı ḥâşılı ğarrâ ğazeller / İşidüp şevḳ u zevḳ itdi güzeller* (T. Cafer Çelebi, *HN*, 2759-2762).

Lâmîî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Bânû'nun Ferhâd'ı davet ettiği bezmde sofrâ, şarap, musiki ve rakstan sonra gül gibi renkli gazellerin okunduğu belirtilir: *Ṭurup raḳş itdi serv-âyîn güzeller / Oğındı gül gibi rengîn ğazeller* (b. 4653). Halîlî *Fürkat-nâme*'de bezmde şiir okunup, sohbet edildiğini vurgular: *Pes andan meşğûl olduḳ 'ıyşâ iy yâr / Biraz-dem oğudum dîvân-ı eş'âr // Biraz sâ'at geçenki mâ-cerâdan / Hikâyet eyledük çûn ü çerâdan* (b. 1260-1261). Yine Mu'îdî *Şem' ü Pervâne*'de Şem'in düzenlediği bezmde gönül yakıcı matla' ve rubâilerin okunduğu belirtir: *Oğınup sūznâk maṭla'lar / Yine çağrıldı çâr mışra'lar* (b. 444). Bu beyitlerden de görüldüğü üzere şiir okumak eğlencenin bir parçası olduğu gibi musikiden bağımsız da okunabilen bezmin bir unsurudur.

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Tunca ırmağının kenarındaki mesire alanında meclis kurup suya giren güzeller şiir okurlar:

348 Ṭurmadan geldi serv-i bālâlar
Sidre-ḳâmet güzeller a' lâlâlar

349 Zînet itdi kenârını Tunca
Serv-i bālâlar ile boyunca

350 Bir içim şu gibi güzeller hep
Mâ'î gönleklî bî-bedeller hep

351 Nite kim ṭuṭî-i şeker-ğüftâr
Ġazel oğur hezârı bûlbûlvâr

352 Götürüp her nigâr-ı gül-ruḥsâr
Gül-i ter gibi defter-i eş'âr

353 Şi‘r-i şekker-şi‘ār u şîrîn-leb
Şan ki olurdu şekkerîñ ruṭeb
... (Fikrî Çelebi, EE)

Bezm tasvirlerinde yer alan şiirlerin bir kısmı da bestelenerek okunur. Halilî'nin *Fürkat-nâme*'sinde gûyendeler işret faslında şiir okurlarken, Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde bezmin avvâdının ûd çalmanın yanında gazel de okuduğu belirtilir:

1266 Olup gûyendeler her demde gûyâ
Oğırlardı müdâm [eş‘ār-ı] ğarrâ (Halilî, FN)

2426 Şehûñ var idi ‘avvâdı yegâne
Nazîri gelmemiş idi cihana
...

2430 Çalardı gâh taşnîf ü ‘ameller
Oğurdı gâh derd ile ğazeller (Behiştî, MM)

Bezm tasvirlerinin işret fasıllarında okunan şiirler formlarına göre tasnif edilerek alt başlıklar halinde aşağıda verildi.

3.2.1. Gazel

Bezmlerde okunan şiirlerin çoğunluğunu gazel türü oluşturur. Gazellerin bir kısmının ‘bu gece’ redifli olmaları dikkat çeker. Bunun sebebi işret vakti için gecenin seçilmesi, geceyin etraf tenha ve rakip uykudayken sevgililerin buluşmak için geceyi bir fırsat olarak telakki etmeleri olduğu söylenebilir. Câhız, hükümdarların eğlendikleri ama bu eğlenceleri için bir vakit belirlenmesi ve buna bağlı kalınması gerektiğini belirtir. Mutlu hükümdar, gününü belli parçalara ayırmalı ve günün sonunda eğlenmeli ve dinlenmelidir der (Câhız, 2015: 82).

Bezmlerde gazeller genellikle mugannî ve mutrip tarafından okunur. Bununla birlikte ‘gazel okuyan’ anlamına gelen gazelhânlar tarafından da okunur:

743 Ẃadeḥler devr idüp sâķî-i gül-ruḥ
Ĝazel-ḥânlar virür meclisde pâsuḥ (Abdî, GN)

Bezmlerde mugannî veya mutlip tarafından seslendirilen gazellerin hangi makamlarda okundukları belirtilir:

3151 Şeker şeh-nâz idüp gösterdi nev-rûz
Oğıdı bir ğazel pür-ḥâl ü pür-sûz
Ĝazel

3152 Ẃanlı yaş ile oldı çü deryâ kenârumuz
Sensüz geçeli iy yüzi gül rûzgârumuz

...
3258 Derd ü belâñ ile kırluruz âh u nâleler
Elden gideliden berü şol gül-‘ izârumuz (Cem Sultan, CH)

Bezmlerde genellikle mutriplerin şiir okudukları görülür. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün bağda düzenlediği işret meclisinde mutriplerin gazel okuduğu belirtilir. Tasvirde mutripler gazel okurken bunların icra ettikleri musikin alet ve makamlarına yer verilir:

838 Pes âğâz itdi muṭrıblar alup sâz
Nevâzişle nevâ kıldılar âğâz

839 Sıpâhân perdesinde düzedip çeng
‘Irâқа eylediler râst âheng

840 Gehî zeng ola geh nev-rûz u şeh-nâz
Dügâh u çâr-gehde itdiler sâz

841 Oḫıdılar ğazel şol resme kim gül
Muḫayyer oldı şevkinden çü bülbül (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde iki sevgilinin bağda düzenledikleri işret meclisinde Hürmüz “bu gece” redifli gazeli okur:

1594 Çü bâğı gezdi ol iki şeker-rîz
Yine ḫalvetgehe irişdiler tîz

1595 Yine çün muṭrıb aldı eline sâz
Bu şi‘ ri eyledi Hürmüz ser-âğâz

Bâz şi‘ r-ḫ^vanden-i Hürmüz

1596 Sâķî-i sîm-i zenc şun bize şahbâ bu gice
Tâ ki biz irürevüz şoḫbeti şubḫa bu gice

1597 Muṭrıbâ sen daḫı hoş söz ile bir sâz it kim
Ĝışş ide ‘ıyşumuza Zühre-i zehre bu gice

1598 Bize ḫum-ḫâne şarâbı ne kadar kıla meded
Bâde yirine gerek içile deryâ bu gice

1599 Gelüñ meclisiyân içelüm ü esrimeyelüm
Tâ dem-i şubḫ idelüm şoḫbeti ihyâ bu gice

1600 Ne gicedür bu gice geldi bize qadr ü berât
Yürü iy murğ-ı seher eyleme ğavgâ bu gice

1601 Dem bu demdür bu demi hoş görelüm kim bu dem
Bir dem-i hûb durur geldi müheyyâ bu gice

1602 Cennet içinde gerek hûr ile rıdvân yaşaya
Nitekim konuşur uş mâh u şüreyyâ bu gice (Tutmacı, GH)

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde iki sevgilinin gece düzenledikleri bezmde
Bârbed Hüsrev'in dilinden, Nigîsâ da Şîrîn'nin dilinden 'bu gece' redifli gazel okurlar:

**3213 Çü şöhet hâlî idi yâr-ı bedden
Ġazel bu resme geldi Bârbedden**

Ġazel H'ânden-i Bârbed ez-Zebân-ı Hüsrev be-Münâsib-i Hâl

3214 Kevkeb-i devlet ü baht oldu münevver bu gice
Ki sa' âdet günidür bize musahhar bu gice

3215 Halka halka yüzini devr ider ervâh-ı melek
Ehl-i kuds oldu meger zülfine hem-ser bu gice

3216 Bu gice kadri biñ aydan yig ise tañ mi ki
Hağ Kudret ile şeb-i Kadr itdi muqadder bu gice

3217 Va' de-i cennet ise yarın u bir gün zâhid
Bize didâridurur nağd-ı muşavver bu gice

3218 Uyğu pervâsını ço bir nefes iy şem' -i şafâ
Yağalum nûruña pervâne bigi per bu gice

3219 Nağme-i 'ūd demi meclisi pür-' anber ider
Nefesinden n'ola ger ney dōke şekker bu gice

3220 Seher-i maşere-dek gün bigi bîdâr olalum
K'oldı ' âlemdeki maşşūd müyesser bu gice

**3221 Olinca bârbed ' ūdı şeker-bâr
Nigîsâ çengi düzmişdi nigūsâr**

...

Ġazel H'ânden-i Nigîsâ ez-Zebân-ı Şîrîn be Münâsib-i Hâl

3224 Oldı sa' d ilduzınuñ ğurresi ğarrâ bu gice
K'itdi mâh ile kırân Zühre-i zehrâ bu gice

3225 Şaçı çîn açdı mı yâ nâfe-i âhû-yı Hıfâ
K'oldı pür-müşk-i Huten dâmen-i şahrâ bu gice

3226 İrse Hırzr itmez idi bu düne seyr-i zulumât
K'âb-ı Hayvân ağıdur gülşen-i hıadrâ bu gice

3227 Benem ol kıatre ki şahrâlara salmışdı şehâb
İrdi gün pertevi cezb eyledi deryâ bu gice

3228 Şubh-ı şöhet şeb-i vuşlat hâkı olsun bu dünün
Sâ' ati yıl demi ay lahzesi yeldâ bu gice

3229 İrdi çün cânlara mi' râc-ı Muhammedden dem
Ne gerek tenlere ihyâ-yı Meşîhâ bu gice (Şeyhî, HŞ)

Halilî'nin *Fürkat-nâme* mesnevisinde işret meclisinde sevgilinin ayağına baş koyan
âşık, sevgiliyle baş başa kalmanın mutluluğu ile gözyaşı dökerken “gözüm” redifli gazeli okur:

1270 Revân itdi ferahlardan gözlerüm yaş
Dil-ârâmuñ ayağında kıodı baş

1271 Oğudum işbu şi' ri düzdüm âvâz
Nevâma bülbül-i cân oldı dem-saz
Gazel

1272 Çün gülşen-i cemâlüne kııldı nażar gözüm
Tañ mı dökerse eşkile hün-ı ciğer gözüm

1273 Şems-i cemâlünü görüriken mu' âyene
A' mâ degül-durur niye görsün kıamer gözüm

1274 Burka' getür yüzünden eyâ cennetün güli
Bulsun bakup cemâlüne nürile fer gözüm

1275 Şubh-ı vişâlüne irişem diyü iy güneş
Encüm şayar uzun giceler tâ-seher gözüm

1276 Yüzüm müjeyle kıapuñı pāk eylemek diler
Dergâhuña pes anuñ için şu seper gözüm

1277 İster kim ayağıñ tozına müşteri-i dost
Mercân döker bu fikrile ber-surh [u] zer gözüm

- 1278 Mihmān olursa bir gece vaşluñ Ḥalīlīye
Şükrāne dāmenüñi kıılır pür-güher gözüm (Halīlī, FN)

Cemālī'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinde Hümâyûn bezmde 'bu gice' redifli bir gazel okur:

- 2703 Yine ol turre-i tarrarı muṭarrā bu gice
Şaldı cān ile dile halka-i sevdā bu gice
- 2704 Dost zülfine irüp tañ mıdur oldı[y]sa eger
Dil-i sevdā-zede şūrīde vü şeydā bu gice
- 2705 Ḥaṭṭ-ı reyhānını kim nüṣḥa-i cāndur oқыıyup
Münşī-i rūḥ neler eyledi inşā bu gice
- 2706 Şem^ç-i ḥüsnünde şehā şevk ile pervāne-şıfat
Nicesi yandıgımı eyle temāşā bu gice
- 2707 Kāmetüñ hem-ser-i Tūbī vü lebüñdür Kevşer
Meclis olsa ne 'aceb Cennet-i me'vā bu gice
- 2708 Sākiyā cām-ı muşaffāyı pür it nüş idelüm
K'oldı esbāb-ı şafā yine müheyyā bu gice
- 2709 İrmege ḳadre Hümâyūna felek yazdı berāt
Muṭribā eyle tarab k'eylerüz iḫyā bu gice (Cemālī, HH)

Heves-nāme'de aşk derdiyle üzölmekte olan şairi, arkadaşları teselli eder. El birliğı ile bir çare bulabileceklerini, sevgilinin de şu an bezm kurarak işret ettiğini belirtirler. Şairden de sevgiliyi taklit ederek eğlenmesini talep ederler. Bezmde bulunan üstat sazende, şaire ait 'ışk' redifli gazeli okur:

- 979 'Ālem-i dilde 'alemler ḳaldurup şulṭān-ı 'ışk
Pādişāh-ı 'aql olupdur bende-i fermān-ı 'ışk
- 980 Vaşl ile hicrān baña yeksān olursa ṭān degül
Şubḥdan şāma ne bilsün vālih ü ḥayrān-ı 'ışk
- 981 Sofrasında sebze yirineydi ḥaḍrā-yı felek
'Āşıḳa bezm-i ezelde kim çekildi ḥān-ı 'ışk
- 982 Düşdi girdāb-ı zenaḥdānına yāruñ fülk-i dil
Başlayup mevc urdı çün deryā-yı bī-pāyān-ı 'ışk
- 983 Bir çemendür dil ki sevdāsıyla cān zülfünü
Ḥoş biter her gūşesinde sünbül ü reyḥān-ı 'ışk

984 Çekdügi sevdāsıdur her laḥza sengīn-dillerūñ
Beñzer olmışdur dil ü cān keffe-i mīzān-ı ‘ıṣḩ

985 Zūlf ü ebrūñuñ ḥayāliyle gören dir sīnemi
Sāyebān-ı fitnelerle pūr durur meydān-ı ‘ıṣḩ

986 Şevḩ eliyle urmaḡa cāndan melāmet ṭopını
Şundılar bī-dillere ebrūlaruñ ḩevḡān-ı ‘ıṣḩ

987 ‘Āşıkam himmet idūñ sāyir kemālātum gibi
Mūcib-i endūh u ḩırmān olmaya irfān-ı ‘ıṣḩ

988 Ruḩlaruñ şevḩında gör zūlfün şebinde göñlümi
Nūrdan ḩandīller ile zeyn olur dükkān-ı ‘ıṣḩ

989 Ca‘ ferā ol serv-i gül-ruḩsārā bu şı‘ rüm benüm
Bir muḩabbet-nāmedür k’olmuş anuñ ‘unvānı ‘ıṣḩ

Şairin bezminde bu gazel okunurken sevgilinin bulunduğu çadırdan eğlence sesleri yükselir. Şaire ait ‘benüm’ redifli gazelin çengi tarafından okunduḡu işitilir:

997 Göklere ḩıkṣa yiridür āh u eḡānum benüm
Gün gibi her-cāyīdür ḩün māh-ı tābānum benüm

998 Cān-ı peykān-ı ḩadengūñ cismüme degmiş durur
Hecre şabr idüp budur ḩıkḩmaduḡı cānum benüm

999 Bu ne sırdur ser-güzeştüm ben ḩikāyet itmedin
ḩıṣṣa olmuş söylenür dillerde destānum benüm

1000 Şandı ḩaddūñde ‘araḩdur eşkümüñ ‘aksin görüp
Ruḩlaruñ āyīnesinde ḩeşm-i giryānum benüm

1001 Ṭuṭaḡını dün gice ḩāb içre dişlerdüm bu gün
Leblerin gördüm ḩanatmış zaḩm-ı dendānum benüm

1002 Öldürüp ben ḩasteyi ḩurtardı miḩnetden ecel
Derd olan mecmū‘-ı ḩalkḩa dermānum benüm

1003 Ca‘ fer‘em kim şādıkam mihrinde anuñ şubḩveş
Niḩün olmaz bir gice ol māh miḩmānum benüm

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Yine *Heves-nāme*’de sevgilinin meclisinde şairin nevâ-ger arkadaşı kopuz eşliğinde ‘bu gice’ redifli gazeli okur:

2983 adr ile Leyle-i Mi' r c'a ber- -ber bu gice
Ki tecelliler ile dide munevver bu gice

2984 Yir yirin karşu şur hiler ider secde meger
Lahza lahza şeb-i adr oldu muadder bu gice

2985 Nola Cennet dir isem bezme ki s kiler m z
şundılar b de yirine bize kevşer bu gice

2986 '  lemdede zevk u şaf  g lib olup kevn   mek n
Toldi şadi v  s r r ile ser- -ser bu gice

2987 Sine-ber-sine şur hiler ile duşter-i rez
Leb-be-leb her b t-i ra' n yile s gar bu gice

2988 '  ř   ' işret demidür şavt-ı hazin ile s r d
Eylese r d ' aceb olmaya Ca' fer bu gice (T. Cafer elebi, HN)

Z ti'nin şem'   Perv ne mesnevisinde müzik aletlerinin özellikleri anlatıldıktan sonra bunların uyum içinde çıkardıkları ahenk ile oluşan büyüleyici atmosferde meclis ehlinin kendilerini kaybettikleri belirtilir. algıcı güzellerden biri gazel okur:

...

**1072 Bu şi' re ağlayup bir naşs-ı nev-r z
alardı virürdi meclise s z**

**1073 Budur ol şi' r-i bi-manend   garr 
şaf lar s r ilup bunı tem ş **

1074 Bu bezm-i gülřen- r nuň içinde c mlar g ld r
S r hi gonce v   v zesi fery d-ı bülbüldür

1075 Benefşe al ele b g-ı bah ra şa' n ider meclis
amu zerrin adeh nergis duş n-ı şem' sünböldür

1076 Boyı servi yaluň yüzli g zeld r řem' -i bezm- r 
Yanar par par saňa karřu bařında d d  k k ld r

1077 Hil l-i ' iydd r eng   bu bezme Zühre engid r
şu'  -ı mihr   meh n y u felek def ay u g n puldur

1078 S r hi ağlamış s ki leb ni  pd gi n c m
S r anı ahaha ile s r hiyi yine g ld r

1079 Eger bu meclise sākī gelürse nā-gehān şūfī
Aña turgil içür birkaç kez ağızın kan ile tıldur

1080 Bu meclis bir güzel ra‘ nā teferrücgāhdur Zātī
Sürāhī çeşmesār olmış aña āb-ı revān müldür (Zātī, ŞP)

Zātī'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem' ile Pervâne'nin düzenledikleri işret meclisinde saki mesnevi vezninde şiir; Pervâne, çengi olan Zühre ve Nevbahar ile rakkaselerden Şemse ve Meh birer gazel okur. Sakinin kadeh ve şarabın vasfının konu edindiği şiir şöyledir:

1600 O sākīnün elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şāhda güyā kıvılgül

1601 Şafā vü zevk ile ol ruhları al
Bu şi'ri okıdı şevk ile der-ḥāl

1602 Budur ol şi'ri bi-manend-i hem-tā
Bır aḡar şu bigi pāk u muşaffā

1603 Şikār it bir Hümā'yı iç şarābı
Ocaḡda cıv cıv ötsün kuş kebābı

1604 Tıoludur āftāba ey sitāre
Getür bu menzile ol āftābı

1605 Kadeh baḡr-ı şafāda bir gemidür
Anuñ bir bādbāndur her ḡabābı

1606 Kızomaz Mevlā ile kul arasında
Şarāb perdedür şūfī ḡicābı

1607 Der-i mey-ḡāneye dā'im yüzün sür
Dilerseñ südde-i devlet-meābı

Aynı mecliste Şem'in , kendine gelsin diye Pervâne'ye şarap kadehi sunması üzerine Pervâne aşağıdaki gazeli okur:

1615 Şunup Pervâne'ye bir ḡoş tıolu Şem'
Didi nūş idüp eyle 'aḡluñı cem'

1616 Elinden cāmı alup ol mükerrem
Bu şi'ri okıdı şevk ile ol dem

1617 Budur ol şi'ri bi-mişl-i şafā-baḡş
Olur derd ehline bundan devā-baḡş

- 1618 Feraḥşād eyledüñ hürşid-i cām ile bu ğamnākı
Murādum kuṭbı üzre döndürüpdür ṭālī‘ eflākı
- 1619 Sitārem gör rızamuñ semtin idindi mesīr encüm
Müşerref itdü ey meh pertev-i luṭfuñla ben ḥākı
- 1620 Bana ğam zehr içürmişdi elüme bir ayak şunduñ
Ne derdüm var irişdüdüñ ṭabībüm yine tiryāki
- 1621 O bir hünīdür ey sākī içer süze süze kanum
Helāk itdüñ beni süzme o çeşm-i mest-i bī-bāki
- 1622 Ḥabāb anuñ gümüş zengi kızarmışdur yürür şāfī
Ayağdur Zātiyā meydān-ı bezmüñ peyk-i çālāki
Bu bezmde çengi olan Zühre ve Nevbahar ‘bu gece’ redifli birer gazel okurlar:
- 1632 Bu şi‘ri uydurup söz ile Zühre
Oқıdı şi‘ve vü nāz ile Zühre**
- 1633 Budur ol şi‘r-i bī-hem-tā vü nāzük
Қarār uğrusı bir ‘ayyār-ı çābük**
- 1634 Oldı yüz şevk ile bir şeh bize mihmān bu gice
Müşteri ile konuşdı meh-i tābān bu gice
- 1635 Luṭf idüp geldi şeref virdi şebistānumuza
Göñlümüzden toğup ol āfet-i devrān bu gice
- 1636 Bir kamer menzilümüz şöyle müşerref itdi
Reşk ider döne döne bu toқuz eyvān bu gice
- 1637 Çok şükr Ḥaққ’a ki bedr oldı du‘āmuz kameri
Nirde aḥşamlasa dirdük meh-i raḥşān bu gice
- 1638 Tāc-ı zerrīn ile par par yana ol māh-ı münīr
Oldı ğam-ḥānemüze şem‘-i şebistān bu gice
- 1639 Çok şükr kuṭb-ı murād üzre dönüp çarḥ-ı nücüm
Eyledi semt-i rızām üstine seyrān bu gice
- 1640 Ayuñ on dördine beñzer yüzi biñ işve ile
Geldi menzilgehüme bir şeh-i ḥübān bu gice
- 1641 Çü Zühre oқıdı ḥaṭm itdi anı
Bu şi‘re Nevbahār açdı dehānı**

- 1642 Eyledi bir meh-i eflāk-i melāhat bu gice
Menzilin necmümüzüñ burc-ı sa‘ ādet bu gice
- 1643 Bir sa‘ ādet güneşi viridi şeref bezmümüze
Gün toğup başumuza gitdi nuḥūse bu gice
- 1644 Zulmet içre nite kim çeşme-i ḥayvān-ı Hızır
İtdi tatlu dil ile bize ziyāfet bu gice
- 1645 Çıkdı keyfiyyet-i cām-ı deheni başumuza
Şükr li’llāh bize çıkdı hele şoḥbet bu gice
- 1646 Bir lebi gonca gelüp gül bigi açdı dilümüz
Reşk ider bezmümüze gülşen-i Cennet bu gice
- 1647 Başumuza ḳadr ile gün bigi ilişdi felege
Viridi Ḥaḳ ḳadre irişmeklige ḳudret bu gice
- 1648 Sāye-i zülfi ile ‘ aḳs-i lebinden anuñ
Āb-ı Hızır oldı mey-i mülket-i zulmet bu gice
Bu işret meclisinde rakkāse olan Şemse ve Meh de birer gazel okurlar:
- 1655 Bu şi‘ ri oḳıdı şevḳ ile Şemse
Ḥarāret irdi andan gökde şemse**
- 1656 Budur ol şi‘ r işit ey yār-ı nāzük
Virür ḳalbe şafā her-bār yük yük**
- 1657 Tır ey haste gönül ölme yine derde devā geldi
Yaturken künc-i mihnetde seni dermān aña geldi
- 1658 Ḳıyāmet sâ‘ at irişdi tır ey dil n’oldu ölürsin
Ki bir ‘ İsā-dem ü āb-ı ḥayāt-ı cān-fezā geldi
- 1659 Tıdağı ol şafāda zenzeme ta‘ n eyleyen irdi
Şafā kesb idi ḳalbüm mürde ḥaḳḳıçün şafā geldi
- 1660 Çerāğı pertev-i nūr-ı Muḥammed’ den yakar ḥüsni
Muḥammed ümmeti bir sāye-i luḫf-ı Ḥudā geldi
- 1661 Gözüñ aç on sekiz biñ ‘ ālemi gördükçe ḥazḳ eyle
Yine bir ḳalbi şāf āyine-i gītī nümā geldi
- 1662 Şeref vire felekde Müşteriye ḫālī‘ üm biñ yıl
Günüm toğdı dem-i devlet bu şeb ol meh-liḳā geldi

1663 Ser-ā-ser devlet ü ‘ izz ü sa‘ ādet añā yār olsun
Cihān tırduḡca var olsun şafā geldi şafā geldi

1664 O şî‘ri eyleyince Şemse āḡir
Bu maṭla‘ Meh dilinden oldu zāhir

1665 İrişdi bir kıyāmet-dem bu mürde cisme cān geldi
Kelāmı āb-ı Hızruñ ‘ ayni ‘ İsā-yı zamān geldi

1667 Aḡar şu bigi tā ḡaşra irişdi ol lebi kevşer
Feraḡdan çeşme çeşme revān āb-ı revān geldi

1667 Bize ol ‘ arızı Cennet lebi āb-ı ḡayāt irdi
Tır ey dil niçün ölürsin ḡayāt-ı cavidān geldi

1668 Hezārān şubḡ-ı ‘ ıyd olsa bu şeb ḡadrine irişmez
Bize bir kām-yāb u kāmḡār u kām-rān geldi

1669 Kimesne iñlemez herḡiz meḡer çengi elinden çeng
İmāret itdi mülk-i bezmi bir şāh-ı cihān geldi

1670 Cibāl-i hier acıtmışdı benüm Ferḡād-veş cānum
Bu şeb cām-ı vişālin şundi ol şîrîn-zebān geldi

1671 İlāhî şaḡla ol şîrîn-zebānı acılıḡlardan
Şükür kim bezme lezzet virdi bir şeker-feşān geldi (Zâtî, ŞP)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne’nin kış mevsiminde sarayda düzenledikleri bezmde okunan gazelde eğlence teması işlenir:

1721 Bu şî‘r-i bî-naẓîre ol ki nāzır
Şafā kesb ide bundan ḡalbi vāfir

1722 Ayaḡ şun destüme sākî cihān ma‘ nāda bir demdür
Cihānda bir demi zāyi‘ geçürmez şol kim ādemdür

1723 Ele al cāmı ḡürmetle ḡarīm-i dehr-i dün içre
Saña ‘ ömr-i muḡarrem ḡaşr olunca şanma maḡremdür

1724 Cihānda öl diril bir ḡoş kıyāmet yār ile ḡaşr ol
Ölmeden ḡam yimez ol kim Mesîḡ anuñla hem-demdür

1725 Şafā sür ‘ ıyş u ‘ işret ḡıl yüzini ḡuşşanuñ görme
Ölümden evvel öldüren cihānda ādemi ḡamdur

1726 Cihānda ‘ālim oldur ‘ayn ü kıadd ü kākül ü ağızın
Temāşā eyle yaruñ kimseye kıalmaz bu ‘ālemdür (Zâtî, ŞP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem ile Pervâne’nin ilk buluşmaları sebebiyle gece tertip edilen bezmde musiki, âşıkların ruhuna etki edince geceye uygun olarak “bu gece” redifli gazel okunur:

...

946 **Güş-1 ‘uşşāka şöyle dokındı**
Anda bu şi‘r-i dilkeş okındı

947 Cām-1 mey nüş idelüm şun bize sākī bu gice
Dünkiden kıalmadı mı gizlüce bākī bu gice

948 ‘Ayš u ‘işret günidür kıasret ü miñnet gitdi
Vaşl-1 dilber demidür añma firkıati bu gice

949 Āh idüp şevkı ile çarhuñ yüregın dağıyalum
Yaķalum odlara nüh tāk u revākı bu gice

950 Şem‘-veş kıarşuda pır pır yanar ol meh-likā
Yine yüz tıtdı bize devlet-i bākī bu gice

951 Çāk olursa yaķamız itme te‘accüb ki yine
Yār ile şoñbetümüz geçdi kıyākī bu gice

952 Muṭribā çün bu maķāma gele dem-sāz ola nāz
Yüri seyr eyle şıfāhān ü ‘ırākı bu gice

953 **Oķınup çün gazel tamām oldı**
Şūr u şevkı ile bezm içi tıldı (Mu‘îdî, ŞP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ dedikodulardan sakınmak için ayş ü işrete devam edip rakiplerle gönülsüz bir şekilde eğlendiği meclislerin birinde mutrip, musiki eşliğinde ‘gitme gel’ ve ‘gel’ redifli iki gazel okur:

...

1028 **Eline sāz alup niçe muṭrib**
Nağmeler tıldı maşrıķ u mağrib

1029 **Ġonçe-mānend açınca biri dehān**
İtdi bu şi‘r-i dilkeş ile terān

Ġazel

- 1030 Ey revān olup giden serv-i revānum gitme gel
Lāle-veş fāş olmasun dāğ-ı nihānum gitme gel
- 1031 Sen giderseñ derdle ölmek muḳarrerdür baña
Bārī var iken yetiş cismümde cānum gitme gel
- 1032 Āb-ı ḫayvāndur līk dirgür dil ü cān mürdesün
Ey Mesīḫ-i ‘ālemüm ḫaḳdur zebānum gitme gel
- 1033 Gül yüzün hecrinde her şeb zār olup bülbül gibi
Kimseyi uyutmaz olupdur fiğānum gitme gel
- 1034 Görmeyeliden bilüni ḳılca mecālüm ḳalmadı
Ḳılca raḫm idüp ey meh-tāb-ı mihr-bānum gitme gel
- 1035 Çeşm-i ḫünrüzün firāḳıdur beni mecrūḫ iden
Nev-civānsın düşmesün boynuña ḫānum gitme gel

Ġazel-i dil-cüy ez-zebān-ı muḫrib-i dil-cüy

- 1036 Gel gel ey burc-i dilde māhum gel
Göge boyandı sensüz āhum gel
- 1037 Ölürem ḫasret ile gelmez iseñ
Boynuña düşmesün günāhum gel
- 1038 Her ḳuluñ devletünde ḫurrem iken
Beni ağlatma pādişāhum gel
- 1039 Pīr olayın dir iseñ ey yüzi gül
Nev-civān iken alma āhum gel
- 1040 Ḫün-ı sürḫ oldı yaşı gözlerümüñ
Demidür ey şaḫı siyāhum gel
- 1041 Şol ḳara ḫonlu ḳa‘ be ḫaḳḳı için
Yitiş ey nūr-ı ḳıble-gāhum gel (Mu‘îdî, ŞP)

Lāmiî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrîn* mesnevisinde içinde Ferhād'ın da bulunduğu tüccar gemisi Aden ülkesinde sahile varınca gemidekiler, deniz yolculuğu sırasında çekilen sıkıntıları

unutmak için işret meclisi kurarlar. Ferhâd, bu mecliste içkinin de etkisiyle sevgilisine duyduğu özlemi dile getiren bir gazel okur:

3637 Tatalum mey gönül açar leb-i dilber yirine
Bize cân mı virür ol buse-i şekker yirine

3638 Haberüm yâra iletmezse eger peyk-i şabâ
Burc-ı tenden uçuram cânı kebüter yirine

3639 Elüm irmezse eger çoçmağa ol tâze güli
Cânımı bağruma başam ten-i dilber yirine

3640 Rumh-ı gamzeñ siper-i sineye itmezse güzer
İy kaşı ya müjeñ oğlarını gönder yirine

3641 Kad-ı mevzunuña ben servi niçe beñzedeyim
Kim anuñ bād-ı şabâ dağl kıllur her yirine

3642 Bülbülün bağı niçe lâlê gibi tolmaya hün
Çoçduğı kurı diken olsa gül-i ter yirine

3643 Dil-i zârum gibi ger bâdiye-i gamda kalam
Döşenem hâr-ı muğaylânuñı pister yirine (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Bânû, işret meclisinde Ferhâd'a kendi eliyle şarap sunar. Ferhâd'ın gönlü şarapla ısınınca aşağıdaki gazeli okur:

**4692 Oturdu ol bisâf üstine Bânû
Olup Ferhâd ile zânû-be-zânû**

**4693 Aña kendü elinden içürüp cām
Perâşân hâtırına virdi ârām**

**4694 Dil-i Ferhâd olup ol cāmdan germ
Bu şi'ri oğdı mestâne bî-şerm**

Ġazel

4695 Sâkıyâ şanma şarâb-ı hoş-güvâr egler beni
Bezm-i 'ışk içre hayâl-i la'l-i yâr egler beni

4696 Gül yüzünden ayru düşmiş hâr-ı gamdan bağı hün
Bir nevâ-keş bülbülem kim âh u zâr egler beni

4697 Gerçi kim pürdür hevân ile dilüm iy serv-ğad
Cüy-veş her dem bu eşk-i bî-ğarâr egler beni

4698 Halka-i zikri saña iy zâhid-i peşmîne-püş
Künc-i gamda sübha-i zülf-i nigâr egler beni

4699 Eşkümü ol serv-quad gördi geçerken didi kim
Dem-be-dem yolum alup bu cüybâr egler beni

4700 Bağlayup bir sâde-rû nakkaşe dil kaldum esîr
Şanma bu büt-hânedede nakş u nigâr egler beni

4701 Fülk-i dil çokdan irerdi sâhil-i baır-i gama
Lîki bu baht-ı perişân-rüzigâr egler beni

4702 Lâmi'î ser-menzil-i fülk-i fenâdur maqşadum
Vâh kim pâ-bend oldu kayd u kâr egler beni (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Âşık, arkadaşı ile bezmde dertleşirken arkadaşı,
çekmekte olduğu ayrılık acısını bir gazelle dile getirir:

177 **Terahhum eyleyüp ol demde aña**
Didüm ahvâlünü ' arz eyle baña

178 **Nazar kıldum o dem ol yâr-ı câna**
Hemân bir şi'r okudı ' âşıkâne

179 Dem-i hecr irmeyince vuşlat-ı cânânı bilmezdüm
Vişâli cennetinde düzağ-ı hicrânı bilmezdüm

180 Bilürdüm var iken bu kâleb-i fersüdede cânum
Velî evreng-i dilde hüküm iden sulţânı bilmezdüm

181 Meded ben bir oñılmaz derde şimdi mübtelâ oldum
Tabîbüm var iken bu derdüme dermânı bilmezdüm

182 Beni şâm-ı firâk içre koyan baht-ı siyâhumdur
Şeb-i fûrkatde berç uran meh-i tâbânı bilmezdüm

183 Görinmezdi göze hâk-i rehi vuşlatda cânânun
Dirigâ tütiyâ-yı dîde-i giryânı bilmezdüm (Ûdî, MM)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Yemen Şâh'ı ile bezmde eğlenen Nevruz,
şarabın etkisiyle feryat eder. Gül'den ayrı düştüğü için aşk derdini bir gazelle dile getirir:

4904 Şol dil ki lâle ruğlarını mübtelâsıdur
Dâğ-ı gam-ile ölmedi bir pul bahâsıdur

4905 Her dem siyāh geydügi peyveste rā kaşı
Tîr-i ğamından öline tütüğü yāsıdur

4906 Ol serv ü mäh peykere olalı mübtelâ
Göklerde âh ü yerde yaşum mâcerâsıdur

4907 ‘Aşkî gönülde dilde mey-i la‘ li söylenür
Her bir diyâruñ anıla âb ü hevâsıdur

4908 Dest-i ğam-ile pîrehenüm çāk etdürüp
‘Uryân eden beni bir kuçılasıdur (Muhıbbî, GN)

Sevgililerin hazır bulunduğu bezmlerde seslendirilen gazellerde iki sevgilinin karşılıklı duyguları ifade edilir. Manısalı Câmîî’nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde bezmde hazır bulunan avvâd ve çengi, iki sevgilinin birbirlerine olan aşk ve iştıyaklarını cevabî gazellerle hüseynî ve buselik makamlarında dile getirirler (gazel: 3441-3445, 3455-3458, 3470-3474, 3479-3483).

İncenen mesnevilerde bezm tasvirlerinde yer alan gazel formundaki şiirler EK 2’de tablo halinde sunuldu. İncelenen 40 eserin 18’inde bezm tasvirlerinde gazel türüne yer verilmiştir. Toplamı 92 olan bu gazeller en fazla Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde yer alır. Bunu Şeyhî, Zâtî ve Muhıbbî’ nin eserleri takip eder.

Yukarıdaki tabloda yer alan ‘redd-i matla gazel’: Cem Sultan, CH, 4952-4956; ‘bî-elif gazel’: Cemâlî, HH, 2715-2721; ‘bir harfinde nokta olup bir harfinde nokta olmayan gazel’: Cemâlî, HH, 2726-2730; ‘noktasız gazel’: Cemâlî, HH, 2735-3740; ‘maklub gazel’: Cemâlî, HH, 2751-2755; ‘bu gece’ redifli gazeller’: Tutmacı, GH, 1596-1602; Şeyhî, HŞ, 3214-3220, 3224-3229; Cemâlî, HH, 2703-2709; T. Cafer Çelebi, HN, 2908-2914, 2983-2988; Muhıbbî, GN, 705-711; Zâtî, FŞ, 1634-1640, 1642-1648.

3.2.2. Müstezâd

Bezmlerde okunan şiirlerin bulunduğu formlardan biri de müstazaddır. İncelenen mesnevilerdeki bezmlerin yalnızca birinde müstazad yer alır. Muhıbbî’nin *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde bir bahar mevsiminde gülşende eğlenmekte olan Gül, Bülbül’ün okuduğu bir müstazad ile Nevrûz’un aşkından haberdar olur:

1520 Çün etdi murğ-ı dil pervîz erişdi şevkle ehvâ
Şehen-şāhuñ diyârından
1521 Erüp bir mülk-i ‘azîmiye pes etdi gül-şende cā
Cihān pür oldı zârından

- 1522 Fiğān içinde iken ol erişdi nā-gehān Bülbül
Aña Gül'den haber virdi
- 1523 Qararı qalmadı hergiz çün irdi aña enbā
Gül-sitānuñ hezārından
- 1524 Tevāfuq eyleyüp fi'l-ḥāl ikisi kıldılar tayerān
Server ü şevk ü şād-ile
- 1525 Edüp bir gül-sitān içre cihāna şaldılar aşdā
Kelāmuñ ma' nā dārından
- 1526 Çü dil murğı nazār şaldı bene ki gördi bir verd
Ruḥı sürḥ-iken olmuş zerd
- 1527 Qılır feryād bülbül-veş vücūdın eylemiş ifnā
Bu dehrūñ yoğ ü varından
- 1528 Yañağı gül tarāğı gül kelāmı gül selāmı gül
Mühevveşdür güle gāyet
- 1529 Döker yaş jāle-veş çeşmi tutışmış ser-be-ser dünyā
Pes anuñ bağı nārından
- 1530 Çü gördi murğ-ı dil anı varup aña selām etdi
Ederek biñ ḥayā vü şerm
- 1531 Hiṭāb etdi revān ol-dem su 'āl etdi bulup tenhā
Anuñ bu kār ü bārından
- 1532 Açıldı güldi pes ol-Gül kelāma geldi nāz-ile
Süḥan-perdāzlık kıldı
- 1533 Dedi iy murğ-ı hoş-pervāz eşit virem saña ebnā
Maqālümüñ şamārından
- 1534 Meger bir gice yummuşdum gözüm çün dīde-i ' abher
Düşümde nā-gehān bir gül
- 1535 Baña ' arz etdi ruḥsārın göricek kılmışam iğmā
Mey-i la' lī ḥumārından
- 1536 Bu ḥāl içindeyiken ben nite ki gül gibi bir cām
Elüme şundı ol gül-ruḥ
- 1537 Alup nüş eyledüm anı anuñla oldu dil eşfā
Geçüp ğam-ı iftikārından
- 1538 Uyandum çün bu şevk-ile o gülden görmedüm āşār
Pes oldu yine dil ğam-nāk
- 1539 Revān feryād ü āh etdüm olup bülbül gibi şeydā
Şemīm-i gül-' izārında
- 1540 O gül-ruḥ çünki nār urdı ser-ā-ser kişver-i qalbe
Vücūdum küllī nūr oldu
- 1541 Budur āşār ü aḥbārım ki saña eyledüm ifşā
Nihān ü aşikārından

- 1542 Eger var-ise dermānuñ alup ben ʿandelīb-i zār
Erişdür ol Gül'e bu dem
- 1543 Ve ger yoğ-ise terk eyle beni ğamla çekem esefā
Yanam bu ʿaşkı nārından
- 1544 Çü bu aḥbār-ı dil-sūzı gönül murğı alup andan
Hemīn-dem eyledi pervāz
- 1545 Erişdi sen Gül'e bu dem tıttırdur luḥfuñla ircā
K'ere cüduñ bahārından (Muhıbbî, GN)

3.2.3. Terci-i Bend

Bezmlerde yer alan şiir formlarından biri de terci-i benddir. Ahmed-i Dâî'nin *Çeng-nâme*'sinde mecliste çengin çalınmasıyla birlikte gûyende 7 bendlik bir terci okur (b. 660-715). Mir Süleyman övgüsünün tekrarlandığı beyitte vakit bahardır:

- 667 Yi iç hoş geç ki sulṭān devridür bu
Şehenşeh Mîr Süleymān devridür bu

Şair bir sevgili edasıyla hitap ettiği Mir Süleyman'ı gülistana eğlenmeye davet eder. Bahar, bağ, şarap, saki ve mutrip gibi eğlencenin temel kavramlarının kullanıldığı şiirde fâni dünyanın karşısında eğlenerek vakit geçirme düşüncesi şiirin bütününe hâkimdir.

Tâcîzâde Cafer Çelebi'in *Heves-nâme*'si ile Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn*'inde yer alan bezm tasvirlerinde bu formda okunan birer şiir yer alır.

Heves-nâme'de şair, arkadaşlarıyla davet edildiği, güzelin çadırda kurulan cennet-misal meclisi karşısında duygularını yedi bendden oluşan bir terci-i bendle irticâlen dile getirir (b. 2556-2653).

Ferhâd'ın, Bânû'nun bezminde gazel okuması üzerine, onu perde arkasından izleyen Şîrîn dayanamayarak meclise gelir ve eline aldığı dolu kadehle Ferhâd'a şarap sunar. Ferhâd şarabı içmeden önce içinden gelen coşkuyla dokuz bendden oluşan bir terci söyler (b. 4741-4831).

3.2.4. Murabba

Bezmlerde yer alan şiir formlarından biri de murabbadır. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde, iki sevgilinin bezminde Şekker tekrar eline saz alır, ısfahan ve nevrüz makamlarında 7 bendden oluşan murabbayı seslendirir:

- 2540 Girü bir sâza âğâz itdi pür-süz
Şıfâhân eyler iken kıldı nev-rüz
- 2541 Kılup ma'niyile sözün mülemmâ'
Gelür Şekker diline bu murabba'

Murabba‘

- 2542 Yaz oldu yine vaqti durur sākī getür mey
Bu demde eger içmez iseñ ‘ ömrüni yoq şay
İçüp diyelüm biz dağı bu qavli pey-ā-pey
Tā den dereder tān[i] tenāten tene der ney
...
2555 Yoqdur bilürüz uşbu cihānuñ çü qararı
Zevk eyleyelüm bāde-i gül-gün ile bārī
Bu sözi dir iken yine sūz ile qamārī
Tā den dereder tāni tenāten tene der ner (Cem Sultan, CH)

3.2.5. Rubâî

Bezmlerde okunan şiir formlarından bir de rubâîdir. Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgili eğlenirlerken mutluluktan karşılıklı rubâî okurlar:

- 3306 Mey-i la‘ lîni yāruñ eyleyüp nüş
Qamu derd ü gamı kıldı ferāmüş
- 3307 Şehenşeh çünki kırtıldı cefādan
Okıdı bir rübā‘ ī ol şafādan
- Rübā‘ ī
- 3308 Sürdi zevk ile şafā dil ü cān bu gice
Ki oldu hem-dem benüm ile yine cānān bu gice
- 3309 Gitdi derd ile belā eyleyelüm ‘ ıyş u neşāt
Çünki bulundu benüm derdüme dermān bu gice
- Meşnevī
- 3310 Bu ebyâtı işitdi ol kamer-rū
Dehānın açuban ‘ arz itdi lü’lū
- 3311 Qarışdurdı hemān dem qandi şire
Didi uşbu rübā‘ īye nazire
- Rübā‘ ī
- 3312 Oldı sulţān-ı cihān hāneme mihmān bu gice
Kıldı luţf ile benüm derdüme dermān bu gice
- 3313 Çün qadem-rence kılup geldi bu gice baña yār
İderem cān ü dili yolına qurbān bu gice

Meşnevî

3314 Şeh işitdi çü Hurşîd'ün hıṭâbın
Bu iki beyt ile virdi cevâbın

Rubâ'î

3315 Bu gice ol gicedür ki eyleyevüz 'ıyş-ı nihân
Çünkü fırsat bulup el virdi bize devr-i zemân

3316 Fırsat elde var iken 'ıyş u neşâṭ eyleyelüm
Kim ne bilür ki nice olsa gerek hâl-i cihân (Cem Sultan, CH)

3.2.6. Lugaz

Bezmlerde okunan manzum şekillerden biri de lugazdır. Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde iki sevgili için düzenlenen bezmde Şem' ve Pervâne adlarında iki kişi lugaz söylerler (b. 3469-3546). Lugaz, gül renkli şarap ve ney rengiyle ilgili büyü hakkındadır:

...

Efsün-ı ney-reng der-lugaz-ı bâde-i gül-reng

3473 Nedür ol duḡter-i tâbende-aḡter
Ki nûrından dil u cāndur münevver

3474 Zücâcı perde içre dîde-mânend
'Arûs-ı lâle-ḡad mehrû-yı dil-bend

3475 Ruḡm şîşeyle 'arz eyler perivâr
Şadefdür durci 'âli gevheri var

3476 Dem-i cân-baḡşı guyâ nefḡ-i İsî
Furûzân ṭal' atı şan dest-i Mûsî

3477 Sürûrı ḡalbûñ vü reyḡânı rûḡuñ
Serây-ı dilde miftâḡı fütûḡuñ

3478 Behişt-i şevḡ u zevḡuñ selsebîli
Yanar âteş veli baḡ-ı Halîlî

3479 Nazarda lâle-gün bûyı benefşî
Çerâḡ-ı âsumân la' l-i bedaḡşî

- 3480 Tenüñ rûhı durur rûhuñ şafâsı
Kılur rûşen göñul beytin ziyâsı
- 3481 Dir idüm la‘ l la‘ l olsaydı seyyâl
Oğurdum necm necm olsaydı cevval
- 3482 Baḥîli Hâtem eyler pîri bernâ
Ḥayâli gülşen eyler ‘ aklı şeydâ
- 3483 Ğam-ı dilber gibi telḥ ü şeker-rîz
Ḥadd-i cânânveş âb-ı âteş-engîz
- 3484 Demâdem ‘ aşr elinden baḡrı pür-ḥûn
Ki olmuş çehresi pââmâl-ı her dûn
- 3485 Çeker maḥbesler içre erba‘îni
Dem-i eşkinden özge yok qarîni
- 3486 Güneşdür lîk maḡrîbden toḡar ol
Şolaḡdur şaḡı ḡor her-dem tutar şol
- 3487 Kümeyt-i çarḡdan tîz u revânter
Nihâdı âba beñzer ṭab‘ ı âzer
- 3488 Göñül ḡandilinüñ tâbende zeyti
Şafâ meydânınuñ ser-keş kümeyti
...

(Lâmiî Çelebi, VR)

3.2.7. Mesnevi Vezninde Okunan Şiirler

Bezm tasvirlerinde yer alan şiirlerin bir bölümünü mesnevi vezniyle yazılanlar oluşturur. Bu tür şiirler genelde mutripler tarafından musiki işliğinde okunan manzumelerdir. Bezmlerde âşıklar hallerini, çektikleri sıkıntıları ve sevgiliye olan özlemlerini mutriplerin ağzından dile getirirler.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, bağda düzenlediği bezmde şarabın etkisiyle mest olur ve mutripten tez bir şiir okumasını ister. Aşk ve ayrılık temalı şiir mesnevi vezniyle aynı olup bestelenerek saz eşliğinde okunur:

- 846 Çü Gül mest oldu didi muṭrıba tîz
Oḡı bir şi‘ r-i şîrîn ü şeker-rîz
- 847 Baş urup muṭrıb alup eline sâz
Bu şi‘ ri eyledi sûz ile âḡâz

Şi‘r

- 848 Didi iy ‘ışk1 derdi cānuma cān
Çanı sin gel ki cānum saña qurbān
- 849 Cihānda senden artuḡ ḡāşilum yoḡ
Fırākuñdan qatıraḡ müşkilüm yoḡ
- 850 Çarārum aldı zülf-i bî-çarāruñ
Ciger-ḡūn itdi la‘l-i ābdāruñ
- 851 Ne var sensüz turup eylerse reşküm
Ciger oldu kebāb u bāde eşküm
- 852 Dil eyle mest olupdur senden iy yār
Ki olası degül tā ḡaşr ḡüşyār
- 853 Göñül sensüz qalursa pür-ğam olsun
Ço anda ġam hemişe müdğam olsun
- 854 ḡoş olur ‘ışk yigitlikde ġāyet
ḡuşüşā k’ola mülk ü māl u ni‘ met (Tutmacı, GH)
- Tutmacı’nın *Ğül ü Hüsvrev* mesnevisinde ġül ile Hüsmüz’ün baġda düzenledikleri işret meclisinde içkinin etkisiyle mest olan Hüsmüz, eline sazı alıp şiir okur. Daha sonra ġül de Hüsmüz’e cevaben bir şiir okur. Bu iki şiir mesnevi vezniyle aynıdır. İşret meclisinde saz ve söz birbirini takip eder:
- 1544 Çü Hüsmüz mest oldu aldı sâzı
Urıban zaḡme kıla çaldı sâzı
- 1545 Çü ‘ışk u süz ile ḡoş-sâz kıldı
Bu şi‘ri derd ilen āğâz kıldı
- 1546 Didi kim iy güler yüzlü dil-ārām
Cihān çün cān-sitāndur şun berü cām
- 547 Dem-ā-dem virelüm dādını ‘ömrüñ
Zamāne çurmadın nā-geh deme dām
- 1548 Bizi ḡām iken uş ‘ışk itdi puḡte
Çü ‘ışkuñ puḡtesiyüz içelüm cām
- 1549 Toğan çün öliserdür çār u nā-çār
Gelen hem gidiserdür kām u nā-kām

- 1550 Yiyelüm içelüm ü ‘ıyş idelüm
Ne bilelüm ki n’olısar ser-encām
- 1551 Ğanīmet görelüm işbu demi kim
Giçer ‘ömr ü döner bu devr-i eyyām
- 1552 Çü rüz itdük bu gice hāş şoĥbet
İ Haĥ yavuzı kör it tuymasun ‘ām
- 1553 **Çü Hürmüz oĥudu bu şı‘ri şol dem
Cevābında didi maĥbūb-ı ‘ālem**
- 1554 Şükür kim bize ruĥşat virdi eyyām
Ki kılduĥ biz iki bedīdde ārām
- 1555 Ser-encāmı қоşun cām-ı pey-ā-pey
Demidür kim kılavuz ‘ıyşa iĥdām
- 1556 Bu gice kim bize baĥt oldu hem-dem
Ele girmez bu fırsat daĥı madem
- 1557 Tenāvül it қayıрма neng ü nāmı
Ki ‘uşşāқа yaraşmaz neng ile nām
- 1558 Ğazīn itdi Gül’i söz ile muĥrıb
Raĥīb itme bunı bed-ĥ‘āhe i‘lām
- 1559 Bize çünki murād oldu müyesser
Bu gice şubĥa degin sürelüm kām
- 1560 Dūçār oldu dü yār irdi vişāle
Bize murĥ-ı seĥer eyleme ibrām

Ĥikāyet

- 1561 **Biraz sāz ile Hürmüz söze geldi
Biraz sāzı қodı vü söze geldi** (Tutmacı, *GH*)

Heves-nāme'de sāzende kopuz eşliğinde mesnevi vezniyle şiir okur. Mutrip, mesnevi vezniyle okuduĥu şiirde şairin sevgiliye olan aşkının meydana geliş serüvenini dillendirir: Şair, önceleri özgür bir kuş gibi yaşamakta iken bir lale yüzlünün zülfünün zincirine esir olur. Allah'ın şaire baĥışladıĥı şairlik kudreti sayesinde sevgili ona merhamet eder, onu bezmine alır.

Daha sonra şiirde sevgilinin güzelliği dile getirilir ve kadir gecesi niteliğindeki bu bezmde zamanın durması ve bu halin haşre dek sürmesi temennisi yer alır:

2928 Benem ol t̄ayir-i ‘ arş-āşiyāne
Ki bend itmiş degüldi dām u dāne

2929 Heves bāğında kalmayup nişīmen
Hevāya açmamışdur bāl u per ben

2935 Uçarken ‘ āleminde fāriğü’l-bāl
Hevā-yı dām-ı zülf ü dāne-i hāl

2936 Bırakdı göz karası birle anı
Belālar ‘ ukdesine nā-gehānī

2948 Beni itmiş iken fazlıyla her gāh
Yiri gögi yaradan kādīr Allāh

2949 Süḥan vādīsīnūñ bebr-i beyānı
Me‘ ānī bīşesi şīr-i jiyānı

2953 Şu deñlü eyledüm efsūn u siḥri
Ki gösterdi bu meh-rū rüy-ı mihri

2981 Zamānına bunuñ ḥadd ü nihāyet
Dem-i ḥaşr olsun u şubḥ-ı kıyāmet (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Bezmlerde mesnevi vezninde okunan diğer şiirler: **Cemâlf**, *HH*, 2473-2518; **T. Cafer Çelebi**, *HN*, 2858-2903; **A. Rıdvan**, *HŞ*, 3759-3786, 3800-3830, 3841-3877, 3893-3926.

Özetle bezmin temel unsurlarından biri olan şiir, çeşitli şekillerde eğlencenin bir vasıtası olarak tasvirlerde yer alır. Bezm tasvirlerinde yer alan şiirler çoğunlukla gazel formunda, daha sonra mesnevi vezniyle yazılan şiirler (güfte) şeklindedir. Bezmlerde müstezād, terci-i bend, murabba, rubâi ve lugaz örneklerinin az da olsa yer aldığı görülür.

3.3.Bezmlerde Dağıtılan Hediyeler

Bezmlerde yer alan bir diğer konu çeşitli hediye ve ihsanatın dağıtımıdır. Hükümdar, şehzade ve vezir gibi yönetici sınıfının düzenlediği bezmlerde cevher ve altın saçmak, bezmlerin sonlarına doğru katılımcılara hil’at giydirmek, çeşitli hediyeler vermek ve varsa bunların muratlarını yerine getirmek hükümdarlığın bir gereğidir.

Câhız, Emevî ve Abbasî halifelerinin kadim İran hükümdarlarını örnek alarak düzenledikleri bezmlerden (Câhız, 2015), Vâsıfî ise Mâveraünnehir ve Türkistan bölgelerinde

düzenlenen ve Hüseyin Baykara'nın adıyla özdeşleşen kültür ve edebiyat meclislerindeki bağışlar hakkında yer yer bilgi verirler (Kartal, 2017, 2018, 2019, 2019a, 2020).

Bezme cevher gibi değerli metaların saçılması büyüklüğün bir nişanesi ve hükümdar bezmelerinin bir âdetidir. Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Şapur'un veziri Destur'un sahip olduğu meziyetler anlatılırken onun bezme avuç dolusu cevher saçtığı belirtilir:

536 Şaçardı bezm içinde keff[i] gevher
Dökerdi rezm içinde şeş-peri per (Behiştî, *MM*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender kendisine bağlı beyleri davet ettiği bezme o kadar altın saçır ki ocaklarda altından eser kalmaz:

1975 Şu denlü nişâr itdi bezm içre zer
Ki kân içre kalmadı zerden eşer (Behiştî, *İN*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde şarabın etkisiyle keyiflenen Ferhâd, bezme bazen gül bazen de cevher saçır:

1881 Bu bezme germ olup şeh-zâde-i Çîn
Çekerdi câm-ı gül-gûnı Cem-âyîn

...
1884 İdüp her lahza bî-ħad mihr-i zâhir
Nişâr eylerdi geh gül geh cevâhir (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bezmlerin hazırlık aşamasında mecliste katılımcılara hediye edilmek üzere kürklü, işlemeli elbiseler olan kıymetli hil'atlar hazırlanır. Câhız, hükümdarların özelliklerinden birinin de kendisini sevindiren kişiye hilat giydirmek olduğunu söyler (Câhız, 2015:47):

5087 Yidi gün rûz u şeb oldı ziyâfet
Buyurdı her birine yidi hil'at (Manisalı Câmiî, *MN*)

Mâcerâ-yı Mâh mesnevisinde Şehzade Selim'in Mâh ile düzenleyeceği bezme Mâh için çok sayıda hil'at hazır bulundurulur:

1199 Müheyyâ olmuş idi niçe hil'at
Ola tâ kim anuñla mâha ' izzet

Hediyeler bezmin sonlarına doğru takdim edilir. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Kayser, bezmin bitimine yakın Şâdi'ye hilat giydirir, Cemşîd'e altın işlemeli kaftanlar verir:

3580 Hemân sâ'atde hil'atlar buyurdı
Getürdüp Şâdi'ye ol dem geyürdi

3581 Virür Cemşîd'e de zerrîn kabâlar
İkisine de kıldı merhabâlar (Cem Sultan, CH)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzâde Selim'in Mâh ile düzenlediği işret meclisinde şehzade, mecliste bulunanlara çeşitli ihsanlarda bulunur. Mısır'dan gelen Mâh'a serâser ipekten kıyafet giydirir, Mihr'in beline murassa hançer takar:

1225 Bu şevkı gördi çün ol şâh-ı devrân
Kamu bezm ehlin itdi ğarķ-ı ihsân

1226 Letâfetle geyüp ol mâh-ı enver
Ser-â-ser egnine zerrîn serâser

1227 Muraşsa' hançeri taķdı biline
K'anuñla mâh-ı nevdügi biline (Ûdî, MM)

Yukarıdaki bezmin devamında Şehzade, şair ve sâzende Ûdî'nin muradını sorar. Ûdî kendisinin şehzade Sultan Murad'a kul olarak verilmesini talep eder. Şehzade Selim Ûdî'nin bu isteğini uygun bulur:

1233 Pes ol dem şâh-ı ' âlem bendesine
Buyurdı luţf ile efgendesine

1234 Murâduñ neydügin ' arz eyle baña
K'ideyin luţf ile ihsân saña

...

1239 Didüm iy pâdişâh-ı heft-kışver
Ki oldı baña bu luţfuñ müyesser

...

1241 Vire ben bendeyi şeh-zâdesine
Yiñi kul eyleye âzâdesine

1245 Beni kul eyleyüp irgür murâda
Ki ya' nî ğazret-i Sulţân Murada

1246 Ola kim fenn-i ' ilm-i müsiķide
Mişâlüm görmeye hiç âferide

1248 Niçe fenler idem meclisde izhâr
Ki anuñ irmeye ğavrına ağyâr

1250 Fünün-ı çeng ü ' üd ü neyle dâyim
Olam her meclis-i şâhîde kâyim

1251 Tariḫumdan ideydi şeh ri' âyet
Ḳonardı ' Ūdî' nūñ başına devlet

1252 Ne kim şân-ı şehen-şâha sezâdur
Gedâya muḳtezâsı pür-' aṭâdur (Ūdî, MM)

Bezm tasvirlerinde hediye merasiminin yer aldığı bir diğer eser Behiştî'nin *İskender-nâme*'sidir. İskender, Hindistan seferi öncesi beyleri toplayıp savaş kararını bildirmek için kurduğu bezmde işret faslından sonra beylerin gönlünü savaşa ısındırmak için çeşitli hediyeler dağıtır:

“Beylerin her birine bir memleket hediye eder. Gümüş gem ve eyer verir; kıymetli taşlarla süslenmiş elbise, mücevher kemer... Keyânî külâh ile Hıtalı köleler verip bütün serverleri mutlu etti. Arap atı ve altın dizgin verip sürahi, memzuc ve kadeh bağışlar. Bezme o kadar altın saçtı ki maden ocağında altından eser kalmadı. Hükümdar verdiği armağanları taşıyabilmeleri için binek hayvanlar hediye etti. Cihan padişahı o kadar ihsanda bulundu ki hazinede altın kalmadı. Hazineseler boşaldı, gömüler tükenerek cimrilerin kesesine döndü.”

1971 Ṭolular içüp begler [u] şehri-yâr
' Aṭâ itdi her birine bir diyâr

1972 Gümüşlü oyanlar gümüşlü eyer
Muraşşa' libâs ü mücevher kemer

1973 Keyânî külâh [u] Hıṭâyî ḡulâm
Virüp itdi her serveri şâd-kâm

1974 Virüp esb-i tâzi vü zerrîn-licâm
Bağışlar şurâhi vü memzûc u câm

1975 Şu denlü nişâr itdi bezm içre zer
Ki kân içre ḳalmadı zerden eşer

1976 ' Aṭâyâsını çekmek için hemân
Maṭâyâ ' aṭâ itdi şâhib-ḳırân

1977 Şu denlü ' aṭâ itdi şâh-ı cihân
Ki ḳalmadı maḡzende zerden nişân

1978 Boşalup ḡazâyin dükendi defîn
Döner cimriler kîsesine hemîn

1979 Teveccüh idüp şâh-ı ‘âli-cenâb
Didi beglere eyleyüben hıttâb (Behiştî, *İN*)

Yine Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde doğu seferi sırasında Hindistan'a giden İskender, Keyd tarafından misafir edilir. Keyd, İskender'in ziyareti münasebetiyle kurduğu bezmde İskender'e dört hediye takdim eder. Bunlar, Şâh'ın Mâh adındaki kızı, câm-ı Cem, bir filozof ve bir tabiptir:

2182 Konukluk tamâm oldı gitdi ‘avâm
İki şeh çalup aldılar ele câm

2183 Şurâhî gelüp bezme öpdi zemîn
Dizildi güzeller çü dendân- ı sîn

...

2185 Çü devr itdi üç kerre la‘lîn câm
Olur şehlerüñ ‘arızı lâle-fâm

2186 Yüz urup didi Keyd iy pâdişâ
Nemüz var ki sen şâha lâyıķ ola

2187 Velî bende dört nesne var iy emîr
Bulınmaz cihânda birine nazîr

2188 Hemîn şâha lâyıķ-durur o çehâr
Bu ‘âlemde iy tâc-ver-i şehriyâr

2189 Biri duhterümdür kenîzek şehâ
Çabûl it degül gerçi saña sezâ

...

2195 O devrden birisi dağı câm-ı Cem
Ne deñlu ki içseñ degül hamrı kem

...

2198 Biri dağı bir feylesûf-ı ‘azîz
Ki gelmeye mânendi [tâ] rüsteñiz

...

2200 Biri bir cihân-dîde dâna tabîb
Ki cerrâh u keñhâldür ol lebîb

...

2203 Getürüp şehe viridi bunları Keyd
Velî gönlini itdi dil-dâr şayd

...

2205. Sürüp ol gice Keyd ile şeh şafâ
Dügüne ider ertesi ibtidâ (Behiştî, *İN*)

İskender-nâme'de yer alan bir diğer hediye merasimi Çin hakanının İskender'i Hoten ülkesine daveti münasebetiyle düzenlenen bezemde geçmektedir. Bu meclisin sonlarına doğru Çin hakanı tarafından İskender'e kıymetli hediyeler takdim edilir:

“Çin hakanı hazinelerin kilidini açarak kıymetli mallar çıkardı. Ne kadar mücevher varsa İskender'e saçmak için hepsini çıkardı. Altın, gümüş ve Çin kumaşları taşındı; hazinede hiç inci kalmadı. Çini tabaklar ve kumaşlar gayet iç açıcı ve faydalı. Altın, gümüş, cevşen ve mücevherle bezeli kemer. Altın kılıflı nice Çin kılıcı. Mücevherle bezeli libâçe ve külah, bunların her biri Şâh'a layık olur. Hıtalı ve Çinli güzeller ki gönül ve can gibi hepsi rağbet görürler... Her birinin boyu şimşir ve selvi; yürüyüşlerinde her biri sülün gibi. Birbirinden makbul olan bu güzellerden biri oldukça eşsizdi. Beyaz sineli güzelin adı Nigâr, yanağı güzel gül, güzelliği bahar. Alın yasemin, yanağı taze gül; ağzı gonca, dudağı şeker gibi... Güler yüzlü ve gönlü neşe dolu, halıdaki nakış gibi gelip yeri öptü. İskender o güzelleri görünce güzel, gönlünde hemen yer etti. Maçî yaylar, Çinî kalkan, çok değerli kılıçlar ve Hint işi baltalar. Tabakların içi kâfur, misk, amber, gâliye ve kuru öd dolu. Billur testi, kristal leğen; yeryüzünü gezen bir benzerini göremez. İtimatlı Şâh nice fildişi taht, nice altından taç hediye eder. Felek gibi yürüyen, su gibi akan, yel gibi tez ulaşan çevik bir at ona çeker... O dev soylu rüzgârdı, at değildi; onun künyesini Div-bâd koymuşlardı. Düşünce ve bakışta çabuk yürüyüşlü, gemi süslü ve at başlığı yaldızlı. Uçan, gezen bütün eşsiz ne varsa hepsini hükümdara armağan etti. Hânın armağan ettiklerinin tamamını İskender kabul etti.”

3670 Durup şâha yüz urdı Hâkân-ı Çin
Koyup meclisi açdı genc-i defîn

3671 Hazâyinlerin kufılın idüp güşâd
Çıkardı olan mâlı 'âli-nejâd

3672 Cevâhirlerini ne deñlü ki var
Çıkardı ki eyleye şâha nişâr

3673 Taşındı zer ü sîm u kâlâ-yı Çin
Hazâyinde kalmadı dürr-i şemîn

3674 Tabâkhâ-yı Çinî vü Çinî-perend
Müferrih be-gâyet besâ sūd-mend

3675 Zer ü sîm ü cevşen muraşsa^c kemer
Niçe tîg-ı Çinî kıını cümle zer

- 3676 Muraşsa' libāce muraşsa' külāh
Olur her birisi sezā-vār-ı şāh
- 3677 Hıṭāyī perī Çinī maḥbūblar
Dil ü cān gibi cümle mergūblar
...
- 3684 Biri birisinden çe ger dil-pezir
Birisi velīkin ḳatı bī-naḫīr
- 3685 Nigār-ı semen-sīne adı Nigār
Ruḫı verd-i zībā cemāli bahar
...
- 3706 Gelüp çehre ḫandān u dil pür-neşāt
Zemīn būs ḳıldı çü naḫş-ı bisāt
- 3707 Göricek o dilberleri şehriyār
Yir itdi dilinde hemānā nigār
- 3708 Kemānlar ḳamu Māçī Çinī siper
Girān-māye şemşīr ü Hindī teber
- 3709 Ṭabaḳlar ṭolu içi kāfūr u müşg
Daḫı 'anber ü ḡāliye 'ūd-ı ḫuşg
- 3710 Bilür āfitāba bilürin ṭaşṭ
Naḫīrini görmez iden arzı geşt
- 3711 Niçe taḫṭ-ı 'āc [u] niçe tāc-ı zer
Çeker pīş-keş ol şeh-i mu' teber
- 3712 Çeker bir semend aña gerdün-ḫırām
Şu gibi revān yel gibi tūz-kām
- 3713 Çü 'ömr-i cüvānī şitābān-semend
Çü ḳavs-i ḳuzah boynı ḳaddi bülend
- 3714 Şitābān cenge fuş u dum siyāh
Ḳazā vü ḳader idi ṭay itse rāh
- 3715 Ne bāre çü taḫṭ-ı Süleymān devān
Degül ana bir ḫaṭve devr-i cihān

3716 Hemîn berķ idi eyleyicek ŧitâb
Cehende çü âteŧ revende çü âb

3717 Degül esb bād idi ol dīv-zād
Dimiŧler idi künyetin Dīv-bād

3718 Çü fikr ü nazār tîz anı hırâm
Muraŧŧa' licâm u müzehheb sitâm

3719 Perende devende ķamu bî-naẓîr
Bile piŧ-keŧ itdi ŧâhib-serîr

3720 Ķamu piŧ-keŧ eyledüğini Hân
Ķabül eyledi ŧâh-ı ŧâhib-ķırân (Behiŧti, İN)

Cem Sultan'ın *Cemŧîd ü Hurŧîd* mesnevisinde peri olan Hûrzâd, Cemŧîd ile bezmde kardeŧ olurlar. Hûrzâd, Cemŧîd'e iki cevher, baŧı darda kaldığı zaman yakması için saçından üç tel hediye eder:

...

1708 ŧehenŧâhâ baña ol sen birâder
Olayın ben dağı sen ŧâha hâher

1709 Bu sözi söyledi çün Hûr-zâde
Ķabul itdi hemân dem ŧâh-zâde

1710 Peri ŧâh ile çün oldı birâder
ŧaçarlar birbiri başına gevher

1711 İki gevher peri ŧâha getürdi
ŧanasın kevkebi mâha getürdi

1712 Gice ger birisi ŧaşra turaydı
Bir aylık yola aydınlık vireydi

1713 Saçı ķılından üç ķıl iki gevher
Virüp ŧâha didi kimiy birâder

1714 Ķaçan kim hâlün olursa müŧevveŧ
Urasın bu ķılıñ birine âteŧ (Cem Sultan, CH)

ŧerîfi'nin *ŧeh-nâme Tercümesi*'nde hükümdar Menûçehr, pehlivan Sam'a yüklerce külçe altın ve kadeh hediye eder:

6196 Şabâha dek yidiler içdiler çün
Bağışladı yük-ile Sām'a altun

6197 Virür yüklerle Sām'a tibr-ile cām
Sevindi tibr ü cāmı göricek Sām (Şerîfi, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde pehlivan Zâl'ın hükümdar Menûcehr'in yanına gelmesi nedeniyle devletin ileri gelenlerinin de katıldığı bezmin sonunda hükümdar Zâl'a hayli ihsanda bulunur:

...

6602 Turarağ şâhuñ artdı Zâl'a meyli
İder in'âm-ıla ihsân hayli

6603 İçenler oldılar çün mest ü bî-hüş
Olundu yir yirin beglere destür

...

6605 Baş urdı otağına gitdi Destân
Menûcehr itdi çok taşsîn ü ihsân (Şerîfi, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Efrasiyâb Siyavuş'la bezmde eğlendikten sonra ona hilat ve taç giydirir; deve, at, katır, gümüş, altın ve altın kemerli güzel yüzlü köleler hediye eder:

17014 Siyâvuş adına içüp kadehler
Şeh-i Tûrân'a irişür ferahlar

17015 Giyürdi şâh aña bir hil'at ü tâc
Ki ol tâca cihānuñ halkı muhtâc

17016 Deve hem at u katır sîm ü zerden
Ġulām-ı hûb-rû zerrîn kemerden

17017 O deñlü virdi kim gelmez hisîba
İderler âferin Efrâsiyâb'a (Şerîfi, ŞN)

Cehn'in Güstehen ile Keykavus'a gönderdiği armağanlar bezmde hükümdara takdim edilir. Bunlara bir bir bakan Keykavus hediyeleri mecliste bulunan beylere dağıtır:

29248 Pes andan itdiler 'azm-i nişâtı
Yimek geldi döşediler sumâtı

29249 Yimek yindi içildi cām-ı bâde
Ki gül vaqti-y-ıdı hengâm-ı bâde

29250 Pes andan Güstehem ol armağânı
Ki virmiş-idi Cehn özine anı

29251 Getürdi çekdi anı şehriyāra
Olara şāh idüp bir bir nazāre

29252 ‘ Aṭā eyledi anı beglere şāh
‘ Aṭā itmek gerekdür şāha her gāh (Şerîfi, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi’nde babasına kızıp Hindistan’a doğru yola koyulan Şehzade Güştâsb’ın, kardeşi Zerîr tarafından ikna edilerek dönmesi üzerine Şāh Luhrâsb bezm düzenler. Bu bezmde şāh pahada kıymetli maden ve paralar dağıtır:

29898 İşāret kıldı şāh-ı kadr-‘ ālī
Ki neşr eyleyeler dürr ü le‘ āli

29899 Nişār eyledi hāzinler güherler
Ki taş-ıla ber-ā-ber oldı cevher

29890 Olurlar ol kadar la‘ l ü zer-efşān
Şanasın oldı meclis ma‘ din ü kân

29901 Balık pulı gibi yaturdı aḥça
Çapışurlar kumāşı boğça boğça (Şerîfi, ŞN)

Bezmlerde yer alan diğer hediye tasvirleri: Şerîfi, ŞN, 38597-38610.

Bezmlerde hediye dağıtma geleneği az sayıda mesnevîde bulunur. Bunlara bakıldığında hediye dağıtan kişilerin hükümdar ve şehzadeler oldukları görülür. Sevgililer arasında bir hediyeleşmeden bahsedilemez. Telif sergüzeşt-nâmelerde *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserlerde kahramanlar sıradan kişiler oldukları için bezmdekilere bir armağanda bulunma gibi bir durumları da yoktur.

SONUÇ

XV. ve XVI. yüzyıl Anadolu sahası Türkçe mesnevilerde “bezm” başlığı altında mesnevilerdeki bezm olgusuna ait malzemeyi iç unsurlar ve dış unsurlar şeklindeki bir tasnifle ele alan bu çalışmada öncelikle “bezm” kavramıyla ilgili isimlendirmelerin farklılıkları dikkat çekmektedir. İçkili eğlenceyi belirten bezm, mesnevilerde meclis, bezm, sohbet, ‘îş ve işret kelimeleri ve bu kelimelerle yapılan tamlamalarla ifade edilir. Bu kelimeler dışında eğlenceyi ifade etmek için nadiren de olsa âlem, dem ve tarab kelimelerinin kullanıldığı görülür. Tasvirlerde daha çok bezmin niteliğini vurgulamak için neşât, zevk, safa, temâşâ, tarab, nûş vb. müteradif kelimelerle atif silsilesi oluşturulur. Divan edebiyatında çok yaygın bir kullanıma sahip olan ‘îş ü işret’ kavramı içkili eğlenceyi, zevk ve sefayı ifade eder. Metinlerde ‘‘ ıyş’ ve ‘işret’ kelimeleri bazen ayrı ayrı kullanılmakla birlikte ‘ıyş ü ‘ işret şeklindeki kullanım daha yaygındır.

Mesnevilerde bezm olgusunun belli bir konu sıralamasıyla tasvir edildiği görülür. Bu sıralama zaman, mekân, hazırlık faslı, sofrâ, şarap, musiki, şiir, sohbet ve ihsanat şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bezmin ana omurgasını oluşturan işret atmosferi, genelde “sıfat-ı sohbet” başlığı altında işlenir. Burada şarap ve musiki birlikteliği ağır basar. Musiki ve sohbet unsurlarını tamamlayan bir unsur olarak da şiir yer alır.

Bezmin dış unsurlarından zaman ve mekân şairlerin kişisel tercihleri sonucu önem arz eder. Bazen uzun tasvirlerle ele alınan zaman ve mekân bazen de kısaca geçirilerek verilir. Dış unsurlardan dikkat çeken bir diğer husus, sergüzeşt-nâmelerde bezmin mekânı ve kişilerinin sıradanlaşmasıdır. Bezmlerin en renkli ve sosyokültürel unsurun olduğu kısım, tasvirlerde her ne kadar az yer verilse de bezmlerin hazırlık bölümleridir.

Eğlenmeyi temel amaç edinen bezmlerin bazı gerekçelerle düzenlediği görülür. Gerekçelerin çokluğu ve farklılığı göz önünde bulundurularak bunlar kısaca şöyle sıralanabilir: Gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek, sevgililerin bir araya gelmesi, musiki dinlemek, bir hedefe yönelik bir plan dâhilinde, savaş ve av, kına gecesi ve düğün, baharın / nevrusun gelişi, misafir ağırlama, elçi gönderme veya elçi kabulü, taç giyme / tahta çıkma, hoşâ giden, beğenilen her olaydan sonra.

Genel hatlarıyla bu sebeplerle kurulan bezmlerin temel amacı eğlenmek, güzel vakit geçirmektir. Mesnevilerin tamamında vaktin müsait olmasının fırsat olarak tanımlandığı bir bakış açısı ve zihniyeti hâkimdir. Dünyanın faniliği karşısında her imkân ganimet olarak telakki edilir ve bezme gerekçe yapıldığı görülür.

İncelenen bezmlerin ekseriyeti (%37) gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek, keder ve elemi gidermek, dertleşmek, dünyanın fâni olduğu bilinciyle felekten kâim almak, bazı sıkıntılı durumların bitimini kutlamak için düzenlendiği görülür. Bezm bazen de bir sebep bulunmaksızın, güzel vakit geçirmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bazı mesnevilerde perilerin de bu gerekçeyle düzenledikleri bezmler tasvir edilir.

Mesnevilerde düğünler bezm olarak tanımlanmakla birlikte düğün merasim ve ziyafetleri başlı başına bir eğlence türü olduğu için incelenen mesnevilerdeki düğün tasvirleri bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bununla beraber kına gecesi ve düğün eğlencelerinde bezm diye tarif edilen, genellikle yemek ziyafetinden sonra seçkin kimselerin iştirak ettiği içkili ve müzikli eğlenceler tasvir edilir. Ayrıca düğünlerin bitiminde iki sevgilinin birbirlerine kavuşmaları sebebiyle bezm düzenlenir.

İncelenen mesnevilerde yer alan 334 bezmin on farklı gerekçeye göre yapılan dağılımda bu bezmlerin %37'si gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek için düzenlendiği görülür. Bunu %13'le misafir ağırlama, elçi kabulü veya elçi gönderme nedeniyle düzenlenen bezmler, %11'le sevgililerin buluşmaları ve baharın gelişi sebebiyle düzenlenen bezmler takip eder.

Bezm tasvirlerinde yer alan önemli bir konu da zaman tasvirleridir. Bezmlerde zaman, anlatı süresi ve anlatı zamanı şeklinde ele alınmaktadır. Anlatı süresinde bezmin ne kadar sürdüğü, gündüz, gece, bütün gün, günlerce, ay, aylarca veya bütün yıl şeklindeki belirli ve belirsiz zaman dilimlerinden faydalanılarak belirtilir. Süre belirten anlatımlarda herhangi bir tasvire yer verilmez.

Anlatı zamanında ise bezmlerin ne zaman kurulduğu belirtilir. Bu zaman dilimleri genel hatlarıyla gündüz, gece ve mevsimlerdir. Anlatı zamanının yalın haliyle belirtildiği gibi çeşitli edebi sanatlarla tavsif ve tasvir edildiği de görülür. Mesnevilerde gece, gündüz ve çoğunlukla bahar mevsimi olmak üzere dört mevsim tasvirleri yer alır. Gece ve gündüz tasvirleri bir günün bitimi ve yeni bir günün başlangıcını, mevsim tasvirleri ise bir yılın bitimi ve yeni bir yılın başlangıcını okuyucuya hissettirmek gibi temel işleve sahiptir. Bütün iştret meclislerinde zaman tasvirlerinin bulunması gibi bir durum söz konusu değildir. Her şairin kendine özgü üslup, kurgu ve sanat yeteneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan zaman tasvirleri, bir veya birkaç beyit olabildiği gibi onlarca beyit uzunlukta da olabilmektedir.

Mesnevilerde gün farklarını belirtmek için yapılan gündüz tasvirlerinin aydınlık ve güneş bağlamında ele alındığı görülür. Güneşin doğuşu ve aydınlanan tabiat türlü benzetmelerle işlenir. İncelenen 40 eserin sadece 10'unda gündüz tasviri bulunmakta olup bu tasvirlerin ise 8'inin Aşkî'nin *Hetf-perker* mesnevisinde yer aldığı görülür.

Divan edebiyatında gece sıkıntı, kasvet, sevgiliden ayrık gibi hallerle özdeş, âşıkların inleyişleri ile geçen, sabahı özlemle beklenen anlatımlarla dile getirilirken bezm tasvirlerinde ise gece, bütün bunların aksine gündüz kadar aydın tasvir edilir. Hava misk, amber ve öd kokusuyla doludur. Gökyüzünde kozmik unsurlar bezm kurar, yerde eğlenecekler için ise ay ışığıyla mehtap oluşturur. Samanyolu sofraya, ay ise kadeh olur. Ayrıca gece sevgililerin buluşma vaktidir. Cihanda herkes uykuya varmışken, rakip korkusu olmadan sevgililer bezmde baş başa vakit geçirirler. İncelenen 40 eserin 20'sinde bezmlerde gece tasvirlerine yer verilmiştir. Bezmlerde gece tasvirleri en fazla Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde görülür. Aşkî'yi Tâcîzade Cafer Çelebi ve Zâfî eserleriyle takip ederler.

Mesnevilerde mevsim tasvirleri, yıl farklarını belirtmek için kullanılmasının yanı sıra konunun psikolojik atmosferini aksettirmek, hadisenin geçtiği sahneye dekor oluşturmak ve eseri süslemek için de kullanılır. İncelenen mesnevilerde bezmler yılın dört mevsiminde düzenlenmekle birlikte, bunlardan bahar bezmlerinin büyük çoğunluk oluşturduğu görülür. Bu nedenle bezm tasvirlerinde zaman bakımından en çok (%64) bahar tasvirlerine tesadüf edilir. Kış mevsimi savaş zamanı olmadığı anlayışı bütün eserlere hâkim ise de çalışma kapsamında incelenen mesnevilerin ekseriyetinin aşk konulu olması sebebiyle kışın düzenlenen bezmler ilkbahara göre daha azdır. Yaz ve sonbahar mevsimlerindeki bezmler ise nadir görülür. Sonuç olarak gece düzenlenen bezmler gündüze göre, bahar mevsiminde düzenlenen bezmler diğer üç mevsime göre daha fazladır. Kış mevsiminde düzenlenen bezmler sonbahar ve yaza göre sayıca fazladır.

İncelenen mesnevilerde bezmlerde zaman tasvirlerinden sonra mekân tasvirleri gelir. Bezmin yapıldığı yerler için 'bezm-gâh', 'bezm-sâz', 'işret-gâh', 'işret-âbâd' ve 'tarab-gâh' denir. Anlatımlarda bezmin icra edildiği yerin adı bazen belirtilmekle yetinilirken bazen de uzun tasvirlerle işlenir. Mesnevi hikâyelerinde bezmlerin bağ, saray, sarayın damı, çadır, hamam, ev, gemi, ırmak kenarı, havuz veya pınar başı gibi yerlerde kurulduğu görülür. Bunlara ilaveten bezmler, savaş meydanında, av alanında, ova ve sahrada da yapılır. Bütün halkın iştirak ettiği toplumsal eğlencelerde ise bütün şehir eğlence mekânı olur. Bu mekânlardan bağ ve saray tasvirleri çoğunluk teşkil eder. Bahar mevsiminde eğlencenin yeri bağ ya da bağda inşa edilen köşklendir. Görkemli ve kış mevsiminde kurulan bezmlerde işretin mekânı saraylardır.

Bahar mevsimi eğlence zamanı kabul edilir ve bu mevsimde bezmler bağda kurulur. Bu tür yerler için bağ ile birlikte gülistan, gülzâr, gülşen, çemen, bostan, sebze-zâr ve merg-zâr ve mürğ-zâr da denir. Bağlar yeşilliği, kokusu, ferahlığı, çiçekleri, meyveleri ve suyu ile cennete benzetilir. Sahip olduğu bu özellikleriyle bazen de cenneti kıskandırır. Bağ tasvirlerinde baharın gelişiyi çiçeklerin düzenlediği temsili bezmler tasvir edilir.

Telif özelliğini taşıyan sergüzeşt-nâmelerin hepsinde mekân olarak bağ yer alır. Yalnızca Ūdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim'in eğlenceleri sarayda geçerken bu eserdeki Âşık'ın bezmi ise bağda gerçekleşir. Sergüzeşt-nâmelerdeki hikâye kahramanları sıradan kişiler olduğundan bunlara ait bir saray veya köşk de yoktur. Bu nedenle yerli özelliği taşıyan eserlerde bezmlerin bahar mevsiminde bağ ve ırmak kenarlarında gerçekleştiği görülür.

İncelenen mesnevilerden hareketle hangi mevsimde olursa olsun bezmlerin vazgeçilmez mekânı saraylardır. Tasvirlerde saraylar ihtişamı, güzelliği ve süsleriyle cennetle mukayese edilir. Saray Firdevs veya Huld cennetine, buradaki güzel veya güzeller hurilere benzetilir. Sarayların içinde veya dışında bulunan havuz lezzetiyle Kevser 'e, köşkerin bulunduğu yeşil alanlar cennete, bu köşkerler de cennet kasırlarına benzetilir.

İncelenen bezmlerde 13 saray tasviri yer alır. Bezmlerin genellikle saray ve bağlarda geçmesine oranla saray tasvirlerinin az yapıldığı söylenebilir. Sergüzeşt-nâmelerde *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserlerde bezmin mekânı olarak saray yer almaz. Kahramanlar sıradan kişiler ve hikâyeler yerli olduğundan mekân da sıradanlaştığı görülür.

Bezmin kurulduğu mekânlardan biri de çadırlardır. Hayme, otağ, bârgâh, hargâh, çetr gibi sözcüklerle adlandırılan çadırların genelde bahar mevsiminde bağda veya av nedeniyle av alanında kurulduğu görülür. Bağlarda düzenlenen bezmlerde daha çok bağ tasvirleri ön plana çıkartıldığı için detaylı bir çadır tasviri yapılmaz. İncelenen bezmlerde toplam 8 adet çadır tasviri yer alır. Özellikle telif mesnevilerdeki bezm mekânlarının bağ olmasına karşın Türklerde gelişmiş çadır kültürünün mekân tasvirlerine taşınmadığı söylenebilir. Bahar bezmlerinde daha çok açık alanların eğlence mekânı olarak tercih edildiği görülür.

İncelenen mesnevilerde bezm icra edebilmek için çeşitli araç ve gereçlere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bezmlerin hazırlık aşamasında bu ihtiyaçlar 'esbâb-ı bezm', 'safâ esbâbı' ve 'bezm iletin' gibi ifadelerle dile getirilir. Bu ihtiyaçların neler olduğu ve hazırlık safhasında yapılanlarla ilgili detay verilmeden, çoğu zaman yukarıdaki ifadelerle bunların geçiştirildiği görülür. Bazı meclis tasvirlerinde ise bu aşamada yapılanlardan az da olsa bahsedilir. Bezm kurmak için bu aşamada yapılanlar şöyle sıralanabilir: Saraylar inşâ edilir, çadır ve sayebân kurulur, meclis mekânı hazır hâle getirilir, taht kurulur, mum ve kandil yakılır, micmerde tütsü yakılır, musahipler toplanır, hizmetçiler hazır bulunur, mezeler hazırlanır, sofraya için hazırlık yapılır, şarap hazır bulundurulur.

Bezm, hükümdar saraylarına özgü bir eğlence olarak kabul edilse de kural ve görkemleri farklı olmak kaydıyla, toplumun her kesiminden bireylerin düzenleyebildiği ve iştirak edebildiği bir eğlenme şekli olduğu görülür. Bu tespitten hareketle bezmlerde hazır bulunan kişileri üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar, bezm kuranlar, bezme davet edilenler ve bezimde

hizmet edenlerdir. Metinlerde bezmi kuran kişiye ‘mir-i meclis’, bezimde hazır bulunanlara ‘ehl-i meclis’ denir. Mesnevilerde genellikle hükümdar, şehzade, sevgililer, vezir, bey, nedim, peri ve halktan kişilerin bezm düzenledikleri görülür. Çalışma kapsamında incelenen eserlerin çoğunluğunu sergüzeşt-nâme ve aşk türündeki mesneviler oluşturduğundan bu eserlerdeki bezmlerin ekseriyetinin sevgililer tarafından düzenlendiği görülür. Bezmlerin davetlileri ise çoğunlukla hükümdar, şehzade, seçkin kişiler, sevgililer, kahraman ve asker, nedim ve nedime, bilge ve halktan kişilerdir. Bezmler, çoğunlukla sevgililer tarafından düzenlendiğinden bunların davetlileri de en çok nedim ve nedimelerden oluştuğu sonucu orta çıkmaktadır.

Bezmlerde çeşitli hususların dikkat çektiği görülür. Bu hususlardan biri hokkabaz ve sihirbazların yeteneklerini sergileyerek bezmlerde çeşitli oyunlarla gösteri yapmalarıdır. Nadir de olsa bezmlerde satranç ve tavlanın oynandığı görülür. Bezmin bir diğer adı da sohbetir. Bezmlerde kişisel sıkıntılar, tarihî ve efsanevî olaylar, didaktik ve eğlendirici hikâyeler, farklı diyarların güzelleri ile âşıkların karşılıklı sitemleri gibi sohbet konuları yer alır. Özellikle Taşlıcalı Yahya’nın *Şâh u Gedâ*, Aşkî’nin *Heft-peyker* ve Tâcizade’nin *Heves-nâme*’sinde bu tür konularda sohbetler yer alır. Ayrıca bezmdeki sevgililer hakkında mecazî temsiller, hale münasip meseller ve nükte söyleme gibi hususlar bezm sohbetlerinin dikkat çeken yönlerindedir. Bazı bezmlerde soru-cevap (müracâa) şeklinde iki sevgilinin karşılıklı konuşmaları yer alırken bazılarında da misafirin bilgi düzeyini öğrenmek için konuğa çeşitli ilmî konularda sorular sorulduğu görülür.

‘İç unsurlar’ adı altında ele alınan unsurlardan saz, söz ve şarapla birlikte ziyafet ve sofrası tasvirleri ile bazı hükümdar bezmlerinde görülen hediye merasimleridir. Bezmin iç unsurlarından biri olan ziyafet ve sofrası tasvirleri zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilir. Ziyafet sofraları tasvirlerinde yer alan kap-kacak ile yiyecek ve içeceklerin çeşitliliği dönemin yeme içme kültürü hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Tasvirlerde sofrası için ‘hân’, ‘simât’ ve ‘sofra’ ifadeleri kullanılır. Ziyafet sofrasını düzenlemekle görevli olanlara çeşniğîr ve zevvâk denir. Bunlarla birlikte ay yüzlü, gönül kapan ve sakalı yeni bitmiş oğlanlar da ziyafet sofralarını düzenlemekle görevlidirler. Bezmlerdeki ziyafet faslı genelde şarap sunumundan önce gelir. Nadir örneklerde şarap sunumundan sonra kurulan sofralar da görülür.

Bezmler tasvirlerinin işret bölümlerinde şarap, onu tamamlayan kadeh, saki ve sürahi unsurlarıyla birlikte ele alınır. Bu unsurlardan biri olan şarap, divan edebiyatı geleneğinde şarap metaforu etrafında oluşan imajlar çerçevesinde yer alır. İncelenen mesnevilerden sadece birinde şarap yer almaz. Bihiştî, *Cemşâh u Alemşâh* mesnevisini dinin şeri hükümlerini gözeterek kaleme aldığını belirtir. Bu sebeple şair, eserinde tasvir ettiği bezmlerde şaraba yer vermez.

Genel hatlarıyla şarap tasvirlerinde şarabın özellikleri, şarabın içenlerde meydana getirdiği ruh ve davranış değişiklikleri, şarabın türleri ve adlarının ön planda olduğu söylenebilir.

Bezm tasvirlerinde öğüt mahiyetindeki bezmin adabı ile ilgili bilgilere az değinilir. Tasvirlerde bezmin içinde ırmak geçen bağlarda kurulması tavsiye edilir. Şarkıcı, çalgıcı ve sakinin sakalsız, uzun boylu ve güzel kokulu olması istenir. Nedimlerin doğru kişilerden seçilmesi, bezm için yeni elbiseler giyilmesi tavsiye edilir. Yine bezmlerde yemek olmalı ve az içerek başlanmalıdır. Ev sahibi hükümdar ise ilk kadehi kendisi ayakta misafirin aşkına içer. Bazen ilk kadehi saki içer. İçerken dilek tutulur. Bezmde kendini kaybedecek düzeyde sarhoş olanlara yol verilir.

Şarabı tamamlayan unsurlardan biri de kadehtir. İştret tasvirlerinde kadehin şarabın diğer unsurlarıyla iç içe yer alması gibi müstakil başlıklar altında da ele alındığı görülür. Kadeh, çeşitli cisimlerle farklı yönlerde benzerlik ilişkisi bağlamında ele alındığı gibi yapıldığı madde, aldığı renk, sahip olduğu şekil vb. özellikleri dolayısıyla Arapça ve Farsça çeşitli adlar alırken farklı olarak Türkçe sağrak adına da rastlanmıştır.

Bezm tasvirlerinde şarapla birlikte ele alınan unsurlardan biri de sürahidir. Sürahi bu tasvirlerde çok ön planda olan bir unsur değildir. Daha çok rengi, aldığı şekil, içindeki şarap, şarap boşaltılırken çıkardığı sesle ele alınır. Özellikle sürahinin çıkardığı 'kulkul' sesi ile coştugu, kahkaha attığı, konuştuğu vb. yorumlar yapılır. Kadehe göre daha arka planda olması onun kadehi kışkandığı şeklinde bir imaj oluşturmuş, bu sebeple kadeh-sürahi münazaraları kaleme alınmıştır.

Bezmlerde şarabı tamamlayan unsurlardan biri de sakidir. Metinlerde saki için 'şarâbî' ve 'şarabdâr' da denir. Fiziksel özellikleri, yürüyüşü ve şarap sunumu ile de metinlerde kendisinden sıkça bahsedilir. Genellikle kadın ve erkek kölelerden seçilirler ve erkek olanlar da kadın davranışları sergileyen genç ve sakalsız kişilerdir. Sakinin sade yüzlü, sakalsız olması gerektiği özellikle vurgulanır. İştret meclisinde sakinin kaş ve gözle yaptığı işaretler ile korkusuz mest süzgün bakışları katılımcılar üzerinde etkili olur. Sakilerin ellerinde kadehle meclisi devretmeleri güneşin yörüngesindeki dönüşüne benzetilir. Cennetle mukayese edilen bezmlerin sakisi de huri veya gılman olur.

Bezmin temel unsurlarından biri olan musikinin bezm tasvirlerinde mugannî, mutrip, rakkas, müzik aletleri, musiki makamları ve musikinın katılımcılar üzerindeki etkisi gibi unsurlar çerçevesinde ele alındığı görülür. Şiir, çoğu zaman musikiyi tamamlayan bir unsur görünümündedir. Şarkıcılar için 'mugannî', 'kavvâl', 'gûyende', 'hunyâ-ger', 'hoş-hân', 'nevâ-sâz / -ger' ve 'nağme-ger / -kâr /-perdâz', 'râh-zen' denir. Genelde güzel sesli cariye ve kölelerden seçilen şarkıcılar, güzellikleriyle hur ve gılmana benzetilirler. Güzellerin Dâvud

sesli, İsâ nefesli, Zühre gibi veya Zühre yaradılışlı oldukları belirtilir. Bunlar bülbül, kumru ve papağan gibi kuşlara benzetilirler. Bezmlerde mugannîler şarkı söylemenin yanında mutrip gibi saz da çalarlar. Seslendirilen güfteler için ‘sürûd, ‘nağme’, ‘nevâ’, ‘terâne’, ‘hevâ’, ‘ah’, ‘yelâle’ vb. ifadeler kullanılır. Şarkı okuma eylemi için ‘gazel ırlamak’, ‘sürûd âğâz kılmak’, ‘nevâ âğâz kılmak’, ‘âğâz kılmak’, ‘âğâz eylemek’, ‘terâne etmek’, ‘terennüm etmek’, ‘âvâz çekmek’, ‘nazik havalar seyr eylemek’ vb. ifadeler kullanıldığı görülür.

Bezm tasvirlerinde musikiyi tamamlayan unsurlarında bir de çalgıcılarıdır. Musiki icra etmenin yanında şarkı da okuyan bu kişiler için ‘mutrib’, ‘çalıcı’, ‘râmişger’, ‘sâzende’, ‘dem-sâz’ ve ‘nağme-ger /-ver /-serây’, ‘nevâ-ger’ denir. Sâzendeler üdî veya avvâd, çengî, deffâf, rebâbî, nâyî şeklinde çaldıkları müzik aletini ism-i fâil veya nispet eki almış haliyle de adlandırırılar. Çalgıcılar ile Zühre arasında çeşitli yönlerde ilişki kurulur. Tasvirlerde çalgıcıların hangi musiki aleti çaldıkları ve hangi makamda müzik icra ettikleri de belirtilir.

Tasvirlerde yer alan musiki unsurlarından biri de musiki aletleridir. İncelemede 28 farklı musiki aleti tespit edilmiştir. Metinlerde musiki aletleri diğer musiki unsurlarıyla birlikte ele alındıkları gibi özellikle ney, çeng ve üd müstakil başlıklar altında da kendilerine yüklenen imajlarla ele alındıkları görülür. Musiki aletlerinin çıkardıkları sesler nale, feryat, figan, inleme vb. şeklinde yorumlanır. Bezmlerde en sık yer alan musiki aleti çengdir. Ney, üd, def de çoğu tasvirde yer alır.

Bezm tasvirlerinde toplam 41 farklı musiki makamı tespit edilmiştir. Musiki makam adlarının genelde tevriyeli kullanıldığı görülür. Böylece şair, musiki sesi ile çalınan makam arasında anlam ilişkisi kurarak bir yanda sesin etkileyiciliğini vurgularken aynı zamanda musikinin çalındığı makamı da belirtilmiş oluyor.

Bezmlerde musiki faslında yer alan rakkas gösterileri eğlenceyi tamamlayan ve musikinin coşturucu bir sonucu olarak ortaya çıkar. Eğlencenin en zirve olduğu anlarda rakkas ve rakkaseler ellerinde çarpâre ile mecliste dans ve sema ederler. Onların bu hareketleri şairler tarafından feleğin dönüşüne ve tavusların cvelan etmelerine benzetilir. Rakkaselerin ince belleri ve güzel kokulu saçlarından misk yağdıran imajlarıyla ele alındığı görülür.

İncelenen mesnevilerdeki bezmlerde eğlencenin ana omurgasını oluşturan unsurlardan birinin de söz yani şiir olduğu görülür. Bezmlerde yer alan şiirlerin çoğunluğunu gazeller oluşturur. İncelenen eserlerin 18’inde toplam 92 gazel yer alır. Gazeller daha çok tercüme mesnevilerde görülür. Bezmlerde mesnevi vezniyle yazılan 10 şiir vardır. Bunlara ilaveten tasvirlerde müstezad, terci-i bend, murabba, rubai ve lugaz nazım şekillerinde kaleme alınan şiirler bulunur.

İncelenen mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde işlenen konulardan biri de çeşitli vesilelerle bezmlerde dağıtılan hediyelerdir. Bu hediyeler bezmi düzenleyenin büyüklüğünün bir gereği ve cömertliğinin bir nişanesi kabul edilir. Ayrıca bezmlerde misafir olana duyulan sevgiye ve değere delalet eder. Hediye ve ihsanat genellikle hükümdar ve şehzadeler tarafından önemli misafirlere bezmin bitimine doğru takdim edilir. Hükümdarların misafir hükümdarlara verdikleri hediyelerin zengin içerikli ve pahada oldukça kıymetli nesnelere oldukları görülür. Bezmlerde hediye ve ihsanat tasvirleri incelenen eserlerin azında bulunduğu tespit edildi. Bu hediyeleri dağıtanların hükümdar ve şehzadeler oldukları görülür. Telif sergüzeşt-nâmelerde *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserlerde kahramanlar sıradan kişiler oldukları için bir ihsanat da söz konusu değildir.

İncelenen mesnevilerde dil ve üslup bakımından XV. ve XVI. yüzyıl arasında belirgin bir fark tespit edilmemiştir. Telif mesnevilere oranla tercüme mesnevilerde bezm sayısı daha fazladır. *Gül ü Hüsrev, Hüsrev ü Şîrîn, Cemşîd ü Hurşîd, Hümâ vü Hümâyûn, Heft-peyker, İskender-nâme, Şeh-nâme, Gül ü Nevrûz* gibi tercüme mesnevilerde bezm sayısının daha fazla olduğu görülür. Eserlerdeki beyit sayısı arttıkça bezm sayısı da artar şeklinde bir genelleme **yapılamaz.** *Şeh-nâme Tercümesi*'nde beyit ve bezm sayısı fazla olmasına karşın bu eserdeki bezm tasvirleri detaydan yoksun, klişe ifadelerle ele alındığı gibi tasvirî beyitler de azdır. Birinci sınıf şairlerin eserlerinde yer alan bezmlerin sayıca daha fazla, daha uzun ve fazla detaya sahip oldukları görülür. XV. yüzyıl mesnevilerinde yer alan bezm sayısı XVI. yüzyıla oranla (*Şeh-nâme* çıkartıldığında) daha fazladır. İki erkek kahramanın olduğu aşk mesnevilerdeki bezmlerin ekseriyeti sevilenin veya hikâyedeki üçüncü kişilerin düzenlediği bezmlerdir. *Fürkat-nâme* ve *Mâcerâ-yı Mah* mesnevilerinde iki erkek sevgilinin baş başa düzenledikleri birer bezm yer alır.

Bu tez çalışmasında bezm olgusu, altı asır hüküm süren divan edebiyatının XV. ve XVI. asırlarındaki mesnevilerde izi takip edilerek ele alındı. Bu çalışma bezm olgusunun bütününe yalnızca bir parçasındaki yansımaları göstermektedir. Bu kesitte bezmin her unsuruna dönemin maddi ve manevi varlığının yansıdığı görülür. Netice olarak bezmin bilinçli bir iradenin muayyen bir zaman ve mekânda çeşitli gereçlerle güzel vakit geçirmek için tertip ettiği sazlı, sözlü ve içkili bir merasim olduğu ortaya konuldu. Bu alanda yapılacak daha kapsamlı çalışmaların bezm literatürüne katkı sağlayarak bu olguyu ayrıntılı olarak ortaya çıkarmasını ve mazinin karanlığında görülmeyen kültürel varlıklarımıza ışık tutmasını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahsen, M. M.: 2019 **Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları.
- Akdeniz, S.: 2007 “Tasvirî (Descriptif) Metin Tipleri ve Tanzimat Döneminde Tasvirî Metinlerin Gelişim Çizgisi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 13, s. 1-20.
- Alpay Tekin, G.: 1992 **Çeng-nâme Ahmed-i Dâî**, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Alpay Tekin, G.: 2017 **Hayat Ağacı-Makaleler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Altunmeral, M.: 2011 “Abdî'nin Gül ü nevrûz'u (İnceleme-Metin)”, (YL Tezi), **Celal Bayar Üniversitesi SBE**, Manisa.
- Alvan, T., M. H. Alvan: 2019 **Saz ve Söz Meclisi: Şiir ve Musıkî Medeniyetimiz**, İstanbul, Şule Yayınları.
- Argunşah, M., M. Çakır: 2005 **15. Yüzyıl Osmanlı Mutfağı Muhammed Bin Mahmûd Şirvanî**, İstanbul, Gökkubbe Yayınları.
- Armutlu, S.: 1998 “Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si, (İnceleme-Metin)”, (Dr. Tezi), **İnönü Üniversitesi SBE**, Malatya.
- Armutlu, S.: 2015 “Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm I”, **Doğu Esintileri**, sy. 3, s. 57-132.
- Armutlu, S.: 2016 “Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm II”, **Doğu Esintileri**, sy. 4, s. 37-104.
- Aycan, İ.: 1998 “İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 38, s. 155-193.

- Aycan, İ. vd.: 2017 **Emeviler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı**, Ed. İrfan Aycan, Ankara, OTTO Yayınları.
- Ayçiçeği, B.: 2014 “Behiştî Ahmed Sinan’ın (Ö. 917/1511-12?) İskender-nâme’si (İnceleme-Metin)”, (Dr. Tezi), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- Aydemir, Y.: 2017 **Vücûdî: Hayâl ü Yâr**, (Çevrimiçi) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56189,vucudi-hayal-u-yarpdf.pdf?0>, (10.04.2019)
- Aydın Yağcıoğlu, S.: 2018 “Divan Şiirinde ‘Bezm-i Fenâ’ Üzerine Bir İnceleme”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 21, s. 17-48.
- Aytaç, A.: 2017 “Aşkî ve Heft Peyker Mesnevîsi (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)”, (Dr. Tezi), **Hacettepe Üniversitesi SBE**, Ankara.
- Baba, M. O.: 1986 “Mihr ü Müşeri (Hassan) [33b-39b]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Bahadır, S. C.: 2012 “16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar”, (Dr. Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Bayram, A.: 2017 **Firâkî ve Hüsrev ü Şîrîn’i**, (Çevrimiçi) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55736,husrev-u-sirinpdf.pdf?0>, (25.12.2018).
- Benlioğlu, S.: 2018 **Saray ve Musiki, III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Musikinin Himayesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Biltekin, H.: 2010 “Şeyhî”, **DİA**, C. 38, İstanbul, s. 80-82.

- Birici, S.: 2004 “Türk Edebiyatında Şâh u Derviş (Şâh u Gedâ)’ler ve Hilâlî-i Çağatayî’den Yapılan Çevirilerin İncelenmesi”, (Dr. Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.
- Bursalı Mehmed Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, Haz. Mehmet Ali Yekta Saraç, 3 C., 2016 Ankara, TÜBA Yayınları.
- Bozkurt, N.: 1994 “Def”, **DİA**, C. 9, İstanbul, s. 83-85.
- Bozkurt, N.: 1994 “Eğlence”, **DİA**, C. 10, İstanbul, s. 483-488.
- Bozkurt, N.: 2003 “Meclis”, **DİA**, C. 28, İstanbul, s. 241-242.
- Bozkurt, N.: 2006 “Nedim”, **DİA**, C. 32, İstanbul, s. 509-510.
- Câhız, Ebû Osmân Amr bin Bahr bin Mahbûb el-Câhız el-Kinânî: 2015 **Kitabü’t-Tâc fî ahlâki’l-mülûk**, Çev. Ali Benli, İstanbul, Klasik Yayınları.
- Canım, R.: 1998 **Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Coşkun, S. V.: 2013 “Zâtî”, **DİA**, C. 44, İstanbul, s. 150-151.
- Çapanoğlu, G.: 2014 “Ümmî Îsâ Mihr ü Vefâ (Dil İncelemesi-Metin-Gramatikal Dizin)”, (YL Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Çavuşoğlu, M.: 1979 **Yahyâ Bey Yûsuf ve Zelîhâ**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çelebioğlu, A.: 1999 **Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)**, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Çetin, N. M.: 1973 **Eski Arap Şiiri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar.
- Delice, H. İ.: 1995 “Niğdeli Muhibbi Gül ü Nevruz (inceleme- metin- dizin)” (Dr. Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.

- Demirel, M.: 2004 **Kemâl Paşa-zâde (Şemse'd-dîn Ahmed Bin Süleymân), Yûsuf u Zelfhâ (Süleymaniye, Lala İsmâil Efendi 621)**, Cambridge, Mass, Harvard University.
- Demirel, Ş.: 1995 “Behiştî, Heft-peyker (Metin-İnceleme)”, (YL Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.
- Demirel, Ş.: 2017 **Behiştî, Heft-peyker (İnceleme-Metin)**, (Çevrimiçi) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55737,heft-peyker-mesnevisipdf.pdf?0>, (25.12.2018).
- Devellioğlu, F.: 2015 **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C.: 1983 **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları.
- Dindar, M.: 1999 “Bihîştî Ramazan Efendi Cemşâh u Alemşâh (edisyon-kritik)”, (YL Tezi), **Uludağ Üniversitesi SBE**, Bursa.
- Doğan, M. N.: 2008 “Divan Şiirinde Şarap Metaforları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 38, sy. 38, s. 63-98.
- Ece, S.: 1996 “Tahkiye Açısından Haşimî'nin Mihr ü Vefâ Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)”, (YL Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Ece, S.: 2002 “Manisalı Câmîî'nin Vamık u Azrâ Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)”, (Dr. Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Ece, S.: 2015 **Klasik Türk Edebiyatında Araştırma Yöntemleri (I-II)**, Erzurum, Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Elmalı, H.: 2011 “Tasvir”, **DİA**, C. 40, İstanbul, s. 135-136.

- Ersan, M.: 2006 “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXI, sy. 1, s. 73-106.
- Ersoy, M. A.: 2016 **Kavâid-i Edebiyye**, Haz. Yusuf Turan Günaydın, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları.
- Erünsal, İ. E. 2010 “Tâcîzade Cafer Çelebi”, **DİA**, C. 39, İstanbul, s. 353-356.
- Esir, H. A.: 1998 “Lami‘î Çelebi: Hüsrev ile Şîrîn (İnceleme-Metin-İndeks)”, (Dr. Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Gültaş, A.: 1993 “Çeng”, **DİA**, C. 8, İstanbul, s. 268-269.
- Gümüş, M. Y.: 2019 “Şeyhî’nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisinde Meclis”, **Doğu Esintileri**, sy. 11, s. 257-303.
- Güneş, M.: 2014 **Hamdî ve Tuhfetü’l-Uşşak’ı**, Kütahya.
- Harmancı, M. E.: 2003 “Manisalı Câmi‘î: Muhabbet-nâme (Vâmık u Azr) İnceleme-Metin-Nesre Çevirme”, (Dr. Tez), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- Horata, O.: 2016 **Cemîlî Hümâ vü Hümâyûn: İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım**, C. 1, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Horata, O.: 2017 **Cemîlî Hümâ vü Hümâyûn: İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım**, C. 2, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- İbn Bîbî, el- Hüseyin bin Muhammed bin Alî el-Ca’ferî er-Rugadî: 1996 **el-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fi’l-umûri’l-‘Alâ’iyye (Selçuk-nâme)**, Haz. Mürsel Öztürk, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl **Lisânü'l-'arab**, 15 C., Beyrut, Dâru Sadır.
Muhammed bin Mükerrerem
bin Ali el-Ensari: 1997
- İçli, A.: 2009 “Gelibolulu Mustafa Âlî Mihr ü Mâh İnceleme-Metin”,
(Dr. Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.
- İnalçık, H.: 2017 **Has-bağçede ‘Aş u Tarab Nedimler Şairler Mutripler**,
İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnce, A.: 2000 **Cem Sultan: Cemşîd ü Hurşîd**, Ankara, TDK Yayınları.
- İnce, A.: 2008 “Abdî'nin Gül ü Nevruz Mesnevisi”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, sy. 23, s. 51-130.
- İsen, M.: 1992 “Beyânî”, **DİA**, C. 6, İstanbul, s. 32.
- Kahraman, A.: 2011 “Tasvir”, **DİA**, C. 40, İstanbul, s. 16-138.
- Kâmûsü'l-muhît**
Tercümesi.
<http://www.kamus.yek.gov.tr>
- Kallek, C.: 2001 “Kadeh”, **DİA**, C. 24, İstanbul, s. 55-56.
- Kanar, M.: 1998 **Büyük Sözlük Farsça-Türkçe**, İstanbul, Birim Yayınları.
- Kara, H.: 1986 “Mihr ü Müşeri (Hassan) [13b-20a]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Karakaya, F.: 2002 “Kemençe”, **DİA**, C. 25, İstanbul, s. 250-252.
- Karakaya, F.: 2006 “Nefir”, **DİA**, C. 32, İstanbul, s. 525-526.
- Kara, N.: 2009 “Kalkandelenli Mu'îdi'nin Şem' ü Pervâne Mesnevîsi”,
(YL Tezi), **Kocaeli Üniversitesi SBE**, Kocaeli.
- Karaköse, S.: 2004 “Divan Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye”, **İlmî Araştırmalar Dergisi**, sy. 18, s. 45-59.

- Kartal, A. 2011 **Doğunun Uzun Hikâyesi (Türk edebiyatında mesnevî)**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınevi.
- Kartal, A. 2017 **Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine Lâlezâr Türk kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınevi.
- Kartal, A. 2018 “Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 1-” **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 21, s. 541-562.
- Kartal, A. 2019 “Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 2-” **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 22, s. 525-578.
- Kartal, A. 2019a “Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 3-” **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 23, s. 610-668.
- Kartal, A. 2020 “Baykara Meclisinden Yansımalar –Eğlence Meclisleri-Edebî Meclisler-Hikâyeler 4-”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 24, s. 285-249.
- Kaya, B. A.: 2011 “Taşlıcalı Yahya”, **DİA**, C. 40, İstanbul, s. 56-157.
- Kızıлтаş, M.: 2018 “Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi (Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)”, (Dr. Tezi), **Bitlis Eren Üniversitesi SBE**, Bitlis.
- Köksal, M. F.: 2003 **Yenipazarlı Vâlf Hüsn ü Dil İnceleme-Tenkitli Metin**, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Köksal, M. F.: 2020 “Vâlf”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, (Çevrimiçi) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vali>, (11.05.2021).
- Köprülü, M. F.: 2011 **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları.

- Kubbealtı Lügatı.** <http://lugatim.com>
- Kur'an. <https://kuran.diyenet.gov.tr/mushaf>
- Kurnaz, C.: 1993 “Câm”, **DİA**, C. 7, İstanbul, s. 41-42.
- Kut, G.: 2003 “Lâmiî Çelebi”, **DİA**, C. 27, İstanbul, s. 96-97.
- Kutlar O., F. S.: 2017 **Ûdî: Mâ-cerâ-yi Mâh,** (Çevrimiçi) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55871,macera-yi-mahpdf.pdf?0>, (25.12.2019).
- Kültüral, Z., L. Beyreli: **Şerîfi: Şeh-nâme Çevirisi**, 4 C., Ankara, TDK Yayınları. 1999
- Levend, A. S.: 1980 **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Levend, A. S.: 2000 **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi**, Ankara, TTK Yayınları.
- Merçil, E.: 2010 “Taht”, **DİA**, C. 39, İstanbul, s. 434-436.
- Muallim Naci: 1307 **Istılâhât-ı Edebiyye**, İstanbul, Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Mütercim Asım Efendi: **Burhân-ı Katı**, Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Ankara, 2009 TDK Yayınları.
- Nizâmülmülk, Hasan bin **Siyaset-nâme**, Haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara, Ali bin İshâk et-Tûsî: 1999 TTK.
- Onay, A. T.: 2013 **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Berikan Yayıncılık.
- Özdoğan, N.: 1982 “Mîhr ü Müşeri (Hassan) [1b-13a]”, (Lisans Tezi), **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü**, İstanbul.

- Özgül, H.: 2008 “Mu’îdî, Şem’ ü Pervâne (Metin-İnceleme)”, (YL Tezi), **İnönü Üniversitesi SBE**, Malatya.
- Özkan, İ. H.: 1993 “Çârgâh”, **DİA**, C. 8, İstanbul, s. 228-229.
- Özkan, İ. H.: 1994 “Dilkeş-hâverân”, **DİA**, C. 9, İstanbul, s. 301.
- Özkan, İ. H.: 1995 “Eviç”, **DİA**, C. 11, İstanbul, s. 521.
- Özkan, İ. H.: 1996 “Gerdâniye”, **DİA**, C. 14, İstanbul, s. 28-29.
- Özkan, İ. H.: 1998 “Hicâz”, **DİA**, C. 17, İstanbul, s. 440-441.
- Özkan, İ. H.: 1998 “Hisar”, **DİA**, C. 18, İstanbul, s. 126-127.
- Özkan, İ. H.: 1999 “Hüseynî”, **DİA**, C. 19, İstanbul, s. 21-22.
- Özkan, İ. H.: 2003 “Mâhur”, **DİA**, C. 27, İstanbul, s. 394-395.
- Özkan, İ. H.: 2007 “Nihâvend”, **DİA**, C. 33, İstanbul, s. 99-100.
- Özkan, İ. H.: 2007 “Nühüft”, **DİA**, C. 33, İstanbul, s. 301.
- Özkan, İ. H.: 2007 “Râhatülervah”, **DİA**, C. 34, İstanbul, s. 411-412.
- Özkan, İ. H.: 2013 “Zâvil”, **DİA**, C. 44, İstanbul, s. 155-156.
- Özkan, M., M. İsen: 1997 “Halîlî”, **DİA**, C.15, İstanbul, s. 229-230.
- Özsoy, N.: 1986 “Mîhr ü Müşeri (Hassan) [20a-26b]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Öztuna, Y.: 1990 **Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi**, 2 C., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, Z.: 1997 “Hamdullah Hamdî”, **DİA**, C. 15, İstanbul, s. 452-454.

- Öztürk, M.: 2009 “Lâmiî Çelebi’nin Veyse vü Râmîn Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)”, (Dr. Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Özyıldırım, A. E.: 2017 **Mâşi-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkârı**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Polat, A.: 2017 “Behiştî Sinan’ın Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevîsi (Metin-İnceleme), (Dr. Tezi)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü**, İstanbul.
- Saraç, M. A. Y.: 2002 “Kemalpaşazâde”, **DİA**, C. 25, İstanbul, s. 244-245.
- Sarıkaya, M. Y.: 2010 “Sûzî Çelebi”, **DİA**, C. 38, İstanbul, s. 4-5.
- Sefercioğlu, M. N.: 2001 **Nev’î Divanı’nın Tahlîli**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N.: t.y. “Divan Şiirinde Mûsikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı”, (Çevrimiçi) <http://turkoloji.cu.edu.tr>, (14.12.2020).
- Sırma, İ. S.: 2017 **Abbasiler Dönemi**, İstanbul, Beyan Yayınları.
- Sırma, İ. S.: 2019 **Emeviler Dönemi**, İstanbul, Beyan Yayınları.
- Solmaz, A. O.: 2007 “Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)”, (Dr Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Sungur, N.: 2016 **Tâcî-zâde Cafer Çelebi: Heves-nâme, İnceleme – tenkitli metin**, Ankara, TDK Yayınları.
- Şahin, E.: 2011 “Bâkî Divanı’na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Yoplum Hayatı”, (Dr. Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Şeker, M.: 1997 **Gelibolulu Mustafa Âlî ve Mevâ’idü’n-nefâis fî-Kavâ’idi’l-mecâlis**, Ankara, TTK Yayınları.
- Şemseddin Sami: 2015 **Kamus-ı Türkî**, Haz. Paşa Yavuzarslan, Ankara, TDK Yayınları.

- Şentürk, A. A.: 2002 **XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Şentürk, A. A.: 2016 **Osmanlı Şiiri Klavuzu 1**, İstanbul, OSEDAM.
- Şentürk, A. A.: 2017 **Osmanlı Şiiri Klavuzu 2**, İstanbul, OSEDAM.
- Şentürk, A. A.: 2019 **Osmanlı Şiiri Klavuzu 3**, İstanbul, OSEDAM-DBY Yayınları.
- Şentürk, A. A.: 2020 **Osmanlı Şiiri Klavuzu 4**, İstanbul, OSEDAM-DBY Yayınları.
- Şakiroğlu, M. H., G. Kut: 1993 “Cem Sultan”, **DİA**, C. 7, İstanbul, s. 283-286.
- Tanrıkorur, Ç.: 1988 “Acem”, **DİA**, C.1, İstanbul, s. 321-322.
- Tanyeri, M. A.: 1999 **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Tarım E., Z.: 2007 “Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Sarayı’nda Eğlence ve Meclis”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C. 4, sy. 1, s. 1-15.
- Tarım E., Z.: 2017 “Minyatürde Sultan Süleyman’ın Musiki Meclisleri”, **Darülelhan Mecmuası**, sy. 8, s. 2-12.
- Tavukçu, O. K.: 2000 “Ahmed Rıdvan: Hüsrev ü Şîrîn (İnceleme-Metin)”, (Dr. Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Tavukçu, O. K.: 2008 **Halîfî and his Furkat-nâme**, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Tekin, M.: 2014 **Roman Sanatı I Romanın Unsurları**, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

- Tıǒlı, F.: 2007 “Rahmî”, **DİA**, C. 34, İstanbul, s. 421-422.
- Timurtaş, F. K.: 1980 **Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn’i (İnceleme-Metin)**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tiken, K.: 1986 “Mîhr ü Müşeri (Hassan) [27a-33b]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Tolasa, H.: 1982 “XV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri”, **Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 1, s. 1-13.
- Turan, Ş.: 2002 “Kemalpaşazâde”, **DİA**, C. 25, İstanbul, s. 238-240.
- Uçak, S.: 2015 “Hâşimî’nin Mîhr ü Vefâ Mesnevisinin Tenkitli Metni ve İncelemesi”, (Dr. Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.
- Uludağ, E.: 1997 “Vakaya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmiî Çelebi’nin Salâmân u Absâl Mesnevisi (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme)”, (Dr. Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum**.
- Uygun, M. N.: 2007 “Ney”, **DİA**, C. 33, İstanbul, s. 68-69.
- Uyumaz, E.: 2007 “Türkiye Selçuklu Devletinde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri”, **İstanbul Üniversite Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, sy. 43, s. 37-50.
- Uzun, M. İ.: 1992 “Bihîştî Ramazan Efendi”, **DİA**, C. 6, İstanbul, s. 145-146.
- Ünver, İ.: 1989 “Ahmed Rıdvân”, **DİA**, C. 2, İstanbul, s. 123-124.
- Yavaşça, A.: 1992 “Buselik”, **DİA**, C. 6, İstanbul, s. 467-468.
- Yavaşça, A.: 1992 “Büzürg”, **DİA**, C. 6, İstanbul, s. 522.
- Yazıcı, T.: 1993 “Câm-ı Cem”, **DİA**, C. 7, İstanbul, s. 42.

- Yerasimos, M.: 2005 **500 Yıllık Osmanlı Mutfağı**, İstanbul, Boyut Yayın Grubu.
- Yerasimos, S.: 2002 **Sultan Sofraları 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldız, A.: 2008 “Türk Edebiyatında Varka ve Gülşâh Mesnevileri ve Mustafa Çelebi'nin Varka ve Gülşah Mesnevisi”, (Dr. Tezi), **Gazi Üniversitesi SBE**, Ankara.
- Yılmaz, F. N.: 1986 “Mihr ü Müşeri (Hassan) [39b-45b]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Yoldaş, K.: 1993 “Taşlıcalı Yahya Bey: Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)”, (YL Tezi), **İnönü Üniversitesi SBE**, Malatya.
- Yoldaş, K.: 1998 “Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i”, (Dr. Tezi), **İnönü Üniversitesi SBE**, Malatya.

EKLER

EK 1: Mesnevilerde Yer Alan Bezm Tasvirî Bölümleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Bezm Tasvirleri	Kaynak
1	<i>Mihr ü Vefâ</i>	Ümmî İsâ	441-462, 515-557	Çapanoğlu, 2014
2	<i>Gül ü Hüsrev</i>	Tutmacı	813-870, 1539-1579, 1580-1626, 1636-1643, 1928-1929, 2071-2089, 2883-2889, 3104-3119, 3440-3448, 3448-3472, 4257-4264, 5129-5135, 5175-5202	Kızıлтаş, 2018
3	<i>Çeng-nâme</i>	Ahmed-i Dâî	340-724	Tekin, 1992
4	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Şeyhî	877-885, 981-986, 1197-1207, 1231-1234, 1236-1314, 1998-2018, 2087-2097, 2863-3051, 3032-3038, 3092-3097, 3103-3141, 3175-3282, 3288-3310, 3318-3332, 4175-4205, 5316-5339, 6104-6375	Timurtaş, 1980
5	<i>Mihr ü Müşteri</i>	Hassan	3261-3332, 3634-3703, 4150-4206	Özdoğan, 1982; Baba, 1986; Kara, 1986; Özsoy, 1986; Tiken, 1986; Yılmaz, 1986
6	<i>Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk)</i>	Cemâlî	1401-1435, 1667-1680, 1965-1971, 2046-2054, 2113-2125, 2460-2518, 2700-2780, 4192-4291, 4410-4431, 4446-4461	Horata, 2016, 2017
7	<i>Heft-peyker</i>	Aşkî	1341-1346, 1393-1408, 1499-1558, 1710-1722, 1723-1739, 2262-2280, 2314-2317, 2523-2544, 2772-2796, 3105-3130, 3131-3152, 3202-3212, 3462-3517, 3594-3610, 4001-4025, 4026-4037, 4356-4390	Aytaç, 2017
8	<i>Fürkat-nâme</i>	Halîlî	1257-1283	Tavukçu, 2008
9	<i>Cemşîd ü Hurşîd</i>	Cem Sultan	1179-1326, 1378-1400, 1614-1637, 1700-1717, 1995-1997, 2263-2320, 2512-2690, 2715-2725, 2726-2754, 3147-3195, 3296-3318, 3452-3481, 3504-3509, 3545-3584, 3590-3648, 3704-3708, 4174-7278, 4517-	İnce, 2000

			4531, 4601-4626, 4883-4937, 4938-5061	
10	<i>Tuhfetü'l-uşşâk</i>	Hamdullah Hamdî	431-442, 463-559, 579-615, 714-754, 4704-4782	Güneş, 2014
11	<i>Yûsuf u Zülhâ</i>	Hamdullah Hamdî	2469-2472, 2514-2516, 2795-2801, 3239-3240	Öztürk, 2001
12	<i>Mihr ü Müşteri</i>	Behiştî	2393-2443, 3327-3457, 3955-3958, 4230-4264	Polat, 2017
13	<i>Heft-peyker</i>	Behiştî	242-307, 377-379, 633-645, 745-771, 986-108, 1040-1045, 1245-1253, 1326-1353, 1424-1435, 1499-1512, 1582-1586, 1652-1654	Demirel, 1995
14	<i>İskender-nâme</i>	Behiştî	538-554, 1801-1867, 1934-2026, 2182-2202, 2993-2994, 3638-3720, 4033-4044	Ayçiçeği, 2014
15	<i>Heves-nâme</i>	Tâcizâde Cafer Çelebi	720-782; (792-804, 888-892, 1019-1023); 970-1011; 1077-1103; 1400-1407; 1410-1490; 1491-1957-; 2028-2032; 2036-1046; 2060-2490; 2360-2371; 2518-3022; 3244-3262	Sungur, 2016
16	<i>Tercüme-i Şeh-nâme-i Firdevsî</i>	Şerîfî-i Âmidî	Cilt 1: 1015-1033, 2220-2231, 2376-2379, 2691-2702, 3832-3834, 6195-6198, 6598-6605, 6972-6987, 7252-7256, 9011-9015, 10444-10448, 10869-10871, 10893-10897, 10985-10990, 11236-11255, 12034-12039, 12046-12056, 12518-12528, 13218-13236, 13474-13477, 16030-16034, 16256-16263, 17010-17017 Cilt 2: 17476-17480, 17493-17494, 17600-17603, 17688-17690, 20739-2071, 20888-20891, 22415-22417, 24475-24486, 4796-4799, 25539-25556, 25575-25581, 25807-25816, 26046-26052, 26152-26175, 26626-26631, 26646-26651, 28731-28733, 29248-29252, 29769-29814, 29891-29904, 32348-32351, 32569-32575, 33339-33341, 33888-34041, 35022-35026, 35094-35106 Cilt 3: 37136-37137, 38275-38277, 38369-38373, 38588-38638, 40304-40307, 40308-	Kültürel ve Beyreli, 1999

			40348, 43539-43544, 43928-43933, 44103-44106, 44237-44273, 44572-44574, 44590-44593, 44861-44864, 49293-49296, 49867-49869, 51776-51780, 52694-52698, 52397-52946, 54871-54880	
17	<i>Gazavat-nâme</i>	Sûzî Çelebi	1203-1291, 1748-1755	Levend, 2000
18	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Ahmed Rıdvan	364-375, 413-421, 633-655, 724-732, 783-788, 1033-1037, 1050-1062, 2904-2920, 2939-2956, 3150-3155, 3162-3165, 3704-3725, 3727-3927, 4138-4152	Tavukçu, 2000
19	<i>Yûsuf u Zelîhâ</i>	Kemalpaşazade	2272-2305, 2306-2309, 4839-4845, 4972-4988, 5858-5940	Demirel, 2004
20	<i>Ferhâd ile Şîrîn</i>	Lâmîî Çelebi	1375-1379, 1528-1533, 1540-1986, 2890-2891, 3564-3566, 3625-3643, 4392-4398, 4497-4519, 4579-4846	Esir, 1998
21	<i>Salâmân u Absal</i>	Lâmîî Çelebi	696-713, 917-926, 1222-1285	Uludağ, 1997
22	<i>Veyse vü Râmîn</i>	Lâmîî Çelebi	815-888, 1800-1864, 2271-2283, 2691-2819, 2853-2863, 3172-3862	Öztürk, 2009
23	<i>Gül ü Nevrûz</i>	Niğdeli Muhibbî	557-594, 670-759, 1275-1418, 1450-1565, 1783-1792, 2180-2183, 2818-2834, 2963-3062, 3335-3340, 3559-3691, 4072-4091, 4463-4475, 4897-4972, 5567-5569, 5570-5632, 6631-6664	Delice, 1995
24	<i>Şem' u Pervâne</i>	Zâtî	1012-1090, 1392-1425, 1470-1504, 1582-1678, 1679-1735, 1736-1876, 2555-2572, 3380-3390	Armutlu, 1998
25	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Firâkî	546-631; 712-737; 1128-1157; 2071-2085; 2051-2222; 2419-2425	Bayram, 2017
26	<i>Şâh u Gedâ</i>	Rahmî	1196-1301	Birici, 2004
27	<i>Varka ve Gülşâh</i>	Defter Eminî Mustafa Çelebi	1188-1234; 4355-4371; 4685-4836	Yıldız, 2008
28	<i>Cemşâh u Alemsâh</i>	Bihîştî Ramazan	628-664, 676-704	Dindar, 1999
29	<i>Ebkâr-ı Efkâr</i>	Mâşîzâde Fikrî Çelebi	256-284; 338-393; 397-449; 452-475; 485-505; 514-539	Özyıldırım, 2017
30	<i>Şâh u Gedâ</i>	Taşlıcalı Yahyâ	1316-1584	Yoldaş, 1993
31	<i>Yûsuf u Zelîha</i>	Taşlıcalı Yahyâ	2760-2811, 3917-3924	Çavuşoğlu, 1979

32	<i>Şem' u Pervâne</i>	Muîdî	315-403, 441-450, 915-973, 1023-141	Özgül, 2008
33	<i>Şâh u Gedâ</i>	Sinoplu Beyânî	751-783	Birici, 2004
34	<i>Mâcerâ-yı Mâh</i>	Ûdî	149-271, 300-340, 385-423, 1017-1057, 1179-1229	Kutlar, 2017
35	<i>Gül ü Nevrûz</i>	Abdî	741-745, 839-916, 1675-1687, 1809-1878, 2105-2113; 2190-2205	İnce, 2008
36	<i>Muhabbet-nâme (Vâmık ü Azra)</i>	Manisalı Câmî	1504-1519, 1711-1729, 1748-1822, 1934-1937, 1947-1950, 2940-2945, 3149-3157, 3374-3535, 3819-3823, 4400-4413, 4992-5087	Harmancı, 2003
37	<i>Hüsn ü Dil</i>	Yenipazarlı Vâlî	962-974, 1191-1197, 1300-1326, 1573-1581, 1890-1904, 2225-2227, 2295-2297, 2906-2950, 2951-3003, 3004-3051, 3064-3103	Köksal, 2003
38	<i>Mihr ü Mâh</i>	Gelibolulu M. Âlî	927-1010	İçli, 2009
39	<i>Hayâl u Yâr</i>	Vücûdî	1963-2209	Aydemir, 2017
40	<i>Mihr ü Vefâ</i>	Hâşimî	2722-2740, 2339-2516, 2143-2145, 4117-4208, 4467-4470, 5479-5492, 6081-6130, 6138-6169	Uçak, 2015

EK 2: Bezm Tasvirlerinde Yer Alan Gazeller Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Gazel	Toplam	Yüzdelik %
1	<i>GH</i>	Tutmacı	1596-1602	1	%1
2	<i>HŞ</i>	Şeyhî	1308-1314, 2012-2018, 2985-2991, 3006-3012, 3021-3027, 3124-3130, 3132-3139, 3214-3220, 3224-3229, 4181-4187, 4189-4195, 6125-6131, 6170-6176, 6215-6221, 6277-6283	15	%16
3	<i>MM</i>	Hassan	3320-3326	2	%2
4	<i>HH</i>	Cemâlî	2463-2469, 2703-2709, 2715-2721, 2726-2730, 2735-2740, 2751-2755	6	%7

5	<i>FN</i>	Halilî	1272-1278	1	%1
6	<i>CH</i>	Cem Sultan	1237-1241, 1320-1326, 2266-2272, 2275-2281, 2295-2299, 2302-2306, 2522-2528, 2532-2538, 3152-3158, 3165-3171, 3186-3192, 3458-3462, 3465-3469, 3554-3558, 4179-4185, 4189-4193, 4197-4201, 4267-4271, 4904-4910, 4917-4923, 4928-4934, 4952-4956, 4968-4972, 5041-5045	24	%26
7	<i>TU</i>	Hamdullah Hamdî	591-595, 726-730, 738-743	3	%3
8	<i>HN</i>	T. Cafer Çeşebi	979-989, 997-1003, 2801-2807, 2908-2914, 2983-2988, 3013-3016	6	%7
9	<i>HŞ</i>	A. Rıdvan	3750-3756, 3792-3798, 3833-3839, 3885-3890	4	%4
10	<i>YZ</i>	Kemalpaşazade	5922-5928	1	%1
11	<i>FŞ</i>	Lâmiî Çelebi	3637-3643, 4695-4702	2	%2
12	<i>SA</i>	Lâmiî Çelebi	1266-1272, 1275-1281	2	%2
13	<i>GN</i>	Muhibbî	694-700, 705-711, 715-721, 725-729, 733-737, 741-745, 1388-1394, 4904-4908	8	%9
14	<i>ŞP</i>	Zâtî	1074-1080, 1600-1607, 1618-1622, 1634-1640, 1642-1648, 1657-1663, 1665-1671, 1722-1726	8	%9
15	<i>ŞP</i>	Muîdî	947-952, 1030-1035, 1036-1041	3	%3
16	<i>MM</i>	Ûdî	179-183	1	%1
17	<i>GN</i>	Abdî	847-851	1	%1
18	<i>MN</i>	Manisalı Câmîî	3441-3445, 3455-3458, 3470-3474, 3479-3483	4	%4
			Toplam	92	%100

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Diyarbakır'da doğdu. Ortaöğrenimini Kocaköy Lisesi'nde (2004), lisans eğitimini İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde (%100 burslu) (2009), yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Türk-İslâm Edebiyatı bilim dalında (2015) tamamladı. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı bilim dalında doktora öğrenimine başladı. 2011 yılından beri Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nda çalışmaktadır. Evli ve bir kız babasıdır.